

CSÍKSZENTDOMOKOS

[Erdélyi Magyar Adatbank]

CSÍKSZENTDOMOKOS

Monográfia

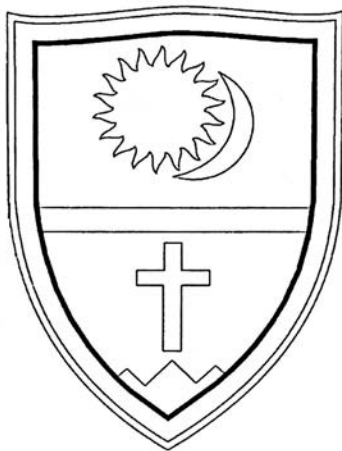
[Erdélyi Magyar Adatbank]

[Erdélyi Magyar Adatbank]

CSÍKSZENTDOMOKOS

Monográfia

Összeállította-szerkesztette
Dr. Balázs Lajos

MÁRTON ÁRON HUMANITÁRIUS EGYESÜLET
CSÍKSZENTDOMOKOSÉRT
HARGITA KIADÓ HIVATAL
– 1999 –

[Erdélyi Magyar Adatbank]

*A szerző munkatársa Gáll Jenő, tanár, a csíkszentdomokosi
Márton Áron Általános Iskola igazgatója*

*A fedéltervet Imecs László készítette Ádám Gyula fotóinak felhasználásával
A borító hátoldalán „Szentdomokosi utca” – valószínű
Barabás Márton (1893-) festménye*

*Kiadja a Márton Áron Humanitárius Egyesület Csíkszentdomokosért
és a Hargita Kiadó Hivatal Csíkszereda, 1999.*

ISBN 973-99440-0

SZÉKELYFÖLD KÖNYVEK

Minden jog fenntartva.

ELŐSZÓ

Az utóbbi években egyre több község vezetősége, értelmisége kezdeményezi faluja monográfiájának megírását, kiadását. Gyergyóalfalu, Csikmadaras, Szentegyháza – hogy csak néhányat említsék a közeli és legújabbak közül – után a csíkszentdomokosi központi iskola igazgatója, Gáll Jenő, a falu polgármestere Ferencz Alajos ugyancsak összetanakodának, majd szót értek sok-sok pedagógussal, mérnökkel, vállalkozóval, orvossal gyógyszerésszel, vállalatvezetővel, tisztviselővel és „olyan törvényt tettek”, melynek szava szerint Báthori Endre – Erdély bíboros fejedelme – tragikus halálának 400-ik, az iskola írásos dokumentummal igazolható fennállásának négy évszázados és a templomépítésének 200-ik évfordulójára Csíkszentdomokosi monográfiájával tisztelegnek.

A költő egy ilyen történelmi háromszög bűvöletében bizonyára verset, hőskölteményt írna, a falu vezetői viszont 1995 telén szándékuk gondolatával kerestek meg előbb, amiből együttesen monográfia-tervet szöjtünk. Aztán 1998 nyarának végén két könyvre való kéziratral csengettek be hozzám, hogy építenék „hozott anyagból” monográfiát. Tovább nem részletezem az indulás botorka és felemás történetét: a munkát becsületből elvállaltam sok-sok sejtett, rejtett és előre nem látható kockázatával együtt. Becsületből és tiszteletből a két kezdeményezővel szemben, hisz minden hasonló vállalkozást alázattal nyugtáztok. Megbecsüléssel adózik a munkatársaknak is, hisz nekik köszönhetően bontakozott ki az a folyamat, amit Adyval „agyak és kezek kooperatív szent munká”-jának lehet nevezni. Nevük és közreműködésük tárgyköre a könyv függelékében olvasható.

Végül is mit akarnak a szentdomokosiak?

Megmutatni maguknak, a falu népének, másoknak is azt, ahogyan egy közösség, Csíkszentdomokosi immár fogalomként vált népe hont foglalt magának egy darabocskára földön, alakítani kezdte földrajzi környezetét, de maga is alakult a tájhoz, elindította életét a táj nyújtotta lehetőségek szerint; ahogyan nevet adott életterének: hegynek, völgynek, patakoknak, földeknek, erdőknek; ahogyan közbe-közbe beleszólt a mások történelmébe, ahogyan megélte vagy elszenvedte a másokét; ahogyan saját történelmét alakította: erdőt-mezőművel, megküzdött minden tenyérnyi földért, állatot tartott, háziipart honosított, házat, csúrt, istállót épített, közben gyermeket nemzett; aztán a megélhetésért az otthontól messzire menni kényszerült: erdővágni, fuvarozni, cselédeskedni; ahogyan iskolát, templomot épített, imádkozott, ahogyan az élet dolgaira, kihívásaira, szükségleteire ma-

gyarázatot, megoldást keresett, így a maga hasznára műveltséget, maga gyönyörűségére művészetet teremtett; ahogyan az igazságtalanságért, hitzegésért fellázadt, bosszút állott: meggyilkolta Erdély bíboros fejedelmét, majd vezetelt, aztán a legnagyobb püspököt adta Erdélynek; ahogyan vigyázta, védte a sajátját, de nyitott a változások fele: ipart, intézményeket alapított; ahogyan az elszabadult nacionalizmusnak ártatlan vérrrel fizetett, megrendült, majd felegyenesedett, újra építkezni kezdett, ingázott, aztán újra itthon is kereste boldogulását, egyre több gyermekét tanította felsőbb iskolákban, vállalkozásokba fogott, alapítványokat, egyleteket hozott létre... Más szóval: se nem ült, se nem állt keresztbe tett karral, soha sem nyújtotta megalázó alamizsnáért a kezét, noha lehetett volna történelmi oka is rá, soha sem mondta, hogy „így is jó” „ennyi is elég”, még az imáját, vallásos létét sem végezte csak az ima kedvéért, hanem dolgozott. Így, minden jelző nélkül! A domokosi nép szemében, egész története során a munka és gyümölcse volt és maradt egyedüli és kizárólagos „mértékegysége” életnek, halálnak, becsületnek, emberségnek, komaságnak, házasságnak, minden emberi kapcsolatnak és megnyilvánulásnak.

Szentdomokos monográfiája ezért nem a szigorú értelemben vett, csak a nagy események mentén haladó falukép, falutörténet, hanem sok-sok élethelyzetének, kulturális és civilizációs teljesítményének krónikája: mi alkotta és alkotja a közösség tárgyi és szellemi világát, mit alkotott maga és mit vett át másoktól: mikor és mit jelentettek ezek akkor és mindenkor gazdasági, társadalmi, szellemi élete számára? Miről mondott le, mit hagyott el, miért, mikor? Mivel gyarapodott a távoli- és közelmúlt folyamán? Más szóval, nemcsak múltba tekintés ez a könyv, hanem a jövő fűrkészése is, amikor a jelen állapotáig próbáljuk felvezetni minden jelenség mozgásirányát. Nem egy összeálló történelem, hanem sok kicsi, hisz mindennek van története, bármennyire is jelentéktelennek tűnjon, és része az egésznek, amit szentdomokosi létnek nevezhetünk.

Számbavétel tehát Csikszentdomokos monográfiája: nem az elmenőé, hanem a maradóé, azé, aki a század és ezredforduló előestéjén múltját és jelenét összegzi, jövőhöz való jogát anyagi, tárgyi és szellemi vagyonával megelőlegezve bizonyítja.

Csikszereda, 1999. április 4-én, húsvét reggelén.

Dr. Balázs Lajos

I. FÖLDRAJZI KÖRNYEZET, TERMÉSZETI TÁJ, EMBERI KÖZÖSSÉG

CSÍKSZENTDOMOKOS FÖLDRAJZI KÉPE

Ha Csíkszentdomokosról is született volna egy mitikus történet, az arról szólna, hogy amikor a Jóisten Csíkban osztotta a földterületeket, a domokosiak késve érkeztek a helyszínre. Aztán az Úr szíve megesett rajtuk, mert mondták, hogy nagyon messziről jönnek, sok az apró gyermek körülöttük, erejük, ennivalójuk fogytán, az előttük magasodó hegységen már nem tudnának átkelni. Inkább itt pusztnak valamennyien! Aztán újra szelídebbre fordították a szót az Úr előtt, és arra is fogadkoztak, hogy ha kell, a hegyet is megszántják, az erdőt is megszelídítik...

A Jóisten is már fáradt volt, későre is járt már az idő, másnapra a gyergyóiak várták, így nem volt kedve újra kezdeni a földosztást. Hanem azt mondta Péternek, aki végig vele volt, eridj, s mond meg a karcfalviaknak, jenőfalviaknak, szettamásiaknak, húzódjanak egy cseppet esze, s szorítsanak helyet a domokosiaknak is. Na, ezért van az, hogy ezek egymásba vannak növe, s a szentdomokosiak Csík legfelsőbb szögletébe vannak beszorulva, behúzódva azóta is.

Mintha eme képzelt mítoszt akarná folytatni a falu szülötte Kurkó Gyárfás, amikor *Nehéz kenyér* című regényét így kezdi: „Az Olt és Maros forrásánál, Csík megye leghegyesebb vidékén terül el, vagy még inkább mondhatnám, szorul össze Erdély egyik legszegényebb és legnépesebb székely faluja, a nyolcezer lelket számláló Csíkszentdomokos.” (Kurkó Gy. 1970. 23)

Földrajzi meghatározásában Csíkszentdomokos az Olt folyó forrásvidékéhez közel, a 46° 35' szélességi és a 25° 48' délkörök metszéspontjánál fekszik, közep távolságra a megyeközpont, Csíkszereda és Gyergyószentmiklós városok között, 30-30 km-re mind a kettőtől. Tengerszint fölötti magasságával – 640 m – a csíki medence legmagasabban fekvő faluja.

Az Olt folyó völgyében terül el a falu gerince. Ebből a központi, megközelítőleg ÉÉK-DDNy elhelyezkedésű völgyből a kéz ujjaihoz hasonlóan nyílnak ki különböző irányban, a patakok mentén, a sűrűn lakott falurészek: *Sárosút* – Sárosút pataka mentén (nyugati rész), *Dorma* – Lok pataka mentén (nyugati rész), *Szedloka (Szedlaka)* – Szedloka pataka mentén (keleti rész), *Sólyom* – Kurta patak mentén (keleti rész).

A falut anyásan körül ölelő hegykoszorút a Nagyhagymás (1792 m), Egyeskö (1608 m), Öcsém (1708 m), Terkő (1461 m), Pásztor bükk (1108 m) és a Garados (940 m) kristályos dolomit masszívuma képezi. Csupán dél irányban a koszorút mintegy megnyitva kezdődik a felcsiki medence.

A vidék geológiai felépítése nagyon bonyolult: több alpesi és korábbi takaróredő találkozik itt. Közettani szempontból jelen van mindhárom típusú kőzet: az üledékes, a metamorfikus és vulkáni eredetű kőzet is. Más szóval, a kristályos mészkőtől az agyagos paláig, vagy a szericites palától a csillámpaláig különböző minőségű kőzetek találhatók itt.

A község a pleisztocén korszak vékony törmelékrétegeire települt. Az Olt hordaléka a község déli határán vastagodik meg: ezen a szakaszon szép teraszvállak találhatók. Legszembetűnőbb a Mozaik üzem által feltárt rétegszelvény. A pliocénkori és pleisztocén feltöltődés jelenleg is kihangsúlyozott az Olt és mellék-patakainak nagy esése következtében: mélyen bevágódnak, egyes esetekben a kaptáció jelei is megfigyelhetők, mint például a Lok pataka esetében. Az Olt teraszai csak vállak formájában jelentkeznek, amit részlegesen elpusztít a folyó és völgyének oldaleroziója. A község területének mintegy 60%-a talajerózió hatása alatt áll. Ez magyarázza a talaj nagyfokú lemosottságát.

A KÖRNYÉK GEOLÓGIAI FELÉPÍTÉSE

Eme általános kép után vidékünk geológiai megismertetése céljából előbb a Keleti Kárpátok három nagy szerkezeti egységét kell bemutatnunk. Keletről Nyugat irányába haladva a Keleti Kárpátok első nagy szerkezeti egysége a különböző üledékekből alkotott hegységek. Ezek egy része mészkő hegység (Nagyhagymás, Ráró) de a keleti részen inkább jellemző a konglomerátum (Csalhó hegység) homokkő, márga. Mindez rámutat a Keleti Kárpátoknak a geológiai középkorban való evolúciójára.

A Keleti Kárpátok középső vidéke gyűrődéses kőzetekkel jellemezhető. Ezen kőzetek nagy része a Proterozoikumban rakódott le és több, kisebb vagy nagyobb mértékű gyűrést szenvedett el. Ez a hegyvonulat É-Ény/D-DK irányú és a felszínen végig követhető a Cohárd-, Besztercei-, Gyergyó-i havasoktól a mi vidékünkön át egészen a Csíki havasok központi vidékéig. Ugyanakkor ezekre a kőzetekre rakódtak rá középkori- harmadkori üledékek is.

A legnyugatibb szerkezeti egység az andezitekkel jellemezhető kárpáti vulkáni ív déli része. Csíkszentdomokos határában mindhárom szerkezeti egység képviselteti magát, ezért szükséges részletesebb boncolgatásuk.

Az alpi tektonikus folyamat egy már korábbi, többszörösen gyűrt, különböző

lapokból, lemezekből álló rendszert mozgatott és alakított át. Az *alpi lapok* keletkezésének idejét közép-kréta időszakra tehetjük az *Albai* korszak az utolsóok amelyeket fellelhetünk a vidéken.

Az üledékes kőzetek rendszerét, amelyek az Olt folyásától keletre jelennek meg, három nagy üledékképző szakaszba sorolhatjuk.

Az üledékképző ciklus az alsó Triász kortól (pontosabban alsó Verfeni korszaktól) a Jura kor kezdő szakaszáig tartott (alsó Liász korszak). Alsó rétegei kvarcitos konglomerátumokból épülnek (kb. 12 m). Ezek transzgreszív módon, kristályos palákon fekszenek. Ezekre az üledékekre rakódtak az alsó Triász kori dolomitok. Ezek a legelterjedtebbek vidékünk keleti részén. A közép- és felső-triász, valamint a Liász időszak is csak tömbökben képviselt. Ezeket a kőzeteket szemmel láthatóan uralkodnak a külső erők, az erózió. Szemet gyönyörködtető az Öcsém-hegység lábánál található törmelékkep, melynek méretei évről-évre nagyobbak. Országunk egyik legnagyobb, leglátványosabb törmelékkepja. Ezen időszak és kőzettípus legészakibb képviselője a magányosan álló Egyeskö.

A második időszak a felső Liász időszakban kezdődött és a Malm időszak végéig tartott. Triász kori dolomitokon, vagy néha a kristályos palákon, diszkordáns módon elhelyezkedő vékony konglomerátum réteggel kezdődik, amit kemény, kompakt mészköves homokkő fed. Ez gyakran átmenetet mutat egy oolit tartalmú Bathi (felső Dogger első emelete) homokköves mészkő felé. A felső Dogger – alsó Malm időszaki tenger szélső medencéjének belső oldalán ezekre a kőzetekre Kallovi – Oxfordi időszaktól származó sugárállatkákat (Radiolaria) tartalmazó jápisok rakódtak le, alakultak ki. A ciklus a Kimeridgei mészkövek lerakódásával fejeződik be. A Nagybagmász jellemző kőzete ez a mészkő. Keleti oldalán és a „Fekete Bagmász” századok óta bányásszák mészkőégetés céljából. Ez a mesterség egészen a Gyilkos tó, Békási szoros, Békás vidékéig nyomon követhető, de községünkben is intenzíven gyakorolták.

A harmadik üledékképző folyamat Barreni-Apti időszakbeli. Ebben az időszakban egy aktív üledékképző folyamat jellemző egy nem túl mély tengerben, ahol a tengermozgás éreztette hatását és így szirtek alakultak ki. A tengerpart mélyebb rétegeiben homok és kavics gyülemlt. Ezekből homokkövek és aglomerátumok képződtek. Ahol a törmelékshállítás aktívabb volt, ezekben a mélységekben breccsás zónák születtek. A törésvonal mentén bázikus magmák jelentek meg, amelyek a kialakult és a kialakulóban lévő kőzetek közé ékelődtek (Csíkszentdomokos: Nagyvölgy feje Csere oldal-Háti).

A gyűrűdéses (metamorf) kőzetek rendszere mutat a legnagyobb változatosságot és alakgazdaságot. Ez a rendszer különböző geológiai korokból származó, felgyűrt kőzeteket tartalmaz, amelyeket két fő csoportban tárgyalhatunk: mezo-metamorfikus csoport és epimetamorfikus csoport.

Ráró-Bretila rétegsor mezometamorfikus elemeket és granitoidokat tartalmaz, amelyek a Tölgyesi széria (rétegsor) epimetamorfikus kőzetein fekszenek. Az ebbe a rétegsorba tartozó formációk az Olt bal (keleti) partjára jellemzőek. Korábban Hagymás rétegsorként emlegették minthogy a Nagyhagymás lábáiig terjed. (Strecheisen 1931, Kreutner 1938, Băncilă 1967).

Miután összehasonlították a Ráró rétegsor gneisszaival (M. Mureșan 1967) inkább a Ráró-Bretila elnevezést alkalmazták. Főleg terrigén elemeket tartalmaz. Legfőbb képviselője a csillámpala (muszkovitos-biotitos, gránátok) de megjelennek a para- és ortogneiszok is a csúcsok irányába haladva. A vidékre ugyancsak jellemzőek ezek a kőzetek, amelyekről egyesek feltételezik, hogy gránit kőzet retromorfizmusa által jöttek létre.

Tölgyesi széria (rétegsor) – epimetamorfikus kőzetek jellemzik. Vulkanogén-szedimentáris (vulkáni-üledékes) kőzetek gyürődéséből jött létre, amelyekben különböző szinteken többszörösen jelentkezik a savas vagy néha bázikus magmatogén anyag. Ez a vidék az Olt jobb (nyugati) partja és a „Kicsilok” pataka közötti részt öleli fel, a rétegsor keleti része gazdag rézércet tartalmaz, amelyet a Balánbánya-i bányavállalat aknáz ki. Innen származik a Tölgyes-i rétegsor leírásának legnagyobb része. Három komplexumra bontható:

Az alsó egy 1200 m vastag réteg.

A középső komplexum a grafit és a zöldkövek (zöld palák) által jellemezhető.

A legfelső komplexum a Tölgyesi szériában az egész Keleti-kárpátok vidékén savas vulkanogén-szedimentáris jelleggel rendelkezik és több fázisos metalogenezist (ércképződést) eredményezett, amit vidékünkön pirit, kalopirit és más szulfid koncentrációk jeleznek különböző szerkezeti egységekben.

Vidékünk nyugati részét a *Beszterce-Barnar* rétegsor jellemzi. Ez a rétegsor a Tölgyesi rétegsor és a beékelődött vulkáni ív andezitjei között található. A Besztercei havasokról írták le (jellemzték) először (I. Bercia, 1967). A rétegsor alapját kristályos mészkövek alkotják, biotitos- kvarcitos palák és fekete kvarcitos-grafitos palák borítják. Néha a rétegsor felső részén megjelenik a biotitos csillámpala is klorittal.

A kristályos mészköveket Csíkszentdomokoson (Garados) bányásszák is. Észak irányába haladva egyre inkább visszanyerik dolomitos, mészköves jellegüket, de Gyergyószárhegy község közelében már márvánként jelennek meg. Ezt nagyon rövid idő alatt kibányászták a helybéli lakosok.

A vulkáni kőzetek rendszere: vidékünk nyugati részén, a falu határában helyenként szigetekben fellelhetők a vulkáni kőzetek. Ezek a Csíki, Gyergyói medencéket nyugatról határoló neovulkáni tevékenység szülte Hargita és Görgényi havasok andezit kőzetei. A falu lakói értékesítették ezeket a kőzeteket általában építkezésnél és kőfaragásnál. Akik kőfaragással foglalkoztak azok használták a

leggyakrabban. „Cserekőnek” nevezték és a székely kapuknál a földbe mélyesztett részt (sast) ebből a kőzetből faragták. A kapus aszós részét hozzárógzították, ez tartotta az egész székelykaput. Szádakút patakáról hozták. Valószínű a vulkáni tevékenység valamely oldalsó kürtőjének terméke (származéka).

A Görgényi és Hargita hegységek a legfiatalabb képviselői a neogén vulkáni ívnek. Andezit kőzettel jellemezhetőek. A szárazföldi kéreg törései mentén jelentek meg. Az Alpok-Kárpátok hegységrendszer az Euróázsiai lemez és az észak irányban haladó Afrika lemez ütközése révén gyűrődött össze. A gyűrés során repedések alakultak ki. Ezen repedések mentén a gyűrést vulkanikus tevékenység követte. A vulkáni hegyek ívként sorakoznak a Kárpátok belső peremén, úgy, hogy a bécsi medence keleti peremétől az erdélyi medence keleti pereméig egyre fiatalabb vulkáni hegyek találhatók. Tehát a Hargita hegység a Kárpátok hegyláncának legfiatalabb képviselője. Egyes feltételezések szerint Északról Dél irányába haladva 300.000-150.000 éves (Kristó András A Hargita domborzatának fejlődése; Hargita kalendárium, Csíkszereda, 1983), legfiatalabb csúcsa a Nagycsomád csúcs (1301 m) és a lábánál fekvő Szent Anna tó krátere.

A vulkáni kitörések két fő mozzanatát rögzíthetjük: egy korábbi (vulkanogén-szedimentáris), víz alatti vulkáni kitörés sorozat és egy második szárazföldi körülmények között bekövetkezett vulkáni tevékenység.

Az első időszak termékeit az erózió teljesen tönkretette. Ezek piroklasztikus és epiklasztikus termékek összességei. A kőzetek kémiai szempontból kvarcdioritos magmafajták csoportjába sorolhatók be jól tartósodott sztratovulkán (rétegvulkán) jelleggel. A vulkáni tevékenység eredményeképpen nyolc kráter és egy *kaldera* jött létre, az utóvulkáni odatok hatására megjelent a kaolinizálódás és a szerticilázódás. A Hargita hegység nyugati részen a rétegvulkánok és a lávák környezetében limonit és sziderit telepek jöttek létre Lövete és Vargyas környékén. Cinóbert (HgS = cinnabarit) Csíkmadarason és Csíkszentimrén, a Hargita keleti lábainál leltek. Az utóvulkáni tevékenységnek köszönhető a környéken megjelent számtalan borvízforrás, mofetta, néhol héviz.

VÍZRAJZA

Mind a felszíni, mind a felszín alatti hidrográfiai hálózat gazdag és állandó víztartalékokat biztosít egész évben. A község területét átszeli a Sárosút, Szádakút, Lok, Szedloka, Kurta pataka, valamint az Olt vize. Tágabb összefüggésben a vidék az Olt folyó vízgyűjtő medencéjének jobboldali mellékági patajai: Sóvető-, Szánduj-, Sípos-, (mellékága Virgó), Bánya-, Salamás-, Lok-, Sárosút pataka. Baloldali mellékági patajai pedig: Meggyes- (mellékága Vaspaták),

Csipronka-, Bodók-, Kovács-, Mihály-, Szimina-, Gálkút-, Borvíz-, Szabók-, Szedloka-, Kurtapataka.

A község északi, valamint nyugati vízhálózata kvarszt jelenséget árul el, ami kihangsúlyozottabb formában jelentkezik a Szádakút-pataka nyugati mellékvízei esetében, a Garados, Emésztő, Gréces vonulatánál.

Mintegy 300 kút vízállásának vizsgálatából kitűnik, hogy a felső szín alatti vízhálózat a község északi peremvidékén meglehetősen ingadozó, átlagosan 2-4 m mélységben található. Ugyancsak ingadozó a község központi területének talajvíz szintje is, ami részben összefügg az Olt vízállásával. A település keleti, nyugati peremhegyei mentén a talajvíz szintje 4-8 m mélységben található, a vízállás enyhe ingadozást mutat. Ugyanez elmondható a község déli területére is, ahol az Olt hordalékkúpja nagyon jó víztárolónak bizonyul. A jó ivóvíz a község peremi, mélyebb víztárolói rétegeiben található. Erre utal a kutak mélysége is.

A Hargita utóvulkanikus működésének hatása főként a község keleti határán érvényesült. Itt a felszínre törő borvízforrások a csíki medence bezökkenése által keletkezett mély törésvonalra utalnak.

A község déli részén az Olt vize szélesesen kezdi elteríteni hordalékát. A folyó jellegzetesen lápos, ártézi szakaszának kiszélesedése nagyméretű tőzegtelepeket eredményezett.

ÉGHAJLATA

A település magas fekvése, hegyvidéki jellege határozzák meg a község éghajlatát.

Az éghajlati tényezőket vizsgálva – széljárás, csapadék, hőmérséklet – elmondható, hogy Csíkszentdomokos éghajlata hegyközi medencékre jellemző hűvös, mérsékelt, szárazföldi éghajlat, de átmeneti jelleggel a hegyvidéki éghajlat felé is hajlik. A téli leghidegebb napok néha elérik a -38°C fokot is, a nyári legmagasabb hőmérsékletek viszont ritkán 30°C fokosak. A tél hat hónapon át tart, a nyár rövid és hűvös. A szelek a csapadékot általában nyugati irányból szállítják, de a népi megfigyelések szerint az É-ÉK-ről érkező csapadék mindig závorszerű, viharos.

Az alábbi táblázatok Csíkszentdomokos éghajlati viszonyait konkrétan és árnyaltan tükrözik.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Hónapok	Középhőmérséklet sokévi átlag alapján 5°C	Mért legmagasabb illetve legalacsonyabb hőmérsékletek +35,5 °C – 1953.07.30 –40,9 °C – 1985.01.25	Felhősödési fok
Január	-4,-6°C	+10 °C:1955 -41 °C:1985	6 – 6,5
Február	-4,-6°C	+13,6 °C:1951 -28,8 °C:1950	7 – 7,5
Március	0,-2°C	+23,3 °C:1951 -25,7 °C:1955	5,5 – 6
Április	2, 4°C	+27,5 °C:1950 -12,6 °C:1955	6 – 6,5
Május	10, 12°C	+31,0 °C:1950 -3,8 °C:1952	6 – 6,5
Június	10, 12°C	+30,4 °C:1951 -2,1 °C:1950	6 – 6,5
Július	16, 18°C	+35,5 °C:1953 +2,5 °C:1951	4,5 – 5,5
Augusztus	14, 16°C	+34,5 °C:1951 +1,4 °C:1952	4,5 – 5
Szeptember	10, 12°C	+33,8 °C:1952 -3,1 °C:1951	4,5 – 5
Október	6, 8°C	+30,6 °C:1952 -9,6 °C:1949	5 – 5,5
November	0, 1°C	+18,5 °C:1960 -19 °C:1957	6 – 6,7
December	-4,-6°C	+15,8 °C:1960 -23,6 °C:1957	7 – 7,5

Hónapok	Napsütéses napok száma	Csapadék	
		Sok évi/havi átlag	Valaha mért egy hónap alatt lehullott csapadék
	Évi napos napok 80 – 100 nap Évi felhős napok száma 150 – 160	Sokévi átlag 500 – 600 mm	Domokos: 84,2 mm 1952. 07. 25 Balánbánya: 86,4 mm 1952. 07. 25
Január	5 – 6 nap	20-30	19,4/1953
Február	5 – 6 nap	10-30	30,4/1953
Március	8 – 9 nap	20-30	23,7/1902
Április	6 – 8 nap	40-55	27,6/1954
Május	4 – 7 nap	70-80	60,2/1916
Június	6 – 8 nap	80-120	47,0/1954
Július	8 – 10 nap	80-100	84,2/1952
Augusztus	10 – 12 nap	70-80	57,5/1935
Szeptember	10 – 12 nap	40-50	57,6/1928
Október	10 – 12 nap	30-40	41,0/1927
November	4 – 6 nap	30-40	35,2/1913
December	4 – 6 nap	20-30	36,0/1949

Más sajátos éghajlati jellemzők:

- az első fagyos nap október 1-től várható
- az utolsó fagyos nap május 1-ig tarthat
- a talaj 90-120 cm-ig megfagy

CSÍKSZENTDOMOKOS ÉLŐVILÁGÁRÓL

A TALAJ

A vidék talajai különböző mértékben podzolosodott barna erdei talajok közé sorolhatók. Vegyhatásuk különösen a fenyőerdők alatt savas, melyet a megtelepedő növények is jeleznek. A Nagyhagymáson sekély, bázikus vegyhatású rendzin talajok is találhatóak. A patak völgye, az Olt melléke mocsaras-tőzezes, humuszos réti öntéstalajok (Taploca, Telek).

A „festőföldek” közül az oltbükki vörös mészkőből szép rózsaszín festőport égettek, míg a Cseretető (Csekevároldala) piros földjével a ház oldalát sárgára festették. A Rez (Bányászkeresztfa)sárga színű festőföldje olajjal keverve világossárga, megégetve barna festéket adott. Házak festésére használják. A hiváki kékföld öröve kékszínű – festésre vitték egész Marosvásárhelyig. Az asszonyok párkányozásra használták a Szedloca pataka martjából szedett sűrű palát. Ássótúton fehérföld lelőhely van, mely porcelán szerű mázozásra használható. A garadosi Küsvölgy (Sullóporos vápa) „sonkolyos” surlópora a faedényeket tisztára súrolta, szépen kisárgította.

A természetföldrajzi, földtani és pedoklimatikus (talaj- és éghajlattani) tényezők változatos növénytakaró és állatvilág megtelepedését határozta meg.

AZ ÉLŐVILÁG MAI KÉPÉT KIALAKÍTÓ TÉNYEZŐK

Mivel az élővilág mindenkori összetétele és állapota számos élettelen és élő tényezőtől függ – ideértve az emberi hatásokat is – néhány sorban szólunk Csík-szentdomokos környéke élővilágának ilyen jellegű változásairól is. Mindezt történeti és jelenkori megvilágításban – a falu környékén megtelepedő elődeinknek a növénytakaróra és az állatvilágra tett hatásaiban, változásaiban mérhetjük le.

Az Olt mentét és patakok völgyeit mocsaras, vizes erdőségek borították. A területszerzés – a település „magvának” kiválasztása, az állatok szálláshelyeinek és a szántóföldek megszerzése létfontosságú, elsődleges cél volt. A növénytakaró irtása az élőfa fejszével (cigánfészi) való levágásával, aszalással és égetéssel történt. A földrajzi nevek (helynevek) mint az „égés”, „perzselés”, „vész”, „rez”

(erdőbeli tisztás) stb. tükrözik az itt élő ember hatását. Több helynév a fogláló, az irtást végző nevét hordozza (Kósavész, Tamásvesze, Nagy Mihály vesze stb.).

Tehát a növénytakaró irtása, az erdőirtás, a művelésbevitel a letelepedéssel egyidejűleg indult meg. A környéken kialakuló tanyák – Várbükkén (Törökök szállása), Szádokúton (Tanyakert), később a Lokon, Borvíz patakán stb. a patakmenti csapásokon tartották a kapcsolatot a faluval. Ilyen csapás ma is létezik Keresztelet – Magosbükk - Letöbükke között. Az 780-as katonai felmérés falutérképén a templom (kápolna) köré tömörülő – a mai Alszeg, Középtíz, Cseralja, Pálosztaga – Mezőszéj helyén elterülő falu kb. 70 házat számlált. Az öregek elmondása – visszaemlékezései szerint a Sárosútról levágott erdőt térdig – derékig sárban, hídlásokon hordták a faluba. Ugyancsak pallókon jártak templomba is.

A növénytakaró fogyatkozása – vele párhuzamosan a vadállomány orzása különösen felgyorsult a XIX. század közepétől, tehát az utóbbi 100-150 évben, s egyre közelebb zajlott a településhez. A gazdák csüre – így Mákszem Gergely régi csüre is még Rezfarkáról származó, 1850 körül levágott boronákból volt építve. A legutóbbi boronaerdőt Sárosúton a Fülebükkét az 1870-es években, míg a pásztorbükki bükköst a századfordulón vágták le. Ma nyírfa és mogyoró bokros ligetekkel tarkított kaszálók vannak ott. A vizes-mocsaras területek lecsapolásáig, a víz elvezetéséig (pl. a sárosúti Emésztőtől a Szádokút patakát átvezették Piricske alá a Selymékre) a szántóföldeket a falut övező dombok oldalában, tetején alakították ki. A fennmaradt agroteraszok (muzsdák) mutatják ezt Vársarkán, Garadosban, Hegyen, Dormán stb. A bánosi és carinai szántók homokos, könnyű és jó termőföldjeit az Olt és mellékpatakjai hordalékán kezdték művelni. Az ezt megelőző irtásra és a füzes-égeres cserjések jellemző liánjára a komlóra (*Humulus lupulus*) utal a Honcsokos és Komlósrét (ma szántó és legelő) helynév Bánosban. A bükkösök és lucosok helyén szélfüves – vöröscsenkeszes, vöröscsenkeszes kaszálókkal tarkított mogyorós - nyíresek, a köves erodált helyeken (Szedloka) borókások jeleztek – jelzik ma is az egykori irtásokat. Ezeket szénafüvekként hasznosították – míg a távolabbi területeket nyári legeltetéssel élték ki. A havasi tisztásokon „pusztákon” mint Fekete Rez (Kerekpuszt), Írottkö, Átalagnyíre, Naškalat, Muhos, Eperjes stb. intenzív állattartás zajlott, zajlik. A legeltetés, taposás a szőrfüves gyepek felé alakította az egykori irtásokat. Érdemes volna a domokosi kecsketartást részleteiben feltárni. A századforduló 1893 – 1902 közötti éveiben szinte havonta foglalkoznak a falu képviselő testületi jegyzőkönyvei az erdei ültetvényeken, „újulásokon” garázdálkodó kecskék kártételével. Itt említem meg, hogy 1900-1910 közötti időszakban Garadost hazajáró disznócsordákkal járták. A lakosság túlszaporodása – a sok nép, kevés birtok (nadrágszíjparcellák), – a 30-as évek végéig fennmaradó kétfordulós, nyomásos gazdálkodás is terhelte a település közvetlen környékét.

A XVIII. század végén (1789 körül) fedezte újra fel Opra János timafalvi (székelykeresztúri) pásztor a balánbányai rézércet. A Székelyföld leírója felfigyel a kohók és olvasztók sötét füstös épületei” és a nagyhagymási („terkői” - Öcsém) „fehér ragyogó sziklák” ellentétére (Orbán B. II. 1869. 94.). Az Olt szennyezése már akkor elkezdődik. Ismét Orbán Balázst idézve: „A cementvíz által a Bányapatak (sőt ezáltal még az Olt is) úgy meg van mérgezve hogy nemcsak a halak megdöglenek, hanem jó darabig még embernek sem tanácsos inni vizéből” (Orbán B. II. 1869. 95.)

Az Olt vize az 1960-as évektől vált veszélyeztetető tényezővé az élővilág számára.

Ennek konkrét bizonyítékai a menyhal és a fenékjáró halak (botos kölönte – „bucsub”, a kövi márna – „kövi”, „bajuszos hal”) stb. kipusztulása az Oltból. Hasonló sorsra jutottak a folyami rák – „bajuszos rák”, és a folyami kagyló is.

Az 1971-ben nyitott várbükki tárnák flotációs vízzel dúsított meddőközet anyagát a Nagylok pataka völgyébe vezették. Így jött létre a Dugás. Az ülepített anyag immár 40 m magas gátat képez és kopár, holdbéli tájra emlékeztet. Ma a meddővel feltöltött völgy mint egy 5-6 km hosszú és betemetéssel fenyegeti elődeink Vársarkán évszázadok óta trónoló várát is. Itt nemcsak a növény – (pl.: vadkardvirág, pünkösdi róza ritka fajok termőhelyei) és állatvilág (rák és halállomány) a vesztes, hanem a Lokon tanyázó – a falu legjobb kaszálóterületeit birtokló csíkszentdomokosi gazdák is. A természet volt állapotát, az emberek lelki és anyagi kárát immár semmi és senki nem pótolhatja. Ha valami haszonról beszélhetünk azt a kibányászott rézérc s az egyre fogyatkozó vízfelületen úszkáló, vadászok kétes zsákmányát jelentő vadrucák képezik.

A Garadosban az 1950-es években megnyitott kristálydolomit (mozaik) bánya nemcsak tájészétikái szempontból kifogásolható. A meddőhányók, a 200-300 m-es robbantási körzetben heverő sziklatörmelék jelentős legelő-kaszáló területet, zöldellő növénytakarót és talajt hódított el a gazdáktól. Ugyanakkor az 1866-tól ismert henyeboroszlán (*Daphne cneorum*), „cserevirág” termőhelyeit is veszélyezteti. Tavasszal a tömeges szedés, a juhok taposása, legeltetése ritkítja töveit.

A növénytakarót, különösen az erdőket károsító természetes tényezők közül az erdőégéseket és széltöréseket említhetjük meg. Az erdőtüzek legtöbbször emberi gondatlanságból keletkeztek. Az Egés, Égeshája, Kicsidégés, Perzselés (Bárányhavason) stb. helynevek a tűz környezet alakító szerepét mutatják. Az Égettész kettős jelentése jelzi, hogy az esett kár (égés) után vész maradt. 1977 száraz májusában a Rezegése-Kekága erdő-tüzeinek oltásában csíkszentdomokosi diákok is segítettek. Sipossarkán – Zsendelyesen kiütött tűz (1980 májusában) áldozatai között agancsaikkal a fák közé szorult gím szarvasok is pusztultak el. Legutóbb, 1991-ben Letöbükke aljnövényzete károsodott a perzselő lombtűztől.

Az 1780-as katonai térkép a garadosi Kőpesten le a Telek „tartományáig” erdőket jelöl. Török Áron nyugalmazott erdész visszaemlékezése szerint a köpesti Kerekerdőt az 1920-as években széltörés „verte le”. Emlékezetes az 1928 évi szélvihar. Akkor többek között a Fügevész fekete áfonyás aljnövényzetű fenyvese dőlt ki. Emlékezetesek okozott káruk folytán is az 1964, 1976-1977 és 1995-ös széltörések. Az utóbbi Benkőreze nyakán, Letóhátján, Bocskorrezén, Kovásó tezején, Szabók patakán (jobboldal) döntött le erdőt mintegy 200 ha területen. Sajnos a századforduló (1880-as évektől kezdődően) és az 1930-as évek erdőpanamai – melyben bizony szerepe volt Csikszentdomokos helyi vezetőinek is –, az erdészeti törvény lazasága, a magánerdők vissza nem juttatása miatt napjainkban is – demokratikusan – folytatódnak. Fogy az erdő, fogyatkozik erdeink, vizeink vadállománya is. Így tűnik tova az isteni adomány földi paradicsoma a tékozló emberfia önző, meggondolatlan gazdálkodása miatt. Mikor lesz megállás?

A Kárpátok jellegzetes élővilágába beilleszkedő helyi élővilágot újabb betelepített (zerge), behurcolt (süntök, kobaktök), betelepült (pézsmapatkány) vagy érdekes és ritkán megjelenő fajok (angolna) színezik, gazdagítják. Ezek felismerése, szakembereknek való jelzése a mindenkori tudományoszeretet szép példái lehetnek. A történeti ökológia szemszögéből összegezve e részben leírottakat kijelenthetjük: vidékünk ma is változatos, érdekes tájképe, növény- és állatvilága a történelmi idők – hosszas évszázadok – antropológia (ember és állatvilág alakította) hatása nyomán alakult ki. Túl a mindennapi életszükségletek okos, természettel együttműködő megszerzésén kötelességünk és reménységünk legyen az, hogy szépségeit – értékeit és állapotát megőrizzük unokáink – dédunokáink javára. Maradjon meg szűkebb szülőföldünk arculata olyannak, hogy lelkiismeret furdalás nélkül mondjuk: valóban testvéreink a hegyek, virágok, állatok és emberek.

A FLÓRAKUTATÁS TÖRTÉNETÉBŐL

A vidék változatos és érdekes növénytakarójáról és növényfajairól „melyek egy szenvedélyes fűvészt nem mindennapi lelkesedésbe hoznának,…” (Orbán B. 1869.II. 96.) a múlt század közepétől vannak adataink.

Benkő Károly (2) Csik, Gyergyó és Kászon orvosi füveiről értekezve 1853 – ban írja: „Danczia: (*Gentiana lutea*) található a Tarkó oldalában, Szt. Domokoson Kovácspataka fejjén magoss zöld lapos zászpa forma levelű, gyöke sárga mint a viasz oly mélyen van hogy csak csákánnyal vehetik ki a kövek közül, íze keserű, nagy étvágyat csinál, pálinkában is vegyítik.”

Schur Ferdinánd (1799-1878) Erdély híres flórakutatója 1853-ban tett erdélyi botanikai gyűjtőtúja – botanische Rundreise – beszámolóiban (53, 54) ad hírt először a Nagybagyos (Öcsém) mészkövilágának egyedülálló növénytan érdekességeiről. Ő 1853. július 29-én járt az Öcsémén, mely alkalommal 204 növényfajt gyűjtött és 400 fajról készített feljegyzést, köztük a Bánffy petrea (Gypsophila petraea), Silenanthus Zawadskii (Silene Zawadskii), Dianthus plumarius (D. spiculifolius), Dryas octopetala, Aster alpinus, Lentopodium alpinum (havasi gyopár), Gentiana lutea (sárga tárnics) stb. taxonokról. Az Olt „porondjain” ma is fellelhető (Gálkút pataka száda) csermelyciprusról így ír: „A Myrica germanica a köves folyószeleket foglalja el és kis bokorerdőket képez, amelynek kékeszöldje és aranyásárga szárai sajátos kontrasztban van a legelők zöldjével”.

Haynald Lajos (1816 – 1891) erdélyi püspök „montes Balánbányaensis juxta Szentdomokos” megjelöléssel 1856-1862 közötti időszakból több növényt jelez Balánbánya, Egyeskő, Öcsém és Feketehagymásról. A csíkszeredai múzeumban őrzött herbárium töredékében (118 faj) 6 faj található erről a területről (24).

A garadosi „cserevirág”-ot – henyeboroszlán (Daphne cneorum) – Michael Fuss (1814 – 1883) a szász pap-tanár fűvészek legjobbjaként jelzi 1866-ban (19).

Botanizált területünkön a császári vértestiszből botanikussá szelídült Janka Viktor (1837- 1890) is. Róla nevezi el Simonkai Lajos (1851 – 1910) – Erdély flórájának kritikai feldolgozója (44) a Janka féle gyopárnefelejcset (Eritrichium nanum ssp. Jankae), mely egyben a Nagybagyos bennszülött (endemikus) alfaja.

A Nagybagyosát a Ráróval, a Csalhóval a tölgyesi Vereskővel és a Gyilkos tó – Békás szoros hegyeivel Ferdinand Pax (1858 – 1942) a Kárpátok első növényföldrajzi leírója a „Bezirk der Moldauer Klippenkalke” – a moldvai mészkőhegyek flóratartományába sorolja a fehérmolyhú kankalin (Primula elatior ssp. leucophylla), a Janka gyopárnefelejcset stb. megkülönböztető fajokkal (27).

A századfordulón Degen Árpád (1866-1834) Marosfő (Maros forrása), Várbükke-Balánbánya, Nagybagyos, Egyeskő, Vigyázókő, Öcsém, Tarkó területéről jelez több érdekes növényfajt (Carex rupestris, Euphrasia stricta ssp. suecica, Asperula Beckiana, Jovibarba sobolifera ssp. hirtella, Trisetum macrotrichum), több kosborfaj stb. (13, 14, 15, 16, 17).

1916-tól évtizedeken keresztül tanulmányozza a Csíki medence, a Hargita flóráját Nyárády Gyula (1881-1966). Többrendbeli nagybagyosi gyűjtései a Flora Romaniae Exsiccata herbáriumában teszik közzé.

„Magyar időben – 1940-1944 között – berei Soó Rezső (1903-1980) akadémikus a Székelyföld szülőtte (Székelyudvarhely), Közép-Európa növényeinek és növénytakarójának kiváló ismerője – és munkatársai botanizálnak Székelyföldön. Eredményeiket a Scripta Botanica Musei Transilvanici (22, 50), de főleg

a Székelyföld flórája elmunkálatai és Supplementuma (48) lapjain foglalja össze Soó Rezső. Kb. 50 azoknak a növényfajoknak a száma, melyek a Székelyföldön kizárólag a Nagybagyos csoportban, leginkább az Öcsémén teremnek (Soó R., 1940 b. 269.). Soó érdekes kosbor alfaj jelzése – leírása vidékünkéről (Várbükk-Balánbánya) az *Orchis cordiger* Fries. Ssp. *Siculorum* Soó (45) = *Dactylorhiza cordigera* (Fries). Soó ssp. *Siculorum* (Soó) Soó (55).

A Székelyföld növénytakarója (49) és növénytársulásaira vonatkozó rendszeres kutatások Soó Rezső munkássága alapján indultak (46, 51) A hazai havasi kaszálók (1957-1960) és gyógynövények állományának feltérképezései (10), (43) Csíkszentdomokos környékére is vonatkozó adatokat hoznak.

CSÍKSZENTDOMOKOS KÖRNYÉKÉNEK FLÓRÁJÁRÓL

Tanulmányozott területünk növényfajainak számára pontos adatunk nincs. A Csíki medence száraz – kormofita – (harasztok és virágos növények) növényfajainak száma 1150 faj (20).

A Garadosból jelzett 327 növényfaj (a Nagybagyos alpin kalkofil – mészkedvelő fajait nem számítva) a Csíkszentdomokos környékén élő spontán növényfajok felénél több. Kevés viszont a flóraelemek és életformák statisztikai feldolgozására. Mégis jelezzük, az eurázsiai, európai (közép- és mediterráni) és cirkumpoláris elemek gyakoriságát. A fű nemű évelők (hemikriptofiták), a bagyos, gumós, gyöktörzses, bagyosgumósok (geofiták) és az egyévesek (terofiták) nagy száma a helyi klímaviszonyoknak megfelelő életformákat jelzik.

A terület növényföldrajzi besorolását F. Pax (27), Al. Borza (4), Soó R. (47) stb. munkái alapján értelmezzük. A helyi flóra jellemzőinek legáltalában összegzője – besorolója – C.C. Georgescu és N. Donita (21). Szerintük vidékünkön az eurosibériai flóratartomány délnyugat-kárpáti flóratartományába tartozik, melyet a növénytakaró eurázsiai és európai elemeinek tömeges előfordulása is mutat. A fenti flóratartomány részeként – balkáni – dácius és endémikus fajokban (18) bővelkedő – moldvai – erdélyi kárpátok flóravidékét a Csalhó-Bagyos és Tarkó-Csík-Tázló flórajárások képezik.

A Csalhó-Bagyos flórajárást kalkofil és helyi endémizmusokban gazdag flóra jellemzi, melyek a mészkőszikrek sziklai gyepek és mészkőrétegek benépesítői. Ilyen fajok a *Trisetum macrotrichum*, *Silene Zawadskii*, *Gypsophila patraea*, *Saxifraga luteo-viridis*, *Campanula carpatica*, *Androsace villosa* var. *arachnoidea*, *Eritrichium nanum* ssp. *Jankae*, *Linum extraxilare*, *Achillea Schurii*, *Gentiana cruciata* ssp. *phlogifolia* stb., melyek a Nagybagyoson is fellelhetők.

Csikszentdomokos közelebbi környéke a Tarkő-Csík-Tázló flórajárásába is illeszkedik. E flórajárás jellemzői a közepes magasságú, erdővel borított hegyek a *Symphitum cordatum*, *Pulmonaria rubra*, *Ranunculus carpathicus*, *Hepatica transsilvanica*, *Dentaria glandulosa*, *Helleborus purpurascens*, *Primula elatior* ssp. *leucophylla* stb. fajokkal. Az erdei tisztások, havasi kaszálók a *Viola declinata* – erdélyi ibolya (Terkő), *Arnica montana* – hegyi árnika (Terkő), *Campanula abietina*, *Astrantia major*, *Trollius europaeus*, *Laserpitium latifolium*, *Trifolium pannonicum*, *T. alpestre*, *T. montanum*, kosborfélék és más mesofil fajok töveitől díszlenek. A harmadkori maradványfajnak tekintett (40) *Hepatica transsilvanica* – erdélyi májvirág: a „kékice” a fenyvesek, a szádokúti Bükkös és a domokosi kertek „megszelídített” éke.

A jégkorszak fennmaradt hírneműi vidékünkön a magcsákó (*Dryas octopetala* – Székelyföldön csak a Nagybagmász és az Öcsém szelvényirta élein), a fűzlevelű gyöngyvesző (*Spiraea salicifolia* – Marosfő, Taploca fűzesei) és a kék csatavirág (*Polemonium coeruleum*). Az utóbbi igazi botanikai meglepetés a Garadosban (Tirifán vápa cserjéseiben) és a sárosúti Taploca fűzesei között volt látható nyáron, illetve késő ősszel.

Csikszentdomokos környékének valóságos ékszerai a védett és ritka növényfajok. Ezek felsorolását az IUCN (Nemzetközi Természetvédelmi Unió) Romániára érvényes Vörös listája (6), a Megyei Tanács 13/1995 számú határozata (58), összefoglaló könyvecskénk (5) alapján adjuk közre. Az E (endangered – veszélyeztetett), V (vulnerable – sebezhető) és R (rare – ritka) minősítések az IUCN Vörös listájának jelei. A ! jel az egész ország területén védett növényekre vonatkozik (52). Zárójelben a hegység környékén található termő- és lelőhelyeket jelöltük.

Ezek jegyzéke a következő: E! *Cypripedium calceolus* – kisasszonypapucs: „papucsvirág” (Garados – Tirifán vápa, Kúsvölgy, Papkútja, Gréces – Tálósvölgy, Nyáraskútja, Kósavész, Szedloka – Kövesoldallal szemben, Bogdán); E! *Leontopodium alpinum* – havasi gyopár: „csillagvirág”, „gyopár”, „kövi virág” (Nagybagmász, Egyeskö, Öcsém); E! *Gentiana lutea* – sárga tárnics: „dancia” (Nagybagmász, Fehérmező, Öcsém); E *Nigritella rubra* (Nagybagmáson a f. *wettsteinii* – Külsőmező; Terkő, Kósavész, Ördögvesz, Bogdán); E *Eritrichium nanum* ssp. *Jankae* – Janka gyopárnefelejcs (Nagybagmász, Öcsém); E *Polemonium coeruleum* – kék csatavirág (Garados, Tirifán vápa sarka, Taploca); V *Daphne cneorum* – henyeboroszlán: „cserevirág” (Garados – Tirifán vápa Kutakvölgye, Kőpest, Cseroldal – iskola fölött, Cserés); V! *Taxus baccata* – tiszafa: „tiszafa” (Öcsém „ördögmalmi” alatt, Vigyázókő környékén); V *Gentiana pneumonanthe* – Kornistárpic (Egyeskő – Székpataka); R *Astragalus roemerii* – Römer – féle csüdfű (Nagybagmász: Gyüngyeményes (1977),

Kőlapos, Keskenyvápa (1978); Öcsém – Tarkó: Lik - pusztája (1993); R. *Goodyera repens* – Nagyhagymás – Vereskő; R. *Nasturtium officinale* – vízi torma (Csíkszenttamás – Feneketlen tó).

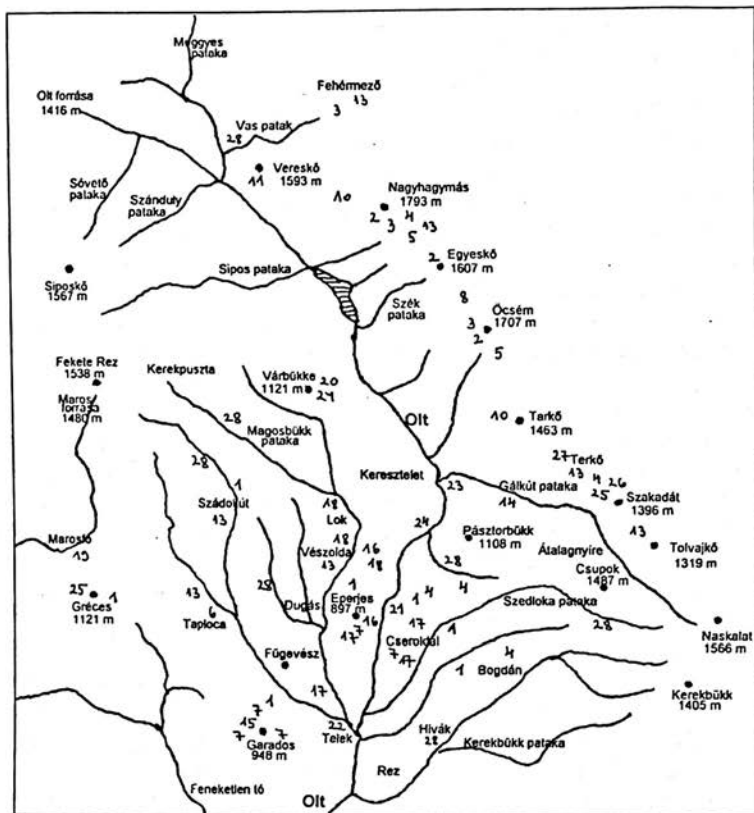
Más hivatalosan védett növények a *Trollius europaeus* – zergeboglár: a „pünkösdi rózsza” a falu nedves patak völgyeiben, havasi kaszálókon gyakori; az *Angelica archangelica* – orvosi angyalgökö: „angelika”, „angyelika” (Gálkút pataka). A falut keretező dombok – hegyek érdekes és szép virágszárjai az előbbieken említettekén kívül a „tüzesliliom” „tüzesulipán (*Lilium bulbiferum* – Garados – Küsvölgy), a „vadgyöngyvirág” (*Convallaria majalis* – Hádi, Eperjesalja – Cserés), a „kékliliom” (*Iris ruthenica* – Cseroldal, Cserés, Csekeváróldala, Lacsókútoldala, Dorma), a „vadkardvirág” (*Gladiolus imbricatus* – Hádi, Vészoldala, Lok), a szibériai nőszirm (*Iris sibirica*) a marosfői „Marosforrás” közelében, a *Malaxis monophyllos* (Balánbánya, Nagyhagymás, Várbükke) kosborféle stb.

Helyi természetvédelmi problémákat vetnek fel a hóvirág, cserevirág és a kékliliom tömeges szedése. A cserevirág védelméről többször írtunk sőt megpróbáltunk áttelepítésével is (29, 30). A Garados, Kőpest részén termő- és lelőhelyei sajnos végveszélybe kerültek a terjeszkedő kristálydolomit (mozaik) bánya miatt. A Garadoshátjában levő szép állományait csak a kímélő magatartás, a falu népének megértő viszonyulása tarthatja fent. Szintén a tömeges szedés és az állomány satnyulása (negatív szelekció – a legszebb példányokat szedik le!) veszélyezteti a hóvirág grécesi populációit.

A vízi élettér növényei közül az IUCN Vörös listája által ritkának minősített *R. Nasturtium officinale* (vízi torma) állományai (Csíkszenttamás – Feneketlen tó) és a *Ranunculus aquatilis* (vízi boglárka) Nagyvíz völgyfeijénél, a kenderáztató tavak vizesgödreiben 1973-ban észlelt példányai figyelemre méltóak.

A gyomirtó szerek használatának paradoxonjaként ritka minősítéssel a *R. Hyoscyamus niger* – bolondító beléndek: a „belénd”, „bölénlapi” mérgező gyomnövényünk is szerepel az IUCN Vörös listáján. Leveleit megfőzve gennyes sebre, „kelésre”, útésre, daganatra használja a helyi népgyógyászat. Magvait a fájós fogba tették (Pálfalvi P. 1998. 18).

Más gyomnövények mint a kobakpityóka (*Thladiantha calcarata*) és a süntök (*Echinocystis lobata*) mint behurcolt (adventi) fajok a 80 – as évektől dísznövényként „hódították” meg a csíkszentdomokosi asszonyok szívét. A süntök mint függönytársulás jelen van a Telek füzesei között és a temetőben is! Csíkszentdomokos környékének védett, ritka és érdekes előfordulású növényeinek elterjedését az ábrán (térkép) tanulmányozhatjuk. Csíkszentdomokos környékének uralkodó növényformációi a fenyvesek és a havasi kaszálók. Az utóbbiak a

A Nemzetközi Természetvédelmi Unió Vörös listáján szereplő és helyi növényfa-
 jok termőhelyei Csíkszentdomokos környékén. A számok feloldása:

1. *Cypripedium calceolus*
2. *Leontopodium alpinum*
3. *Gentiana lutea*
4. *Nigritella rubra*
5. *Eritrichium nanum* ssp. *Jankae*
6. *Polemonium coeruleum*
7. *Daphne cneorum*
8. *Taxus baccata*
9. *Gentiana pneumonanthe*
10. *Astragalus roemeri*
11. *Goodyera repens*
12. *Nasturtium officinale*
13. *Trollius europaeus*
14. *Angelica archangelica*
15. *Lilium bulbiferum*
16. *Convallaria majalis*
17. *Iris ruthenica*
18. *Gladiolus imbricatus*
19. *Iris sibirica*
20. *Malaxis monophyllos*
21. *Ranunculus aquatilis*
22. *Echinocystis lobata*
23. *Myricaria germanica*
24. *Dactylorhiza cordigera* ssp. *siculorum*
25. *Galanthus nivalis*
26. *Viola declinata*
27. *Arnica montana*
28. *Telekia speciosa*

havasi rétgazdálkodás – állattenyésztés alapját képezik. A vidék gyógynövényei közül az izlandi zuzmó (*Cetraria islandica*), a sárga tárnics (*Gentiana lutea*), a havasi lórom (*Rumex alpinus*) – a Nagybagylyon – és a palástfü (*Alchemilla sylvestris*), a nagy csalán (*Urtica dioica*), a kakukkfűfajok (*Thymus* spp.), a szurokfű (*Origanum vulgare*), a tavaszi kankalin (*Primula officinalis*), a mogyoró (*Coryllus avellana*) stb. gyűjthetők nagyobb mennyiségben (10),(43). A mézelő növények közül az erdei vészekben tömeges deréce (*Epilobium angustifolium*) és málna (*Rubus idaeus*) jelentősek. A festő növények régebb nagyobb szerepet játszottak a házi iparban.

A flóra értékei tudományos megismerésükön túl a helyi népgyógyászat szempontjából is fontosak. A csikszentdomokosi ember – és állatgyógyászatban használatos 234 növényfaj részletes felhasználását Pálfalvi P. (33) írta meg.

AZ ÁLLATVILÁGRÓL

Részletes tanulmányok hiányában a gerinctelen állatok esetében egyáltalán, a gerincesek esetében megközelítőleg sem vállalkozhatunk a fajszám megjelölésére.

Csak az összehasonlítás, érdekesség kedvéért jegyezzük meg: a közeli Békás-szoros-Gyilkostó vidékét 522 gerinctelen – és 160 gerinces állatfaj népesíti be (3).

A vidék állatvilágának eredetéről a következőkben írunk. Raul Călinescu (8) romániai életföldrajzi (biogeográfiai) összefoglaló munkájából kiténik, hogy a Kárpátok szárazföldi állatvilága (faunája) így vidékünké is, a növényvilághoz hasonlóan európai – eurázsia (euro-szibériai), középeurópai, cirkumpoláris stb. eredetű.

Az elsődlegesen édesvízi fajok eurázsiai, kevésbé közép-európai eredetűek – sok endemikus (bennszülött) fajjal –, melyek előfordulása területünk eurázsiai (szibériai) közelségével magyarázható.

Több szárazföldi és vízi állatfaj a jégkorszak idején telepedett meg. A legismertebb jégkori relikváris maradványfajok: a zerge (*Rupicapra rupicapra*), az elevenzüllő gyík (*Lacerta vivipara*), keresztesvipera (*Vipera berus*) stb.; jégkorszakot átvészelt fajok: az alpesi- és kárpáti göte (*Triturus alpestris*, *T. montandoni*) s valószínű, hogy a törékeny gyík (*Anguis fragilis*), vízisikló (*Natrix natrix*), rézsikló (*Coronella austriaca*) fajok is; jégkorszak előtti európai – kelet ázsiai fajok mint: a sárgahasú unka (*Bombina variegata*), zöld levelibéka (*Hyla arborea*), barna varangy (*Bufo bufo*) stb. környékünk állatvilágát is gazdagítják.

Dan Munteanu kb. 25 – köztük a siketfajd (*Tetrao urogallus*), fekete harkály (*Dendrocopos martius*), „mogyorótörő – fenyőszajkó (*Nucifraga caryocaryactes*), fenyves cinege (*Parus ater*), sárgafejű királyka (*Regulus regulus*), keresztcsőrű

(*Loxia curvirostra*), süvöltő pirók (Pyrrhula pyrrhulla) stb. és más madárfajokról mutatták ki, hogy az Alpok-Kárpátok térségében észak-eurázsiai, a szibériai tajgából elszigetelődött populációk részét képezik (25). E fajok megtalálhatók a Csíkszentdomokos környéki fenyevekben is.

A továbbiakban rendszertani besorolást követve mint érdekes állatelfordulásokat vagy a velük kapcsolatos jelenségeket említjük meg, valamint azokat a ritkábban észlelhető fajokat, amelyeket az élővilág övezetenként való leírásakor már nem írunk le. Az örvényférgek (*Turbellaria*) közé tartozó 30 cm hosszú, cérnavékony – gomolyaszerű, sárgás színű húrferget (*Gordius aquaticus*) a Nyáros kútjában (1972) és Gálkút csorgójában (1980) észleltük.

A tavaszt jelzik a feléledő és havon „pattogó” (ugráló) ugróvillások (*Colembolla* spp.) közé tartozó hóbolhák. 1976-ban szízes közben Csekevároldalán, Szabók keresztfájánál, 1980 II. 6-án Pálosztagában és II. 18-án Cseralján, 1981 II. 8-án Borsbükknén jelezték a diákok.

Európa és az ország legnagyobb lepkefaja (12 cm-es szárnyfesztávolságú) az éjjeli pávaszem (*saturnia pyri*) felbukkanó egyedei is igazi ritkaságok. A csodás szépségű (sárgaszélű fekete szárny, kék-piros foltokkal) admirális vagy atlanta lepke (*Vanessa-Pyraemis atalanta*) területeket védő, kergetőző hímjei többször láthatók a híváki borvíz környékén, a Kerekbükk felé vezető úton.

A nem ragadozó körszájú (*Cyclostomata*) ingolafaj az Eudontomyzon vladycovi – helyi nevén „pinavágó” – a Felcsíki medencében, Romániában kétes előfordulású és európai szinten védendő helyi faj (57). A biológusnak is meglepő, érdekes fajjelzés az angolna (*Anguilla anguilla*) 107 cm-s elpusztult példányának megtalálása az orvosi rendelő közelében lévő Olt híd környékén. Az 1987 júliusában talált fajról tudni kell, hogy az amerikai kontinens közelében ívnak (a Sargasso tengerben), de ivarérettségig európai édesvizekben, tavakban – talán éppen a balánbányai Nagynyír tóban is – élnek. Megfigyelt példányukat az ősi ösztön indította fajtársai megkeresésére a Sargasso tenger felé. Csekély 10.000 km-t kellett volna vándoroljon...

A farkatlan kétéltűek (békák) országos ritkaságként és Hargita megyei védett állatként a mocsári békát (*Rana arvalis*) Marosfőn figyelték meg. A gyakori „szentgyörgy béka” sárgahasú unka mirigyes bőrének habzó váladékát a ló és a tehen szemén keletkezett hályog lemaratására használja a helyi népi állatgyógyászat. A ritka, fák lombja közt „rekegő” zöld levelibéka időjárás változást jelez az arra figyelőnek. A farkos kétéltűek közül a foltos szalamandrát (*Salamandra salamandra*) a Szádokkúti bükkösben figyelhető meg. A hullók kígyóval összetévesztett és kíméletlenül elpusztított ritka faja a törékeny gyík a bánosi Cserés, de a mogyorósok (Mogyorósdomb) élőlénye. A kétéltűek és hullókkal kapcsolatos

ismeretek hiánya, az előítéletek és az elutasító viselkedés („pfujkomplexum”) ezek értelmében vesztét okozza nemcsak Csíkszentdomokoson.

1979-ben több alkalommal jelent meg a fekete gólya (*Ciconia nigra*) – Taploca, Nagyvílgyfeje (IV. 6) és Döllő (IV. 21) környékén volt látható. Időként feltűnik a bibic (*Vanellus vanellus*) is (nászrepülését figyelték meg 1977. III. 20-án Vajdavászen). ritkán látható az őrvös légykapó (*Ficedula albicollis*) – Garados: 1978. IV. 10 és kormos légykapó (*Ficedula hypoleuca*) – Temető: 1980. III. 31., a hantmadár (*Oenanthe oenanthe*) – Garados 1979. IV. 15. A „vadludak” – nyárilúd (*Anser anser*) gágogó repülése biztos jele őszi (1979 X. 22 – Cserealj; XI. 19 – Alszeg) és tavaszi (Bános 1977; 1980 III. 6 – Sárosút; III. 18 Cserealj – Alszeg) átvonuláskor. A ritkán megfigyelhető, csak a csendes falusi nyári esték „pirregő” madarát a lappantyút – kecskefejőt (*Caprimulgus europaeus*) 1973 nyarán közelről látták (egy sérült példányt). Az Oltmente füzeseiben – 1979 ködös novemberében 30-40-es csapatokban serénykedett a hosszúfarkú állandó madarunk az őszapó (*Aegithalos caudatus*). Megfigyelték Hozók gödrében is 1980. január 14-én. Az apró halakra vadászó jégmadár (*Alcedo atthis*) elpusztult teteme 1979. XII. 25-én került elő Szedlokáról.

Téli vendégként októberben rendszeresen megjelenik vidékünkön a gatyás ölyv (*Buteo lagopus*) és a nagy őrgébics (*Lanius excubitor*). A zimankós téli napok, házak környékén veszelik át a tévesen „veresbegynek” nevezett gyakoribb süvöltő, fenyőrigó (*Turdus pilaris*), a keresztcsőrű, míg a meggyvágó (*Coccothraustes coccothraustes*) a fenyőpinty és a többször csoportosan észlelt „muszkaveréb” – csonttollúmadár (*Bombycilla garrulus*) téli vendég madárfajok.

Más érdekes madarak: a kiscsövek (*Podiceps ruficollis*) Szádokkút-Taploca vízes mocsaras területéről a védett fakopáncs (*Dendrocops minor*) Egyeskö, a vadászó hamvas réti fakopáncs (*Circus pyrgus*), az uhu (*Bubo bubo*) a Csupok erdeiben, kormos szerkő (*Chlodonas niger*) a Lokon. A Dugás környékén északról érkezett ideiglenesen itt tartózkodó dankasirályokat (*Larus ridibundus*) figyelték meg.

A nagyobb testű megyei és országos védett madarak közül vidékünkön is előfordul a „vadpáva” – siketfajd és a szirti sas (*Aquila chrysaetos*). A siketfajd tojásaira bukkantak a Magosbükk-Nagyoldalon, a borsikások között. A szirti sas jelenlétét is bizonyítja az 1974 márciusában csapdába esett példány Bogdánban (Bíró Vilmos, cserealji erdész adata).

Az emlősöket nagyobb testűk, vadcsapásaik és vadászok megfigyelései (vadszámlálás) alapján jobban számontarthatjuk. Gazdag állománya ismeretes az őznek (Garadoshátalja, Vész, Hivák), mezei nyúl (Oltvány), vaddisznónak, rókának. Több apróbb termetű védett macskaidomú – nyuszt (*Martes martes*), nyest (*Martes foina*), menyét (*Mustela nivalis*, hermelin (*Mustela erminea*) és rágcsáló, mint a nagypele (*Glis glis*), mogyoróspele (*Muscardinus avellanarius*) is

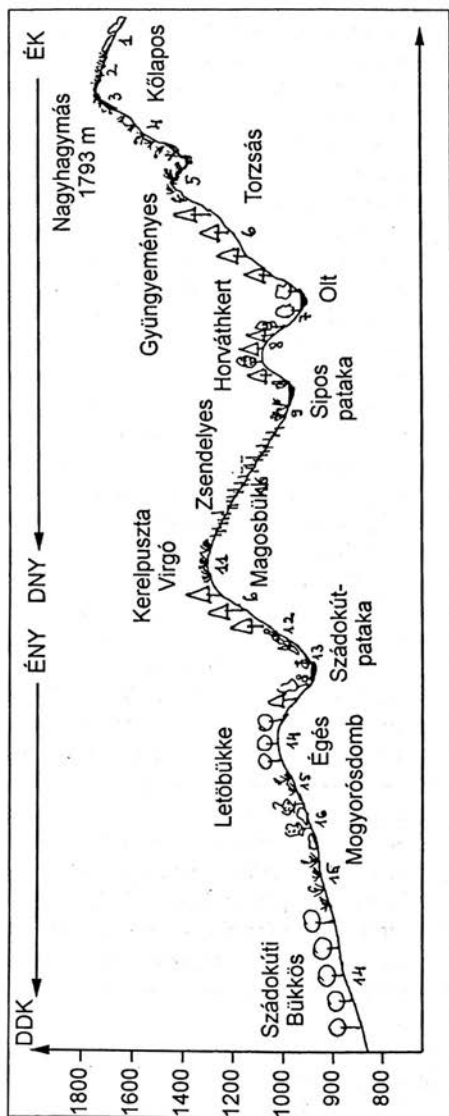
életteret talál vidékünkön. A védett barnamedve (*Ursus arctos*) Fekete Rezben (Marosbük, Benkőreze, Kerekpuszta), Nagyoldal-Fióksorka, Oltbükke és az Olt forrásvidékén gyakoribb. Terjeszkedésben a zerge 1970-ben a Gyilkostó-Békás-szoros környékére telepített állománya. A gímszarvas (*Cervus elaphus*) jó bőség-helyeit találjuk a Nagy- és Kicsi Kerekpusztán a Fekete Rezben, a Sóvető erdeiben, az Olt forrásvidékén. A vidra (*Lutra lutra*) jelenléte kétes. A Dugás felső felén talán megtalálható, biztos az előfordulása viszont a balánbányai Nagynyír gyűjtőtava környékén. A pézsmapatkány példányai újabb faunaelemmel gazdagítják vidékünk állatvilágát. 1997 augusztusában Faluvégén (Krausz földjén) figyelték meg első egyedeit. 1998-ban a közeli Telekből is jelezték.

CSÍKSZENTDOMOKOS ÉLŐVILÁGÁNAK RÖVID VÁZLATA

A környezeti tényezők által meghatározott növénytakaró (növénytársulások) a helyhez nem kötött, magasabb szervezetségű – függetlenségű állatvilág övezetenkénti leírása biogeográfiai – életföldrajzi szempontokat követ. Szólunk az érdekes növény- és állatfelhasználásokról, szokásokról, növényi szimbólumokról és esetenként természetvédelmi problémáikról is. Megközelítésünk a vizsgált terület növénytakarójára vonatkozó történeti és jelenkori népi megfigyelései – főleg a földrajzi név (helynév) adás szempontjaira is figyel, tehát népi növényzetismereti (etnogeobotanikai) szempontokat is követ (38) (42). A földrajzi neveket Csomortáni Magdolna gyűjtéséből kölcsönöztük (11). A népi növényzetismereti jellegű magyarázatok a terepen észlelt biológiai valóság tükröképei. A különböző növénytársulások övezetenkénti megoszlásának összefoglalója az következő ábra.

AZ ALHAVASI ÖVEZET ÉLŐVILÁGÁRÓL

A Nagybagmász (Bárányhavas) és Öcsém 1600 m-en felüli sziklás DNy, D-re néző, 150-200 m szintkülönbségű oldalain, tetőin található meg. A meleg alapközet (mészkö), az erős napsugárzás, a felszálló meleg légáramlat a havasi növények vízgazdálkodását jellegzetesen alakította. Nagyszámú tölevélrózsás, pozsgás – szukkulens (kőtörő-, kórózsza fajok,) sűrűn szőrözött levelű (havasi gyopár, gyopárnefejejs, madárhúr fajok) növényfaj tartalékolja a harmatot, vizet. A fürtös kötörőfű (*Saxifraga aizoon*) levélfogacskáin mészkristályokat választ ki. A szél szárító hatását Kőlapos kiszáradt fenyői mutatják.

Növényzeti profil a Nagybagmász- Kerekpuszta Szadokkúti Bükkös között.

1. Törpe borókások áfonya fajokkal (*Juniperum nanae*)
2. Lila csenkeszes társulás (*Festucetum amethystinae*)
3. Magcsákós társulás (*Dryadetum octopetalae*)
4. Heuflél nyúl farkfűves társulás *Carex sempervirens*-szel
5. *Festucetum versicoloris transilvanicum* társulás a Rómer-féle csüdfű (*Astragalus roemerii*) termőhelyével
6. *Hieracio rotundati* – *Piceetum*, madársóskás típusa
7. Enyves égeres társulás (*Alnetum glutinosae*) erdei csillaghúrral
8. Fenyves- nyíres újulás
9. Békaszityós-lominás társulás (*Junci menthetum longifoliae*)
10. Széltörés vész (1955)
11. Szőrflüves gyepek (*Nardetum strictae montanum*)
12. Borókások (*Juniperetum communis*)
13. Acsalapus társulás (*Petasitetum hybridi*) Teleti virággal
14. Bükkös (*Fagetum silvaticae*)
15. Vörös csenkeszes- szőrflüves kaszáló (*Festuceto-Nardetum strictae montanum*)
16. Magyorós nyíresek

A sekély, fekete színű, törmelék gazdag és lúgos vegyhatású rendezin talaján mohák, féregzuzmó (*Thamnia vermicularis*), rénszarvas zuzmó (*Cladonia rangiferina*) és gyomorbetegség gyógynövénye az izlandi zuzmó él. A füves hegyhátaikat a vékonylevelű szegfűvel tarkított lila csenkeszes (*Dianthus tenuifolius* - *Festucetum amethystinae*) gyepek és kiterjedt törpeborókások (*Juniperus nana* - Külső mező) borítják. Közöttük áfonyások (*Vaccinium*), mészkő kedvelő (kalkofil) és mesofil színes havasi virágok, a védett zergebog-lár, *Nigritella rubra* f. *wettsteinii* stb. tenyészik. A Fehérmező felé a Borsikás vápa között vezet az ösvény. A tetőn tövükön ellaposodott, szél alakította „szoknyás fenyők sínnyelődnek. Itt a tűz pusztított – ezért Perzselés a hely neve.

Az Öcsém és a Nagybagyász szelnyírta élein a Székelyföldön csak itt található reklitáris – maradvány – társulás a *Dryadetum octopetalae* a júniusban díszlő fehér virágú magcsákó (*Dryas octopetala*) képez foltokat. A 10-50 m-es köfolyásokat a savaska (*Oxyria digyna*), a havasi ikravirág (*Arabis alpina*), havasi ternye (*Alyssum saxatile*) stb. köti meg. Az Öcsém ördögmalmai tövében a régebbi festőnövényként használt festő csülleng (*Isatis tinctoria*) tövei virulnak. A mészkőtörmelékes talajon viruló „rintófü” (*Senecio rupester*) kórója megtörve, megszóva vakütésre, törésre nem használatos. Az állatok sebeire, daganataira szintén hatásos, főleg a tehénél és a lónál (Pálfalvi P. 1998. 33).

A xero-mesofil és kalkofil fajokkal színezett, jó termelékenységgű Heuffel nyúl-farkfüves – örökzöldös – (*Sesleria heuffleriana* - *Caricetum sempervirentis*) és *Festuca versicoloris*-os (*Sesleria-Festucetum versicoloris*) havasi gyepek a sziklapocokon, illetve a kevésbé meredek, kiterjedtebb mészkőoldalakon (Kőolapos, Öcsém oldala) és a védettebb vápákban az uralkodóak (9). A Szakadát verőfényes (Szépvápa) lomblevelűekkel tarkított fenyveseinek sziklás – sziklatörmelékes tisztásain a ligeti perje mészkedvelő gyepei (*Poa nemoralis calcicolum*) képeznek társulást. A színes havasi virágok sztárjai közül kiemeljük a sárga tárnics robusztus termetű töveit. A "dancia" néven ismert védett növény gyöktörzseit rendszeresen kiássák a közeli esztenák (Kurmatúra, Fehérmező) pásztorai, a havast járó gazdák. 1981 nyarán a Szépvápa kb. félhektár megvizsgált területén tenyésző 50-60 töből fele ki volt ásva. Gyöktörzsét pálinkába téve étvágyjavítóként használják. Kőtegekbe összekötözve árulják a békási piacon. Nem tennék, ha tudnák: a növény kb. 60 évig él és csak húsz év után kezd virágozni (31). Bár nem gyakori növényzetalkotó faj az Öcsém hátjában, Háromkút felé a ma fenyőerdővel borított Danciás helynévben szerepel.

Az 1931-től védett havasi gyopár Közép-Ázsiából származik. A mongóliai pusztákon 70 cm hosszú száron virágzik. A Nagybagyáson 8 cm átmérőjű, lazább virágú formája a *f. laxiflorum* él. Létét tömeges szedése veszélyezteti. 1975 augusztusában 700 leszedett bimbós - virágos példánnyal dicsekedett az itt

pásztorkodó csíkszentdomokosi fiatal. 1993 júliusában Háromkútról készült gyopárszedésre egy balánbányai munkanélküli. 2000 szálát számított szedni, darabját 1 dollárért tudja eladni a tengerparton (Pálfalvi P. 1994. 4).

A ritka Römer-féle csüdfü Pálfalvi P általi megtalálása az utóbbi 50-60 év legjelentősebb botanikai felfedezése a Nagyhagymásban (37). A Nagyhagymás alhavasi övezetének új, különleges színfoltja a Gyilkostó - Békásszorosba 1970-ben telepített zerge. 1978 augusztusában Oltbükkre pataka fejében a Vereskőn figyeltünk meg legelésző zergescordákat. Jól érzi magát a Cengellér (Tölgyes), Vithavas környékén is. 1987 júniusában Balánbányán a város között, 1989 augusztusában a csíkszeredai Csikókertben (!) figyelték meg elcsatangolt példányait. Nyugalmanak biztosítása, védelme minden természetszerető ember feladata. A szirti sas jelenlétét Likaskő környékén a vörös vércse (*Falco tinnunculus*) víjjogása, és a védett holló (*Corvus corax*) krágogása jelzi.

Az Egyeskő környékén tanyázó sarlós fecskék (*Apus apus*) a meredek falak mellett pillangóként lebegő piros-fekete-szürke tollruhát viselő hajnalmadár (*Trichodroma muralis*) és a Kurmaturán észlelt (1975) kövirigó (*Monticola saxatilis*) vidékünkön csak itt található madarak.

A Bárányhavas törpeborókái között szürkebegy (*Prunella collaris*) és havasi pityer (*Anthus spinoletta*) fészkel. A napsütötte sziklákon, különösen az erdőhatáron, nem ritka a keresztes vipera (*Vipera berus*).

A Nagyhagymás a havasi világ jelképe a ritka Apollo lepkét (*Parnassius apollo transylvanicus*) a Keskeny vápában észlelhető. A szercesm lepkék közé tartozó *Erebia melas* ssp. *carpathicola*-t a Nagyhagymás, Őcsém, Egyeskő és Fekete-hagymás kőgorgeteges, napfényes sziklafalai között azonosították (Izsák Z. 1980. 33). Az alhavasi és fényes övezetben a Kárpátok ritka és védett csigafaja a kék meztelen csiga (*Bielzia coerulea*) fordul elő.

A Környezetvédelmi Minisztérium 7/1990 rendelete alapján a Nagyhagymás vonulata a Békásszorosral együtt 6826 ha-nyi területtel Nemzeti Park.

AZ ERDŐÖVEZET ÉLŐVILÁGÁRÓL

Csíkszentdomokos környékének uralkodó növényformációi az erdők. A hegyiek által „veresfenyőnek” nevezett lucfenyő (*Picea abies*) 1650 m-ig képez összefüggő erdőségeket. E magasság felett a szél alakította, fagy sanyargatta „zászlós” (Kurmatura) és ellaposodott tövű „szoknyás” fenyők (Bárányhavas, Őcsém) található. Gyakorisága ellenére kevés földrajzi névben szerepel. A alsó határát a település közelében kb. 775 m-en Jogárfenyője (Hegyen) és Kicsifenyő (Sólyomfarka) stb. helynevek jelzik. Ma ezek szántók és parlagos területek. Né-

hány helyen jegenyefenyővel – „fehérfenyővel” (*Albies alba*) (Várbükke – Cigányperzselés, Bodópataka), bükkal (*Fagus silvatica*) keveredik (Marosfő környéke, Gréces, Oltbükke, Gálkút, - Bükkfásmart). A fenyőújulás, a fenyőmézga, bojtmag és a „csicseriszurok,, (gyanta) mint gyermekcsemegék ismeretesek (Pálfalvi P. 1981.3. és 6.). A piros csalókból (tobozból) főzött szirup légúti megbetegedések ellen használható. Friss fenyőtobozokkal tele szobába fektették a fojlós (asztmás) beteget (aromaterápia!). A csicseriszurkot avas hájjal, tejszínrel a bőr kicsattogása, a tehén tőgyének felrepedezése esetén írként használják. A fenyőkéreg „cserlevét,, bőrök cserzésére használják (Pálfalvi P. 1998.26.27.). A „fehérfenyőt” vagy „fésüsfenyőt,, lakodalmi ágnaq ütik és karácsonyfaként hasznosítják. Az erdefenyő - „lucsfenyő” (*Pinus silvestris*) ültetett állományai a garadosi Lucsosban és a Nagyvölgyfejénél a bánosi Lucsosban élnek. A lucsfa ágát színes kreppapír szalagokkal és rózsákkal díszítve május elsején Jakab ágként ütik a lányos házak kapujára, tornácára. A védett tiszafa helynévként a csíkszenttamási határ Gréces Tiszás nevében él.

A fenyőerdők jellegzetes podzolosodott barna erdei talajon ritkán rendezten (Nagyhagymás) telepedtek meg. A talaj humuszban gazdag. Vegyhatása savas jellegű (pH=4,5-6,5). A levegő páratartalma különösen a patakok völgyéhez közeli fenyvesekben magas. A fenyőerdőkben kevés fény hatol be, ezért árnyékosak. A faji összetétel alapján a fenyvesek a Hieracio rotundati - Piceetum társulásba tartoznak. Névadó lágy szárú növénye az erdélyi hölgyalm - Hieracium transsilvanicum (újabb nevén Hieracium rotundatum) kárpáti balkán elem, szórványos előfordulása, nagyobb borításban (15-20 %), mely a meredekebb, szárazabb lejtőjű oldalakon fordul elő (Nagyhagymás, Öcsém, Szakadát). A székekelyek „belekenyere” - madárberkenye (*Sorbus aucuparia*) és hegyi juhar (*Acer pseudoplatanus*) a kísérő fafajai. Az erdei fák „szépei” közé tartozó madárberkenye kéreg főzete fájós fogat öblögetni jó. Az érett bogyó termések akár nyersen, akár szárítva teának megfőzve vesekő és a cukorbeteg ellenes. A kéregből készült tea gyomormenés és vérhas ellen hatásos mind embernek, mind állatnak (Pálfalvi P. 1998. 34.). A cserjeszint szegényes, jellemző fajai a málna, az ükörkéfajok (*Lonicera xylosteum*, *L. nigra*), havas rózsa (*Rosa pendulina*), farkasboroszlán (*Daphne mezereum*), havasi és sziklai ribizke (*Ribes alpinum*, *R. petraeum*). Jellegzetes liánja a havasi bécse (iszalag) (*Atragene alpina*) a garadosi cserjések kékvirágú díszje. A Fügevészben gyakori „szőrös füge,, (vadegres) e hely névadó növénye. A gyöngyvesző (*Spiraea chamaedrifolia*) dús bózójai különösen szépek a Garadosban. A Garados mohával borított kösziklái gyakori az édesgyökérű páfrány (*Polypodium vulgare*), melyet „kóméz,, „édes gyökér,, néven ismernek a csemegéző gyermekek. Megtakarított „endelgös,, (édeskés) gyöktörzsét eszik (Pálfalvi P. 1981. 2.). A mély patak völ-

gyekben (Vaspatak, az Olt forrásvidéke) kecskefűz (*Salix caprea*) és fürtös bodza (*Sambucus iacemosa*), mohák gyakoriak. A bodza helynévadó elemként a Fekete Rez Nagypatak (=Meszespatak) fejjében Bojzás néven fordul elő.

A hiányos fényviszonyok miatt a lucfenyvesek lágyszárú növényzete általában szegényes. Az árnyékosabb nedvesebb termőhelyeken az erdélyi hölgymásas fenyvesek madársóskás (*Oxallis acetosella*) típusa telepedett meg. A „heresódsdi”-nak, medvesódsdi,-nak nevezett madársóskát szemjúságotként fogyasztják az erdőjárók. „A meredekebb oldalakon, vagy erdei tisztásokon a fenti társulás fekete áfonyás „kokojzás” (*Vaccinium myrtillus*) típusa hódít teret (Nagyhágymás, Öcsém, Szakadát, Borvízpataka, Bocskorreze, Várbükke). A gyimesi Sötétpatak fejjében levő Csángókert-Bodorkert a domokosiak ismert „kokojzászó” helye. A Meggyespatak viszont a vörös áfonya (*Vaccinium vitis-idaea*) - a „havasi meggy” „piros kokojza” - termőhelyéről kapta a nevét. Vörös áfonya állományok találhatóak a Sóvető, Szánduj erdei tisztásain és Szabók patakában is.

A lucfenyvesek gyakori növényei közül megemlíjtük: a fogas ír (*Dentaria glandulosa*), kárpáti boglárka (*Ranunculus carpaticus*), szíves nadálytő (*Symphytum cordatum*), harangrojt (*Soldanella montana*), erdélyi májvirág, varázslófű (*Circaea alpina*), erdei harangvirág (*Campanula abietina*), kereklevelű aranyvirág (*Chrysanthemum rotundifolium*=*Chr. waldsteii*), kétlevelű árnyékvirág (*Majanthemum bifolium*) és a kellemes illatú eggyvirágú körtike (*Moneses uniflora*) stb. többnyire keleti kárpáti bennszülött fajokat. Gyakoriak a különböző „ördögboroda” - páfrány (*Dryopteris filix - mas*, a ritkább *D. spinulosa*, *Athyrium filix - femina*) és korpafű - „nyúlóműj” (*Lycopodium clavatum*) és a ritkább Huperzia selago fajok. Jellemző a dús mohaszőnyeg is. A zuzmófélék közül a szakállzuzmó (*Usnea barbata*), kéregzuzmófajok (*Parmelia* spp.) és a talajlakó ebzuzmó (*Peltigera canina*) gyakoribb. A fenyvesújulások jellegzetes gombafajai a rókagomba (*Cantharellus cibarius*), a „fenyőaljának” nevezett rizikegomba (*Lactarius deliciosus*), a „kakastaréj” - korallgomba (*Clavaria* spp.), a „németgomba” - tinórú (*Boletus* spp.) stb. fajok. Több gombafaj egészében, vagy csak a szára nyersen is fogyaszthatók, mint a „fifor” fajok (*Russula* spp.) és a kenyérgomba (*Lactarius volemus*). A „légygombát”-légyölő galócát (*Amanita muscaria*) cukros tejben, vagy vízben kiáztatva a legyek („pusztuljka”) irtására használták a régiek. Az erdő-mezőjáró gyermekek a fenyvesek, de a kaszálók hangyabolyaiba meghántott faágat vagy „imolaszárat” (szálas fű) tesznek s a hangyák által kibocsátott „hangyaecetet” (hangyasav) leszopják. Közben kis mondókát mondanak: „Édesapám / apám-anyám azért küldött. Adjanak / adjatok egy csepp ecetet!” (Pálfalvi P. 1981.8.). A bükki földrajzi nevek után ítelve (35 helynév - Csomortáni M. 1986. I. 72-80.) elterjedtebb volt és összefüggő erdőségeket képe-

zett. A legtöbb helynév 800-1200 m magasságú területeken jelzi a valamikori bükkerdők helyét. A bükk felső határa a helynevekből következtetve az Olt forrásvidékén 1400 m körül a Magas bükkön, a Nagybagmász DNY-ra néző hegy lábain (Oltbükk, Bükkösvápa, Bükkfásmart Boty) volt/van. A bükk alsó határát kb. 800 m-re tehetjük a szádokúti Bükkös-Nagybükk-Keskenybükk szintjére. A Hegyen a Kerekbükk homloka helynév – ma szántóterület – a valamikori bükkerdő hírneműje. Irtását felgyorsította a századvégi osztrák erdőművelésre való áttérés is, mely újratelepítésekkel a fűrészttermékek készítésére alkalmasabb fenyőt részesejtette előnybe. A bükk szénégetésre alkalmas fafélése. Környékünkön szénégetést folytattak a Cigányperzselés (Letöbükk), a Szénszéje (Sziminapatak), Kóvásó sarkán (Borvízpataka), ahol a bókák „váttrahelyei” még felismerhetők. Boros Áron kovács az 50-es években Átalagnyír Medvéseje 70-80 cm átmérőjű bükkfáiból égetett szenet. A hegyi juhar „csipkejohar” (*Acer pseudoplatanus*), bár ismert fafélése, a helynév anyagban csak a Jáhoros (Nagybagmász) és a Jáhorfás vápa (Letöbükk nyaka) keskeny összeszűkülő völgyében található meg. Több más fafaj a valamikori bükkös - tölgyes erdőkből maradt fenn. Falunk környékén ma is létező tiszta bükkerdő Szádokúton, a Bükkosorkán (a szenttamásiak Keskenybükknek hívják) és Letöbükkön található. Az ottani bükkös területe 1886-ban 140 hold volt, ma kb. 60 ha. A szádokúti Bükkös egészséges, szép 20-22 m magas, 15-60 átlagosan 35 cm-s átmérőjű bükkpéldányokból áll. A lombkorona záródása 0,7-0,8, mely az árnyékkelvelő fajok elterjedésének kedveznek. A főleg bükkfaleveléből összeálló gazar 5-8 cm vastag és jó víztároló tulajdonságú. A kárpáti - dacikus fajokban gazdag bükköst az alacsony hőmérsékletet, nagy páratartalmat kedvelő szívlevelű nadálytós - bükkös (*Symphyto cordati-Fagetum*) társulásba a szagos müge (*Galium odoratum*), erdei szélfü (*Mercurialis perennis*) és a fogas ír „foltok alapján a szádokúti Bükkös szagos mügés -, erdei szélfüves, fogas íres faciesű, típusú. A nyíltabb, világosabb gerinc közeli gypsintben az erdélyi májvirág és az erdei ibolya (*Viola silvatica*) gyakoribb. A mélyebben fekvő, nedvesebb termőhelyeken erdei pajzsika, podagrafü (*Aegopodium podagraria*), nehézszagú golyaorr (*Geranium Robertianum*) tenyészik.

Tavasszal a lombfakadás időszakában, amikor a talaj több fényt kap és melegebb a bükkösök tarka színompás virágszőnyegét gyökörtörzses, gumós növények (geofiták), mint a „menyecskevirág”-berki szellőrózsa (*Anemone nemorosa* - fehér), bogláros szellőrózsa (*A. ranunculoides* - sárga), a tüdőfü (*Pulmonaria officinalis* - lilás piros), a csillagvirág (*Scilla bifolia* - kék), a májvirág - kék, a keltike (*Corydalis solida* - lilás kék) néha tömegesen megjelenő virágai teszik szemvidítőan változatosabbá és határozzák meg sajátos tavaszi jellegét, ún. „geofiton aszeptusát”. A fenyves bükkös tisztásokon (Gréces, Terkő) hóvirág, kárpáti sáfrány (*Crocus Heuffelianus*) fehér és lila mezői díszlenek. A „szívombomb”, - ujjas

keltike gumóinak 3 napig vízben áztatott levét szíverősítő hatásáért fojlás (asztma) esetén isszák. Savanyútejjel összefőzve „szívrehome” ellen használják (Pálfalvi P. 1998. 13.). A „halalófüvet” – erdei kutyatej (Euphorbia amygdaloides) sebre, vágásra, zúzódásra, daganatra tapasztva használják. Levében fürösztik a „vízeres,, lábat. Az állatgyógyászatban a farkas harapta seb és a medve „csabbodás” legjobb orvossága a tehénnek. A ló sebeit (jégbevágott láb) kitűnően gyógyítja (Pálfalvi P. 1998. 15.). A „tolvajlapi” - békabogyó (Actaea spicata) és a „négylevelű lapi” - farkasszőlő (Paris quadrifolia) sebtapaszként ismert. A gennyes sebek, a „pokolszékés” (éjszaka keletkező fekete tetejű, fájdalmas pattanás) ellen használatos (Pálfalvi P. 1998.5.és 24.). A kora tavaszi növények közül a vadboroszlánt v. farkashársat Várbükkből, a hóvirágot Grécesből, Terkőből, a kékicét v. kékbereket Szádokútról, a „kékjácintot” (Scilla búolia) Nyárasból és az epergyöngyikét - „kékgyöngyvirágot,, (Muscari botryoides) Térkőből telepítették be a csíkszentdomokosi kertekbe (Pálfalvi P. 1994 b. 74.). A „dungóberek” - tüdőfű mézét „szípókaként” gyermekek csemegézik. Vele kapcsolatos a következő versike:

*„Dungóberek, ne keseregi,
Még az este hezzád eregelek!”
(Hogy a tiéd soha nem lehetek!)*

A bükkösök jellegzetes gombái közül a „tejesgombát” - keserűgombát (Lactarius piperatus) tejoltásra használták a huncutabb csíkszentdomokosi bácsok. A bükkerdők állatvilága a Kárpátok jellegzetes fajából toborzódik. A védett barnamedve, hiuz, nyuszt, vadmacska (Felis silvestris), gímszarvas mellett az őz, a vaddisznó, mezei nyúl, sündisznó (Erinaceus europaeus), mókus (Sciurus vulgaris) a jellemzőek.

Az utóbbi 40-50 évben megcsappant a farkasok száma. Több farkast lőtt ki Máthé Károly (1917-1995) vadász. Csíkszentdomokoson érdekes szokás volt még az 50-es években is az ún. farkaslátás (farkasnézés). Egy-egy juhcsordát tizedelő dúvad farkas kilövését – mint igazi vadászteljesítményt is – a közösség közösen ünnepelte. A farkast disznóölő „korcsijára” vagy bakszánra állítottak vagy állat feltámasztva lefektették. Szájába néha almát tettek és így hordozták végig a falun. A menetet a vadászok, bámészködő gyermekek hada követte. A jó hírt a falusiak is szívesen hallgatták, kommentálták és „Isten tartsa meg!” köszönettel ismerték el a vadászok jöttét. A vadászok a kalapba gyűjtött, vagy a vad mellé dobott pénzből megérdemelt vadászlakomát csaptak.

A tajgai eredetű „vadpáva”-siketfajd a fenyves övezet nagy, tyúkidomú madara. Dürgése a Sóvető, Horváth kert, Szakadát tisztásain háborítatlan. A Farkaspalló fölél emelkedő Pávás hegy e védett madárról kapta nevét.

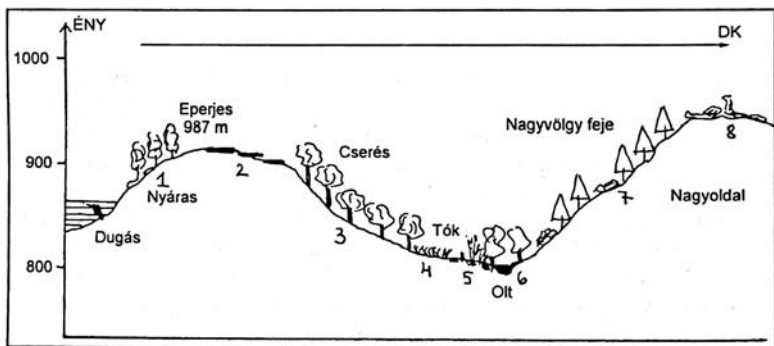
A fenyvesek már említett madárfajai benépesítik a bükkösöket és a bükkelengyes fenyveseket is. Jellegzetes hangjával „töccs, töccs” megjósolja az

esőt, ezért „esőkérőnek” nevezik az esztenák körül tanyázó házi rozsdafarkút (*Phoenicurus ochruros*). A fűrge mozgású ökörszemet (*Troglodytes troglodytes*) a legkisebb madárnak ismerik.

A hegyi patakok mellett tanyázik és költ a „halászmadár”-vízirigó (*Cinclus cinclus*) és a hegyi billegető (*Motacilla cinerea*). Az alpesi götte Tolvajkő (Terkő) környékén fordul elő. A övezet hegyi patajait a pisztráng- és pér szinttáj fajaj jellemzik (sebespisztráng – *Salmo trutta fario*, fűrgecselle – „egri” (*Phoxinus phoxinus*), botoskölönte, kövi csik stb.) E halfajok a megfogyatkozott folyami rákkal (*Astacus fluviatilis*) és az örvényférgekkel (planáriákkal) jelzik a víz oxigéntartalmát, tisztaságát – a környezet minőségét – ún. bioindikátor fajok.

A tölgy nem képez összefüggő erdőövezetet Csíkban. Ha kisebb-nagyobb foltokban mégis állományt képez a kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*) ez a bükkal együtt telepedett meg (Csíkszentmárton, Kászonújfalú).

Csíkszentdomokoson 800-950 m közötti magasságon D-DNy-i kitettségű gerinceken (Csereoldal, Cseretető) és Dk-i oldalakon (Bánosi Cserés) azonálisan (övezetet nem képez!) jelen volt-van a kocsánytalan tölgy.

A növényzet megoszlása Eperjes és Nagyoldal között a bánosi Nagy völgy fejejénél.

1. Nyárfásligetek 2. Szántóföldek Eperjesen 3. Kocsánytalan tölgyes (*Quercetum petraea*) 4. Réti csenkeszes kaszáló (*Festucetum pratensis*) 5. Kenderáztató tavak gödrei *Ranunculus aquatilis*szel 6. Törékeny fűzes acsalapus társulással (*Salietum fragilis* *Betuletum* hybridi-vel) 7. Borókás-fenyves 8. borókások (*Juniperetum communis*)

A falu környékén szórványosan megmaradt fák, erdő (Bános), az aljnövényzet maradványai és a helynevek (Csereoldal, Cseretető, Cserealjja, stb.) bizonyítják a valamikori elterjedtebb voltát. Jelzőértékű a bükk, és tölgy kísérő fafa-

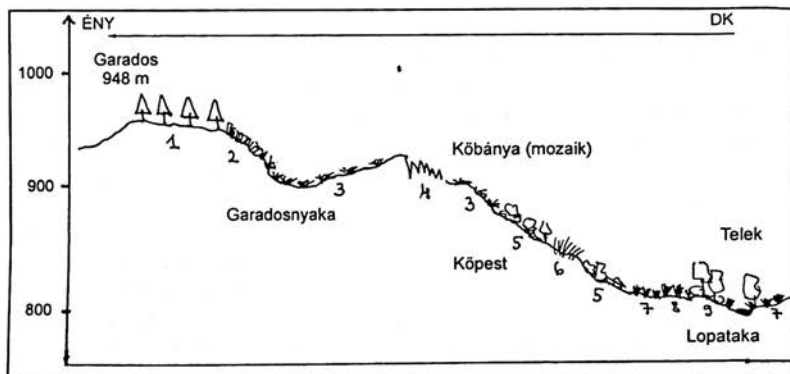
jainak számbavétele. A kitűnő szerszámfát szolgáltató gyertyán (*Carpinus betulus*) 60-80 áron (!) Bara Jancsiban társul a közeli Cseréhez. A rezgő nyár (*Populus tremula*) jelentősebb állománya Nyáráson zöldell. A Nyáros kaszálóin terem a melegkedvelő méhfű (*Melittis melissophyllum*) ritka növényfaj. A „dobrogánlapi”-ból torokfájás esetén hasznos öblögető tea készül (Pálfalvi P. 1998. 22.). A 7-8 m-es csuporékban, szálasan növe „láncos szádokfák” – hársfák (*Tilia cordata*) a szádokúti Bükkös közelében, szórványosan – szálasan Letóbükkén (Papén), Hátiban fordulnak elő. A hárs, mint helynévadó elem a Szádokút nevében szerepel. Csupán egy csoportban található meg a hegyi szil (*Ulmus glabra*) is. Fáját, mivel nem szálkázik, jól hajlik, a fa kerekébe fentőnek (küllőnek) használták.

A bánosi Cserés a közeli rezgőnyárfa, gyertyán, hárs és mogyorósok (Háti) állományaival társulva valóságos „lomblevelű sziget” maradványa az egykori büккеlegyes-kocsányos tölgyesnek (*Fageto-Quercetum petraea*). A Garados oldalában a hajdani kocsánytalan tölgyesek jelenlétét az ismertebb vadrózsa (*Rosa canina*), és boróka (*Juniperus communis*) mellett a kecskerágó – „csontfa” (*Evonymus verrucosa*), a vörösgyűrűs som (*Cornus sanguinea*), a „kánya” – ostormén bangita (*Viburnum opulus*), galagonya – „Isten gyümölcse” (*Crataegus oxyacantha*), ükörke lonc és a vidéken ritka kökény (*Prunus spinosa*) állományai is igazolják. A letarolt Csereoldalon és a bánosi Cserés tölgyes-bükkös erdeiben a májusi gyöngyvirág, gyepes nőszirm, orvosi salamonpecsét (*Polygonium officinale*) a tavaszi flóra szépségei. A pirosuló hunyor (*Helleborus purpurascens*) jellegzetes tölgyövezeti balkáni-dácikus faj. A „paponagyükér” néven hasznosított szálas járulékos gyökereit a fejfájásos disznó fülébe, a kehes ló szügyébe húzták. „Odahúzta” a lázat és a „mérget” (gennyet). A liszt közé kevert megtört gyökeret rágcsálóirtásra használták (Pálfalvi P. 1998. 17.).

A Garados nyakán szélfüves-barázdált csenkesz (*Agrosti-Festucetum rupicolae*) társulás törpe sásos (*Caricetosum humilis*) szubasszociációjának gyepeiben a védett henye boroszlán mellett törpe sás (*Carex humilis*), tavaszi sás (*C. caryophyllaea*), Micheli sás (*C. Michelli*), homoki pimpó (*Potentilla arenaria*), fehér pimpó (*P. alba*), fehérmolyhú zanót (*Cytisus leucotrichus*), „koseper” – csattogó eper (*Fragaria collina*), farkas kutyatej (*Euphorbia cyparissias*), gyermekláncfű (*Taraxacum officinale*), ibolya fajok (*Viola* spp.) a tavaszi aszpektus növényei.

A domokosi viszonylatban jó termelékenységű (1000-1200 kg/ha széna) franciaperjés (*Arrhenatheretum elatioris*) „imolás” (szálas) gyepek Garadosalja „muzsdáin” (agroteraszain) ugyancsak a tölgyirtások után telepedtek meg. A „madármák” mezei perjeszittyó (*Luzula campestris*) termésfalával összenőtt apró magvait (utriculait) manapság is csemegézik tavasszal (Pálfalvi P. 1981. 6.).

A Garados DK-i. meredek oldalain foltokban tenyésző „zablevelű fű” - tollas szálkaperje (*Brachypodium pinnatum*) szintén tölgykísérő faj.

Garados hegy és Telek növényzete

1. *Hicriaco rotundati*-*Piceetum* társulás, madársoskás típusa 2. Vörös csenkeszes kaszáló (*Festucetum rubrae montanum*) 3. Törpesásos társulás (*Caricetum humilis*) henyeboroszlánnal 4. Kőbánya (mozaik) 5. Kecskerágós – ostorménbangítás – borókás cserjések 6. Szálkaperjés (*Brachypodium pinnati*) foltok 7. Feketesásos társulás (*Caricetum fuscae*) 8. Élessásos társulás (*caricetum gracilis*) 9. Fűzések süntök függőnytársulással

Június elején nagy pirosas-lilás tövekben virágzik a Garados jeles szent növénye a nagy pacsirtafű (*Polygala major*). A helyiek Szent Antal virágnak nevezik és Szent Antal napján (június 13) elmaradhatatlan a keresztúti ájtatosságot végző csíkszentdomokosi imádkozó asszonyok kezéből.

A fentiekben felsorakoztatott, a tölgyesek jelenlétét bizonyító növényzetre vonatkozó megjegyzések fontos végkövetkeztetése, hogy a Csiki medencében többféle viruló henye boroszlán – csiki nevéen cserevirág – ugyancsak a tölgygel – cserefával – kapcsolatosan kapta nevét.

A száraz domboldalakon, gyepeken szárazságtűrő csigafajok (*avaricsiga* – *Helicella obvia*, ligeti csiga – *Capaea nemoralis*) gyakoriak. A színpompás smaragdzöld, fűre ragadozó mezei cicindéla (*Cicindela campestris*) Garados Nagy-vápájának agyagos-homokos vízmosásaiban vadászik. A „dühbogar” közönséges nünüke (*Meloe proscaraboides*) fémes kék, nehézmozgású, nagypotrohú példányait megszáritva, porrá törve, pálinkában kiáztatva vagy kenyérbe sütve

kutyaharapás-veszettség ellen használták. Csikszentdomokoson ritka a szarvasbogár (*Lucanus cervus*), mely helyileg védendő rovarfaj. A fenyvesek és bükkösök ismertetett emlősfajai mellett a borz (*Meles meles*), görény (*Mustela putorius*) is része a helyi faunának. A borz jelenlétére a Borzbüкке helynév utalhat, biztosan a Garadosban (Küsvölgy) látták. A tavaszi juhnyájakat követő, pillangószerűen repülő bűdös vagy búbos banka (*Upupa epops*) dallamos latin neve szinte hangját utánozza. A Törökök közsiklájánál fészkelő vörös vércse és a kőbánya szikláin között tanyázó kövi rigó Garadosban is élnek. A lábatlan vagy törékeny gyík és a „cserekígyó” rézsikló a mogyorósok és a bánosi Cserés környékének lakója.

Az erdők tarvágása vagy széltörés-égés után gyorsnövésű, fény- és zavarástűrő fajok terjednek el ún. vágásnövényzet alakul ki. Az üde termőhelyeken a berki aggófűves-deréces (*Senecioni-Chamaenerietum* = *Epilobietum angustifoliae*) lán-goló „részei” vidékünk erdővágásaiban jellemzőek (Zsendelyes, Virgó). A névadó fajok a „vészvirág” erdei deréce (*Chamaenerion angustifolium*) és a berki aggófű (*Senecio nemorensis* ssp. *fuchsii*) összefüggő állományokat alkotnak, melybe később a málna tömeges elterjedése figyelhető meg a *Rubetum idaei* társulást képezve. Az erdei nádtippanos (*Sambuceto-Calamagrostetum arundinaceae*) állományok meredek oldalakon, szárazabb, lepusztult talajokon (Kovács- és Sziminapataka) hódítottak teret. Cserjéi a fürtös bodza és a gyöngyvessző a nádtippan mezői között tenyésznek. Kevés lágyszárú fajai közül a „berke eper” szamocát (*Fragaria vesca*), az ezüstös hölgymált (*Hieracium pilosella*), az erdei gyopár (*Gnaphalium silvaticum*), a gyógynövény szurokfűvet és a hegyi orbáncfűvet (*Hypericum maculatum*) említhetjük. Az erdei eper és a málna a gyűjtögető gazdálkodás alapját jelentik vidékünkön is, a „vészvirág” pedig jó mézélő növény.

A lucfenyvesek, a büккеlegyes lucosok és lomblevelű erdők kísérőiként, mint irtásnövényzet mogyorós (*Coryletum avelanae*), mogyorós-nyíres cserjék alakultak ki. Bár elterjedt cserje a mogyoró csak a szádokúti Mogyorósdomb esetében helynévadó elem. A mogyorósokban (Nagybükk) termő törékeny, fehérszínű galambgombafélét a „madárfifort”-t (*Russula* sp.) csak nyersen fogyasztják. Édeskés íze van. A mogyorósok jellegzetes védett növénye a kisaszszonypapucs. Nyárvégi bokrosan növe, a levelek hónaljában nyíló, harang alakú virágú szépsége a fecsketárnics (*Gentiana asclepiadea*), népi nevén az „epefü”. A növény sárga gyöktörzseiből máj- és epe tea készül (Pálfalvi P. 1998. 17.).

A nyírfa (*Betula pendula*) a medencealjak vizes termőhelyein volt tömeges s mint társulás-közömbös faj az irtásokon teret nyerve társult a mogyorósokhoz. Az Átalagnyíre, Kicsinyír, Nagynyír helynevek tükrözik jelenlétét. Szép, kiterjedt mogyorósok, mogyorós-nyíres állományok vannak Mogyorósdombon, Égésen, Kereszteleten, Vészoldalon, Vésztetőn, Lokon, Hátin, Nagybükkön, Kes-

kenyibükkön, Oltványban, Bogdánon, Szedloka fejében. Őszidőn Oltvány, mogyorós nyíres, nyárfás-nyíres (*Populo-Betuletum pendulae*) cserjéseiben gazdag „gebegomba” gyűrűs tuskógomba (*Armarillaria mellea*) és „kozákogomba” vörös érdesnyelű tinorú (*Leccinium aurantiacum*) zsákmányra számíthatunk.

A mogyoró csonthéjas terméseit szívesen csemegézik az erdőjárók és a székeltek „mogyorótörő” fenyőszajkó madara is. A bükkösök és mogyorósok jellegzetes rágcslója a „veresféreg” mogyorós pele. Egy erdőjáró út alkalmával 1978 őszén Kereszteleten egy kidőlt fenyő odvában kb. 8 liternyi veresféreg által elrejtett mogyorót találtak. Ugyanebben az övezetben gyakori a kalibák, erdei házak padlásán „kótojtató” nagypele is. A régiek az ősszel meghízott „evetpilit” megsütötték, ízletes fenyő íze volt.

A nyírfa a katolikus székelység legősibb győzelmi és szent növénye több mint 430 éve (1567 óta). A csikszentdomokosi Pásztorbükkén az 1599 november 2-án meggyilkolt Báthory András halála óta kb. az 5. nemzedék újraültetett nyírfa emlékeztet a szomorú eseményre. Búcsús ágát a rossz idő távoltartására s a házban rontás ellen tartják. A búcsús ág leveleinek száma szent, imádságos kötelezettséget rótt a tulajdonosára – ugyanis annyi Mi Atyánkat és Üdvözlégy Máriát kellett elmondania, ahány levele volt az ágnak.

A nyírfa tavaszi lecsapolt nedvével a „virics”-cselet fejet mosva hajhullást gyógyítottak. A „szökések” (pattanások) gyógyszer szintén a nyírfa lé. Fülfájáskor fülbe csepegtették. Tüdőbaj és a szilikózis ellen is itták. A nyírfahamut olajjal összekeverve orbáncra kenték. Leveles ágaiból (még a száraz seprűből is) nyírfaoajat, nyírfaaág olajat, seprűág olajat nyertek. Ez bőrbetegségek (ekcéma, epsemereg, borjúorbánc) ellen használták. A láb izzadása ellen a lábujjak közé nyírfalapit tettek. Hajhullás megakadályozása céljából tavasszal, amikor a nyírfa kezdett levelezni, a kalapot, vagy sapkát friss nyírfalevéllal szedték meg, fejre tették, s így aludtak több éjszakán. A reumás, vagy vízkórságos beteg medvezsírral bekent testét nyírfalevéllal töltött lepedőbe csavarták, hogy izzadjon ki. A fűzfakéreggel összefőzött leveleiből reuma ellenes vizelethajtó, vesekőoldó teát készítettek.

A nyírfa állatgyógyászatban is használatos. A hájgakkóval (rézszulfát), avas hájjal kenőccsé kevert nyírfahamu sertésorbánc ellen használatos. A nyers vagy szárított nyírfakéregből főzött tea gyomormenés esetén jó a tehénnek. A seprűág olaj faggyúval összekeverve a varas tehén gyógyszere. A nyírfalevél zölden fogyasztva a juhból elhajtja a sárvizet (Pálfalvi P. 1998. 9-10.).

A leromlott, podzolosodott talajú, legeltetéssel terhelt kaszálókát a bükk és fenyő övezetben „borsikások” – borókás (*Juniperetum comunis*) cserjések hódítják meg. Jelentős borsikások a falunk határában Bálintok sorkán, Magosbükkön (Nagyoldal), Szedlokán (Csekeváródal, Kövesoldal) és máshol található.

A Borsbükke helynév a bükkösök közelében (vagy helyén) megtelepedett borsikásra utal. Állandó irtása miatt állományai elsatnyultak, meggyérültek. Rugalmas, egyenes ágából ostoronyelet készít a domokosi gazda. Ágait, bogyóit elégetve füstjét lakások fertőtlenítésére (aromaterápia!) használták. A zab közé kevert borsfenyő magot a száraz kehes lóval etették meg, tágitotta a hörgőjét (Pálfalvi P. 1998. 19.).

Az erdővágások helyén a természetes visszatelepedés (újulás) – telepítés (ültetés) és a köztes erdőirtásos társulások után szintén erdő telepedik meg. Viszont az állandó irtás, művelés (legelőtakarítás, trágyázás, kaszálás), legeltetés következtében pázsitfűfélék alkotta növényformációk nyernek teret.

A bükkös-fenyves elegyes erdők, mogyorósok övezetében 800-1100 m-en megtelepedő jelentős területeket elfoglaló társulás a szélfüves-vörös csenkeszes (*Agrosti-Festucetum rubrae montanum*) társulás. A patakok árnyékos, nedves völgyeiben humuszban gazdag, üde talajon telepedik meg, különösen a Szádokút-Égés, Lok-Vész-Magosbük, Hivák stb. térségében. Nagyszámú hegyi növényfaj (Gyimesen a társulásban 171 faj van jelen), sok kárpáti és dáciikus elem képezi gyepeit. Bő hozamú kaszálók, 1500-2000 kg szénatermésel. Védett növénye a pünkösdi róza, ritkasága a vad kardvirág. E társulás tavaszi aszeptusának azúrkék időjós növénye a tavaszi tárnic (*Gentiana verna*). A domokosi népi neve „délre nyíló” jelzi, hogy csak napsütésben tárja ki szirmait. Ugyancsak jeles növény a „baszapurdi” az agárkosbor (*Orchis morio*). Megszáritott, porrátor, tejbeáztatott földalatti iker gumóinak kábító, nemi izgató hatást tulajdonítanak és a lányoknak szánják. A tudomány nem igazolta e népi afro-diziákum (ajzószér) hatását (Pálfalvi P. 1998. 24.).

A rózsás pozdoros vörös csenkeszes (*Scorzonero-Festucetum nigricantis*) társulás 800 (1100)-1400 m magaságon a lucfenyves irtásokon, erdei tisztásokon foglal el nagy területeket. Csíkszentdomokos havasi kaszálóinak nagy részét képezi (50-60 %) különösen szőrűves változata (*Nardetum strictae montanum*). Humuszban gazdag, savas-nagyon savas (pH = 3,5-6,0) talajon telepedett meg. Névadó növénye a rózsás pozdor (*Scorzonera rosea*), melyhez vörös csenkesz (*Festuca rubra*) és a termőhely leromlását, elsavasodását jelző szőrű (*Nardus stricta*) társul. A társulást alkotó növényfajok száma nagy (kb. 80-100) de nem éri el a Gyimesi hágó környéki kaszálók fajszámát (131-167 faj), sok hüvelyes növény és több színes virágú kosborfélével. Gyepeit valósággal elárasztják a nagy tápértékű „fehér herebotikó” – magyar – (*Trifolium pannonicum*) és alpesi lóhere (*T. alpestre*) halványárga és lilás vörös mezői. Terkői gyepeiben a havasi árnik is előfordul. Jó szénahozamú szénafüvek, 1200-1800 kg/ha terméssel. A társulás helytelen kaszálókezeléssel (folytonos legeltetéssel) és a talaj leromlás (savanyodás) következtében az értéktelen szőrű gyepek felé fejlődhet. Rend-

szeres trágyázással, szakaszos legeltetéssel (például őszölöbe juhokkal) nemcsak a fűhozamot, hanem a gyepek élettartamát is meghosszabbíthatjuk.

A havasi legelőkön (Fehérmező, Kurmatura, Terkő) a legelő állatok pihenő-delelő helyein, nitrogén gazdag „kövér” talajon a palástfü (Alchemilla hybrida) szaporodik el. A csiki pásztorok „harmattartó lapi”-nak nevezik és sebtapaszként használják. A társulás mérgező növénye a fehér zászpa (Veratrum album). A „zászpa gyökér” reszeléke, a vágott dohány és káposztalé keveréke, ganéban érlelve jó lemosószer volt fejtetű ellen. Állatok esetében is – különösen a tehén tetve ellen – Fekete Rezben ástak zászpa gyökeret. A magjával a szomszéd tyúkját „étették” (mérgezték) meg. Erre mondták: „szédeleg, mint a zászpás tyúk”. A „sarjúvirág vagy „varjúhagyma” őszi kikerics (Colchicum autumnale) puliszkába gyúrt magjaival a kutyát mérgezték meg. A sarjúvirág jelezte a sarjúkaszálás (augusztus eleje) megkezdésének idejét. Ha varjúhagymát evett a tehén – az a „rétesibe sült” s ez az állat elpusztulásához vezetett.

A csíkszentdomokosi kaszálók növényei közül az idén immár 400 éve számon tartott „átoknövény”-ről is szólnunk. Ez nem más mint a kakas címer (Rhinanthus spp.) A növény érett tokjaiban zörgő magok miatt csengőkórónak hívják. Kettős átok hordozója: egyrészt a szentéletű Báthori meggyilkolása után a szájhagyomány szerint a falu határában száz évig csengőkóró termett, másrészt a mindennapi élet terhe felett nehéz örökségként napjainkig emlékezteti a csíkszentdomokosi népet a szörnyű tette az értéktelen csengőkórós széna.

A nyár végén nyíló szártalan bábakalács (Carlina acaulis) fehérszínű 4-5 cm átmérőjű fészekvirágzatának meghántott édeskés taplós vackát a hajdani pásztorkodó gyermekek fogyasztották (pásztorkalács!) (Pálfalvi P. 1981. 4.). Az ún. „táncoltató virágok” közé tartozik. Húshagyatkor a pár nélkül maradt „lemaradottabb legények” (vénlegények) kalapjába tűzték a „zöldségnek” tett ördögborzával együtt mintegy árvaságot, elhagyatottságot jelző növényt.

A lucfenyvesek övezetében 1100 m-en felül lapos hegyhátakon barna podzolos, savas (pH = 3,5-4,0) talajokon telepedik meg az erdélyi ibolyászörfűves (Viola declinatae-Nardetum) társulás. Vidékünkön Szádokút-Nagybük, Bálintok sorka, Pásztorbük-Borsbükke, Átalagnyír-Naskalat és Terkőn kiterjed állományokat képez. A Szörfűves oldal, Jávárdi fejében (Terkő) ottani gyakoriságára utal. A társulást alkotó fajok száma és elsősorban a szörfű (Nardus stricta) sűrű tömött gyepei az acidofil (savas talajt kedvelő) fajok (séd-búza-Dechampsia flexuosa, áfonyafélék, ezüstös hölgymál, orvosi veronika-Veronica officinalis és magashegyi pimpófajok, havasi zsellérke-Thezium alpinum stb.) gyakoriak. A nagy lila virágú erdélyi ibolya (Viola declinata) kárpáti-balkáni faj a társulás jellemző virágos szépsége. Az acidofil macskatalp (Antennaria dioica) fehér színváltozatát „gyermekgyopárnak” (fiué), a rózsza-

színű-pirosat pedig „leánykagyopárnak” (lányoké) különítette el a domokosi népi növényismeret.

Az esztenák közelében, a csordák és juhnyájak erősen trágyázott szálláshelyein a magaskórós megjelenésű nitrofil (nitrogén kedvelő) havasi sóska, lórom (*Rumex alpinus*) a berki aggófűvel képezi a aggófűves havasi sósкас (*Senecionium-Rumicetum alpinii*) társulást. A nagy csalán (*Urtica dioica*), a bogács fajok (*Cardus* spp.), a palástfű „fehérboglárka”-százszorszép (*Bellis perrenis*), fehér here (*Trifolium repens*) a kosarozott helyeken a lósósкасok kísérői. Mint helynév adó növény, a Lósósdis nyak (Öcsém) és Lósósdis gödör száda (Szedloka) van jelen. Gyökerét megreszelve tejsé és kovászba három napig érlelve sárgás folyadék képződik, melyet a rüh (var) kezelésére használtak. Leveles, kimagozott szárát teaként gyomormenés esetén hasznosítják minden nagy állatnál (Pálfalvi P. 1998. 31.)

Csak Sándor Márton (1882-1978) vízeleji mesélő hiedelemtörténeteiben és meséiben élnek a falu környékén is a fingófű és vassfű. Egyik meséjében a megleckéztetés eszközeiként is használt fingófűvet az Átalagnyíre közelében lévő Bolondoson szedi az igazságtevő szereplő. Így lesz szinte valóság a mese! Úgy tartják, hogy a vassfű minden zárt kinyit. Ennek birtokában úgy lehet jutni, hogy a sündisznó kölykeit ércüst alá borítjuk ezért a sündisznó a fészkeből a szájában hozza a vassfűvet, melyet könnyűszerrel elvehetünk a kölykeit védő állattól.

A FORRÁSFEJEK, PATAKMELLÉKEK, MOCSARAS HELYEK ÉLŐVILÁGÁRÓL

Többnyire alhavasi és a lucfenyvesek övezetében, a patakok forrásvidékén, völgyfőkben kislejtésű, vagy sík terepen forrásláp társulások találhatók. Vidékünkön legérdekesebbek a „vizitorma” keserű kakukk-torma (*Cardamine amara*) és aranyveselke (*Chrysosplenium alternifolium*) uralta *Chrysosplenium-Cardaminetum amarae* társulás. A hegyi gólyahír is sárga foltjaival társulást képező *Calthaetum laetae* néven. Tavasszal a fehér kakukk-torma, a gyapjúsás (*Eriophorum latifolium*) és a sárga aranyveselke és hegyi gólyahír (*Caltha laeta*), sásfajok stb. sajátos szépséget kölcsönöznek a források környékének. A vizitorma a Tormáskút nevében szerepel földrajzi névadóként. A vizitorma leveleit nyersen zöldségnek fogyaszthatjuk.

A bükkös, büккеgyes fenyvesek nedves, forrásos patakfejeiben a „vadfok-hagyma” medvehagyma (*Allium ursinum*) képezhet nagykiterjedésű fokhagyma-illatú foltokat. Régi székelyföldi elnevezése a „salamá” a Salamás helynevekben ma is élő növényév. A csíkszentdomokosi Salamáson (Cserés-Bara Jancsi tartományban) sajnos kiveszett. Nem úgy a Naskalaton, ahol ma is a Szalamás pataka fejében terem. Hagymáját, levelét szalonnával fogyasztotta még az 1950-es években a „jenőfali Naskalaton” pásztorkodó Albert Imre „Kesztyűs” (1888-1978)

adatközlő. A hegyvidéki láprétek közül a sárgasás (*Carex flava*) és a széles levelű gyapjúsás uralta *Carici flavae-Eriophoretum* társulás gyakoribb. Különösen szépek a „macskanyereg” gyapjúsás messziről világító fehér természetes mezői. Szép állományai vannak Borvizpatakán a „Vállun küjjel”, Gálkút-patakán, Szádokút fejében, Kövespatakon (Magosbükknön). Júniusi szép dísz a bíborvirággatú foltos ujjas kosbor (*Dactylorhiza maculata*), majd később a fehér májvirág (*Parnassia palustris*). A rovarevő mocsári hízóka (*Pinguicula vulgaris*) Szedloka fejében előforduló növény.

A Csíkszentdomokost övező hegyek felső szakaszát 900-1400 m között hegyvidéki égeres ligetek, égeres fűzesek (Olt forrásvidéke), rekettyefűzesek (*Salicetum cinereae*) különösen a Gálkút (Naskalat) pataka szűk, árnyékos, hideg völgyében jellemzőek. Ezeket patakparti magaskörös növényzet övezi. A patakok kiszélesedő lapályát bokorfűzesek és ártéri mocsárrétek, sások uralta társulásai szegélyezik.

A valamikor egészséges állományokban növő „cserfásokat” kipusztította a vízpartok mellé húzódó lakosság, ugyanis a cserfa kérgét festőnövényként hasznosította. Timsóval, ecettel elegyített fekete festőlevét gyapjűfestésre használták. A Nagyját pataka szádánál lévő 15 m magasságot elérő, 15-40 cm átmérőjű hamvas éger foltokat (*Alnus incana*) Ádám József (1933) erdész ültette az 50-es években. Az Olt forrásvidékétől Balánbányaig rekettye fűzesekkel (*Salix cinerea*) társul. A Vas-patakban észlelt hamvas éger Teleki virágos 400 m-es állományban (*Telekio-Alnetum*) a szálasanbokros hamvas éger AD = 3-4, *Telekia speciosa* 4, *Cisium oreraceum* 2, *Filipendula ulmaria* 1-2 borítás értékű fajok mellett a csalapu (*Petasites hybrida*), érdes baraboly (*Chaerofilum cicutaria*), ligeti csillaghúr (*Stellaria nemorum*), bokoló gyömbérgyökér (*Geum rivale*), aranyveselke, hölgyharaszt társul. Nagyját szádánál az égeresben a ligeti csillaghúr képez facieseket.

A hegyi patakok és az Olt felső folyását szegélyezik az un. magaskarós társulások, melyeket magas termetű rostos szárú növények alkotnak. Vidékünkön az a csalapu teleki virágos (*Telekio-Petasitetum hybridi*) társulása gyakoribb. A tömegesen növő pirosvirágú „burasztujlapi”-acsalapu esernyőszerű levelei akár 1 m átmérőjűek is lehetnek. Hozzá a kárpáti-balkán-kaukázusi elterjedésű flóraelem a Teleki virág (*Telekia speciosa*) 5 cm átmérőjű, narancssárga-virágú elegáns tövei, erdei ne nyúl hozzám (*Impatiens noli tangere*), osztrák zergevirág (*Doronicum austriacum*), sisakvirág (*Aconitum* spp.), aszat-(*Cirsium oleraceum*, *C. erisithales*), szittyó-félék (*Juncus effusus*, *J. conglomeratus*) réti legyezőfü társulnak. Az a csalapu zsenge szára meghántva megehető, savanykás-édescsípős csemege (Pálfalvi P. 1981. 3.). Levelét gyulladások, kelések borogatására ajánlják. Fejre téve nap-szúrás ellen védekeznek vele. Leveléből főzött teával itatják a „gusásodás” ellen a juhokat (Pálfalvi P. 1998. 25.).

A hegyi patakok mocsaras lapályain, az ártéri mocsárrétjein mozaikszerűen, forrásperjés (*Deschampsia caespitosa*), szittyós-lómintás (*Junco-Menthetum longifoliae*) állományai élnek. Hozzuk mindig a réti legyezőfü társul. A falu környékén a vízpartokon, vízlevezető árkokban (*Taploca*, *Telek*) éles - (*Caricetum gracilis*), fekete sás (*Caricetum fuscae*) nagykiterjedésű és az erdei káka (*Scripetum silvaticae*), a csőrös sás (*Caricetum rostratae*) foltjai jellemzők. A vízmelléki veronikák (például a póléveronika-*Veronica anagallis-aquatica*) a lassú folyású patakmedrekben, árkokban télen is zöldellnek. A patakok alsó szakaszán, az Olt mellékén törékeny (*Salix fragilis*), csigolya (*S. purpurea*), fehérfüz (*S. alba*) és enyves éger (*Alnus glutinosa*) komlóval (Bános) és süntökkel összenőtt (*Telek*) függőnytársulásai hódítottak teret.

A valamikori kiterjedt vizes, mocsaras mocsár rétekre-selymékekre a sárosúti Selymék helynév emlékeztet. Ma már lecsapolt, beépített terület. A mocsárréten réti boglárka (*Ranunculus acris*), mezei sóska (*Rumex acetosa*) a „lantornafű” kúszó boglárka (*Ranunculus repens*) rózsaszín virágú réti kakukkszegfű (*Lychnis flos cuculi*), a kékvirágú mezei gólyaorr (*Geranium pratensis*), a sárga réti lednek (*Lathyrus pratensis*), terebélyes harangvirág (*Campanula patula*), réti here (*Trifolium pratensis*) színes virágszőnyege június elején szép látvány. Az itt gyakori sásos, „békalás” zsurlófüves szénát csak a ló fogyasztja el.

A nagy vízigényű, görcsös gyökértörzsű elegáns 1 m magasságot is elérő „sárkányfű”, „síklapi” kígyógyökérű keserűfűvet (*Polygonum bistorta*) gyógynövényként hasznosítják. Gyökerének zúzatát de leveles szárát is teának elkészítve a tehén vérhas betegsége esetén használják (Pálfalvi P. 1998. 28.). Vízpartok, mocsarak ismert és hasznos gyógynövénye a fekete nádalytő (*Symphytum officinale*). Gyökerének reszeléke, földfeletti részeinek főzete jó borogató szer repedés, törés, „csontszűj” (csonttritkulás) esetén. A gyökér reszeléke édes tejjel összefőzve kelések borogatására alkalmas. Gyökerének teája halalófüvel összefőzve a tehén és juh tőgyromlása, a háziállatok lábának törésekor jó borogató szer (Pálfalvi P. 1998. 34.).

Taploca bokorfüzesei között találták meg 1998 késő őszén a jégkorszakbeli maradványnövény kék csatavirágot, mely a termőhelyek viszonyainak mostohaságát (hideg, vizes talaj) jelzi jelenlétével.

Az Olt mente (Bános), Gálkút pataka száda szerves-anyag hordalékos „porond”-jait, a csigolyafűzes-tamariskás (*Salici purpureae-Myricarietum*) társulás található. A „tamariskagyökér” megszártított gyökeréből gyomormenés elleni tea főzhető a tehéneknek (Pálfalvi P. 1998. 23.).

Csíkszentdomokos környékén nincs nagyobb kiterjedésű, természetes eredetű vízfelület, tó. Érdekes élővilága miatt a csíkszenttamási Feneketlen tó élőlényeit mutatjuk be.

Az 1-1,5 ár területű, 4-7 m mélységű, melegvizű (15-17 C) „hévíz” forrástavat törékeny fűz, kánya bangita, (*Viburnum opulus*), nád (*Phragmites communis*) és tömött tövű zombéksás veszi körül. Felületén az úszó-lebegő növénytársulást a part menti békalepcse félek (*Lemna minor*, *L. trisulca*), a ritka vízi csipke (*Riccia fluitans*) ágas, tömött telepei és a nyílt vizen úszó békenyál (*Spirogyra* sp.) alkotja. A békeszőlő (*Potamogeton* sp.) és vízi torma lebegő, össze kuszálódott telepjein 4-5 vízi metyekoró (*Oenanthe aquatica*) ernyős, fehérvirágú töve virít.

Gerinces állatvilágát a fűrges cselle, kecskebéka, tarajos götte, a „síkkígyó”, vízisikló (*Natrix natrix*) és ritkán odatévedő vízimadarak képezik. Érdekes és gazdag, számunkra szokatlan fajokkal képviseltek a gerinctelenek. A csigák közül a nagy mocsári csiga (*Limnaea stagnalis*) és a lapos csigaházú éles csiga (*Planorbis planorbis*) említhető. A „kárász”-félszegűszo rák (*Gammarus pulex*) és keringő bogár (*Gyrinus natator*) szüntelenül róják köreiket. A vízi növények között a ragadozó vízi skorpió (*Nepa cinerea*), a levegőben igazi akrobatikát a szitakötők vadásznak. A nyílt vizen a tavi molnárpóloska (*Gerris lacustris*) futkározik. A sárgaszegélyű csikbogár (*Dytiscus marginalis*) jelenlétére csak a nagyon ritkán falunkban is elvetődő, rajzó példányai alapján következtethetünk.

Mint ritka természeti objektumot (melegvizű karsztforrástó) különös élővilágával Hargita Megye Tanácsa 13/1995 május 5-i határozatával védett területté nyilvánította. Hangsúlyozzuk ezt azért is – sőt kötelességünknek érezzük – hogy a tervezett édesvízvezeték építőit figyelmeztessük: az évszázadok óta bővizű tó „megbolygatása” újabb természeti szépségünk, ritkaságunk tönkretételéhez vezethet.

AZ ELSŐ EMBERI TELEPÜLÉS FELTÉTELEZETT HELYE...

A földrajzi tér nemcsak a vizek járását, a klímát, növényzetet alakította a maga arculatára, hanem minden bizonnyal az embert is.

A tér nyújtotta domborzati viszonyok szinte szabályozzák a kezdeti emberi közösség, majd faluközösség szerkezeti alakulását, elrendeződését, kibontakozását.

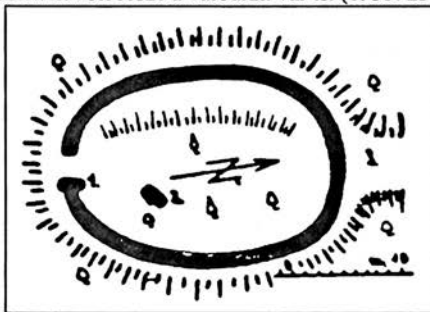
Honnan indulhatott ama emberi település, amit ma Csíkszentdomokosnak neveznek? Írott dokumentumok hiányában kezdetben Orbán Balázs leírása idézhető, noha maga is csak a helynév anyagra építkeznek: számára a Várbükke, a falu helynév anyagának egy adata, csaknem perdöntő tény.

„Székelyföldön azon tapasztalatot szerzem, hogy bár hol is a hegyeknek várhegy, vártető, várdomb s más ilyen várral párosult elnevezése, mindig váromot feltételez. (...) Talán itt is volt vár? Igen is volt, melynek romjait bemutatni el nem mulasztom. Hogy e várhoz juthassunk, az Olt terét nyugatról határoló *Várbükke*

kell felmászunk, onnan ismét az e hegyen eredő *Várbükkpatak* völgyébe (hol felhagyott bányáüregek tátongnak) leereszkednünk, hol e patak az északról lefolyó Lok patakkal összefolyt, ott pár száz láb magasságú csillámpala alkotta sziklafok emelkedik, ezen *Vársarkának* nevezett hegyfok tetejét koronázta egykoron vár, mely várnak létéről még jelenleg is látható romok kezekednek. (...)

A hegy ormára fektetett falak még most is 2–3 láb magasságban állnak, többi része azonban leomlott. (...) A vár területe 300 lépés, hossza 82 lépés, közép szélessége 32 lépés. (...) Bámolni lehet, hogy ezen távoli zugban várat ki és hogyan építhetett. Rejtett helyzetéről ítélve, hihetőleg búvóhelye lehetett Csík legvégső falvainak.” (Orbán B. I. 1868. 95)

A várromról Kis Batzoni Benkő Károly azt írja, hogy kicsi erődítményre utal, ám természeti viszonyaiból adódóan kitűnően védhető ponton épült. (Mihály József kéziratából) Ferenczi Sándor régész egy felcsíki várrendszer létrehozását, melynek feladata a felcsíki medence bejáratának őrzése volt. A rákosi, pálfalvi, csicsói várrendszernek volt része a várbükki vár is. (1935. 234. Idézi Mihály J.)

A csíkszentdomokosi vár alaprajza Ferenczi Sándor régész szerint, 1935-ben

Mihály József helytörténeti dolgozatában írja, hogy a várom ma is látható (mintegy visszhangja Orbán Balázs állításának), alapja szabálytalan ovális alakú, kerülete 70–80 méter, a fal vastagsága 2,30–3 méter. A falmaradványok magassága 70 cm körül van... A déli részen található sziklát is bevették a falba a valamikori építők.

A mai napig szakszerű feltárást nem végzett itt senki..., lelet sem került elő a vár környékéről, amely némi táppontot nyújthatna a vár eredetét illetően. „Az egyetlen lelet – írja Mihály –, amely Várbükkéről származik – de nem a vár közvetlen közeléből – egy vas lándzsahegy (11 cm hosszú, 2,7 cm átmérőjű), amit a csíkszeredai múzeum őriz... A múzeum szakemberei a népvándorlás vagy a korai feudalizmus korából származónak ítélik.”

Az is tény, hogy semmilyen okirat nem említi a szentdomokosi várat. Az egyetlen, elég homályos utalás a vár léteire 1691-ből származik, amikor Sándor János „szentdomokosi várkapitány” a vár átvételekor a hozzátartozó birtokokat is átveszi. Tehát ezek szerint létezett vár, és a várhoz birtokok is tartoztak. (Kemény József: Possessionaria, Kolozsvári Történeti levéltár. Idézi Mihály)

Ezzel szemben Péter László szintén helytörténeti tanulmányában úgy látja, hogy a vár létének írásos bizonyítéka Báthori Zsigmond 1601. január 24-én kiadott adománylevelében található, mely szerint a fejedelem Bornemissza Gáspárnak adományozza a vár vaslelőhelyeit erdőivel, legelőivel és más javaival. (Péter a Székely Oklevéltár IV. köt. 897 old. hivatkozik.)

A vasbányászatot viszont az a tény bizonyítja, hogy Bethlen Gábertól erre szabadalmat nyertek. 1702-ben azonban már fel voltak hagyva a szentdomokosi vasbányák. (U.o.)

A vár körüli életet sejteti a helynévanyag: az olyan dűlőnevek mint Fenyítő, Vajdavesze, Keresztele – előretolt őrszemek lehetnek. (U.o.)

Ha elfogadjuk a vár alapszóból képzett névanyag együttest kiinduló pontként, akkor elfogadhatjuk azt a feltételezést is, hogy Szentdomokos mint emberi település kezdeti magva valahol ott, vagyis a fenti nevekkal jelzett térségben lehetett. Feltételezhető, hogy a település terjeszkedése fokozatosan innen indult déli irányba, noha az Olt szeszélyes vízállása és járása sokáig visszafogta a falu kialakulását.

A mai szóbeliség még elevenen emlékszik a XX. század eleji gyakori Olt-áradásokra. Véglegesen a falut 1933-ban mentesítették ettől a gondtól, amikor az Olt egyik nagy kanyarulatát átvágták. Ez persze maga után vonta a község központi vonala vízháztartásának alakulását, mivel a talajvíz szintje észrevehetően alásüllyedt.

Az eddig vázolt földrajzi környezetnek köszönhetően Csíkszentdomokos a spontán módon alakult települések közé tartozik, terjeszkedését morfológiai állapot, az utak lehetséges kiépítése, valamint a vizek járása határozták meg.

Mint a magának utat kereső vízerecske, olyanak képzelhető el Szentdomokos népének terjeszkedése a választott/kapott földrajzi térben. Eme hasonlat nemcsak a sokféle és egymásból ágazó utcák és utcácskák sokasága, hanem a zsákutcák és egymás életén átjáró beltelkek gyakorisága is sugallja.

A FALU BELSŐ TAGOLÓDÁSA...

nem adminisztratív és nem nyilvántartási ügy, hanem a település alakulástörténetének szerves része. Más szóval, a spontán rendeződés-szerveződés történetének térbeli megragadása, kivételése.

A falu alapszerkezetét már ismertettük, melyben elsősorban a patakok, illetve

az Olt folyása voltak a rendezői elv. Az igazi szerkezete, hálózata, rendszere viszont ennél bonyolultabb és összetettebb. A már említett, magának utat kereső vízerecske mechanizmusa hozta létre a falu bonyolult érendszerét, mely – és talán ez az egyik legérdekesebb példája az ember és földrajzi környezete viszonyának – egyrészt éltető nedvet szív a föld minden elérhető rögéből, másrészt élteti a belakott terület minden zeg-zugát. Valószínű, kevés olyan része van Erdélynek, ahol a településhez tartozó terület olyan fokon humanizálódott, szocializálódott volna, mint Szentdomokoson.

A patakok menti öt alapág körül hat falurészt tartanak számon, melyek a kisebb-nagyobb utcák sokaságát foglalják magukba. Ezek nevei képezik tulajdonképpen a falu belső toponimáját, melynek kialakulási története, szómagyarázata a falu kialakulásának akár szóbeli története is lehetne. Ha valaki felgyűjtene a falu minden utcájának mitoszát, eredettörténetét (a legátatlanabbat is!) bizonyára előzmény nélküli módszerrel páratlan falumonográfiát írhatna belőle.

A FALU HELYNÉVANYAGA

BELSŐ NÉVANYAG: UTCA ÉS TÍZESNEVEK

A falu legrégebb múltjára utaló adatok csak másodrendűek: ezekből csak feltevések fogalmazhatók meg, de időben rögzíthető események, bizonyosságok nem. Sem átfogó, sem egy-egy részt feltáró régészeti kutatás nem történt. Így a névanyag dokumentumrangra emelkedik. Mint láttuk, a falutól északra található, a baláni völgyet jobbról határoló Várbükk helynév igen régi emberi jelenlétre vall. Ezen a csapáson megyünk tovább, hogy nyomon kövessük a falu ágas-bogas kialakulását.

Az alábbi táblázat a nagyobb falurészeket, utakat, utcákat, ipari, gazdasági stb. létesítményeket, a velük kapcsolatos vázlatos adatokat is tartalmazza, egy 1995-ös felmérés alapján, mely egyben a falu „néma”, de élő története is:

<i>A nagyobb falurész neve</i>	<i>Út és utca név</i>	<i>Megjegyzés</i>
REZALJA	Benzinkút Víztorony Antalok, Kedvesek Kurkók utcája Rezaljai házsor Szenttamási út Rakodó út Mozaik utca	1994–1995-ben épült 1980-as években épült 1950 után alakultak A század második felében kezdtek ide építkezni Megyei út A kőport szállítják az állomáshoz A kőbányához és kőmalomhoz vezet

	<p>Bírók utcája Rét utca Gidrók utcája Állomás utca Tekepálya utca Fűrészgyár utca Papkert Szebeniek utcája Malom Gépjavitó műhelyek Üzemi kantine, óvoda, tömblakás Premondabolt és Dudujoké Albert fiak utcája Vármegyei út Pipások utcája</p> <p>Pipás Péter hídja Vasútátjáró, Órház Szakács Károly előtti tér</p>	<p>Egykor OFA Beépített rész</p> <p>3 kapuval Maradványutca Az itt lakó Miklósok ragadványneve</p>
KICSKÚT KÖZÉPTÍZ	Kicsikútutca, -száda	
PÁLOSZTOGA	<p>Alsó Kicsikútutcaból feltérő út Bara Imre utcája Pálosztoga Heti piactér Piactéri óvoda Jégpálya Külső és felső Pálosztoga Felső Rezalá kivezető utca Középtíz, Középszer Postás Miklós István utcája Önkiszolgáló Orvosi rendelő Tanítók tömbháza</p> <p>Milícia (Rendőrség) Művelődési otthon</p> <p>Bácskert</p> <p>Bőjték utcája Bácsok utcája Piac utca Albert István utcája Ferencék utcája Barák utcája Bőjte Lajos utcája Bara Sándor utcája Kurkó Gyárfás emlékháza Gyógyszertár</p>	<p>1970 után kezdtek ide építeni 1965-től alakították ki</p> <p>1980 után épült a stranddal együtt</p> <p>3 kapuval</p> <p>A 80-as években épült A „Tanítók gödre” helyen épült 1975-ben. Földszinten posta. 1975 után épült Mögötte a Múzeum 1774-ben épült házban Ide épültek az előbbieik. Korábban a heti piac helye</p>

[Erdélyi Magyar Adatbank]

	<p><i>Gálok utcája</i> <i>Községháza (Faluház)</i> <i>Régi piac tér</i> <i>Hősök tere</i> <i>Tűzoltószertár</i> <i>Vízpuskaház</i> <i>Olt hidja</i></p>	<p><i>1927-ben épült</i> <i>A falu mai központja</i> <i>1992-től emlékművel</i></p> <p><i>1965 után épült</i></p>
MEZŐSZEL, SÓLYOM	<i>Felszeg utca száda</i>	
FELSZEG, CSERALJA	<i>Carina utca</i>	
SZEDLOKA	<p><i>Sólyom utca száda</i> <i>Sólyom utcai köhid</i> <i>Mocsár</i></p> <p><i>Sólyom határrésze és Kurtára járó utak</i> <i>Felszeg utca</i> <i>Kardák utcája</i> <i>Biró Ferencné utcája</i> <i>Borosok utcája</i> <i>Gálok utcája</i> <i>Barák utcája</i> <i>Kedves Lázár Ferenc utcája</i> <i>Szőcsök utcája</i> <i>Mezőszél</i> <i>Jäger utca</i> <i>Biró fiak utcája</i> <i>Szedloka</i> <i>Cserealji iskola</i> <i>László fiak utcája</i> <i>Alsó Cseralja</i> <i>Malomfelalja utca</i> <i>Szikrák utcája</i> <i>Nagyvögyfeje</i></p>	<p><i>Kurta patakán, 1980-ban é.</i> <i>Vizenyős, kaszálós terület volt, az utóbbi 20 évben épült be</i></p> <p><i>Ném. Jäger=vadász</i> <i>5 kapuval</i></p> <p><i>I-IV. o. 1957-ben épült</i></p> <p><i>A Tamások ragadványneve</i></p>
BANOS	<p><i>Albert Lázár utcája</i> <i>Biró Gergé utcája</i> <i>Biró Károly utcája</i> <i>Biró Lajosné utcája</i> <i>Bőjte Gergé utcája</i> <i>Tók utcája</i> <i>Bánosi óvoda</i></p>	<p><i>Allítólag egy Bános nevű gazdag után</i></p> <p><i>Oltra-járó utcának is nevezik</i> <i>Az egykori kenderáztató tavakra utal</i></p>
ALSZEG, VÁRUTÁN, VÍZELEJE, DORMA	<p><i>Vármegye út</i> <i>Cigányok utcája</i> <i>Vizárok v. Hótárok</i> <i>Bara Károly utcája</i></p>	<p><i>A Radvánszky háztól felfele</i></p> <p><i>A házak 1964 után épültek</i></p>

	<p><i>Sportpálya</i> <i>Ilus kanyar</i> <i>Binder János utcája</i> <i>Fehér kert</i> <i>Alszeg utca száda</i> <i>Kurkó Sándor zenész utcája</i> <i>Márton fiak utcája</i> <i>Miklós Istvánné utcája</i> <i>Nagyiskola</i> <i>Lezárt út</i> <i>Id. Kedves Ferenc utcája</i> <i>Templom és templomtér</i> <i>Nagypalló utca</i> <i>Alszegei Ferencek utcája</i> <i>Dobos Ignác utcája</i> <i>Mártonok utcája</i> <i>Asztlas Kedvesek utcája</i></p>	<p><i>2 kapuval</i> <i>Krausz testvérek birtoka</i></p> <p><i>3 kapuval</i></p> <p><i>1938-ban épült</i></p> <p><i>3 kapuval</i></p>
VÁRUTÁN	<p><i>Várutáni térség</i> <i>Ásottút felé</i> <i>Várutánról befelé</i> <i>Vizmelyéke</i> <i>Hegyalatti út</i> <i>Temető utca</i> <i>Veres Péter utcája</i> <i>Rét utca</i> <i>Réti új negyed</i> <i>Vizeleje</i> <i>Cik utca</i> <i>Kádárok utcája</i> <i>Szabó Tibor utcája</i> <i>Tó utca</i> <i>Bőjte Misi utcája</i> <i>Sejmék utca</i> <i>Őszekötő út</i> <i>Dőlő utca</i> <i>Dormaalja</i> <i>Kurkó Gergé utcája</i></p>	<p><i>Az Olt hídig</i></p> <p><i>2 kapuval</i> <i>Szántókból alakított belsőségek</i></p> <p><i>1987-ben nyitották</i> <i>1962 után épült be</i></p>
GARADOS- ALJA, SÁROSÚT	<p><i>Guzrán Lajos utcája</i> <i>Kurkó János utcája</i> <i>Tódorok utcája</i> <i>Kálvária utca</i> <i>Bara János utcája</i> <i>Szabó utcája</i> <i>Felső Garadosalja</i> <i>Sárosúti iskola</i> <i>Piricske utca</i> <i>Mákszemek utcája</i> <i>Alsó Kűsvölgybe járó út</i> <i>Felső Kűsvölgybe járó út</i> <i>Küs Vilmos háza</i></p>	<p><i>I–IV. o. 1961-ben épült</i> <i>5 kapuval</i></p> <p><i>Az utolsó ház</i></p>

KÜLSŐ NÉVANYAG: HATÁRNEVEK, FÖLDRAJZI NEVEK

A belső helynévanyag természetes módon megy át a határnevek földrajzi tartományába, hisz mind a két helynévanyagot csakis az a közösség költötte, mely a település közeli és távoli életterét ősidőktől fogva meglakta, beélte, munkálta és védte. A helynévanyag újolag a falu lakosságának, létének egyik legcáfolthatatlanabb dokumentumánya.

A falut körbe fogó tájat egy 1980-ban kezdett felmérés alapján, több adatközlő bevonásával öt természeti-földrajzi zónára osztották. A továbbiakban ezek határneveit foglaljuk össze, a teljességre való törekvéssel, de nem a teljesség abszolút igazságával. A helynévanyag is olyan, mint a szóbeli költészet: hagyományozódik, de kopik is. Az előző rendszer kollektívizáló politikája a tagosítás által határnevek sokaságát törölte vagy homályosította el csaknem egy nemzedéknyi ember tudatából, emlékezetéből.

Előbb az öt zónát vegyük számba:

I. Rézaljától Gálkútig: az Olt bal partja és a szenttamási területek közti övezet,

II. Gálkút patakának jobb partja, a Balánt övező területek, az Olt jobb és bal partja,

III. Ásottúttól Balánig. Az Olt jobb partján elterülő részek,

IV. Dormabütejétől Feketerezig

V. Köpestől Égettészig

Mi tartozik külön-külön mindenik (római számmal jelzett) zónához?

Zóna sz.	Dűlőnév	Megjegyzés
I.	Rábasza híváki út Alsórez, Rezfarka Régi dögkút Hegymelyéke Kicsikút-Vályus-Gödrösút Felsőrez Carinák Kicsi fenyő Kurtaszáda Barabásoké Kurtapataka Sólyom, Sólyomtető Bogdán Bányaszád, Bányatető Szedloka	Mezőre vezető A Szabó keresztfáig Közvetlen a község mellett, szántó terület, a XX. század elejéig sok kenderföld volt itt. Az 1960-as években ide tervezték építeni Balánbánya „lehelyezett városnegyedét”. Ide építették az MTSz nagy téglaisztállóját Kaszálós völgy Bogdánon keresztül Rezégése felé Alsó része szántó, a felső kaszáló, erdős Kurta és Szedloka között

	<p>Csekevárordala Kurtafeje Rezégése Likonya Kántorüvere Hozók vápája Tanyáskertek Szedloka övezetében: Csereoldal Cseretető</p> <p>Nagyvölgyefe Nagymihályvesze Höncsökös Kósa vesze Tamás vesze Komlóskert Oltloka Szabópatakszáda Borsbükk Küsbükk Pásztorbükk Bolondos Csihányos Átalagnyíre Fingó Lukareze Kicsibütü Borvízpataka Kicsi borvízpataka Kicsinyír Kurkó vápája Bocskorreze Kovácsó</p>	<p>Ajnáddal, Szentmihályal határos</p> <p>Kurkó Ferencné, Biró Mártonné, Fábián Andrásné, Csorba Jánosné Cserehomloktól Nagyvölgyefeig – kaszálók Tanyák: Kedves Jánosé (Szeles), Szabó Jánosé, Péter Mártoné, Szabó Józsefé stb.</p> <p>Albert Árpád tanyája</p> <p>Innen indul az út pásztorbükkbe</p> <p>Bücsújárárhely</p> <p>A baláni környezetrombolás áldozata</p> <p>1995-ben került vissza magántulajdonba</p>
<p>II.</p>	<p>Mindszina pataka Süket Ferenc Pista gödre Csörgőpatak Rucok vápája Szakadátalja Kicsipatak Káposztásgödör Hókák gödre Meszespatak Válúspatak Bácspatak Bálintok pataka Fiók gödör Tőkés patak Tibiek pataka</p>	<p>Innen indul Tekerő irányába a Boty út</p>

<p>Sziminaszáda Sziminapataka Botyalja Baláni szemétdomb Deritő Borzos Havasláb Kovácsaptak Bodók pataka Székpataka Kurmatúra Cílos Nagynyír Nagyáj Nagyjátpataka Dugás</p> <p>Kölvő Torzsáspatak Oltbükke pataka Jáhoros patak Jáhorosnyak Vaspatak Vereskőalja Fehérmező Tunzéria Meggyes Muhos Kecsebükk Eperjes Fügéspatak Szászgyurka Mihálymester Sípösszáda Síposhátja Síposlaposa Sípospataka Sípoverőfénye Jegesgödör Virgó Virgópataka Zsendelyespatak Rucokpataka Franci Véleményes csónakút Mikili Revendika Bányászpataka</p>	<p>Vaslábbal határos, közös legelő terület</p> <p>Mesterséges gát, 1970-es években épült Balánbánya vízellátása céljából</p> <p>Legelő, a XX. sz. elején a csángók eltulajdonították</p> <p>Alsó és felső</p>
--	---

<p><i>III.</i> <i>Ásottút</i> <i>Hegycarék</i> <i>Simók dombja</i> <i>Húpatak</i> <i>Hegyalja</i> <i>Hegy</i> <i>Aratásteteje</i> <i>Akasztófadomb</i> <i>Farkasverem</i></p> <p><i>Malomfelalja</i> <i>Bánosi csereerdő</i></p> <p><i>Veresek kertje</i> <i>Kerekbükkhomloka</i> <i>Dőlőalja</i> <i>Dőlő oldal</i> <i>Hegytető</i> <i>Sebevesze</i> <i>Jogárfenyeye</i> <i>Kövesdomb alja</i> <i>Kövesdombtető</i></p> <p><i>Háti, Háti kapuja</i> <i>Tők</i> <i>Bara-Jancsi</i> <i>Lucsos</i> <i>Salamás</i> <i>Bánosi szántók</i> <i>Dádékert</i> <i>Oltloka</i> <i>Oltreze</i> <i>Bükkalja</i> <i>Patakelőbükk</i> <i>Karda Péteré</i> <i>Kardák gödre</i> <i>Várbükki bányához menő út</i> <i>Vársorka</i> <i>Várbükke tartománya</i> <i>Kicsivárbükke pataka</i> <i>Nagyvárbükke pataka</i> <i>Kósák üvere</i> <i>Alsó hámorpatak</i> <i>Felső hámorpatak</i> <i>Benkőreze</i> <i>Benkőreznayka</i> <i>Balánhavasa/Belánhavasa</i> <i>Irottkő</i> <i>Fenyítő</i></p>	<p><i>A tulajdonképpeni temető helye</i></p> <p><i>A XVI–XVII. századi falutörvények előírták az ilyenek kijelölését</i></p> <p><i>3 ha terület, a múlt század végén építették a Millennium emlékére</i></p> <p><i>Teraszosan elválasztott szántók</i></p> <p><i>Az 1960-as évektől Társulás nevet is adták, mivel ide tagosították a társulás szántóit (komeszálták)</i></p> <p><i>Egykori kenderáztató hely a bánosi csereerdő alatt</i></p> <p><i>Szabó Albert (várutáni) egész évben lakott tanyája</i></p> <p><i>Ma már nem él ilyen nevű család</i></p>
--	---

	<p><i>Kerekpuszta</i> <i>Kicsikerekpuszta</i> <i>Magasbükk</i> <i>Magasbükkorka</i> <i>Tormáskút</i> <i>Nagypatak</i> <i>Kurtasorok</i> <i>Mutujisorok</i> <i>Lokpataka</i> <i>Kicsipatak</i> <i>Nagyoldal</i> <i>Bálintok sorka</i></p>	
IV.	<p><i>Dorma</i> <i>Agyagástó</i> <i>Dormai „bánya”</i></p> <p><i>Selymék</i> <i>Két dormaköze</i> <i>Kőlik</i> <i>Fügevész</i> <i>Fügevészalja</i> <i>Vajdavesze</i> <i>Vézsorok</i> <i>Dugásalja</i> <i>Lok</i> <i>Nyáraskútja</i> <i>Nyáras</i> <i>Dugás</i> <i>Kicsilok völgye</i> <i>Kicsilok pataka</i> <i>Keskenybükk pataka</i> <i>Keskenybükk teteje</i> <i>Alsópiricske</i> <i>Piricskekútja</i> <i>Vajdavesze-Piricske</i> <i>Felsőpiricske</i> <i>Tanyakert v. Kristóf ta- nyája</i> <i>Pálkösök dombja</i> <i>Szabók dombja</i> <i>Nagybükk kútja</i> <i>Nagybükk tartománya</i> <i>Kicsidégés</i> <i>Lető</i> <i>Papkaszálója (Papé)</i> <i>Letőbükkös</i> <i>Letőhája</i> <i>Letőpataka</i> <i>Keresztelet</i> <i>Keresztelet csapása</i></p>	<p><i>Feltételezik, hogy csordagyűjtőhely volt</i> <i>Téglát vethettek innen, talán még a templom részére is</i> <i>1964-ben úttöltésre innen hordták a kavicsot. Ma beke-</i> <i>ritett terület építkezésre</i></p> <p><i>A füge szó itt egrest jelent</i></p>

<p> <i>Alsó vészpataka</i> <i>Felső vészpataka</i> <i>Kosz Péter</i> <i>Vésztető</i> <i>Tálasbükk</i> <i>Bodor puztanyak</i> <i>Cigányperzseléstető</i> <i>György István ültetettje</i> <i>Órdögvészoldal</i> <i>Albert fiak vápája</i> <i>Bükksorok</i> <i>Szadákúti bükkös</i> <i>Bükknyak</i> <i>Falusorka</i> <i>Mogyorósdomb</i> <i>Juhárfásvápa</i> <i>Égëshomlok</i> <i>Baráksorka</i> <i>Barákhátja</i> <i>Égés</i> <i>Égëshát</i> <i>Borsbükk</i> <i>Kövespatak</i> <i>Bányászkeresztfája</i> <i>Tormáskút</i> <i>Marosbükke</i> <i>Meszes</i> <i>Meszes patak</i> <i>Feketerez puztája</i> </p>	<p> <i>Tanyák: Barabásoké, Bodóké, György Antalé, több beke-</i> <i>ritett kaszáló</i> </p>
<p> <i>V.</i> <i>Köpest</i> <i>Köpestalja</i> <i>Alsó nagyvápa</i> <i>Garadosi méta</i> <i>Törökök bányája</i> <i>Garadosi felsővápa</i> <i>Lucsos</i> <i>Garadosi fenyves</i> <i>Garadoshátja</i> <i>Kútfejek</i> <i>Tirifánvápa</i> <i>Garados büteje</i> <i>Sullóporos vápa</i> <i>Alsó kős völgy</i> <i>Felső kős völgy</i> <i>Emésztőbütü</i> <i>Lok útja</i> <i>Fülebükke</i> </p>	<p> <i>Köpest = kemence. Mészégető hely volt</i> <i>Kálvária útnak is nevezik: a Szent Antal-napi búcsú helye</i> <i>Az alszegi Török István területén</i> <i>A század elején épült vasúttal függ össze</i> <i>Ezen a területen sok zsurló – Egisetum – található, amit</i> <i>régen a háztartásban tisztításra használtak</i> </p>

Jegyzetek: Kiss G. 1987, Imreh I 1983, Adatközlők: Kalamár Imre 82 éves, Ferenc Imre 70 éves, Szabó Áron 77 éves.

Érdemes felfigyelni a helynévanyag nyelvi megfogalmazására, eredetére és történetiségére. A hatalmas névanyag mintegy 97–98% egyértelműen magyar hangzású (a kevésbé magyar hangzású nevek eredetét érdekes és érdemes volna megvizsgálni.), ebből jó néhány nagyon régi, viszont valamivel több mint fele új és újabb keletű, hisz a névadás a településtörténet kísérő jelensége. Szentdomokos pedig fokozatosan alakította ki mai képét. Főleg az utca és falurész nevek a falu új és újabbkori történetét is tükrözik.

CSALÁDNEVEK

A helynévanyagot a családnév teszük teljessé, és utalnak szintén a lakosság etnikai hovatartozására. A családnév gyakorisága, közvetve, a családok nagymultúságát is jelzik.

Tíznel nagyobb gyakoriságú családnév (1992–1995)

Sorsz.	Családnév	Hány család viseli?	Sorsz.	Családnév	Hány család viseli?
1.	Albert	104	19.	Kedves	170
2.	Bara	98	20.	Kósa	22
3.	Barabás	25	21.	Kristály	78
4.	Bács	64	22.	Kurkó	106
5.	Bálint	23	23.	László	57
6.	Biró	105	24.	Mákszem	20
7.	Bodó	36	25.	Márton	61
8.	Boros	54	26.	Máthé	64
9.	Böjte	52	27.	Miklós	30
10.	Csatlós	17	28.	Opra	14
11.	Dobos	29	29.	Péter	26
12.	Fábián	24	30.	Sándor	37
13.	Ferenc	41	31.	Szabó	81
14.	Gáll	19	32.	Szász	26
15.	György	13	33.	Székelly	40
16.	Kalamár	24	34.	Tamás	14
17.	Karda	60	35.	Timár	15
18.	Kádár	10	36.	Török	42

Öt és tíz közötti gyakorisággal előforduló családnév: Both, Gábor, Gidró, Görgice, Kis, Kopacz, Kovács, Kosz, Kosz-Dobos, Lukács, Markaly, Marschal, Mihály, Nagy, Samuel, Sinka, Szakács, Szebeni, Szeeste, Szöcs, Veress, Zsóck...

KIK LEHETEK AZ ŐSLAKÓSOK?

A kérdés a székelység eredetének máig megválaszolatlan kérdése is egyben.

László Gyula „kettős honfoglalás” elmélete szerint „a székelyég a honfoglalás idején csatlakozott a hétmagyarokhoz. Ők voltak azok, akik a 670-es évek táján végrehajtották az onugor, vagyis az első honfoglalást. (László 1978. 92) László professzor arra int, „Ne feledjük, hogy a világ minket onugor néven ismer, az ungur, hungarus, ungarisch, a hungarian – az mind az onugornak a származéka, magunkat magyarnak csak mi magunk nevezzük, illetve a türk népek, köztük a törökök, akik *madzsarnak* hívnak minket. Azután következett a második, Árpád honfoglalása...” (László Gy. 1998. 43)

A székely ember számára – és nemcsak – az egyik leginkább foglalkoztató kérdés a magunk eredete. Nem lehet azonban a falu monográfia feladata a székelység származásának/származtatásának sok-sok változatát felvonultatni. Annál kevésbé ítéletet kimondani. Ezért csupán néhányat említünk.

Előbb László Gyula elméletéből idézünk még, az előbbieket árnyalando.

„Egy bizonyos – nyilatkozta László professzor –, a székelyek – még Anonymus szerint is – már Árpád honfoglalása előtt itt voltak a Kárpát-medencében. (...) A székely nép Attila népe leszármazottjának vallja magát. (...) A hunoktól való leszármazás hite eleven, igaz, hogy Árpád háza is a hunok örököse volt, így is közel álltunk egymáshoz, a honfoglalók és az itt talált magyarok. A székelység mindenesetre korábbi a magyar honfoglalásnál. 670 táján tudunk kimutatni egy nagy keleti hullámot, amelyik részben Ázsiából, részben a Káma, részben a Kaukázus vidékéről ötvöződött népekből állott, és ebben sejtem én a székelyek elődeit is.” (László Gy. 1998. 47)

Ezzel szemben Erdély történetében a következő olvasható: „Az Erdély délkeleti határvidékén zárt tömbben élő székely népet a 13. század elejéig visszakövethető krónikás hagyomány a hunok Attila halála utáni Erdélybe húzódott töredékének állította. Ez azonban éppúgy nem bizonyítható, mint a régészetileg ugyan valószínűsíthető, de nyelvészileg ez idő szerint igazolhatatlan azonosítás egy 670 körül a Kárpát-medencébe bevándorló türk néppel. A székelyek – legalábbis névadó magjuk – leginkább a Konstantin bizánci császár által említett „kabar” törzsből eredhettek, mely a kazárok ellen fellázadva még a kárpát-medencei honfoglalás előtt csatlakozott a magyar törzsekhez, s 950 körül két-nyelvű volt, azaz saját türk s a magyarok finnugor nyelvét is beszélte. (...)

A székelyek, amióta csak nyelvi adataink vannak róluk, beleértve az általuk adott földrajzi neveket is, mindig magyarul beszéltek s tájnyelvükben sincs kölcsönszó, mint a közmagyarban. Így, ha türk nyelvűek voltak is, igen korán és

teljesen elmagyarosodtak. Ez aligha történhetett volna meg jelenlegi lakóhelyükön, a magyar nyelvterület délkeleti határán.” (1989. 158)

Ştefan Ştefănescu pedig azt írja, hogy „a merőben katonáskodásra termett székelyeket a XI. század végén, I. László magyar király idején telepítették le mai lakóhelyükre, hogy megvédjék az ország keleti részeit a kelet felől betörő pusztai népekkel, a kunokkal majd tatárokkal szemben...” (1979. 5)

A FALU NEVE

Mint már említettük, a székelység eredetére, Szentdomokos őslakosságára vonatkozóan csupán történelmi felfogásokat válogattunk, anélkül, hogy (illetéktelenül) eldöntenők egyik vagy másik igazát. Ennek ellenére a falu első neve érdekes, hol az egyik, hol a másik elmélet fele is hajló feltételezéseket sugalmaz.

Szentdomokos állítólagos első településmagjának neve **TORKU** volt.

A Csíki Székely Múzeum Csíki adatok jegyzékében valóban jelentkezik háromszor a *Torku*, *Torko* helynév 1333. körüli időből. Ezzel az adattal összhangban Bálint Lajos egyháztörténeti dolgozatában olvasható, hogy „1332-1337-es erdélyi pápai tizedjegyzék észak felé haladva a csíki egyházközségek sorában mint legészakabra fekvőt Csíknagyboldogasszony és Szenttamás után Tarkő egyházközséget említi. Szószertint »Nycolaus sacerdos de Torkow« 1/2 banálist fizet. Ilyen nevű Csíkban nincs, de máma is létezik Csíkszentdomokosról északra Balánbánya felé Tarkő-Terkő nevű hegység és egy Tarvész nevű sziklacsúcs. A Tarkő nevű községben Szentdomokos őstételezhetjük fel, s eszerint a falu első telephelye a Tarkő vidékén lehetett. A Tarkő hegységet az Olt völgye választja el a tőle nyugatra fekvő, településre alkalmas fennsíktól, amelyen településnyomok és egykori földművelés nyomai láthatók. Itt található a Várbüкке nevű hegygerinc, máma is kivehető vár alapjaival és az ide vezető úton egy Váruta nevű hegygerinc, ami a falu szélénél kezdődik. Szentdomokos helyét valahol itt kellene keresni.” (Bálint é.n. 3)

Egy meghökkentő, éppen furcsának is tűnhető jelenséget érdemesnek tartunk kiemelni: Az 1323-37-es erdélyi pápai tizedjegyzék „Tarkő egyházközséget” Csíknagyboldogasszony (Karcfalva) és Szenttamás társaságában jegyzi fel. Vagyis két, az európai kereszténységre való áttérést egyértelműen jelző helynévvel rendelkező falu, illetve egyházközség szomszédságában. Ebből legalább két következtetés vonható le a település ősiségére, hitéletére vonatkozóan. A Tarkő az itt letelepedettek „Szent hegy”-e, kultikus helye lehetett, ami mint olyan csaknem valamennyi emberi közösség kereszténység előtti (és nemcsak) hitéletéből ismert. A „szent hegyhez (amit önmaguk megjelölésére is felvettek) való ragaszkodás, az ősi pogányhithez való ragaszkodás bizonyossága is lehet, mivel a tizedjegyzék tanú-

sága szerint, felvették ugyan a katolikus hitet (hiszen fizettek), de a település névének megváltoztatásában nem követték a szomszédokat. Az is feltételezhető, hogy a hittérítők itt ütköztek a legnagyobb ellenállásba. Nem tartjuk véletlennek, hogy Szentdomokos korábban, és sokáig, Szenttamás filiája volt. Az ősi hitről és önazonosságát jelölő Tarkő névről csak fokozatosan mondtak le a helybéliek, ami, feltételezhetően, egyháztörténeti lemaradásukat eredményezte. A Pogányhavas neve pedig a hittérítők elől elmenekültek, vagy az általuk üldözöttek menhelyének gondolatát sugallja.

A szentdomokosi népi kultúra jelentős részének ismeretében, mely egyben a község szellemi életének, világszemléletének tükrö, másrészt a magyar kultúra igen ősi reflexeinek megőrzője, elrejtője, megfogalmazható a domokosi nép egyik sajátos vonása. Itt a szellemi és erkölcsi erő közösségmegtartóként működött évszázadok során, és ennek gyökerei vélten felfedezhetők a Terkő-Tarkő név kései feladásában is. Ugyanakkor a kor parancsának tett engedmény – a kereszténységre való áttérés –, a kompromisszumra való hajlás is kiolvasható a feltételezett helynévita, a megkésztet katolikus helynév felvételének történetéből. Egyrészt a konok kitarítás, másrészt a fennmaradásért elfogadott új hit küzdelmének ma csak sejtett története is lehet a falu egykori neve mögött. Úgy is mondható, hogy a múlt értékeihez való kötődés, de a jövőt ígérő keresztény értékrend harmonizációja.

A szentdomokos név felvételéről egy felbukkanó adat alapján szerezhetünk tudomást, ami természetesen nem jelzi a kezdeteket és a felvétel körülményeit. Egy 1567. évi regestrumban olvasható, hogy ZENT DAMOKOS 34 kapuval szerepel. (Péterbence A. 1989. 8) Egy 1669-ben felvett egyházi vonatkozású Vizitációs jegyzőkönyvben a falu neve következetesen Sz. Damokos formában jelentkezik. (Csíki Székely Múzeum, Lelt. sz. 6256)

Örökös nevét „az 1234-ben szentté avatott Domonkos szerzetesről kapta... 1638-ban latinosan *Sanctus Dominicus*nak írták. Románul 1850-ben *Domokos*nak, 1854-ben *Sân-Domocoş*nak, 1919-ben *Ciuc-Sândominic*nak, ma *Sândominic-Ciuc*-nak hívják.” (Pál-Antal S. 1991)

A LAKOSSÁG ÉLETEREJE

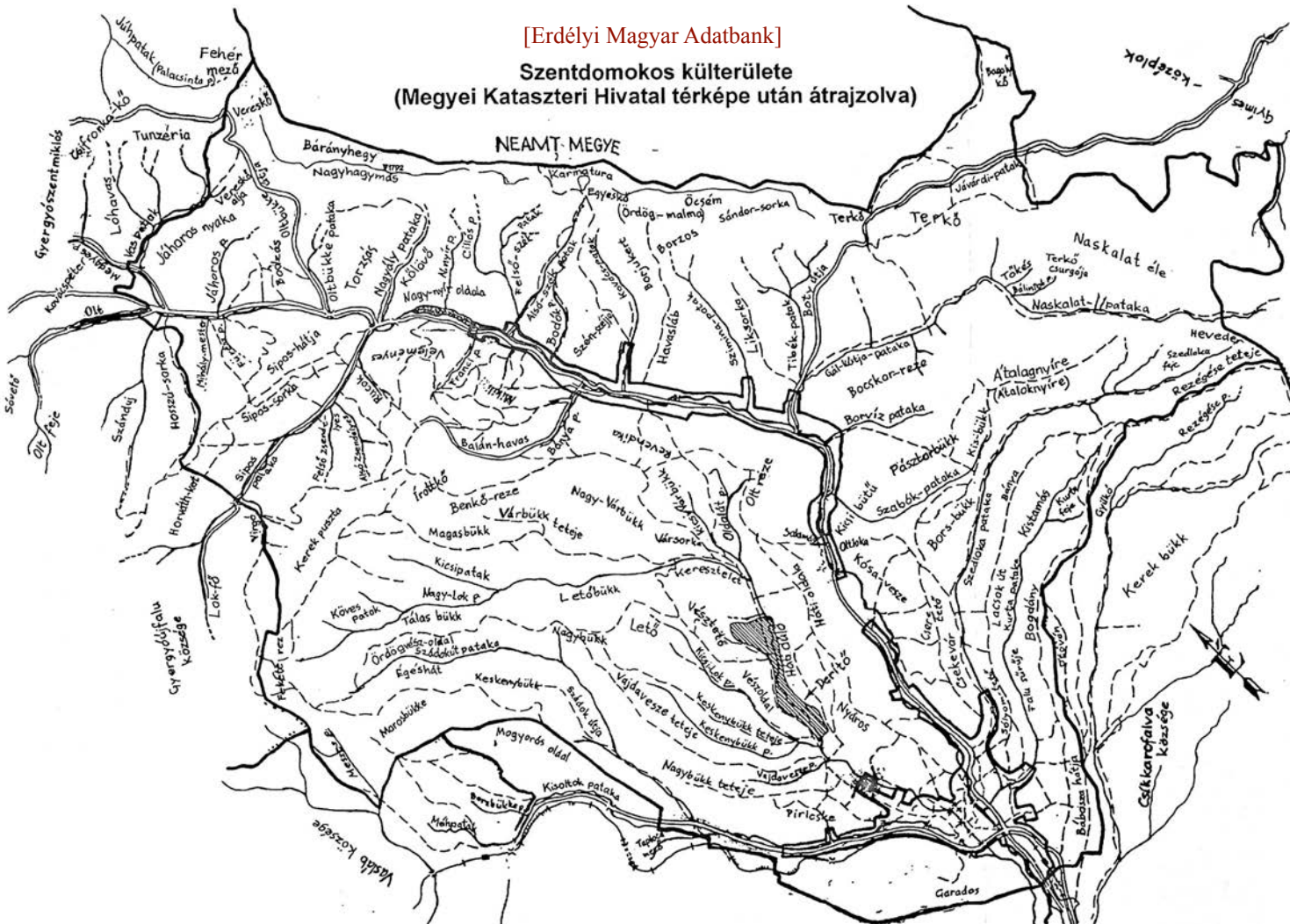
Csíkszentdomokos (már-már) közhelyszerűen hangzik Csík nagy községei közé tartozik. Ami viszont a gyermekáldást illeti, becslések szerint bizonyára az első helyen áll. Kurkó Gyárfás „a századeleji Erdély egyik legszegényebb és legnépesebb székely faluja-ként tartja számon Szentdomokost.

A csíki viszonylatban első helyet kivívó domokosi népesség alakulása kezdetben alkalmoszerű, majd rendszeressé vált adatok alapján követhető.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szentdomokos külterülete (Megyei Kataszteri Hivatal térképe után átrajzolva)

NEAMŰ MEGYE

Az 1614-es lustra, melyet a kor „legpontosabban és leglelkiismeretesebben készített összeírások egyikének tartanak (Imreh I.-Pataki J. 1979. 178), Csík-szentdomokosra vonatkozóan a következő adatokat tartalmazza:

(Az összehasonlítás kedvéért zárójelben Szenttamás adatait is feltüntetjük.)

Szabad:	Főember:	-	(1)
	Lófő:	6	(20)
	Gyalog:	6	(22)
	Libertinus:	34	(4)
	Összesen:	46	(46)
Jobbágý:	Ősjobbágý:	1	(8)
	Konfiskált:	-	(-)
	Fejekötött:	2	(2)
	Összesen:	3	(10)
Egyéb	Zsellér:	5	(21)
	- Külső szolga:	3	(6)
	- Solymár:	-	(-)
	- Laksági:	-	(1)
	Összesen	3	(7)
		57	(85)

A fenti összeírás természetesen családokkal számol. A szokásos átszámítási mód szerint, mely az 5-ös kulcsszámot használja, Szentdomokos lakossága a 280–300 körül lehetett, vagyis az akkori kor általános nagyságrendű falvainak sorába tartozott: mintegy 51 család lakott egy faluban a Székelyföldön, a vizsgált időszakban. (Vö. Imreh-Pataki 1979. 160) Az érdekesség kedvéért említjük, hogy Gyergyóremetén 26, Kászonimpéren 60, Gyergyószentmiklóson 209, Csík-szentgyörgyön 209 családot vettek fel akkor a lustrára.

Egy 1784–1787 közötti adatfelvétel Szentdomokoson 78 házat, 89 családot jegyez fel, és „jogi népesség” megnevezéssel 472 főt rögzít.

1850-ben már 347 házat tartanak nyilván, 2070 lakossal.

Egy 60 évet felölelő statisztikai táblázat (Péterbencze A. 1989. 8) a falu népességének további növekedését mutatja:

Évek:	1869	1880	1890	1900	1910	1920	1929
Lakosság száma:	3883	4161	4996	4424	5391	5028	5762

A lakosság fejlődési dinamikája 1897–1967 között

(Egy korábbi falumonográfia adatai alapján. Kézirat)

Évek	Születések száma	Elhalálozások száma	Természetes szaporulat
1897	193	81	2,3%
1900	204	125	1,5%
1905	236	129	1,82%
1906	211	205	1,02%
1907	259	222	1,16%
1910	230	165	1,39%
1913	256	172	1,48%
1916	60	134	0,44%
1918	95	185	0,51%
1936	228	115	1,98%
1938	202	89	2,27%
1956	137	62	2,20%
1960	108	55	1,96%
1965	133	68	1,96%
1967	167	56	2,98%

A fenti táblázat egyik szembevetendő jelensége a születések visszahúzódása az első világháború éveiben, a másik pedig a századelő magas elhalálozási mutatója, mely 1907-ben érte el a csúcst. A községi adatokból tudott, hogy a 222 elhalálozásból 165 gyermek (kiskorú), hogy a született gyermekek mintegy 22%-a egy éves kor előtt meghalt „vörheny” és „vele született gyengeség” miatt.

Bözödi György írta 1938-ban, hogy „A községnek ma 6500 lakója van, tehát több mint a megyeszékhely Csíkszereda városának...” (236) A lakosság száma napjainkig 6500–7000 között stabilizálódott. 1998-ban 6678-an laktak Csíkszentdomokoson.

Szentdomokos sajátos demográfiai jelenségére már a századeleji és két háború közötti szép- és szociográfiai irodalom felfigyelt. Szabad Dezső, aki a század elején töltött itt egy nyarat nyelvjárási kutatás céljából, ír a magas gyermeklétszámról, Kurkó Gyárfást már idéztük, Bözödi György pedig azt jegyzi fel, hogy „egy házban átlag 6 ember lakik... A születésszabályozást nem ismerik.” (236)

A háború utáni statisztikai adatok szintén tartós szaporulatot mutatnak, el egészen 1992-ig, amikor leáll a természetes szaporulat, az évi elhalálozások száma – 85 – meghaladja az élve születetteket – 77 –, és azóta így megy tovább.

1945–1990 között az élve születettek évi átlaga 130, de volt olyan esztendő, amikor 150 fölött volt: 1955-163, 1967-167, 1968-172, 1970-154 sőt 1949 és 1950-ben megközelítette a 200-at, ami átlagban 33 ezreléket jelent az 1992. esztendő 11 ezrelékével szemben.

A statisztikai számok párharcában, melyről mintegy három évtizede burkoltan vagy nyíltan Erdély-szerte beszélnek, írnak, Szentdomokoson is – igaz, jóval később, mint máshol – az elhalálozás mutatói felülkerekednek a születési számokon. (Balázs 1999. 107.)

Mivel a születési szokások kutatására kísérlet is történt, megjegyezhető, hogy a gyermekigenlésnek itt összetett indokrendszeréről lehet beszélni: anyagi-vagyoni, társadalmi, szociális, vallási, nemzeti, érzelmi, életszemléleti szempontokat lehet találni egyaránt. „Szükség van a gyermekre, mert van mire hagyni a vagyont, mert öregségben támasz, betegségben gondozó, mert az apa nevét tovább viszi, a nemzetség nem hal ki, mert lesz, ki az öreg szülőket eltemesse, mert a gyermek az élet értelme, öröm- és boldogságforrás, hogy család legyen a család, mert a magyarság fenntartója, mert a szülői büszkeség éltetője, mert ha van gyermek, akkor van, akit hazavárni, mert Isten áldása, amit el kell fogadni...” (Balázs, 1999. 110.)

Miért változott a kép néhány éve – lényegesen később mint a többi régióban? Idézzünk az említett tanulmányból: „Az okokat az anyagiakban, elkényelmeseedésben szokás keresni. Én úgy gondolom, hogy a mélylélektan is kereshetné az okát az utóbbi években bekövetkezett demográfiai mélyrepülésnek: volt-e és van-e összefüggés az istenfélelem és gyermekszaporulat között a paraszti társadalomban? Szerintem igen! Az istenfélelem gyengülésének enyhe szele Szentdomokos népét is, fiatalágát (!) megérintette.” (Balázs, u.o.)

Képeslap 1942-ből

*Az Erdélyi Kárpátgyesület Csíkszéki osztályának menedékháza
Épült 1932-ben (Képeslap 1936-ból)*

Az Olt forrása (Foto: Váradi Pál)

Az Olt a falu között (foto: Váradi Pál)

Erdei „telkek” (foto: Váradi Pál)

Szentdomokos a garados alatt (foto: Váradi Pál)

Kedves András és családja

Márton Ferenc és családja

Nagy Lajosné gyermekeivel

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A Sándor testvérek

Szabó Gergely családja

*Selyem Tamás tanító
gyermekai*

*Méretet: 197 x 50 x 30 mm
Lelőhelye: Mozaikbánya
A Csíki Székely Múzeum tulajdona (Foto: Váradi Pál)*

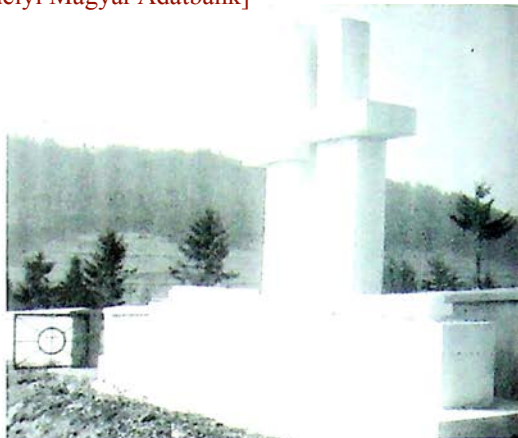
*Puskás Tamás állította egykori
pásztorbükki keresztja a cinteremben
(Foto: Váradi Pál)*

*Emlékmű Pásztorbükkén. 1967-ben állították
Márton Mózes plébános idejében
(Foto: Váradi Pál)*

*Kopjafa-obelisz
(Foto: Váradi Pál)*

*A Maniu-gárdisták által kivégzett áldozatok emlékműve – 1994.
(Foto: Váradi Pál)*

*Emlékkünnepség Márton Áron püspök születésének
100. évfordulója alkalmából – 1996.
(Foto: Váradi Pál)*

Vezeklés Pásztorbükkért – 1983
(Foto: Ádám Gyula)

Cskvármegye küldöttsége II. Rákóczi Ferenc földi maradványai hazahozatalának fogadásán, Kassán, 1905-ben. A küldöttség szentdomokosi tagjai: id. Karla Mihály, Császár Dónát, György József

[Erdélyi Magyar Adatbank]

*Nadrágszj foldek – teraszok („muzsdák”)
(Foto: Váradi Pál)*

*Erdei kaszáló
(Foto: Váradi Pál)*

*Erdőlés
(Foto: Váradi Pál)*

Erdei tanyák
(Foto: Váradí Pál)

Fűrészüzem rönktere – 1919

A lelőtt farkast bemutatják a faluban – 1954.

Fűrészüzemi munkások

Vándortanyás méhészet a Virgón – 1968

Szentdomokosi cselédnők Brassóban, 1932-ben

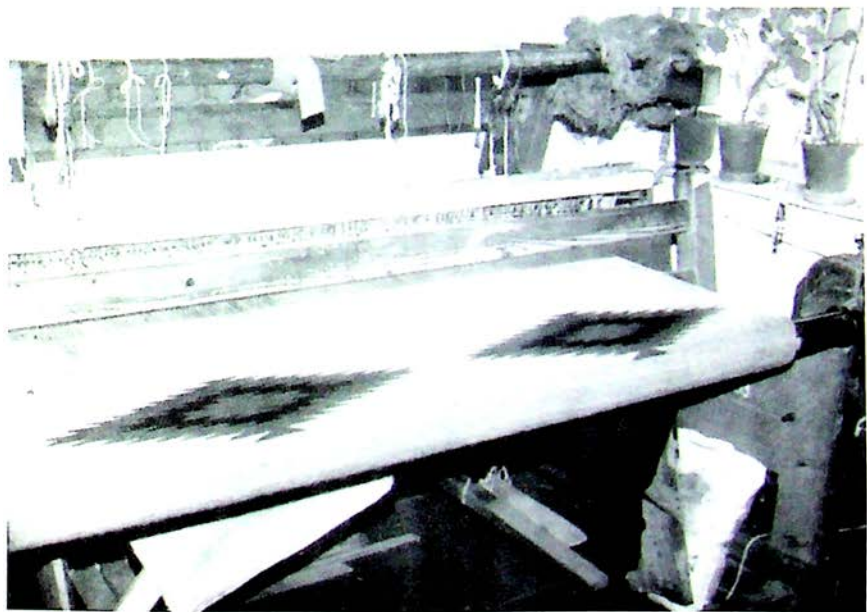
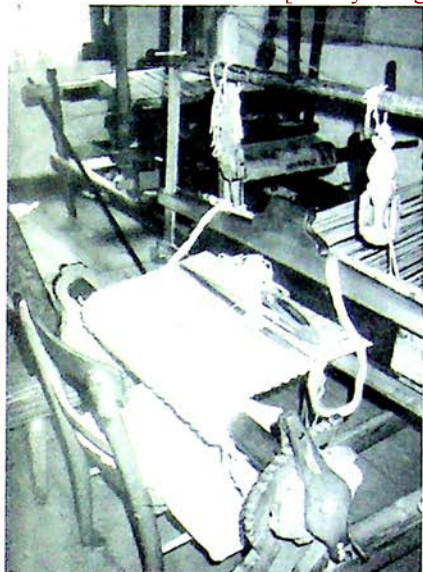
*Karda László méhészete – 1993
(Foto: Várad Pál)*

Sándor Antal harisnyaszabó

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Gyapjú terítő a szövőszéken
(Foto: Váradi Pál)

Festékes a szövőszéken
(Foto: Váradi Pál)

Élelmiszer üzlet – 1958

Vas-kémia szaküzlet – 1979

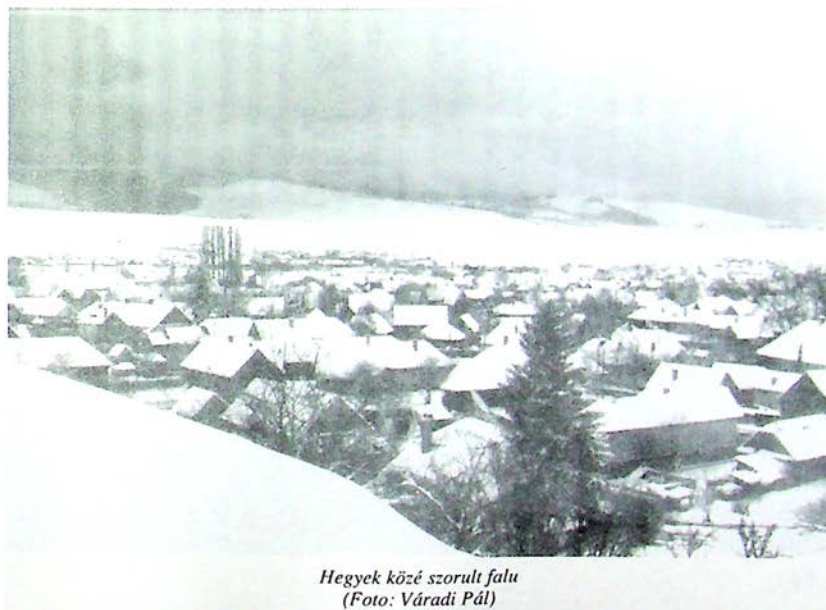
*Vegyes bolt 1990 után
(Foto: Váradi Pál)*

Üdvözlét Csíkszentdomokosról.

Levelező lap a 40-es évekből

*Hegyek közé szorult falu
(Foto: Váraai Pál)*

II. SZENTDOMOKOS A TÖRTÉNELEMBEN

A történetiség eddig sem hiányzott e munkából, hiszen mindaz, amiről szólnunk, az emberi település kialakulásának kapcsán, szintén történelem. Sajátossága elsősorban az, hogy kevés szállal kötődik a külső világhoz. Valahogy az az állapot, amit a magzat él az anyaméhben, születéséig.

A falunak van immár földrajzilag meghatározható helye, belső és külső terefelosztása, a belső és külső tér minden lankájának, patakjának vizének, útjának, dombjának, hegyének, völgyének, erdőjének, mezőjének van saját neve (!), egy régi és egy új: van népessége... Egyszóval, van identitása, szuverén emberi közösségként létezik. És mert semmi sem jön létre önmagától, minden a belső és külső erők, tényezők, viszonyok összefonódása, egymásra hatása révén alakul, Szentdomokos további útja is történelem.

A helytörténet sok falu esetében a szerencsétlenségek, természeti csapások története, mivel a krónikások – papok, deákok – elsősorban ezeket jegyezték fel. Csíkban mindez a szegénység történetével egészül ki. Történetformáló tényezőnek számít még az éghajlat, a „csupa muzsdás” (ti. mezsgyés) földterület, a 10–15 cm-es termőtalaj réteg, a katonai kiadások, tatárjárás, járványok stb.

1578-ban A székely krónika szerint – írja Endes Miklós (1938. 89) – „Csíkban nagy kő eső volt..., a kövek oly nagyságúak voltak, mint egy dió, házakat, istállókat törtek be, lovat, disznót, barmot, juhokat ütöttek agyon. Ez Szent Jakab napján volt délután 4 órakor.”

„Bástával és Báthori Zsigmonddal való hosszú hadakozás miatt senki sem vetett, minden föld parlagon maradt... Iszonyatos csak rá is gondolni erre az időre, látni lehetett több helyen, hogy бүdös holt embereken, mint közprédán a veszett kutyák és éhes emberek egymással civódtak.”

„Hasonló ínséggel fizetett a csíki nép 1661-1694-es tatárdúláskor is... A tatárok újra többes számmal kitűntek és Szt. domokosról fogva... Taplocáig desolalvan egész Fel-Csík székét.”

„1690. aug. 18-án mindezt egy pusztító sáskajárás is megelőzi, amely Csíkot Szentdomokostól elpusztítja.”

1717. és 1719. évben uralkodó szárazság, ínség és pestis miatt Felcsíkon 3472-en, Szentdomokoson 302-en haltak meg. (Idézi Péter L. 1998. kézirat)

Az események olykor túl is mutatnak a falu határán, kitérnek a határnevekkel jelölt élettérből. Többek, mint helytörténet.

A BÁTHORIAK KORÁBAN

Csíkszentdomokos története első alkalommal, erőteljesen a Báthoriak, legfőképpen Zsigmond (1588–1602) korában forr össze Erdély és a magyarság történetével. A következetlen, kapkodó politikájával az erdélyi fejedelemséget tönkretévő Báthori Zsigmond a székelység gyűlöletét is maga, illetve a Báthoriak ellen hangolta. A székely szabadságjogokkal játszadozó fejedelem, aki hol visszaadta, hol visszavette ezeket, olyan ellenszenvet gerjesztett a székelység körében, mely semmitől nem riadt vissza a pusztá Báthori név hallatán. Annál is inkább, hogy csak egy példát említsünk, mivel a székelyek mintegy 23.000 fős sereggel vettek részt a csatában, amikor Mihai Viteazult segítette a Szinan pasa elleni ütközetben, Giurgiunál. (1595).

1599. márciusában Báthori András kerül Erdély élére. A „két státusú embert: bíboros és fejedelem” – ahogy Péter László írja –, a főúri, történelmi család sarját elődei árulása, vagy „hazudozásai” miatt a székelység eleve ellenszenvvel fogadja.

Történt pedig, hogy a Báthoriakkal szemben hitszegő Mihai vajda „András fejedelem ellen indult. 1599. okt. 28-án a Szeben melletti Sellemberknél Kornis Gáspár erdélyi főkapitány vereséget szenvedett a székelyek által is támogatott havaselveiktől. November 3-án (néhány szerző más dátumot jelöl: okt. 31, nov. 1. 2) a menekülő bíboros-fejedelmet a Báthoriakat gyűlölő székelyek megölték.” (Erd. röv. tört. 1989. 261)

Erdély története eme tragédiájának pedig azért van szentdomokosi vonatkozása, mert a fejedelemséggel szembe forduló színhelye a faluhoz tartozó Pásztorbükki erdőrészt, az elkövetőket pedig Nagy Kristály András és Balázs Mihály helybéli, illetve nagyboldogasszonyfalvi (Csikkarcfalva) lófős székelyek voltak. (Ez utóbbi illetősége egyértelműen máig sem tisztázott.)

A tragikus esemény szentdomokosi vonatkozásait Dr. Balló István, a 300. évforduló alkalmával írott tanulmányában, kissé regényes stílusban írja le. Az amúgy erdélyi esemény helytörténeti izéért ebből is idézünk:

„A bíbornok még délután elhagyta a csatateret...Az volt a szándéka, hogy Moldván át Lengyelországba menjen s onnan hozzon segítséget trónja visszafoglalására. Kísérői tanácsára és saját veszteré Udvarhelynek vette útját. Itt a környékbeli nemesek közül sokan csatlakoztak hozzá, de ő nagyrészüket visszahagyta s csak mintegy 104 főre menő csappal indult végzetes útjára. (...)

Mihály vajda a fejedelem üldözését rendelte s a csíkiak részint e hírre, részint Ördög Balázs és társai lázítására tömegesen mintegy 800-an keltek fel s Szentdomokoson túl elállották az utat. A fejedelem kísérői vitézül védték magukat, de a túlnyomó erő leverte őket, akik megmaradtak, menekültek (...) Csak Mikó Miklós maradt a fejedelem mellett. Ketten szaladtak tovább s elcsigázva a fáradtságtól

értek a Pásztorbükkre egy pásztorkunyhóhoz. Endre italt kért a pásztortól s ez sa-
vóval kínálta meg, melyet Endre jóízűen fogyasztott el s a pásztort vízért küldötte.
De Ördög Balázs emberei ráakadtak s a szerencsétlen elárulta urát. Endre egy kor-
hadat fatörzsre hajtotta fejét, Mikó örködött, mikor egyszerre felhangzott az üldö-
zők lármája..., a menekülés lehetetlenné vált. Mikó ura rendeletére a székelyek elé
ment, hogy alkudozzék velük, de ezek hallani se akartak róla s az ifjút összevag-
dalták. Ezalatt Ördög Balázs három társával megtámadta a fejedelmet, ki hősiesen
véde magát... De Ördög orvul támadott s a bíbornok fejére hatalmas csapást mért,
mely a balszeme fölött találta. Endre jaj nélkül összeroskadt; még élt, midőn
gyűrűs ujját levágták s a haldoklónak fejét vették. (...)

Ez lett vége annak a férfiúnak, kinek jóságát, szelídségét és megnyerő modo-
rát nem győzték magasztalni. Gyilkosai levágtott fejét Mihály vajdához vitték.”
(Balló I. 1899. 44-46)

Balló István azt is szövevényezi, hogy „a megölt bíbornok kincsei egy része a
Székelyföldön maradt; egyik kasulája Szentdomokoson, a másik Csikkarcfalván
még a múlt században (ti. a XVIII. században) megvolt az egyház birtokában,
kelyhe és keresztje, mely előbbi különösen művészi értékénél fogva becses, ma
is megvan a karcfalvi plébánián, kardja a csikszenttamási Bogáthy család birto-
kában van.” (u.o.)

Az a tény – írja Péter László Szádeczky Lajosra (1936 137) hivatkozva –,
hogy Szentdomokoson, Pásztorbükkön ölték meg Báthori András bíboros-
fejedelmet, és hogy több mint 800-an voltak, akik őt üldözték és mind székelyek,
teljes mértékben igazolja a szentdomokosi és szenttamási, de egész Felcsik fal-
vainak együttes felkelését, amely már a nyári hónapokban, főleg Mihai szabad-
ságlevelének és annak kihirdetése nyomán Csikban is elindult.

Báthori András végül is Csikszentdomokoson a dinasztia vétkeiért lakolt, ár-
tatlantul.

Domokos Pál Péter írja, hogy „Amikor a pápa (ti. VII. Kelemen) meghallotta
a gyilkosság hírért, Csikszentdomokos népét – Felcsikkal együtt – átokkal és év-
százados bűnnel sújtotta.” (1989. 19)

Ennyi röviden a történeti háttér és kifejlete (bővebben: *Erdély története* I. 1986.,
P. Szőke János: *Márton Áron* 1990., Domokos Pál Péter: *Rendületlenül* 1989.,
Bözödi György: *Székely Bánja* 1938., 1997., Ferencz Béla: *Csikvármegye monog-
ráfiája* 1935., Orbán Balázs: *Székelyföld leírása* stb.). Az viszont már néprajzi, nép-
lélektani, népi vallásossági és áhítattörténeti kérdés, ahogyan tükröződik Szent-
domokos (és a szomszédfalvak) népének lelkiületében a kollektív bűnösség tudata,
az, amit a Báthori ének is így fogalmaz „Százestendőt fenntartó bőjttel/Egynek vét-
ke töröltetik el”; ahogyan megélte és megéli a hajdani vétket, és közösségi jóváté-
tellel próbált enyhíteni „századok óta tartó keserves vívódásán” (Bözödi i.m.).

A gyilkosság feltételezett helyén fából épült kápolnát építettek, minden biznnyal az esemény 300. évfordulója után (Balló I. 1899. 47.) ami „a román megszállásig megvolt” (P. Szőke J. 1990. 14), fogadalmi búcsút kezdeményeztek minden év november elsejére (újabbán október első vasárnapjára hozták elő), nagy tölgyfa keresztet állítottak, amit főtisztelendő Bálint Lajos nyugalmazott gyulafehérvári érsek, korábban Szentdomokos esperese a megmentés szándékával a cinteremben helyeztetett át. A keresztfa felirata egyben a történelmi események/adatok összefoglalása:

*„Báthori cardinál, Erdély Fejedelme
Életét itt végezte, végső veszedelme
Tulajdonittatik Nagy Kristály Andrásnak,
Mikor egy hija volt az ezerhatszáznak,
S azután tizenhét s kétszáz esztendőekkel
Tétegett e kereszt, hogy lenne örök jel...
Tette e keresztet Puskás Tamás papunk,
Mikor ezernyolcszáz tizenhatot írunk.”*

Mint említettük a gyilkosság bűne meglepően sok hiedelemben és hiedelemtörténetben tükröződik, él tovább. Ez a lelki-szellemi jelenség nyilván azzal magyarázható, hogy az áldozat fejedelem, de még inkább „szent ember” volt. Néhány érdekes példát idézünk a korábban de a közelmúltban feljegyzettek közül is: „Kerestély András és Albert, levágván fejét (ti. Báthorinak), elvitték Mihály vajdához, de akkor dicsfény vette körül a szentnek fejét, s a rablókapitány úgy megrettent, hogy többé se éjjele, se nappala nem volt, az étel tűzzé vált szájában, s a víz lánggá, s nyomorultan pusztult el.” (Domokos P.P. 1989. 111). 1995-ben a következő történetet lehetett feljegyezni: „Egy éjszaka megállt egy hintó a gyilkosok háza előtt, kiszóltották őket és úgy elvitték, hogy többet soha senki se látta. Az ördögök vitték el.” (Balázs L. kézirat)

„A helyen pedig, hol a szent ember elesett, 7 évig bugyborékolat fel a vér, senki oda nem közelíthetett, mert megköltődött (ti. megmerevedtek a lábai). 7 évig pedig Szentdomokos határán egyéb nem termett csengő kórónál... 7 év elteltével egy felszentelendő szeplőtelen életű ifjú pap megközelíthet a vérforrást, hova keresztet helyezvén, a vér megszűnt bugyborékolni, s a föld is visszanyerte termékenységét.

A kereszt, melyet a növendékpap a vérforrás helyére állított, gyökeret verve azon kereszt idomú ágakkal bíró nyírfává nőtte ki magát, mely most is ott van a jelenlegi kereszt közelében...” (Domokos P. 1989. 111)

Domokos Pál Péter által feljegyzett néphit szerint „a gyilkosoktól származó Kristály család férfiaiának jobb karuk hosszabb a balnál”, nekem pedig személyi

ismertető jelként azt mondták, hogy a Kristályok „jobb/bal szemében ma is vércsillag látható” (Balázs L. kézirat)

A XVII. században Apafi Mihály fejedelem beiktatásával a megrázkódtató sokasága zúdul a Székelyföldre, melyek kegyetlenül érintik Szentdomokost is. (Péter L. kézirat). A század második felében Kücsük Mehmed pasa török-tatár hadai dúlják a vidéket. 1694 körül Szentdomokost, de főleg Szenttamást teljesen elpusztítják. A település helyén ma kietlenül áll a Csonkatorony maradvék romjaival. Az 1694-es tatár betörés és dúlás után számtalan szenttamási és domokosi fogoly kerül a Bucsáki tatárkánság rabságába. A felégetett és lakosságában igen megfogyatkozott falvak külön kezdik életüket a császári Erdélyben. (Péter L. kézirat)

1691-el a császári katonaság kvártírozásával sanyargatják a székely falvakat. A panaszok sokaságát terjesztik fel Szentdomokosról, melyek az osztrák katonák és tisztek garázdálkodásairól, visszaéléseiről szólnak. Vagyis arról, hogy pl. az egyik káplár a zabot halmozva követeli, a másik tyúkot, vaját, tojást követel és nem fizet, mások korbáccsal fenyegetőznek, ha nem adnak kását, túrót, lisztet, sajtot, ordát. „Szöcs Andrásnak az ingit a nyakából kihaszogatta” az osztrák, mert nem engedte „a dísznóit elvinni.”

Markó Sándort megverték, mert „nem akart ételt adni.” „Kristály Mihály apjával együtt megverték és a házánál lakomát rendeztek, csak tyúkojást 33-at ettek meg, két tál túrót...” Arról is szól panasz, hogy „az egész falu mindennap kell aggyon egy asszonyembert.” (Péter L. kézirat, levéltári adatok alapján)

Sokasodnak az adók és munkák, melyeket kírónak. Az „osztrák vasiga” ellen fordulva a székelység II. Rákóczy vezette kuruc seregek egyik századát a szenttamási Bíró Sándor százados vezeti, aki a felcsiki falvakból toborozta legényeit. Szentdomokosról 17-en jelentkeztek Rákóczy zászlója alá. (Péter L. kézirat)

A HATÁRŐR KATONAFALU

Csík-szentdomokos osztozott a határőr katonafalu sajátos sorsában. Mint falutípus – Egyed Ákos történész rendszerezésében – „a Mária Terézia féle határőri intézmény létesítésekor keletkezett.” (1981. 40) Ez az esemény egy másik olyan pont, ahol Szentdomokos érintkezett a Székelyföld, de az egész Osztrák-magyar birodalom történetével.

Egyed professzor általános társadalomtörténeti jellemzése sajátosan érvényesült és valósult meg Szentdomokos határőrfalu életében. Csupán néhányat veszünk számba ezek közül. A földtulajdon-viszonyt illetően „a katonafalu tagjai a külső és belső telket egyaránt magántulajdonként szabadon használták. A határőr földje s

személye sem ismert feudális függőséget, de mindkettőhöz a katonai szolgálat ter-
he kapcsolódott. A határőr azonban felettesei nélkül telkét nem idegeníthette el.

A katonafalu mindenekelőtt kis földtulajdonosok, földművelők közössége volt. A faluközösség fő funkciója az volt, hogy a földművelést-állattenyésztést rendszerben szabályozza, hogy a családi háztartások anyagi szükséglete biztosítva legyen. S az, hogy a közösséget újratermelje. Gyakorlatilag a katonafalu népessége szaporodott, a földvagyon egyre jobban elaprózódott, s a faluban a belső feszültségek növekedtek.” (Egyed Á. 1981. 40–41)

Egyed Ákos eme meghatározása talán a legerősebb jellemző a szentdomokosi állapotokra. Olyannyira, hogy a 20. században akut kérdéssé vált. Böződi György szociológiai tényfeltárása, Kurkó Gyárfás Nehéz kenyér című regénye döbbenetes korszakot festenek: „A közösségnek ma – 1938-ról van szó – 6500 lakója van, tehát több mint a megyeszékhely Csíkszereda városának, de ez a sok falusi nép vagyon és jövedelem nélkül áll... A családok felének a házon kívül alig van valamije... A szaporodás mégis nagy, egy házban átlag 6 ember lakik.” (Böződi 1938. 236)

„Amilyen szegény mezőgazdálkodásra alkalmas területekben, olyan gazdag gyermekáldásban, minek következtében azt a pár holdas mezőt is részben beépítették, ami a Balánbánya, az Olt feje felé és másik oldalon a Marosfő felé húzódik fel...

Maholnap több lesz a határbarázda, mint a föld (...) Mi lesz a gyermekeinkel? Még egybe se élhettünk, hátha ahányan vannak, annyi felé hasítjuk a földet? Nem tudjuk kiházasítani őket..., a családban is megölik egymást a földért (...) Hát az esküvő előtt nem agyonverték egymást az osztás miatt, hogy melyiknek jusson a jobbacska? (Kurkó Gy. 1970. 258)

A falu katonai jellege azonban jóval korábbi, az általános székely hadkötelezettségből adódóan. Ha arra gondolunk, hogy „a székelység katonai akcióit már a XII. századtól írott források alapján tanulmányozhatjuk” (Egyed Á. 1979. 47), akkor e kérdéskör gyökerei még távolabbi múltba nyúlnak vissza.

Az 1473-ban keltezett Mátyás királytól származó oklevélből kitérünk, „hogy a székelység hadkötelezettsége általános volt, tehát minden család férfiai saját katonai rendjüknek megfelelő módon katonáskodni tartoztak.” (Egyed Á. I.M. 48) A királyi rendeletből az is kiolvasható, hogy a központi hatalomnak érdeke volt fenntartani a székelység katonai erejét. (Egyed I.m. 50)

„A hadiszolgálat a kollektív katonáskodásra fogott székelységtől hatalmas anyagi és, nagy véráldozatot követelt. Hogy erejét mégis megőrizhesse, a magyar királyok, majd az erdélyi fejedelmek bizonyos »kiváltságos« jogokat biztosítottak számára, illetve nem rombolta teljesen szét a székelység szabadságát.” A székelység tehát egyszerre volt sújtott és kedvezményezett, vagyis szabadságjogokat élvező régiója az országnak. Ez utóbbiak közül említhető a földhasználat

és örökösödés joga, a adómentesség, de az is, hogy „idegen hadakat nem szálláshozhattak el a Székelyföldön.” (Egyed I.m. 51)

Talán nem érdektelen, ha megnézzük, hogy az általános szóhasználat szerinti „kollektív katonáskodás” mit jelentett az egyén, illetve a család szintjén. A megterhelés egyrészt anyagi, másrészt emberi természetű volt. A családot egyértelműen terhelte a lótarás, ruházat, fegyverzet és önélelmezés költsége, de „személyi kirovásai” is. A katonacsaládok férfitagjai zsenge kortól kezdve, mielőtt alkalmassá váltak a fegyverforgatásra (ami bekövetkezett már 15 éves vagy még fiatalabb korban is) elvileg addig voltak szolgáltni, ameddig fegyverhordozásra képtelenné nem váltak., (Egyed 1979. 51)

A határőri katonai szolgálat, mely egyértelműen kiváltotta a székelység általános szembehelyezkedését mind Buccov 1762-ben kinevezett császári tábornokkal, mint Mária Terézia királynővel szemben, a szentdomokosiakat mégsem mozgósította az 1764. január 7-re összehívott tanácskozársra. Legalábbis nem találni adatokat, utalásokat arra, hogy valamilyen módon kitűntek volna, hogy a „madéfalvi veszedelem” sújtotta volna őket. Ennek előzménye bizonyára az, hogy a császári felszólításra „Szentdomokos, mint általában Felcsík minden közössége a fegyvert felvette.” (Péter L. kézirat, Endes Miklósról hivatkozva)

Az viszont tény, hogy a határőri rend jellemezte falu önállóságát a katonai függés által sem veszítette teljesen el, így a határőri társadalmi rend a 48-as forradalomban „a nemzeti mozgalmak egyik fő társadalmi bázisává vált.” (Egyed Á. 1981. 41) Minden bizonnyal, ez a tendencia Szentdomokost sem kerülte el.

AZ 1848-1849-ES MAGYAR FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC

krónikája sem említi Szentdomokost különösebb haditettel. Ellenben ismert, hogy Fodor Antal plébános (1842-1849) lelkesítő beszédére Sándor László őrnagy vezetésével Csíkszentdomokosról sokan vonulnak önkéntesen hadba. Sándor László vezeti a harmadik csíki zászlóalj, akik összesen mintegy 18 véres csatában vesznek részt.

A forradalom leverése után a vezetőket súlyosan megbüntetik. A Székelyudvarhelyen felállított katonai törvényszék a csíkszentdomokosiak közül Sándor László őrnagyot, András János századost és Botár Károly főhadnagyot halálra ítélte. Ezek közül Sándor Lászlót kivégezték, a többiek ítéletét 4–18 évig terjedő börtönbüntetésre változtatták. Fodor Antal szentdomokosi plébánost szintén halálra ítélték, de később ítéletét 18 évi várfogságra változtatták. Kedves Tamás csíkszentdomokosi ügyvéd ellen szintén eljárást indítottak, de bizonyítékok híján felmentették. (Mihály L. kézirat). Garda Dezső történész ama névsora, mely a szabadságharc küzdelmeiben résztvevő gyergyói és csíki férfiakat foglalja magába, 27 csíkszentdomokosi nevet tartalmaz. (Garda D. 1988. 44 és a köv.)

<i>Honvéd neve</i>	<i>Rangja</i>	<i>Foglalkozása, társadalmi helyzete</i>
1. Kedves Lajos	százados	-
2. Albert János	főhadnagy	földműves
3. Bodó Márton	őrmester	napszámos
4. Antal András	tizedes	-
5. Boros János	tizedes	-
6. Ferencz József	tizedes	napszámos
7. Kristály András	tizedes	napszámos
8. Máté István	tizedes	napszámos
9. Basa János	közkatona	napszámos
10. Barabás Gergely	közkatona	napszámos
11. Barabás József	közkatona	napszámos
12. Biró György	közkatona	napszámos
13. Boros András	közkatona	napszámos
14. Borvíz Ferenc	közkatona	napszámos
15. Bőjti Albert	közkatona	napszámos
16. Csatlos Antal	közkatona	napszámos
17. Gergely Ferenc	közkatona	-
18. Hídvégi Antal	közkatona	-
19. Kedves Gergely	közkatona	napszámos
20. Kedves László	közkatona	-
21. Kristály Ignác	közkatona	napszámos
22. Máté Péter	közkatona	földműves
23. Máté János Id.	közkatona	földműves
24. Péter Péter	közkatona	koldus
25. Sándor Antal	közkatona	napszámos
26. Szabó Antal	közkatona	napszámos
27. Szabó András	közkatona	napszámos

A 27 név szerint ismert szentdomokosi honvéd és a többi, kinek nevét nem jegyezheték fel, a hadszíntéren teljesítettek szolgálatot és hoztak áldozatot a forradalom ügyéért.

A pesti Országgyűlésre követi írnokként a csíkszentdomokosi Kedves Tamást választják. (Mihály J. kézirat)

AZ ELSŐ ÉS MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ...

mondhatni teljesen kívülről jövő csapásként sodorták bele a falut a pusztulásba, annál is inkább, mivel Erdély mind a két esetben „bekerült a nemzetközi háborúspolitikai eszköztárába.” (Erd. tört. 1989. 557)

Csíkszentdomokos emberi veszteségei nem jelentéktelenek, amit az alábbi táblázatok a maguk tényszerűségével igazolnak. Az első háború kitörésének szentdomokosi hangulatát idézi a Tó utcai Kalamár Imre visszaemlékezése:

„1914 augusztusában a mi községünkben a nép az erdőn kaszált... Minden irányba kiküldtek egy küldöncöt trombitával. Az fűjtá menetközben és kiabálta, hogy »Emberek! Általános mozgósítás! Háború van! Mindenki 24 órán belül jelentkezék a csoporttestjénél!« Erre fel mindenki letette a kaszáját és ment hazafelé, 42 évesig.”

Az első világháborúban meghalt szentdomokosi férfiak:

1) Albert András	32) Ferencz Péter	61) Kristály István
2) Albert Dániel	33) Ferenc Antal	62) Kristály Mihály
3) Albert Domokos	34) Ferenc György	63) Kristály Jakab
4) Albert János	35) Ferenc István	64) Kósa Albert - idős emberként a románok elhurcolták, 1916-ban
5) Albert Márton	36) Ferenc Lázár	65) Kósa Árpád
6) Albert Márton	37) Ferenc József	66) Kósa Domokos
7) Albert Sándor	38) Ferenc Imre	67) Kósa Ferenc
8) Bara Albert	39) Fábrián Ignác	68) Kósa Ignác
9) Bara András	40) Gidró István	69) Kósa János
10) Bara István	41) György István	70) Kósa Márton
11) Bara Ignác	42) György József	71) Kosz János
12) Bara Imre	43) Karda András	72) Kurkó Áron
13) Barabás Ferenc	44) Karda Ferenc	73) Kurkó Ferenc
14) Barabás Péter	45) Karda János	74) Kurkó János
15) Bartalis Albert	46) Karda István	75) Kurkó József
16) Bartalis János	47) Kádár András - a románok elhurcolták 1916-ban	76) Kurkó István
17) Bálint Lajos	48) Kádár István	77) Kurkó Márton
18) Bálint Péter	49) Kalamár József	78) Kurkó Sándor
19) Bíró Domokos	50) Kalamár István	79) László András
20) Bíró György	51) Kedves Ábel	80) László József
21) Bíró János	52) Kedves Albert	81) Márton Ignác
22) Bíró István	53) Kedves András	82) Márton Tamás
23) Bíró Lajos	54) Kedves Ferenc	83) Máté Ferenc
24) Blága Sali	55) Kedves István	84) Máté István
25) Blága István	56) Kiss György	85) Máté János
26) Bodó János	57) Kristály Albert	86) Máté Sándor
27) Boros Albert	58) Kristály Dániel	87) Miklós József
28) Bőjte György	59) Kristály Ferenc	88) Opra István
29) Bőjte Lajos	60) Kristály Ignác	
30) Boriszák Márton		
31) Dobos Domokos		

89) Péter István	100) Szabó Imre	108) Török István
90) Péter Ignác	101) Szabó János	109) Török József
91) Péter Albert	102) Szász Ferenc	110) Török Juliánna
92) Rucuj Dénes	103) Szász István	111) Török György
93) Sámuel Barnabás	104) Szebeni Péter	112) Timár György
94) Sándor András	105) Szecsete Mihály	113) Veres András
95) Sándor János	106) Szecsete Péter	114) Veres György
96) Sárosi Imre	107) Tamás János id. -	115) Veres Márton
97) Szabó Domokos	1916-ban a ro-	116) Veres Miklós
98) Szabó Gergely	mánok Várután	
99) Szabó István	meglőtték	

Csikszentdomokos második világháborús embervesztesége kisebb. Ennek egyik magyarázata az, hogy kezdetben nem volt általános és átfogó mozgósítás, a másik pedig az, hogy a háború zűrzavarában, a visszavonulás alkalmával sokan le tudtak maradni. Többen a fogolytáborokban pusztultak vagy szenvedtek, hazabocsájtásukig.

A második világháborúban meghalt szentdomokosiaiak:

1. Albert János	20. Bocskor Mihály	39. Kedves Márton
2. Albert István	21. Boros Lajos	40. Kósa Erzsébet
3. Albert Lajos	22. Bőjte László	41. Kosa Árpád
4. Bara Márton	23. Bőjte Lajos	42. Kosa Lajos
5. Bács Lajos	24. Bőjte József	43. Kopacz Lajos
6. Bara Dávid	25. Bőjte Mátyás	44. Kosz Gergely
7. Bara István	26. Bőjte Péter	45. Kurkó András
8. Bara Imre	27. Farkas Péter	46. Kurkó Ferenc
9. Bara Lajos	28. Ferenc Antal	47. Kurkó János
10. Bács Lajos	29. Ferenc Lajos	48. Kurkó József
11. Bács Árpád	30. Gál Mihály	49. Kurkó György
12. Bács Félix	31. György István	50. László Gábor
13. Bíró Albert	32. Jártó András	51. Lukács Imre
14. Bíró Félix	33. Jártó Domokos	52. Márton Árpád
15. Bíró Imre	34. Kedves Domokos	53. Márton Dávid
16. Bíró József	35. Kedves Ferenc	54. Márton Imre
17. Bíró Károly	36. Kedves Ignác	55. Máthé János
18. Bíró Márton	37. Kedves Lajos	56. Máthé Károly
19. Bíró Rozália	38. Kedves Imre	57. Miklós András

58. Nagy Ferenc	63. Szabó Albert	68. Szász János
59. Oláh István	64. Szabó Imre	69. Székely Lajos
60. Péter Árpád	65. Szakács Lajos	70. Szöcs János
61. Sándor Domokos	66. Szász József	71. Timár András
62. Sándor Árpád	67. Szász Ida	

Csíkszentdomokos azon kevés székelyföldi községek közé tartozott, ahol a Román Kommunista Pártnak, egyáltalán a kommunista pártnak bizalmas emberei, bedobott ügynökei voltak. A többnyire szóbeli adatot történeti kutatás még nem kísérte. Mindenképpen érdekes az az adat is, amit Ion Babici történész rögzített: „1936 kezdetén egy 48 főből álló munkás és paraszt csoport, a volt Csík megyéből, heves tiltakozó jegyzéket küldött a bukaresti olasz konzulátus címére, amelyben ez állott: Alulírottak csíkszentdomokosi, Csík megye, munkások és parasztek elrémülve az Afrikában kirobbantott háború veszélyétől (...) békét és szabadságot akarunk (ti. Etiópia számára). Az ágyukat azonnal hallgattassák el!

A tiltakozó levél erőteljesen elítélte a Mussolini-féle fasiszta diktatúrát, mely Kelet-Afrikát véres mezővé változtatta, ahol az abesszin népet és saját népet megszárolja le”. (1972. 152–153)

Ion Babici szerint a fenti jegyzék az egyetlen ilyen természetű megnyilvánulás az egész Székelyföldről a fasiszta Olaszország Etiópia (Abesszinia) ellen kezdeményezett agresszív háborújával szemben. (Idézi Balázs L. 1994. 18)

CSÍKSZENTDOMOKOS „FEKETE VASÁRNAPJA”

Csíkszentdomokos más vonatkozásban is nagy árat fizetett a nemzetközi Erdély-politika oltárán. Ezt a tragikus történetet Erdély története így vezeti fel (1989. 602):

„1944 augusztus 23-a után Bukarestben C. Sănătescu tábornok elnöklete alatt koalíciós kormány alakult, amelyben az ún. történelmi pártok – a Brătianu-féle Nemzeti Liberalis Párt és a Maniu-féle Nemzeti Parasztpárt – mellett szerepet játszottak a kommunisták és a szocialisták is. Elsősorban a Nemzeti Parasztpárt képviselte azt a mentalitást, amely a bécsi döntéssel a román nemzeti érzésen esett sérelmet most büntetéssel akarta megtorolni. Az új erőviszonyokra jellemző, hogy amikor a fegyverszüneti egyezmény értelmében a visszafoglalt Észak-Erdélybe bevonult a román közigazgatás, az ún. Maniu-gardisták súlyos atrocitásokat követtek el a Székelyföld egyes falvaiban, főleg Szárazajtán, Szentdomokoson, de másutt is, így a Kolozsvár környéki Egeresen vagy Biharban. A román rendőrség és csendőrség tízezerrel tartóztatta le és internáltatta különösen a menekülteket,

még a baloldali magyarok közül is sokakat. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság ennek következtében 1944. november elején Észak-Erdélyből eltávolította a román közigazgatást, és csak 1945 márciusában térhetett oda vissza.”

Az Erdély magyarsága ellen induló bosszú-hadjárat Csíkszentdomokos konkrét helyzetében a következőképpen zajlott le:

„1944 őszén, körülbelül 200 személyből álló „voluntárok”-ként emlegetett sereg jelent meg a Székelyföldön, Olteanu Gavril vezetésével. Karjukon piros-sárga-kék szalagot viseltek. Gyergyó fele tartva Csíkszentdomokosra október 7-én, szombaton érkeztek meg Szenttamás irányából. Zenebonával, muzsikaszóval jöttek, lovas szekereken szállítva a többi felcsiki faluból összerabolt holmit.

A faluban nem volt itthon vezető ember: mind elmenekült. A Domokoson hátrahagyott orosz tiszt sem volt megtalálható. A nép tanácstalanul, megrémülten azt tette, amit parancsoltak neki. A gárdisták nagy részét a falu közepén található Dobos-portára szállásolták be. Innen portyáztak a faluban, úgymond elrejtett katonai holmit keresve, miközben minden értékeesebb tárgyat, ruhaneműt, élelmiszert összeharásoltak.

Az udvarokban, kertekben több helyen lehetett találni elhagyott katonai ruhát, fegyvert, mivel kevés azelőtt vonultak vissza a magyar és német csapatok. Több domokosi férfi is lemaradt a visszavonuló seregből, fegyvereiket, egyenruhájukat elrejtették. Arra is volt példa, hogy sokan nem is tudtak a telükön elásott, elrejtett vagy eldobált ilyenfajta dolgokról. A „voluntárok” a lakásokat, csűröket, pincéket, farakásokat mind-mind átjutatták. Aki ellenkezni mert, azt véresre verték, földre taposták, megkínozták. Azokat pedig, ahol valami olyat találtak, elhurcolták otthonról, összetertelték a Dobos-portára, azt ígérve, hogy miután leadják a fegyvereket, távozhatnak. Így került ide 11 személy:

1. ALBERT PÉTER, 31 éves, az udvarán eldobott, tank által szétaposított géppuska miatt. Ő maga nem is volt katona.

2. BÁCS ANNA, 39 éves félszegasszony. A farakás alatt talált géppuskával a nyakában hurcolták végig a falun.

3. BIRÓ LAJOS, 54 éves, aki nagy családja miatt a katonaság alól fel volt mentve. Katonaruhát találtak náluk.

4. GYÖRGY ÁGNES, 84 éves, akinek pincéjében, a krumplirakás alatt néhány leventepuskát találtak. Ezeket nyakába kötözve, durva bántalmazások közepette kísérték a Dobos-kertbe.

5. KEDVES FERENC, 29 éves, kevés idővel azelőtt maradt le a visszavonuló csapatoktól, önként adta át puskáját a „voluntárok”-nak. A domokosiak véleménye szerint egy másik személy, Kedves Bojti Ferenc helyett fogták el, aki korábban Háromkút, Rakottyás és Békás körül a csángók közt garázdálkodott.

6. KÓSA JÁNOS, 31 éves, sógora, László Péter helyett adta fel magát, mert annak udvarán megtalálták az általa elrejtett fegyvereket.

7. KURKÓ JÓZSEF, 27 éves, az erdei kaszálón vészelte át a front átvonulását, majd hazatérve puskáját a farakásba rejtette el. A voluntárok körülfogták a házat, s a megtalált fegyverrel véresre verték. A ház egyik fiókjából előkerült piros-fehér-zöld szalagot megettették vele.

8. SZAKÁCS ANTAL, 52 éves, megpróbálta megakadályozni, hogy kirabolják a házat. Noha semmilyen fegyvert nem találtak nála, ama váddal, hogy megtámadta őket, megkötözték, kegyetlenül megverték, csontjait is összetörve szekéren vitték el a háztól.

9. SZAKÁCS IMRE, 18 éves, az előbbi fia, menekülés közben fogták el és a lábán levő kincstári bakancs miatt agyba-főbe verték.

10. TIMÁR SÁNDOR, 19 éves, leventekatoná volt a Gyimesekben, egy katonai nadrágot adott a néniének, hogy fesse meg és varrjon belőle ruhát a gyermekeknek. Azt a nadrágot találták meg és ki akarták végezni az asszonyt. Timár Sándor néniét védendő előjött rejtékhelyéről. Mivel katonai rangja volt, a felismerhetetlenségig összeverték, majd láncsal kötözték össze.

11. ZSÓK LAJOS, 32 éves, felmentett katona volt, nem szolgált a fronton. A kertjében egy használhatatlan gumikereket találtak. Ezért kínozták meg, majd a kereket a nyakába akasztva kísérték a többihez.

A Dobos-portára összeterelt embereket ismételten több rendben megverték, majd október 8-án, vasárnap délután hármásával sorba állítva kísérték, azután beterelték őket a temető melletti Gábor-kertbe. Itt Oltean Gavril önkényesen halálra ítélte valamennyiüket, majd az erőszakkal összeterelt és megfélemlített falu szemeláttára sortűzzel kivégezték őket. A halálra rémültek közül összefogdosott mintegy 20 emberrel egy sekély gödröt ásattak, amelyben alig fért meg a 11 holttest. Mondják, hogy a gyengén elhantolt sírból sokáig felbuggyant a vér a felszínre.

Este a gárdisták hatalmas mulatozást szerveztek a lakosságtól elharácsoló ételből, italból. Részegen lövöldöztek, még egymást is megsebesítve. Megrémített asszonyokat, leányokat tereltek össze, kényszerítve, hogy velük mulassanak, táncoljanak, az összeszedett piros-fehér-zöld zászlókkal mosogassanak.

Másnap, október 9-én a falut valósággal kifosztották: az állatállományt összegyűjtötték, beterelték a Gábor-kertbe, majd a javát elhajtották. A házaktól összegyűjtötték a télire való élelmiszereket, ruhaneműt, lábbelit, majd megrakott szekerekkel Gyergyó fele vették útjukat.

A hadseregből lemaradt férfiakat – mintegy 300-at – összeterelték a község-háza elé, majd Csíkszereda felé indították, hogy orosz fogságba küldessenek. Ezeket egy Sergiu nevezetű főispán küldte vissza Csíkszeredából.

1945 tavaszán a brassói haditörvényszék megkezdte a Maniu-banda bűnperének tárgyalását a Szárazajtán, Csíkszentdomokoson és más helységeiben elkövetett gyilkosságok és atrocitások ügyében. Több domokosi személyt idéztek be tanúként a tárgyalásra, úgyszintén a meggyilkoltak családtagjait. A gyilkosok és egyáltalán a gárdisták közül csupán néhány személyt ismertek fel a domokosi tanúk. A több mint 200 tagú csapatból mindössze 10–15 személy került a bíróság elé, és ezeknek is csupán egy részét ítélték el.

A brassói Népi Egység több cikkben számolt be a tárgyalások menetéről, a vádlottaknak tett indokolatlan és áttetsző engedményekről, a rémtettek igazolására irányuló próbálkozásokról. A kirabolt faluról, az áldozatok hátramaradt-jairól, a jóvátételről teljesen megfélemedtek. A túlélők, a megfélemlített emberek évek múltával is csak félve beszéltek a történekről.” (Nagy Irén, kézirat)

1970-ben Márton Mózes plébános, az áldozatok családtagjaival együtt, egy vaskeresztet és kerítést állíttatott a közös sírra, melyre ráírták a kivégzés dátumát és a meggyilkoltak nevét. Végül 1994. október 8-án, a tragikus esemény 50. évfordulóján, a helyi RMDSz támogatásával emlékmű került a Gábor-kertbe. A kettős keresztet Bara Barnabás képzőművész tervezte és készítette.

Ezzel a szomorú eseménnyel a falu története visszatér a faluba: az ún. népi demokrácia időszakában, a szocializmus éveiben nagyjából az történik, ami a Székelyföld más falvaiban, közösségeiben. Ami nem jelenti azt, hogy a történéseknek nem lett volna és ne volna sajátos színezete. Viszont egyre ritkábban jegyzik a falut a vidéktől távolabbi „krónikák”-ban.

III. A MEGÉLHETÉS TEREI, TARTALÉKAI

ERDŐ-MEZŐ

A falut körülvevő határ a létminőség, életmód és életvitel elsődrendű feltétele és meghatározója. Egyrészt a kevés és gyenge minőségű földterület, másrészt a szaporodó népesség diktálták a földelosztás, föld és erdőgazdálkodás, egyéni és közösségi területek használatának rendezői elveit.

A határ, ahogy összefoglalva nevezik, a mező- és erdőgazdálkodással foglalkozó lakosság munka és életterülete. Éppen ezért szoros kapcsolat van közte és a termelőeszközök fejlődése, de a társadalmi és gazdasági szokások, az emberi élethez fűződő szokások, a földhasználat jogszokásai között. Szentdomokos sajátos helyzetéről ebben az összefüggésben az mondható el, hogy évszázados küzdelem folyt itt az erdőért mint jövedelemforrásért, de ugyanakkor ellene is, hisz terjeszkedése a földművelést és állattenyésztést gátolta.

A környező hegyeket erdő borította. E szűk völgy körül, ahol a falu fekszik, egybefüggő fenyves és néhol bükkös terület el. Úgy emlegetik, hogy Rezoldalt még a századelején sűrű erdő borította. Ennek most nyoma sincs. A szaporulat, mint említettük, a földművelésre alkalmas terület egyre égetőbb igénye egész erdőségek kiirtását kényszerítette ki. Az erdőirtás mindenhol a körülményektől függően történt.

Csikszentdomokosi szájhagyomány szerint a keskeny sávban, sűrű erdők közt húzódó falu népe támadás esetén gyorsan eltűnt az erdőben. A kezdetben tehát védelmi céloknak is megfelelő erdő később a mindennapi létnek szabott határt. Az erdőirtás így került előtérbe, melynek célja a település terjeszkedése és termőföldek nyerése volt. Fontos megjegyezni, hogy sajátos székelyföldi, legalábbis Csík-Gyergyó-Kászon gondjáról van szó. Valószínű, ez az oka annak, hogy az elmúlt századokban nem sok intézkedés történt. Sőt, 1807-ben, amikor a Főkormányzék körkérdéssel fordul a törvényhatóságokhoz, hogy mit javasolnak az erdők védelmére, Csík-, Gyergyó- és Kászonszék óvintézkedés helyett azt javasolja, hogy „az erdőt tovább kell irtani, mert a földművelés és állattenyésztés elől foglalja el a helyet. (Tarisznyás 1982. 48) Ma már erdőgazdasági történetnek számít az erdőirtás módja.

Az irtási módok különfélék voltak. A legősibb ezek közül az *égetés*. Innen származhatnak a Vésztető, Vajdavesze erdőrészek neve. Ahol a fát értékesíteni

is akarták, ott *aszalást* alkalmaztak. A fák tövét meggyűrűzték, illetve a kergét körben lehántották. A tavasszal meggyűrűzött fa őszre kiszáradt. Miután tiltani kezdték az aszalást (kb. 1830-tól), az agyafűrt székely akkor is talált módot az irtásra. A fa kergét fejszével körbe megvagdosták, utána visszakoppantották és így nem vevődött észre. A fa viszont kiszáradt. Egy másik furfangos fogás: lyukat fúrtak a fa törzsébe, ebbe fokhagymát, borsot tettek. A fa kiszáradt. (Márton Ida 86 éves, 1998) Az erdőirtásban olykor a szélvihar is „közreműködött”.

Az újraerdősítés alig a múlt század végén indult be. Ekkor születtek az első erdővédelmi intézkedések is.

A község határát vizsgálva kínálkozik rálátás a határhasználat alakulására is.

Az Olton több malom működött (lásd a malmokról írt fejezetet), körülöttük pedig szárazföldek voltak osztatlanba.

A XVIII. században a határ három övezetét különböztették meg. (Tarisznyás 1982. 35) A *nyíloztás*, amit a faluk körüli mezők képeztek. A kettős határforduló keretében, „vetés idején” szántóföldi művelésre és kaszálónak, *nyomás* idején pedig legelőnek használták. E két féle használati módot évenként váltogatták. Ebből a területből került ki később a forgó alá nem eső zöldseges kert – Carina. Birtokbavétele közös erővel, valószínűleg a tizes rendszer közreműködésével, elosztása pedig nyíloztással (sorshúzással) történhetett.

A határ másik részét a *szabadfoglalásos* területek képezték. Ezek inkább a környező hegyekre terjedtek ki. Ezt a gyakorlatot látszik igazolni a családnévi eredetű helynevek gyakorisága: Vajdavesze, Bogdány, Gálkútja, Szabók pataka, Kurkók vápája, Rucok vápája, Bálintok pataka, Bodók pataka, Kósák üvere, Benköreze stb.

A harmadik övezetet a *távoli havasok* képezték. Ezek birtokbavétele történt a legkésőbb. Egy részük községi tulajdont képezett és alapja lett a későbbi közbirtokosságnak. Ilyenek a Muhos, Eperjes, Kecsebükk, Jáhoros, Magasbükk, Feketeréz, Oltreze, Mikili, Belan havasa, Nagyágy és a Lázár birtokból kapott Kurmatura.

A szénacsinálás különös jelentőséggel bírt a faluban. Általános állattartási gyakorlat volt, hogy a szénát nem szállították haza, hanem helyben etették fel. Ezért hosszabb ideig ott tartózkodtak, ami viszont határbeli, erdei települések kialakulását eredményezte. Ilyen pl. Otlaka, vagy a később üdülőhellyé fejlődött Marosfő, mely Tekerőpatak, Vasláb, Csíkszentdomokos és Csíkszenttamás határából szakadt ki. (Tarisznyás 1982. 58)

A hegyes-dombos felszín belterjesebb megművelése és kihasználása tekintetében a tanyáknak nagy szerepük volt.

A határ belső rendjének fenntartása és védelme képezte a faluközösség egyik fontos gondját. A szomszédközségek felé eső határok rögzítése volt az első és

legfontosabb feladat. Határjelként terepelemeket használtak: üver, patak, út, hegygerinc stb. De mesterséges határjelt is alkalmaztak. A határkeretet jelölhették halmok, árkok, fák, kereszttek. A sima helyen fekvő szántóföldek határát barázdával, mezsgyével, csomóval jelölték.

Az egyéni birtok határait inkább kőrákásokkal, fonott csaposkertekkel vagy fagallyakkal jelölték. A falu körüli határkereteket a fontosabb útvonalak mentén vetéskapuval zárták el, hogy megakadályozzák a lopást. Ezzel kapcsolatban Hunfalvy János említi 1886-ban, hogy Csikban és Gyergyóban a faluk mindkét végét kapuval zárják le, és ezeket a koldusok nyitják egy krajcárért. (Idézi Gunda B. 1966. 368)

A mezei utak gondozását vagy elosztották egyes gazdák között, vagy kalákába végezték. Az utakat nem szabadott bekeríteni vagy felszántani. Akinek a birtokán keresztül út volt, az bekeríthette, de kaput kellett állítania. Az útra nem járó földeket csak a szomszéd földjén lehetett megközelíteni, de természetakarítás előtt tilos volt az átjárás rajta. A kaszálók között levő erdők fájának az elszállítása is csak a kaszálás után volt lehetséges.

Az erdei legelők használatának külön rendszere volt. A legelőhasználat tízesenként osztódott el. A legelőhasználat korai gazdasági jelentőségét jelzi, hogy több rendelkezés is foglalkozik vele, de azt is, hogy a legelőhasználat feszültségforrás volt. Csík, Gyergyó, Kászonszék 1650. évi Constitutioi nagy teret szentelnek a legelőhasználat kérdéseinek. A kerítésekkel kapcsolatban olvasható, hogy „egyesek sok illetlen kerteléssel annyira elfogták a falu határait és marha legeltetési helyeit, hogy az marha enni nem találva kénytelen annyira felmenni, az emberek holott oly hitvány helyeket is bekertelnek némelyek, hogy fűvit is alig kaszálhatják meg, nemhogy azután vehetnék hasznát, de mégis hóleestéig kertben akarják tartani, a falubeliek nagy kárukra és fogyatkozásukra. Végeztünk azért közönséges egyakarattól, hogy valahol afféle kertek találhatnának, minden ember Kisasszony napjára minden afféle kerteket fel tartozzanak szabadítani, és senki az erdők alatt levő kertekhez oly hasonló helyeket be ne kerteljen.” (Kolozsvári-Óvári 1885–1904. I. 90, idézi Tarisznyás 1982. 64)

Az állattartással, tenyésztéssel kapcsolatban, mint említettük, az volt a felfogás, hogy az állatokat csak az erdön lehet jól tartani. Csíkszék 1807. évi felterjesztési irámata, hogy „ezen helységnek erdős része több mint a pusztája, a szénafüvek, kaszálók a havason vannak bővebben és az egy gazdaság gyarapítása a szénafüvekre, sőt a marhalegeltető helyekre nézve is közönségesen az erdők pusztításából áll. (Herman O. 1909. 333) Amikor más megyék részletes intézkedéseket javasoltak az erdők megóvására, Csíkszék a legelők gyarapítása érdekében éppen az erdők pusztítását ajánlotta. Jelentős írtásokat a múlt század

második felében is végeztek. (Tarisznyás 1982. 660) A havasok bérbeadása gyakori jelenség volt, mivel jól jövedelmezett a tulajdonosoknak.

A bérlők közt különböző társadalmi kategóriabelieket találni. A székely határőr ezred kezelésben lévő revendikált havasok bérbeadására vonatkozó 1836. évi hirdetmény szerint „licitálhat jobbágy, nemes kereskedő stb., akinek erre pénze van. Előzetesen leltárt kell bemutatnia javairól” (Csíki Múz. levélt. Idézi Tarisznyás 1982. 66) A Lázár birtokok 1742. évi leltárában és az 1773. évi összeírásban említik, hogy „Czoffránka és Nagy-Hagymás bérébe 3 tömlő, azaz 110 font túró, a Nagy és Fekete Hagymásról pedig 60 font túrórt szolgáltatattak be.” (Tarisznyás 1982. 65) Ezen kívül kaszás munkával vagy pénzzel is tartoztak. A Balánbánya melletti Verőfény nevű havas, földesúri vagy majorsági kezelésben volt. Taxája 10 kaszás és fél kompona túró.

A legelőhasználat szabályozása az állattartás fejlődésével még inkább szükségessé vált. Ugyanakkor a balánbányai rézbánya egyre több legelőt foglalt el. Csíkszentdomokos község és a kincstár között csak 1807-ben jön létre az első hivatalos megállapodás a Balánbányán használatos földterületek fölött, melynek értelmében a bányaművelést megengedő hatósági adomány csak a földtulajdonos beleegyezésével vált törvényessé. Ugyanakkor a bányavállalkozó köteles volt a földtulajdonosnak a tevékenység gyakorlása közben okozott kárt megtéríteni. (Barabási L. 1995. 25)

A csíkszentdomokosi Polgármesteri Hivatalnál lévő legrégebbi telekkönyvi dokumentum 1887. június 22. van dátumozva. (Kurkó István adata)

KERTGAZDÁLKODÁS

A XVII. század végén, XVIII. század elején észrevehetően nőtt a föld jobb kihasználására, új növényfajták termesztésére való törekvés. (Tarisznyás 1982. 69) Ez a jelenség is összefügg a lakosság gyarapodásával, az élelmiszer szükséglet növekedésének igényével. A káposzta, burgonya termesztésének elterjedése sokat segített az élelmezési gondokon. Ezek a kultúrák a zord éghajlat ellenére is jól teremtek. A kukoricát viszont nem tudták meghonosítani. Az említett növényfajtákat a határ elkerített részein, a zöldséges kertekben vagy carinákban termesztették. Erre a célra rendszerint a patakok mellett, a település közelében szakítottak ki parcellákat a kettős határforgóból. Ilyenek: Bácskert, Pálosztoga. A len és kender termesztése az 1600-as évekre vezethető vissza. Ezek számára külön területet jelöltek ki. A len- és kenderáztató tavak száma is jelentős volt, éppen a falu belterületén. (Márton Ida 86 éves adatközlő) Minden családnak volt saját áztatóhelye.

A burgonya, helyi nevén pityóka meghonosodása szintén a XVIII. századra esik. Elterjedése lassan haladt. Rendszeres termesztésének bevezetésére 1761-ben királybírói rendelet kötelezi Csík és Gyergyó falvait. (Csíki Áll. Levéltár)

A káposzta termesztése az 1700-as években jelent meg.

A kevés mennyiségű termőföld miatt a gyümölcsstermesztéssel külön nem foglalkoztak. A lakóházak körüli udvarokra ültettek pár alma, körte és meggyfát. Talán a zord éghajlat is kialakította azt a tudatot, hogy gyümölcsstermesztéssel nem érdemes foglalkozni. Csak a közelmúltban történt némi szemléletváltás, de a gyümölcskertészet és gyümölcsnemesítés műveltsége igazából nem alakult ki. Az 1980-as években létesített a Tsz gyümölcsöst Csíkszentdomokoson: ribizskét, áfonyát, fekete ribizskét telepítettek 100 hektárnyi területen, Szádakután, amit az 1989-es változások után ki is irtottak.

GAZDASÁGI ÉLET – ÉLETMÓD

Minden közösség gazdasági élete egyenes következménye az általa belakott és művelt életter minőségének. A jólét és fejlődés, a szükséges mindennapi és a szegénység, a helyben munkát és megélhetést találók, kenyérkeresetre máshova, messze eljárók, ingázók aránya, és még sok más vetülete a létnek, mind-mind a természeti környezet függvénye is. Olyan szabály ez, mely Szentdomokoson erőteljesen érvényesül és működik. A falu társadalmi szerkezetét a rétegződések, a társadalmi mobilitás és átjárások, a vegyes, illetve felemás állapotok jellemzik, főleg a XX. századtól kezdődően, de különösen a második világháborút követő években. A kívülálló számára bizonyára egyértelmű, hogy mint falusi település a földművelésből tartja el magát Szentdomokos. Csakhogy a föld a lakosság viszonyában (visszatérő ok, több szempontból) kevés, és ami súlyosbítja a helyzetet, gyenge minőségű, de a környezeti klíma sem kedvező. „Hajnalba megkezdjük a legelőnek is gyenge oldalak kaszálását, ahol négy nap kaszálás után két porció széna lett” – emlékezik vissza Kurkó Gyárfás. A gyenge oldalak kaszálásának párhuzamát Bözödi rögzíti 1938-ban: „A gazdák hegyeket szántanak, a középbirtok 20–30 hold, de ebből sem tudnak megélni, a közepes gazdák számára is csak fuvarból van jövedelem. (...) A családok felének a házon kívül alig van valamije, ezek számára a famunka, a fuvarozás, a kő, mész feldolgozása jelenti a jövedelmet, csakhogy munkára idehaza kevés szükség van. (...) Túlnyomórésztük ma is fatelepen dolgozik, messze vidékekre elmennek munkáért. Rengeg leánycseléd özönlök a városokba, a férfiak egy része pedig mint faragó és építő keresi kenyerét.” (Bözödi Gy. 1938. 236)

A századeleji, két háború közti állapotok csak némileg módosultak: maradt a „nagy állandó”, a föld és természeti környezet, viszont elkezdődött a gépi művelés, mely az óriási távolságokat valamelyest csökkentette, a földművelés emberfeletti munkáját némileg enyhítette. A közelebbi munkahelyek – Balánbánya, Csíkszereda – a napi ingázást teszik lehetővé, a helyi és csíkszeredai munkahelyek lényegesen visszaszorították a cselédség gyakorlását. Ehhez lényegesen hozzájárult a korábban működő tízosztályos, aztán a visszaállított nyolcosztályos általános, de a szakmai oktatás is. Az is fontos életmód váltó tényező, hogy a gyergyószentmiklósi, balánbányai, csíkszeredai elméleti és szakmunkásképző középiskolákba évek óta sok domokosi fiatal tanul.

Gyarapodott a háziipar, kisipar. Más szóval: maradt a több lábon való élés, a többféle munka és munkalehetőségből való kereslet és megélés életmódja, csupán a környezeti, mozgási és kommunikációs tényezők módosultak. És persze maradt az élni akarás ösztöne, mely ebben a környezetben a csodákat művelő szorgalom-ban, munkaszeretetben és hagyománytisztelőben mutatkozott meg mindig.

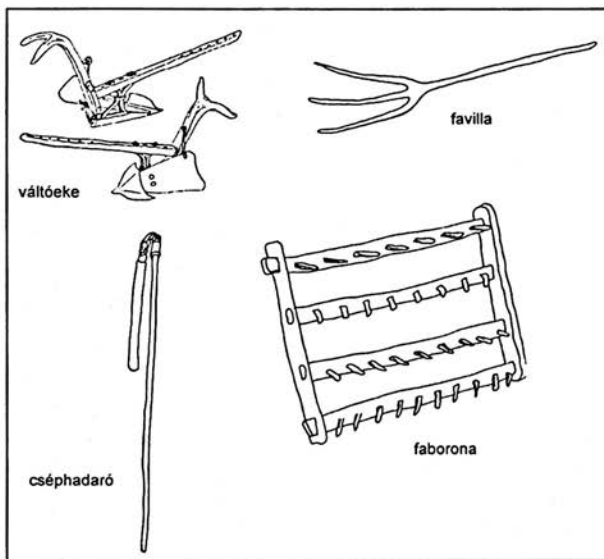
Az általános, a falu gazdasági életének főbb és sajátosabb jelenségeit felvázoló kép után következzenek a konkrétumok:

MEZŐGAZDASÁG

Csíkszentdomokos 15.050 ha-on fekszik. Az összterületből – az 1993-as adatok szerint – 5610 ha erdő, 3.750 ha kaszáló, 2.835 ha legelő, 876 ha szántó, 1.587 ha beépített terület. A 6678 lakosra számítható össz mezőgazdasági terület nagyon kevés, alig több mint 1 ha, főleg a szántó, melynek a minősége (erre többször és más összefüggésben is került már utalás) az országos besorolás szerint az utolsó helyen van (5-ös csoport).

ÁLLATTARTÁS

A legelő és kaszáló a mezőgazdaságban hasznosítható összterület nagy részét, 88%-át teszi ki, ezért az állattenyésztés volt a fő mezőgazdasági tevékenység a legrégebbi időktől napjainkig. Írásos adatok hiányában, az idősebb emberek vallomása szerint a következő állatfajtákat tenyésztették: lóból a lipicai fajtát, szarvasmarhából a parlagi szürkét, disznóból a mangalicát és báznait, juhból a rackát. Az időjárási tényezők miatt az állatokat hat hónapon át az istállóban kell tartani és a nyáron begyűjtött szénával, sarjával takarmányozni. Nyáron pedig a legelőre hajtották/hajtják az állatokat.

Régi mezőgazdasági szerszámok (Imecs László rajzai)

Az állattartás és élelmezés gondját jelzi az 1886. évi 22. kérvény, melynek 21. pontja alapján a községet arra kötelezték, hogy mind a teheneket, mint a juhokat és lovakat a községhez közel álló ugaron kell tartani. Erre nem volt lehetőség már akkor sem, mert kevés volt az ugar, elégtelen volt még a tejelő tehének számára is. Az 1892. január 7-én tartott ülésen a falu előjárósága elhatározta, hogy csak a tehének lehetnek az ugaron, mert „máskülönben lesóványodnak és a betegségek elterjedésének okai volnának, és nem volna a falunak meg a fő élelem, a tej.”

A legelőket felosztották: a meddő tehének és fiatal szarvasmarhák, fejőjuhok, bárányok és meddőjuhok számára.

Tavasszal, a legelőre való hajtás előtt, a gazdák esztenabíróvá választottak és megfogadták a „gyűjtőt” (felelős pásztor). A gyűjtő megígérte a gazdaság emberei előtt, hogy minden reábizott állatról ősszel becsületesen elszámol. A felelős pásztor a pásztorokat a gazdaság jóváhagyásával fogadhatta el. Ha a gyűjtő nem szentdomokosi volt, akkor a nyájba hozhatta saját állatait is, de nem többet mint 20 juhot és 2–3 szarvasmarhát.

Úgyszintén minden év tavaszán megválasztották a legelőbizottság tagjait, amibe 1962-től, a kollektív gazdaság megalakulása után, benne kellett legyen a

néptanács végrehajtó bizottságának elnöke, alelnöke, az állategészségügyi, a kollektív gazdaság elnöke, erdőmesterek, erdőpásztorok, tejcarnok felelősök valamint 5–7 gazda. Ez a bizottság határozta meg, hány darab állat után köteles minden állattartó gazda elvégezni egy nap legelőtakarítást. Úgyszintén elosztották a legelőket, és meghatározták, hogy külön-külön minden legelőtestre hány állatot lehet kihajtani.

Havasok, felelős pásztorok, elhelyezhető állatlétszám – 1994

Sor-sz.	Havas megnevezése felelős pásztor	Hsz.	Tehén	Borjú	Juh	Ló
1.	Fenyítő – Miklós Károly	1348	1	10	180	2
2.	Tunzeria – Bács Vilmos	349	1	-	159	2
3.	Égészhat – Kurkó Áron	1310	7	8	174	-
4.	Tálasbükk – Bara Péter	1524	7	13	293	-
5.	Marosbükk – Albert Gergely		7	13	283	-
6.	Nagyáj – Fábián Béla	795	15	12	210	-
7.	Benkőreze – Székely Béni	1333	37	16	-	-
8.	Kecskebükk – Kurkó Ferenc		5	6	152	-
9.	Magasbükk – Dobos János	1351	12	10	500	-
10.	Revendika		13	2	-	2
11.	Kovácspatak – Bács Ágoston		3	4	189	2
12.	Jáhoros – Kedves Árpád		11	13	180	-
13.	Átaloknyire – Bálint András Ferencz Péter	1256 1054	21	29	768	2
14.	Mikili – Karda Béla		-	-	146	-
15.	Borsbükk		4	-	-	-
16.	Székpatak – Török Barna		2	1	165	-
17.	Balánhavas – Boros Béni		3	2	240	-
18.	Meszes – Bara Károly	1728	9	9	211	-
19.	Feketereze – Bíró József		3	3	120	-
20.	Oltreze		14	5	4	-
21.	Borzos – Tamás Ferenc	962	5	14	260	-
22.	Kurmatúra – Kedves Márton	239	1	-	310	-
23.	Muhas – Szabó Albert	371	35	16	351	-

A legelőilletékek megállapítása 1989 előtt a néptanács, utána pedig a polgármesteri hivatal hatáskörébe tartozott, a tanácsosokkal hozott közös döntés alapján.

Kivonat

„Csíkszentdomokos községi tanácsának 3. sz. határozatából.

Ennek értelmében az 1994. esztendőre a legeltetési díjak a következők: 1 db. tehén 800 lej, 1 db. ló 800 lej, 1 db. növendék 400 lej, 1 db. juh 200 lej, 1 db. bárány 100 lej. A Kecsebükki, Tunzériai, Kurmaturai, Muhosi legelőtsten levő állatok legeltetési díja 50%-a megszabottnak.

Továbbá: 1. Számos állat után járó munka el nem végzése esetén a kiróvándó büntetés 3000 lej. 2. A kasárhelyek nem megfelelő változtatása esetén a felelős pásztor 50.000 lejjel büntetődik. 3. A tiltásra és szabadulásra vonatkozó dátumok be nem tartása esetén a felelős pásztor 150.000 lejjel büntetődik. 5. Kezeltetési díjak: fürösztés, oltás 560 lej állatonként. Tudomásukra hozzuk, hogy minden egyes gazda köteles a juhait lekezeltetni, ellenkező esetben nem fogadhatók a nyájakba. Csíkszentdomokos, 1994. április.”

Az állatokat akkor gyűjtötték össze, amikor a zöld fű elég volt a számukra, és a kaszálókon voltak tiltásig, a időjárás függvényében. Tiltáskor felhajtották a havasra, a nyári szállásokra. Ősszel, szeptember 8-án, Kisboldogasszony napján volt a szabadulás, amikor az állatokkal lejöttek ismét a kaszálós területekre. A vetésmezőn való legeltetés minden időben tilos volt.

Szeptember 29-én, Szent Mihály napján volt az állatok elhányása. Ezen a napon számolt el a gyűjtő az állatokról. Este pedig tartottak egy vacsorát, amikor a pénzben való tartozásukat egyenlítették ki a gyűjtők és a gazdák. A juhot ismét összegyűjtötték őszölni, addig, amíg az időjárás engedte a legeltetést.

Az állatlétszámról a legrégebbi adat, ami rendelkezésünkre áll 1939-ből való: szarvasmarha – 1341 db, juh – 3228 db, koca – 160 db, kan – 3 db, bika – 7 db, kos – 111 db más állatfajtáról nincs feljegyzés. 1948-ban az állatlétszám a következőképpen alakult: szarvasmarha – 1492, ló – 265, juh – 3856.

A minőségi állattartás irányában történt némi elmozdulás, amikor 1900. június 22-én megalakult a gazdakör, melynek székhelyül a község tulajdonában lévő 32. sz. alatti házat utalták ki. A gazdakör egyik fő tevékenysége az apaállatok beszerzése és a meglevő állatállomány feljavítása volt. 1939. január 20-án a gazdakör jelentős összeget kölcsönzött a Közbirtokosságtól apaállat istálló és tenyészbika vásárlásra.

NÖVÉNYTERMESZTÉS

Az egy családra jutó kevés szántó föld miatt – 0,13 ha – a domokosiak hagyományosan csak a legminimálisabb mezőgazdasági terményeket termesztették. A burgonya az össz szántóterület legnagyobb részét foglalja el. Ezen kívül még termesztettek rozst mint kenyérgabonát, tavaszi árpát, kevés tavaszbúzat. Ipari növényként kendert és lent termesztettek, amit az asszonyok vászonnak dolgoztak fel és ebből készítették a család számára szükséges kelmét. Az állatok számára pedig takarmánynövényeket – zab, bükköny, lóhere – termesztettek.

A megtermelt kenyérgabona soha nem volt elég, ezért a hiányzó szükségletet általában fa- és fatermékekkel vásárolták. Ugyanígy szerezték be a kukoricát is, ami szintén nem terem meg.

A háziasszonyok zöldséget a házi kertekben termesztettek, ami csak a konyha szükségletét fedezte: hagymát, fokhagymát, káposztát, murkot, petrezselymet, paszulyt...

A Tsz által telepített gyümölcsös (korábban már volt szó róla) az 1990-ben megkezdődött felszámolás, illetve a szakszerű gondozás hiánya miatt tönkrement. A gazdák a földeket visszaigényelték, gyümölcsösként senki nem tartotta fenn területét.

A községnek nagy kaszálóterületei vannak – 3750 ha –, melyeket általában egyszer kaszáltak meg, július végén, augusztus elején. A hegyi kaszálókon képeztek ki kerteket, építettek kis házakat (asztenákat), istállókat, csűröket. A kaszálás ideje alatt a család egészében felköltözött a tanyákra, ahonnan csak a szénacsínálás befejezte után tértek haza. A szénát, amit nem tudtak helyben tárolni, fogatokkal hazaszállították. Voltak azonban olyan gazdák, akik az állatokkal kint teleltek a tanyákon, az eltárolt szénát helyben megették, a trágyát pedig a kaszálón hasznosították. A faluhoz közel eső kaszálókat kétszer – június-júliusban a szénafüvet, szeptemberben a sarjút kaszálták. A sík területeken megrágyázott kaszálót jó idő esetén háromszor is megkaszálták. A növénytermesztést minden család maga erejéből, igás állatai igénybevételével végezte. Csak a cséplés volt kivétel, amikor a gazdák a learatott gabonát a szerűkre hordták, és a cséplésben egymásnak kalákáztak.

A szövetkezetesítés (kollektivizálás) előtt Ferenc Ágostonnak és Boros Bélának volt cséplőgépe. Az első cséplőgépeket a század elején hozták a faluba: Boros Péter, Bara Péter (Pénzcsináló), Kurkó Ferenc, Ferencz János, Ferenc Albert.

Az elkészült állatok és rosszindulatú emberek elleni védekezés céljából, a vetésmező megvédéséért minden tavasszal bizottságot alakítottak, amit kötelességekkel és jogokkal ruháztak fel. Például az 1960-ban megválasztott bizottság összetétele önmagát is értelmezi: Veress Lajos – határbíró, Kurkó Albert – határpásztor, Kristály Ferenc – határpásztor, Kedves István – határpásztor.

Az ilyen bizottságnak mint intézménynek nagy hagyományára utal egy 1895. március 25-i határozat, mely szerint, például, „a pityókaásást köteles minden gazda október 1, október 15-ig elvégezni.” Ugyanezen a gyűlésen azt is elhatározták, hogy „erdővédőkül felfogadtatnak: Kristály Mihály, Biró József, Albert Lajos, Kalamár Péter.

A FALU SZÖVETKEZETESÍTÉSE – KOLLEKTIVIZÁLÁSA

A rajoni pártszervek Szentdomokoson is előbb a szövetkezetesítés „átmeneti”, ún. szelídebb formájával, a társulással kísérleteztek. Csíkszentdomokoson „a szocialista mezőgazdaság” eme változata 1956-ban alakult meg. Szervezői Tamás József, Kristály András, Szabó Domokos, Sali János, Bőjte András, Bács Daniné, Barabás József, Kovács Áron, Keresztes Ferenc, Timár Áron voltak. Az első elnök Boros Albert volt. 36 alapító tag állott össze, 50 ár szántón gazdálkodtak. Az állatállomány pedig az elinduláskor 15 juh, 3 tehén, két csikó volt. Az állatokat a Letőben levő tanyán tartották, amit a katolikus egyháztól vettek el. 1957-ben Bőjte Andrást választották elnöknek. Újabb személyekkel gyarapodott a tagság, növekedett a földterület és az állatlétszám.

A kollektív gazdaság megalakulása előtt a társulásnak 145 tagja volt, 18 ha szántóval és 84,74 ha kaszálóval rendelkezett. Ekkor az elnök Szabó Lajos, gazdasági mérnök Tollas Dénes volt.

Csíkszentdomokos földrajzi fekvésénél, a földterület gyenge minőségénél fogva nem volt előírnyozva kollektivizálásra. Az, hogy mégis sor került rá azzal magyarázható, hogy a község területén három ipari egység működött: a balánbányai bányavállalat, a fűrészüzem és a kőbánya. Ezeknek az egységeknek szükségük volt a földterületre, hogy terjeszkedjenek, és ezeket a területeket könnyebb és kényelmesebb volt eltulajdonítani az MTSz-től, mint a magángazdáktól. A szervezők több szentdomokosi embert kegyetlen választási helyzetbe hoztak, egyenesen zsaroltak. Többen, akik a fenti egységekben is dolgoztak, nem mehetek addig munkába, amíg be nem álltak a kollektív gazdaságba.

A község akkori vezetői és párttagjai: Boros Domokos – néptanácselnök, Oltean Károly – néptanács titkár, Barabás István – pártalapszervezeti titkár, Tamás József, Bálint Lajos, Kovács Áron, Szabó Domokos, Szabó Zsuzsanna és Török Áron a rajoni pártszervektől egyértelmű utasítást kaptak a szervezéssel kapcsolatosan.

Az alakuló közgyűlésre 1962. március 18-án került sor. A hónap végére elkészítették minden hivatalos iratot és megszavazták a kollektív gazdaság Mintaszabályzatát. Ebből idézünk:

„1. szakasz: Alulírottak, a Román Népköztársaság Maros Magyar Autonóm Tartománybeli dolgozó parasztjai szabad elhatározásunkból szövetkezünk és Szentdomokos székhellyel megalakítjuk az Olt Forrása elnevezésű kollektív gazdaságot.

2. szakasz: Célunk, hogy közösen szervezett munkával, közös termelész-
közökkel kollektív gazdaságot alakítsunk, teljes győzelmet arassunk minden ki-
záskmányoló felett, a dolgozók valamennyi ellensége felett.

3. szakasz: Végleg megszüntessük a tudatlanságot és véget vessünk a kis ma-
gángazdasággal járó elmaradott helyzetnek. Az állam által G.T.A. (ti. Gép- és
traktorállomás) rendelkezésünkre bocsátott traktorok és mezőgazdasági gépek,
valamint saját ígás állataink felhasználásával, és fejlett agrotechnikai módszerek
alkalmazásával fokozzuk a földművelés és állattenyésztés hozamát, olyankép-
pen, hogy megerősítsük a kollektív gazdaságot, magunknak és családunknak
bőséges életet, boldog jövőt biztosítsunk.”

Így állították a hivatalos, ma már levéltári okmányok. Hogyan tükröződik
mindez a szóbeli történelemben, azok tudatában, emlékezetében, akik megélték
és szenvedői voltak a parasztság eme nagy drámájának, álljon néhány vallomás-
szemelvény:

„Minket az a remény táplált, hogy hegyes vidék a miénk, mint Gyimes-
völgye, hát kimaradunk. De biza kollektivizáltak. Pedig Domokos nem volt a
plánba a földjei miatt. De érdeke volt Balánbányának, met kellett a hely a
meddőnek, s úgy könnyebb volt elvenni a földjeinket. Mekkora drága terület
lefoglaltak, Istenem, két termés lett örökké rajta...”

„Ezek a párttagok esszecsoporosultak vagy 7-en, s kérték, hogy csinálják
meg itt es a kollektívát. Akik elébb béálltak mint gazdák gyengék, gyengébbek
voltak. Mindenben kotnyelesek vótak, de egyik se törte le a nyelit a dolognak.
Esetleg egy-egy kenderföldjük volt...”

„Aztán vették az alkalmazottakat kézre, s utána a földműveseket. Egyből nem
csaptak rea a népre. De nagy ellenállás volt! Engem es kiadtak a gyártól. Béhívtak
az irodába, de nemmel válaszoltam... Három nap múlva a munkaszerződésemet
felbontották. Így két évet itthon voltam. A tehén helyett lovat vettem, úgy es meg-
éltem. A fiamat es elcsapták nem csak engemet.”

„Jöttek segítségnek szervezni máshonnan. Nem tudom, hívták-e, küldték-e? A
szervezőket esszecszerélték: a domokosit küldték Karcfalvára, a karcfalvit
Csicsóba s így. Ide jött egy Szentés nevezetű Madéfalváról. Jó szeges orcája volt.
Mondta egyvégbe, me jó dumája volt, hogy így lesz, s úgy lesz, s ígérte, hogy ad-
nak egy napra 3 kiló gabonát, s hogy a földet nem viszik el. Hát ebbe igaza volt.
Dehogy vitték el a földet, csak a hasznát. Azt vitték el. Nem mondom, az első
években még nem. De aztán gabonából a másodikot, pityókából, ami megfagyott,
s amit a szélekről eszehordtak. Eredj vele, ha kellett...”

„Ott lent Dánfalván s Karcfalván es borzasztó dolgokat csináltak. S itt es. Rúgták ott szembe a férfiakot ágyékba, s az asszonyokat elülről s hátulról... Volt egy, még a szájába es bétöpött (ti. köpött) az embernek. S az égő szivarat bényomta a szájába vagy es orralikába. Ilyen dolgokat! De aztán csúfokat mondtak. Akkor, amelyik nem írt alaja, bétették a lesetétített motorba (ti. autóba) s a falu közt órákhosszat úristenesen meghordozták. S akkor kiszállították. Alaja ír vagy nem? Az azt gondolta, hogy elhordozták a világból. S vót, aki alajaírt. Nem bírta tovább.”

„Akik nem álltak bé szépszerivel, megverték. Kit, hol. Az hallgatott vele. Az ablakok le voltak setétítve. Nem lehetett tudni, hogy bent mi történik. Egyébként hívtak bé mindenkit. Gorombán bántak az ilyenekkel.”

„A tút, a gombostút béverték az ujjuk begyibe, s úgy kényszerítették bé. S az övékit, a férfiakét csíptették bé az ajtóhoz. A nemiszervit. Ott csináltak Karcfalván. A férfinék mondták, hogy vegye ki s tegye oda, s a másik szorította rea az ajtót. Úgy vallottak, mint az úrangyala.”

„Az emberek bújkáltak. Volt egy, aki egy évet Temesváron volt, hogy megmeneküljön, de mikor hazajött, csak bé kellett álljon.”

„Mindenki sajnálta az övét, pedig annyit kellett fizetni utána, hogy jaj, fél vagyont kellett fizetni adóba. S még es ragaszkodtunk héza. Dimény Laji a traktor elejibe es lefeküdt, mikor a földjébe belémentek szántani. Na dehát félreviték, s csak odaszántották a többihez.”

„Aztán mikor láttuk, hogy nincs merre menekülni, ha a föld szintjén felül van az ember, akkor ennek alá kell vesse magát. S akkor az uram es béállt. De sírtam úgy, hogy azt hittem, az ég reámszakad.

„Itt volt Cs. J. Jó ügyes, dolgos ember. Ugye mindenüköt elvették, s bánatába addig búsult, addig gondolkozott, hogy olyan zavaros lett. S akkor lejött ide az átjáróhoz, ott volt neki egy szép földje a vasút mentén. Pont oda jött, s ott vette magát a vonat alá.”

„Édesapám abba halt belé. Mikor megtudta, hogy kollektivizálnak, eccerre csak kezdett jöni az orravére... Mikor annak tíz napja volt, eltemették. Bánatába beléhalt.”

„Nagy bánatba vótunk. Jobban búsult a nép, mint háborúkor. Úgy meg voltunk ölődve, hogy borzasztó. Sok áldozatul esett: felkötték magikot, megbolondultak.”

„A nép sírt, de aztán ivott es sírt. Mü sírtunk, asszonyokul. Voltak gyenge öregemberek, azok es sírtak. A férfiak ittak. Akkor haza. Veszedelem, verekedés. Pláne, ha az asszony írt alaja. Hogy mét mentél oda? S ha megverték es, az csak egy verés, mét írtál alaja? Ez így ment. Így éltünk egy darabig. Aztán csak ide kellett szorulni.” (Bővebben Balázs L. 1990)

A kollektív gazdaság székháza a Krausz Jenő-féle Várutcai épületben volt az alakulástól 1991-ig, a felszámolásig.

Összesen 1564 belépési nyilatkozatot írtak alá. A belépők vagyonából a következő leltár állott össze: szekér – 874 db., eke – 729 db, borona – 639 db, kaszálógépj – 5 db., ló – 563 db., tehén – 23 db., borjú – 19 db., disznó – 14 db., juh – 23 db.

Mezőgazdasági összterületet, mellyel a gazdák beléptek a gazdaságba: 3588,53 ha, melyből külterület 3524,88 ha, belterület 63,65 ha. Ebből szántó a külterületen 975,41 ha, belterületen 50,25 ha.

Már a megalakulás évében nekifogtak két szarvasmarha istálló építéséhez, Selymékben, melyeket novemberben be is fejeztek. A növendék szarvasmarhákat, mivel nem tudták ezekben az istállókban elhelyezni, az egyéni gazdák istállóiban helyezték el, a juhot pedig az erdei szállásokon. Az istállók építése folytatódott a 60-as évek folyamán: 1963-1964-ben még öt lóistállót építettek. Minden brigádnak egyet: a Jágerutcában, Cseralatt, Réten, Selymékben. Ugyancsak a fenti években építettek egy juhistállót Szádakúton és egy 300 férőhelyes disznóistállót Bácskertben. 1965-ben fejezték be a kurtaszádi szarvasmarha istállót. Kicsilok szádában 1965-ben építettek egy juhistállót, amit 1971-ben Cseralá kellett költöztessenek, mert a talaj nedves volt. A selymégi állattenyésztési telepen az évek folyamán még építettek négy szarvasmarha istállót.

Az állatlétszám a megalakulástól a felszámolásig a következőképpen alakult:

Állatfajleség	1963	1968	1973	1978	1983	1988	1990
Szarvasmarha	516	476	618	754	919	1142	1056
Sertés	-	-	-	-	-	183	49
Juh	465	1225	1179	1233	1598	1171	1244

Ugyanebben az időszakban a magángazdaságokban az állatlétszám a következőképpen alakult:

Állatfajleség	1963	1968	1973	1978	1983	1988	1993	1995
Szarvasmarha	1535	1470	1880	1936	1579	1146	1263	1306
Sertés	869	1154	1321	985	1841	1874	2218	2362
Juh	2306	4661	3874	2961	4108	3975	3789	3765
Kecske	90	157	80	66	351	443	213	85
Szárnyas	12450	14186	13980	11190	14647	12485	7835	8000

A lovak létszáma 1962-től, amikor 558 ló és 62 csikó volt a faluban 1970-ig 348-ra csökkent. Ebben nagy szerepet játszott a mezőgazdasági gépek elterjedése, alkalmazása. Az MTSz felszámolása után a gazdák visszakapták földjeiket,

viszont a magas gépi munka miatt újra az állatokkal kezdték (kényszerültek) művelni a földeiket. Ez a ló létszám gyarapodását vonta maga után. Még 1991-ben 380 db ló volt a faluban, számuk 1996-ban 536-ra növekedett.

Az MTSz vetésforgója 1965-1990-ig (ha-ban)

<i>Kultúra</i>	1965	1970	1975	1980	1985	1990
<i>Búza-rozs</i>	86	195	100	149	107	230
<i>Burgonya</i>	173	150	165	160	140	-
<i>Zöldség</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Árpa</i>	-	-	184	255	107	60
<i>Cukorrépa</i>	-	-	-	15	12	-

Az egyéni gazdák vetésforgója 1965-1995-ig (ha-ban)

<i>Kultúra</i>	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995
<i>Búza-rozs</i>	24	70	63	11	-	221	250
<i>Burgonya</i>	293	240	223	263	210	312	180
<i>Zöldség</i>	33	15	15	5	2	10	2
<i>Árpa</i>	-	-	-	30	-	-	-
<i>Cukorrépa</i>	-	-	-	-	2	-	-
<i>Zab</i>	-	-	-	-	-	-	60

Sajnos, nem minden évből vannak adatok a kultúrnövények termesztéséről.

A mezőgazdaságra fordított területek az évek során csökkentek, mivel a balánbányai bányavállalat sorra foglalt el területeket az ülepítőik számára. Erről a jelenségről külön cím alatt írtunk.

Az MTSz elnökei: Kalamár Imre (1962–1966), Albert Antal (1966–1967), Kurkó István (1967–1972), Bara Ignác (1972–1976), Barabás József (1976–1982), Szabó Erzsébet (1982–1989), Máthé Vencel (1989–1990). *Alelnökök:* Miklós János (1962–1964), Sándor Imre (1964–1966), Karda Péter (1966–1969). 1969-től nem volt alelnöki beosztás.

Az MTSz főmérnökei: – a megalakulástól a felszámolásig – Tollas Dénes, Tamás Ferenc, Karda Imre, Tankó András, Szász Zoltán, Máthé György, Boros Levente.

A csíkszentdomokosi MTSz a megye veszteséges gazdaságai közé tartozott. Egyedüli jövedelmező ágazata a melléküzemi tevékenység volt, amely fakitermeléssel és az ebből származó termékek értékesítésével foglalkozott.

Az 1989-es fordulat után nem sok időre tapasztalni lehetett, hogy a termelőszövetkezet felbomlik. 1990 tavaszán szétesztették a szarvasmarhákat és juhokat azon tagok között, akik állatot akartak vásárolni és megfizették a felszámoló bizottság által megállapított árat. A megmaradt állatokat idegenek is megvásárolhatták. A nagy és kis leltári tárgyak árverés útján kelttek el. A földeket most még közösen művelték meg, ősszel pedig a felszámoló bizottság szétmérte a tagoknak. Tulajdonképpen 1990. év végén az MTSz már nem létezett. Az alkalmazottak más munkahelyet kerestek, és az el nem kelt javakat, valamint az iratokat átvette a polgármesteri hivatal.

1991 tavaszától mindenki visszakapta földterületét, amivel saját maga vagy elődje belépett az MTSz-be.

Mezőgazdasági társulások vagy más mezőgazdasági vállalkozások Csíkszentdomokoson nem jöttek létre.

1995-ben, a polgármesteri hivatal nagy hozzáállásával, céltudatos ügyintézésel sikerült visszaszerezni a községnek az erdészettől 5237 ha közbirtokossági erdőt.

ÁLLATEGÉSZSÉGÜGY

Csíkszentdomokoson az emberek fő jövedelemforrása mindig az állattartás volt. A lakosok számához és a terület nagyságához viszonyítva sokkal több állatot tartottak, mint az Alföldön vagy általában a dombvidéken.

Figyelemreméltó, hogy az állategészségügyi kérdésekkel mindig foglalkozott a falu vezetősége. Múlt századi falujegyzőkönyvek bizonyítják az állattartás falun belüli és kívüli szabályait, a legeltetés reguláit. Így például az állatokat fajta és életkor szerint helyezték el a legelőtesteken, a beteg állatoknak pedig külön legelőt biztosítottak. Az állatvédelem és állatfeltés példáit tükrözik az 1838-1848 közötti jegyzőkönyvek is, melyek állatcsonkítás elleni intézkedéseket rögzítenek: „Kellemtlenül tapasztaljuk azt, hogy szarvasmarhák s lófiak farkok és serényeik levagdálása vidékünkbe megbecsülhetetlen kárunkra napról-napra gyarapodik, azon alattomos gonoszságnak megakadályoztatására a következő pontok alatti constitutiót hoztuk.

1-ben. Tilalmaztatik a hat falu (ti. Szentdomokos, Szenttamás, Jenőfalva, Dánfalva, Madaras és Karcfalva) kebelében lakó minden rendben lévő bennlakónak pórázt, gyeplőt vagy akármely, a fennemlített farkakból készíthető portékát viselni.

2-szor. Akik ezen tilalom ellenére farkakból vagy serényből készíteni szokott akármilyen néven nevezendő szerszámokat viselni merészelnének, az olyanok

elsőbbben minden személyválogatáson kívül egy pengő forintig – másodszer kettőig – megbüntettessenek, s innen kifolyólag mindenkor kétszeresen. Senki- nek azon mentsége fel nem vétetvén, hogy ha netalán a fennebb megtiltott portékákat a tulajdon marhái farkokból készítettnek lenni bizonyítaná is.”

3-szor. Hasonló büntetés alá lesznek vetendők azok is, akik az esküdtek tudta és jelenlétén kívül a szításoknak lófarkokat adnának el. Minthogy eddigelé az is tapasztaltatott, hogy még olyan emberek is affélével kereskednek, akik lófiat nem tartanak.” (Bővebben Imreh I. 1983. 498)

Az állattartás hatványozott fontosságát tanúsítja az az óriási tapasztalati tudás is, mely a népi állatgyógyászatban halmozódott fel az évszázadok folyamán, és mivel a népi műveltség szerves része, néhány példát majd abba a fejezetbe helyezünk el.

Az intézményesített, szakember által végzett állategészségügyi ellátás viszonylag későn vette kezdetét Szentdomokoson. A mesterséges megtermékenyítés 1959-ben kezdődött a juhok beondózásával. A szarvasmarhákat 1962-től ondózzák. Állatorvost 1956-ban neveztek ki Dr. Boeriu Cornel személyében. Hozzátartozott Balánbánya és Szenttamás ellátása is. Dr. Rădulescu Gheorghe állatorvos 1959–1990 között tevékenykedett a faluban. Körzete Szenttamás leválásával Szentdomokosra és Balánbányára korlátozódott.

A Bácskertben levő apaállat istállót 1975-ben átalakították állatorvosi szolgálati lakássá és rendelővé. Az épület jelenleg is ezt a célt szolgálja.

1990-től dr. Opra Endre állatorvos teljesít szolgálatot, csak Szentdomokoson. A tevékenység nagy részét a kötelező védőoltások és kezelések teszik ki. (Opra Endre után)

VADÁSZAT

Csík-szentdomokos környéke vadban gazdag terület. A hegyekben számos vadfajta él: farkas, hiúz, medve, nyest, őz, nyúl, vaddisznó, róka, vadmacska, szarvas stb. A bölény kiveszett. A madarak közül a fajd, császármadár, sas, sólyom. (Bővebben Az élővilág c. fejezetben.)

Az állati bőrök nagyon keresettek voltak. Egyes időszakokban a vadbőr beszolgáltatás kötelező volt. Csík – Gyergyó – Kászsónszék 1729. évi határozata szerint a vadbőröket a lakosság csak akkor adhatta el, ha a szék tisztjei nem vásárolják meg azokat a székek számára.

A vadakat csapdával és puskával ejtették el. A falu lakosai kötelesek voltak a hatóságok által szervezett vadászaton résztvenni. A farkasokat határozottan irtani kellett. A Nagyvölgy-feje mellett levő Farkasverem helynév is ezt idézi.

Úgyszintén a verébüzés is gyakori volt, amire a falu lakóit mozgósították. Meghatározott mennyiségű verébfejet kellett beszolgáltatni.

Sólyomfogással is foglalkoztak egyes családok. Ennek a mesterségnek emlékét őrzi a Sólyomutca.

Érdekes szokás volt a faluban az, hogy a farkas- és medveadászatok után a vadászok széken vagy szánkón húzták az elejtett vadat a falun végig. A lakosok, az emberek hálából élelmiszert vagy pénzt adtak a vadászoknak, amiért megszáditották háziállataikat a vadkártól. (Boros Piroska után)

ERDŐGAZDÁLKODÁS – IPAR – SZÖVETKEZETEK

A szervezett ipari tevékenység Csíkszentdomokoson elsősorban az erdő nyújtotta fakitermeléshez, de még inkább a fafeldolgozáshoz fűződik. Az erdővágás, noha az egyik legrégebbi tevékenység, mégsem tekinthető a 20. század első évtizedéig ipari tevékenységnek, inkább alkalmi és egyéni módon történt. A fűrészáru értékesítése, ha erre sor került, csakúgy.

A 20. század elején, a vasút megépítése után csirájába szökken a kapitalista vállalkozás, és ezzel új megélhetési távlat nyílik a csíkszentdomokosiak számára. A zsidó kereskedők korán meglátták az Erdő-Vasút összefüggésének kecsegtető távlatait.

1910-ben, a gazdakör keretében, három lelkes vállalkozó – Karda Mihály, Bőjte Lajos, Orbán József – létrehozták az egygatteros primitív fűrésztelepet.

Az első világháború előtti gazdasági csőd ideje alatt Zonnenfeld Lajos közreműködésével és irányításával létrejött az OFA (Országos Fakitermelő és Fafeldolgozó Rt.) szentdomokosi érdekeltsége, mely közvetlen Budapesthez tartozott, noha a központja Svájcban volt.

1925–35 között Karda Mihály fiai – Ferenc, Árpád és Károly – az üzem vezetéséhez kapcsolódnak. (Róluk bővebben A falu személyiségei fejezetben)

A 30-as években napirendre kerül a szövetkezetesítés, mivel három éves adómentességet élvezett és csak így tudott újabb beruházási alapra szert tenni a fűrészüzem. A Karda testvérek megalakítják a „Viktoria” Általános Gazdasági Szövetkezetet. Jelvénye a széthulló búzakévet összemarkoló erős férfikéz volt. Alapszabályzata nyugati modelltől készült, előbb 50, aztán 250 taggal működött. A fő részvényesek a Karda testvérek maradtak. A vezetőség összetétele: elnök-igazgató: Dr. Karda Ferenc, elnök-aligazgató: Dr. Poenaru Jenő, igazgató: Karda Áron, könyvelő: Lajber Dénes, pénztáros: Karda Árpád, igazgatósági és felügyelő-bizottsági tagok: György Márton, Sáska Kálmán, Bálint Lajos, Császár Dónát, Barabás Lajos.

CSIKSZENTDOMOKOS — A MINTAKÖZSÉG

Közös munkával, áldozatokkal virágzó életet teremtettek a székelyek

Műmalom, mészégetés, fűrész, villanyvilágítás mind szövetkezeti kezelésben.

A „Viktória” szövetkezet tulajdonában van egy három hengeres modern műmalma. Ez látja el az őrlési szükségletet Madaras községtől Gyergyó, Bérhentart, azonban az erdőtermelési engolyének most történt elnyerése után, rövid idő múlva meg is vásárolja a malom üzeми területén lévő kékkeretes fűrészgyárat. A szövetkezet külön üzeme látja el nemcsak az ipartelep, hanem a község kő- és magánvilágítását is kiterjedt hálózattal, olcsó villanyárammal. Mészégető kemencéi évi száz vasúti kocsni elsőrendű messzet állítanak elő. Szállítanak messzet az ókirályságbeli összes nagyobb városokba, még a fővárosba is.

A szövetkezet minden nagy forgalma és törekvése ellenére is alig tudja fenntartani magát. A fáradhatatlan, lelkes dr Karda Ferenc elnök egészséget nem kímélő munkája nélkül eddig össze is omlott volna, mert a forgalmi-adórendelkezőkkel történt emelésck és a szövetkezeti törvényben előirt kedvezményeknek újabb megvonása olyan közterheket zudít a szövetkezetre, hogy azok nem állanak arányban a jövedelemmel.

Működési körébe vonta a „Viktória” szövetkezet a Boga István plébános elnöklete alatt álló és Császárné Dónát ny. igazgatótanító által alapított, 500 ezer lei üzletrésszel rendelkező Hitelszövetkezetet is. Ezenkívül nyáron tejértékesítés, fásítás, erdei gyümölcs feldolgozása és hasznosítása azok a feladatok, melyeket a szövetkezet tagjai javára és az általános népjólét emelésére megvalósít.

Újságkivágás a Magyar Lapok 1939. április 30-i számából

A tagok kötelező számú (2–3) üzletrésszel álltak be a szövetkezetbe (kb. 50000 lej), amit a helybéli Hitelszövetkezetbe helyeztek letétbe.

A Szövetkezet 1936. január 1-én kezdte meg érvényes működését. Tevékenysége azonban már nem szorítkozott a fafeldolgozásra: az OFA tulajdonát képező fűrészgyárat bérbevétték, a jelentkező kereskedők részére bérvágást végeztek; tervbe vették a malom felépítését; egy 60 Kw-os, gőzmeghajtású villanyüzemet létesítettek; egy gyalurészleg és faflivágó is létesült. A helyi katolikus egyháztól bérelt területen, valamint a Spiegler (regáti zsidó) bérelte kőbánya megszerzése után évi 100–150 vagon mész kitermelését (égetését) végezték, a fűrészüzem deszkahulladékának felhasználásával. Saját és bérelt területen évente 300.000 db. téglát vetettek/gyártottak. A katolikus egyház által rendelkezésükre bocsátott területen faiskolát létesítettek. Egy legelő és állattenyésztési csoportot vezettek, tejfeldolgozó üzemet létesítettek.

A Székely Faszövetkezet hatásköre a község területén az erdőkitermelés, míg a Viktoria szövetkezeté a feldolgozás, illetve a bérvágás után az értékesítés volt. Ha eladták a fát a községi vagy közbirtokossági erdőből, a vevő is köteles volt a fűrészüzemben feldolgoztatni. Az erdőkitermelést, rönkszállítást munkások, fuvarosok végezték.

1937-ben a termelésbe bekapcsolódik a Grunstein cég is. A termelés 1937. évi mutatói egyben a fejlődés és kiteljesedés mutatói is: a fűrészüzem 12 000 köbméter gömbfát vágott fel, a malom 63 vagon gabonát őrölt, 58 t meszet égettek, 65.000 téglát vetettek.

1938. márciusában megvásárolják a Stollwerk-féle gőzgépet. A kolozsvári Szövetkezetek Federális Szövetsége (Alianța Federală a Cooperativelor) június 26-29-én Kolozsváron kiállítást rendezett, melyen részt vett meghívottként a Viktoria Általános Gazdasági Szövetkezet (VAGSz) is. Kiállított termékei: teljes deszkaminta gyűjtemény, minden méretben és minőségben, gömbfa minták, faragott faminták, kőbányai termékek (fehér márvány, mész, égetett mész, oltott mész, mészkövületek), gabona és őrleményminták, áruismertetések, plakátok, szemléltető rajzok, üzemi fényképfelvételek és művészi felvételek a környékbeli tájról.

A VAGSz meghívást kap a csíkszeredai Mezőgazdasági Kamara vezetőségétől a bukaresti Nemzeti Mezőgazdasági Kiállításra is.

1938. március 1-15 között az Erdélyi Gazdák Egyesülete Szentdomokoson gazdasági tanfolyamot szervez.

Az 1939. év folyamán már több szövetkezeti ágazatban folyik tevékenység. Így az „Arbor” Fakitermelő Szövetkezet felvállalja a fűrészüzemet és a mészkövtermelést, együttműködve a „Szövetség” Hitelszövetkezettel. Júliusban kapcsolat jön létre a brassói „Reghicolara” Országos Fakitermelő Rt-al. A malom ré-

szére gőzgép vásárlását tervezi a szövetkezet az Axelroth és Schweizer cégektől.

A szövetkezetesítés medrében kibontakozó gazdasági élet bemutatásában, mintegy kitérő és összegezés gyanánt álljon itt csaknem teljes terjedelmében Bözödi György Székely bánja szociográfiai írásból a 30-as évek Szentdomokosát megrajzoló részlet is. Éspedig azért, mert Szentdomokos sajátos helyzetét világosítja meg, egy tágabb régióban:

„A pár év óta fellendült szövetkezeti szervezkedésnek egyik legszebb eredményét mutatja Csikszentdomokos. Itt valóban csak a szövetkezeti munkától lehet várni a határtalan szegénység némi enyhülését. (...)

A „Victoria” általános szövetkezet 1935-ben alakult meg Szentdomokoson és valóban megérdemli általános nevét, mert fűrész-, malom-, mész és tejiparra terjed ki a működése. Vezetője képzett szakember, aki diplomájával hazajött szülőfalujába, hogy itthon teremtsen meg a gazdasági lehetőségeket, a semmiből. És Karda Ferenc dr. vállalkozása sikerült., a község élete rövid két esztendő alatt átalakult. A szentdomokosi szövetkezethez hasonló nincs több a Székelyföldön, mert erdőkitermeléssel és falfeldolgozással egyformán foglalkozik, s noha vezetője még csak kísérletnek nevezi, máris számbavehető eredményeket ért el. A „Victoria”-nak 200 tagja van, kiknek 80%-a falusi gazda. Az OFA fakitermelő üzem 1917 óta itt működő telepe helyén indult meg a munka, szerény keretek között. Az erdőkitermelésnél és feldolgozásnál egyik legfőbb cél, hogy a tagok saját fájukat dolgozzák fel a szövetkezeti fűrésztelepen és a kész áruval menjenek a piacra, de addig még csak kevés gazda vállalkozott erre az újtásra... mert még nincsenek hozzászokva. Ezek számára félárért fűrészeli fel a telep a fát. A szövetkezeti tagokból kerülnek ki a telepre szükséges munkások. (...)

A fűrészüzemet villanyfejlesztésre is felhasználják, amelynél gazdaságosan értékesíthető a fűrészpor. A villanyvilágítás rövid idő alatt általánossá vált a községben, ma a lakosság módosabb rétege, mintegy 250 család, ezt használja. A villany azonban csak kevés jövedelmet hoz a szövetkezetnek, mert a falusi ember csak télen fizeti és sokan vannak hátrálékban. (...)

A „Victoria” szövetkezet fejlődése során új állomást jelentett, hogy 1936 tavaszán megindíthattak egy malomüzemet, három hengersizéssel, amelyet a fűrésztelep gépei hajtának, így gazdaságos az üzemben tartása. Mostanság nem mert senki malmot felállítani, pedig az Olt mentén 20 és 24 kilométerre volt a legközelebbi. A kezdeményező szellem hiányzott... Az új malom a szövetkezeti tagok részére kedvezményesen öröl, ugyancsak kedvezményesen látja el a tagokat gabonával a vámból, a piaci áránál 10 százalékkal olcsóbban. A szövetkezet keretében működő mésztelep az egyház kőbányáját termeli ki négy kemencével, ahol a fűrésztelep deszkahulladékait használják fel, és így olcsóbban termelnek, mint a többi kemencék. Az évi termelés 80-100 vagon, Csík megye és a szom-

szédos moldovai megyék számára szállítják. Az így összefüggő ipartelepek... szép eredményt mutatnak fel, nyereségük 1936-ban több mint félmillió lej volt...

A mezőgazdasági élet fejlesztése és irányítása szintén hozzátartozik a szövetkezet munkaköréhez. Miután a község pár éve bevezette a szabadgazdálkodást, a szövetkezet legelőt bérelt ki a közbirtokosságtól, amihez még sajátjaként is vásárolt területeket, úgyhogy ma 300 holdas szövetkezeti legelőn propagálják az állattenyésztést. A szövetkezet irtja a bozótot a maga területén, ami által évenként 20 százalékkal növekedik a legelő, fizeti a pásztort, a gazdák pedig, akik a szövetkezeti legelőkre csapták ki teheneiket, naponta egy liter tejben kapják ki a tehenük utáni járulékot, a többi tejmennyiséget a szövetkezet értékesíti. Ez a csíki tejszövetkezet kezdete, kivülről csak Gyergyószentmiklóson és Csikcekefalván működik szerény keretek között tejszövetkezet. (...)

Ez az alap a további szövetkezeti munkához. Az összetartozó különféle telepek százánál több embert foglalkoztatnak, csak magánál a fűrésznél éjjel-nappal 70 ember dolgozik. (...)

Gyökeres változást remélhetünk-e a jelenben? Új nap született volna most az égen? A székely népnél minden lehetséges, mert lelkében hatalmas erők szunyadoznak, úgy a jóra, mint a rosszra. S ez az egy örök vigasztalás." (Bözödi G. 1997.288–292)

Így járja tehát Bözödi szentdomokosi helyzetjelentését 1938-ban.

E kiterő után egyben új korszak kezdetét jelezzük a szövetkezeti mozgalomban. Erdély Magyarországhoz való visszacsatolása után, 1940. október 23-án felvett jegyzőkönyvben a következőt rögzítették: „Az elnök köszönti az Igazgatóságot és Felügyelő bizottságot azon alkalommal, hogy hazatértünk az anyaországhoz. Kifejti, hogy a megváltozott viszonyok között szövetkezetünkre éppen olyan nagy jelentőségű feladatok várnak, mint amilyent betöltöttünk kisebbségi sorsban. Az igazgatóságot további kitartásra és együttműködésre buzdítja. Vácsolja, hogy magyarországi törvények szerint malmunk helyzete nagyon megváltozik és könnyebb lesz, mivel vámkészletünk megőrlése engedélyezve van.” A jegyzőkönyv azt is rögzíti, hogy ”mész után (ti. iránt) meglehetősen nagy kereslet mutatkozik.”

Az 1940. év 5549 Pengő 64 fillér tiszta nyereséggel záródott.

Az 1941. áprilisában közzétett Szövetkezetesítési törvény értelmében a domokosi szövetkezet új megnevezést kap: Felcsíki Székely Erdőipari és Gazdasági Szövetkezet. Tevékenységében megjelent az export, de elsősorban a honvédelmi építkezésekhez szállított építőanyagot. A Honvédelmi Minisztérium felhívására hadi üzemmé nyilvánítják a fűrészgárat.

1942-ben a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank hitelének igénybevételeével a Budapesten lakó székelyek KALÁKA néven Munkaszervező Szövetkezetet létesítettek. A Helyi üzem 50 üzletrésszel lépett be az alapító tagok sorába.

Dr. Karda Ferenc budapesti képviselőként nem vállalja az üzem ügyvezetését, ezért Karda Árpád veszi át ezt a beosztást.

Az 1942. év tiszta nyeresége 76418,24 Pengő volt. Az üzem jövedelmének bizonyos részét a hadi árvák megsegítésére és iskoláztatására használták fel. Ebben az évben létesült a közös konyha az üzemi alkalmazottak számára, ugyanakkor más gazdasági épületek is épültek.

1943-ban a szövetkezet hozzájárult az Országzászló és a Hősi emlékmű létesítéséhez.

1944. augusztus 30-án dr. Karda Ferenc és Karda Árpád Budapestre utaznak, hogy rendezzék a szövetkezet ügyeit a Nemzeti banknál, a Pesti Kereskedelmi Banknál és Postatakarékpénztárnál. Időközben József Lajos hadüzemi parancsnok azt az utasítást kapta, hogy az üzemet le kell szerelni és a rendelkezésre álló 20 vasúti kocsival el kell szállítani, de a személyzetnek is indulnia kellett a visszavonuló német hadak útjából.

A fűrészüzemet 1945. februárjában indították újra, miután visszashállították Budapestről a gyár tulajdonát képező ingatlanokat, Kurkó Gyárfás MNSz elnökének közbenjárására.

1945. augusztus 31-től új nevet kap a szövetkezet: „Victoria” Erdőipari és Általános Gazdasági Szövetkezet. Néhány hónap múlva a hivatalos megnevezés a következőre változik: Erdőipari Kitermelés és Általános Gazdasági Szövetkezeti Társaság, Csikszentdomokos (Soc. Coop. pentru Exploatări Forestiere și Economie Generală, Sândominic-Ciuc).

Felépül a lágagyár, az export orosz-bulgár kapcsolat révén jön létre. A fejlesztés megköveteli a szomszédos falvak közbirtokosságával való kapcsolatte-

remtést. Kitermelésre kerülnek a következő erdőrészek: Benkörezi erdő, Pávás (Csikmadaras), Muhoz, Susuly (Csikkarcfalva), Asszó (Csikdánfalva), Széppataka, Nagynyír, Bányapataka.

1947-ben a szövetkezet belép a Csik-megyei szövetségbe, dr. Karda Ferenc pedig itt teljesít szolgálatot. Július 15-től Székely László lett a helyi szövetkezet gazdasági vezetője, augusztusban megalakul az új vezetőség: Barabás Lajos – elnök, Márton Ignác – alelnök.

Az 1947. december 1-i jegyzőkönyvben a következő olvasható: „Dr. Karda Ferenc vezérigazgató bejelenti, hogy f. é. nov. 20-án Karda Árpád ügyvezető igazgatóval egyetemben a háborús bűnösségről szóló rendelet alapján letartóztatták, de a csikszeredai rendőrpárancsnokság, a kolozsvári táblai ügyészség (sic!) távirati rendeletére szabadlábra helyezte.”

Az 1948. június 11-i törvény alapján a fűrészgárat államosították és az Iparügyi Minisztérium Albert János főgépészt nevezte ki igazgatónak. Ettől kezdve a vállalat neve IPIL volt, magába foglalta az egész csíki medence fűrészgárait, Csíkszentdomokos központtal. Ez a szervezési forma 1952. december 1-én megszűnt. Rajoni szinten két szakvállalat jött létre, fakitermelésre és feldolgozásra szakosodva.

1953-tól a gyárigazgató Bogyó András.

1955. december 31-től a fafeldolgozó gyárat Magyar Autonóm Tartomány szintjén a Csikszeredában működő Fafeldolgozó Tröszt alá rendelték.

A fafeldolgozó részleg akkor 104 munkás dolgozott, a fűrészáru termelés 110-140 köbméter havonta. A műszaki felszereltség két gáttérből, két körfűrészből, egy bütlő és egy négyoldalú gyalugépből állott, és szíjmeghajtással működtek.

1958-ban gőzgépet szerelnek fel és áttérnek a váltóáram termelésre, illetve a megmunkáló gépek villanyárammal való működtetésére. A motorfűrészek használatba vételével kiküszöbölik a kézi rönkölést.

1962. január, 1-től összevonták az erdészetet, a fakitermelést és feldolgozást IFET megnevezés alatt, Csikszereda központtal. A helyi alegység neve SIL. A munkások száma 170-re növekedett, 20–30 munkás a fűrészhulladék celulozával való feldolgozásával foglalkozott, a fűrészáru termelése 1700–1900 köbméter volt havonta.

1966-1967-ben indult be az asztalos részleg, 20 munkással. Különböző típusú fenyőfa ládákat készítettek. A fűrészáru-termelés 55 000 köbméter volt évente, aminek 70%-át exportálták. 1968-ban bővítették az asztalos részleget, 1971-ben egy újat építettek, szárító berendezéssel együtt. Itt 40 munkás dolgozott, két váltásban.

1973-tól öt éven át tart az anyagtér átrendezése, bevezetik a gépesített szállítást, máglyázást (kasztázást). A fűrész munkacsarnokokat felszerelik szellőztető és szállító berendezéssel. A gőzgépet kicserélik gőzfejlesztő kazánal.

1974-1975-ben a régi fűrészcsarnokok deszkafalait beton és téglafallal helyettesítették. Beszerelték a második gőzfejlesztő kazánt. A gátterek száma négyre növekedett. Az ipari vágányt kibővítették, elkészült a fődött rakodórampa és a fűrészportároló raktár. Megvalósul az üzem kanalizálása. Világító tornyokat állítanak fel, tűzvédelmi központot létesítenek megfelelő hálózattal.

A röntktéri technológiát korszerűsítik, gépesítik. A hulladék anyag aprózására darálót indítanak be, a terméket préseltlemezz előállítására használják, vagy pedig a papírgyárakba szállítják (Zärnești, Bușteni). A gyantakivonat készítése nagyon költségesnek bizonyult, ezért leállították. Ragasztott gerendás tetőszerkezetű asztalos műhelyt építettek a 80-as évek elején, újratepítették az adminisztrációs épületet.

A vállalat nem csak termékeiről, hanem közösségi munkaszelleméről is híres volt. Nagyon sok kitüntetésben és elismerésben volt része.

Az 1980-as években mintegy 720 munkás dolgozik az üzemben, melynek 70%-a helybéli. A többi Csíkmadarasról, Dánfalváról, Karcfalváról és Balánbányáról ingázik. Az erdőkitermelés és az anyagterítési munkálatokat többnyire idegenből jött munkások végezték és végzik.

1982-1989 között a magas szakmai végzettségű Gidro Géza volt az üzemvezető igazgató.

A gyár évente mintegy 1000 t tűzifát, 2500-3000 t fűrészport termel, amit helyben tüzelésre használnak. Melléktermékei: cellulózfa – 20 000 köbméter, cellulóz hulladék – 80 000 köbméter, bányafa – 5 000 köbméter, gömbrúd – 4 000 köbméter.

Az üzem vezetői fontosnak tartották és figyelmet szenteltek a szociális háttér biztosításának, fejlesztésének is. Az évek során a szövetkezet jövedelméből kárpótlásban részesítették a munkabalesetet szenvedett munkásokat, az elhunytak után temetkezési költséget fizettek. Ez ma is méltányosan működik. 1976-1977-ben 6 lakrészes vízvezetékes munkáslakást építettek. 1948-ban tekepályát létesítettek, amit 1977-ben felújítottak. 1973-ban napközi otthont létesítenek az üzemi munkások számára.

Az 1989-es politikai fordulat utáni években fiatal szentdomokosi szakember, Tamás Béla faipari mérnök vállalta az üzem vezetését.

AZ ERDŐKITERMELÉS ÉS FAFELDOLGOZÁS MAI HELYZETE

Az elsődleges fatömeget a Hargita Megyei Erdészeti Hivatal biztosítja a felcsíki körzetből (Rákostól a Nagyhagymásig), ám az évi 30.000 köbméter nem fedi le a vállalat teljes kapacitását. Ugyanennyi gáttér fát kap az üzem a csíkszere-dai és alcsíki alegységektől. Az erdőkitermelésben 80 munkás dolgozik.

A fafeldolgozó üzem mai megnevezése S.E.P.L. – Sândominic – Csíkszentdomokosi Fakitermelő és Fafeldolgozó Alegység, mely a csíkszeredai S.E.P.P.L. (Fakitermelő és Elsődleges Feldolgozó Egység) alegysége, ez utóbbi pedig a maga során a Brassói Brafor S.A. fővállalat kirendeltsége.

A gyártelep összterülete 48 000 m², ebből 30 000 m² az államosításkor került az egység tulajdonába, 10 000 m² a volt TSZ-től, 8 000 m² pedig a vasúttól bérelt terület.

Az alkalmazottak száma 350, melyből irodaszemélyzet 50; 60%-a csíkszentdomokosi, 40%-a Balánbányáról és Felcsík falvaiból ingázik.

A gyártott termékek: fűrészáru: 30 000 köbméter (évente), különböző típusú polcok: 40 000 db. (évente), fenyőállvány: 50 000 db. (évente).

Az üzem külkereskedelmi kapcsolatot külföldi partnerre csak a fővállalaton és külkereskedelmi engedéllyel rendelkező más cégeken keresztül folytat, mivel nincs jogi személyisége. A fűrészáru 40%-a arab piacra, 3%-a nyugati piacra szállítódik, viszont az asztalos termékek 95%-át nyugati piacon értékesítik, külkereskedelmi társaságok által.

A fejlesztési program keretében az üzem 1996-ban egy nagy kapacitású szárító berendezést vásárolt, melynek üzembe helyezése után beindult a harmadik asztalos műhely. Ez főleg faházikók gyártására szakosodott.

A fővállalat magánosítása során az alkalmazottak mintegy 90%-a és nagyon sok helyi lakos a vállalat javára adta be értékpapírját.

MAGÁNVÁLLALKOZÁSOK

A község gazdasági életét uraló faipari tevékenységet más ipari és kisipari vállalkozások egészítik ki.

A BIRATEX-szövöde, gyapjú és gyapot előkészítő és feldolgozó szolgáltatási egység mint családi vállalkozás működik: tulajdonosa és üzemeltetője Bíró Vilmos és családja. A mai vállalkozás hagyományaira épülő elődje Bíró Vilmosné, Mária édesanyjának, Kurkó Annának 1940-ben létesített szövödéje volt, melyet előbb államosítottak, később a Fogyasztási Szövetkezet keretében működött. A változás után, 1990. április 13-án indult IMT-BIRÓ-SZKV néven, 1991. júniusa óta pedig S.C. BIRATEX S.R.L. nevet viseli. 320 000 lej alaptőkével indult. A meglévő gépállományt – kézi szövőszék, szövőgépek, sodrógép, fonógép, fősülő – azóta négy szövőgéppel és egy új fősülő garnitúrával gyarapították.

A vállalkozás jelenleg 48 embert foglalkoztat, akik közül 18 munkakönyves alkalmazott. Havi termelése 2-6 millió lej, jövedelme ezzel arányos. Nemcsak belföldi piacon értékesíti termékeit, hanem a határon túl is. Ellátja a környék

lakóit értékes gyapjú és gyapot termékekkel (cserge, terítők, szőnyeg, zsákok, konyharuhák, asztalterítők, lepedők, alsónemű stb.). Szerződéssel, rendelésre készítenek termékeket a Balánbánya-i Vállalatnak, a helyi fogyasztási szövetkezetnek.

Munkaerő utánpótlással is törődik az egység. A község IX–X osztályos leányai itt tanulhatják meg a szövés mesterségét. Sőt, a szomszédos falvakból is járnak ide tanulók. A X. osztály befejeztével vizsgamunkát készítenek és szakképesítési igazolványt kapnak.

A vállalkozás távlati tervei közé tartozik a fejlesztés, több munkaerő foglalkoztatása, új szerződések kötése.

PITEX-szabóság, Török Ferenc vállalkozása. Bőr és textilárut, munkaruhát, fűfű, női készruhát varrnak a műhelyekben.

Török Ferenc 1990 előtt magániparosként dolgozott. A politikai fordulat után 200 000 lej alaptőkével, ipari gépekkel GOBÉ néven indult, 1991-ben PITEK (bőr-textil) névre változott. Folyamatosan gyarapítja vállalkozását, kilenc személyt foglalkoztatott munkakönyvvel. Évi termelése több millió lej, jövedelme a termelési mutatóknak megfelelően alakul. Termékeit a belföldi piacokon értékesíti, alkalmi rendelések vagy a megyei lerakattal kötött szerződések függvényében.

Az 1989 után bekövetkezett politikai változás után, a helyi iparosodás és gazdasági vállalkozás nem ritkán kalandos, rizikótól sem mentes, ám mégis sikeres modellje és példája a BARA KÁROLY vállalkozása. A stílusváltás kedvéért is álljon itt saját vallomása:

„Kezdődött az egész azzal, hogy 1990-ben, a romániai rendszerváltás után megjelent egy, a magánosítás felé tapogatózó kormányrendelet, amelynek értelmezésére és gyakorlatba ültetésére Bíró Vilmos kért fel, aki az akkori fogyasztási szövetkezet keretében egy szövőműhelyt vezetett. Ezt szerette volna átalakítani egyéni érdekeltségű vállalkozássá.

A feladatot érdekesnek találván, felvállaltam a vállalkozás létrehozásában a tanácsadói-szervezői szerepet. Bíró Vilmostal végigjártuk a bürokrácia útvesztőit és létrehoztuk a BÍRÓ VILMOS KELMESZÖVŐ KISVÁLLALAT-ot, megszereztük hozzá a szükséges bankhitelt, beszereztük a nyersanyagot és egyéb anyagokat. A kisvállalat beindult.

Két másik – egy kereskedelmi és egy közéleti kisvállalat beindítása és az induló tőke bankhiteli biztosítása után feltettem a kérdést: *Miért ne csinálhatnám én mindezt magamnak?*

Az elgondolást tett követte: 1990-ben a szükséges iratok beszerzése és 1000 (egy ezer) lej illeték lefizetése után létrejött a BARA KÁROLY féle FAFELDOLGOZÓ KISVÁLLALAT, melynek egyetlen termelő alapeszköze a körfűrészpad volt, a helyi tanácstól kölcsönként villanymotorral felszerelve.

A vállalkozás bejegyzése után egy kisebb körű reklámtevékenység meghozta az első megrendeléseket: fenyőgerenda tetőszerkezetek kisebb építkezésekhez, képrámák Antal Imre festőművésznek Hollandiába induló kiállításához, más kisebb építkezési munkák. Következett az euro-típusú raklapok és építkezési gerendák gyártása és exportálása Magyarországra, amiért cserében az akkor nagy keresletnek örvendő színes televízió-, video készülékeket, más elektronikai cikkeket importáltam, jelentős jövedelemmel.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek felszámolása lehetővé tette az alap-eszközök megvásárlását magánvállalkozók által is. A helyzetet megragadva, egy viszonylag nagyobbnak számító bankhitellel – nagyon kedvező kamatfeltételekkel – megvásároltam a szomszéd falu, Szenttamás Tsz tulajdonából egy fafeldolgozó műhelyt, keretfűrészszel és teljes asztalos gépsorral felszerelve. Ezzel párhuzamosan – szintén a kereskedelmi bank támogatásával – megvásároltam 140 db. szarvasmarhát, többnyire fejőstehenet, munkalehetőséget biztosítva négy családnak és lényegesen növelve a vállalkozás jövedelmét. Sajnos az állattenyésztési tevékenységet egy év után fel kellett számolnom.

A jó piackutatási és reklámtevékenységnek köszönhetően a megrendelések mind mennyiségben, mind választékban növekedtek. Gyártani kezdtünk és szállítottunk nagy mennyiségben gyümölcsös ládákat, ajtókat és ablakokat, hajópadlót, falburkolatot (lambériát) és kisebb bútorokat. 1992-ben egy arab-román vegyes vállalattal kapcsolatba kerülve megkezdtük a fűrészáru exportálását az arab országokba, de ekkor már nem csak a saját termékeinket, hanem a környékbeli kisvállalkozások és magánemberek által termelt árut is közvetítettek az arab vállalatnak.

A vállalat alapeszköztára kibővült egy rönkszállító autóval és egy fakitermelési vontató traktossal. A foglalkoztatottak száma 30–35 személyre emelkedett.

A kereskedelmi társaságok létrehozásáról szóló törvény megjelenése után a kisvállalat 1991. júniusában átalakult korlátolt felelősségű társasággá, FOREST-COM Kft. néven.

1992. év végén, megválva a korábban társul szegődött cégtárstól, végkielégítésként hagyva neki a szenttamási műhelyt, megvásároltam Szentdomokoson a volt Tsz tulajdonából két istállót, a hozzátartozó területeket pedig a volt tulajdonostól. Így az egész tevékenységet áthelyeztem a szülőfalumba.

A vállalat tevékenységének alapját továbbra is a termelés képezi, de párhuzamosan beindult az építkezési-szerelési szolgáltatás és a kereskedelem is. Nagyobb épületjavításokat, villany-, víz és központi fűtés hálózati, szerelési, javítási munkálatokat vállaltunk a szomszédos Balánbányán, Marosfőn és más helységekben. Üzletsort építettünk Székelyudvarhelyen, előre gyártott tetőszerkezeteket szállítottunk nagyipari egységek gyárépületeihez, kereskedelmi és postaépületekhez

Csikszeredába, Szentegyházára, Csikszentmiklósr. Teljes belső térelválasztó asztalosmunkát, ajtókat, ablakokat, burkolati munkát és padolást végeztünk a csikszeredai West-Comp közlélelmzési és szórakoztató központban.

Kereskedelmi egységünk a mindennapi fogyasztási cikkek mellett kerékpárokat és hozzávaló alkatrészeket, elektronikai cikkeket forgalmaz, de a községben egyedülállóként, egy állandó kiállító teremben különböző típusú, saját készítésű és a partnercégektől beszerzett bútort is.

Exporttevékenységünk keretében – magyar és német piacra – gyártunk és szállítunk összeszerelésre kész lakó- és üdülőházakat; a keleti-arab és török piacra – folyamatosan szállítjuk a különböző méretű és típusú fenyő fűrészarut.

Az 1995. évben az üzleti tevékenység volumene elérte a 300 millió lejt.

1995. novemberében a vidéken végigpusztító szélvihar óriási mennyiségű fatömeget döntött ki, melynek kitermelése és feldolgozása újabb kihívás elé állította vállalkozásunkat. A széldöntésből származó fatömeg elosztásánál 12.000 köbméter fatömeg kitermelését vállaltam, és körülbelül 25 ha erdőterület kitarítását. Többlet személyzetet toboroztam, nagyobb részét a község fogatosai köréből, de jutott munka bőven a környékbeli falvak erdőmunkásai részére is, sőt a vágter takarítási munkákra Maros megyéből és Moldva köztársaságból is foglalkoztattam vendégmunkásokat.

A feldolgozandó famennyiség növekedésével szükségessé vált a feldolgozó kapacitás növelése, amelyet úgy sikerült megoldani, hogy egy törökországi céggel, mely faipari gépek behozatalával és fűrészarú kivitelével foglalkozik, behoztattam két modern rönkhasító szalagfűrész, melyek teljesítménye egyenként megfelelt a már működő keret-fűrészével, így gyakorlatilag a feldolgozási ütemet megháromszoroztam. A fűrészekkel egyszerre behoztam egy asztalos gépsort, mellyel a faanyag jobb hasznosítását, magasabb feldolgozási fokát értem el.

Az asztalosműhely száraz anyaggal való ellátása vagy szárító megépítését igényelte, amit sikerült helyi erőforrásokból és helyi szakemberekkel megépíteni.

A melegvíz előállítás céljából egy vízszintes elhelyezésű tűzcsöves kazánt építettünk, melynek üzemeltetéséhez adva van a megnövekedett mennyiségű fűrészpor. Így megszabadulunk elhelyezési gondjától, és az előállított hőenergiával megszáritunk 20–30 köbméter fűrészarut, hetente.

Az asztalos termékekre francia és német cégek folyamatos vevők, így értékesítési gondjaink nincsenek.

A telepi anyagmozgatás, mind a rönk, mind a késztermék be- és kirakodásának megkönnyítésére és a termelés növelése céljából beszereztem egy homlokarakodót. Célunk 1999-re a benti anyagmozgatás görgős vonalra való helyezése.

A termelési tevékenység mellett folyamatosan növekedett a kereskedelmi tevékenység is a forgalmazott árukészlet bővítésével.

Beindítottam a mezőgazdasági ágazatot is. Vidékünk jellegzetessége, a burgonya termesztésére fektettem hangsúlyt, kezdve szerény egy hektáron, 1996-ban, két hektáron 1997-ben és öt hektáron 1998-ban.

A jó termés megfelelő jövedelmet biztosított mind a vállalkozóknak mind a vidék több lakosának, főként fiataloknak.

Úgy gondolom, ha vidékünk gazdasági felemelkedését akarjuk, akkor a helyi anyagi forrásokra és a lakosság hagyományos szakértelmére kell alapoznunk, olyan vállalkozásokat létrehozva, melyek konfliktusmentesen illeszkednek vidékünk életébe. Folyamatosan rá kell vezetnünk a gazdákat a gazdaságok szakosítására, a jó termelékenységű állatfajták tenyésztésére, a faluturizmus meghonosítására.

Cégünk további célkitűzése a jövedelmező állattenyésztési ágazat létrehozása, jó tejelő szarvasmarha fajták behozatala és meghonosítása által.

VÁNDOR ISTVÁN vállalkozása – 1991-ben indult, fakitermeléssel és feldolgozással, benzin kereskedéssel, kereskedelmi szolgáltatásokkal foglalkozik. Minden egy helyen: az állomással átellenben, a falu szélén, egy hektárnyi területen található. A vállalkozáshoz szükséges alaptőkét családi takarékból és bankkölcsönből hozta össze.

Vándor István sikeres vállalkozóként indult, 50 embert foglalkoztat. A tevékenységek közül a fakitermelés és feldolgozás bizonyulnak eredményesebbnek.

ifj. KURKÓ JÁNOS vállalkozó talán a legfiatalabb a szentdomokosiak közül. 1971. XII. 18-án született, alapszakkája autószerelő, érettségizett, nőtlen.

Vállalkozásai nem kapcsolódnak közvetlen a faluhoz: megtakarított keresetéből, szülői segítséggel 1994-ben megnyitja a csíktaplocai ÖCSI FUEL néven ismert benzinkutat, 1997-ben Gyergyószentmiklóson létesít ugyanilyen állomást. 1998-ban mind a kettőt eladja és kikiáltásos árverésen megvásárolja a sepsiszentgyörgyi SUGÁS Rt. áruházat, valamint 20 kisüzletet.

Az indulás évében 12, 1997-ben 25, jelenleg pedig 170 alkalmazottat foglalkoztat. Alaptőkéje mintegy 60 milliárd lej. Minden bizonnyal Hargita és Kovászna megye legsikeresebb vállalkozóinak egyike. Eredményességének titka: kezdeményezői bátorság, leleményesség, jó helyzetfelismerő készség, gyors és határozott cselekvés.

A szentdomokosi kulturális rendezvényeket, sportmozgalmat, az iskolát, alapítványok és egyesületek tevékenységét nagylelkűen támogatja. Eme monográfia kiadásához is jelentős pénzösszeget ajánlott fel.

MOZAIK ÜZEM – „MÁRVÁNYBÁNYA”

A vállalat elnevezése az 50-es évek elejétől származik, amikor megindult az ún. padlómozaikok készítéséhez szükséges színes mészkövek (fehér, fekete, zöld, vörös) fejtése, aprózása, szemcseméret szerinti osztályozása. Tehát a mozaiküzem padló-mozaik alapanyagot állít elő. Téves a „márványbánya” elnevezés, mert a Kis-Garados oldalán működő fejtő tulajdonképpen egy gyengén átkristályosodott dolomitos mészkőfeleség.

A fafeldolgozó vonal és a kőfejtő közötti szintkülönbség 90 méter. Kőzettani szempontból az ún. Tölgyesi rétegsor felszíni (epizonás) emeletéhez tartozik. Ugyanakkor földrajzi helyzetét tekintve a Keleti Kárpátok hármás kőzettani tagolódásának középső részéhez, a kristályos mezozoos övezetbe tartozik, ami azt jelenti, hogy a földtörténeti középkorban keletkezett (triász, jura, kréta időszakok), gyenge átalakító erők (metamorfizmus) hatására.

A 180–200 méter vastagságú kristályos dolomitmészkő boltozat úgy ül az alatta levő kristályos palákon (ösközetek), mint egy óriási jégsapka. Határai a domb alját körkörösén követve lenyúlnak a kőbánya feldolgozó egységének udvaráig. Vegyi összetétele: káliumoxid, vasoxid, magnéziumoxid, szilíciumoxid, alumíniumoxid.

A dolomitos kristályos mészkő tömege három színárnyalatban fordul elő: tiszta hófehér, szürkésen sávozott ruzlicai, krémsárga pentalikoni típus.

Az első világháború befejezése után közvetlen, Schipiler zsidó vállalkozó, valamint Ludina olasz származású tűzszerész-bányász mészégetéssel foglalkozik a mai ipari egység, akkor a katolikus egyház területén, a mostani irodaépülettel szemben levő magaslaton, melyet a környék lakossága Kőpestnek nevez. A mészégetés egyszerű kör alakú egykamrás kemencében történik. A mészkövet a kemencék közvetlen szomszédságában lévő kisebb, ma is meglevő bányákból fejtették alkalmi munkásokkal.

A 30-as évek közepétől a kemencék tulajdonjogát Bara Márton és Krausz József vásárolták meg. Az égetéshez a falu déli részén működő fűrésztelepek hulladék tüzelőanyagát hasznosították.

Krausz József a Kőpesten levő bánya mellé két új bányát nyitott. A Kis-kőpesti bányában különböző méretű és formájú faragott követ állít elő. A Kis-Garadosi bányában pedig nemes zúzalék gyártására alkalmas kristályos mészkövet fejtet. A kifejtett mészkövet kézi aprózással, majd a Dobos Péter udvarán (ma néhai Albert László, 27. hsz.) épített vízi meghajtású kalapácsmalommal és kézi szítalással osztályoztat nemes zúzalékká. Megfelelő gépek hiányában a nemes zúzalék gyártása mint tevékenység megszűnik.

Az államosításkor öt mészégető kemence működött az egység területén. 1948-tól 1950. január 6-ig továbbra is csak mészégetéssel foglalkoztak, amikor

megalakult Csíkszeredában a „Táncsics Mihály” Helyipari Vállalat egyik kitermelő egysége a Csíkszentdomokosi Mészégető és Mozaikgyár, amelynek alapanyagát a mostani kiterjedt kőbánya elődje biztosította. A mészégetés két kemencében zajlott, fafűtéses eljárással. Havonta mintegy 20-25 tonna meszet égettek. Tüzelőanyagként később fel akarták használni a Csíkszereda környékén található tüzeget is, de nem járt kielégítő eredménnyel. Amikor azonban modern elektromos kemencéket akartak építeni, alaposabban megvizsgálták a mészégetéshez felhasználandó kőzetet, és kiderült, hogy a magas szilíciumoxid (kovakő) tartalmú kemény és tömör kőzet igen energia igényes, nehezen olvad, akkor a mészégetést beszüntették.

Az ún. mozaik gyártás 1950. június 5-én indult el, az első feldolgozó vonal üzembe helyezésével. A Bara Márton fűrészteleperől származó gőzgéppel hozták működésbe a pofástörő berendezést, amit a csíkszépvízi Tőke Arturtól hoztak el, a rostákat pedig helyben készítették. Erre a célra a domokosi Garados kőzete tökéletesen megfelelt. A kőbánya fejlődésnek indult. Mivel a meredek hegyen nehéz volt a nyers kőzetet a zúzóba szállítani, az 1961-ben csillás drótkötél pályát építettek a dombtetőtől a feldolgozóig. Ugyanebben az évben megépült a tároló siló.

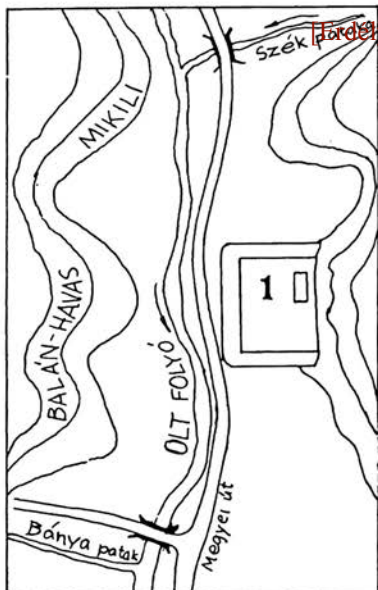
1962-ben beépítik a bräilai pofástörőt, 1963-ban megjelentek a 6-os röpítő malmok és az első rázórosták. Bővítették a mozaikkínálatot, nemcsak szemcsenagyság, hanem szín szerint is.

A Balánbánya fölötti Nagyj patak kőfejtőjéből piros és fekete színű mészkövet termeltek ki. Ebből öntöttek színes burkoló lapokat. A kísérlet nem vált be a törékeny, puha tengeri mészkőfajták alacsony fizikai jellemzői miatt. A próbát egyedül a domokosi fehér kristályos mészkő állta és hogy valóban bevált minden tekintetben, arra bizonyíték a kitermelés folytonossága.

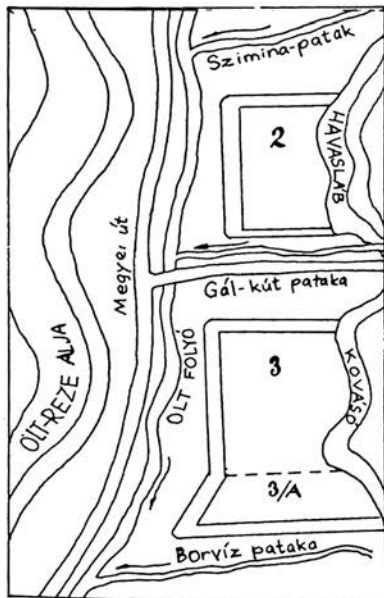
Az alábbi adatok a garadosi mészkő kitermelés fölényét igazolják, a mozaik gyártás időszakából:

<i>Feltáró hely</i>	<i>Mértékegység</i>	<i>Termék neve</i>	<i>1956</i>	<i>1961</i>	<i>1966</i>	<i>1984</i>	<i>1987</i>	<i>1997</i>
<i>Garados</i>	<i>t</i>	<i>Fehér mozaik</i>	<i>5100</i>	<i>8800</i>	<i>54400</i>	<i>146350</i>	<i>193135</i>	<i>83583</i>
<i>Nagyj</i>	<i>t</i>	<i>Fekete mozaik</i>		<i>2000</i>				
<i>Nagyj</i>	<i>t</i>	<i>Piros mozaik</i>		<i>700</i>				

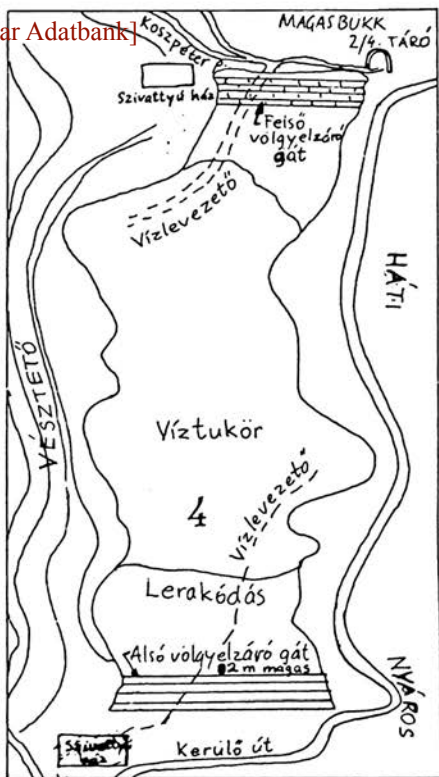

1. derítő (6-os raktár), 4 ha

2. derítő (Szimina), 6 ha

3. derítő (Borvíz) 22 ha

4. derítő (Nagy-Lok) 62 ha

A meddőhányók összterülete:

$$S = 23,89 \text{ ha}$$

$$V = 1.649.196 \text{ m}^3$$

1970-ben indul az új feldolgozó vonal, nagyszabású fejlesztési program keretében, melynek nyomán korszerű egységgé fejlődött.

A rendszerváltás után az egység a felvásárló piac ingadozásait követi, ezért a termelés az elmúlt évtized szintjeihez mérten csökkent.

1990-tól a vállalat német partnere érdeklődést tanúsított a garadosi mészke iránt, melynek eredményeképpen létrejött az útburkoló elemek részlege, ahol különböző méretű és formájú betonelemeket állítanak elő, igen tetszetős kivitelben.

A mozaiküzem vezetői az államosítástól: Albert Péter: 1948-1956, Para László: 1956-1960, Márk Dénes: 1960-1962, Fazakas Márton: 1962-1963, Binder Attila: 1963-1981, Csíszér Sándor: 1981-1982, Boros Csaba: 1982.

Az alkalmazottak száma 80-150 között változott az évek folyamán, akik általában megtalálták számításait, becsületes munkájukkal hozzájárultak a termékek minőségi hírnevéhez, melyek az ország minden táján fellelhetők.

Az államosítástól a mai napig a vállalat alegységként a csíkszeredai fővállalathoz tartozott.

BALÁNBÁNYA.....

az iparosítás különös és bonyolult esete. Szentdomokos és Balánbánya két település és mégis egy. Legalábbis sokáig összefonódott történetük. Olyannyira, hogy az összefonódás anyagi, gazdasági, társadalmi következményeit talán sohasem lehet elfelejteni, vagyis múltnak tekinteni, sem mellőzni egyik település krónikájából sem, noha ez utóbbi 1968-ban önálló városi státust nyert.

Az együvé tartozás alapját elsősorban a földterület és erdőbirtok képezte és képezi ma is, hisz Balánbánya szűkebb és tágabb földterületének birtoklási joga mindig Szentdomokosé volt. Ugyanúgy a mélységeiben rejtőző réz kibányászásának joga is őt illette meg. Ezért és ennek a jognak a jegyében jött létre 1807-ben a szentdomokosi előljáróság és a kincstár képviselői között hivatalos megállapodás a Balánbányán használatos földterületek fölött. A bányaművelés csak a földtulajdonos beleegyezésével vált törvényessé. Az alku jogi súlyát, tétjét jelzi a hivatalosságok jelenléte mind a két részről, szűkebb és tágabb értelemben. Csíkszentdomokost Hídvégi Péter bíró, Kedves Márton jegyző, Bodor Péter, László Antal, Csíkszék főkirálybírója, Balázi Tamás, széki főjegyző, Barabás Márton táblabíró, Lázár Ferenc, alkirálybíró, Domokos Ferenc, széki királyi pénztárnok képviselték. A bécsi kincstárt pedig Reichensteini Miller Johann, Helbling Amrod, kincstári biztosok, Lüdelsheim, Ficher hadnagyok, a császári hadsereg katonai megbízottai. (Vö. Barabási L. 1966. 25)

A két település kötődésének azonban társadalmi és tágabb jelentésű gazdasági háttere is van, amelyek kibontakozása az évtizedek, és most már mondhatjuk, századok folyamán, számtalan előnyöket, de ugyanannyi kárt is hozott Szentdomokos számára.

Adatok bizonyítják a szentdomokosi (baláni) bányaművelés múltját, illetve azt, hogy Szentdomokos férfi lakossága a földművelés, állattartás mellett, már a XVIII. századtól bányászattal is foglalkozott, hogy a bánya termékeinek értékesítése megélhetést biztosított több családnak, a külvilággal való kapcsolatteremtés lehetőségét is nyújtva. Erre utal az 1643-as és 1685-ös katonai lustra, melyben 15 szentdomokosi katonaköteles férfi neve mellett az is olvasható, hogy „hámosos bányász”, amiért felmentik a katonai szolgálat alól. (Vö. Barabási L. 1996. 19) Innen kerülnek ki az első „bányászvállalkozók”, akik létrehozzák itt a „népi bányászkodás”-t. Az amúgy is híres domokosi fuvarosok (és ebben feltételezhetünk egy fajta szakosodást is), az ún. tárcsarezet (ti. olvasztás utáni végtermék) Bécsig szállítják. (Barabási L. 1966. 30)

Bizonyára az is jelenthetett valamit – néprajzi vonatkozásban is –, hogy később a kincstári tiszték, a szakemberek, tisztviselők Szentdomokoson laktak, vásároltak vagy építettek lakást.

A bányászat fejlődése, a második világháború utáni felfuttatása, el egészen a közelmúltig, Szentdomokos lakosságának igen jelentős része számára, közvetlen vagy közvetve a teljes megélhetést jelentette. A bányászok, karbantartók, üzemeltetők sokasága innen ingázott, igen sok nő itt nyert alkalmazást a szolgáltatásokban, itt értékesítették termékfőlöslegüket (tej, tejtermék, zöldség). Korábban, de most is, minden hétfőn, a hetivásár napján, ide jártak vásárolni a balánbányaiak. Többen itt laktak albérletben. A Ceausescu korszak utolsó évtizedében pedig a domokosiak járták naponta a baláni utat a csekélyke élelem, a mindennapi kenyér beszerzésének gondjával, reményével,

Mindezekkel párhuzamosan a súlyos károk és veszteségek listája sem csekély. Első helyen, súlyánál fogva is (!) a környezetkárosodás és a tulajdonjog sértés nevezhető meg. Az olvasztás után felhalmozódott salak elhelyezése már a múlt század 20-as éveiben feszültséget szült a domokosi földtulajdonosok és bányavezetőség között. (Vö. Barabási L. 1996. 31) Pedig az csak a kezdete volt annak, ami az 1950-ben elindult állami bányakitermelés nyomán ma kegyetlen és jövétlen valósággá lett: a négy 50–60 méter magas meddőhányó, melyek 93 ha területet foglalnak el, és minden megkötési igyekezet ellenére szennyezik a környezetet. A meddőhányók leülepitett anyagát a szél szertelenül hordja, valósággal beteríti a környéket flotanol vegyi anyagot és SiO₂ (szilikózis) tartalmazó porral. Az Oltba engedett nagy mennyiségű mérgező anyagok (a fentiek) nemcsak a vízi, növényi és állatvilágot pusztították, hanem Csíkszentdomokos kútjait is nagy te-

rületen megmérgezték. Sok kutat letiltottak ihatatlan vize miatt, de a vegyelemzések eredményei máig ismeretlenek. Ezt az állapotot súlyosbítja a bányából kihordott meddő kőzet tárolása, mely külön 24 ha területet foglal el. Mindezek nem tartalmazzák az utak, lakások, településterjeszkedés céljából elfoglalt több száz ha területet, melyet szintén Szentdomokos földbirtokából sajátították ki.

A termőföldben amúgy is szegény vidéket önkényesen megszükitették, anélkül, hogy termőfelülettel valakit is kárpótolhattak volna. Mint korábban szó volt, a kollektivizálást a domokosi közvélemény (de nemcsak) szerint azért hajtották végre (a kedvezőtlen földrajzi, környezeti feltételek ellenére is), hogy könnyűszerrel kisajátíthassák, elfoglalhassák a domokosiak földjét, és „csúfot üzzenek belőle.” Mert például míg 1824-ben a Zakariás Istvánnal kötött szerződésben külön pontban kikötik a salak „Nemes közösség és Posszeszorok által kimutatandó helyre való hordását” (Barabási L 1996. 31), addig 1962 után, a termelőszövetkezet vezetősége arról mond le, amiről pártutasításra le kell mondania.

Balánbányának másfajta fekete statisztikája is van Szentdomokos számára: 1955–1990 között, egy nem egészen teljes kimutatás szerint 18-an vesztek életüket munkahelyi baleset miatt. 1960 és 1992 között pedig 217 férfiú kapta meg a szilikózis betegségét, ami a faluban már-már népbetegségnek számítható, és aminek elsődleges következménye a csökkent vagy teljes munkaképtelenség, másodlagosan pedig, sokak esetében a korai elhalálozás. A társadalmi szövődményekről csak szaktudomány alapján lehetne érdemben beszélni. A szilikózisban szenvedők átlag életkora 41-51 év. Ha a két világháború veszteségeire is gondolunk, akkor rádöbbenünk, hogy századunkban csaknem fél ezer szentdomokosi fiatal és középkorú férfiú pusztult el vagy semmisült meg oktanul.

KERESKEDELEM

Az árucseré és áruellátás – mint az élet szükséglete – szervezeten, vállalkozás formájában a 20. században indult el és közvetlen összefügg a szervezett ipari tevékenység kezdeteivel. A háztartás külső és belső tárgyait, az életvitel kellékeit, amit nem tudtak a faluban, a családban előállítani, vásárokon szereztek be. A falumúzeum a domokosi tárgyvilág származását egyaránt tükrözi.

Amikor kereskedelemről beszélünk, szentdomokosi viszonylatban elsősorban a korábbi boltocskák, boltok, később üzletek számának alakulására, szakosodására gondolunk, és gondolnak helyben, és kevésbé a helyi árutermelésre, amit máshol értékesítenek. Noha ennek is van, mint látható a faiparnak szentelt fejezetben, valós alapja. A kínálat nemcsak fa és fűrészáru, nemcsak faipari termék, hanem építkezési anyag – égetett mész –, de néhány háziipari termék is.

A boltok megjelenése kétségtelen civilizációváltást idézett elő: ruházkozásban, táplálkozásban, eszközhasználatban, lakberendezésben egyaránt. A perefernum-levelek, például, közvetve és érdekesen visszautalnak a dolgok értékrendjére, az ún. „házi”, „magakészítetté” tárgyak és a „boti” (ti. bolti) készítmények arányára. Végso soron a kereskedelemre is, hisz a boltok megjelenése és a pernelevél tartalma között csaknem tökéletes párhuzam van: míg a múlt században, század elején alig vagy egyáltalán nem találni a menyasszonynak adott tárgyak, dolgok megnevezése után a „boti” jelzőt, addig a 20-as évek végéről, a 30-as években egyre gyakoribbá válik.

Az új és ismeretlen termékek fogadtatására derűt keltő és a táplálkozási kultúrára is jellemző példa a feketekávé megjelenése Szentdomokoson. Egy néprajzi gyűjtés alkalmával mesélte néhány 70 év körüli asszony 1975-ben, hogy a 20-as években megjelent itt is a feketekávé. Kíváncsiságból, mert hallottak róla, egy társasági összejövetelre ők is vásároltak egy negyed kilót. Jellemző, bár furcsának tűnik, hogy a boltos is tájékozatlan volt. Beleöntötték a kávészemeket egy fazék vízbe és főzték, és főzték, kóstolták, aztán még főzték és „az istennek se értették, hogy mi ezen a szeretni való!”

Az árucere és áruforgalom nem mindennapi eseménye és alkalmi voltak a sokadalmak és vásárra járások. Ezek időben megelőzték a szervezett áruforgalmazást és a boltok megjelenése után is működtek. Az év folyamán kétszer sorra kerülő vásárt – március 17–19 között a tavaszi, vagyis Szent József sokadalma, és október 7–10 között az őszi, Szent Ferenc sokadalma – nemcsak a környéken, de távolabb is számon tartották.

A vásárra járásról kiemelten feljegyezték, hogy „A csíkszentdomokosiak... kiváló teherbíró és serény fehér ökreikkel nagyméretű fuvarozást folytattak a Csíki- és Gyergyói-medence falvaiban, főleg a maguk égette mésszel, valamint a madarasi és dánfalvi fazakasoktól nagyban átvett feketeedénnyel. Ezért is csúfolták a gyergyóiak a szentdomokosiakat »meszeseknek«, vagy szavalták nekük nyelvjárásukat is csúfolva a rigmust: »Hatörkörvel, szekérvel – Bé Gyergyóba edényvel – a fiamval, Pétervel.«” (Dr. Kós K. 1976. 354)

A helybéli sokadalmakról, nagyvásárokról szintén Dr. Kós Károly nyújt átfogó, gazdaságtörténetnek is beillő társadalom-néprajzi képet: „Csíkszentdomokos fő jövedelme azonban a marhakereskedés volt. Már a XVII–XVIII. században rengeteg marhát szedtek össze errefelé az állatkereskedők nyugati nagyvárosok vágóhidjai számára. Két sokadalom, nagyvására elsősorban marhatenyésztésükkel kapcsolatos. Mintha csak a marhakereskedők jelölték volna ki az időpontot is: az őszi, amikor olcsón hozzájutottak a téli takarmánygondok miatt feleslegesnek tartott állathoz, és a tavaszi, amikor a leromlott marhát megvásárolva, majd feljavítva, nagy haszonra tettek szert.

A 3 napig tartó csíkszentdomokosi sokadalmak első két napján a faluhoz közel eső három vásártéren gyűlt össze évente az egész Felcsík (Domokos, Madaras, Szentmihály, Szépvíz, Csicsó, Madéfalva és a kisebb falvak) eladásra felhajtott roppant mennyiségű állata: fehér marha, ló és juh, amelyet nem is egymás közt árultak, hanem a háromszéki és mezősegi bellérek vásárolták meg továbbárusításra. A két napon át folyó marhavásáron szerzett pénz egy részét aztán a vásár harmadik napján, a kirakóvásáron mindjárt el is költötték az otthon elő nem állítható, de fontos eszközök és ruhafélék beszerzésére... Ilyen vásári árucikk volt elsősorban a Szovátán és Csíkkarcfalván készített és mesterek által eladásra hozott *vasalt eke*, a Karcfalván és helyben készült vasfogú *borona*, a csíkszépvízi csizmadiák által hozott kecskebőr *kordováncsizma* és a kézdívasárhelyi csizmadiasátrakban *árult borjúbőr csizma* és *bakancs* és az ugyanonnan jött tímárok sátraiban *bocskortalp* és timsóval kidolgozott *pating* (ti. vastag fehér szíj), marhának, ekéhez.

Kézdívasárhelyről még *kasztát* és számos más vaseszközt (pl. *ekevasat*), Egyházásfaluból, Szentkeresztbányáról pedig öntöttvas *füttöt* (takaréktűzhelyet) és öntöttvas edényeket hoztak. A cserépedényeket madarasi és dánfalvi fazekások (vagy szekeresek) árusították.

A *szücs munkákat* – bunda, mejjrevaló, prémsapka – a kézdívasárhelyi és helybéli szücsök, a kabátot és munkásnak való nadrágot pedig a gyergyószentmikósi németzabók sátraiban árulták. Külön sátor volt a *gyócsostóré*, aki sokféle kelmét, de főleg fejre és vállra való kendőket, szalagokat, csipkét és gyöngyöt árult.

Gyergyószentmiklósról rendszerint jött még *fésűs*, *kalapos* és *óras* is. De itt voltak rendszeresen a *kanalas*-, *teknős*-, *üstös cigányok* is készítményeikkel...

A régi vásárokon azonban Csíkszentdomokoson sem maradhatott el a nagyszámú tordai és kézdívasárhelyi *pogácsássátor*, az illatos *mézes-fűszeres* készítményekkel. Hozzájuk rendszerint még egy csíkszentgyörgyi mester is csatlakozott, aki a cifra, tükrös *mézeskalácsszívet* hozta nagy mennyiségben, hogy legyen mit vásárolhassanak a legények kedvesüknek vásárfiába, emlékül, szerelmük jelképes kifejezéseként.

Mert a csíkszentdomokosi sokadalom nem volt csupán fontos gazdasági intézmény, az árucseré hagyományos formája, hanem mint a régi vásároknak általában, különösen pedig a régi falusi vásároknak, fontos társadalmi jellege is volt. E vásárokon gyűlt össze évente kétszer Felcsík népe, találkoztak egymással a különböző falvakban élő rokonok és barátok, szüleikkel a környék más falvaiba házasodott gyermekek, mindenekelőtt pedig a különböző falvak két nembeli ifjúsága, amely más alkalommal nem ismerkedhetett volna meg. De a vásárkötelességek, áldomások a házasemberek számára is kiváló ismerkedési alkalmak voltak, amelyekből barátság, komaság, rokoni kapcsolat is született.

A régi csíkszentdomokosi sokadalmak kitűnő alkalmi voltak a tapasztalat-cserének és különféle ismeretek és értesülések szerzésének. Legtöbb „vásáros” nem is eladni, venni jött ide, hanem szépen kiöltözve inkább csak látni, hallani, tanulni, ismerkedni és tájékozódni az emberek, áruk, divatok, szokások és más újdonságok felől.” (Dr. Kós K. 1976. 364–356)

A mindennapi áruellátást a század elején, a 20-as években néhány kiskereskedelemmel próbálkozó biztosította: Krausz Mihály, Krausz József, Császár József. Ezek általában egyszemélyes vegyesboltok voltak, ahol alapvető élelmiszer cikkeket – sőt, cukrot, fűszereket – lehetett vásárolni, de ugyanakkor kocsmái italkimérővel is társultak.

A falu hústermékekkel való ellátását Szakács Mihály, Sándor Lajos, Kurkó György mészárosok biztosították.

A 30-as években már bővül a kiskereskedelmi hálózat: Bogyó János üzletével, a „György Marci-féle” házban, Szakács Károly kiskocsmájával, valamint a zsidó kereskedők boltjaival. Legjelentősebbek a Jegermann, Frigmann zsidókereskedők voltak. Ebben az időszakban mintegy 15 kiskereskedő család van a faluban.

Ugyancsak ebben az időben bővül a fakereskedés is. Ismertebb fakereskedők: Patrick Lajos, Farkas József, Bara Péter voltak.

Jelentős előrelépést jelentett a kereskedelmi tevékenységben a szövetkezeti típusú üzletelés megjelenése. Ezt a helyzetet a már említett, 1935. december 14-én megalakult „Victoria” Általános Gazdasági Szövetkezet teremtette meg. Ez a falu ellátását, valamint a fakereskedést (erről is már szóltunk) vállalja fel. Ide csoportosulnak/társulnak be részben a korábbi kiskereskedők is. A szövetkezet a Csíkszereda-i Járásbírósághoz tartozott. Ezen a néven szerepel 1941. június 22-ig. 1941 július 27-től a szövetkezet FELSZEG néven ismeretes (Felcsíki Székely Erdőipari és Gazdasági Szövetkezet) és Karda Mihály családja irányítja (lásd az előző fejezeteket is).

1941-ben megalakult a Hangya Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet, mely szükségleti cikkeket forgalmaz. 1942-ben segítséget kér a FELSZEG szövetkezettől, a szövetkezet új alapokra helyezése céljából. (Jegyzőkönyv, 1942. II. 13) Az együttműködés sikertelen volt. Ezután Bara Péter, a Hangya Szövetkezet ügyvezetője lemondott, és ezzel kedvező feltételek nyílnak az együttműködésre. A FELSZEG felvállalja az újraszervezést, megfelelő helyiséget biztosít, az áruellátásról gondoskodik. 1942. március 23-án határozat születik a két szövetkezet egyesüléséről, a „kölcsonös belépésről”

„A Hangya a FELSZEG minden belépő embernek biztosít egy-egy helyet. A FELSZEG 10 ezer Pengős üzletrésszel lép be.”

Az 1942. április 16-i jegyzőkönyv „A szövetkezeti munkaközösség megalakulása”-ról szolgáltat adatokat:

– A Hangya Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet valamint a Hitel Szövetkezet belép a Felcsíki Székely Erdőipari és Gazdasági Szövetkezet tagjai közé, egy-egy 10 Pengős üzletrésszel, és tagsági jogokat élveznek.

– A Felcsíki Székely Erdőipari és Gazdasági Szövetkezet is belép a Hangya és Hitelszövetkezet tagjai közé 10–10 ezer Pengős üzletrésszel.

– A Hitelszövetkezet 10 ezer Pengős folyószámla-hitelt is biztosít.

– Különös támogatást élveznek és biztosítanak az alapszabályaikban lefektetett célok megvalósítása érdekében.

– A Hangya Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet egyelőre egy ellátási raktár formájában működik a telepen, a munkások élelmiszerét biztosítja. Ebben a Hitelszövetkezet is támogatja.”

Az együttműködés elveit szintén jegyzőkönyv rögzíti: „Az együttműködő munkaközösségi szövetkezetek: Felszeg, Hitelszövetkezet, Hangya Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet, mindhárom Csíkszentdomokos székhellyel, tagjaik egyetemes és szövetkezeti együttműködést fejt ki és kölcsönösen támogatják egymást az alapszabályaikban lefektetett szövetkezeti célok megvalósításában. Az együttműködő szövetkezetek kölcsönösen belépnek egymás tagjai sorába. A szövetkezeti propagandát egységes terv szerint irányítják...” (Jegyzőkönyv, 1942. IV. 10)

A háború idején a szövetkezetek tönkremennek, a kiskereskedők is elmene-külnek, az üzlethelyiségeket kifosztják.

A háború befejezése után újraszerveződnek, újra alakulnak az üzletek és 1946 őszéig még működnek.

1946 őszén megalakult a Fogyasztási Szövetkezet felvásárlási feladatköre is. Egyetlen üzletrében árusítanak mindenféle terméket, szükségleti cikket: élelmiszer, ital, textil, lábbeli, könyv, vas- és vegyi termék.

Első ügyvezetője, beszerzője Császár József volt (az ő házában is működött), könyvelője pedig Domokos (Krausz) László. Segédkönyvelők: Bogyó Sándor Ida, Péter Paula. Kereskedők: Boriszák Márton, Bogyó József, Albert Mihály, Fazakas Bandi, Karda László (inas). Pénztáros: Szabó János.

Kezdetben kevés volt az árukészlet, Csíkszeredából, a rajoni központból szállították székérral az árut.

Az alapító tagok kezdetben vásárlási könyvvel rendelkeztek, a családfő nevére kitöltve. Később ez tagsági könyv lett, az évi tagságdíj 10 lej volt. Az áruból csak meghatározott mennyiség járt minden családnak. Az 50-es években, a főbb árucikkekre jegyrendszert vezettek be.

1948 tavaszán üzlet nyílik Balánbányán. Bogyó József üzletvezető a baláni lakosság és az erdei munkások élelmiszerét biztosította. Később ezt a munkakört Albert Mihály és Kapdebő András vette át. 1950-ben vegyes üzletet nyitának a Krausz házban, az elárúsító Albert Mihály. 1951-52-ben az üzletek részben sza-

kosodnak: élelmiszer és ital kiállítás a Krausz László házában. Üzletvezető-elárúsító: Boriszák Márton; kocsmá Kedves Péter házában. Elárúsító: Török Ignác, majd 1955-től Kristály Albert. Méterárú Császár József házában.

A szövetkezet első elnökei: Albert Árpád, Kurkó Géza, Szabó Zsuzsanna.

A központi raktár Császár József udvarában működik, Albert Gyárfás a raktárnok. 1953-ban Császár József ügyvezetőt Nagy József váltja fel. Tovább folytatódik a szakosodás. Textil-cipő üzlet a Császár házában, üzletvezető Boriszák Márton. Élelmiszer üzlet a Krausz házában, elárúsítók Albert Mihály, Karda László. 1955-ben falusi bolt nyílik Vízeltő, üzletvezető Török Ignác. A faluszéleken is vegyes boltok nyílnak: Cseralján, Faluvégén.

1955-től Nagy Józsefet választják a szövetkezet elnökének. Ügyvezető Albert Gyárfás, raktáros Elekes József.

A 60-as években áruház épül Szentdomokoson is. 1964-ben megnyitották az önkiszolgáló üzletet, Karda László az ügyvezető, valamint a vendéglőt, ahol Erős Béla az egységfelelős.

Az áruházban más részlegek is helyet kapnak: textil-készruha, rövidáru, cipő, könyv.

A 70-es években újabb szakosodásra kerül sor. Liszt üzlet nyílik. Elárúsító Boros János, Bács Áron; Vas-kémia, elárúsítók Bíró Mária, Bőjte Ferenc, Karda László, Karda Vilma; Bútorüzlet, építkezési anyagok, elárúsítók Bőjte Ferenc és Mária.

A kereskedelmi egységek összterülete mintegy 1700 négyzetméter, az alkalmazottak száma meghaladja a 120-at. A Fogyasztási Szövetkezet nevét megváltoztatják Termelő, Felvásárló, Áruforgalmazó Egységek névre. Több üzletet foglal magába: élelmiszer-, vegyes áru-, céma-, bútor-, építkezési anyagok stb. A vendéglátó egységben vendéglő, cukrászda, bár, kocsmá működik.

A 80-as évek elején mintegy 18 szolgáltatási egység létesül: cipész, szíjgyártó, bőrkészítő, bundakészítő, varroda, asztalos, lakatos, kötőde, kelmefestő, rongytépő, kárpitos, szövőde, férfi-női fodrászat, köműves, fotós, rádió-tévé javító, favágó – melyek több mint 75 alkalmazottja a község lakóinak csaknem minden igényét kielégíti.

Az egységek tevékenységét, az árubeszerzést a szövetkezet irányító személyzete végzi, Csíkszentdomokos székhellyel.

A 80-as évek végén a titkolt, de mégis valós országos gazdasági csőd következtében az áruellátás egyre nehezebbé válik, a hiánycikkek mind gyakoribbak, az üzletek kevés árut kínálnak, a szolgáltatási egységek nagy része bezár a nyersanyag hiány miatt.

Az 1989-es fordulat után legtöbb egység privatizált: a vendéglátó-, szolgáltatási egységek, vegyes üzletek. Jelenleg a szövetkezet keretében élelmiszer ki-

árusító és vegyes árut forgalmazó boltok működnek. A 9 egység 13 alkalmazottat és 4 irányító személyzetet foglalkoztat. 1991-től ismét a Fogyasztási Szövetkezet nevet viseli.

A politikai fordulat után gombamód szaporodott a látványos sikert remélő vállalkozók száma. Főként vegyes üzletek, vendéglátó egységek nyíltak bérelt vagy magánlakásokban. Egyrészt a kegyetlen piaci verseny, másrészt a fizetőképes kereslet és a kellő előrelátás hiánya miatt sokan gyorsan fel is hagytak a vállalkozásokkal. Szép számmal vannak olyanok, akik hozzáértéssel, nem kis anyagi ráfordítással olyan vállalkozásokba kezdtek, ami előreláthatólag valós igényeket szolgál ki, bizonyára eredménnyel.

A község területén, minden tízesben, sok utcában több vegyes üzlet készséggel kínálja árukészletét. A központban említésre méltó az esztétikai és higiéniai igényességről tanúskodó vegyes-üzlet, a Gál-Com-Centrum. Az italtoltok száma is egyre nő, talán aránytalanul is nő. Nevük, cégjelzésük szokatlan zínképe lett a falunak. Néhány ilyen név, a teljesség igénye nélkül: Lila, Gondúz, Koccintó, Vigadó, Reandes-vous (sic!), Aranykorsó, Söröző, Orizont, Ilus kanyar stb. Ezen kívül más sok kisebb egység is működik.

Kurkó Márton vendéglátó egységei mellett az ABC üzleteiben minden igényt kielégítő, választékos árukínálattal szolgál, sőt az iskola-butik az iskolások uzsonna, édesség, déli gyümölcs ellátásáról is gondoskodik.

A község hús és hentesáruval való ellátását (a vegyes üzletekben található termékeken kívül) mézszárszékekben biztosítják az igényesség és udvariasság mércéje szerint: Szabó Zoltán, Barabás Ferenc, Bíró Ernő. Bács Árpád egyéni vállalkozása „szódavizet” biztosít, igénylés szerint házhoz is szállítva.

Rövid interjú Kurkó Márton vállalkozóval:

– Kurkó Antal Erika (KAE): 1989 után Ön volt az első vállalkozó a faluban. Hogyan indult el?

– Kurkó Márton (KM): 1990-ben egy családi vállalkozást indítottam el. Üzlet-helyiséget építettem a rokonok és szomszédok segítségével, és megnyitottam az első üzletet a vasútállomás mellett „Gondúz” néven.

– KAE: Honnan volt alaptőkéje?

– KM: A bank kezdetben kedvezményes hitelt adott, amit nagyon hamar vissza lehetett fordítani. Azonkívül rengeteg átlatot tartottunk, amit nagyon jól tudunk értékesíteni, és megvolt a pénzünk egy új autóra. Ezt a pénzt meg a kölcsönt fektettem be a „Gondúz”-be.

– KAE: És mit gondol, mi a titka a sikeres vállalkozásnak?

– KM: Mindig előre gondolkodom, soha nem a jelenre, a máról-holnapra, hanem a jövőre.

– KAE: A családi vállalkozást időközben egy jól jövedelmező Kft.-re alakította át, bővítette. Hány üzlete van?

– KM: Csíkszentdomokoson négy üzletem működik, ebből 3 vegyes üzlet és egy kocsmá, 18 embernek adok munkát. Az üzletekben a lakosság igényeinek megfelelően forgalmazom az árucikkeket.

– KAE: Milyen tervei vannak?

– KM: Egy tejtermelő farm, egy tej- és húsfeldolgozó egység létrehozása. Ehhez megvan a terület és az engedélyek is folyamatban vannak. Abban a reményben, hogy fiam, Kurkó Jenő és vejem Szabó Ferenc majd tovább folytatják, amit én elkezdtem.

HÁZIIPAR, KÉZMŰVESSÉG

A háziipar és kézművesség kialakulásához többszörösen megvolt a feltétel Szentdomokoson. Egyrészt a szaporulatból, de a sajátos paraszti munka- és életvitelből adódó munkaerő fölösleg, mely az esztendő bizonyos időszakában – télen különösen – önmagában kényszeríti másfajta munkára a tétlenséget amúgy sem kereső, kedvelő földműves embert. Másrészt a már többször és több vonatkozásban felhozott szűkös életfeltételek, melyek szintén belülről ösztönzik az élet „olcsóbbá” tételét, azt, hogy pénzt, terményt csak olyanért adjanak ki, amit nem tudnak maguk otthon előállítani. A hagyományos gazdálkodáshoz pedig számtalan eszköz, szerszám kellett, melyek nélkül maga az élet vált volna lehetetlenné.

A háziipar, kézművesség helyes értelmezéséhez fontos tudni, hogy nem „az igazolt”, nem a szakképesítéssel rendelkező mesteremberek árutermelő vagy ipari tevékenységéről van szó. „A paraszti kézműves tevékenység legtermészetesebb formája az önellátáson alapuló házi munka.” (MNL 2.) Ez pedig úgy történt és történik, hogy a családtagok, attól függően, hogy mikor mire volt szükség, melyeknek mire volt „tehetsége”, megosztották egymás között a tennivalót, a szükséges ipari jellegű munkát. Szentdomokoson, hogy csak a két nemből gondolkozunk, a férfiak általában mezei, állattartási szerszámot, használati tárgyat csináltak, szerszámot készítettek elő, a nők pedig a szövés-fonás, ruházat előkészítés, élelmiszer tartósítás, állati termékek – tej, hús – teendőivel foglalkoztak. A teljesebb képhez az is hozzátartozik, hogy mindig voltak az átlagon felül jobb kézügyességű emberek, akik bútort, szekeret, szénát, faedényeket stb. készítettek, vasaltak állatot, szerszámot egyaránt, akiknek munkájukért már fizetség járt valamilyen formában. Szentdomokoson nem mindig fizettek pénzzel az ilyesmiért, hiszen ezek a mesterek is jórészt földművesek voltak. Így kaszálással, kapálással, más mezei munkával is lehetett törleszteni.

A tárgyak előállítása, használata, termelékenysége, anyagtermészete és formavilága, értéke és megbecsültsége mind-mind az emberi közösségről beszél: civilizációs szintjéről, igényeiről, technikai és technológiai ismeretéről, munkakultúrájáról, leleményességéről, természet-földrajzi környezetével, az étellel és életért folytatott küzdelmeiről vall.

A továbbiakban a háziipar és kézművesség néhány sajátos szentdomokosi területét mutatjuk be, vázlatosan.

A FA MEGMUNKÁLÁSA

A fa megmunkálása eleve fémszerszámokat is feltételez. Ezeket jórészt szintén helyben készítették. Most azonban a figyelem a fára összpontosul.

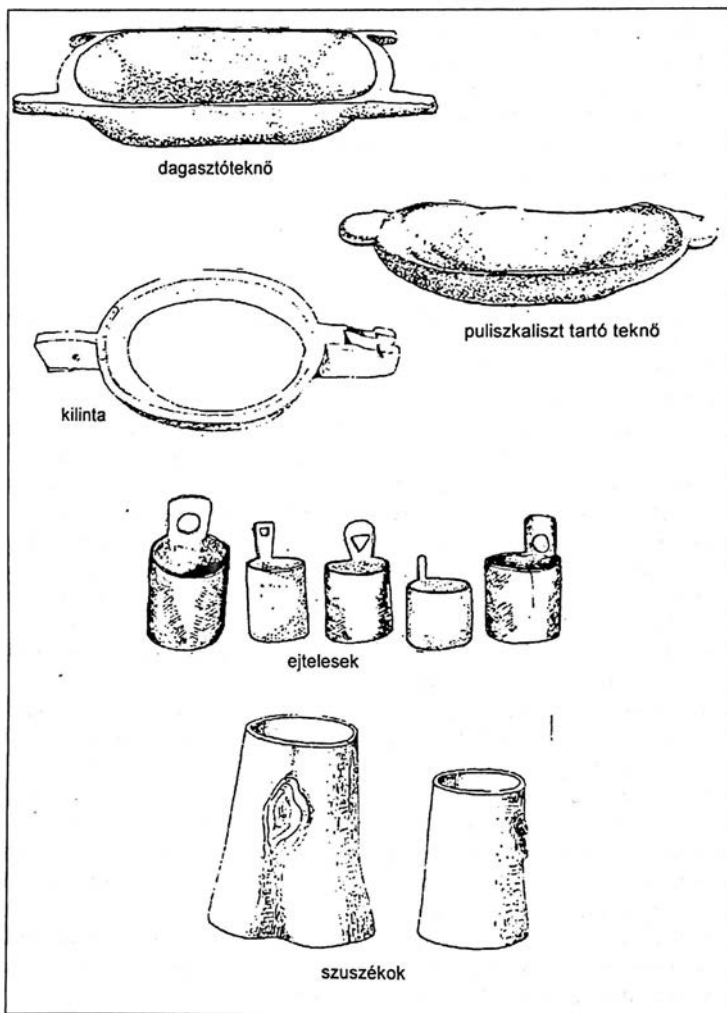
Ember és természet kölcsönösségét kiválóan példázza a szentdomokosi földműves társadalom fából készült hatalmas eszköztára. A falu múzeuma (tájháza) a fából készült eszközök sokaságát nyújtja, de nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy ma is minden a régi és régebbi szentdomokosi élet külön-külön a faeszközök „múzeuma”, nem a kiállítás, nem a szemnek való kínázkodás szándékával, hanem rendeltetésében.

A domokosi ember, kinek léte az erdővel valóban mítoszi időktől fogva összefonódott, a erdőben mindig úgy járt és jár, hogy otthoni szükségleteit, munkájának igényeit mindig magával hordja. Szeme látását erdőn-mezőn ez irányítja. Dr. Kós Károly róla írt, amikor így fogalmazott: „...Bármely fajta és alakú fát azonnal saját tényleges vagy lehetséges eszközszükségleteivel hoz kapcsolatba... Eszerint keresi és gyűjti – hozzátoldhatjuk, eszerint látja meg keresés nélkül is – eszközfáit.” (Dr. Kós K. 1979. 18)

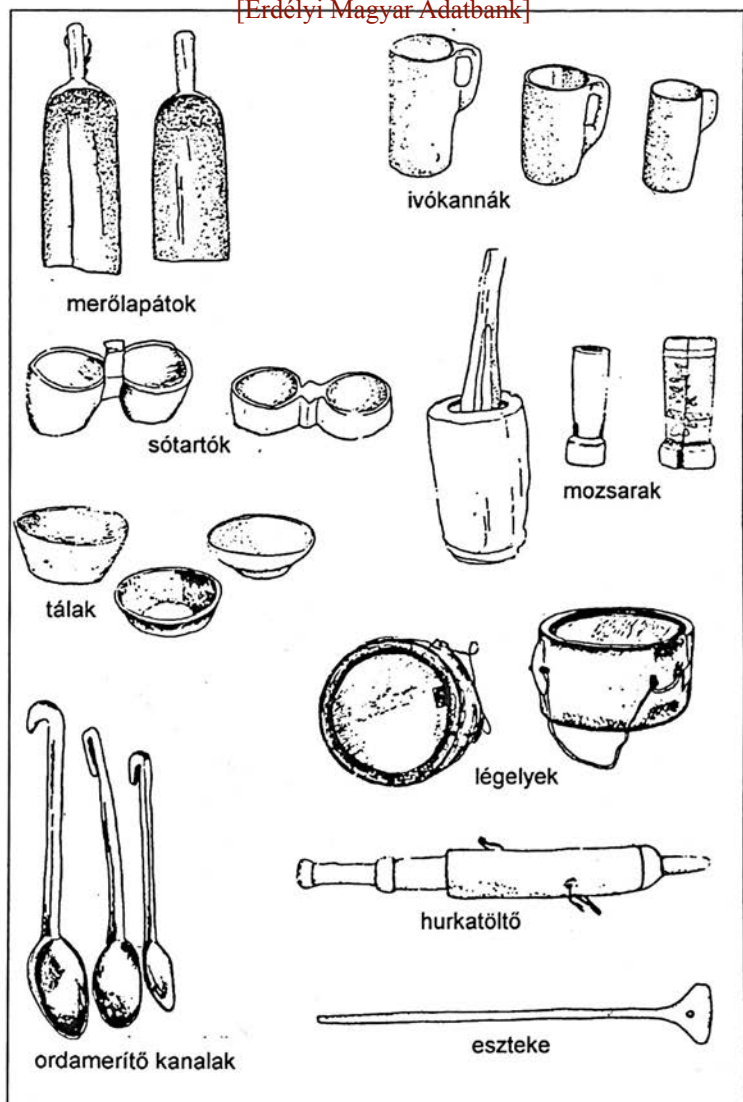
Szentdomokoson ma sincs udvar, ahonnan ne kerülne ki a kerékfalnak, fentőnek, teknőnek, orsónak, kanálnak, esztekének, ostornak, dézsának, küpünek, botnak való kemény, puha, súlyos, rugalmas, könnyű, szívós, szálas, vízben elálló, májas belű, egyenes, ágas-bogas, görbe növesű és még ki tudja hány célra való és hány féle fa. Más szóval, fára vonatkozó anyagismeret tekintetében csaknem minden domokosi ember „magas képzettségű szakember”, csaknem minden porta, túlzás nélkül, egy-egy laboratórium vagy legalábbis „készletraktár”. Ha nincs valami az egyiknek, van a másiknak, és csereberélnek.

Kristó Tibor írja a domokosiakról, hogy egymástól tanulták el a fagemunkálás mesterességét, „nem bizonyítható az, hogy nagyobb mesterképző központokban tanulták volna a szakmát.” (Kristó T. 1995.)

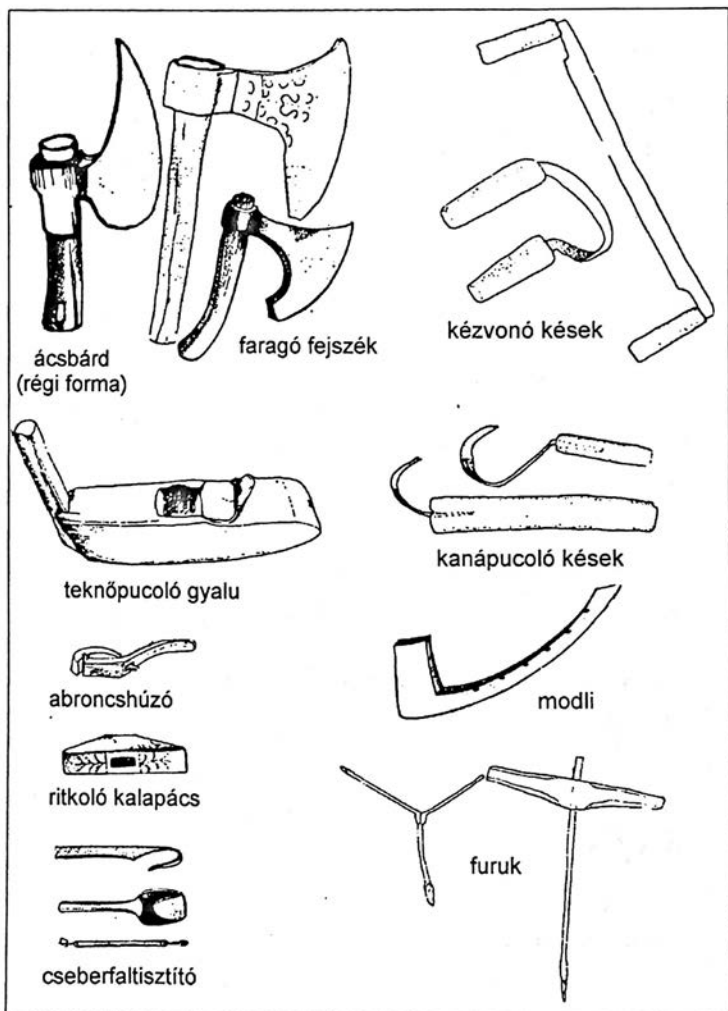
Noha az eddigiek alapján is, de a kézműves tevékenységek és termékek alapján is megvonható ama általános következtetés, hogy Szentdomokoson az önellátásra törekvős évszázadokon keresztül maximálist volt.

Faragóit faedények, (Kardalus János rajzai)

Faragott faeszközök (Kardalus János rajzai)

Fafaragó szerszámok (Kardalus János rajzai)

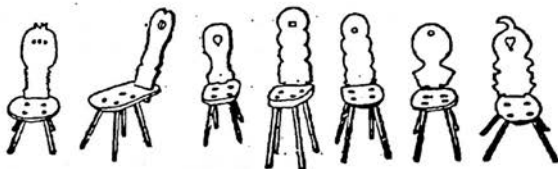
csaplábú székek

tömörszékek

egy fából készült hátszékek

ácsolt hátszékek

Csikszentdomokosi faszék típusok (Kardalus János rajzai)

A faedények készítése külön bizonyítja ezt. Péter János, 1900-ban született szentdomokosi parasztember vallomása, amit Kardalus János jegyzett fel, példaszéri: –Régen Csíkszentdomokoson mindenki elkészítette a neki szükséges edényeket. Mindenki tudott faragni. Sőt, az erdei szállásra kimenő férfiak nem vittek magukkal más edényt, csak puliszkaforzó üstöt és rántóedényt. A többi összes más edényeket, kanalakat mind ott faragták ki.” (Kardalus J. 1983. 67)

A faeszközök teljes készletének, a famegmunkálás kimerítő technológiai folyamatainak bemutatása nem lehet a monográfia célja. Fontosabbnak tartottuk jelezni az anyagi műveltségben, életvitelben betöltött szerepét. Kardalus János faedényekről, székekről, famegmunkáló szerszámokról készített rajzok sok mindent elmondanak a tárgyi szükségletéről, választékről, emberi leleményességről, a nyelvi leleményességről is (!), formavilágról stb.

A faedénykészítésnek természetesen mesterei is voltak, akik piacra is vittek portékát: a tavaszi és őszi sokadalmakon nemcsak a helybelieknek, hanem a máshonnan jövő sokadalmasoknak is kínáltak faedényt, más faeszközt, szerszámot. Az emlékezet ma is számon tart több mint két háború közti és háború utáni fafaragó, edénykészítő mestert: Pintyi Imre (1896–1957), Máthé Gergely (1881–1949), Karda Márton (1896–1971), Péter István (1896–), Kedves András (1898–1947), Duduj Ádám (1901–1969), Guzrán János (1901–) és mások. Az 1983-ban közzétett tanulmány Mákszem Domokost (szül. 1933-ban) tünteti fel „egyetlen és utolsó működő mester”-ként, aki a néhai sokféle edény közül már csak jobbára különböző méterű és rendeltetésű teknőket, valamint kanalakat farag.” (Kardalus J. 1983. 67–68)

GYAPJÚFELDOLGOZÁS

A havasi állattenyésztés egészében (erről már szóltunk) a juhtartás különös fontossággal bírt és bír, hisz egyik legszükségesebb élelmiszer forrás, de ugyanakkor a ruházat és csaknem az egész házi textilá készítés jelentős nyersanyag alapját is biztosítja.

Csíkszentdomokoson a havasi juhászat jellemző. Két alapvetően eltérő juh fajta különböztethető meg: a racka (vagy curkán) és a berke (vagy cigája). Az előbbi durvább, gyapjas, igénytelen, ezért paraszťuhnak is nevezik. A cigája kényesebb, gyapja selymesebb. A két őshonos fajta idővel kereszteződött és így több átmeneti fajta jött létre, de a racka fajta dominál.

A juhnyírás általában április első felében vagy Szent György napja körül (április 24) történt, el egészen a kollektivizálásig. Ilyenkor előbb a férfiak mentek fel az esztenákhoz, harmadnapra pedig az asszonyok is, étellel, itallal. Egész na-

pot töltöttek együtt. Ettek, ittak, mulattak, amikor pedig emelkedettebb hangulatba kerültek, a hengergőzésre is sor került – az erotika félig nyílt, félig burkolt, igen ősi játékára – majd énekszóval, vidáman térek haza.

A nyírást a célnak megfelelő nagy ollóval végzik, kétféleképpen. Vagy a juh hátgerincén végigmenve kezdik el, és úgy haladnak kétoldalt lefele, vagy a hátsó lábainál kezdik és haladnak előre úgy, hogy a lehántott, de összeálló gyapjút a juh fején keresztül átveszik. Mindenki úgy igyekszik tehát a gyapjút lenyírni, hogy lehetőleg egy táblában maradjon. Nyírás után a gyapjút széttépi és eközben osztályozzák. Ezután következik a mosás. Ehhez mindig lágy és tiszta eső- vagy folyóvizet kell használni. A mosás áztatással kezdődik, majd kisulykolják és kitorzszölik a gyapjút. Ha megszáradt, megtépi. Régebben szögesgerebennel meggerebelték. Az így megfésült gyapjúszálat „mejjék”-nek, a gerebennben maradt apró gyapjút „ontok”-nak fonták.

A gyapjú színe háromféle lehet: fehér (kb. 50%), ebből készítik a fehér harisnyának való posztót, és festve a csergének és szőnyegnek való fonalat, szürkésbarna (30%), ebből lesz a szürke harisnya és egyéb ruhadarab, fekete (kb. 20%), az ünneplő kabát alapanyagáa.

A feldolgozás első munkája a fonás. Ezt rendszerint nyáron, ősszel és munkák közti időben végezték, végzik. Domokoson mindenki kézzel font. Újabban fésülő gépekkel fésültetik a gyapjút és modern fonó gépekkel fonatják a fonalat.

A gyapjúfonál festéshez régen, elsősorban növényi eredetű, azaz burján festékanyagot használtak, ami jó színtartónak és moshatónak bizonyult. A ma már mindenhol kapható, vegyi úton előállított kátrány- vagy anilinfesték gyorsan elterjedt olcsósága, könnyebb kezelhetősége és élénk színei miatt.

A növényi festékanyagot füvekből, mezei és kerti virágokból, fákból, fakérgéből nyerték. A festékanyagba kötőanyagot is kevertek: konyhasót, timót, ecetet, káposztalevelet, rozsdát (vasoxid), lúgot, sósavat, kénsavat stb.

Néhány növényi eredetű szín nyerését soroljuk fel:

– Sárga: vadalma héjából és leveléből, bodzavirágból és kérgéből, hagymalevélből, illetve hagymahajból, nyírfalevélből, akácvirágból, zabszalmából és rogyicából (lóhere féleség).

– Vörös: szújfűből/szúrfűből (*Organum vulgare*), vadcserezsnye hajból, királypiros fuxiából, vadcsombor egész friss hajtásából fenyőtobozzal összekavarva.

– Kék: kőkénybogyóból, megfőzve, átpasszírozva, majd vízzel feloldva.

– Barna: vadalma és vadkörte levele, haja és gombája, száraz hagymahaj, égerfa és cserfa haja.

– Fekete: égerfa és cserfa héjából, kékgáliccal vegyítve, gubacsból, a gabona közt termő szulákból, feketenadályból; gyertyánfűből borsárral összekavarva.

– Zöld: bürök, káposzta és orgona levele, füzfa levél – főzve.

Festés után a gyapjúfonalat hideg vízben kitisztálják, utána árnyékos helyen kötélre, néha kerítésre rakva, szétterítve száradni hagyják.

KENDERTERMESZTÉS ÉS FELDOLGOZÁS

Az egész Székelyföld kiválóan alkalmas kender- és len termesztésre, viszont van adat arra (pl. az 1874-es statisztikai adatok), hogy a legjobb termést Csík megye adta. (Vö. Szentimrei Judit 1972. 159)

A kender hosszú időn át fontos helyet foglalt el a domokosi ember életében, hiszen a háztartásban használt textilnemű, az öltözködésben szükséges fehérnemű, s főleg a háború utáni években a ruhanemű egyik alapanyagát képezte. Ezért szentelünk nagyobb figyelmet a kendertermesztésnek és feldolgozásnak, noha csak a legfontosabb mozzanatokat tudjuk jelezni.

Megmunkálása hosszadalmas, sok és nehéz munkát igénylő művelet, melynek elvégzése főleg a nőkre – asszonyokra, leányokra – hárult. Fontosságát az is jelzi, hogy a leányok férjhezmenetelkor 1-2 áras kenderföldet kaptak, amit a perefernum levélbe külön fel is tüntettek, de a hozományhoz tartoznak a kender megmunkáláshoz való eszközök is: a vagdaló, tiloló, léhel, gereben, orsó, guzsaly, tekerőlevél, osztováta. Ezek az eszközök nagyjából ma kikerültek a használatból, esetleg csűrök, padlások félreeső részeiben lelhetők fel. A guzsaly, orsó a gyapjúfonásnál használatos még, az osztováta (szövőszék) gyakrabban fordul elő, de a szőtt anyag már teljesen más.

A kendert a község területéhez tartozó jobban termő földekben, az „aljbeli-ek”-ben termesztették, amelyek 3–4 ár területet foglaltak el családonként. A háború utáni években 8–10 árba is vetettek. Jobbára a Pálosztoga, Carina, Rét, Hegyalatt, Bános dűlők földjeiben lehetett látni kenderparcellákat. Kedvező időjárás esetén másfél méterre is megnőtt a kenderszál, máskor még az egy métert sem érte el a magassága.

A magot tavasszal vetették el a férfiak a gabonához hasonlóan április végén, május elején. A júniusban kibújt kenderből kétféle lett: virágos és magos. Az első virágzása idején, amikor megsárgult és porzott a virágja, Magdolna naptól (július 22), augusztus közepéig ki kellett nyúni, azaz kihúzni a földből. A többi része magot termelt, mely szeptemberre érett be (burgonya ásásra), s akkor szedték ki. A virágos kender szálanként kellett kinyúni, anélkül, hogy a többit kitaposták volna. Amikor egy ölnyit kinyűttek, összekötötték. Ezt nevezték kévének, amiből 26 egy kalongyát képezett. A három-négy áras földben egy-két kalongya termett. A kéve első felét sugarasan szétválogatták, hogy jobban megálljon a földön, és így egy-

másmellé felállítva tartották a kévéket egy hétig, amíg jól megszáradtak. A magas kévéket, miután megszáradt a magot tartalmazó fej is, körbe rakták a fejével össze a csűr földjére, és kiverték, kicsépelelték cséphadaróval belőle a magot. Ez nehéz művelet volt. Következett a tisztítás, amit szintén a csűrben végeztek feldobálással. A tiszta magot eltették tavaszra vetőmagnak, a magfőlöslégből pedig a faluban levő ütő valamelyikében étolajat préseltek.

A megszáradt kendert elvitték áztatni a tóba, azaz állóvízbe tették. Ilyen tavak voltak a vasúton aluli réten, Dorma alatt az Agyagástó és a Nagyvölgy fejével szembeni, ma is Tók-nak nevezett rész, a Cserés alatt. Áztatás előtt az asszonyok a tavat kitakarították kapával, felszedték a köveket és kirakták a partra. A kenderkévét szalmakötéllal jó szorosan összekötötték ötösével, és váltva tövet fejjel, hogy minél kisebb helyet foglaljanak betakarták a tóba. Ugyanis a tavakat felosztották egymás között a családok, cövekkel jelölve ki az 1,50 x 2 méteres helyet. Azonban nem minden családnak jutott a tóban áztató hely, ezért szükség esetén kölcsönként helyen áztattak. A kenderkévét deszkával és kövekkel kényszerítették a víz alá merülni. Közben kijártak és megnézték, hogy nem loptak-e el a kövekből, deszkából, ami miatt a berakott kender felemelkedett volna, és így nem ázott egyszerre. Napos meleg idő esetén a virágos kender áztatási ideje egy hét (augusztusban), a magosé pedig két-három hét volt (szeptember végén). Az átlagos idő letelte után próbát vettek, azaz egy maréknyi kendert kivettek a vízből, hazavitték, megszáradtatták, s kipróbálták, hogy a szálás része törik-e. Ha igen, ki lehetett szedni. Ellenkező esetben pár napot még hagyták. Ha túláztatták a kendert, a fonala szakadt.

A kiázott kendert az asszonyok kiszedték a tóból, a szalmaköteleteket levágták róluik, a kévéket szétbontották, jól kimosták, dörzsölték, hogy eltávolítsák a rájuk rakodott nyálkát, hordalékot.

A kimosott kendert a parton kásztába rakták (a tábortűzhöz hasonlóan), hogy a víz hamar lefolyjon, csak azután lehetett hazaszállítani szekérral, mivel annyira súlyos volt. Hazaszállítás után a kerítésnek támasztva szárították tovább a napon, közben megfordították. A magos kender szárítása lassabban történt, mert erre már az esős, hűvös őszi napon került sor. Olykor fedél alá kellett menekíteni, és ott kínlódni a szárításával.

Az áztatás nehéz munkáját az asszonyok végezték, akik mezítláb dolgoztak a tóban, kiteve magukat a kígyómarás veszélyének is. A szeptember végi hideg, olykor jeges vízben végzett munkától a vizes és súlyos kender kivetése miatt sok asszony egészsége kárt szenvedett.

A kender megszáradása után következett a kemény héj eltávolítása a kenderből. Ezt a műveletet vagdalásnak nevezték, és a vagdaló szerszámmal végezték. Nehéz munka volt, ezért kalákába is végezték. Megvagdalás után a jó-

részt külön vált tiszta rostot összecsavarták fejbe, vagyis a két végét egy helyre összekötötték. A fejeket betették a kemencébe, amikor a megsült kenyeret kiszedték. Itt tartották egy napig, majd nyomban fogtak a tiloláshoz, hogy a maradék pozdorját is eltávolítsák a rostról. Ezt a munkát gyakran már a kora hajnali órákban, a holdvilágnál elkezdték. Négy-öt asszony/leány dolgozott együtt, és közben énekeltek is.

A kender végső megtisztítása, finomítása a léhel és gereben segítségével történt.

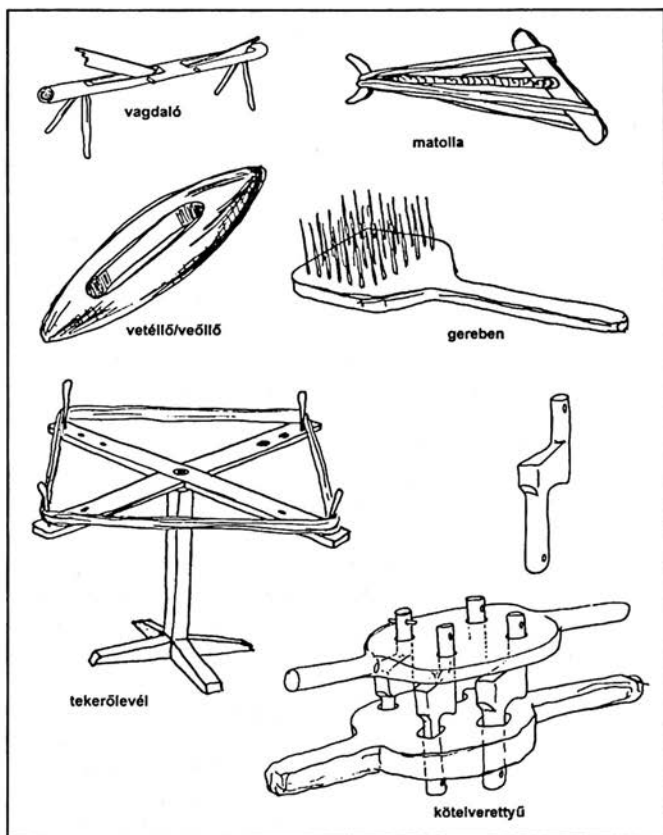
Az így előkészített, finomított szálát és a gyengébb melléktermékeket, a szösz és csepűt is megfonták a hosszú esték beköszöntével, nagyobb közösségben, a guzsalyasban, a fonókban. Itt így is mondták, kalasis. A kender fonása november elején kezdődött, s a tavaszi munka kezdetéig tartott. A leányok, asszonyok egyaránt guzsalyast szerveztek, csak külön-külön a hét minden estéjén, kivéve a szombatot, amikor csipkét kötöttek, mert vétek volt fenni és persze a vasárnapot.

A fonó szezon kezdetén azok a családok, akiknek nem termett kendere, de szüksége volt rá, „kenderlopó bált” rendeztek. A bál rendezője szombat vagy vasárnap estére zenészt fogadott, és táncos mulatságot szervezett, amelyre akárki elmehetett. A megjelenők egy fej kendert vittek magukkal, amiért ingyen táncolhattak. Aki nem vitt, az kifizette a meghatározott összeget a táncért. Az így módon begyűlt kender rendszerint fedezte a szervező család kendersizükségletét.

A guzsalyasba esténként 7–8 órahosszat gyűltek össze egy-egy háznál. Az asszonyok férjeikkel jártak egymás házáat, egy-egy utcában, tizesben. Közben megbeszéltek a falu dolgait, de énekeltek is. Tizenegy óra fele bomlott fel a fonó. A gyermekeknek külön élmény volt, mert hallgathatták a felnőttek beszédét.

A fiatalok guzsalyasa mozgalmasabb volt. Játsoztak, viccelődtek, nevettek, énekeltek, sőt néha táncoltak is. „Lopott táncot” kezdeményeztek, ami alatt egy kis huncutság értendő. A leányok, hogy a táncrea „ellopott” időt fedezzék, titokban elvettek otthonról egy-egy duvaszkit, és éjfélkor úgy mentek vele haza vele, mintha aznap este fonták volna. Köztük voltak a 13–14 éves leánykák is, az ún. *negyedkilósok*, akik most tanulták a fonást, szösszel. A leányok egy-egy üres szobát, házat béreltek a fonószezonra (kalasisra), vitték rendre a fát, a gázát (petroleumot) a lámpába. Egy utca vagy egy tízes fiataljai jártak egy helyre. Ha pedig nem volt üres ház, sorra jártak egymáshoz. A legények csoportosan vagy egyenként keresték fel a kalasisokat.

A fonó fiatalok szórakozásának, ismerkedésének, a párkeresésnek is alkalma volt. (Bővebben Balázs L. 1994. 47–50). A guzsalyas mint a társasági élet szervező kerete és intézménye az 1950-es években kezdett kihalni a kendertermesztés megszűnése, illetve az ipari áru elterjedése miatt. Így a hagyományos

Kendermegmunkáló eszközök (Imecs László rajzai)

guzsalyas már csak az idősebb korosztály emlékezetében él. Viszont a társasági élet igénye miatt ugyanezzel a névvel tovább él egy másik, szintén társasági munkaforma: téli napokon, délelőtt tíz-tizenegy óra körül csak összejönnek az asszonyok néhányan valakinél. Kötnek, varrnak, esetleg gyapjút fonnak. Közben beszélgetnek, tévét néznek. Együtt ebédelnek. A háziasszony megkínálja őket süteménnyel, kávéval és estefele hazamennek. Másnap, vagy egy megbeszélten napon újra találkoznak, s így sorba járnak egymás házába. Hasonló történik este a szom-

szédok részvételével. Ez a fajta/típusú guzsalyas már nem általános a faluban, s a fiatalok egyáltalán nem járnak össze ilyen indíttással. Számukra az ismerkedés, szórakozás fő helye a disco lett.

A megfont fonalat – hogy visszatérjünk a kenderhez – a duvaszkiról felve-tették a matollára.

Egy matollára 10–15 zserébet vetettek fel. Egy zseréb 60 szálból állott, amit a matolla egyik felén számoltak meg.

A fonalmosás, (egy következő művelet) a kender megmunkálásának egyik legmunkaigényesebb része volt, viszony így lett szép sárgás-fehér. A mosáshoz az asszonyok feltöltötték vízzel a tél folyamán összegyűjtött bükkfa hamut, és jól megfőzték az ún. szapuló üstben (kb. 50 literes). Az így nyert folyadék neve lúg, amit fehérítésre használtak, illetve a mai mosószeres rendeltetését töltötte be. A mosás, fehérítés nem kevés munkát igénylő folyamata következik, amit egy nap nem is lehet elvégezni, ezért, főleg a patakon végzett tisztításra 8–10 asszonyt is meghívtak fonalmosó kalákába.

A fonalmosó helyet a férfiak készítették elő. Kecskét állítottak össze, kettőt-hármat is, a két lába fölé sima deszkát tettek, egyik felől lejtősen a víz felé, a másik a partra került. Az asszonyok a deszkára térdepeltek, mert így érték el a patak vizét. Térdük alá szalmatekercs került, amit gyakran szőnyegbe göngyöltek. Az asszonyok bizonyos távolságra voltak egymástól, és így sulykoltak. Sulykolás után háromszor lemosták a fonalat: egyszerre habart mindenki. A patak vize jéghideg volt, és ott kellett mosni, ahol mélyebb volt a víz, hogy a jó bő áradatban tisztuljon a fonal. Ez több órás művelet volt. Ebből a munkából a férfiak is kivették a részüket: ők készítették elő a patakon a fonalmosó helyet, ők hordták ki csebrekben a fonalat részletenként, s a hideg vizet enyhítendő, vedrekben hozták az asszonyok kezére a meleg vizet. A sulykoló asszonyok megdermedt kezüket mártogatták a meleg vízbe, majd folytatták a munkát a jéghidegben. Ennek ellenére vidáman és szaporán folyt a munka. Dél fele végeztek a fonalmosással. Jókedvükre vallott, hogy egy darab fonalat elrejtettek, elvitték és felöltöztették babának. Ezt a háziasszony ki kellett váltsa pálinkával, ha aznap észrevette, hanem másnap, amikor a babát karon rángatva, rikoltozva (kiabálva) megmutatták.

A mosás elvégzésével hazavitték a kimosott fonalat, forró vizet öntöttek rea majd két asszony vagy férfi kicsavarta (*facsarta*), jól kirázta, hogy a főzéstől, mosástól *összepogácsásodott* fonal szálára váljon. Utána terítették fel, számítva még a fagy jótékony fehérítő hatására.

Ezalatt a háziasszony, aki nem vett részt a mosásban, mert főzött, megterítette az asztalt: pálinkával kínálta a megfázott kalákásokat, töltött káposztát és finom tejbelaskát kínált fel, amit régen „mosó laská”-nak is neveztek. A megfá-

zott, elfáradt asszonyok evés, itókázás közben visszanyerték erejüket s jókedvüket is. Viccelődtek, s az evés befejezte után még játékba is kezdtek. A házigazdával s a többi ott levő férfiakkal mindenféle „bolondságot elkövettek”. A szövés-fonás egyik-másik munkafázisát hajtották végre, utánozták le rajtuk: a földre nyújtották őket, válluktól, lábuktól kétféle húzták, megrángatták, hogy „a fonal ne legyen pödrös, legyen egyenes” stb. A játék estig is eltartott.

A fonalat megszáradás után tekerőlevélre tették. Erről forgatással letekerték a fonalat *facsőre*, gomolyára. Utána vetették fel vetőfára. Ezzel a felvetéssel határozták meg a szövendő vászon szélességét, hosszúságát egyaránt. Ezt tették fel az osztovátára/szövőszékre, annak függvényében, hogy mit szöttek.

Februárban, márciusban fogtak hozzá a szövéshez. A virágos kender szálából, mivel szebb és finomabb volt, vegyített vásznat szöttek, ami azt jelentette, hogy a kendert gyapottal vegyítve vetették fel a szövőszékre, ez utóbbival öltözték, szöttek. Így készült az ing, párnahaj, edénytörlő, törülköző, abrosz, alsó lepedő előállításához a vászon. Az egy szál kenderhez, egy szál sirített (megsodrott) gyapothoz hozzátettek még boltból vásárolt matringot, és ebből takargatót, kenyértakarót szöttek. A kenderfonal egy részét meg is festették, ezzel színezték az abroszt, törülköt, illetve így szöttek a kockás ingeknek, faluba járó blúznak, szoknyának való vásznat, főleg a háború után, amikor az üzletekben még nem volt áru. Ekkor szöttek a kendernél vastagabb szálú szöszből a gatyának való vásznat, amit aztán „bükkfanadrág”-nak neveztek, mert olyan kemény volt, hogy ha letették, megállott a lábán. A tiszta kenderfonalból szőtt törülköző, edénytörlő szintén durva volt, a mosása nehéz.

A kender legvastagabb része a csepü, amelyből durva, vastag fonalat, a durgát fonták és vegyítették szöszfonallal. Ebből készültek a zsákok, szőnyegek, állattakarók, aszalólepedők, melyekkel szénát vittek, vagy gabona szárítására használtak. A kiáztatott, meg nem vagdalt kenderből készítették a nyolcágú ostornak való fonalat.

Mindvégig arra törekedtek tehát, hogy a kender minden felhasználható részét hasznosítsák, semmi se vesszen kárba belőle. Ezért szedték össze a kender nyüvése után földön maradt, vagy a vihar által földre vert kendert, a *berzent* is.

A kender megmunkálását, feldolgozását áprilisban fejezték be, mert utána következtek a tavaszi munkák: a vetés, burgonya ültetés, veteményezés, a kendermag elvetése, és ezzel új ciklus kezdődik. (Adatgyűjtők, adatközlők: V–VIII. oszt. tanulói, Kedves Juliánna 71 éves, Sándor Csaba, tanár, Szöcs Matild, tanár)

MÉSZÉGETÉS

A mészégetés, magának a méznek az előállítására évszázadok óta paraszti, falusi szakemberek feladata, amit általában földművelés mellett kiegészítő jövedelemforrásként üznek. (Vö. MNL 3)

A mészégetéssel – Kardalus János adatai alapján – 10-13 család foglalkozott állandó jelleggel. Dr. Kós Károly írja, hogy az értékesítéssel is maguk foglalkoztak a tőlük Északra és Délre eső falvakban. „A csíkszentdomokosiak... kiváló teherbíró és serény fehér ökreikkel nagyméretű fuvarozást folytattak a Csíki- és Gyergyói medence falvaiban, főleg a maguk égette mésszel.” Dr. Kós azt is feljegyezi, hogy „a szentdomokosiakat »meszesek«-nek csúfolták.” (Dr. Kós K. 1976. 354)

Kardalus gyűjtése alapján (a Művelődésben közzétett szócikke sajnos nem datálható) a domokosi mészégetés háború utáni személyi, számbeli arányairól és területi előfordulásáról a következő táblázat készíthető el:

Sorsz.	Mészégető neve	Személyi adatai	A mészégető katlan helye	Katlanok száma
1.	Bara Dávid	1901–1956	Szabók pataka	1
2.	Bara Károly	1919–	Szabók pataka	2
3.	Bíró János	1903–1926	Garados	1
4.	Bíró Péter	1932	Garados	1
5.	Ferenc Antal	1914	Kovácspataka	1
6.	Karda Ferenc	1925	Gálkútja	1
7.	Kedves Márton	1904–1971	Széppatak	1
8.	Péter Domokos	1908–1979	Saját udvarán	1
9.	Szabó József	1895–1968	Széppatak	1
10.	Székely Béla	1935–	Kovácspatak	1
11.	Székely Árpád	1931–1979	Kovácspatak	1
12.	Székely János	1921–	Kovácspatak	1
			Összesen:	13

A 80-as évek elején már csak Bara Károly (sz. 1919-ben) éget meszet a Szabók patakában. Két kemencét működtet hagyományos módon, a mézskövet Terkónyulványából, Gálkút patakának vízmosásából gyűjti össze és szállítja a katlanhoz. (Kardalus János adata)

Szintén Kardalus Jánostól tudjuk, hogy Bara Károly hagyományos módon égeti a meszet: katlanja meredek oldalba kőből épített, kétnyílásos (3 m magas, 1,50 m széles). Noha az égetés folyamata is hagyományos, Bara Károly a tűzifa

mellett gumiabroncsot, fáradt olajat és motorint is használt katlanjában. Hetente két katlant égetett ki, melyből 8–10.000 kg égetett meszet nyert.

Bara Károlyról Ferencz Imre is írt abban az időben a Hargitában, Az utolsó mészégető (?) címmel. Nosztalgias hangvételű cikkében ez olvasható: „Megyénken... alighanem ő az egyetlen mészégető. S alighanem ő a legutolsó mészégető is.”

Az egyházi adatok szerint legnagyobb mészégető kemencéje az egyházközségnek volt, a Garados alatt. Annak a területén nőtt ki a Garadosi mozaiküzem, az ország legnagyobb ilyen profilú üzeme. (lásd Mozaik üzem cím alatt)

Háziipartörténeti tényként állapítjuk meg, hogy mészégetéssel ma már senki nem foglalkozik, a 89-es fordulat után sem került rá vállalkozó, így mint háziipari tevékenység Szentdomokoson végképp megszűnt.

MÉHÉSZET

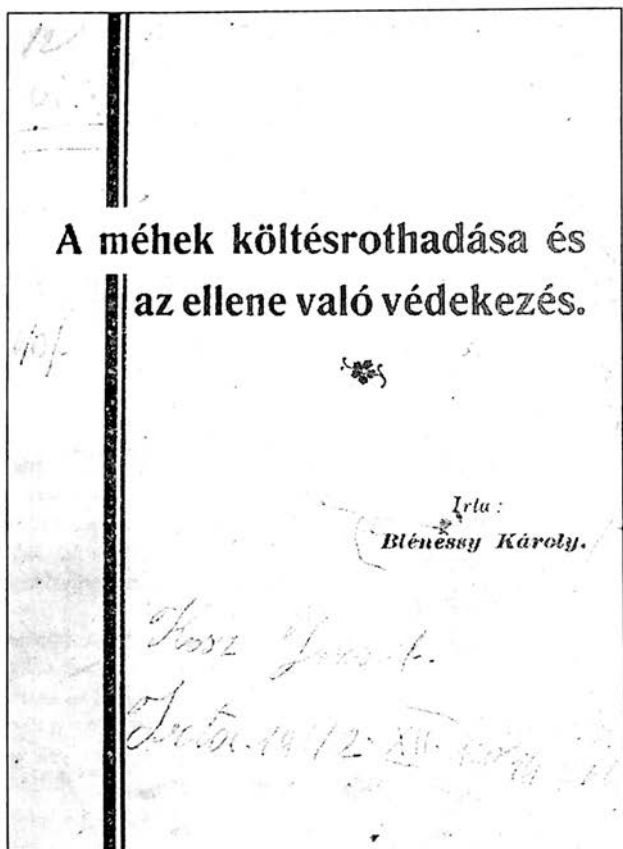
Szentdomokoson évszázadokra visszamenőleg méhészkedtek. A méhészetnek nemcsak anyagi haszna volt – élelmiszer, gyógyszer, jövedelmezőség –, hanem bensőséges „lelki” kötődés is jellemezte a méhekkel való foglalkozást. Ezt bizonyítja az a ma is élő hiedelem, mely szerint ha a méhész gazda meghal, „be kell szólni nekik a kaptárba: »Tudjatok róla, hogy gazdátok meghalt!« Hanem mind elpusztulnak.” (Bövebben Balázs L. 1995. 228–229)

A múlt század végén, sőt még századunk elején is kasokban (küpükben) méhészkedtek. Közben rátértek a deszka kaptárok készítésére. Ezek voltak az ún. hátulról kezelős állókaptárok. Országos kaptárnak is hívták, mivel ez a típus terjedt el az egész országban, a kasos méhészet mellett. Az 1920-as évek végén és a 30-as évek elején Blénessy Károly, a „verstanító”, ahogyan nevezték, egy újabb változatot hozott be a községbe. Ő zsuppszalmából, farámás egy családos rakódó kaptárt készített, felülről volt kezelhető. Mérete: 32 x 32 cm. Ezt a típust nagyon sok méhész átvette.

Blénessy Károly szervezte meg az első Méhészgyesületet 1929–1930-ban, több mint 100 taggal, akik mintegy 1200 méhcsaláddal rendelkeztek. Több méhcsaládos gazdák abból az időből: Id. Szőcs Ferenc, az egyesület elnöke, Kedves György (mézes), Karda Dániel, Karda Márton, Péter János, Bara Lajos, Péter József, Karda Péter, Török Ignác, Bács Áron, Fábián Félix, Albert Árpád és mások.

Az egyesületi tagdíjából gyümölcs- és hárscesmetéket vásároltak, melyeket a község különböző pontjain ültettek el.

Az egyesület méhésztanfolyamot is működtetett, melynek előadója Blénessy Károly tanítóigazgató volt. Az iskolás gyerekekkel is nagyon sokat foglalkozott, gyakorlati bemutatókat tartott saját méhészetében, szakfűzetet tett közzé.

Tevékenysége nyomán egyre többen kezdtek méhészkedni. Az idősebb méhészek szerint a II. világháború kezdetéig minden harmadik-negyedik háznál volt egy-két család méh. A háború alatt a falu méhállományának nagy része megsemmisült. Évek teltek el, míg a veszteséget pótolni tudták.

1948-ban szerveződött újra a méhészegyesület. Az egykori tagság sokakkal gyarapodott. Az egyesület fő szervezői Bíró András, Szöcs Ferenc, Török Ignác és Bara Sándor voltak, akik méhésztanfolyamot is indítottak. Bíró Andrást az egyesület továbbképző tanfolyamra küldte Kolozsvárra, ahol új kaptártípusokkal ismerkedett meg: pl. a felülkezelős, fekvő kaptár, rakodókaptár stb.

A méhállomány újra gyarapodni kezdett, és megközelítette a háború előtti helyzetet. Viszont 1962-ben újra csapás érte a méhészeket. A kollektív gazdaság megalakulásával a földeket összeszántották, a mezsgyéket felszámolták, aminek nyomán a „méhlegelők”, a „virágzópallagok” eltűntek. Mindezt követte a repülőgéppel, más eszközzel való vegyszerezés, műtrágya szórás, ami viszont az állóméhészet végét jelentette. A vándorméhészetre alkalmatlan családok nagy része elpusztult. Elkezdődött a vándorméhészkedés, szekérrel, traktorral. A több méhcsaláddal rendelkező méhészek vándortanyákat béreltek a Csík rajoni, később a Megyei Méhészegyesületől, valamint az erdészeti hivataltól, ami viszont szerződéssel, azaz méhésztermékek leadásával járt. A domokosi méhészek vándortanyái, méhlegelői Szánduj, Virgó, Nagyj, Nagylok, Kicsipatak erdős területei voltak. A méhek főhordását a málnavirág és különböző vágásvirágok (füzike) biztosították. Voltak, akik az ország különböző részeibe is elvándoroltak, az akácerdőkbe. Vándorméhészek: Bíró András, Szabó Imre, Karda László, Albert Vilmos, Boros József, Szabó Áron, László Áron, Ferenc István, Török Ignác. Márton Árpád, Márton Imre, Török Attila, Márton Vilmos, Boros Antal. A fentiek mintegy 250 családdal vándoroltak. Így volt ez 1990-ig, amikor a földek újból magánkézbe kerültek. A vegyszerezés megszűnt, a mezsgyék a parlagok visszaálltak, virágozni kezdtek, és a vándorméhészek ismét álló méhészekké lettek.

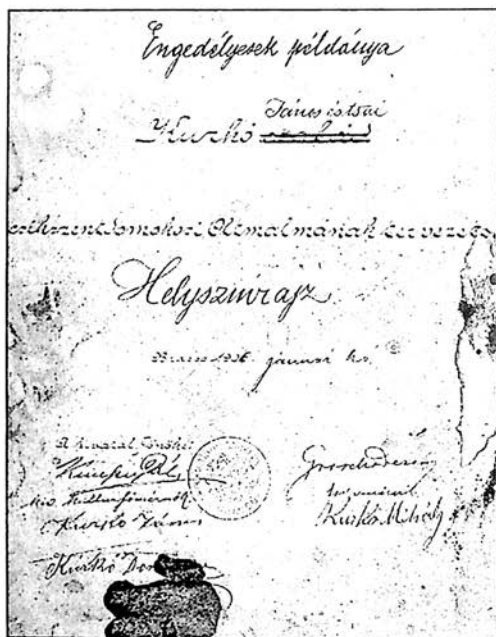
VÍZIMALMOK, VÍZIFŰRÉSEK

Csík-szentdomokos egykori faluképéhez és civilizációs valóságához hozzátartoztak a vízimalmok és vízfűrészek, a népi technika és technológia alkalmazásának műhelyei, felszerelései, kis „üzemei”, melyeket a falu felső határától az alsó határáig elsősorban az Olt folyása és Szedloka pataka mellett, de a kisebb patakokon is működtettek. Ezek egyben egy-egy sajátos mesterséget, szakmai és társadalmi rétegződést is jelentettek a falu társadalmában. A malmok, fűrészek és egyéb beépített gépek szerkezeteit, eszközeit mind-mind helyben, legtöbbször maga a tulajdonos állította elő, készítette el: a vízikereket, a szabályozható vízi csatornát, vízlezárót, a *tejkét*, *perpencét*, a termésköböl kidolgozott malomköveket, a kövágáshoz használt kalapácsokat stb. Fokozatosan alkalmazták, illetve szereltek be máshonnan hozott gépeket is (pl. áramfejlesztő).

A domokosi vízimalmok és fűrészek többsége már a múlt század végén működött, apáról fiúra szálltak. A legtöbb csak időszakosan üzemelt, a tulajdonosok rendszerint nem alkalmaztak idegen munkaeerőt (molnárt, gáterost).

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A malmok inkább az állatok részére öröltek, daráltak lisztet, amit ha megszi-
táltak, kenyérsütésre is alkalmas volt, a fűrészárut pedig, mint láttuk, a fuvarosok
messzi földre elhordták. Elmondható, hogy a víz hasznosításának rendje és rend-
szere volt. Ezt bizonyítja a Magyar Királyi Kultúrmérnöki Hivatal brassói kiren-
deltsége által Kurkó János és társai részére 1906-ban kibocsátott engedély, mely
léptékes környezeti helyszínrajzot is magába foglal. A műszaki dokumentáció
egyben az akkor működő vízimalmok és fűrészek helyzetét, topográfiáját is tar-
talmazza.

Az 50-es évek elejétől a malom- és vízfűrész tulajdonosok kuláklistára ke-
rültek, a malmokat, fűrészeket leszerelték, a szerkezetek, felszerelések lassan
megsemmisültek, elkallódtak. A 60-as évek a víz energiáját hasznosító gépek,
egy paraszti technika és műveltség végét is hozták.

A szentdomokosi vízimalmok, fűrészek egyikén-másikán más szolgáltatáso-
kat, műveleteket is elvégeztek: só darálás, olajütés (len- és kendermagból),
gyapjúfésülés, ványolás.

Vízmeghajtású gépek Szentdomokoson

Sor. sz.	Tulajdonos neve	Működtetett gépek, felszerelések	Telepítés helye	Helyi megnevezése
1.	Péter B. József	gáter	Sípos száda	Kétfűrészlapú gáter
2.	Bara Lajos-Simó Ferenc	malom	Széppataka száda	-
3.	Boros Teréz	malom, ványoló	Borvízpatata száda	Borosok malma
4.	Radvenszky Kázmér	gáter	Oltrezalja	Radvenszky féle gvár
5.	Albert Márton	eszterga	Bános	-
6.	Albert Domokos	malom	Bános	Albertek utcájában
7.	Márton Domokos	szítás malom, gáter	Nagyvölgy feje alatt	Márton Domokos gyára
8.	Kurkó Márton	malom	Nagyvölgy feje alatt	-
9.	Kurkó Áron	malom	Nagyvölgy feje alatt	-
10.	Kurkó Mihály	malom, fésülő	Nagyvölgy feje alatt	-
11.	Tamás Imre	malom	Szikrák utcája	-
12.	Bara József	malom	Malomfelalja	Pistika-féle malom
13.	Márton Árpád	malom	Malomfelalja	Szabó József féle malom
14.	Ferencz András	eszterga, ványoló	Csere alatt Gálkútján	Csorgó szádában
15.	László Antal	malom	Cseralja	-
16.	Kedves József	olajsütő, ványoló, fésülő	Felszeg utca	-
17.	Kedves András	malom	Felszeg-Hegyalja	Kedvesek malma
18.	Simon József	malom	Felszeg utca	-
19.	Opra János	malom	Nagypalló	-
20.	Ferenc Lajos Márton	malom	Nagypalló	-
21.	Dobos Péter	malom, ványoló	Alszeg	-
22.	Török Ferenc	malom	Vízárók-Holtárók- Alszeg	-
23.	Miklós Péter	malom	Vasút átjárón alul	Pipások féle malom
24.	Szebeni István	malom	Telek	-
25.	Dobos Péter	malom, eszterga	Mozaik utca	-
26.	Kedves Gergely M.	malom	Szedloka	-
27.	Márton Antal	malom	Szedloka	-
28.	Kedves Ferenc	malom	Jáger utca	Jágerok malma
29.	Kádár József	malom	Jégpálya mellett	-
30.	Bőjte Ignác	malom, olajsütő	Piac mellett	-
31.	Kádár Péter	malom, olajsütő	Középtíz	Lepcsegő malom
32.	Szabó Gergely	malom	Szadakútpatata	-
33.	Bodó Árpád	malom, áramfejlesztő	Vársorokalja, Lokpatakán	-
34.	Kádár Ferenc	malom	Vizelőt, Lokpatata	Kádár utcájában
35.	Biró Miklós	malom	Telekbe, Lok- és Szadakútpatata összefolyásánál	-

(Adatközlő: Sándor Imre 64 éves, 1998)

A KISIPAR ÉS KISIPAROSSÁG MAI HELYZETE

A háború előtti és utáni évek kisipari tevékenységét sajátosan az állattartás ösztönözte, határolta be: szerkezete ebből alakult ki, illetve erre épült. Jellemző, hogy 1948-ig Szentdomokoson 7 tímármester, 3 inassal, segéddel, 11 hentes, 5 szücsmester, 18 cipész tartott, működtetett üzletet, műhelyet. A fogyasztási szövetkezet (a kereskedelemről szóló fejezetben írtunk róla) kisipari tevékenysége közülük sokat megszüntetett, részben viszont rájuk alapozott.

Az alábbi lista a háziipar szerkezeti és minőségi átalakulását, egyben az életminőség változását, a szakmai rétegződéseket jelzi, a részben hagyományos, de ugyanakkor nagyon sok új, korábban ismeretlen kisipari tevékenység, illetve magánvállalkozás helyzetét is tükrözi:

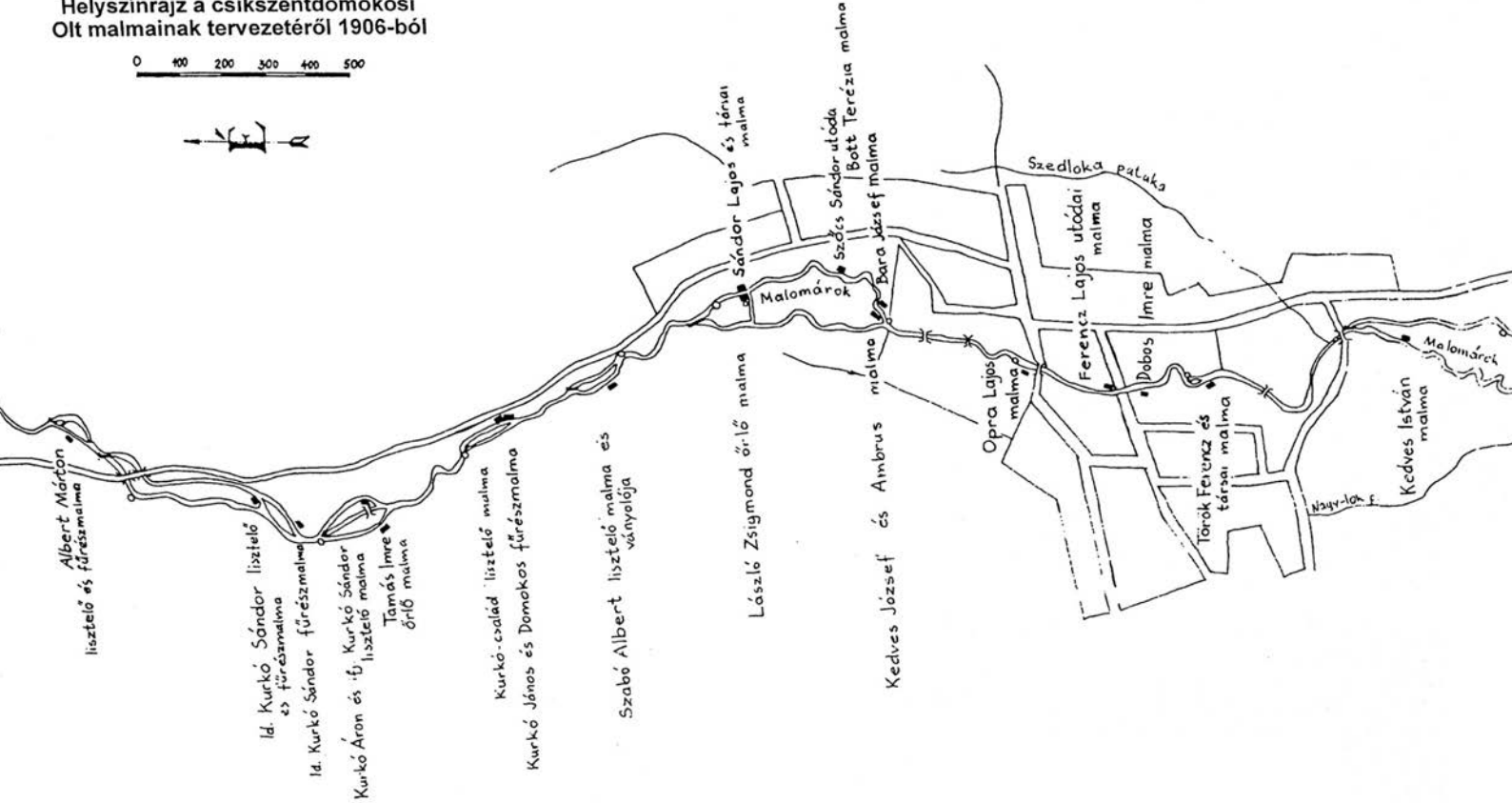
Magánvállalkozások, kisiparosok 1989 után

(A bejegyzés sorrendjében)

Sor. sz.	Vállalkozás megnevezése	Vállalkozó kisiparosok neve, lakcíme
1.	S.C. BIARTEX, TESĂTORIE DE LĂNĂ ȘI BUMBAC - Gyapjú és gyapott szövőde	Biró Vilmos, Feltíz 1241
2.	BISTRO - Gyorsbüfé	Márton Mária, Dormaalja 1478
3.	S.C. BIFARM S.R.L. - Gyógyszertár	Boros Ibolya, Piac tér 444
4.	HAȘMAS IMPEX S.R.L., MAGAZIN MIXT - Vegyes üzlet	Bara Edit - Biró Zsófia, Dormaalja 1420
5.	COM. ÁBRAHÁM S.R.L., MAGAZIN MIXT - Vegyes üzlet	Ábrahám Ferenc, Középtíz 449
6.	S.C. GĂLL COM. CENTRUM S.R.L., MAGAZIN MIXT SI UNIVERSAL - Vegyes és általános áruház	Gál Miklós Levente, Piac tér 505
7.	ABC SNORKY S.R.L. MAGAZIN MIXT - Vegyes üzlet	Kurkó Klára, Feltíz, 1185
8.	S.C. IMPEX KURKÓ S.R.L. MAGAZIN MIXT - Vegyes üzlet	Kurkó Árpád, Altíz, 1705
9.	S.C. ELECTRO-SAT STUDIO TELEV. PRIN CABLU - Kábeltelevízió	Szabó Béla, Cseralja, 944
10.	S.C. CORYLUS S.R.L. - MAGAZIN MIXT UNIVERSAL - Vegyes és általános áruház	Miklós Árpád, Faluvég, 81
11.	ARKEN KFT - XEROX - Fénymásoló ATELIER DE CONFECȚII A OBIECTELOR ART. DIN LEMN - Fából készült népművészeti tárgyak	Kosza Endre, Feltíz, 712
12.	S.C. SUSANCO IMPEX S.R.L. BIRT MAGAZIN MIXT - „Góbé Csárda” Vegyes üzlet, kocsmá	Székely Irén, Piac tér, 338 Pálosztoga, 504

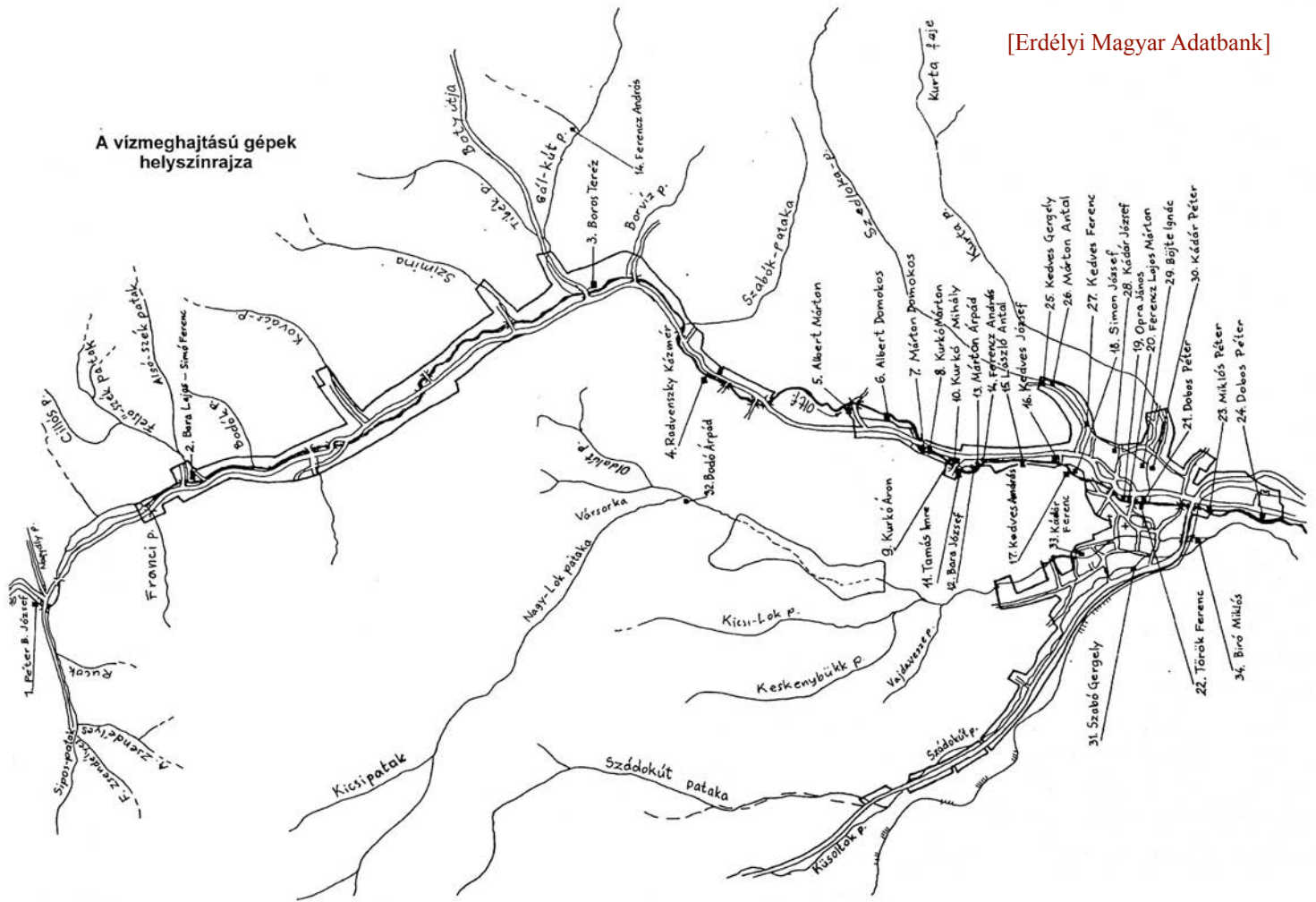
Helyszínrajz a csíkszentdomokosi
Olt malmainak tervezetéről 1906-ból

0 100 200 300 400 500

A vízmeghajtású gépek helyszínrajza

13.	S.C. ORGONA S.R.L., ATELIER-TAMPLAR - Asztalosműhely	Albert Béla, Faluvége, 107
14.	S.C. GARADOS S.R.L. - MĂCELĂRIE - Mészárszék	Barabás Jolán, Garadosalja, 1852
15.	S.C. COMEXPRES S.R.L., MAGAZIN MIXT SI UNIVERSAL, MAGAZIN MIXT, BUFET, BUFET „Gondűző” - Általános Áruház, Vegyes üzlet, Bodega, „Gondűző” italbolt	Kurkó Márton, Rezalja, 141
16.	S.C. MENATEX S.R.L. Atelier de vulcanizare Vulkanizáló műhely	Péter László, Faluvég, 173
17.	ASOC. FAMILIALĂ „BĂCS” - Vegyes üzlet	Bács Hajnalka, Pálosztoga, 225
18.	S.C. KEDVES IMPEX S.R.L. ȚESĂTORIE DE LĂNĂ - Gyapjúszövőde	Kedves Judit, Altíz, 1675
19.	S.C. ANONIMUS S.R.L. Tâmplărie, librărie - Asztalosműhely, Könyvesbolt	Kósa Mihály, Carina 535
20.	BETULA NANA IMPEX S.R.L. Bar de zi - Nappali bár	Bajna Emil, Garadosalja, 1790
21.	S.C. PALCOM S.R.L., Bar - Bár	Szabó Péter Pál, Piac tér, 504
22.	S.C. DORTEX S.R.L. Bodega - Vigadó	Sándor Árpád, Faluvég, 117
23.	COOP. DE CONSUM SÂNDOMIC O.C. FEDERAL COOP - HARGHITA - Szövetkezeti vállalkozás	Piac tér
24.	ATELIER FOTO - Fényképezészet	Mákszem Veronka, 1642
25.	RESTAURANT - Vendéglő	Mákszem Árpád, Középtíz, 1642
26.	S.C. ALIANŢE S.R.L., MAGAZIN MIXT - Vegyes üzlet	Samuel Amália, Vizeleje 1321
27.	S.C. VILLANÓ S.R.L.	László Lajos, Cseralja, 1643
28.	S.C. RÁCZ IMPEX S.R.L., MAGAZIN MIXT EN GROS - Vegyes üzlet, Nagybani	Rácz Tibor, Altíz 1619
29.	UNIT.-M S.R.L., BERĂRIE, „Aranykorsó”, söröző	Miklós László, Altíz 1546
30.	S.C. BĂLINT IMPEX S.R.L., MAGAZIN MIXT - Vegyes üzlet (2)	Bálint Vilmos, Piac tér, 515
31.	S.C. RYAS-COM S.R.L., ABATORIZAREA ANIMALELOR - Vágóhid	Kedves János, Feltíz, 639
32.	TRANS-ELEPHANT IMPORT-EXPORT, Import-Export vállalkozó, Turkáló	Sándor Tünde, Középtíz, 408
33.	KARIB IMPEX S.R.L., MAGAZIN MIXT SI UNIVERSAL - Vegyes és általános áruház	Karda Péter, Középtíz 362
34.	KARIB IMPEX S.R.L., MAGAZIN MIXT SI UNIVERSAL - Vegyes és általános áruház	Török Zoltán, Vizeleje, 1484
35.	MAGAZIN ALIMENTARĂ - Élelmiszer	Székely Magdolna, Altíz, 1507
36.	ASOC. FAMILIALĂ, ATELIER DE COAF. ȘI FRIZERIE - Fodrászat	Barabás Erzsébet, Vizeleje, 1261

37.	ILM COM. S.R.L., MAGAZIN MIXT - Vegyes üzlet	Albert Magdolna, Bános, 1143
38.	S.C. COMAT HR S.A., MAGAZIN INDUSTRIAL - Ipari áruk	Kádár Ernő, Pálosztoga, 255
39.	INDEPENDENT, FRIZERIE – Fodrászat	Kurkó Árpád, Feltíz 1631
40.	S.C. ANIKO-COM S.R.L. CAFE BAR – Kávézó	Márton Anna, Altíz, 1631
41.	MAGNUM S.R.L. MAGAZIN MIXT, Bufet „RANDEVOUS” (2)	Opra József, Altíz, 1583, Feltíz, 609
42.	S.A. „MAJORCHIK” POMPE FUNEBRE, CADOURI - Temetkezési vállalkozás – Ajándék	Majorchik Irén, Vizeleje, 1386
43.	A.F. SZAKÁCS – Turkáló	Bács Gizella, Sárosút, 1917
44.	A.F. TAMPLARIE – Asztalosműhely	Székely Dávid, Vizeleje, 1288
45.	A.F. CIRCULAR – Favágó	Karda János, Vizeleje, 1343
46.	A.F. „MARTON” MAGAZIN MIXT, ATELIER MECANIC - Vegyes üzlet, Lakatos műhely	Márton Áron, Sárosút, 1925, Márton Dóra, 1939
47.	A.F. „CASSANDRA” BUFET – Falatozó	Bodó Magdolna, Garadosalja 1831
48.	MARSPAN S.R.L., BRUTARIE - Pékség	Nemes Sándor, Középtíz

A bejegyzett fenti vállalkozásokon, kisipari tevékenységeken túl még számon tartanak a faluban fogatosokat, cséplőgépeket, kovácsokat, hámjavitókat, autószerelőket, kőműveseket, cipészeket, masszórt stb., és ezzel még mindig nem teljes a kisipari tevékenységek listája, hisz vannak olyanok, akik már csak kedvtelésből, alkalmyszerűen végeznek, mellékesen ilyen munkát.

IV. CIVILIZÁCIÓ, MŰVELTSÉG, SZELLEMISSÉG

SZENTDOMOKOS ÉPÍTÉSZETI KÉPE

Az utak és utcák rendszerét, mint már szó volt róla, a falu földrajzi fekvése, felszíni helyzete irányította. Az épületek külső arculata, tájoltsága jórészt szintén a fentiek hatása nyomán alakult. Az utcák és épületek együttese, mely az emberi lét és mozgástér elsődleges szabályozói, a századok folyamán végbement változások ellenére is régi típusú település képét nyújtják, Szentdomokoson. Erre van a telkek, „életek” elhelyezkedése, főleg a legrégebnek bizonyult falurészekben, ami a szétszórtság, rendszertelenség benyomását kelti. A keskeny, zezzugos utcák, zsákutcák, a telkek, házak fűrészfogas elhelyezése is ezt sugallják. A legrégebnek tartott falurészben, a Várutcában egymás mellett találni az úttal párhuzamos, de ugyanakkor az út hosszára merőlegesen elhelyezkedő telket is.

Maga során a telkek kiképzése is változatos képet mutat: sok esetben a lakóház kiépült az utcára, homlokzati fala a kerítéssel egy szinten áll, máshol pedig a lakóház bent az udvar mélyén található és előtte sütő, babonás áll. Az úttal párhuzamosan elhelyezkedő telkeken az istálló és csűr fala egyben kerítést is képez, mivel kiépült az utcára.

A KAPU

A kívülről (utcáról) érkező számára az első építészeti képelem a kapu, melynek a magyarság körében általában, a Székelyföldön sajátosan nem csak tárgyi, fizikai, térelválasztó szerepe, hanem szellemi, erkölcsi töltete is van. Ezt a kapuk kiképzése, díszítése, feliratozása egyértelműen jelzik.

A különböző kaputípusok közül leginkább figyelemre méltó a kötött vagy galambbúgos/galambdúcós kapu. Az alapkövet leszámítva a kaput teljes egészében fából, mivel Csíkszentdomokoson legtöbb erdő fenyőerdő, nagyrészt fenyőfából ácsolták. Csak a legnagyobb súlyt viselő tartóoszlopok, a kapusások, a sasokat összekötő gerenda „a fejfa” (homlokfa, kontyfa, Csíkszenttamáson „agyfa”), illetve a faragott deszkabetétek készülnek a tömörebb és teherbíróbb tölgyfából. Ugyancsak fából (leginkább bükkfából) készültek az összeillesztésnél használt szegek.

A kapusásokat a földbe ásott *cserékövek*hez erősítették, a sasokhoz pedig a kapu többi részét. A *cserékövek*et a Szádakút pataka környékén található andezit változatból faragták.

A galambdúcós ácsolt székelő kapu a következő szerkezeti elemekből áll össze: kis- és nagykapu nyílás, illetve az ezekbe illeszkedő kis- és nagykapu, kapusások (tartóoszlopok), kis- és nagyfejfa (szemöldökfa vagy kontyfa), négyzettömítés, kis- és nagy hónajkötések, galambbűg vagy galambdúc, valamint a tetőzet.

A három kapufa és a fejfa mintegy keretet képeznek a két kapunak. A kapunyílások boltíveihez igazodnak a kapuk formái. A nagykapu alsó része tömör deszka, a felső részt lécből állítják össze. A lécek lehetnek a kapu félköre sugarainak irányában elhelyezve, felül félkör vagy háromszög alakú léccel egybefogva vagy függőleges elhelyezkedésben. Ebben az esetben a lécek felső végét úgy vágják, hogy félkört képezzen, kísérve a kapu nyílását, illetve ívét. A léceket egymástól újabb léctávolságra helyezték, és úgy faragták, hogy vagy önmagukban vagy egymás mellé állítva különböző formákat képezzenek. Így megkülönböztetünk *spiccbognis*, *lándzsa*, *gyertyaláng*, *félhold* alakúra képzett lécvégeket. Ha függőlegesen vagy sugarasan a lécek helyett deszkát helyeznek el, azok egymás mellé szorosan vagy csak nagyon kis közszel voltak állítva. A deszkák szélére mintákat vágak, faragtak: félkör, félhold vagy háromszög alakúakat. Az így párosával egymás mellé helyezett lécek kör, ellipszis, illetve rombusz mintákat adtak ami jellegzetesen domokosi motívum.

Ha a lécek közét rövidebbre vágott lécekkel töltötték ki, ezek segítségével is képezhettek ábrákat. Nem volt ritka a kapu felső részének lécekkel való rácsozása sem.

A szekerek bejárására alkalmas nagykapu lehet kettényíló vagy egészbenyíló (egybenyíló). Az egészbenyíló kapu volt a gyakoribb, a másik típus újabb keletű. A sugaras díszítést inkább a kettényíló kapuknál alkalmazzák.

A kiskapu díszítése összhangban van a nagykapuéval, vagy a fölötté található négyzet alakú deszka tömítésével.

A kapu vázát képező gerendák díszítése nem túl zsúfolt. Leggyakrabban alkalmazott díszítő motívumok a füzérszerűen egymásba kapcsolódó, a kapuk körívét végig kísérő stilizált makkok, a körrózsa vagy rozetta, illetve kis félkör vagy kör alakú bevágások (néha furatok) egy-két sorban vagy csoportokban elhelyezve. Ugyancsak díszítő szerepe van a fejfára faragott felíratnak, ami napjainkban az építető és neje nevének kezdőbetűire és az állíttatás évszámára szűkült, hely pedig nem a fejfán, hanem a négyzettömítésen van. Az állíttatás évszámát néha a cserékövekbe is befaragták. A fejfára faragott felirat általában rövid és rimes volt. Egy példa: „Ha jó szíved s neved ide bátran jöhetsz, ha rossz, tágos az út fel, s alá elmehetsz. Állíttatta Bodó Imre hitvesével Albert Annamáriával 1886-ban”

*A falumúzeum otthona.
Épült 1774-ben.*

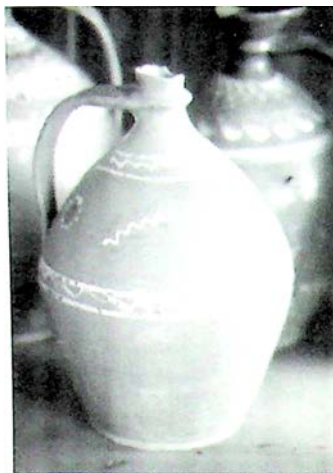
Péter János a múzeum önkéntes öre volt

Akik a házat 1976-ban önkéntesen rendbe tették

Tájház belső

Cserépedények (Foto: Váradli Pál)

A pásztorkodás eszközei
(Foto: Váradli Pál)

Pápai Páris Ferencz: Az orvoslás mesterségéről – 1687 (Foto: Váradli Pál)

Képeslap 1943-ból

Ünnepi férfiviselet – 1930-as évek vége

Ünnepi legényviselet – 1950-es évek

Nyári erdei viselet – 1943

Ünnepi harisnya dísz

Tánccsoport ünnepi viseletben az Ezer Székely Leány napján – 1994

*Öregasszony ünnepi viselete
(Foto: Balázs Lajos)*

*Fiatalasszony ünnepi viselete
(Foto: Balázs Lajos)*

*Fiatalférfi ünnepi viselete
(Foto: Balázs Lajos)*

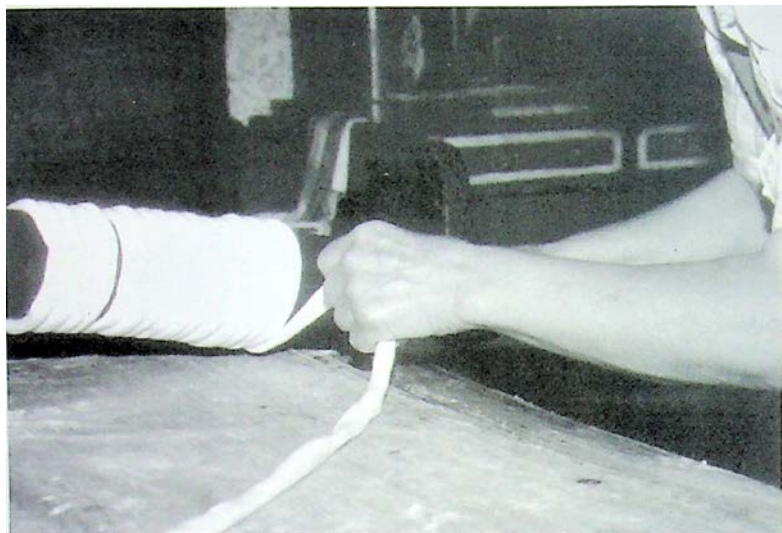

*Hétköznapi viseletek
(Foto: Balázs Lajos)*

Kürtőskalács sütés

Kürtőskalács sütés

Farsangtemetés (Foto: Ádám Gyula)

Angyalozás (Foto: Balázs Lajos)

Mákszem Jánosné, aki 1990-ben a szokást újraélesztette (Foto: Balázs Lajos)

Betlehemesek (Foto: Váradi Pál)

Jászolyivő betlehemesek (Foto: Váradi Pál)

Aprószentelők (Foto: Váradi Pál)

A fejfa fölött van a kapuk nevét és sajátos jellegét megadó kazetta, a galambbűg. Ennek a kb. 35 cm magas, a kapusások vastagságával megegyező vastagságú, a fejfa fölött végigvonuló dobozoknak az elülső oldalán 5–10 cm átmérőjű lyukak találhatók. Ez a galambok és kismadarak otthona, ami manapság csak díszítőelemként ismert kapurész. A galambbűg fölött volt a tető, szarvazat. Ennek esővédő és díszítő szerepe volt. A fődéshez zsendelyt (zsendelyt) használtak, amit a havasok északi (északos) oldaláról levágtott, szárított fenyőfa törzséből hasítottak.

1996-ban sikerült felmérni Csíkszentdomokos több mint 2000 házát. Az értékes kapuk és házak kapcsán aggodalommal figyeltük (figyeljük) ezeknek lebontását, átalakítását, a falu arculatának változását, ami a régi értékek eltűnéséhez vezet.

Megjegyzendő, hogy egy galambbűgös székely kapu építési költségei egy tornácos ház építési költségeivel vetekednek.

Felmérésünkkor a faluban 10 festett galambbűgös kapu állt (ebből hatot az utóbbi 20 év alatt festettek le: 3 zöld, 3 barna, 2 sárga, 1 fekete, 1 vöröses barna), 20 festetlen galambbűgös kaput találtunk. Az 1990 óta készült galambbűgös kapuk mind stílusukban mind ízlésükben elütnek a hagyományos csíkszentdomokosi hagyományoktól. Két kapu jenőfalvi-karcfalvi ízlés szerint készült 1959-ben illetve 1970-ben. Építőik: Albert Ignác, illetve Kalamár Jakab.

A helybéli lakosságtól bevallás, visszaemlékezés alapján összegyűjtött adatokból következtetni lehet, hogy kik voltak azok a mesteremberek, akik galambbűgös kapukat építettek. Az adatok értelmezésénél zavaró, hogy sok tulajdonos az ácsmester neve helyett az építető nevét emelte ki. Még élő, öreg ácsmesterekkel egyeztetve az adatokat leszűrhetjük a következtetést, hogy Bara Sándor, Kurkó György és Albert Márton voltak azok akik századunk 40-50-es éveiben galambbűgös kapukat állítottak.

Az 1989 után állított galambbűgös kapuk már idegenek a faluban megszokottaknál: Udvarhelyszéki ízlés szerint készültek, építőjük: Albert Ferenc.

Kis székelykaput gyakrabban állítottak, az állíttatás költségei is kisebbek voltak. Legtöbb ilyen kaput a gazda (tulajdonos) maga állította, ezért nehéz általánosítani, megkeresni a kis székely kapu állítással foglalkozó mesterek nevét.

A sok mester léte viszont sok stílust feltételezne, de épp ez a meglepő: stílusban, vonalvezetésben, díszítésben ezek a kapuk alig különböznek egymástól.

133 kis székely kapuból 6 zöld, 2 barna, egy sárga, egy kék, 123 fekete vagy festetlen és 7 új keletű, udvarhelyszéki ízlés szerint készült. Az új keletű, új ízlésű kapuk általában 1980 utániak és legtöbbször Kosza Imre munkája.

A LAKÓHÁZ

Az impozáns, 3-4 m magas kapuépítmények mögött szerény, puritán egyszerűséggel húzódnak meg a valamikor csak fából épült lakóházak, melyek több nemzedéknek elégtették ki a lakásszükségletét. Székelyföldön, jellegzetesen a Felcsíkon ismert háztípusok közül a tornácos a leggyakoribb. Elődje a *ponkos* ház volt.

E háztípusnak nem raktak fundamentumot. Alig négy kő tartotta a négy saroknál a faházat. Ezekre helyezték az első rend gerendát – a talpfát – téglalap alakban négyet. Ezek közül a két rövidebbet kiengedték a hosszabb gerendákon elül, a ház elé. Ez lett a ház előtere, a ponk. Az 1–1,5 m-re kiengedett gerendavégék közét sárral, agyaggal töltötték ki, majd padolták.

A ponk utóda a tornác. Ez abban különbözik az előbbtől, hogy gerendákkal rögzítették a tetőzethez és 70–80 cm magasan bedeszktázták. A tornácos háznak már kőalapot is raktak, esetleg ástak. A talajból 40–50 cm-re felhúzott kőfalra került a talpfa ugyanúgy kiengedve elől, mint a ponkos ház esetében, csak hogy itt a kőalap magassága miatt alulról is biztosítani, alátámasztani kellett a tornácot. A talpfa lerakása után következett a falak felemelése. Felcsíkon a falakat fából rakták, ezeket a sarkokon összekapcsolták. Csíkszentdomokoson négyféleképpen illesztették a vízszintesen egymásra rakott gömbölyű vagy faragó fejszével szögletesre nagyolt fákat: *gombolyag gerezdbe*, *kapocsgerezdbe*, *farkasfogba*, *fecskefarokba*. Az első két illesztési forma régebbi, nem munkaigényes, inkább a ponkos házaknál lelhető fel. A fecskefarok típust használják manapság. Ez a legpontosabb illesztési mód és a legnagyobb stabilitást biztosítja az épületnek. Régebb a farkasfogast teherbíróbba tették azáltal, hogy bükkfa szegeket vertek bele. Mostanság vasszegeket használnak. A kapocsgerezdbe való kapcsoláskor a falszinttől kb. 8 cm-re távolodik el minden egyes gerenda vége.

A klasszikus parasztház tornáca a ház előtt vonul végig. Újabb keletű ez a tornác, amely a ház útra néző oldalán is kertezi a házat, tehát két oldalról. Ez utóbbi esetben nemcsak a rövidebb, de a hosszabb talpfákat is kiengedik egy-egy oldalon.

A falakat és közfalakat is kb. 90 cm magasságig rakták vízszintesen egymásra, azután tették be az ablakasokat, és hagytak helyet az ablaknyílásnak. Az ablak és ajtónyílás felső fele egybeesett.

Az ablaknyílások fölé három vagy négy rend gerendát fektettek. Az épület hátsó falára, ahová nem kerülnek ablakok, egy rend fával többet tesznek, számítva az esetleges összenyomódásra. Amikor a falak megfelelő magasságot értek el, azt mondták, hogy készen van az épület dereka. Erre rakták fel a tetőgerendákat, amelyeket kiengedtek (kieresztettek) a talpfákhoz hasonlóan a

tornác fölé. Erre került rá a szélkoszorú. A padlás alapjául szolgáló gerendákat bevésik a falakba, majd lepadolják 24-es (24 mm) deszkával. A már lepadolt padlást még egy rend deszkával fődhatték úgy, hogy a közöket takarják. Erre mondták, hogy bélést tettek a padlásra. A padlást utóbb letapasztották, sárral sikították egyrészt azért, hogy felülről jól szigeteljen, másrészt mert a gabonát ott szárították őszi időben. A sárral való tapasztást évről-évre megismételték.

A régi parasztházaknál a gerendák bekerültek a plafon alá. A padlástartó gerendákat egymástól 1,5 m-re vésék be. A szélkoszorúba vésik be a szarvazatot, vagy tetőzetartó szarufákat. Ezeket előre kiszámított magasságban, fordított V alakban vésék be, máskor kármiát csináltak (faragtak), felső részükön pedig macskafakkal erősítették össze, a gerendákkal párhuzamosan. A szarvazat gerendáit kiengedték a tornác elé (föle), illetve a ház hátsó fala mögé, így védtek esőtől, hótól a ház falait. Ezt csepegőnek nevezték. A tető formája változó, az építető vagy az építkezést levezető mester igényétől, ízlésétől függött. A régebbi tetőtípus a *viharmentes бүтү*, de ismernek még *géberes бүтү*t, *egyenes* vagy *igyenyes* бүтүt. Létezik kazettás бүтү, amit *kopjafás díszítéssel* láttak el, és amelyet díszített *kazettás бүтү*nek neveznek.

A felcsiki házakat egészen a század közepéig zsindelel fődték. A zsindeletet úgy képezték ki, hogy a füst egy *bүb*on (dudorban) távozhasson. A tetőteret a legjobban szigetelték, egyrészt azért, hogy ősszel, amikor a gabonát szárították, a madarak ne jussanak be a padlásra, másrészt pedig azért, mert télen itt fűtölték (tartósították) a disznó származékait: kolbász, szalonna stb.

A lakóházak beosztása igen egyszerű volt. Az egymás után következő, rendszerint két szoba ajtó a tornácra nyílnak, a tornácfeljárók száma pedig általában megegyezett az ajtókéval. Az udvar fele eső szobát két egyenlőtlen részre osztva képezték ki az éléskamrát. A *tornáckerítést* lécezték, de gyakrabban faragott deszkákkal rakták be. Díszítésük rendszerint megegyezett a ház előtti galambbűgos kapuéval, ahol volt ilyen. A házakon általában két ablak volt: minden szobának egy-egy. Ezek a tornácra nyíltak. Új keletű az a szokás, hogy az út fele is, az udvar hátsó fele is ablakot hagynak. A század elejéig a házakat csak belülről lécezték és aztán tapasztották sárral. Kívülről nagyon ritkán, akkor is csak az ajtó és ablaknyílások körül, szigetelés céljából. A múlt századi házak esetében viszont a léceztést sem alkalmazták, hanem bükkfa szegeket vertek a gerendákba és azokat tapasztották be.

A mostanság fellelhető tornácos házak között vannak olyanok, amelyeket csak az udvar felől kísér tornác (ezek száma 1996-ban 311 volt), vagy olyanok, amelyeket az udvar és az út felől övez tornác (1996-ban 28 volt ilyen). Nem jellemző, hogy a házat három oldalról övezi a tornác. A tornác teljesen végigvonulhat a ház előtt, de az 50-es évektől divattá lett, hogy a tornácot mintegy elzárja (általában a

hátsó udvar felől) egy harmadik szoba. Ekképpen jelent meg, újításként, a tágasabb harmadik szoba, ahol állandóan tartózkodnak, főznek, alsznak. Így a szobák rendeltetése is megváltozott... A korábbi egy lakószoba és egy *tiszta szoba* (*első szoba*) helyett konyha és kamra, hálószoba, tisztaszoba jelent meg. Ugyanakkor megfigyelhető a régebbi házak felújítása, módosítása is, ami többféle módon történik. Általános szokás, hogy a tornác helyébe egy szobát, néha előszobát építettek, úgy hogy a talpfát kieresztették a tornác elé a kívánt távolságra, megépítették az alapot (fundamentumot), és erre húzták fel a falakat. A derékrészt ha felhúzták, itt is szélkoszorút emeltek, a szarvazatot pedig hozzákapcsolták a régi ház szarvazatához. Az egészet egybefűdték és toldásnak (*toldásnak*) nevezték. Egy másik terjeszkedési, bővítési mód a csűr fele történt. Így az udvar egyik oldalát (majdnem a csűr) épületsor szegélyezi. A toldás nem minden esetben a jómód jele. Ellenkezőleg, sokan nem rendelkeznek belsőséggel, ahová építhetnének, így toldanak. Csíkszentdomokoson a legkisebb fiú az ösben (ösben, azaz a szülői házban) marad lakni, a szülőkkel egy udvaron (korábban egy házban). Ezért látni nagyon sok udvaron akár három vagy négy generációt is együtt élni. A nagyobb fiúknak inkább új telekre építenek.

A tornác előtt foglalt hely egy kis kerítéssel körülhatárolva a 3-4 négyzetméter területű virágos kert. Nagyon egyszerű virágok, általában évelő növények virágait ültették ide, amelyek nem igényesek. Legkedveltebb a gyöngyvirág.

A telekhez, *élethez* tartozik a rendezett első- és hátsóudvar, valamint a veteményes kert. Az egész *belsőséget* kiteljesíti a csűr és istálló, ami Csíkszentdomokoson egy egységet képez, kimagaslik a többi épületek közül és a valamikori gazdák „módszágát” jelezte. A csűr építésére nagyobb figyelmet szenteltek, több anyagot áldoztak, mint a házéra, ami azzal magyarázható, hogy a megélhetés fő forrása, az állattartás számára ez volt a legfontosabb itthoni munkatér. Az istálló és csűr együttese több egységre tagolta az épületet: hiu (ti. szénapadlás), *odor* (ti. az istállóval átellenben található rész, törek tárolására, takarmány előkészítésére szolgál), rakó (a szekér bejárására kiképzett rész fölött, szénatárolásra). A csűr építési módja sokban hasonlított a házéhoz, csak hogy itt nem szenteltek figyelmet a gerendák egymáshoz való illesztésének, leginkább gombolyag gerezdbe vagy kapocsgerezdbe illesztették. A lazább építéssel a takarmány szellőztetését biztosították. Az istálló építésénél viszont a fákat szorosan rakták egymásra, hogy minél jobban visszatartsák az állati testmeleget, sőt utólag ezt is, mint a házat sárral tapasztották.

Egy átlag csíkszentdomokosi csűr 10-12 m hosszú és 7 méter széles, de a nagyobb gazdák kettős istállót építettek. Ebben az esetben az istálló 8 m-t foglalt el a csűr 16 m összhosszából, szélessége ugyanúgy 7 m volt.

Ha a belsőség elég nagy volt, akkor a csűr mögött sarjús kert is található, ahonnan „friss zöldet” vághattak dísznónak, baromfinak, itthon tartott bárányoknak.

HAGYOMÁNYOS KULTÚRA

Mit jelentett a hagyományos műveltség egy ilyen életvitelű faluban?

A megismerés első útját, módját, lehetőségét, amit évszázadokon át meg kellett őrizni, az ún. magas kultúra hiányában. A maga során a hagyományos kultúra sem maradt „háládatlan”. A megtartásában tanúsított hűségért a közösség megőrzésével „fizetett.” Kevés faluközösségről mondható el, ahol a közösségi lét és hagyományos műveltség ilyen példaszerű kölcsönösségben létezne egymással. A magára és Istenre támaszkodó emberi közösség maga-teremtette anyagi és szellemi műveltsége évszázadokon át megoldást nyújtott a gyakorlati gazdasági és társadalmi élet, a lélek csaknem valamennyi szükségletére. Így tehát biztonságot, közösséget működtető és szabályozó rendszer volt és marad. Ugyanakkor Csíkszentdomokos népét sajátosságában meghatározó, azonosító és elkülönítő szellemiség is egyben.

Szentdomokos a Székelyföld, de sajátosan Csíksországon egyik leghagyományörzőbb, igen gazdag népi műveltséggel rendelkező faluja. Túlzás nélkül elmondható, hogy az egyetemes magyar népi kultúra olyan elemeit őrizte meg, amelyek már-már egyedi reflexei múltunk anyagi, szellemi képeznek. Az Ágsírató, Percerakás, Haldokló megkerítése, a születési szokások teljes szövevénye, hogy csak az emberi élet fordulóit említsük, a magyar népi kultúra hivatkozás adatai lettek.

A teljesség igénye nélkül vesszük számba eme műveltség összetevőit:

ANYAGI KULTÚRA

A fa megmunkálásáról, a faedényekről, székekről a Háziipar-kézművesség című fejezetben szoltunk, mivel elkészítésükben kevésbé érvényesültek művészi szándékok is, inkább hasznosságuk érvényesült. A szövésről szintén ott írtunk, mivel az anyag előkészítése és maga a szövés is hosszadalmas és összetett kézművességet, technikákat és technológiákat igényel, noha csaknem minden szőtt termék, még az egyszerű és közönséges zsákvászon is már ízlésről, azaz művészi érzékről tanúskodik. Végül is a paraszti tárgyi kultúra darabjai egyértelműen nem sorolhatók kizárólagos kategóriákba, hisz valamennyi a szükségyszerűség és szépség frigyéből születik.

PÁSZTORKÜRT - FAKÜRT

Az állatpásztor egyik eszköze. A székely falutörvények előírták, hogy a pásztor köteles kiáltással vagy kürtszóval hívni a gazdákat, hogy állataikat hajtassák ki a csordába. Tehát jeladó kürt, eszköz, sajátosan primitív hangszer, a ter-

mészetes skála legfeljebb 4–5 angját szólaltatja meg. Ezért „zenei célra - Sárosi Bálint szerint - csak mellesleg használták.”

A csíkszentdomokosi néprajzi gyűjtemény két kürtje a múlt század második felében készült. A kürt számára, vastagsága és formája szerint egyaránt megfelelő juhar-, nyár-, nyír, illetve fenyőfát választottak, a végén (alján) lehetőleg enyhe görbülettel. Fejszével, késsel, utóbb félkészfűrészsel hosszában, nagy elővigyázatossággal, kettéhasítják. Ezután görbe élű késsel vagy vésőkkel, a vékonyabb felétől a vastagabb felé haladva középen mindkettőt csatorna-, illetve tölcsérszerűen kimélyítik. Aztán a két félkürtöt pontosan összeillesztik. Az esetleges nyílásokat fenyőszurokkal kenik be, erre pedig szorosan rongyot tekernek, hogy ne „szeleljen”. Szentdomokoson lóhurkát (belet) is húztak rá, ami ha megszáradt, igen jól szigetelt. Mogyorófa pattantyúval (ti. pattintott hánccsal), nyírfá hánccsal, utóbb pedig dróttal, 20–30 cm-es közökben többször is összekötötték. Száradása után a felső nyílásba *szipkát* (fűvókát) illesztettek. A *szipka* 6–8 cm hosszú, 4–5 cm széles tölcsérben végződik, középen 2–3 mm-es lyukfurattal. Megszólaltatása nagy fűvóerőt igényel.

A csíkszentdomokosi kürt hossza 2,5–4 m között váltakozik. Az alsó vég átmérője 8–15 cm.

Csíkszentdomokoson a pásztor a vállára vetve hordozta, hordozza a fakürtöt, amíg legeltet, s közben meg-megszólaltatja. Nyáridőben az erdei szállásokon számuk megszorodott. Máthé Gergely adatközlő mondta, hogy „Többen voltunk Kisbükkkben, mint a faluban. Saját kürtünk volt, és fújtuk mindennap a juhok mellett, még éjjel is, hogy a farkasokat elriasszuk. Vadijesztésre többször egymásután az *uhoda, uhoda, uhoda...*, *uáa!* jelet fújták. Az *uhodák* után a kürt vált, mire az *uáa* hasít, vagyis visító hangot ad. Ilyenkor a vadak menekültek, a kutyák pedig baunkoltak.”

Szórakozásból egymásnak hírt adva a *tuturú, tuturú, tuturú, tütű* jel járt. Ezt többször ismétlik, mire a szomszédok, 1-2 km távolból is hasonlóképpen válaszoltak.

A szakemberek véleményével ellentétben Máthé Gergely azt vallja, hogy „Közben más hallgató éneket is fújunk, szórakoztunk, mert szépen ki lehetett fűjni a hallgató nótákat.”

A fakürttel kifújható az egyik csíkszentdomokosi ének dallama:

„*Ágoston, Ágoston,
Rugaszkodj, kapaszkodj!
Fogd meg a bokrot,
Rúgd el a dombot,
Ó, te lider Ágoston.*”

(Adatközlők: Péter János sz. 1900, Máthé Gergely sz. 1900)

TÁJHÁZ ÉS NÉPRAJZI GYŰJTEMÉNY

A község központjához közel, a kultúrotthon új impozáns épülete mellett, az udvar mélyén áll a tájház, amit falumúzeumnak is neveznek. Felcsik hagyományos népi építészetének 18. századi szép példánya. Részben a házban, másrészt a kultúrotthon emeleti részén kapott helyet a többszáz tárgyat számláló gyűjtemény.

A kezdet az 1967 őszen alakult néprajz-kör volt, melynek kezdeményezője, irányítója Szabó Judit geryeszegi származású magyartanár volt (ma muzeológus, néprajzkutató Kézdivásárhelyen). Ez a pionírfoglalkozások körébe illeszkedő hagyományápoló tevékenység megelőzte az 1969-ben a Napsugár által meghirdetett Kincskereső mozgalmat. A felhívás mintegy szentesítette a kör létjogosultságát. A tanulók nagy lelkesedéssel gyűjtöttek. A tárgyak először az iskolában kaptak helyet, majd az újonnan épült kultúrotthon emeleti termeiben. Az egyre szaporodó anyag láttán határozott igény fogalmazódott meg arra, hogy mindezt megfelelő környezetben, egy tájházban kellene bemutatni. A ház megszerzése elérhetetlennek látszott. A falujukat jól ismerő tanulók figyeltek fel a templom közelében lévő telken álló elárvult házra. Öt testvér öröksége volt a már lakhatatlan ház. A telek, mint akkor minden házhely, a termelőszövetkezet tulajdona volt. Megvásárlását tájház berendezése céljára Gurzó Ferenc, a helyi erdőkitermelési és fafeldolgozó üzem vezetője tette lehetővé azzal, hogy egy vágterén álló, villámsújtotta barakk épen maradt faanyagát felajánlotta és le is szállította. Ebből a ház ellenértékeként gömbfát kaptak az örökösök, jutott belőle elcsereálni zsindegyre és pótolni a ház korhadt gerendáit. Az akkori néptanács elnöke Kurkó István a falu minden lakója számára kötelező közmunka egyrészét erre a célra fordította és hozzáértő emberekkel elvégeztette a bontást, szállítást és újjáépítést. Ennek megszervezésében, kivitelezésében múlhatatlan érdemei vannak az iskola akkori igazgatójának, néhai Karda Károlynak, aki szülőket, egykor tanítványait, falusfeleit felkérte olyan munkák elvégzésére, amelyek az iskolás gyermekek erejét, hozzáértését meghaladta. Senki sem mondott nemet neki. A ház külső és belső tapasztását a néprajzi kör tagjai, és lelkes szülők segítségével végezték. Még távolról sem volt teljes a munka, amikor a vezető tanár, Szabó Judot távozásával a kör megszűnt, a munka megtorpant. Az összegyűjtött anyag őrzését, további gyarapítását Péter János nyugdíjas villanyszerelő vállalta magára. 1974-ben a kultúrotthon akkori igazgatójának, Jakab Istvánnak irányításával berendezték a házat, megnyitották a kiállítást. Péter János tovább őrizte, gyarapította a gyűjteményt és jegyzéket készített a tárgyakról. Az önkéntes múzeumőr halála után egy ideig Péter László történelem szakos tanár viselte gondját, majd a fiatal helytörténet iránt érdeklődő helyettes

tanár, Mihály József vette gondjaiba. Az anyag szépen gyarapodott annak ellenére, hogy voltak tárgyak, amelyeket egykori tulajdonosaik visszakértek.

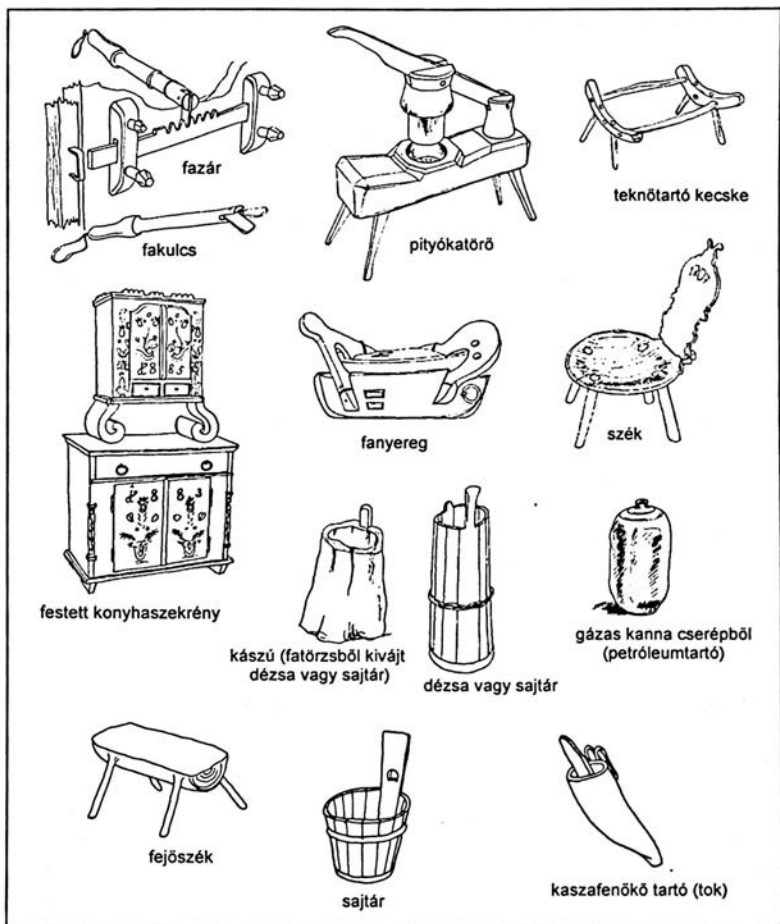
Ez a tekintélyes mennyiségű néprajzi anyag a falu múltbeli életének, egy letűnt kornak a tárgyi emléke. A ház 1774-ben épült és a helyi hagyomány szerint tulajdonosa egy Kedves nevezetű kapitány volt. A helyi építészeti hagyomány szerint gömbfából, négy szegletkőre építették, zsindegyel fődtek. Méretei az építető tulajdonos rangját és anyagi helyzetét jelzik. Módos ember háza volt. Hossza 15 m, szélessége 6,7 m. Négy helyiségből áll. Az eresz, melyből az első és hátsó lakószoba, a kamra és a padlásfeljáró nyílik. Valamennyi helyiség mennyezete gerendás, szépen hornyolt széles padlásdeszkákkal van lefedve. A padlót is deszkával borították. Az ablakon szép kovácsoltvas rácsok és külső fatáblák vannak. Az ajtók, ablakok sarkai, zárjai a helybéli kovácsok munkáját dicsérik.

A szobák berendezése a vidéken ismeretes, helyben is készített festett bútorokból, a falu népművészetére jellemző lakástextíliákból áll. A háztartásban használatos eszközök a házban a maguk helyén mintegy funkciójukban láthatók. Mindaz, ami a házban nem kapott helyet, vagy az egy háztartásban használnál jóval több van belőle, az a kiállításon látható. Megtalálhatók a gyűjteményben a tűzgyújtás eszközei (acél, kova, tapló), a legkülönböző formájú mécsesek, lámpások, lámpák. Láthatók a mezőgazdálkodás eszközei a juhászat, a sajtkészítés tárgy-együttese, a famegmunkálás, zsindegykészítés, a népi bőrkészítés eszköztára. Igen sok tárgyból áll a kender, len és gyapjú feldolgozás tárgy-együttese. Láthatók viseletdarabok, jegyajándékok, szépen cifrázott pástorbótok, kéregedények, furfangos záródású borotvatokok, vizes-edények, toros fakanalak, bélyegzővasak, arasznyi gyermekbocskor, néhány hangszer.

Külön figyelmet érdemel az a kályhacsempe gyűjtemény, amely a házban levő cserepesen kívül még látható a kiállításon. Sok szép cserépedény, használati és dísz tárgy van a kiállításon.

Egy igen érdekes, szép tárgy egy ház-homlokzatkő. Felirata ANDREAS KEDVES SIBI ET POSTERIATI ANNO DOMINI 1642. A szájhagyomány szerint ezen ház udvarán állt 1848-ban a golyóöntő műhely.

Bármennyire gazdag ez a gyűjtemény, még mindig van benne kiegészíteni való és muzeológusi, néprajzi szakértelmet igénylő elrendezésre vár.

Darabok a Tájházból (Imecs László rajzai)

A CSÍKSZENTDOMOKOSI NÉPVISELET

A viseletet a munkás hétköznapiak, ünnepek – vasárnapok, az esztendő ünnepei, az egyéni élet sorsfordulói – szabályozták.

A hétköznapi ruházatot a teljes egyszerűség jellemezte. Az ünnepi viselet viszont, főleg a női, mind színezetben, mind mintázatban jelző, jelölő szerepet is játszott: bizonyos életkorra vagy társadalmi helyzetre utalt. A fiatal lányok inkább pirosas színezést használtak. A fiatalasszony is használ még pirosas szőttest, azonban a korosabb asszonyok már vegyítették kézzel, zölddel, és ahogy haladtak a koraival, a barna és egyre gyakrabban a fekete vált uralkodó színné. Nagy ünnepi alkalmakkor kerül elő a hímes rokolya, amit ritkábban használtak az év során. Az is meg volt határozva egy-egy ünnepen, milyen kendőt tegyen fel az asszony.

Szentdomokoson a viselet hordása a nemzedékek szintjén különbözőképpen módosult. Az idősebbek közül vasárnap is felveszik, a közép és fiatal korosztály számára viszont egyre inkább csak reprezentatív öltözet, az önazonosság és alkalomadtán az önmegmutatás eszközüvé vált. Egyházi sugallatra az első áldozás és bérmálás népviseletben történik. A fiatalok bizonyos közösségi ünnepeken – farsang, temetés, szüreti bál, színpadi szereplések –, az emberi sorsfordulók alkalmával – születés, házasság, fiatal halott temetése –, az ún. reprezentációs időre: a kivonulások, szertartások idejére népviseletbe öltöznek.

A szentdomokosi viselet kötelező ünnepi öltözeté vált a kortárstalálkozó – 40, 50 évesek – szertartásain: felvonulás, ünnepi mise, közös fényképeződés. A népviselet hordása minden korosztály esetében, a fenti alkalmakkor határozottan etnikai jelképpé is vált a politikai változás előtti évtizedekben.

A hagyományos viseletet jellegzetes hajviselet és fejrevaló egészítette ki. A kislányok legelterjedtebb hajviselete az egy, vagy két ágba font copf volt. A fonat végét madzaggal, kötővel, esetleg selyemszalaggal kötték meg. Hátukon szabadon lógni hagyták, vagy visszakötötték a fonat tövéhez.

A nagylányok hajukat két fele választották, a fül mögött két ágba fonták, és a haj pereme mentén koszorúba a fejre csavarták, csatokkal rögzítették. Viszont sokszor előfordult az is, hogy hátukon szabadon lógni hagyták a fonatokat. A lányok ritkán viseltek kendőt. Azonban a bünbeesett (*megbotlott*) leány nem viselhetett pántlikát, a templomba csak bekötött fejfel mehetett. Ma ezt már csak hagyományként ismerjük.

A leányt lakodalmán, az éjfélkor sorra kerülő asszonyavatáson kontyolták be.

Az asszonyok egy ágba fonták a hajukat, kontyba csavarták, csontból vagy fából készített hajfésűk segítségével tarkójukra rögzítették. Az idősebb asszonyok ma is kontyot viselnek.

Régebb az újasszony avatáskor a fejre csepszet vagy főkötőnek nevezett fej-

díszítettek. A főkötő három részből állt: kontytartó, fejfedő és taraj. A taraj szorosan lerakott, keményített csipke, amit esetenként gyöngyökkel is díszítettek. A főkötőt utcán is viselték, gyakran fehér fejkendővel vagy hárszkenővel kötötték le. Manapság csupán egy néni visel Domokoson főkötőt. Az asszonyok többsége csak fejkendővel fedi be a fejét. A fejkendő készülhet házi szöttekből vagy különböző bolti anyagból, például selyemből, gyapjúból, kartonból.

Érdekes hiedelem-adat él a fejkendőviseléssel kapcsolatban: régebben éjszaka is fejkendőt kötöttek, ellenkező esetben a vétség egyenrangú volt a paráznasággal.

A *hagyományos női ruhák* tekintetében három alsóruhát különböztetnek meg: pendely (ingalj), alsószochnya, ing. A pendelyt kétféleképpen varrták. A táblás szabásmód az elterjedtebb, amit négy egyenlő nagyságú táblából zsákszerűen varrtak össze. Azonban régiesebb a trapéz alakú oldaltoldásos szabásminta, amire két szél vásznat használtak. A két szabásváltozattól függetlenül, a varróégp elterjedése előtt kézzel varrták össze a kiszabott anyagot, darabokat. A pendely alját és derekát tűzdeléssel és behányással szegték vissza. Korcot türtek a pendelynek és régebb kendercérnát húztak bele, később azonban pertligumival helyettesítették. Ennek célja a derékra való rögzítés. A pendelyt ma már csak öregasszonyok viselik, akik nem vesznek alsószochnyát.

Alsószochnyát többet is felvettek a női test szélesítésére, szebbé, domborubbá tételére. Régebb kender vagy gyapotból készült vásznat használtak erre a célra. Napjainkban csak egy alsószochnyát használnak, melynek alapanyaga fehér-gyolcs. Az alsószochnyát két részből varrták: felső és alsó. A felső rész legalább egy sing vászonból, az alsó rész három sing vászonból készült. (egy sing = 62 cm). Az alját először meghúzták *petrezselymesen* vagy *darázsfejszkesen*, utána varrják hozzá a felső részhez. Az alsószochnya alján újabb két fodor, toldás van, egyik szűkebb, másik bővebb. A toldásokat csipkével készítik. Domokoson a legelterjedtebb a *vasutas csipke*, majd a *kakastaréj*, aminek több változata ismert. Régebb Felcsíkon is használtak piros-kék csíkos alsószochnyát. Többnyire csak templomba vették fel, ugyanakkor nyáron felsőruhaként használták. Napjainkban az idősek veszik fel, a fiatalok színpadi öltözetnek tekintik.

A *női ing* alapanyaga régen a kendervászon volt, gyapjú és kender, illetve gyapot és kender vegyített vászna. Ma fehér-gyolcsból készül. A domokosi ingek elejét és hátát egybeszabják, T-alakú nyakkivágást és 30 cm hosszú hasítékot vágnak az elő közepére. *Pallóval* zárták a hasítékot párhuzamosan követő apró lerakásokat. Ezeket a lerakásokat *bolharáncnak* nevezik, a *palló* pedig egy téglalap alakú pánt, minek hossza 3–4 cm, szélessége alig egy cm. A vízszintes nyakkivágást két oldalán vállmagasságban bevágták. A bevágásba egy-egy kb. 6 cm oldalú, háromszög alakú toldást tettek, amit *vállpántnak* neveztek. A vállat *vállfolttal* bélelték ki, mely egyrészt a kopást késlelteti, másrészt az ingnek tar-

tást ad. Az ing nyakánál és ujjainál a fölös bőseget *tű-* vagy *bolharáncba* szedik. Az ujjakat ráncolás után honaljpálha segítségével rögzítik. Ez a kényelmes mozgást biztosítja. A csipkével való díszítés az egyenes szabású galléron is megjelenik, sőt az alsó szoknyán is. Az ing hossza derékig ér, századunk elejétől gyakran vizitkával, réklivel és kurtival cserélték fel.

A *rékli* az újabb keletű polgári viseletek közül a legegyszerűbb. Az inget pótolandó, nyáron használatos, könnyed, általában vékony, selyemből készült ruhadarab, amihez nem kellett lájbit viselni. A borús időben viszont az asszonyok *vizitkát* viseltek.

A *vizitka* már vastagabb anyagból, általában szövetből készült, díszítése gazdagabb és ünnepélyesebb. Tartása van, mint a réklinek. Legszebbnek, legkedveltebbnek és egyben ünnepélyesnek viszont a *kurti* bizonyult, amit fontos események (esküvő, temetés) alkalmával öltöttek fel. Legszebb példányait sűrűn *darázsolták* és gyönggyel is díszítették. Sajnos manapság ritka és eltűnőben van, mert a legtöbb öregasszony kívánsága, de a hagyomány is ez, hogy menyasszonyi ruhába temessék el.

A *felső ruháknak* nevezhető kategóriába ez utóbbi két öltözék, továbbá a rokolya, mellény és kötény tartozik. De ugyanez a dundika, rövid bunda és a női posztózeke. Régen a mellény inkább nyári és ünnepnap ruhadarabnak számított. Domokoson a mellényt lájbinak vagy *csecses lájbinak* nevezték attól függően, hogy milyen volt az alakja és szabása. Hossza derékig sem ért, régebb négy ujjnyi kellett legyen a rokolya és a mellény közötti távolság. Általában házi szőtesből készítették úgy, hogy színeiben, mintázatában illeszkedjék a rokolyához és kötényhez. De lehetett szövetből vagy más anyagból is. Díszítését többféleképpen oldották meg. Fekete bársony vagy más fekete szalagot, gyöngyöt, gombot, cakkenokat vagy pedig zsinórt használtak szegélyezés céljából. Nem volt jellemző a női lájbi himzése.

A lájbi három részből áll: a hónaljig tartó hátrész és egy-egy szintén hónaljig tartó elő rész. A mélyen kikerekített nyakat és a karöltőt háromszög alakú, cakkenoknak nevezett díszítéssel szegélyezték. A két első találkozásnál kb. 3 cm széles fekete bársony rátétet varrtak, amely eltakarta a záró kapcsokat. A rátétet fehér gombokkal díszítették. A mellény aljára 15–17 cm széles bársonyt tesznek, melyet a hátrész közepén V-alakban szintén fehér porcelán gombokkal ékesítenek. *Csecses lájbinak* nevezték a szövetből készült mellényeket, amelyek szabásuknál, formájuknál fogva egyben melltartó szerepet is játszottak. Ezt a lájbitípust különösen a kismamák használták.

A *kötényt előruhának* vagy *katrincának* is nevezik. Csíkszentdomokoson találni szőtesből készült kötényt (apró farkasfogas), melyek aljára, akárcsak a rokolyának és mellénynek bársonycsíkot tesznek. Ma a kötény alapanyaga nagyon

változatos lehet: selyem (zöld, fehér, fekete) gyolcs, karton stb. A kötényt egyetlen téglalapban a derekánál ráncba szedik, majd egyenes pánttal beszegik. Ma a kötény hossza 2–3 cm-rel rövidebb a rokolyánál. Régebb megegyezett vele.

A *szöttesrokolya* régebb a nők hétköznapi és vasárnapi ruhadarabja volt, természetesen hétköznapi (miesnap) és ünnepi változatban. A vasárnapi ruhát szigorúan csak templomba menni vették magukra a nők. Hétköznapra mindenkinek egy rend ruhája volt. A rokolya alapanyagát régebb gyapjúból és kenderből állították elő, házilag színezve az alapanyagot. Szentdomokoson többféle színt használnak a korosztályok megkülönböztetésére. A következő színváltozatok ismertek: piros-fekete, búzákék-barna-fekete, zöld-barna-fekete, kék-piros-fekete, piros-zöld-fekete, barna-fekete, tiszta fekete.

Általában a fiatalok rokolyája piros, zöld, kék, barna labodákkal (csíkokkal) van leöltve. A lányok általában a táncalkalmakra *rezes rokolyát* öltöttek magukra, hogy még jobban csillogjanak, ui. a színes labodák közé fényes szalakat szöttek. Komolyabb alkalmakra, például böjti időben, sötétet használtak. A rokolyát tehát két részből varrták: az alsó részt darázs-fészkésen ráncolták és bársonnyal bevont fagombokkal díszítették. Aljára 12 cm széles fekete bársony pántot varrtak, följe ujjnyi szélességre vékony bársony szalagot helyeztek. A bársony fölött és a toldás alatt levarták a rokolyát, hogy ez is kiemelje a női test szépségét. A sokszínű szötteszoknya már nem annyira divat, leegyszerűsödött piros-feketére.

Posztó és bőrruhák. Régen az asszonyok hímzett *bundikákban*, *mejbundában* jártak. Az ujjatlan bőrmellényhez és a rokolyához többnyire réklit vagy vizitkát viseltek. A fekete vagy sötétbarna posztóból készült, szárközépig érő asszonyi zekét a posztó ujjas, a kurti és a rövid télikabát váltotta fel. Napjainkban nem viselnek női posztózekét Domokoson.

Lábbeli. Régen bocskorral is viselték a szöttest, ünnepen pedig fekete pánglis cipőt húztak. A módosabb asszonyok fekete vagy piros, bokánál ráncos csizmát húztak fel. Nyáron pedig fekete pánglis, vagy más fekete cipőt viseltek.

A népviseletet különböző (piros, fekete) gyöngyökkel egészítették ki. Még ma is előfordul, hogy a rokolya derekába hímzett zsebkendőt tűznek, ami még szebbé és díszesebbé teszi a viseletet.

A *férfiak alsó ruhája* nem olyan változatos, mint a nőké. Két alsó ruha különböztethető meg. A lábravaló (gatya) és az ing. A férfiak inge is a bevarrott ujjú ingtípushoz tartozik. A székelyharisnyába becsíptetve viselik. Egyenes szabású darabból varrják, kivéve a T-alakú kivágást. Tehát van egy eleje, ami hasított, egy hát, a két ujj, amiket bevarrnak az egyenes nyakkivágásba, honaljpalha segítségével, ami akárcsak a nőknél, a kényelmes mozgást biztosítja. A vállat vállfolttal bélelik, a nyakkivágásba pedig gallért helyeznek. A férfi inget is ránc-

ba szedik a nyakrésznél, a vállnál és az ujj aljánál a pallót is ráncolják. A hétköznapi inget kender vagy lenvászonból varrták és szűkebbre, mint az ünnepi inget.

A gatyá szarait egy-egy szélből szabták, a száruk közé 40–45 cm oldalú, négyzet alakú fenékrész illesztettek, amelyet derékig eresztékkel toldottak meg. Alul, a száruk és fenékrész közé még egy-egy háromszög alakú hegyes toldást is varrtak. A derekát visszaszegték, de régen nem húzták korcba, hanem egyszerű cigányboggal rögzítették (ti. a derékbőségéből kötött bog). A gatyá alapanyaga többnyire a kender vagy a szőszvászón.

A *férfi felsőruhák* posztóból és bőrből készültek, régen is, most is. Jellegzetes ruhadarab a posztónadrág vagy *harisnya*. Domokoson a piros zsinóros vitézkötéses mintával díszített posztóharisnya a férfiviselet egyik része. Ezzel egész Csikban egyedülálló. A harisnyát általában két díszített zsebbel varrják, régen azonban csak egy zsebet varrtak rá. Még korábban zsebet sem varrtak, csak egy hasítékot vágtak és ezt díszítették.

A harisnya sajátos része az ellenző, amely tulajdonképpen egy hasíték, amely alá téglalap alakú posztót varrnak. Az ellenzőt többféleképpen szegik be: Szentdomokoson pl. bőrrel, háromszög alakú cakkenokkal, megakadályozva az ellenző kopását. A harisnya derekát ujjnyi szélesen behajtják és levarrják. Így alakítják ki a korcot, amibe nadrágszíjat húznak. A kengyel segítségével a lábra szorosan rögzítik a harisnyát. A *kengyel* segítségével a lábra szorosan rögzítik a harisnyát. A kengyel hossza lehet egy méternél hosszabb is.

A *férfi mellény* vagy *lájbi* derékig vagy valamivel annál lennebb érő, elől gombolt ruhadarab. Leggyakoribb a fekete posztóból készült mellény. Domokoson a fekete posztóból készült mellénynek nyakat varrnak, újabban nyakas lájbinak is nevezik. Díszítése bőrrel történik, a lapocka alatt kiskapus hajlítások, a vese tájékán két csat, a lájbi nyílásánál a két elősarkot is bőrrel szegélyezik a kopás ellen. Bal felől, fent található egy kis zseb, alól pedig kettő.

A férfiak az ősz vége fele, a hóharmat megjelenésekor a mellényre rövid zekét vettek. Mintázata általában megegyezik a mellény díszítésével, de nem volt jellemző a zsinórral való ékítés. A férfi felsőruhák közül még meg lehet említeni a hosszú posztózekét, minek alapanyaga a fekete vagy sötétbarna posztó volt. Legelterjedtebb az egyenes szabású, bokáig érő posztózeke. Azonban Domokoson lehet találni szárnyas zekét is, melynek oldalát trapézzal bővítették, így olyan terjedelmes volt, hogy oltalmat nyújtott két embernek is. Ma a Jézust őrző katonák viselik húsvétkor, a templomban, nagypéntek délutánjától a nagyszombati feltámadásig.

A férfiak, főleg ha erdőlni mentek, lábukra *bocskort* húztak. Mindenképpen elterjedt lábravaló volt. Később cserélték *bakancsra*, majd csizmára. A csizma korábban *egylábú* volt, azaz nem készítették külön a jobb-, illetve a bal lábra.

Később többféle csizma is megjelent, és ma is változatos típusok láthatók: magyaros, régeni és ezerrancú csizma a leggyakoribb.

Férfi hajviselet, fejrevalók.

Napjainkban a férfiak rövide nyíratják a hajukat, de régen ismert volt a hosszú haj is, amit befonva hordtak. Szakállviselet mint olyan ismeretlen, viszont ritka az a férfi, melyiknek nem volt kipödrött bajsza. Általában nyáron széles karimájú fekete kalapot viseltek, amit *bikfa kalap*nak is neveztek. Zöld vagy fekete szalag volt rajta. Ugyanakkor szalmakalapot is viseltek, de nem volt általános. Télen fekete báránybőrből készült bundasapkát, kucsát hordtak a férfiak, amit középen köralakban betűrtek (a legények hangsúlyosabban).

A CSÍKSZENTDOMOKOSI NYELVJÁRÁS

Első tanulmányozója Szabó Dezső (1879–1945) író, kritikus, publicista volt, aki egyetemi éveiben, a század elején Szentdomokoson töltött egy egész nyarat, anyaggyűjtés céljából. Tanulmányából közlünk egy részletet:

„A csíkszentdomokosi nyelvjárásnak a következő magánhangzói vannak:

- Alsó nyelvállásúak: e, ɛ, ē, a, ǣ, á, ǟ
- Középső nyelvállásúak: ē, ē̄, é, ̄, ̄, ̄, ̄, ̄, ̄
- Felső nyelvállásúak: i, í, u, ú, ü, ű

E hangok közül a köznyelvben nem fordulnak elő: ɛ, ē̄, ē̄, é, ̄, ̄, ̄, ̄, ̄

Általában ezen hangok használatában nincs szabályszerűség, sőt egyénenként is változó az alkalmazása.

A mássalhangzók

– Két mássalhangzóval nem kezdődhetik szó: pelé-pléh, terép-trép-lépcső, Barassó-Brassó.

– Szó végén *ny* helyett mindig *n* van: hán?-hány?, hitván-hitvány, legén-legény

– Az *l* elmarad a tőszavakban az o, ̄, á hangok után, ilyenkor e hangzók megnyúlnak: föld-föld, vögy-völgy, vót-volt, ̄t-olt.

Egyéb különlegességeik: kiájt-kiált, rikojt-rikolt, gyút-gyújt, búdosik-bújdosik, hojza-hozza, hújza-húzza.

– Érdekesebb határozói alakok: velle-vele, rēa vagy rēja-rá, réta-rajta, mijánnam-miattam, ehejt, ahajt, oldalaslag-oldalt, haslag vagy hasmánt-hason.

– Személyes névmások: mű-mük-mi, tū-tük-ti.

– Birtokos névmások: enyim, tējéd, tē éd, mējénk, tēétek.

Igeragozás:

A következő jelentőmódú igeidők vannak: útazik, útažék, útažék vala, útažott, útažott vala, el van útažva, el vala útažva, el fog útažni, el lesz útažva.

A felszólító mód mellett igen gyakori a -sza, -sze nyomatékosító szócska: néjzedsze, lássuksza, fogjasza.

A képzők közül a -cska, -cske köznyelvi kicsinyítő képző melléknévhez illesztve az illető tulajdonság nagyobb fokban való meglétét jelenti: meredekecske-jó meredek, hamarocska-igen jókor, hidegecske-nagyon hideg.

Igen gyakori a -gat, -get és a -gál gyakorító képző: hálogat, járogat, éleget, tojogál, iddogál, érdekes képzések: illogat, élleget, eddegél, tülléget.

Ma is használatos tájszavak

állás: az istállóban két ló számára való rekesz

baksa: szénégető máglya

baliga: hibás, csonka ujjú

elbaligál: célt nem talál, elügyetlenkedik valamit

belán: szöke

besső ház: a parasztházak tiszta szobája

binec: ütődés az emberi testen

bitykó: nagyobb hegység apró kiálló csúcsai

bogyán: goromba, (darabos)

bojgatagos üdő: változó idő

börönköl: erősen sír

bubalátni: látogatóba menni olyan házhoz, hol gyermek született

elbütül: hirtelen elmetsz valamit

bűzfutó: labdajáték

csap: mindenféle erdei fa ága

csapos kert: vízszintesen fektetett faágakból készült kerítés

cserepel: helytelenkedik

csúga: a mogyoró zöld tokja

dábbogó: idétlen menésű

dajbancs: lomha járású

dibbög-dábbog: lomhán jár

dürüszölődik: horzsolódik

felduvassza az orrát: haragszik

ëcs: csak fiu-ëcs

ësszekujak: „akkora, mint az ësszekujakom” - akkora, mint a két öklöm

fallat: farol

fëcske-virág: mezei árvácska

fëlkötés: a csizma torka

fökön: bőrkiütés a kézen

förök az üdő: vihar készül

fúvászkodik: felfújja magát, pöffeszkedik

gabonavirág: búzavirág
ganyéz: trágyát hord
híd: padlás
him: a szövés mintája
hindózik: hintázik
höngörít: hengerget
höngörög: hempereg
hóporka: frissen esett ujjnyi hó
hatós: erős (illat)
izikél: piszkálja az ételt
kacsi: (indulatszó) ne bánts!d!
kalófél: gyorsan fut
kambacsol: bukdácsol
kandargós: spirális
karika: kör
karos szék: a rendes ülőszék
kászta: deszkarakás
kérnácsol: nyivákol
késleg: a felhámozott lovat külön hajtani, nem szekérbe fogva
kófindál: csavarog
kurunc: füttykös
kutul: kutat, matat
lepcsél: fecseg
lipinka-madár: barázdabillegető
lizi: pelargonía
lükög: lüktet
makujkodik: makacskodik
mányál: babrál
másikszor: máskor
matató-ménkő: kóbor villám
mëgye: vendégség búcsúkor
mindvátig: folytonosan
mojos: mohos
mozsika: hegedű
nyakfala: nyakleves
nyárog: nyávog (macska)
nyislet: koslat
nyuszít: uszít
paratika: furfang, fortély

pęcék: a csatt nyelve
pęcka gyöngy: fényes, fehér üveg gyöngy
pęcñetěj: kemence söprű
pěnzlopó: persely
piszmotól: pizmog
rakó: csürpadlás, hova a szénát rakják
reglő: legelő
reperál: babrál
sáté: sásféle
sejkés: süppedékes, mocsaras
sollás: sorozás
měksomportál: szépen megkér
suhuba: sehová
suvogatott mogyoró: zöld hajából kifejtett
széلكoszorú: a ház szarvzatának alsó rámája
szikón: szíkes föld
szintez az eső: szítál, csepereg
takargató: fedő asztalkendő
feltakarni: a szénagyűjtést teljesen elvégezni
těpěnták: ügyetlen
tepzél valamiben: készülődik
těrpěl: aprókat lép a ló
tojak: ügyetlen
tőke: a fa törzse
tőrsől: mos
űdűllő: oly szántó vagy gabonaföld, mely több párhuzamosan haladó földdel merőlegesen fekszik
űj emběr: új házas
űte-bota: ügyetlen
vacsog: vonít a kutya, ha megűtik
vápa: két hegy közti nyeregalakú mélyedés
věnasszonybűzľentyű: boldogasszony levél (menta féle)
vicirőskodik: faczérkodik
vidikel: jóízűen cseveg
viszpad, *viszszék*: pad, ahol a vizes edényeket tartják
vonogal: csömörben levőnek hátát megkeni
zere: nesz
bězoppan: az ajtó hirtelen becsukódik”
(Magyar Nyelvőr. Kiadja a MTA XXXII. évf. Budapest 1903).

FOLKLÓKULTÚRA

Ugyanúgy mint tárgyi kultúrája, Csíkszentdomokos szellemi néprajza, népköltészete, néphagyományai, szokásai, hiedelmei is igen gazdagok. Nagy változatoságot mutatnak a népi gyermekjátékok, mondókák, dalok. Népzenei és néptánc hagyománya figyelemreméltó. Népdal és balladaanyaga gazdag és változatos. Szabó Judit magyartanár gyűjtői tapasztalata szerint újabkori magyar népballadák valamennyi típusának igen szép változatai élnek. Még az ötvenes években is keletkezett itt ballada.

Csíkszentdomokoson Kodály Zoltán is gyűjtött, a Romániai magyar népdalok című nagyszabású gyűjtemény Jagamas János több szentdomokosi gyűjtését is tartalmazza. Ezekből veszünk át néhányat:

Felsütött a nap sugára

<i>Felsütött a nap sugára</i>	<i>Talán meg vagyok átkozva,</i>
<i>Minden ember ablakára</i>	<i>Többi közül kiválosztva,</i>
<i>Jaj Istenem, mi az oka,</i>	<i>Talán meg vagyok átkozva,</i>
<i>Az enyimre nem süt soha.</i>	<i>Istenemtől ostorozva.</i>

(Kurkó Sándorné Kedves Juliánna 65 éves 1949. Romániai magyar népdalok - Rmn - 1974. 148)

„Juhok panasza”

<i>Azt mondta vot a vacsisa</i>	<i>Hadd tőtse meg a kupását.</i>
<i>Elfogyott a csinált széna</i>	<i>Azt mondta vót vót a szürke,</i>
<i>Tartsd meg Isten a jó gazdát,</i>	<i>Elment gazdám az üzletre.</i>
<i>(Hogy) csinálhasson sok jó szénát,</i>	<i>Hamis nálunk a menyecske,</i>
<i>Hadd tarthassa a vacsisát,</i>	<i>Éhen hált a szegény szürke.</i>
<i>Vacsisának a bárányát,</i>	

Hozd haza, Isten, Jó gazdám,
Hadd lássa meg a vacsisát,
Vacsisának a bárányát,
Hadd tőtse meg a kupását.

(Szabó Gergely 73 éves 1955. Rmn.1974. 150)

*Fehér Anna
Ballada*

*Fehér László lovat lopott,
Hatot egy kocsiba fogott.
Kettőt fogott subájában,
Úgy vágatott Nagyváradban.
Kettőt fogott subájában,
Úgy vágatott Nagyváradban.*

*Ezt a húga meghallotta,
Elment a börtönajtóra.
Bátyám, bátyám, Fejér László,
Élsz-e vagy halsz, vagy aluszol:
Se nem élek, se nem halok,
Mindig rólad gondolkozok.*

*Bátyám, bátyám Fehér László
Azt mondotta Horvát bíró:
Háljak veled az éjszaka,
Bátyád megszabadul még ma.*

*Húgom, húgom Fejér Anna,
Ne hálj veled az éjszaka.
Szüzességed is elveszi,
Bátyádnak is fejét veszi.*

(Blága Jánosné Székely Juliánna 61 éves 1955. Rmn 1974. 247)

Szabó Judit tanárnő népdalgyűjtéséből:

Udvaromon

*Udvaromon hármat fordult a kocsi,
Édesanyám a behívóm adja ki.
Adja ki a behívó leveletem,
Szeredába jól tudják a nevémet.*

*Gyertek, fiúk, menjünk az állomásra,
Váltunk jegyet, ej-haj, a harmadik osztályra.
Nem mehetek, rózsám, a szívem megszakad,
Mikor veled a gyorsvonat elszalad.*

*Édesanyám akkor kezdett siratni,
Mikor kufferomba kezdtem pakolni.
Megköszönöm neki a felnevelést,
Ráhajlok, megcsókolom a kezét.*

(Bara Márton 28 éves 1969)

Menyek, menyek

*Menyek, menyek, meg-megállok,
Gondolkozom, micsináljak,
Gondolkozom, micsináljak,
Hogy szerencsét próbáljak.*

*Porobálnék, de nem lehet,
Attól félek, hogy elveszek.
Porobálnék, de nem merek,
Attól félek, hogy elveszek.*

*Állj meg, állj meg, hadd mondjam meg,
Hogy ha elmensz, hol kaplak meg.
Állj meg, állj meg hadd mondjam meg,
Hogy ha elmensz, hol kaplak meg.*

*Elmentedet nem kívánom,
Visszajöttöd holtig várom.
Elmentedet nem kívánom,
Visszajöttöd holtig várom.*

*Jaj Istenem, még sajnálj meg,
Bús szívemet vigasztald meg.
Bús szívemet vigasztald meg,
Hogy a bűba ne haljak meg.*

(Dobos Márton 57 éves 1969)

Csíkszentdomokos mese- és mondaanyaga is számottevő. Több kiváló mesemondója volt a falunak. Albert András meséit már a század elején összegyűjtötték. Sándor Márton volt talán az utolsó jeles mesemondó. Repertoárja igen gazdag és változatos, írja Szabó Judit, aki meseanyagát felgyűjtötte. Az alábbi mesét a Hargitában közölte 1969. június 19-én.

MESE a szegény emberről és a hű feleségről

Eccer egy legény megnősült, mekért egy leánt. Éltek azok három évig, de szépen, de szépen, úgy, hogy a szomszédok megirigyelték, hogy milyen szépen élnek azok, nem zavarognak. Összeegyezték a szomszédok, hogy törjék össze az életüket. Az emberek mondták:

– Te, hallod, urad egy másik asszonhoz jár!

Addig, hogy három év után az ember feltarisznázta magát és elment. Elment messze, messze, messze... Odament, harminc évig odavót. Harminc év után azt mondja a naccságos úrnak:

– Naccságos úr! Lenne szíves kiszámolni, met vót nekem egy feleséem, szeretném meg látni.

– Na jó!

A gazdasszonnak a naccságos úr azt mondotta, hogy dagajszon tészttát, s mikor bé akar vetni aggyon hírt. Jól van, a gazdasszon tészttát dagasztott, s mikor bé akart vetni, a naccságos úrnak hírt adott. Odament a naccságos úr a kemencéhez s széjjelnyomatott egy kalácstészttát, beléttett egy marék pénzt a tészttába s akkor a gazdasszon összecsongolyította s a kemencébe bélökte. Jó, hát aztán kivette az asszon, odaadta a naccságos úrnak. Rendben van, osztán végére jutottak, s azt mondja a naccságos úr a szógának:

– No, János, látod-e, adok neked egy puskát, de – azt mondja –, a mai haragot hadd hónapra, járt útát a járatlanért ne add, felemás emberhez szállásba ne menj. Amit mondtam, mondd meg.

– Hát azt monda, hogy a mai haragot hagyjam hónapra, járt útát a járatlanért ne adjam, felemás emberhez szállásba ne menjek!

– Na jó! Ezt a kalácsot adom neked. Amikor a legjobb embereddal találkozol, akkor edd meg, akkor szeld meg.

– Jó!

Hát ő aztán megindult hazafelé, s útközben esszetalálkozott egy lókupeccel. Mentek ők ketten, mendegéltek. Estére, már esteledett az üdő, béértek egy faluba, s kezdtek ők szállásért jöni-menni a kupeccel együtt. De szavamot zavarom, hát az út kanyarodott egy nagyot, s mivel az embernek, a szógának azt mondták vót, felemá... izé..., a járt útát a járatlanért ne adja, hát az ember ment a járt úton

s a lókupec ment az ösvényen. Hát ott a rablók kitámadták az ösvénybe a kucepet, s kifosztották a pénzből, s esment odakerültek, hogy egy helyre kerültek. Hát bémentek a faluba s kezdtek ők szállást keresni, s egy helyré bémentek s kértek szállást:

– Szívesen, szívesen! Szívesen adnak, azt mondja.

Széjjelnezt az ember, s hát azt látja, az asszon fiatal s az ember öreg. Nem szólott semmit a szóga ember, csak kiment a házból s elment a szomszédba s ahajt szállást kért ott, s adtak szállást. Meghált ott. Reggel egy jó nagy lárma van. Kifutnak az útra s azt mondják, hogy elvágta a lókupec a házigazdának a nyakát. Szóval elvágta vót az asszon az urának a nyakát. Hát elfogták ezeket, mind a kettőt, a lókupecet s az asszont.

Az ember elment estére haza, s hát a felesége két iskolamesterrel iszik. Ej, felhúzta. De eszibe jut, hogy gazdája azt mondta vót, hogy a mai haragot haggya hónapra.

Na jó, békoppantott, s há mint utazóember szállást kért. Avval leült ott hátul, s egy darabig ott ült. Eccer azt mondja az egyik iskolamester, hogy:

– Híjja ide azt az embert es!

Hát az asszon odahitta az asztalhoz, s ellegettek s illogattak, s eccer az ember azt mondja, hogy,

– Miféle két iskolamester ez?

Azt mondja az asszon:

– Ó, lelkem az én uram elment harminc éve s evvel a két gyermekkel én állapotos maradtam. Megszültem őket, kitanyítottam, ma választották meg mind a kettőt iskolamesternek, annak a levit igyuk.

Nó jó, hát aztán még ettek, ittak egy kicsidég, s esmént kérdi az ember, hogy:

– Maga megismerné-e a férjjet?

– Meg én! – azt mondja.

– S hát miről?

– A baloldalán volt egy forrás, hát arról.

Az ember felhúzta az ingit s azt mondja:

– E vót-e az?

– E!

Aztán esze-vissza csókolódtak az iskolamesternek az apjokkal. Jó fiai vótak, örvendtek, hogy megismerhették. Akkor az ember elévette a kalácsot s megszezte s hát egy csomó pénz kiomlott belőle.

Ennek most itt a vége.

(Sándor Márton 86 éves)

A falu mondavilága is sokszínű. Szép, etiológikus mondákat ismernek, és több monda kötődik a határnevekhez, természeti jelenségekhez. Hiedelemanyaga még mindig eleven. Tulajdonjegy rendszere máig is fellelhető.

A falu anyagi és szellemi kultúrájában a haladás, változás és hagyományörzés egyaránt érvényesül.

TÁNCÉLET

A domokosiak legfőbb közösségi szórakozási alkalma minden bizonnyal a tánc volt. A tánc azonban olyan alkalmakkor is szerepet játszik, amikor az összejövetel célja nem kimondottan a táncmulatság, hanem az egyéni és közösségi élet – keresztelő, lakodalom, katonavacsora stb. – eseményei, közösségi munkák zárása (gyapjú mosás) és egyéb alkalmak. Más szóval, a gazdasági élet családi élet, a naptári év szokásai, de a spontán kezdeményezések egyaránt éltetik a táncot. A tánc és táncmulatság tehát az egyéni és közösségi örömrzés kifejezési módjának és kiélésének legvonzóbb műfaja. Talán a népdal éneklés előzheti meg.

Szentdomokos esetében elmondható, hogy a táncolásnak, táncmulatságnak intézményesített kerete, rendszere volt. A falu tízesekre való tagoltsága a táncéletet is szabályozta. Ennek megfelelően a század elején 4–6 táncház is volt.

A *táncházak* rendszerint lakatlan házakban működtek, amiket a *táncrendező gazdák*, kezesek béreltek egy évre és feleltek érte. 1927-ben felépült a községháza, ami a faluszintű táncmulatságoknak is helyet adott.

A táncolás másik kerete a fonó (guzsalyas, kalasis) volt. 8–10 (de több is) kivett télire egy-egy nyári házat, ahova fonni jártak estéről-estére (szombat este kivételével, amikor tilos a fonás, csak csipkét köttek), viszont odajártak a legények is, hivatlan. A fonó vége fele játszani kezdtek. Ilyen játékok a *kútbaesőzés*, *orsózás*, *kertészkedés*, *kiskévényozás*, *zúlagozás*, *pulykázás*, *sapkázás* stb. Aztán énekléssel, táncval folytaták. Egy tízesben több fonóház is működött: a táncolás legelterjedtebb és, téli időszakban, csaknem mindennapos helye, kerete volt.

A hagyományos táncidő két nagy periódusra osztódott: *zöld farsáng* ideje: pünkösdtől adventig, *fehér farsáng* ideje: vízkeresztől húshagyókeddig. Mivel Szentdomokos katolikus falu, a táncalkalmakat az egyház rendtartása – ünnepek, tilalmi idők, felszabadítások – szabályozta. Bőjt idején – adventben: november végétől vízkeresztig, húshagyattól húsvétig – nem táncoltak.

A szentdomokosi táncalkalmakat Péterbenceze Anikó így csoportosította:

I. Rendszeres alkalmak:

1. Tánc – a tízesenkénti táncházakban tartott mulatságok,
2. Fonó – főleg télidőben, hétfőtől péntekig,

3. Gyermektánc – vasárnap délutáni táncház. (A muzsikás fizetését a szülők rendezték).

II. Évente ismétlődő táncalkalmak:

4. Bálók – vízkeresztől húshagyatig: a házasemberek mulatsága, kosorásbál néven, évente egyszer,

5. Gyermeklakodalom. Szintén évente szervezték. Az egy helyre való gyermekcsapat összeállt, választottak menyasszonyt s vőlegényt, énekeltek és táncoltak; .

III. Az emberi sorsforduló táncalkalmai:

6. Radina, keresztelő. Komák és meghívott rokonság mulatsága;

7. Katonavacsora. A bevonuló legények tiszteletére szervezett mulatság;

8. Lakodalom;

9. Fialat temetése – halottlakodalma. „Régebb, amikor leány- vagy legényhalott volt, a nekik fogadott rézbanda visszajött a torba, s utána elmentek a negyedik-ötödik házhoz, ott helyet kértek s a fiataloknak csináltak egy rövid mulatságot. Két-három párat muzsikáltak, s ott táncoltak a fiatalok, mintha egy lakodalom lett volna annak a fiatalnak, aki meghalt. Most ez nincs, pedig ez neki kijár. 1964-be csinálták Bodó Albertnek. Azóta nem emlékszek, hogy ilyesmit csináltak volna.” (Balázs L. 1995. 170–171)

IV. Munkához fűződő táncalkalmak:

10. Kalákák: arató, cséplő, építő stb. kalákák végével a gazda zenészt fogadott; gyűjtőkaláka-mulatságok: *pityóka-lopó*, *kenderlopó*, *báránylopó*; juhnyírás után a havasban, amikor *hengergőztek* is.

Természetesen, a legtöbb táncalkalom a farsang idején volt, melynek végén tánc táncot ért, mint a nyugati világ karneváljai. „Húshagyókedd a fiatalság ünnepe volt, s ma is az volna, csak sokan munkába járnak” – mondja egy 60 éves adatközlő. Farsang végén minden este táncoltak: szombat, vasárnap, hétfő, kedd. De egész napos ünnepség húshagyókedden volt. Táncházanként 4–4 rendező irányította a mulatságot: ők rendezték a táncokat, fizették a házat, zenészeket, a bevételből állták a húshagyókeddi kínálgodást.

„Húshagyókedden reggel a fiatalság a táncháznál gyülekezett. Itt tüzték fel a legények sapkájára a *táncoltató virágokat*. Ezek kisebb vörös bokréták voltak, és minden leány tett annak a legénynek, aki többet táncoltatta a farsangon. Ez volt a hála. Egy leány többnek is tett, így természetes, hogy egy-egy legénynek többen – hárman, négyen – is, tüztek. Az idősebb, lemaradottabb legényeknek *bábakalácsot* tüztek, ördögbordával körítve.

A táncháznál felsorakoztak és úgy vonultak fel 11 órára a templomba. Elöl mentek a zenészek felvirágozott hangszerrel, utánuk a szeretős legények, sapkájukon a mirtusszal, külön mentek a férjhezmenő leányok, aztán a pirosbokrétások, a

többi leányok és leghátul a bábakalácsos legények. A templomba tízesek szerint ültek, a mise értük volt

»Mikor onnat kijöttünk, a pap udvarán felálltak tízesenként a cigányok, szanaszét négy heré, s úgy külön-külön mulattak egyet. Mikor egyet táncoltunk, visszamentünk oda a táncházhoz, ahova jártunk egész farságon. A gazdák akkorra vettek egy vider pálinkát, s ahogy mentünk bé sorba a táncházba, külön a legények s külön a leányok, a legényeknek adtak egy-egy pohár pálinkát, a leányoknak egy-egy szem cukorkát. Ott is egyet táncoltunk, s akkor mentünk haza ebédelni, mindenki az ő házához.

Délután esment gyűltünk esze ahhoz a táncházhoz, hova tartoztunk, s naphaladtig mulattunk. Akkor ismét haza.« (Albert Domokos Pipiris 69 éves, 1973)

Vacsora után ismét a táncházba gyülekeztek a fiatalok. Éjfél előtt a szeretősök hazamentek a leányos házhoz, a leány vagy az anyja levágta a mirtuszbokkrétát, majd pálinkával, fálnivalóval kínálták őket. Innen újra visszamentek a táncházba, a farsang utolsó két-három táncára.

»Éjfélkor a zenét lehúzták. Fekete pántlikát vagy fejkendőt kötöttek a hegedűre. Akkor úgy elhagyták a zenét, hogy húsvét napjáig nem muzsikáltak, akkor is csak egy kicsit, aztán májusig zene nem volt.«” (Sándor Eleonora 22 éves, 1983) (Balázs L. 1994. 56–57).

TÁNCREND

A táncházba előbb mindig a legények gyűltek be. Beszélgettek, iddogáltak, akinek pedig pénze és kedve volt, rendelhetett egy *zsukát* a muzsikástól. Domokoson a verbunkot nevezik *zsukának*. Sok legénynek saját *zsukája* volt, amit nála idősebb legényektől vagy idősebb emberektől *lopott* (ti. tanult), s azt a maga ízlése, egyénisége szerint alakította.

A táncházban a lányok megjelenésével megpezdült az élet. Egyre sűrűbben táncoltak *zsukákat* a legények, főleg akkor, amikor sok leány láthatta. A táncos legény mindig könnyebben talált szeretőre. Közben *hejszát* vagy éppen *kezest* rendeltek a zenésztől. Ezekbe már az egész táncház fiatalága bekapcsolódott. Mikor mindannyian begyűltek, elkezdődött a bál: a zenészek táncrendet húztak. Egy táncrenden belül több tánc kombinációja lehetséges: lassú csárdás (lassú magyaros) – sebes csárdás, lassú németes (keringő) – sebes németes (sebes polka), csárdás – cepper, keringő, tangó (századunk 20-as éveitől táncolt táncok), lassú németes, szökös, cepper.

Péterbencze Anikó a helyi táncok és táncos szokások kutatása során 17 féle domokosi táncot gyűjtött fel. Ezeket természetesen korosztály, alkalom, társadalmi rétegződés és egyéni igény, ízlés szerint kombinálták. (1989. 20–24)

A század elején a táncrend, mint jeleztük, férfítáncokkal kezdődött: hejsza, szirba, féloláhos, zsuka. Ezt követte a páros táncrend: kezes, magyaros, németes, valcer, cepper. Lakodalom, radina, katonavacsora, bál alkalmával: porka (polka), hétlépés, gólyás, csárdás, öregzsidó, változtatós, medvés, örömanya-tánc.

A két világháború közötti időszakban háttérbe szorul az archaikus táncréteg. A magyaros a táncrendben átveszi a vezető szerepet. A *hészfélét* (cepper, németes, gólyás, öregzsidó, változtatós stb) mindenki tudta és szívesen járta a mulatságban. A második világháború után a magyaros, németes, cepper maradt a táncrend gerince. A 80-as évek elejétől táncrendről már nem beszélhetünk.

A *zenészeket* hajdanán egy egész évre szerződtették: nem pénzzel, inkább javakkal (tűzifa, búza, kender, burgonya stb.) fizették. Pénzt a zsukat rendelő legényektől kaptak. A *zenészbandák* számát a táncházak működése hordozta. A községháza felépítésével számuk csökkent. Mostanság a radina keresztelő vacsorákon már nem is igénylik, mivel *kazettazenére* táncolnak.

FARSANGTEMETÉS

A karácsonyi ünnepkör után a leggazdagabb jelesnapi szokáshagyomány, ünnepség. Határhó a farsangvégi mulatságok és a hamvázószerdától kezdődő nagyjólt időszak között. „Csikszentdomokos a farsangtemetés *hamubotózásnak* is nevezik. Századunk második évtizedéig minden évben megrendezték e farsangvégi színjátékszerű szokást.” (Kardalus J. 1991. 419)

A farsangtemetés ceremóniája szerda reggel, régebb szerda hajnalban kezdődött. Kivonatossan Kardalus János tanulmányából idézünk, aki előbb a szokás 1920-ban gyakorolt, majd 1983-ban felelevenített változatáról ír.

„A csikszentdomokosi farsangtemetési menetet a *hamubotosok* vezetik, kezükben hamubotot, illetve rúdra húzott savanyú káposztát tartanak. Őket követi a halottszállító szekér, amely két taligára vagy fatalpú szánra szerelt, 3–4 m hosszú létrából álló tákolmány. Erre szalmát tesznek, letakarják és egy szalmabábut kötnek rá. Esetenként a bábu mellé még egy részeg embert (legényt) is felkötöznek. A szekér elejébe jármokat szerelnek, és 4–5 legény befogózva húzza. A szekér után mennek a *halottkísérő* és *sírató* asszonyok. A szekeret körülveszik azok az álarc nélküli fiatalok is, akiket halottkísérőknek neveznek, s kezükben törülközőből bogozott gyertyautánzatot tartanak. Ha valaki a szekérhez közeledik, nagyot csapnak rá a bogos törülközővel. Ezzel biztatják a szekeret vontató járomba fogódzókat is. A kíséret másik részét a sírató asszonyok alkotják, akik vidám síratóval szórakoztatják a közönséget:

– *Jaj, jaj Ilyés meghódtál,
Ilyen szomorúságot hoztál!*
– *Jaj, Ilyés, milyen áldott ember voltál.
Amit a farsangon kerestél.*
– *Ilyésem, Ilyésem milyen áldott ember voltál
tíz lejt elvittél s húszat hoztál!*

(Kedves Erzsébet sz. 1950)

A szekeret és annak kíséretét a zenészek követik. Népdalokat muzsikálnak gardon nélkül. Ezután következik a népes tömeg, amelynek egyrészét a *táncnépe*, a másikat a *csodálkozók* alkotják. A táncnépe között vannak álarcos alakoskodók. Az alakoskodók közt találjuk az olyan maszkokat mint: orvos, borbély, fényképész, vándorkereskedő, katona, diák, postás, lóvásáros, gondolatolvasó cigányasszony. Némely maszkból – mint a gondolatolvasó cigányasszony, lóvásáros, postás, diák, katona – több is előfordul. Ezek az alakok állandó mozgásban vannak, figyelmük főleg a közönség felé fordul. Mindenik maszk egy életből vett példát parodizál, a szórakoztatás határáig. A menet közben megáll és akkor a kíséretben levők, valamint a közönség együtt táncol.

A felvonulás alatt az alakoskodók játéka állandó, míg a menet eljut a falu végére. Ott leveszik a bábút a halottszállító szekérről – ha élő embert kötöztek a szekérré, akkor azt idejében eloldozzák – és elégetik. Ezalatt folyik a játék, főleg a sira-tóknak van több szerepük, de a zene is szól. Miután a bábu elégett (vagyis a szalma) a játék is befejeződik, a zene leáll. Vége a farsangnak, »A farsang meghót« – mondják a csíkszentdomokosiak. (...)

A maszkosok általában szellemes emberek. A lehető legváltozatosabb helyzeteket, párbeszédet és játékot hozzák létre. A színes tarkaság és a (...) maszkosok mutatványi, a zene, a tánc a csíkszentdomokosi népi színjátékszerű szokásoknak kellemes, hangulatos összképét alkotják. (...)

Több évtizednyi megszakítás után 1938-ban az idősebb generáció közreműködésével, (Kedves Erzsébet óvónő kezdeményezésére és vezetésével – megjegyzés tőlünk) Csíkszentdomokos utcáin újra megjelentek a hamubotosok. A következő években a szokásmodell több változatot is megélt, s ma is játsszák, a század eleihez viszonyítva azonban sokat szegényedett. (...) A népszokás jelentősége másodlagossá vált. Előtérbe került a látvány, a szórakozás. Egész estig tart a farsangvégi kivonulás. Estefelé a falu középpontjában elsíratják a szalmabábút.” (Kardalus János, 1991.421–423)

A szokás gazdagságát, változatoságát tudatosítjuk akkor, amikor Sándor Csaba gyűjtéséből szemelvényezünk. Fábián István adatközlő elmondására alapozva a farsangtemetés mozzanatait így írja le:

„»A táncházban gyülekeztek (it. húshagyókedden), felrakták a virágokat, a misére harangoztak másodikat, akkor sorakoztak, a muzsikás állott elől, s párjával kettős sorba mentek a templomba. Ezalatt a hamubotosok felöltöztek s mellettük mentek, örködtek, de hát ugye csak dísznek vótak, a gyermekeket riogatták. Szokás vót akkor egy kicsi pocsolya abban az évszakban, s azokat a fehérnépeket, akik pletykásabbak vótak, vagy szép fehér szörkendő volt a fejükön, jól meggrittyegtették a sárba mártott hammas zacskóval. Régebb a vénasszonyok es jártak táncba, s a legények haragudtak rejok, met mindent megláttak, ezét azokat es meggrittyegtették.

Bémentek a misére, akkor kijöttek a templom elejibe, akkor ott húztak egy nótát vagy kettőt es – csárdást mindenesetre. Ott sorba álltak s visszamentek a táncházba. A legényeknek – minden legénynek – adtak egy-egy boros pohár pálinkát, s a leányoknak két szem töltött cukorkát – bombócot. Ezt a táncrendező gazdák adták abból a haszonból, amit egész farsang alatt a táncrendezésből csináltak. Ez volt a tisztelet.

Akkor hazamentek, ettek, s úgy béállott a tánc, hogy hamvazószerda reggelig mulattak. Éjféle után egy csendes lovat felhátoltak, a gazdája felöltözött maszkának, béhajtott a táncterembe, külön nótát húztak neki, s az ott a lóval eljárta. Közben megjelent a nyársra húzott savanyó káposzta, amivel a legények vicceltek: a ló seggihez törölgették s egymáshoz dörgölték, hogy „me, me böjtöljél!”

Hamvazószerdán reggel befogtak két ökröt két szembefordított eketaligába, két száz deszkát reatettek, s egy legényt reafektettek... Meg vótak egyezve, hogy egy lesz a halott, s azt fehér lepedővel letakarták. Volt, amikor legényeket fogtak bé az ökrök helyett, s a tízesen mentek végig. Két legény vitt két felől két karosszékét s egy liter pálinkát. Az úton akivel találkoztak, állították meg, hogy üljön le s igyék. Az nem akart leülni, de addig s addig, míg csak leült, hogy igyék a pálinkából, de akkor kikapták alóla a széket, s az maradt savanyú képpel. Ők mentek tovább. Ez vót a farsang temetése.«

1990-ben a farsangtemetés tömegjellegűt öltött, és ha mesterségesen is, sikerült fenntartani a mai napig.

A farsang temetők ezen a napon (ti. hamvazószerdán) a helyi kultúrotthon előtt gyülekeznek, a főszereplőt, Ilyést pedig a szomszédos udvarok valamelyikén készítik a nagy eseményre. Ő egy szalmával kitömött bábú, a tél megszemélyesítője. Ilyést egy taligára fektetik, szájába égő gyertyát tesznek, szerveit (ti. nemi szerveit: két hagyma közé rögzített murek) letakarják, aki az egész felvonulás vezetője, indítja a menetet.

A farsangtemetés legfontosabb szereplői a hamubotosok, zsákvászonzba bújtatott torz figurák, mert szalmával aránytalanul kitömték őket. Fejüket fehér maszk borítja, derékövükön hatalmas csengőket, külüket (kolompokat) viselnek,

ezzel még zajosabbá téve a felvonulást. Szerepük kettős: a felvonuló tömegben rendet tartani, ijesztgetni a kíváncsiskodó gyereksereget, másrészt meghamuzni a leányokat a hosszú botokra kötött zacskóval.

A viseletbe felöltözött legényeken, leányokon kívül a farsangtemetés más szereplői a fonalat áruló cigányasszony, a kéregető cigány, kovács, köszörüs, fényképész, doktor, aki folyamatosan egy-egy paciens egészségéért aggódik.

Amíg a templomig érnek felvonulásukkal, időnként meg-megállnak, az asszonyok elsiratják a haldokló Ilyést, az orvos megvizsgálja, tanakodik „vajon mennyi van neki még hátra?”, a fonalas asszony a portékáját kínálja; a köszörüs kést próbál fenni két lábosfödő gyors egymáshoz dörzsölése által, s aki túl közel kíváncsiskodik hozzá, azt a szájába tartott vízzel szembeköpi. Nagy a zsivaly, táncra is perdülnek. Vannak, akik arra emlékeztetvén, hogy másnaptól már hús nélkül kell enni a káposztát, savanyú káposztafejjel vonulnak fel. A káposztából a legények jókora darabokat vágnak le bicskával, azt egymás arcához dörzsölik, nagyokat nevetve: » -Nó, komám, hát hol maradt a hús belőle?!«

Így érnek fel a templomig: a nép bevonul a szentmisére. A maszkának nem szabad a templomba bemenni, a szertartás végéig a plébánia udvarán várakoznak.

Amikor véget ért a szentmise, a plébánia udvarára vonulnak, ott a pap megkínálja a farsangolókat, egyet táncolnak, majd felkerekednek és megkerülik a falut, majd a faluközpontjába érnek vissza. Most is nagy a hangoskodás. A község háza előtti téren nagy sírás-rívás közepette elbúcsúznak Ilyéstől, kiszedik a bábuból a szalmát és meggyűjtják. A sirató egyik szövegváltozata:

*»-Ilyéském, Ilyéském, drága kicsi kincsecském!
Be jó levél, be jó valál, be jól tetted, hogy meghaltál.
Jaj, lelkecském, lelkecském, drága kicsi férjecsikém,
emlékszel-e, mikor elmentünk kender nyőni?
Te elől elfuttál, egy bokorba megbúttál,
s mikor odaértem, úgy mondtad, hogy böö!...
Jaj lelkecském, kecském, de jó volt a bokorba,
s most te mész a pokolba.*

*Harminc méteres kolbász legyen a sirköteled,
hogy meg ne akadjon a te istentelen nagy fejed.
Jaj, lelkecském, lelkecském, drága kicsi Ilyéském,
Harangoznak hallja-e, jönnek a papok lássa-e?
Jaj, vigyék, elvigyék, csak kert mellé ne tegyék,
megakad egy karóba, s visszajő a nyakamba.*

*Szegény uram meg es hót, de én meggyászoltam vót,
gyászoltam én sokáig, holtja napjáig, de napjáig.
És azután felvettem a rokokyát a pirosat, azt a tarka babosat,
Avval volt a farom a legkiadósabb.*

*Jaj kincsecském, kincsecském, drága kicsi Ilyéském,
szálkába szúrtad a tyúkszart s úgy mondtad, hogy
ne apá, csucusu.»*

Amikor Ilyés körül felcsapnak a lángok, a zenészek egy szomorú cigánynótát kezdenek játszani: Leestek a téli havak, hegyet, völgyet beborítanak..., vagy Elmegyek, elmegyek...

Az ének után, minthogy Ilyés már nincs, újból táncra perdülnek, majd a táncterembe folytatják. Délután mindenki hazamegy, elvégzi az otthoni munkáját és estére újra táncba gyűlnek. A tánc éjfélig tart, következik a nagybőjt.

AZ EGYÉNI ÉLET ÜNNEPEI – ÁTMENETI SZOKÁSOK

A születés, házasság, temetés – a társadalomban élő, társadalomtól függő, társadalmilag szabályozott ember ünnepei. Az emberi élet három nagy szüksége, amellyel a maga módján minden ember szembenéz. Átmeneti szokásoknak is nevezik: az egyén előző állapotából átmegy egy új állapotba, miközben sorsa és közvetlen környezetének – családjának – sorsa is megváltozik. A társadalmi nemlétből társadalmi létbe jött át, vagyis megszületett, a legény- és leánytársadalomból a házasemberek csoportjába megy át, vagyis megházasodik, aztán társadalmi létből a társadalmi nemlébbe tér vissza, vagyis meghal. Mind a három felbolygatja a családok, kisebb és nagyobb közösségek életét: az első kettőt örömmel, a harmadikat szomorúsággal fogadják és annak megfelelően ünnepeznek. A közösség tehát vigyázza az egyének sorsa-változását. Ennek a törődésnek és felügyeletnek a hogyanja az illető közösséget képes meghatározni: kulturálisan, erkölcsileg, vallásilag, etnikailag.

A születés, házasság és halál körüli csíkszentdomokosi szokásokról egyetemesen elmondható, hogy a társadalmi, közösségi szerveztség példás modellje. A közösség a szokásokon, szertartásokon tanúsított részvételével tudomást szerez és elismeri az egyén sorsának változását, ünnepélyessé és emlékezetessé teszi az átmenetet, érzelmileg és anyagiilag támogatja őt. A születés, házasság, halál szokásai egyben a faluközösség iratlan törvényei, hisz az élet három alapvető fordulata körül meghatározza valamennyi tagja számára a viselkedési

szabályokat, a tennivalókat és tilalmakat. Ezáltal a közösség egészének, de tagjainak külön is biztonságérzetet nyújt.

Ha lehet erkölcsi és szellemi tőkéje egy hagyományörző közösségnek, akkor a szentdomokosi szokásvilág egészében az.

Eme általános elvek és jellemzők előrebocsájtása után rövid összefoglalást nyújtunk a három szokásegységéről, azzal a megjegyzéssel, hogy Balázs Lajos a házasságról halálról és születésről monográfiát jelentetett meg (lásd az irodalomjegyzéket).

SZÜLETÉS

A születés nem egy biológiai kérdés csupán, hanem egy hatalmas műveltség, mely a születő embert a fogamzás pillanatától, a megszületésen át a megkeresztelt gyermekig kísér végig, körülveszi, követi. Arról a hatalmas tudásról van szó, amit évtizedek, évszázadok tapasztalatával szereztek és szerves része a magyar nép műveltségének. Mindebben benne van az az erkölcsi normarendszer, mely a nemi életet a családi élet keretében fogadja el, megfogalmazza a gyermek szerepét és értelmét a család és a tágabb közösség számára, a gyermekfeltétést és a magzat pusztítását; a csecsemő világrajöttének előkészítését, a valós és vélt veszélyektől való óvást, az újszülött és szülőanya ellátását; a névválasztást és keresztzülők kiválasztását, a keresztelést, vagyis az újszülött társadalmi beavatását, elismerését.

Már most elmondható, hogy a különlegesen nehéz, földrajzilag mostoha életfeltételek ellenére Szentdomokoson a születés szokásvilágának vezérelve mégis a gyermekszertet, a gyermek védelme, végső soron az élet védelme, ami egyben a faluközösség folytonosságának garanciája volt. Gyűjtésünk során a nehéz asszonyi sorsot majd minden adatközlő előhozta, de a szülés gondoljai, fájdalmai miatt senki nem panaszkodott. A gyermeket nagyon sokan „a menyecske első vagyonának” tekintik. Bármennyire is nem gyermek-centrikus a paraszttársadalom, már ami a gyermekkel való megkülönböztetett törődést illeti (ennek okairól most nem szólhatunk), mégis az élet ezernyi mozzanata, gesztusa, szándéka a gyermek fele irányul. Akár anyai, éppen teremtfői hitvallásnak is tekinthetők Nagy Lajosné Ferenc Rozália (85 éves 1988) szavai, melyek a gyermekvállalással szembeni szemléletváltást és nemzedékének magatartását tükrözi. „Én szidom az onokáimat is, hogy utáljátok magatokat? – kérdeztem. Nem akarjátok, hogy a tük formátokra szüljeteek embert a világra?! Hogy lássátok magatokat benne?! Ezt mondtam én az onokáimnak.

Én, amikor megszülettem a gyermekeimet, melléjem tette a bábasszony, s láttam azt a szent mosolyukat... Soha életemben olyan boldog nem voltam, mint akkor.”

Szentdomokoson a szóban kifejtett gyermek igenlése és a születési mutatók összhangban vannak, és erre megbízható adatok léteznek mintegy 150 évre. Még a világháborúk sem jelentettek különösebb bomlást a gyerekekről alkotott szemlélet és társadalmi valósága között. Az első értékrend zavar 1961-62-ben jelentkezett (a kollektivizálás éve!), de hamar helyrebillent. Sajnos újra előjött 1992-ben és azóta tartja magát. A statisztikai számok párharcban Szentdomokoson is, noha jóval később, mint Erdély-szerte a magyarság körében, az elhalálozás mutatói felülkerekedtek a születési számokon.

A sajátos domokosi gyermekszemlélet a szóhasználatban is jelentkezik: a család akkortól és akkor család, ha gyermek van: „Van-e család?”; „Meg van a család”; „Ott van a nagy család” stb.

A számtalan vélekedésből csak összegezve válaszolhatunk arra a kérdésre, hogy miért kellett gyermek a családba?

A válaszokban, érvelésekben megtalálni az anyagi-vagyoni, társadalmi, szociális, vallási, nemzeti, érzelmi, életszemléleti szempontokat egyaránt. Szükség van a gyerekekre, mert van kire hagyni a vagyont, mert öregségben támasz, betegségben gondozó, mert az apa nevét tovább viszi, a nemzetség nem hal ki, mert lesz, ki a szülőket eltemesse, mert a gyermek az élet értelme, öröm és boldogságforrás, hogy a család legyen a család, mert a magyarság fenntartója, mert a szülői büszkeség éltetője, mert akkor van, akit hazavárni mert Isten áldása, amit el kell fogadni...

A gyermek-igenlő családszemléletet tükrözi a magtalanság szegye, a *magtaltelvetelés* Isten és ember előtti vétségként való megbélyegzése, de a *magtalanság* bánata és az a rengeteg praktika és erőfeszítés is, amivel a meddőségen akartak segíteni, változtatni.

Noha szokás elítélően szólni a parasztember családtervezéséről, cáfolatként csupán egy vallomást idézünk? „Mi nem foglalkoztunk az eltevéssel. Nekem négy lett. Én azt tartom, ennyi kell. Legkevesebb. Egy az apának, egy az anyának, egy a halálnak, egy a hazának. Négy gyermek kell születessen, legkevesebb, egy családban.” (Nő, 73 éves, 1995)

A *gyermek neme* minden terhes anyát foglalkoztat. De a közvetlen környezetét is. A találgatásokon, jóslásokban a hiedelmek szerepe kisebb, inkább a terhességgel járó külső tünetek, ok és okozati összefüggések kerülnek előtérbe. Vannak, akik éles szemű értői az ilyen fajta előrejelzéseknek: „És mindenkinek meg tudtam mondani, hogy mije lesz: ha hegyes a hasa, akkor leján, ha kereked, fiú, ha jobbról mozdul meg, akkor fia lesz..., a fiúgyermeknél nem szeplősödik úgy meg az édesanya arca..., a leánygyermekkel még el is torzul..., ha farba hordod, akkor fiú, ha elől hordod, nagy hegyes hasad van, akkor leány.”

A *szülés előkészítése* korábban nem az orvosi, hanem a tapasztalati tudás eredményeire épült és társult a lelki, vallásos étellel. A lakás, ágy és anya előkészítése, a könnyű és szerencsés szülésért naponta elmondott ima együtt tükrözik a hagyományos tudás és felülről/kívülről szerzett tudás, tájékozódás kölcsönösségét. Ennek köszönhetően ritkán került sor az otthoni szülések alkalmával fennakadásokra, zavarokra. Elmondható, hogy a mai fiatalasszonyok szülésről alkotott műveltsége, magasabb iskolázottságuk ellenére általában alacsonyabb, mivel az intézményesített egészségügyi ellátással szemben függőségi viszonyba kerültek, nem kényszerülnek a hagyományos ismeretek átvételére.

A könnyű szülést előkészítendő az utolsó hónapban párolták magukat, esetenként melegvízbe rakták lábukat, mert „a pára nyitsa a testet, az ereket, izmokat.” Sokat mozogtak, dolgoztak az utolsó pillanatig. A szülő asszonyt óvták a huzamos fekvéstől: „odaragad, nem lesz meg a gyermek” – mondták.

„A szüzanyához imádkoztunk a terhesség alatt... Minden rendes gondolkodású asszony imádkozik. S ma is így kell legyen: Édes Jóistenem segíj meg, hogy szerencsésen szüljem meg ezt a gyermeket, épnek, egészségesnek, örömiére a szülőknek, mindenkinek. Öröjz meg, nehogy félszeg gyermekem legyen. Legyen Istennek dicsőségére, embereknek teccésire! Segíts meg édes Jóistenem! Öröjz meg minden szomorúságtól. Szabaduljak meg minél előbb. Segéj meg Istenem.”

Rendszerint ott szültek, ahol a mindennapokat élték? a konyhában. A többi gyermeket, öregeket elküldték otthonról.

A szülésre általában külön szőtt lepedő volt, és gyakran a földre fektették a szülőasszonyt, „hogy az ágyat ne piszkolják esze.” „Megmosakodott, tiszta inget vett magára az asszony, ha volt ideje. Máskor meg abba szült, amibe a szülés találta: ami a mezőn, erdőn éppen rajta volt.” Szentdomokoson régebb nem számítottak várakozási, előkészítési időt a szülésre. Ezért a szülés igen gyakran munkaközben, napközben következett be.

A *szülés levezetését* parasztbábák és képzett bábák végezték. Kultúr- és civilizációtörténeti adat, hogy 1763-ban képzett bába működött Szentdomokoson, hiszen „bábaságának hivataljára esküszik” hét évvel korábban, mint ahogy ezt Mária Terézia elrendeli a birodalomban. Ez az adat nem jelenti azt, hogy a faluban folytonosan okleveles bába működött. Egyrészt, mert nem is láthatta el az egész falut, másrészt, mert az ún. „úri bábáktól” hosszú időn át tartózkodtak. Az 50-es évek derekáig a következő „diplomás”, okleveles bábákról lehet tudni: Máthé Emerencia, Mikola Anna, Ferenc Éva, Bács Andrásné, Kristály Rozália, Hajdu Éva, Kelemen Juliánna. A parasztbábák sorsa többnyire olyan, mint a névtelen katonáké.

A *szülés lefolyása* többnyire fekvő pozícióban történt, de szültek állva, guggolva, térdelve, ülve (két szék szélére), attól függött, milyen volt az asszony felszerelése. (ti. szervezete, alkata.)

Közvetlen a szülés előtt újra próbálták könnyíteni a szülést. Rendszerint párolással: „akkor főtt pityókás fazék, leforrázott szénamurha (ti. apró széna hulladék), sós víz, vagy egyszerűen csak forró víz fölött. „Járkáltatták az asszonyt, s mondták neki? „Aggyad az erőt.” Aztán arra tanították, hogy „szülés közben tátsa ki a száját s ordítson”, „hogy ne gusásodjon meg.” „Fakanál nyelet tettek a szájába, hogy nehogy elharapja a nyelvét, s hogy nyomjon lefelé.” „Ha ügyes a bába, az addig hajtotta így a kezivel szépen, ugve dugta melegvízbe a kezét, s melegen tette a nő hasára, addig hajtotta, hogy órahosszáig es elhajtotta, míg aztán észrevette, hogy na, most megindult... A beteg es érezte, s úgy addig-addig, míg a gyermek kicsoszant.” (Nő, 66 éves, 1972)

„Most egyszeribe kipattancsák az anyából azt a gyermeket. Ez nem es operáció, hanem egy nagy disznyóság. Itt a bába azt tartotta, hogy annak meg kell várnai az idejét, amíg a test megnyílik, hogy a fej meg tud mozdulni...” (Nő, 66 éves, 1989)

A köldökzsinórt „ollóval, vagy bicskával, vagy késsel vágják el. Ami hamarabb kézbe került.”

A mását – méhlepényt – „elásták a ganyéba vagy a földbe, istálló padlása alá, hogy a kutyák ne hordják széjjel.”

Szülés után a bábasszony az asszonyt *lekezelte*, lemosta, megkente, törülközőbe szorosán bevarrta, „hogy a szervezetje s a gyomra álljon vissza a régi helyire.” Ezért a műveletért a bába egy héten át reggel, esete visszajárt a házhoz.

Ha a vérzés nem állott el, ha méhgyulladás gyanúja merült fel, „kámforos pálinkával megmosták a derekát..., ólomecettel lelocsolt tyukorfüvel (burgonya közt termő gyom) borogatták, mákot etettek vele..., pásztortáskából főzött teát iszogattott..., szalonnavért itattak fele” stb. Ha így sem állt el, „akkor valami nagy baj volt, s orvoshoz folyamodtak.”

A *lekezelés* után hagyták aludni, majd köménymag levest, kendermag levest főztek neki, hogy „hamarabb jöjjön meg a teje, s legyen” „A vérzési idő alatt minden nap megivott egy pohár pálinkát – nem többet! – hogy pucoldják ki a méh.”

Egészségügyi intézménybe már a háború előtt kezdtek járni az asszonyok: 1941-ben, „a magyar világban egészségházat csináltak.” A háború után szülőotthon működött. De rendszerint azok mentek oda, akik először szültek: „ha a másodikat, harmadikat szülte, nem ment oda.” Később a karcfalvi, csíkszeredai, balánbányai kórházba jártak szülni. A kórházzal is nehezen barátkoztak meg. Azután fogadták el és szoktak hozza, hogy kötelezővé vált ott szülni. Az idősebb nemzedék ma is jobbnak tartja az otthoni szülést, mivel „a kórházban az anyával nem törődnek” – állítják.

Az *újszülött fogadtatása* valamelyest változott, de továbbra is jobban örvendnek a fiúgyermeknek. Beszélhetünk fiúvaró apákról, fiúvaró anyákról és jóval

kevesebb leányváró szülőkről. Az érvek anyagi, gazdasági, érzelmi természetűek, nem föltétlenül büszkeségből akadnak.

Azt is figyelték és figyelik, kire hasonlít a gyermek. „Én úgy megörvendtem, mikor a leánkát, a miénket hézám hasonlították. Meg es köszöntem annak, ki legelőször mondta. Pedig nem hasonlít hézám. De örvendek, hogy reám hasonlítsák. Akire hasonlítsák, az örvend” – mondja egy 78 éves adatközlő asszony. „Azt nézték hatalmason, hogy kire hasonlít. A leánkát a nagyanyjához, s a gyermeket a nagyapjához hasonlították. Ennek úgy örvendtek... Az anyja örvend es, nem es, olyan kétségesen van, hogy nem neki számolják a gyermeket. Máshoz ütött, nem héza. (Férfi, 60 éves)

A gyermek *első fürösztő vizébe* szentelt vizet cseppentenek, hogy távol tartásák a gonoszt; hat hónapig naponta 2–3 csepp anyatejet fejtek bele, „hogy ne csipázzon a szeme”, akkor is cseppentettek, ha más betegsége volt: orvossággént használták. Ha sebes volt a bőre, farkas csontot, szárított farkashúst áztattak bele a fürösztő vízbe.

A *gyermekágyas időben* a szomszédasszonyok, komaasszonyok *ételt vittek* a házhoz: palacsintát, tésztát, kávé, köménymag levest, egy fél liter pálinkát. „Az egyik reggel ment, a másik déltájba, s a másik este. Úgy egyik a mászt érejte. Így becsültük meg egymást, mert ez a magyar becsület. Ezt megcsinálták a nagy dologidőben is... A komaasszony megvárta, amíg a beteg asszon ett, elmosogattott, s tisztán hagyta a házat: sepergetett, szőnyeget rázott.”

A nagy bubalátáskor vittek annyi ételt, hogy az egész család egyik belőle.

A *halva született csecsemőt*, vagy ha meghal, kis dobozba, kis koporsóba teszik, és rendszerint esti harangzó idején viszik ki a temetőbe. Beássák a család korábbi sírhelyébe és kis névtelen keresztet szegeznek a fejfára.

A születés kultúrkörébe tartoznak a *fogamzást megelőző*, magzatot elhajtó praktikák, a házi abortív eljárások sok-sok változata is. És a következmények: súlyos egészségügyi bántalmak, az anya halála, az Istennel szembeni büntudat, az emberekkel szembeni szégyen. A mai idős nemzedék felfogása szerint bármi, ami a magzat ellen történik, gyilkosságnak számít.

A *névválasztás* rendszerint megelőzi a gyermek világrajöttét, de a megszületés órájában is döntenek felőle. Elég gyakran megtörtént és történik, hogy a névválasztás körül kisebb családi surlódásokra, sértődésekre kerül sor a szülők és nagyszülők között. A névválasztás alapvető szabálya az apaelvűség volt. Ez visszafogottabban, de ma is érvényesül. A fiút, kivált az elsőt az apa, az apai ágon felmenő nagyapák, rokonok nevére keresztelték. Ez az elv anyai változatban ritkán érvényesül. A névválasztás más szempontjai: naptári névnap, magyar szentek (főleg a férfiak esetében), valamiért kedvelt név. Meglepő nyelvi formula Szentdomokoson, hogy a gyermeket *névre adják*, ami más fajta névadási

gyakorlatot sejtet. A korábban meghalt gyermek nevére „ritkán adták vissza”, de van rá példa. Mind a két döntés tudatos.

A 60-as évek elejétől változás történt a névválasztásban is: megjelennek a kettős, illetve a divatos nevek, amivel az idősebb nemzedék ma sem tud megbárátkozni, mert neveinktől, nyelvünk hangzásától idegenek, „mert sokszor nem tudni, fiú név-e vagy leány, s becézni sem lehet.”

1945-1975 között 103 férfi és 96 női nevet adtak a mintegy 2100 újszülöttnak. A legkedveltebb 10 férfinév: Imre (minden 15. fiúgyermeknek ez a neve), József, László, István, János, Ferenc, Károly, Árpád, Attila, Zoltán. Az újszülött fiúk 50,30%-át keresztelték ezekre a nevekre. Az ugyancsak legkedveltebb 10 női név: Mária, Erzsébet, Magdolna, Anna, Veronika, Juliánna, Irén, Rozália, Éva, Jolán – az újszülött leánygyermek 61,46%-a. Míg a férfi nevek magyar szent- és történelmi nevek, az első öt női név Krisztushoz kötődő asszonyok neve.

A *keresztülők kiválasztása* hagyományosan kiforrott szempontok szerint történt, a születés szokásának egyik legbonyolultabb része. A keresztülők a szülők komái lesznek: a gyermek legtöbbször csak ürügy arra, hogy a felnőttek társadalmi kapcsolatokat hozzanak létre.

A keresztülők „megkérése” jórészt még a gyermek megszületése előtt megtörténik. A választás a katonabarátokra, fiatalkori barátokra, kedvelt emberekre esik, illetve azokra, akiknek visszakereszteléssel tartoznak. Ritkábban választottak a rokonságból. A komák száma egészen a közelmúltig szigorúan korlátozott volt: két pár keresztelt, de ebből csak két személy vált keresztülővé: az egyik családból a férfi, a másiktól az asszony. A 60-as évektől látványosan megnőtt a keresztülők, illetve a komák száma (10-12 pár), ami ugyanakkor a keresztgyermek-keresztülő viszonyának, a komaság intézményének oldódását, lazulását, formalizálódását is eredményezte.

A *keresztelő* kimagaslóan társadalmi szertartás, szokásesemény: az egyént befogadják az egyházba, a közösségbe. A csecsemő a keresztelő által vallásilag és társadalmilag átminősül: pogányból keresztény lesz, anyakönyvelése által társadalmi lényvé válik. Ezért szokták mondani keresztelőbe induláskor, hogy „Pogányt viszünk, keresztényt hoztunk.”

A keresztelőre korábban már két-három hétre sor kerül, mert féltek, hogy nehogy kereszteletlenül meghaljon a gyermek, illetve nem tartják jónak, hogy „hosszú idejig pogány gyermek legyen a házban.” „A gonosznak hatalma van a kereszteletlen gyermekén és idegen a házban.” Mostanság nem ritka a 2–3–5 hónapos időköz a születés és keresztelő között.

A keresztelési rítus egyszerű volt: az egyház által szabályozott napon és órákban vitték el a keresztülők a gyermeket. Gyakran megesett, hogy a

keresztapák el sem mentek a templomba. Hazaértük után pedig szerény reggelivel vendégelték meg a keresztanyákat.

A radinára akkor került sor, amikor az idő- és anyagi feltételek ezt lehetővé tették. „Ha pedig nem engedték, elmaradt.” A 60-as, de még inkább a 70-es évektől a keresztelő lakoma a keresztelés szabályozója lett. Amikor a radinát ki tudják tüzni, akkor kerül sor a keresztelőre. A szokás eme átrendezésében jelentős szerepet játszott az egészségügyi ellátás nyújtotta biztonságérzet, de a komák számának példátlan növekedése, a keresztelő lakoma arányainak megnövekedése.

Az *avatás, szabadulás* (tisztulás) az újszülöttre, illetve az anyára irányuló külön szertartás. A szellemi, lelki háttere pedig az, hogy a néphit, de általában minden vallás a maga kultikus szempontjából tisztátalannak tartja a szülőasszonyt. (Bálint S. 1943. 202–203) A gyermekágyas asszony *tisztátalansága* pedig tiltja az asszonyt 40 napra a társadalmi élet, az otthoni tevékenység néhány területéről: nem mehetett el hazulról, nem meríthetett vizet a kútból stb. A megoldás nem lehet más mint a szabadulás. Ez történhet templomi szertartással, a pap közreműködésével: meggyóntatja, feloldozza. Ennek záró mozzanata az, hogy az anya megkerüli az oltárt. Szentdomokoson mindez egy sajátos rítussal is elérhető: a szabadulni menő asszony egy útszéli keresztet választ, amit rendszerint háromszor megkerül, miközben imát mond. „Aki így nem tisztult meg, fehérnép vagy leányféle, annak a templomba se volt szabad elől bémenni. Csak a haranglábak alá... Ezt a rokonság számontartja s a szomszédok.”

LAKODALOM

A párválasztás hosszú, tudatosan vállalt szokásainak bemutatásáról lemondunk, inkább a lakodalom napjának vázlatos bemutatására szorítkozunk, mivel a párosodás folyamatában ez kiemelkedő esemény. Ezt a napot ma is *a menyasszony első tisztességes napjának* nevezik. Kiemelkedő a lakodalom napja nemcsak azért, mert ekkor következik be a legény és leány társadalmi helyzetének változása, hanem mert színjátékban, rítusban, a kultúra sok vonatkozásában – népköltészet, zene, tánc – a leggazdagabb.

A második világháború utáni években hétfőn lakodalmaztak. A lakodalom reggel 9 órakor kezdődött, az első asztalt (beültetést) ebédként, a másodikat vacsoraként szolgálták fel, a mulatság pedig reggelig tartott.

A már jelzett időszakban áttértek a szombati, majd a vasárnapi lakodalmazásra. Napjainkban inkább szombaton lakodalmaznak.

A hagyományos lakodalom délben 12 órakor kezdődik, egyidőben két szinten: a menyasszonyos és vőlegényes háznál, majd hol az egyik, hol a másik

válík a szertartás fő színterévé. A közbülső jelenetek pedig az utcán, templomban, templom előtt játszódnak. Az egész falu olyan, mint egy színjáték, kiforrott dramaturgiai szabályaival, szereplőkkel. A színjátékon belül a szereplők rövid bemutatásával érzékeltetjük a szokás kibontakozását.

A menyasszonyt Csikszentdomokoson *leányasszonynak*, röviden *hazainak* nevezték, nevezik. Régen a kikéréstől, manapság az eljegyzéstől viselte, viseli ezt a nevet, egészen a lakodalom napján, éjfélig, míg leveti a menyasszonyi ruhát.

A menyasszonyt keresztanyja öltözteti fel menyasszonyi ruhájába, a község fodrásznoje fésüli és rakja be a haját, a menyasszonyi koszorút szintén ők teszik a fejére, majd idősebb asszonyok és a koszorúsleányok társaságában ül hallgatóan és várja az ajándék átvételére a felszólítást. Sok más csiki falu lakodalmi rítusairól eltérően, ahol a gazda vagy vőfély búcsúztatja a menyasszonyt, a szentdomokosi hazai maga mondja búcsúját a szülői háznál és beköszöntőjét a vőlegényes háznál. A szövegmondás nehéz pillanatain a koszorúsleányok segítik át. Sajátos főszereplői minőségéhez tartozik az is, hogy a lakodalmi mulatságban bekontyolásáig helyéről nem mozdul el, nem énekel, régebb kacagnia sem volt szabad. Szerepe éjféli körül, a kontyoló asszonyok megérkezésével változik meg. Ekkor a lakodalmi szokás új felvonása kezdődik: két keresztanya „kiveszi a lakodalmat asztaltól, elviszik a vőlegénytől”, és kontyolni viszik. „Úgy viszik el mint menyasszonyt, és úgy jő vissza mint menyecske.”

A *vőlegényé* válás a legény társadalmi átminősülésének jelzése. Régen a házasságra való jelentkezéskor, mostanság pedig az eljegyzés alkalmával következik be ez a pillanat. Az udvarlás utolsó időszakában, amikor már komoly a kapcsolatot, a legényt *vőlegényre lévendőnek* nevezik.

A lakodalom napján ő maga mondja a búcsúzóját, ő köszöni meg a menyasszonyt apósának, anyósának. A kikéresi rítusban viszont csak jelen van, a gazda beszél helyette. Vőlegényhez méltó szerepét akkor játssza, amikor fellép a legfelső lépcsőfokra és köszönetet mond a menyasszonyért.

A vőlegény is előírt szabályok szerint viselkedik a lakodalom alatt, kötöttsége csak a menyasszony kontyolása után lazul. Ekkor három letakart asszony közül fel kell ismernie asszonyát, majd a násznépet *kontylével* (pálinka) és süteménnyel kínálják. Erről kezdve új ember a neve.

A menyasszony és vőlegény öltözete fokozatosan elvárosiasodott. A vőlegény fekete vagy más sötétszínű ruhát visel, hozza fehér inget, amit menyasszonyától kap ajándékba (többnyire üzleti) nyakkendővel együtt. Kabátjának bal gallérjára mirtuszt tűznek. Ma már ritkán öltözik a vőlegény Szentdomokoson piros zsinóros székely harisnyába, csizmába, fekete mellénybe és rövid kabátba.

A *násznagy* „a lakodalmas ház legelső vendége”. Ezt a tisztséget a bérmakeresztapa tölti be. A násznagy fő teendője tanúskodás a polgári és egyházi esküvőn. Régen ő ebédeltette meg a násznépet és előkészítette a lakodalmi pécet, a díszes násznagyi ajándékot. A háború utáni években e két kötelessége fokozatosan kimaradt. Amúgy a lakodalom szertartásában nincs szervező szerepe, nem irányít, de a nászmenet élén megy, az asztalnál a vőlegény mellett ül, vacsoránál pohárköszöntőt mond, és tőle várják a legkiadósabb ajándékot.

Felkérőlegények, koszorúleányok. Csikszentdomokoson így nevezik a vőfélyeket, nyoszolyóleányokat. Erre a szerepre a vőlegény, illetve a menyasszony két-két legközelebbi barátját, barátnőjét kéri fel a lakodalom előtt 2–3 héttel. A ceremónia lezajlása előtt teendőiket ma is népviseletben végzik. Fellépésük minősége rátermettségüktől, személyiségüktől függ.

A felkérőlegények feladataiból: megszervezik az ághozást, ágútést (ti. a lakodalmas ház és kapu sugár fenyővel való feldíszítése) a lakodalom előtti héten. A lakodalmi szertartás kibontakozásában előbb futári szerepet töltenek be a két család között: összehangolják a két szintéren zajló eseményeket. A lakodalmas menetben helyük a vőlegény mögött van.

A koszorúleányok feladatai pedig: feldíszíteni az ágakat, gondoskodni a lakodalmi jelekről: mirtuszok saját maguknak, a vőlegénynek, felkérőlegényeknek. Ők díszítik fel ez utóbbiak pálcáját is piros szalaggal és virágkoszorúval. Mindkét ház legény- és gyermekvendégeinek piros bokrétát tűznek a mellére. A menyasszony társaságában ülnek beöltöztetésétől az első beültetésig, illetve kísérik a menyasszonyt a szertartás minden szakaszán, mozzanatán.

A *lakodalmas gazda* Szentdomokoson a lakodalom mindenese, a „helyi szokások és hagyományok jó ismerője, azok betartásának felülvizsgálója, irányítója, megkövetelője.” Őt mindenki *gazduramnak* szólítja. Kötelességei: „a lakodalmat levezesse, a népet szórakoztassa, a fegyelmet fenntartsa.”

Teendői közül: a vendégsereg meghívása – a hívogatás. Ezt a lakodalom előtti vasárnapon végzi, a közeli rokonoknál kezdi és egyben az asszonyokat már aznap délutánra *laskacsinalni* hívja a lakodalmas házhoz. A lakodalmat megelőző héten minden nap ott van a háznál, átveszi a házigazda szerepét, aki örömapává lép elő. Miután mindent megmutatnak neki – mi hol van, ételből, italból mennyi van, kik főznek, kik segítenek – mindenki tőle kérdez, irányítása alatt cselekszik.

A lakodalmazó családok – legényes és leányos ház – külön gazdát kérnek fel. Szentdomokoson fizetéses gazdát „nem igényelnek, rokoni, baráti kötelességből, rokoni, baráti szeretet megadásból csinálja mindenki.”

A közép- és öregedő nemzedék soraiból kerül ki a lakodalmas gazda. A teendőket kötelességeket az idősebbektől tanulják a lakodalmak során, a szövegeket pedig a *Gazdakötelességek* című füzetből.

A gazda hagyományos viselete: piros zsinóros fehér harisnya, fekete lájbi és zeke, nyáron fekete kalap, télen báránybőr sapka. Teendői az utolsó vendég eltávozása után érnek véget, ekkor csak az italról köteles elszámolni. Különben a család teljes bizalmát élvezi.

A *vendégek, násznép* aktívan bekapcsolódik a szokás lefolyásába. A násznép egyben a lakodalom mint színjáték közönsége is. A fiatalok egyéni sorsfordulója éppen a násznép által válik a közösség eseményévé, a közösség részéről elfogadott, elismert tényvé.

A násznép „ajándékot ad, hogy a fiatal párnak legyen amiből megkezdje az életét, ünnepli az új párt, együtt mulat annak tiszteletére s öröme, hogy a fiatalok egybekeltek, tanúja a házasságnak, díszessé teszi az esküvőt, felköszönti az új párt, vigadtassa az új párt” – így jellemzik az adatközlők a násznép szerepét a lakodalomban.

A násznép körében, mind a lakodalmi menetben, mind az ültetéskor léteznek rangsorolások, amelyek a mindenki által tudott szokásrend betartása nyomán alakulnak ki aszerint, hogy milyen rokoni, baráti közelségben vannak a lakodalmazó családdal, milyen korú, nemű és társadalmi státusú a vendég.

A násznép öltözete ma már vegyes, de kortól függetlenül, főleg a nők szívesen öltöznek szöttesbe. Az öltözködésben uralkodó szín a fekete, ez pedig az esemény méltóságát, komolyságát érzékelteti a szentdomokosi nép felfogásában.

Tréfásember, tiri hazai. Ők a hangulatkeltő szereplői a lakodalomnak. Mókázásukkal kitöltik a kikérés cselekménysorozatában keletkező rövid szüneteket, késleltetik a kikérés kibontakozását, szórakoztatják a várakozó násznépet, a szomorú, könnyes pillanatokat – menyasszonyi búcsú, kikérés – harsány kacagtatással oldják fel. Jó mondó, éles eszű, leleményes, jó humorú, szellemes emberek vállalkoznak e szerepekre, akik adott helyzetben képesek rögtönözni, a szomorúságot vídámra fordítani, akik beugratásaikkal képesek teljesen magukra vonni a figyelmet.

A tréfás ember ritkábban jelentkezik a lakodalmi színjátékon, a tiri hazai, vagyis álmenyasszony ellenben szinte elmaradhatatlan. A tiri hazai szerepét asszony jásza, viszont folyton fiatalságát, arca szépségét, frissességét hangoztatja. Öltözete szedett-vedett, az arca túlzottan kifestett, feslett függőnyt tesznek slájer gyanánt a fejére. Ölében rongy vagy műbabát tart és művirág csokrot. A hagyományos szentdomokosi erkölcs szerint e kettő kizárja egymást: a *botlott menyasszony* (ti. megesett leány) nem mehet koszorúsan férjhez. Játéka, szövege ellentétbe a menyasszony ünnepélyes szomorúságának. Amikor kivezetik a menyasszonyt, a tiri hazai a vőlegény elé gyúródik (tolakodik) és kelleti magát. A

tirihazai felöltöztetését az asszonyok szervezik meg, de szándékukat tudatják a gazdával.

A *szakácsné*, azaz szakácsasszony a lakodalmi étkezések fogásainak összeállítója, elkészítője, a lakodalmi konyha „parancsnoka”. Tudástól, jártasságtól, izlésétől függ jelentős mértékben a lakodalmi multság hangulata, a lakodalmi étkezések időbeni lefolyása. A szakácsnét az örömanya kéri fel a főzésre és teljhatalmat kap a nyersanyagszükséglet meghatározásában.

Fennjárók (a segítségek, ételbehordók) a közeli rokonság és szomszédok köréből kerülnek ki, többnyire önkéntes alapon. Számuk attól függően változik, hogy a cselekménysorozat melyik eseményében vesznek részt: perefenum előkészítése, vitele, lakodalmas ház berendezése, edények, evőeszközök összehordása a szomszédságból, az étkezéshez szükséges nyersanyagok előkészítése (majorság levágása, zöldség és egyéb anyagok megtakarítása), a főzés folyamata, mosogatás, tálalás, felhordás. Egyszóval, a lakodalom meghívásától mindennap ott vannak a lakodalmas háznál és részt vállalnak mind az előkészületekből, mind pedig a lakoma háttéri munkájából, teendőiből.

A *zenészeket, muzikusokat* az örömapa, mostanság inkább a vőlegény fogadja a faluból vagy a szomszédfaluból, attól függően, hogy hány lakodalom van a faluban egyszerre, illetve ki melyik zenekart kedveli jobban.

A *gyermeket* külön nem hívják a lakodalomba. Akiiket a gazda nyomatékosan „az egész családjával” hív, azok viszik el serdülő gyerekeiket. Ők csak az első asztal (beülés) felszolgálásáig maradnak. Igazi szerepük a lakodalmat megelőző héten van. Ők viszik, illetve általuk küldik a lakodalmas házhoz a pótló élelmiszereket (tyúk, zsír, olaj stb), ők az első jókívánások közvetítői. A 70-es évektől errefelé, főleg az óvodáskorú gyerekek ceremónia közben köszöntő verseket mondanak az új párnak, külön a menyasszonynak.

A lakodalom tárgyi világa, rituális kellékei

A lakodalom rituális mozzanataihoz tárgyi kellékek is társulnak. Olyan tárgyról, díszekről, jelvényekről, étkekről, italokról van szó, melyek jelképes-mágikus erővel is bírnak. A lakodalmi ceremónia különböző szakaszaiban esz-közként, kellékként szolgálnak a szokásrend lefolyásában.

A szentdomokosi lakodalom rituális eszközei: fenyők, fenyőgallykoszorú (gírland), írott táblácskák (Isten hozott, Isten veled feliratokkal), vőlegénykoszorú, slájer, menyasszonyi csokor, vőlegény bokréta, a gazda- és felkérőlegények pálcái, kürtöskalács stb. A lakodalom tárgyi világában kiemelkedő helyet foglal el a hozomány és a perec. Ez utóbbi régen a násznagy díszes ajándéka volt (Bővebben Balázs L. 1994. 127–134). A velük való szertartás és bánásmód hasonló volt a menyasszonyéval. A perefenum és a perec kivétele és elvitele csaknem olyan szertartásos volt, mint a menyasszonyé.

A szentdomokosi lakodalom gazdag költéssel is rendelkezik. Esztétikai értéke nyilván változó, de ma is ismertek szép ágsírató és menyasszonybúcsúztató szövegek. Mutatóban Balázs Lajos könyvéből válogatunk. (A lakodalmi költészet egészéről u.o. 260–375).

Ágsírató

*Eljött csendes, szabad életemnek utolsó estéje
Víg leánságnak feltetszett a jele.
Látom udvaromnak oly nagy változását,
Víg leánságnak bezáró zöld ágát.*

*Ezt Isten az én számomra teremtette,
Sűrű erdőben, láncfák közt,
Égnek harmatjával, földnek zsírjával növelte,
Az én tisztességes napomot felékesítette.*

*Áldja meg az Isten, ki ezt ide ütte!
Valahány csepp eső leesik az égből,
Valahány szál fű kiserken a világ mezejéből,
Annyi áldást kérek én az ágüőkre az égből.*

*Adjon Isten jó estét, lelkem szívem édesapám s édesanyám!
Fogadjanak bé csendes hajlékokba.
Nem kérem sokára, csak egy éccakára, utoljára.*

(Timár Ferencné Máthé Veronika 75 éves, 1975)

Menyasszonybúcsúztató

*Dicsértessék Atyaisten mennyben,
Mert búcsúzásimnak most leszen kezdése,
Uram, Jézus Krisztus, jőjj segítségemre!
Becsületes hívek, valakik itt vannak,
Az én párosodásomban körülöttem állnak,
Egy néhány szavamra tudom, váraognak,
Egy kis csendességet nekem hát adjanak.*

*Oly szomorú nagy nap, kire ma virradtam,
Fényesen sütsz-e rám, vagy pedig gyászosan?*

*Gyászos életemnek szomorú órája,
Mér fordultál szívem oly nagy bánatára?
Mert leánságomnak ma lett bezárása.*

*Hosszú az én utam, melyiken indulok,
Azért ó, Szent Atyám, tehozzád fordulok,
Mert áldást, segílyt csak tőled várhatok.
Kérlek, hogy el ne hagyj e nehéz soromba,
Szent Fiaddal együtt állj mellettem nyomba!
Hálát adok neked, egeknek Szent Ura,
Hogy felvirasztottál e mai szent napra,
Gondot is viseltél ránk és mindnyájunkra,
Életünkre vetett rövid határunkra.*

*Széles e világ mezején kik oly sokan vagyunk,
Születésünk után van két jeles napunk:
Virágzó éltünkben első házasságunk,
A második pediglen léssen a gyászos halálunk.*

*Gyászba borul az ég, az idő változik,
Csak a bű sokasul, s az öröm távozik.
Bűmat sokasítom, magam párosítom,
De azt, hogy milyenre, bizonytal nem tudom.*

*Jóra-e vagy rosszra, azt az Isten tudja,
Vagy az én jó szüleim szomorúságára.
Ma virágzott életem derült hajnalára,
Bíztam és magamot Isten parancsolatjára,
Akadtam életem jövőjé párjára.
Akarok indulni annak szállására.
De minthogy Isten után jó szüleim vannak,
Tudom arra várnak, hogy tőle búcsújjak.*

*Első szavamot van, akihez nyújtsam,
Van jó édesapám, kitől elbúcsújjak.*

*Kedves édesapám, aki engem nemzett,
Kis koromtól fogva kedvelt és szeretett,
A jóra tanított, a rossztól őrizett,*

*Szomorúságomban vigasztalom volt,
Tudatlanságomban jó tanácsot adott,
Minden dolgaimra szemesen vigyázott,
Most pediglen engem szárnyamra bocsájtott.*

*Mielőtt atyai házából kilépek,
Maga előtt állván bocsánatot kérek.
Kedves édesapám tudom, megbántottam,
Sok kegyetlen szókkal megszorítottam,
Krisztus sebeire kérem, engedje vétkemet,
Hogy el ne veszítsem én szegény lelkemet.*

*Második szavamat van, akihez nyújtsam,
van jó édesanyám, kitől elbúcsújam.*

*Kedves édesanyám, ki híven dajkám volt,
Ártatlan koromban tejével táplált,
Hidegtől, melegtől, még a széltől is oltalmazott.
Hogyan háláljam meg, hogy engemet szeretett?
Mert ha beteg voltam, velem kesergett,
Ha pedig vigadtam, maga is örvendett,
Örömet, gyötrelmet mindvégig követett.*

*Kedves édesanyám, ne epossze magát,
Bocsásson el engem, mint második hajadon leányát.
Tudom, hogy sajnálja tőlem elválását.
Magam helyett kérem az Úrnak áldását.*

*Kedves édesanyám, ha fájok is,
Csak szakítson le szívéről,
Eressze el kebléről zokogó gyermekét.
Mit futott érettem lelkiből epedve,
Egyedül Istentől lehet megfizetve.*

*Kedves édesanyám, bocsássa meg,
Tudom megbántottam,
Sok kegyetlen szókkal megszorítottam.*

*Kedves testvéreim, álljatok élembe,
Mert sűrű könnyek áradtak szemembe.
Szerettük mű egymást búba és örömbé,
Ezután se hagyjuk egymást e páros életbe.*

*Jó leánybarátaim, hozzátok fordulok,
Fogadjátok ti is egy néhány szavamat.
Midőn a fák tavasszal levelet hajtának,
Azok is örömet s vígságot mutatnak.
Én is oly örömmel fordulok hozzátok,
Áldást, segílyt kérek mennyből tőreátok.
Gyarapítson a szép erkölcsökben,
Áldást és szerencsét adjon éltetekben.
Mert jó leánybarátim, kik eddig voltatok,
Hogyha rátok nézek, szintén megújulok.
De szívemben erősen búsulok,
Mert szép koszorútokból immár most kiválok,
Istentől nektek is minden jót kívánok.
Köszönöm tinéktek szép barátságátokat,
Írántam mutatott szép nyájasságátokat.
Békesség kísérje minden lépésetek,
Érdemkoszorúkkal ragyogjon éltetek.
Majd ha eljő ama végső óra,
Melyben el kell mennünk az Úrnak szavára,
Állhassunk mindnyájan Szent Fia jobbján.*

*Kedves rokonom, kedves szomszédok,
S az én tiszteletemre esszegyült kedves vendégek!*

*Tudom, elkésérnek engem arra a helyre,
Ahol áldoztatik Krisztus teste s vére,
S hetedik szentségnek felvételére.*

*Dicsértessék Atyaisten mennybe,
Mert búcsúzásaimnak most léssen végzése.*

(Timár Ferencné Márthé Veronika 75 éves, 1975)

HALÁL, TEMETÉS

A halálnak és temetésnek, akárcsak a lakodalomnak kiforrott kultúrtörténete van Csíkszentdomokoson. Itt is érvényesül az egyén s közösség szoros kapcsolata. Az egyén a válságos órákban sem marad egyedül: az érdeklődés középpontjába kerül, az esemény pedig a neki kijáró tisztelet jegyében zajlik.

A szomszédság, a rózsafüzér társulat kötelességének érzi a haldokló gondozását. A végső órákban a hangsúly a lelki gondozásra tevődik át. A haldokló melletti rítusok, melyek inkább lelki gondozást, mint testi ápolást jelentenek, megerősítették a közösségben azt a meggyőződést, hogy az otthoni elhalás ember-séges, míg a korházi szeretet nélküli.

A haldokló lelki gondozásának egyik fő mozzanata a gyónás. A gyónásra mind az elhunyt, mind a hátramaradottnak (*siralmasok*) nagy szükségük van a pozitív közösségi megítélés elnyeréséért is.

Különösen sajátos szentdomokosi elvászto rítus a *megkerítés*, melyet a haldoklás utolsó, illetve a halál első pillanatában végeznek a haldokló mellett tartózkodó és a szertartást ismerő asszonyok. Égő gyertyával megkerítik (körbe járnak) a haldokló testét, lábánál, fejénél megállnak vele, lángját, füstjét szembe-fűjják, a gyertyahordozás közben pedig imát mondanak, bizonyos szövegformákat éppen a haldokló nevében: „Menj ki én lelkem a testből, vezessenek a szent angyalok a mennybe, a Jóisten kezébe!”

A halál beálltával elkezdődik az eltávolító rítusok (ti. a temetésre való előkészületek) hosszú sora. Két teljes nap alatt a végtisztesség megadásának tárgyi és lelki feltételeit készítik elő úgy, hogy azok jelezzék az elhunyt megbecsülését és biztosítsák a siralmasok pozitív megítélését a faluközösség részéről.

A halott elkészítése a mosdatással, borotválással, ünnepibe, „tisztába” öltöztetésével kezdődik. Elmondható, hogy Csíkszentdomokoson a „tisztá test”, „tisztá ruha” szellemi tartalmakat is hordoz. Nagyon sok ember tudatában egyértelmű az összefüggés a tényleges tisztálkodás és „szent” tisztálkodás között.

A ruha rendkívül fontos rituális kellék. Gondosan, igényesen készítik elő, mindig a legszebbet, legjobbat választják ki és adják rá az elhunyra. Minden halottat kora, neme, társadalmi állapota szerint, illetve az évszakra megfelelően öltöztetnek. A halotton „semmit sem kötnek meg, nem gombolnak össze.” Megengedett egyes ruhadarabok felhasítása az öltöztetés megkönnyítése céljából, de azt tilos összevarrni újra. Úgy kell ráadni, hogy az épség látszatát keltse.

Az eltávolítandó rítusok következő mozzanata a koporsóba helyezés, illetve a koporsónak a ravatalra való helyezése. Hagyományosan „vagy hajnali, vagy esti harangszókor teszik belé a testet a koporsóba.” Tehát szent momentum, amit az ottlevők imával kísérek. A halottért, amíg nincs eltemetve, minden déli harang-

szókor meggyűjtják a ravatal mellett elhelyezett gyertyákat és imádkoznak mellette, rendszerint azok, akik a háznál segítkeznek, de erre az alkalomra még mások is odagyűlnek (rokonok, szomszédok). A halott biológiai elváltozásának késleltetéséért, a kellemetlenségek elkerülésére különböző megelőző műveleteket végeznek el: a ravatal alá csebre helyeznek hideg vízzel, hamuréteget raknak, nejlón lepedőt helyeznek a koporsó aljába.

A koporsóba a szükséges kellékeken kívül más tárgyakat is tesznek. Mindenképpen az elhunyt személyes tárgyai közül, amelyeket abban a hitben „visz” magával, hogy a túlvilágon majd hasznát veszi. Ilyen tárgyak Szentdomokoson a rózsafüzér, két pálcá, amivel átkel a Jordán vizén. A koporsódíszek közül erkölcsi, társadalmi és szellemi jelentéssel bír a koporsót körülfutó koszorú, amit a rózsafüzér társulat tagok fonnak együttes munkával a „sorukból kivált tag tiszteletére.

A temetés előkészítése és megszervezése a rokonság, de még inkább a szomszédság önként vállalt feladata. Mindenki fölött létezik egy szervező, irányító ember, aki a család óhaja és a hagyomány szerint egybehangolja a segítségek és résztvevők tevékenységét. A halál hírüladása három irányban történik: a hivatalosságok fele: orvos, polgármesteri hivatal, rokonság fele, a faluközösség fele. A faluközösség értesítése elsődlegesen a harangozással történik. A harangozás módja pontos információt nyújt a halott koráról, neméről. A déli harangszóval társítják. Az első harangszó irányadó a temetés napjára vonatkozóan is. A mindenki által ismert jelrendszer egységesen mozgósítja a község lakóit, elindítja érdeklődésüket a halott iránt. Az ajtóra felszegzett *fekete* gyász csak kiegészítő hírközlő eszköz, inkább a halottas ház díszítő kelléke.

Sajátosan szentdomokosi szokások a *végvacsora* és *imádkozó*. A végvacsora az eltávolítást előkészítő munkálatokat zárja le. Megnyugvást hozó pillanat és egyben a család fizetsége azoknak, akik a válságos órákban mellette álltak és elvégezték a temetést előkészítő munkákat. Az imádkozó est a szervezési teendők lelki, vallásos betetőzése. Ez független az egyházi szertartástól és meg is előzi azt. Az imádkozónak hagyományosan kialakult szokásrendje van: van fő- és segédimádkoztató és az egybegyűlt szomszédok, rokonok, komák. A több órát tartó imádkozást türelemmel ülik végig, bekapcsolódva az imádkoztatók kezdeményezte imákba, éneklésbe. Az egyházi alapimák, azaz főimádságok – Mi Atyánk, Üdvözlégy Mária, Hiszek egy Istenben, Rózsafüzér, Keresztútja – közé folklorizálódott imaszövegek is beszövődnek.

Az imádkozó az *alamizna* elfogyasztásával ér véget. Ez rendszerint kenyér, kalács, 1–3 pohár pálinka. Az ételek elfogyasztása mindenki számára kötelező. A virrasztás és siratás más vidékeken gyakorolt formája itt ismeretlen.

Szentdomokoson a közeli hozzátartozók siratják el halottjaikat. A fájdalmas

hangos megnyilvánulás rendszerint a koporsó leszegezése, majd a temetőben, sírbaeresztése pillanatában tör fel. A közösség elvárja és el is bírálja ezt.

A koporsót mind a házban, mind az udvarban lábbal a kijárat felé helyezik el. Az egyházi szertartás rendszerint az udvaron zajlik, és a gyászoló közönséghez szól.

A temetés a társadalmi megmérettetés alkalma, a halottra és a családjára való odafigyelés, a keresztény magatartás kinyilvánítása. Szentdomokoson a népes temetési részvétel tapasztalható.

A temetési szokás kiforrottságát jelzi, hogy mindenki „tudja a maga dolgát”, a helyét a menetben, azt, hogy ki viszi a koporsót, a gyertyákat, megkülönböztető díszeket, koszorúkat. A kívülálló is következtethet a halott nemére, korára.

A temetési menettel szembe jövő személyek is „ki kell nyilvánítsák a halott iránti tiszteletüket”: megállnak, félrehúzódnak, a sapkát, kalapot leveszik, a koporsó irányába keresztet vetnek.

Azokat a halottakat, akik életükben betartották a közösség, illetve az egyház normáit, beviszik a templomba és így az egész gyászoló közönség részvesz a halottért végzett teljes egyházi szertartáson.

A sírgödörnél, a pap elvonulása után egy erre felkért férfiszemély a halottat méltató búcsúbeszédet mond, a rózsafüzér társulat pedig rövid imát mond és az alkalomhoz illő éneket énekel.

- Az otthonmaradtak, akik az alamizsnát (tort) készítik elő, a harangozás révén követik a halott útját: „világi-pogány-keresztény rítusok összekapcsolásával átélik a sírbaeresztés pillanatát.” Ekkor fogyasztják el a csontokról leszedett húst, pálinkát töltenek és elimádkozzák a Hiszekegyet.

A halott elhantolása után mindenkit elvárnak a halottas házhoz „egy szerény alamizsna elfogyasztására” (ti. torba). A halottért hozott ételáldozatnak kettős célja van: fokozni az esélyt arra, hogy a halott lelke „jó úton haladjon”, ezért fontos, hogy minél többen részesüljenek belőle, másrészt bizonyítani a faluközösségnek, hogy a család nem sajnálja a halottért az anyagi áldozatot.

A torban felszolgált alamizsna – tányér leves, kipurciózott kenyér, 2–3 pohár pálinka – elfogyasztása illő és kötelező. Az alamizsna elfogyasztása előtt imádkoznak, amibe belefoglalják az elhunyt neve mellé a korábban elhunytak nevét is abban a hitben, hogy ezek is részesülnek az alamizsnából.

A gyászolás hagyományosan elsősorban asszonyi feladat, kötelesség. A halál beálltakor ők öltik fel leghamarabb a fekete ruhát, kendőt, és a gyászidő alatt végig kötelesek hordani. Volt arra eset, hogy a népes családból adódóan az asszony csaknem egész élete során nem vethette le a gyászruhát.

A költséges temetkezési szokásokkal szemben a síremlék tárgyi, anyagi kivitelezésében többnyire a legolcsóbb formát választják. A fából készült keresz-

tek korhatóban vannak, az újak vascsőből készülnek. A nevet és a halott két hátradarát alumínium lemezre karcollják, majd csavarokkal erősítik a csőkeresztre.

A temető- és sírlátogatás egyike a beépítő rítusoknak, amit elsősorban egyéni- leg gyakorolnak az emberek, de ezt is számon tartja a közösség. Általa oldódik az elvesztés fájdalma, a lélek megnyugvását hozza, egyféle emberi kötelesség letudása, ami soha nem történik mások tudta nélkül.

A halott-tisztelet új keletű közösségi formája a kortársalálkozók keretében gondosan előkészített mozzanat, amikor a 40. vagy 50. életévüket ünneplők az elhunyt kortársak emlékére az anyakeresztnél koszorút helyeznek el. Az itt elhangzott emlékbeszédben az időközben meghalt társakat név szerint is említik. Az elhunytak családtagjai jelen vannak a közös megemlékezésen és megköszönik a megemlékezést.

A halottak napi világitás szentdomokosi gyakorlata és értelmezése az élők és holtak mély kapcsolatát sejtetik: „Úgy érezzük, mintha együtt volnánk, ... úgy érezzük, mintha beszélgetnénk vele.” Olyan ünnep ez, melyről senki nem maradhat el. Ezért gyakorolják a világitás házi változatát is.

A halálvárástól a halálra való felkészülésen, temetésen át, egészen a halottról való megemlékezésig minden mozzanathoz, rítushoz hiedelmek kapcsolódnak. Ezek fogják össze és működtetik az elmúlás és halál teljes mechanizmusát. A szentdomokosi hiedelemvilág uralkodó eleme az erős lélekhit. A lélekkultusz megnyilvánulásai vallási, pszichikai és anyagi természetűek, amelyek gyakran nem kevés áldozatot kívánnak az elhunyt hozzátartozóitól. A lélektisztelet, sőt olykor a lélekfélelem minden nehézséget legyűr.

A lélekhit egyik vetülete a *szép halál/csúf halál* értelmezése. A szentdomokosi értelmezés szerint a „halálát mindenki az életével érdemli meg”. Eszerint *szép halált* érdemel a keresztny erkölcsű, a keresztny-etikai normákat betartó ember, a *csúf halált* pedig az emberi rosszaságot megtestesítő. A falu közvéleménye szerint különösen nehezen halnak meg azok, akik „a Sátánnal cimborálnak.”

A hazajáró lélekkel kapcsolatos hiedelmek sem ritkák Szentdomokoson. Különböző megjelenési formáit vélik érzéklni: dörömbölés, csattanás, kopogás, kopogtatás, látható álmkép, hajdani élő test érzete stb. A lélek visszajárásának egyik fő oka az alamizsna és imádkozás kérése, de emlékeztető is, hogy „halottak is vannak.” A lélek visszajárást igyekeznek megelőzni a halottakért adott bőséges alamizsnával, a 30 napos, egy éves, alamizsna osztással egybekötött miseszolgálattal. Ezekon rokonok, szomszédok, más érintettek egyaránt részt vesznek.

Az egyéni élet sorsfordulóihoz kapcsolódó, még ma is működő domokosi szokásrend rövid áttekintése után megállapíthatjuk, hogy a születés, házasság,

halál szokásvilága tartalmával, rendeltetésével erősíti a közösség összeforrottságát, „gondozzák a társadalmi kapcsolatokat, elrendezik, csillapítják az átmenetel okozta kis- és nagyközösségi, nyilvános és belső zavarokat. A megbolygatott rendet helyreállítják.” (Bővebben Balázs Lajos szokásmonográfiájában)

KORTÁRSTALÁLKOZÓK

Kétségtelen, a falu társadalmának egy új, előzménytelen ünnepe. Formai és tartalmi elemei kezdetben bizonytalanul alakultak, aztán egyre több ember lelki és társadalmi igényét elégített ki: lett egy közösség kohéziójának, szolidaritásának, önmegtartó és önösszeszedő szándékának új fajta tükröződése. Valószínű, ha nem bontakozik ki olyan erővel a Ceaușescu-féle homogenizáló politika, mely nemzeti közösségünk felszámolását is megcélozta, a kortárstalálkozók nem jönnek létre. A Székelyföldön indult, Szentdomokoson viszont olyan kiforrott szertartásrendje alakult ki, hogy a kevés összehasonlítható adat ellenére is elmondható, Erdély-szerte példaadó. Példaadó elsősorban az ünnep ideológiája, mely, noha nem tételesen, az ünnep egészét áthatja.

Az ünnep lelki-szellemi rugói egyszerűen a közös múlt és közös tér együttes megélése, érzelmi töltete pedig a nosztalgia. „Félévszázad” – az ünnepi szónoklatok leggyakoribb szava – távlatából felidézni a gyermekkor, ifjúság emlékeit nem más, mint a nemzedéki öntudatra ébredés, egy közösséghez tartozás, az önismerkedés és megismertetés szándékának alkalma, mely a hajdani kötődéseket az emberi élet delén túl, de nem az alkonyán egészen új rendszerbe foglalja.

Köztudottan a kortárstalálkozók szentdomokosi meghonosítsa Kurkó István egykori néptanácsi földműves-tisztviselő nevéhez fűződik. Az első 50 éves találkozó az 1925-ök részére, 1975 augusztus 13-ra szerveződött. Időközben 1985-től a 40 évesek is kezdeményeztek kortárstalálkozót, néhány évben a 60 évesek is összejöttek.

Az ünnepséget szervező bizottság készíti elő. Szamba veszik az érintetteket, itthoni, külföldi tartózkodási helyüket, az ünnepséget meghirdetik az újságban, meghívókat postáznak, műsört készítenek: kórus, színdarab, tánc, jelenetek, egyéni énekszámok, szavalatok. A műsort rendszerint felkért pedagógusok rendezik.

Nagy hangsúlyt nyernek az ünnepi külsőségek? díszítés, a helyi népviselet felöltése, ünnepi díszek és jelképek viselése, gyülekezés a templom udvarán, szegfű és emlékjelvény tűzés, közös szentmise hallgatás, amit értük végez a pap; az ünnepi prédikáció központi gondolata felénk irányul. Azután kivonulás a temetőbe, az elhunytak emlékére koszorút helyezni a vezérkeresztre. A ki- és visszavonulás már népes tömeg sorfala között zajlik: a barátok, szomszédok,

rokonság virágcsokrokkal köszöntik az ünnepelteket. („A vejem számolta meg: 450 szál szegfű volt az ölemben!”). Ünnepi ebéd a családtagokkal, meghívott rokonokkal, ajándékozások. Ünnepi beszédek, üdvözlő szónoklatok elhangzása; emlékszalag feltűzése a kopjafára, két-három órás műsor, melynek nyitánya a Kristály Lajos zenetanár közreműködésével költött és megzenésített „50 évesek éneke”; fényképeződés a kultúrotthon előtt, mindenféle kombinációban; felvonulás a falu háza felé, zenezóval; egy csárdás a tanács/polgármesteri hivatal udvarán; „az 50 éves férfiak az 50 éves asszonyokat megtáncoltatják”. Hazamennek átöltözni, este 9-kor az első béüléssel kezdődik a bankett.

„Olyan, mint a lakodalom. Két béülés van. Erre mindenki szabadságot vagy szabadnapot vesz ki. A vezetőség is elnéző, mert az ember egyszer 50 éves” – összegezte néhai Sándor Dénes, korosztályának vezetője, szervezője.

Mintegy továbbgyűrűzése az előbbinek, 1990-től a 18 évesek is találkoznak, mely tulajdonképpen a nagykorúsítási ünnepségük is. Erre az alkalomra Sándor Edit könyvtárosnő tanít be műsort, másnap pedig a nagykorúvá avatottak szerveznek bált, melyen már elismert felnőttekként viselkednek. (Bővebben Balázs L. 1990. 106–133)

KATONAVACSORA, KATONABÚCSÚZTATÁS

A Székelyföldön – Csíkban, különösen Felcsíkon – elevenen él a katonakísérés, katonabúcsúztatás szokása.

A bevonulást, *rokulást* általában egy évvel megelőzte a sorozás, ami a 40-es évekig Csíkkarcfalván, azóta pedig Csíkszeredában zajlott. Erről így énekeltek:

*Mikor mentem a sorozatra,
Istenem, virág a kalapomban.
Mikor jöttem a sorozatról,
Istenem, szalag a kalapomban.
Az van írva a szalagra,
Mind-mind a két oldalára,
Nem sok idő van még hátra
Ebben a kutya civil ruhában.*

A bevonulás előestéjén Szentdomokoson *katonakísérő* multság, *katonamultság*, *katonavacsora*, *katonabúcsúztatás* volt. Ezt a vacsorát a *reguta első lakodalmának* nevezik: Ma is szokásban van. A reguta szülei, hozzátartozói tartják. Részt vetnek és vesznek a szülők, testvérek, rokonok, reguta barátok, kereszt- és bérmaszülők, a reguta szeretője (babája).

Amúgy nem hívtak senkit, viszont később az esküvőjére jórészt azokat hívták meg, akik hívatlanul *feldíszítették az ő ünnepi asztalát* már a katonavacsorán (ti. ott voltak).

Régebb szűk körű volt, a szülői háznál tartották, töltelekes káposztát, esetleg paprikást készítettek és aszalt szilvát szolgáltak fel. A keresztszülők két darab főtt kalácsot (Csíki perec), pálinkát vittek és ajándék pénzt adtak a regutának.

A katonavacsorát sok esetben egy-két héttel hamarabb megtartják. Lakodalomszerűen zajlik, még a beültetés is: a reguta a kereszt és bérmaszülők között ül, a főasztalnál. Mellette ül a szeretője is (persze, ha van komoly választottja). Első és második beülés szerint szolgálják fel az étkeket. Gazda irányítja a multság lefolyását. Az első beülés végén ajándékpénz beszédére kerül sor. Az első beülés vége fele több legény barátja kikéri a regutát a bérmaszülőktől: a poharakat megtöltik pálinkával, egy pohárra rátesznek egy papírpénzt és ráborítják egy másik tele pohárra. A bérmaszülőt kínálják vele, aki kiissza a pálinkát. Aztán találós kérdéseket tesznek fel a keresztapának. A reguta fellép az asztalra, egy legény fogja a kezét, átlépi az asztalon és kimegy a fiatalok közé. Ezzel felszabadul az asztal, lehet táncolni. Általában az első tánc regutatánc. A régebbi időkben a bevonuló legények közösen eljárták a regutatáncot (legényes tánc), végig táncoltak a falun, hírül adva, hogy ők a reguták. Újabban a regutát a leánybarátok kéri fel táncolni, vagy legények, akik leánynak álcázzák magukat (fejkendővel). Ilyenkor más nem táncol.

A második beüléskor már a fiatalok közé ül a reguta, és a lány is, akinek udvarol. A multság katona dalok éneklésével zajlik:

*Kerek az én kalapom
El akarom viselni,
Ferenc Jóska nem akarja engedni.
Engedd Jóska, nem a te pénzed ára,
Az én csárdás galambom hozta búcsúfírára.*

Más:

*Százados úr, seje haj,
Ha felül a lovára.
Visszatekint seje haj,
Az elfáradt bakára.
Ügye fiúk, szép élet a katonaélet?
Csak az a baj seje haj,
Csak az a baj, hogy nehéz a viselet.*

*Diófából seje haj,
Diófából nem csinálnak koporsót.
A bakának seje haj,
A bakának nem irnak búcsúztatót.
Ágyúgolyó lesz annak a búcsúztatója,
Barna kislány seje haj
Barna kislány
Lesz a megsíratója.*

Reggel a résztvevők, keresztszülők, bérmaszülők, legénybarátok elkísérték a regutát az állomásra. Elindulás előtt elbúcsúzott az édesanyjától, édesapjától, testvéreitől és azoktól, akik részt vettek a katonavacsorán.

*Édes kedves anyám, engem se sírasson.
Fújják a trombitát, indulnunk kell rája.
Istenem, Istenem, segélj meg engemet,
Hosszú útaimban adj szerencsét nekem.*

*Kedves testvéreim, idehallgassatok:
Anyátoknak szavát sírva fogadjátok.
Hogy keserves átok rátok is ne szálljon,
Hogy keserves átok rátok is ne szálljon.*

*Szántó ökröm helyett lovamat nyergelem,
Ostor, eszter helyett kantárszár kezemben.
Nyárban kaszám helyén kardom villogtatom,
Édes kedves anyám, engem se sírasson.*

*Téged pedig rózsám, az Istenre bízlak.
Téged pedig rózsám, az Istenre bízlak.
Távollétem alatt viselje gondodat,
Távollétem alatt viselje gondodat.*

Ezt a dalt már kevesen tudják, ritkán énekelik. A lány kivarrott cifra zsebkendőt tett a reguta kofferjába.

Az állomásra menet felsorakoztak. Elöl a zenészek mentek, utánuk a reguta, bérma és keresztszülők, szülők, testvérek, rokonok, legénybarátok, a vacsorán résztvevők. Volt, amikor lovas szekérrel mentek az állomásra. A férfiak egy-egy fél liter pálinkát kaptak a háztól: kínálkodva, énekelve haladtak:

*Októbernek, októbernek elsején,
Nem süt a nap Szentdomokos mezején.
Elbúcsúzom a madártól s az ágtól,
Azután a domokosi lányoktól.*

*Az Isten is katonának teremtett,
Az a jámbor pap is annak keresztelt.
Az is leszek míg a világ világ lesz,
Míg az égen egy ragyogó csillag lesz.*

*Horthy Miklós katonája vagyok,
Legszebb katonája,
Vigan töltöm katonaéletem,
Nincsen gondom rája.
Masírozok a káplár úr szavára,
Úgy gondolok én a régi babámra.*

Miután elment a vonat, visszavonultak a házhoz és folytatták a mulatságot. Ma is hasonlóképpen történik.

A bevonuló fiatalok döntő többségének ma is csinálnak katonavacsorát. Rend szerint szombaton vagy vasárnap este kerül sor rá, de egyre gyakrabban a hét közepén is. Az is szokás, hogy a maradék ételre imádkozót hívnak, mint a lakodalom és temetés után. Ez alkalommal az eltávozott legényért imádkoznak, érte fogyasztanak kevés ételt és italt. (Adatközlők: Kurkó Juliánna 71 éves, Szabó Viktória 74 éves, Karda Erzsébet 79 éves, Kristály Lajos 70 éves, Kedves Domokos 75 éves.)

NAPTÁRI ÉS ÜNNEPI SZOKÁSOK

LUCA NAPJA

December 13-án a gyermekek Lucáztak Szentdomokoson. Korán reggel elmentek a rokonokhoz, szomszédokhoz és az ajtóhoz érve azt kérdezték:

- Luca-gyermekeket béengedik-e?
- Bé, bé! – hangzott a válasz bentről.

Ha fiúgyermek ment be elsőnek, azt tartották, hogy szerencsét hozott az állatszaporulatra. Jókívánságokat mondtak a házra. Jutalmul gyümölcsöt, süteményt, cukorkát, esetleg aprópénzt kaptak a Lucázó gyermekek. Az is megtörtént, hogy a háziak „bárányszart” csomagoltak papírba és meghagyogatták a Lucázóknak, hogy csak otthon szabad megnézni, mi van a papírban. (Adatközlő: Kedves Domokosné 72 éves 1998)

APRÓSZENTEK

Régóta ismert, de mostanság kevésbé gyakorolt szokás. December 28-án már reggel 6 óra után elindultak a fiúcsoportok, 4–5-en, vesszővel. A házakba beérkezve elmondták verseiket:

*Mi is eljöttünk Heródes nyomdokán
De nem fegyverekkel,
Hanem szép hajlandós vesszővel.
Gazduram, szabad-e verekedni?
– Szabad, szabad!*

majd sorra megveregetik a családtagokat, főleg a lányokat, asszonyokat. Kalácsot, gyümölcsöt vagy aprópénzt kaptak ajándékba. Továbbmenve az utcán a szembejövőket is megveregették:

*Aprószentek Szent Dávid,
Darabos Dávid,
Az ősztendőt töltsé békével
S az újat érje egészségvel,
S léleküdvösséggel.*

(Adatközlő: Both Alozi, Dombi 72 éves, 1986)

BETHLEHEMEZÉS

Egyik legkedveltebb hagyománya volt a falunak. Már jóval karácsony előtt készültek rá a szereplők. A 40-es évek elején még négy csoport járkált a faluban. A kifordított bundát viselő pásztorok házilag készített jászolt vagy templom alakú kis *betlehemet* hordoztak magukkal. Mind a négy csoportot Kádár János bácsi tanította. Az úgynevezett nagycsoportban a katonaságot kiszolgált legények szerepeltek. A kiscsoportban a fiatalabbak. Mindenik csoportnak 11 szereplője volt: király, Szent József, Mária, angyal, két szolga, öt pásztor. Volt olyan év (1942-43-ban), amikor egy hétig járták a falut. 1947-ben betiltották a betlehemezést. (Adatközlő: Bőjte Márton 70 éves, Kristály Tamás 72 éves)

A 80-as évek elején gyimesi és szépvízi betlehemesek járták a falut. Ahol megesteledtek ott megháltak.

1995 decemberében Bőjte Marci bácsi kezdeményezésére, kedves Erzsébet óvónő irányításával újraindult a betlehemezés. Beszéltek a régi szereplőkkel, akik már nem élnek, helyettük másokat szerveztek be a csoportba. Tíz nap alatt újra tanulták a játékot. Ebben az évben csak a színpadon mutatták be. 1996-ban, a karácsonyi szentmise után kezdték jární a falut. Olyan sok helyre hívták, hogy három napig „házaltak”. 1997-ben a mise után már nem mentek a faluba. Viszont ebben az évben a Kolpingosok Lesnyinszki Angéla tanítónő irányításával tanultak egy másik betlehemest és ők járták a falut.

HÚSVÉT

Húsvétra készülve főleg a lányoknak van sok dolguk. Van, aki otthon maga festi a tojást, mások a tojásfestő asszonyokkal íratják meg. Ma egyre többen tanulják meg a tojásfestés technikáját.

A lányok a festéshez már hónapokkal azelőtt gyűjtik a vöröshagyma hajat. A tojásra különböző növényi levelet tesznek, aztán selyemharisnyába kötik és így teszik a vöröshagyma főzetbe főni. Mikor a tojás megfőtt, a harisnyát leveszik róla és a most már mintás tojást zsírral, szalonnával fényesítik.

Húsvét első napján reggel, mikor a *kokonyát* viszik a templomkerítésbe megszenteltetni, akkor a keresztszülők a kicsi keresztgyermeknek (óvodás, kiskolás) átadnak, vagy a szülöktől küldenek húsvéti ajándékot. *bubakalácsot*, piros tojást, most pedig csokoládét.

Húsvét másodnapján ma is szokás a locsolkodás/locsolás. A fiúk ötön-haton összeverődve már korán reggel elindultak, hogy a rokonokat, ismerősöket meglöcsöljék. Régen szappannal illatosított *szagos vízzel*, ma kölnivel. Délután járnak a legények a lányokhoz locsolni. Régen az is szokás volt, hogy a leányt kútból merített friss vízzel öntötték le.

FAZAKAZÁS

A gyermekek szembekötős, keresős játékának változata a felnőttek körében. Csak a felnőttek játszották és csak húsvét másodnapján, délután. Dél előtt jártak öntözni, délután fazakaztak. Utoljára 1992-ben, 93-ban fazakaztak a Sólyom utcai felnőttek. A játék fő kelléke egy káposztás fazék volt. A játékosok körbe álltak, egymásnak dobták a fazakat, amíg valaki elejtette és a fazék megcsonkult, eltörött. Aki elejtette, annak bekötötték a szemét, tíz lépést hátraleptették, botot adtak a kezébe és azzal meg kellett üsse a fazakat. Közben az asszonyok cseréltették, változtatták a fazék helyét. A férfiak szintén felváltva csörömpöltek, kocogtattak a fazék-cserepekkel, hogy ne találja meg a fazék eredeti helyét. A bekötött szemű férfi addig kereste a fazakat, míg megtalálta és újra eltörte. Addig tartott a játék, amíg volt egy akkora cserépdarab, amit apróra lehetett törni. Ha valaki új fazakat hozott, a játék folytatódott.

JAKAB-ÁG ÜTÉS

Április utolsó napjaiban a fiúk fenyőágot díszítenek a lányoknak. 30-án este elmennek a rokon-, szomszédleányok vagy barátnők házához, és amikor úgy

látják, hogy a háziak lefeküdtek, az ajtó tokozatra, tornáclábra, kapusásra felszegették a Jakab-ágot. Van olyan leány is, akinek öt-hat legény is üt ágot. Ezeket csak május végén szedik le. Néha éjjeli zenét is adnak. Az is előfordult, hogy bosszúból a legények letépték egymás ágait.

ANGYALOZÁS

Az angyalozás énekes, színjátékszerű, vallásos népszokás, a nyári Keresztelő Szent János (jún. 24) tiszteletére. A magyarság más területén ezt a napot Szent István napjának nevezik, és szentiváni népszokásokról, -költészetéről beszélnek. Szentdomokoson ezen a napon, illetve előestéjén egészen más történik.

Az angyalozás az asszonyok és leánykák szokása, központi témája a Szent János kultusz. Noha a szokás neve csak a leánykák rítusára vonatkozik, mégis két, a női nem által gyakorolt szokás összefonódásáról van szó.

Szent János nap előestéjére a férfiak az utcaszádakban, a forgalmat nem zavaró utcasarkokon, szögleteknél lombsátrakat építettek. Ezekben a rózsafüzér társulatok körzetei szerint, az imádkoztató asszonyok vezetésével gyertyafénynél imádkoztak az asszonyok, imájukba belefoglalván Szent János iránti tiszteletüket. Ezt *álézás*nak nevezték.

Szent János reggelén pedig, persze előzetes felkészítés után, és ezt rendszerint a rózsafüzér társulatokat vezető asszonyok végezték, elindultak az utcán az angyalozó csoportok: elől egy fiúcska – egyedüli fiúgyermek a szokásban –, ő volt a csengettyűs, fején díszes koronával, és ő vezeti a két kisangyalt, akik rendszerint iskoláskor előtti, még selypító leánykák. Őket követik kettőseivel a második vagy középső és a harmadik vagy hátsó angyalok. Mind földig fehérbe öltözve. És mentek az úton, s a csengettyűszóra kigyűltek az emberek és megállították őket, máskor meg beköszöntek a házakhoz és úgy adták elő énekes verseiket. „Ahogy hallottuk a csenget s az éneket, mind szaladtunk ki az utcára, hogy na, jönnek az angyalok! S akkor hívtuk be... Máskor pedig Szent Jánoskor így ki szoktunk ülni a kapuba. Fontunk. S jöttek az úton, s énekelték: Angyalok öröme./ Mét dobog a szíve?/ Bánattal van teljes,/ Ó, Szomorú Jézus,/ Angyalok öröme.” (Török Áronné Kalamár Teréz sz. 1919) Az éneklésért tojás, pénz, cipó, sütemény vagy valami ilyesmi járt fizetésből. Az adományokat a *hátsó angyalok* gyűjtötték össze kosárba, majd az ünneplés végével elosztották egymás között.

A szokást csupán néhány csíki faluban gyakorolták (Csíkszentgyörgy, Menaság, Csicsó, Delne, Szenttamás, Madaras, Fitód). Egy 1895-ben történt feljegyzés, mely úgy tűnik az első erről a szokásról, Szentdomokos nevét az első helyen említi. Vallásos tartalma miatt 1948-ban betiltották. 1991-ben Mákszem

Jánosné Bara Anna (52 éves 1991) újraélesztette a szokást, a falu nagy csodálkozására. Teljes szövegváltozatot Török Áronné Kalamár Teréz (72 éves 1991) is ismer. A alábbiakban Mákszem Jánosné szövegváltozatát közöljük, „rendezői utasításaival” együtt. „Menetközi ének. Ezt kezdik s végzik az utcán, akármilyen hosszút mennek:

*Ó szomorú Jézus, angyalok öröme.
Mér dobog a szíve?
Bánattal van telve, lelkeknek gyötrelme,
Angyalok öröme.*

Amikor megállítsák, köszönnek egyszerre: Dicsértessék az Úrjézus Krisztus!
Akkor a csengettyűs kezd:

*Jó napot uraim, mind megengedjenek,
Vacsorát számunkra bővön készítsenek,
Hogy ezáltal mennybe koronát nyerjenek!*

A király első verse:

*Ma Szent János napja, Isten felvirraszta,
Mert Keresztelő Jánosnak ma van neve napja.
Tehát megtiszteljük egy-két verseinkkel,
Aki ide jöttek, szónkra figyeljenek!
Fölséges Úristen, ki lakozol mennyben,
Örvendezz és vigaggy királyi székedben!*

A két kicsiangyal első verse:

*Olyan kicsi vagyok, szólni se tudok,
Mégis az Istennek dicséretet mondok.*

Középső angyalok első verse:

*Feljött immár a nap az ég táblájára,
Ragyogó csillagnak tüzes piacára.
Örvengy szívem, örvengy várakozó napra,
Keresztelő Jánosnak ma van neve napja!*

Hátussó angyalok első verse:

*Hol vagytok angyalok, itten az egekben,
Hogy nem is szomjaztok az új történetben?
Látjátok a Jézust talpig álló vérbe,
A szűzanya szívét nagy keserűségbe.
Fejét koronázzák, tövissel kirakják,
(S) azt fejibe nyomják!*

Ez volt az első rend vers. Akkor kezdi a király a második rendet:

*Fényes kristálytükör a Jézusnak szíve,
Szépséges (A szép) liliomnak szödelő mezeje.
Itt bár hátra térjen világosság ege,
Semmi ehhez képest a világ szépsége.
A tisztaság teccet neki Máriának
Az ő szeplőtelen szűz és szent anyjának.*

Kicsi angyalok második verse:

*Mójzes a pusztába keresztet állított,
Az ő mépeinek rézkégyót mutatott.*

Középső angyalok második verse:

*Szent Jánoson kívül egy kerek dombocska,
Azon növelkedik egy édes almafa.
Édes az almája, csokros a rózsája,
Az alatt ül vala Szűzanya, Mária.
Így köti, úgy köri csokros koszorúját
Arannyal nem éri, rózsával bévégi.*

Hátissóké, a második vers:

*A tisztat lelkeknek te vagy ékessége,
A paradicsom kertnek egész fényessége.
Te az angyaloknak szép virágos kertje,
Szűzek seregének balzsamos edénye.*

A királynak a harmadik verse a befejező. Ezt mondja utaljárja:

*Mi pedig elmenyünk, ti itt maradjatok,
Az Isten áldása szálljon ti reátok.*

S akkor mondja a csengettyűs a második versit:

*Az vélem, hogy rosszat nem is tanulátok,
Áldja meg az Isten a tí koronátok!*

Mikor ezt elmondta, eccerre köszönnék: Dicsértessék az Úrjézus Krisztus!”

Török Áronné változatában az utcai szövegrész azonos. Eltérő viszont a dramatizált szöveg:

„A király így kezdte:

*Atyának, Fiúnak és a Szentléleknek,
Teljes Szentháromság egy örök Istennek.
Miképpen kezgyük el értelmünk, versünket,
Akik idegyültek, szónkra figyeljenek!
Felséges Úristen, ki lakozik memybe,
Örvendj és vigaggyál király székedben.*

Akkor az egyik kicsi angyal:

*Olyan kicsi vagyok, szólni se tudok,
Mégis az Istennek dicséretet mondok.*

A másik kicsi angyal:

*Mózes a pusztába keresztfát állított,
Az ő népeinek rézkígyót mutatott.*

A hátok megett mondta az egyik angyal:

*Én vagyok Zsuzsanna, már Isten angyala,
Veszem jobb vállomra, viszem fel mennyekbe.
Nyíssátok meg egek az egek ajtaját,
Hogy mi is láthassuk Krisztus koporsóját!*

Ebből a sorból a másik angyal:

*Szent Jánoson kívül egy kerek dombocska,
Azon növekedik egy édes almafa.
Édes az almája, csukros a rózsája,
Alatta (Alul) ül vala Szanya, Mária.
Így köti, úgy köti ékes koszorúját,
Ha avval nem éri, aranyval béfeji.*

Hátsó angyalok együtt:

*Rózsafák völgyébe vizek áradnak,
Citromfák újultak, rozmarint hajlottak.
Hol vattok angyalok, itten az egekben?
Ha nem is láthassuk, az új történetben?
Lássátok a Jézust talpig álló vérben,
Az isteni szívét nagy keserűségben?
Fejét koronázzák, tövissel kirakják,
Azt fejibe nyomják.*

S akkor a király mondta végezetül:

*Mi pedig elmenyünk, ti itt maradjatok,
Az Isten áldása szálljon ti reátok."*

Szent János napjához számos más hiedelem, megfigyelés és ezeknek megfelelően, cselekvés kapcsolódik: „Az állatok húsa visszakeményedik; A marhák ereje, testsúlya visszaáll, a tejelésük megjő, s a tej megszírosodik; A fűnek most a legjobb a tápláléka; A gyógynövények virágjának, a burjánoknak most van a legjobb ereje” stb. (Bővebben: Balázs L. 1993., Székely László 1943., Volly István 1944., Domokos Pál Péter 1941.)

NÉPI GYÓGYÁSZAT

Az általános népi műveltség igen összetett megnyilatkozása, hiszen olyan ismereteket foglal magába mint a betegségek felismerései, kezelési módja, kezelési eszközei, eljárásai, természetismeret és népi hitvilág stb.

Szentdomokoson, akárcsak máshol, a népi gyógyászat gyakorlata elsősorban a gyógynövények felhasználásán alapult, de alkalmaztak és alkalmaznak állati eredetű termékeket és melléktermékeket, különböző ásványi anyagokat. És ezzel még nem merült ki a gyógymódok eszköztára. Néhány olyan betegséget sorolunk fel, melyek – Kedves Erzsébet gyűjtése szerint – gyógynövényekkel, állati termékekkel kezelhetők: *Sebek* – cickafark (pulykafü), csalán, *szemgyulladás* – kutyatej, *gyomorfájás* – tatánkóró, *torok- és légcsőgyulladás* – papsajt, fokhagyma (megpirítva), *hűlés, köhögés* – kakasvirág, kankalin, veresfenyő hajtása, borsikafenyő bogyója, *felhülés* – veresfenyő hajtása, *vérnyomás csillapító* – iszengyümölcse, *tüdőgyulladás* - fokhagyma, lótrágya.

Ezek teája, főzete, őrlete belsőleg (tea v. tinktúra formájában), vagy külsőleg: borogatások formájában hat.

A népi gyógyászat másik módja az ún. mechanikai eljárás, amit a kificamodott végtagok helyretételére, derék, nyak, különböző testrészek görcsös vagy krónikus fájdalmai gyógyítására alkalmaznak. A kezelés lényege a masszírozás, kenés (száraz vagy valamilyen állati zsiradékkal, növényi kivonattal), gyúrás, szakszerű rántás. Ennek a gyógymódnak a falu határán túl is ismert szakértői Szabó Árpád (született 1911-ben), Nagy Lajosné Ferencz Rozália (született 1909), Kósa Béláné Bíró Erzsébet (sz. 1923), akikhez, vallomásaik szerint „még a szeredai ügyvédek is eljártak..., még Dénes főorvos is irányított beteget.”

Ugyancsak ismert és széles körben alkalmazzák a felületi beavatkozásokat: lemosás, öblítés, izzasztás, gőzölés, fűrösztés. Így könnyítik a szülést (pl. szénamurha, főtt burgonya gőzöléssel). Sok gyógymód ezek közül mágikus hiedelmekkel társul; a csipás szemű gyermeket az anya nyálával, néhány csepp anyatejjel gyógyítja.

Általános gyógyhatásúnak, betegségvédő szernek tartják az anyatejet, amiből a fürdő vízbe fejnek bele. Az igézett gyermeket (de fiatal, virágot, állatot is) vízvetéssel gyógyítják. Meglepően sok ismerője, gyakorlója és igénylője van ennek a praktikának.

Sok növényt és más eljárást ismernek a fogamzásgátlásra, magzatelhajtásra, egyszóval a házi abortuszra.

A szentdomokosi népi gyógyítás a testbe való közvetlen beavatkozás nélkül történik. Kivételt bizonyos állati betegségek képeznek: felfújódás, nehéz ellés, az anyaállatban elpusztult hulla eltávolítása, herélés.

Az agos gyermek – különös születési rendellenesség – gyógyítására nagyon összetett mágikus eljárást ismernek. (Bővebben Balázs Lajos 1998. 93–101)

A népi gyógyászat igen fontos területe minden paraszti, főleg állattartó közösségben a *népi állatgyógyászat*. Opra Endre állatorvos népi állatgyógyászati és mágikus praktikákat egyaránt feljegyezt:

„Nagy állatok, ha *megizzadnak* az istállóban, a sörényük, farkuk összekuszálódott, begubancolódott, az istálló falára keresztet szegeztek és seprűt állítottak a sarokba, hogy a *szépasszonyok* ne járjanak. Nagyszombaton pimpóval (barkával) szentelt vizet spriccoltak az istállóra is, hogy *az Isten az állatokat óvja meg a véstől*, betegségtől, farkasoktól. Tavasszal, *amikor az állatokat engedték ki a havasra*, a kapunál fejszét fektettek le, láncot nyújtottak ki és azon léptették át az állatokat, hogy nyáron a legelőn ne vesszenek el, ne betegedjenek el. A védőmágia a vas veszélyhárító hitén alapszik. A *legelső* elkészített *sajtot* a pásztorok a papnak adják, hogy imádkozzon az állatok egészségéért, a jó időjárásért. Állatvásár esetén az eladó az állattal *szerencsepénzt* is kellett adjon, amit aztán a vevő a Szent Antal perselybe tett, hogy szerencséje legyen a megvett állathoz. Ha a tehén *megszakadt*, (ti. véres vizelet), akkor megvágták kereszt formában a szarvközi részen és a farka répáján a bőrt és ezeket meg kellett sózni. A tehénnek, ha meggyulladt a *tőgye*, azt mondták, hogy a menyét marta meg, ezért menyéthússal füstölték. A juh, ha *farkastályagos* volt, akkor farkashússal füstölték. A disznót *torokgyík* ellen Szent György nap előtt megfogott és olajba tett gyíkkal kezelték. Az olajból a disznó szájába csepegtettek. A *tehénnek*, amikor a *szájában seb* volt, azt mondták, hogy *varas*, és vörösré izzított vassal égették meg, hogy ne terjedjen tovább. *Sindés* esetén a juhok és szarvasmarhák körmeinek közét oltott mézszélvel öntözték. A *köhögős szarvasmarhával* mézszelvet itattak, hogy meszesítse a tüdőt. Nagy állatoknál, a *tájag* kivágása után keletkezett üregbe *hályogkékkövet* tettek. A juh és tehén, amikor *megpuffadt*, vagy valamilyen más okból nem evett, akkor késsel megvágták a füle végét és egy darab fával megvergették. Ezt *megvérítésnek* nevezik. A *puffadt tehénnek* megdegenyegezett (nyers kőolaj) gömbölyű fát tettek és kötöttek a szájába. A *szarvasmarha gyomorgyulladását* 5 tojás és 2 liter savanyútej keverékével gyógyították. Ezt három alkalommal megismételték.

Gombaféléket, gyógynövényeket és zöldségféléket is alkalmaznak az állatgyógyászatban. *Sebekre* használták a *halalófü* teát. A *disznó* ha elbetegedett papana gyökeret húztak a fülébe. A papana gyökeret használták a beteg lovak gyógyítására is. Az állat mellére lyukat szúrtak egy árral, és abba dugták a papana gyökeret. A *tenénnek* ha *vizeletzáródása* volt, vadpetrezselyem teát főztek és leöntötték a száján. Szintén a *tehénnek* ha *magzatburok(pokla) visszamaradása* volt, rozstot pergeltek, megtörték és langyos vízben áztatták, majd betöltötték a szájába. *Rosztot* adtak a *malacoknak*, hogy ne legyenek *gilisztások*,

hogy a szőrük fényesedjen és fejlődjenek. Pergelt zabot adtak a nőnemű állatoknak, hogy tudják őket befedeztetni. A tehénnek, ha megállott a kérője, akkor összevágta egy fej vörös hagymát, összekeverték egy liter édes tejjel és madártrágyával és betöltötték a szájába.”

Kétségtelen, hogy a szemelvényesen bemutatott példák is érzékeltetik azt az óriási tapasztalati tudást, mely az állatgyógyászat terén halmozódott fel az évszázadok folyamán. Jelentősége kettős: jelzi a népi műveltség gazdagságát, másrészt az állattartás különös gazdasági jelentőségét, az állatvédelmi érdekelséget.

IDŐJÓSLÁS (NÉPI METEOROLÓGIA)

A domokosi életmód, életvitel a természeti, földrajzi feltételek és időjárás függvényében zajlik évszázadok óta. Emiatt az emberek éberren figyelték egyrészt a körülöttük lévő állatok, növények viselkedését, a nap, hold, csillagok járását, állását, a természeti jelenségeket, másrészt az előbbiekkal összefüggésben a naptári év napjainak időváltozásait. Így alakult ki az időjósítás tudása, mely életét, munkáját alakította, igazította a műszeres meteorológiai előrejelzések hiányában. Ezek apáról fiúra váltak közismertté, egymásnak tömör, szentencia-ízű mondatokban ma is ismertek.

A mezőgazdasági munkák idején napjainkban a gazdálkodással foglalkozók meghallgatják a rádióban, televízióban elhangzott előrejelzéseket, tudomásul veszik, s utána aszerint indulnak a mezőre. Munkaközben már a felhők, a szél járásából következtetnek a nap további, vagy az elkövetkező napok időjárására. A rádió, tévé előrejelzés időszakában sem veszítette hitelét, nem fakult el az időjósítás műveltsége és vele szemben a bizalom. Az adatközlők eme tapasztalati tudását a következő típusokba soroljuk be:

I. Szárnyasok, madarak, rovarok, különböző állatok viselkedése

- Ha a kakas délután kukorékol, az idő megváltozik, télen hóra, nyáron esőre.
- Ha a kakasok este 11 fele kukorékolnak, ugyanaz várható.
- Ha a kakas hajnalban 3–4 óra felé kukorékol, jó idő lesz.
- Ha a tyúkok este fele korán elülnek, másnap jó idő lesz, ha későn ülnek el, rossz.
- Ha a tyúkok a porban fürödnek, eső lesz.
- Ha a tyúkok egész testükön korán vetkőznek (elhullatják tollazatuk jórészét), kemény tél lesz.
- Ha a tyúkok ősszel a fark tájban kezdik a vetkőzést, korán beköszönt a tél és hideg lesz.

*Menyasszony-vőlegény századeleji viseletben –
1995*

Templomi esküvő – 90-es évek

Megkerítés (Foto: Balázs Lajos)

Nagy János búcsúztatót mond a sírgödörnél (Foto: Balázs Lajos)

Síralmasok a ravatal mellett (Foto: Balázs Lajos)

Kisgyermek halott keresztje (Foto: Balázs Lajos)

*Férfihalott koszorúvivői
(Foto: Balázs Lajos)*

*Asszonyhalott
(Foto: Balázs Lajos)*

*Két pálca, amivel a lélek átmegy a Jordánon
(Foto: Balázs Lajos)*

Látogatóban az elhunytúnál (Foto: Balázs Lajos)

A temető: kevés fa- és kő-, sok csőkereszt (Foto: Balázs Lajos)

*Az alamizsnás asztal – 1998
(Foto: Balázs Lajos)*

*Fiatallalott sírjele: keresztjét visszakötözött fe-
nyő (Foto: Balázs Lajos)*

Keresztelő menet – 1998

*Komaasszonyok keresztelő gyertyával – 1998
(Foto: Balázs Lajos)*

*Szabadulás hat hét után a keresztfánál
(Foto: Balázs Lajos)*

*Perefernum szemle – 1981
(Foto: Balázs Lajos)*

Perefernum vitel – 1967

*Kedves Félix lakodalmos gazda – 1973
(Foto: Balázs Lajos)*

Deusz-pálinka elkinálása (Foto: Balázs Lajos)

Ajándék a menyasszonynak (Foto: Balázs Lajos)

Tirihazai (Foto: Balázs Lajos)

Násznap és kukucsálók (Foto: Balázs Lajos)

Hármas (testvér) lakodalom

Menyasszony-vőlegény – 1958

*Viszik a menyasszonyt
(Foto: Balázs Lajos)*

Temetőkapu és a görög katolikus fatemplom. Épült 1787-ben. (Foto: Váradi Pál)

Egyháztanács – 1996

*Bűcsű a pásztorbükki kápolnánál – 1930
(A Csíki Székely Múzeum archívumából)*

Szent Antal bűcsű – 1999

*Áhítat Pásztorbükön – 1985
(Foto: Adám Gyula)*

Központi iskola

A „Kicsi iskola”. Épült 1856-ban, Bara Albert bíró idejében

Angol nyelvkabinét

Laboratórium

*A román iskola II. B. osztálya
Finichiu tanítóval – 1935*

*A felekezeti iskola tanerei, balról az első
Selyem Tamás. 30-as évek*

Az 50-es évek tانتestülete. Középen id. Gáll Jenő iskola igazgató

50 évesek kortárstalálkozója

Az 50 évesek az elhunyt kortársakra emlékeztek

Bevonuló legények 1923-ban

Árpádkori keresztelőkút és szenteltvíz tartó
(Foto: Váradi Pál)

A templom 1795-1802 között épült
(Foto: Váradi Pál)

Márton Áron püspök kovácsoltvas szilüett
portréja a templom külső falán
(Foto: Váradi Pál)

*Kőajtókeret a XI. századból
(Foto: Várad Pál)*

*Főoltár
(Foto: Várad Pál)*

*Szárnyas oltár
(Foto: Várad Pál)*

- Ha a tyúkok ősszel a nyakuktól vetkeznek, a tél későn jön el.
- Ha a ludak hágóra mennek, gágognak, eső lesz.
- Ha a pulykák vagy fiatal baromfik leszökdösnek (legurulnak) a helyükről lejövés helyett, rossz idő, eső lesz.
- Ha a verebek csiripelnek, vagy a porban fürödnek, eső lesz.
- Ha a szarkák kárognak nyáron, eső, télen hó lesz.
- Ha a madarak nyáron kora hajnalban énekelnek, jó idő lesz.
- Ha a fecskék nyáron napközben a villanydróton gyülekeznek, másnap rossz idő lesz.
- Ha a fecskék alacsonyan, földközéleben repülnek, rossz idő lesz, ha magasan, jó.
- Ha a gólyák kelepelnek, eső lesz.
- Télen ha a veréb az ablakra száll, vagy a megnyílt ajtón berepül a házba, hideget jelez, azaz védett helyet keres.
- Ha a varjak seregben szállnak az égen, s ott kárognak, eső jön.
- Ha nyáron, kora reggel a varjak felfelé, az erdő fele repülnek, jó szénatakaró idő lesz, ha a falu fele, lefele, akkor rossz idő várható.
- Ha a varjak estefeje, vagy este kárognak, másnap borús időre, azaz nyáron esőre, télen hóra lehet számítani.
- Ha a szarkák és varjak télen a hegyekben vannak, enyhe lesz az idő.
- Ha télen a cinege az ablak körül repdes, nagy hideg várható.
- Ha az erdei madarak télen bejönnek a házak közé, hideg idő, hosszú tél várható.
- Ha a mátyásmadár nyáron bejön a faluba, hűvös időre lehet számítani.
- Ha a kakukk megszólal, jön a tavasz.
- Ha a rigó február végén, március elején megszólal, itt a tavasz.
- Ha a rigó a verőfényben (napsütötte rész) szólal meg, rossz, késői tavasz lesz, ha az északban (ahova nem süt a nap) szólal meg, jó tavaszra lehet számítani.
- Ha a pirosasú madár vagy *tőcsmadár* azt csipogja, *tőcs-tőcs*, nagyon sok eső lesz a nyáron.
- Ha a madarak mondják, *mit szősz, mit szősz*, jó idő lesz.
- Ha a gerlék bejönnek nyáron a fákra, s huhognak, eső lesz.
- Ha ősszel a vadludak V alakban repülnek, közel van a tél.
- Ha a legyek, szúnyogok nagyon járnak nyáron, eső lesz.
- Ha a macska a küszöbön befele mosakodik, esőre számíthatunk.
- Ha a macska bebújik az asztal alá mosakodni, másnap eső lesz.
- Ha ősszel a juhok beccselnek (ti. a fejüket összeütik), hideg, esős idő várható.
- Ha a juhok és a bárányok ugrálnak, az idő rosszra: hidegre, hóra fordul.

– Ha a disznó hordja a vaszkát (ti. a szájába szalmát, száraz fűvet víz fekhelynek) a havason, esős, hideg idő lesz.

– Ha a békák este kuruttyolnak, rossz idő, eső várható.

– Ha a béka hágóra mászik, szárazság, a lütöre (lejtőre), eső lesz.

– Ha a békák a tóban, pocsolyában vartyognak (kuruttyolnak), esőt jeleznek.

– Ha a szamár elbőgi magát, eső várható.

II. A nap, hold állása, az égbolt helyzete, természeti jelenségek:

– Ha a nap feljön, s a kövek (ti. Egyeskö, Nagybagmász) fényesek, jó idő lesz.

– Ha a nap lenyugváskor visszasüt, másnap jó idő lesz.

– Ha a napot gyűrű övezi, eső várható.

– Ha a nap felhőkben nyugszik le, eső lesz.

– Ha napnyugta után vöröses az ég alja, másnap eső várható.

– Ha a nap tisztán halad el, meleg várható.

– Ha eső után a nap visszasüt, másnap jó idő lesz.

– Ha a hold függőlegesen áll, esőre, óra lehet számítani (ti. kifolyik belőle).

– Ha az újhold hanyatán áll (a háta alul van), száraz idő lesz holdtöltéig, ha nem így áll, eső lesz.

– Ha a hold két sarka lefelé van, eső lesz (kifolyik belőle).

– Ha a holdnak udvara van (körülötte fehér gyűrű), abban a hónapban több eső, hó várható.

– Ha az ég szivárványos, szélre, zivatarra számíthatunk.

– Ha az égen éjszaka sok csillag nagyobb, másnap télen nagy hideg lesz, nyáron nagy meleg.

– Ha a téli éjszaka borús, enyhe idő várható.

– Ha eső után szivárvány keletkezik az égen, három napon belül jó idő lesz, felhúzza a vizet.

– Ha Keleten vörös az ég, lágy idő lesz.

– Ha Nyugaton vörös az ég, szél lesz.

– Ha báránnyfelhős az ég, s szivárvány jelenik meg, eső lesz.

– Ha az ég alja piros, másnap, nyáron, jó idő lesz, télen szeles.

– Ha estefelé az ég alja piros, és a nap visszasüt, másnap jó idő lesz.

– Ha az eső esik, és nagy buborékok képződnek, hosszan tartó esőre lehet számítani.

– Ha eső után a nap visszasüt, másnap jó idő lesz.

– Ha eső után két szivárvány van, sok eső lesz, ha pedig egy van, magasan és vékonyan, szárazság lesz.

– Ha fúj a szél, felkavarja a port, az idő megváltozik.

- Ha Északról fúj a szél, hűvös hideg időt jelent eső nélkül.
- Ha Délről fúj a szél, az idő megenyhül, jóra változik.
- Ha Keletről fúj a szél, vihart jelez, ha Nyugatról, jó időt.
- Ha a felhők pirosak, szeles idő várható.
- Ha forgószelel van, száraz idő lesz.
- Ha a felhők Regat (ti. Moldova) fele mennek, jó idő lesz. Ha onnan jönnek, azt mondják, eső lesz.
- Amíg a felhők Keletnek mennek, nem lesz jó idő.
- Ha a Feketereztetején, Gyergyó felől felhő jelenik meg, jó időt ne várj. Eső lesz.
- Ha Garadost a köd megjárja, eső várható.
- Ha az Olt feje s a Kövek tetején a köd lefelé jön, három napos jó eső várható, ha a teteje fele felmegy, feltisztul, jó idő lesz, de ha a tetején szétterül, nem lesz jó idő.
- Ha a köd felszáll, utána jó idő várható, ha nem, eső.
- Ha a köd megjárja a falut, esni fog, szeles idő lesz.
- Ha a kéményből a füst egyenesen felszáll, jó idő, ha lecsapódik, rossz idő várható.

III. A naptári év egyes napjaihoz, az évszakhoz fűződő megfigyelések.

- Ha csepeg Vízkereszt, jó termő idő lesz.
- Vízkereszt napján ha a pap fejére süt a nap, várható még kemény fagy.
- Ha Piroska napján (jan. 18) fagy, negyven napig tart, rossz tavasz lesz.
- Ha szépen fénylik Vince (jan. 22), megtelik borral a pince.
- Hogyha Pál fordul (jan. 25) köddel, ember hal el döggel (járványos betegséggel).
- Ha gyertyaszentelő napján (febr. 2) az *északában* (ahova nem süt be a nap) az eresz megcseppen, az iziket ne dobd el, mert későn lesz tavasz (ti. az állatok által evés után meghagyott szénamaradék).
- Gyertyaszentelő napján a medve kijön a barlangból, s ha olvad a hó, viszsza megy, mert hátra van még a tél java.
- Ha Dorottya csorgatja (olvad a hó febr. 6-án), Julianna szorítja (febr. 16) és fordítva.
- Ha Péter, Gergely (márc. 12) széke kopog a fagyon, lóghat a bunda a nyakon.
- Ha Mátyás napján nincs jég (febr. 24), ő csinál. Ha van, betöri.
- Ha Szent Gergely napján megfagy, hat hétig fagy.
- Ha Szent József (márc. 19) napján fagy lesz, még azután hat hétig fagy.
- Ha Szent György (ápr. 24) napján esik az eső, még a kösziklán is fű lesz.

– Szent György nap előtt ahány nappal görget (dörög), utána annyi nap, illetve hét múlva hó lesz. A hegyekben biztos.

– Amilyen idő van húshagyó kedden, olyan lesz húsvét napja.

– Ha május elsején a nap tisztán jön fel, száraz nyár lesz.

– Ha május elsején két csepp eső is esik, tisztítsd meg a sziklát is, mert ott is fő lesz.

– Ha májusban nincs eső, a nyár száraz lesz, fű nem lesz; ha viharos idők vannak, görget, fű lesz.

– Ha május elseje és Pünkösöd között nem lesz eső, az aranyeke sem ér meg egy árpacipót.

– Ha áldozó csütörtökön (május 16) esik, sok szénát megessen, azaz sok eső lesz, a széna elrothad.

– Ha Úrnapján (jún. 16) nagy idő van, jó termés lesz.

– Ha Medárd (jún. 8) napján esik az eső, negyven napig eső várható.

– Ha Margit (jún. 10) napján esik (lepisili magát), hat hétig esni fog.

– Szent Antal (júl. 5, Szent Illés (júl. 20), Szent Anna (júl. 26) napok görgetősek, nagy idő szokott lenni.

– Ha Illés napján görget, a mogyorónak nem lesz bele.

– Ha Szent Anna napján esik, hat hétig esni fog.

– Ha Szent István napján (aug. 20) esik az eső, az eke kiszárad a földből, azaz száraz ősz lesz.

– Szent István után ahány napra görget, Szent Márton (nov. 11) előtt annyival leesik a hó.

– Ha korán leesik a hó, akkor is Szent Márton után legalább egy órára, vagy három napon, három héten át meleg lesz (kisüt a nap). Ez a *vénasszonyok nyara*.

– Ha Szent Mihály (szept. 29) fehér lovon jön (havazik), hamar tél lesz.

– Ha Katalin (nov. 25) kopog, András locsog. (nov. 30).

– Ha Katalin kopog, karácsony locsog, és fordítva.

– Ha Katalinkor a libák hóban járnak, karácsonykor sárban, és fordítva.

– Ha Szent András fehér inget veszen (hó van), karácsony feketét (sár lesz).

– Ha december eleje hideg, Luca napja (dec. 13) után enyhül az idő.

– Luca napján részekre szedett tizenkét hagymacikkelyekbe sót tesznek. Amelyik karácsonyig megnedvesedik, az a hónap a következő évben esős lesz, amelyik nem, az száraz.

– Karácsony előtt amekkora a hó, akkora lesz a következő évben a sarjú.

– Ha karácsonykor az út fekete (sáros), húsvétkor fehér lesz.

– Ha szekeres karácsony, szánas a húsvét.

– Ha karácsony éjjelén csillagos az ég, a következő évben jó majorságszaporulat lesz.

– Karácsonytól Vízkeresztig készítik az ún. hagyma-kalendáriumot a már említett módon: 12 hagymacikkre sót tesznek. Amelyik megnedvesedik, a következő évben a megfelelő hónap esős lesz.

– Szilveszter estéjén is megteszik ugyanezt: amelyik hagymaszelet megcseppen reggelre, az a hónap esős lesz.

– Ha a tél hideg, a nyár meleg lesz.

– Ha októberben korán lehullnak a fák levelei, esős tél lesz, ha viszont csak egy-egy levél hull le, gyenge tél várható.

– Ha ősszel a levelek a fákon maradnak, rossz tavasz lesz.

– Ha télen Nyugaton szivárvány jelenik meg, nagy telet jelez még.

– Ha télen görget, a tél még hosszú és kemény lesz.

IV: Különfélék

– Ha a harangszó tisztán hallatszik, jó idő lesz.

– Ha a szenttamási harang a faluban jól hallható, az idő megváltozik: a jó rosszra fordul, a rossz jóra.

– Ha a falu közepén az ember kinéz az ablakon, ajtón, s a Garados hegye egészen közel látszik, eső lesz.

– Ha nyáron vak nap van (a nap mellett tompa a fény), hosszas esőre lehet számítani.

– Ha éjjel nagyon hideg van, másnap szép napos idő lesz.

– Ha úgy hallod, hogy a vonat jön be a házba, megváltozik az idő.

– Ha a reumás testrész fájni kezd, rossz idő, eső, szél, hó várható.

– Ha valakinek a füle erőst viszket, az idő esőre, hóra változik.

– Ha télen a háta nagyon viszket valakinek, hó lesz.

– Ha az operáció (műtét) helye fáj, eső, hó várható.

– Ha a tavaszi virágok, gyümölcsfák ősszel, szeptemberben újra virágoznak, hosszú ősz lesz.

– Ha a kála sír (ti. vízcseppek jelennek meg rajta), eső lesz.

– Ha a filodendron legfiatalabb levelén vízcseppek jelennek meg, eső lesz.

– Ha a sárgavirág (körömvirág) szirma reggel összehúzódik, aznap eső várható.

– Ha a Mária-tenyér virágon vízcsepp jelenik meg, eső lesz.

– Ha jégvirág vége megnedvesedik, eső lesz.

– Ha füst lecsapódik, rossz idő lesz.

– Ha a tűzről levett üst feneke (alja) szikrázik, eső várható.

– Ha a tűz nagyon pattog, nagy hideg lesz.

– Ha ropog a szalmakalap, eső várható.

– Ha a só megnedvesedik a lakásban, eső lesz.

- Ha a pókhálóok ősszel szállingóznak a föld tetején, hosszú ősz lesz.
  - Ha télen a víz kidollad (kifolyik a jégre), az idő meglatyakosodik, meglocsan.
  - Ha télen a folyó felduzzad, szajzik, feljön a jég tetejére, hó lesz.
  - Decemberben, dísznóvágáskor a lépet megnézik, hogyan helyezkedik el a dísznóban. Ha a vastagabb fele elől van, a télnek nehezebb fele eltelt, ha a szélesebb fele hátul van, akkor a nehezebb fele még hátra van.
  - Ha télen esik az eső, nyáron árvízre lehet számítani.
  - Télen ahová a víz kijön, azt nyáron is megjárja.
- (Szöcs Matild tanárnő gyűjtése, a VI. B osztály közreműködésével. Adatközlők: Székely Lajos 69 éves – 1996, Székely Irma 62 éves – 1996, Kedves Juliánna 71 éves – 1996, Bőjte Márton 65 éves – 1996)

A LELKI ÉS SZELLEMI ÉLET INTÉZMÉNYEI

AZ EGYHÁZKÖZSÉG FEJLŐDÉSE

A plébánia alapításának éve ismeretlen. Ha Szentdomokos azonos az 1332-1337-es pápai tizedjegyzékben szereplő *Tarkő*-vel, akkor ez tekinthető – véli Bálint Lajos esperes – az egyházközség múltjára vonatkozó legrégebb írott emléknek. 1583-ban Possevino jelentése szerint nincs papja. Lászlófi András plébános által 1695-ben vezetni kezdett anyakönyvek első lapján, a plébánosok felsorolásánál ez olvasható: „Stephanus ante annum 1690 hic extra templum sepultus” (Az 1690 előtti István (pap) itt a templomon kívül van eltemetve). E szerint akkor saját papja és temploma volt. Ettől kezdve nyomon követhető az egyházközség története. Az 600-as évek végén és a következő század elején néha közös egyházközséget képez a szomszédos Szenttamással, vagy legalább is közös papja van, aki hol Szentdomokoson, hol Szenttamáson lakott. A szóbeli hagyomány szerint a Kálvária útján jártak át a szentdomokosiak a ma Csonkatoronynak nevezett templomhoz. A katolikus megújhódással véglegesen önállósult mindkét egyházközség, és az 1700-as évek második felében, illetve végén mindkét helyen új templomot építettek. A mai papilak 1845-ben épült. 1907-től Szentdomokosnak folyamatosan két papja van.

A templom története az egyházközség történetével azonos. Magába foglalja az elmúlt századok emlékeit, őrzi az egyházközség múltját.

A régi templom, vagy templomok története máig tisztázatlan. Ez is, mint a falu őstörténete a feltételezések területére vezetne.

A műemlék templom legrégebb leírása Puskás Tamás plébánostól származik, amit 1823-ban Szepesy Ignác püspök látogatására készített.

A latin nyelvű leírás tartalom szerint fordításban ezeket mondja a templomról: 1795–1802 között a régi kicsi templom helyére egy új modern templom épült a hívek költségén és a király által a Luzitániai alából adott 2194 Rfl-ból a csík-szentdomokosi Sándor Mihály és Sándor János segítségével és Tankó Mátyás plébános fáradhatatlan utánajárásával. A templomot Rudnay Sándor püspök szentelte fel, 1817. június 15-én tett látogatása alkalmával. A templom méretei után felsorolja a harangokat.

Az első harang Brassóban készült 1802-ben. Összsúlya 338,35 kg. Szt. Domokos hitvalló tiszteletére szentelve. A másodikat szintén Brassóban öntötték 1804-ben. Súlya 250,72 kg, Szt. Sándor pápa és vértanú tiszteletére, A harmadikat Szentgyörgyön öntötték 1808-ban, Szt. Mihály tiszteletére. Súlya 106 kg.

A templomhoz egy hat változatú régi, de jó hangú orgona tartozik, a sekrestyéje a mainál valamivel kisebb volt.

Későbbi módosítások: 1908-ban padlóburkolatot raknak le: a vörös téglát műkövel helyettesítették, 1924-ben bevezették a villanyt és két kéményt építettek. Ugyanakkor ismét bővítették a kórust a hajóba beugró résszel.

1969-ben felmerült a templom bővítésének a terve egy kereszthajó, vagy legalább az északi oldalon a Mária-kápolna helyén egy oldalhajó hozzáépítésével. Az országos műemlékvédelem egyik változatot sem engedélyezte.

1969-ben készült a csatornázás. 1970-ben a toronyfedél festését és javítását végezte el Márton Ferenc sepsiszentgyörgyi toronybádogos mester. A templombelső mai formáját az 1972-es restaurálás és a szembenéző oltár felállítása alkalmával nyerte nagyméltóságú Bálint Lajos érsek úr, a falu akkori plébánosa idejében.

A restauráláskor a fő szempont az új liturgikus tér, valamint a templombelsőnek olyan kialakítása volt, hogy helyet kapjanak a régi kegytárgyak, tükrözve az egyházköziség múltját.

A restauráláskor került elő a sekrestyeajtó eredeti színezése, és szabadultak meg a mézrétegtől a XI. századból való kő ajtókeretek, melyek eredetileg egy románkori templomhoz tartoztak: vagy a falu első templomába voltak beépítve, vagy a szenttamási határban lévő „Csonkatorony”-tól kerültek ide. Ezt a feltételezést Mihály József történelemtanár nem osztja, mivel „a szenttamási templom gótikus”, míg a portálok (ajtókeretek) és a kő keresztelőkút „románkoriak”. (Mihály József kézirat) Megjegyzendő, hogy a templom a három ajtókereten kívül még két Árpád-kori emléket is őriz: egy keresztelőkutat és egy szenteltvíz tartót. Az átrendezéskor a keresztelő kút a szentélybe került és visszakapta eredeti funkcióját. A szenteltvíztartó javításra szorul, de továbbra is a sekrestyébe maradt.

A templom berendezési tárgyai között időrendi sorrendben a gótikus Mária a

kis Jézussal fából faragott 150 cm magas szobor következik. Feltételezhető, hogy a XV. sz. első negyedében faragták. A mostani templom építésekor már az egyházközség tulajdonában volt, mivel a szobor mérete után készítették a falídkét és a templom első meszelésekor írták fel: „Bűnösök oltalma, könyörögj érettünk”. A felirat az 1972-es meszelés alkalmával tűnt el. Balgh János Erdély harmadik legrégebb Mária szobrának tartja, de mindenik között a legszebbnek.

A templom műkincese az Angyali üdvözlés kép, a szárnyas oltárból, amit Balgh János a csíki festő és faragó iskolától származtat, kb. a XV. századból.

Megmaradt a templom öt oltára bizonyos átrendezéssel. A főoltár képei Mária mennybemenetelét jelenítik meg, Veress Márton festette, 1813-ban. Az oltár két oldalán levő ajtók fölött két kis méretű angyal szobor van, az oltár mellett Szt. Illés és Szt. László, az oltáron Szt. István és Szt. László stájer műhelyben fából faragott szobra. A déli oldalon levő mellékoltárt halottak oltárának nevezték, az északi oldalon levőt Jézus szíve oltárának. A halottak oltárán látható Szt. Péter és Szt. Borbála szobra.

Márton Áron püspök úr 1975-ben egy kis szárnyas oltárral ajándékozta meg szülőfaluja templomát. Három képen Kálvária jelenetet ábrázol. A Mária kápolnában található, nagyhéten a szentsírhoz használják.

A keresztút képei eredeti helyükön, a cinterem falának fülkéiben található. A deszka ajtókat üveggel cserélték ki, hogy láthatóak legyenek. A templomi zászlók a raktárban vannak elhelyezve. Nélkülük a templom akusztikája sokat javult. 1968 tavaszán Pásztorbükről lehozott Báthori kereszt a cinterembe került felállításra, miután üregeit betonnal töltötték ki, hogy kellő szilárdsága és tartása legyen. Minden szentek napján a keresztnél liberát végeznek a bíborosért és a halálban részes szentdomokosi ösökört.

A templom külső falán látható Márton Áron püspök kovácsolt vas sziluettképét a csíkkozmási Máthé Jenő vasműves és kovácsmester készítette.

Az egyház életében, tevékenységében minden időben jelentős anyagi forrás volt az *egyházi birtok*, amit vagy bérbé adtak, vagy kisegítő személyzettel műveltek meg. A háború után, főleg 1948-tól megszűnt ez a lehetőség, az egyházi erdőket államosították, a többi mezőgazdasági területet a helyi községhezának adták át vagy beolvasztották a kollektív gazdaságba. Megemlítendő, hogy az első világháborúig az egyház földbirtoka, mind a római katolikusé, mind a görög katolikusé adományokkal gyarapodott a hívek részéről, melyeket misemondási alapítványoknak neveztek. Ez a tény ma teljesen feledésbe merült. Az 1991-ben megjelent törvény látszatra az egyháznak is visszaadott valamelyes területet, de az egykor meglevő több mint 60 ha erdőből még nem kaptak vissza semmit, noha külön volt plébániai, kántori és harangozó rész is.

A csíkszentdomokosi *temető* külsőségeiben egyszerű, a síremlékek tekinteté-

ben egyhangú: a fából készült keresztfák korhadóban, már alig látni belőlük, újat nem is állítottak, ellenben a temetőt „ellepte” a vascsőből készült sírkeresztek sokasága.

A század folyamán a temetőt háromszor kellett bővíteni: utoljára 1993-ban, amikor 1,8 ha területet kapcsoltak a meglevőhöz, mivel az 1963-ban bővített temető teljesen betelt. Az új területet az egyház kárpótolta a saját visszakapott területéből azoknak a tagoknak, akiknek földje belesett a bővítésbe. Az egész temetőt egy 50 cm széles és 1,20 m magas betonkerítéssel vették körbe. A munkálatok részbeni költségeit a hívek pénzbeni és közmunkával állták, a helyi kőbánya biztosította az anyag egy részét, a többit fizetés ellenében. A munkálatokat az egyháztanács irányította. Felszentelésére 1993 novemberében került sor.

1998-ban, közvetlen a templom mellett egy korszerű *harangozói lakás* is épült (a régi kibővítése által), szintén a lakosság hozzájárulásával.

AZ EGYHÁZKÖZSÉG PÁPJAI

- 1) *Nycolaus Sacerdos de Torkow*, aki a pápai dézsmajegyzék szerint 1333-ban 2 garast, majd 10 régi banálist fizet,
- 2) *Stephanus (István)*, akire az 1695-ben kezdett Matricula utal.
- 3) *Kászoni Zsigmond*, a szenttamási jegyzékben is szerepel.
- 4) *Lászlóffi András*, Szenttamást 1695. aug. 4-én, Szendomokost aug. 27-én vette át. Mindkét egyházközség anyakönyveit ő kezdte vezetni. Feljegyzett személyi adatai szerint a nagyszombati teológián végezte tanulmányait, és Kada György erdélyi püspök nevezte ki Szentdomokos és Szenttamás papjának.
- 5) *Benkő Mátyás* – 1708–1719,
- 6) *Gáll György* – 1720–1721
- 7) *Bartók Mihály* – 1721–1724
- 8) *Csergő János* – 1725–1730
- 9) *Benkő Mátyás* – 1730–1742
- 10) *Vitális György* – 1742–1746
- 11) *Lukács Miklós* – 1746–1769
- 12) *Lestyán János* – 1753–
- 13) *Lukács Márton* – 1753–1760
- 14) *Tankó Mátyás* – 1769–1808. A mai templom az ő idejében épült. Csíkszentdomokoson halt meg.
- 15) *Puskás Tamás* – 1808–1830
- 16) *Bara Péter* – 1830–1839
- 17) *Eranosz Jeremiás* (örmény) – 1839–1842

- 18) *Fodor Antal* – 1842–1849
- 19) *Bencze Pál* – 1849–1853
- 20) *Eranosz Jeremiás* (másodsor) – 1853–1857
- 21) *id. Szócs János* – 1857–1869
- 22) *Murányi Kálmán* – 1869–1886
- 23) *Varga Ferenc* – 1886–1898
- 24) *Lukács Vilmos* – 1898–1915
- 25) *Boga István* – 1915–1945
- 26) *Márton Mózes* – 1945–1968
- 27) *Bálint Lajos* – 1968–1978
- 28) *Siklódi Sándor* – 1978–1982
- 29) *Kosza Vilmos* – 1982–1988
- 30) *Horváth Antal* – 1988–1996
- 31) *György Balázs* – 1966–1997
- 32) *Csiby László* – 1997–

A GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG

Felcsík és sajátosan Szentdomokos székely-magyar, többségükben római katolikus lakói között magyar ajkú görög katolikus hívek is éltek, élnek.

Az ún. „hatközség”-ben elszórtan található hittársak 1782-ben görög katolikus egyházközséget alapítottak, majd Csikszentdomokoson 1787-ben egy fatemplomot építettek és itt tartották az istentiszteleteket. Ide jártak, különösen a nagyobb ünnepek alkalmával a Madarásról fölfele lakó görög katolikus hívek.

A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZTANÁCS

Az egyházközség vezetésében, az egyház javainak kezelésében, gondozásában, az egész község egyházügyi és vallásos rendezvényeiben a mindenkori plébános az egyháztanácsra támaszkodik. A jeleni szentdomokosi egyháztanács felelős helytállásáról számtalan kezdeményezés felkarolása és kivitelezése tanúskodik, melyekben a helyi önkormányzattal szorosan együttműködik: a templom renoválása, a Maniu-féle vérengzés áldozatai emlékművének felállítása, Márton Áron püspök születésének 100. évfordulója alkalmával szervezett ünnepség és szoborállítás előkészítése, levezetése stb.

Sorsz.	Név	Tisztség
1	Kurkó Márton	főgondnok
2	Gáll Levente	ellenőr
3	László Albert	ellenőr
4	Ferencz Imre	jegyző
5	Boros Csaba	egyháztanácsos
6	Török Vencel	egyháztanácsos
7	Szabó Károly	egyháztanácsos
8	Albert Jeremiás	egyháztanácsos
9	Markaly Márton	egyháztanácsos
10	Bíró Vilmos	egyháztanácsos
11	Szabó Albert	egyháztanácsos
12	Albert János	egyháztanácsos
13	Kurkó István	egyháztanácsos
14	László Ernő	egyháztanácsos
15	Karda József	egyháztanácsos
16	Kopacz József	egyháztanácsos
17	Kedves Imre	egyháztanácsos
18	Dobos Félix	egyháztanácsos
19	Bara Sándor	egyháztanácsos
20	Bodó Imre	egyháztanácsos
21	Dobos Béla	egyháztanácsos
22	Bara József,	egyháztanácsos
23	Bara Péter	egyháztanácsos
24	Szász Imre	egyháztanácsos
25	Albert András	egyháztanácsos
26	Péter József	egyháztanácsos
27	Bálint Imre	egyháztanácsos
28	Miklós Márton	egyháztanácsos
29	Ferencz Lajos	egyháztanácsos
30	Kedves Árpád	egyháztanácsos
31	Bíró Ignác	egyháztanácsos
32	Kurkó Ferenc	egyháztanácsos
33	Karda István	egyháztanácsos
34	Karda Ferenc	egyháztanácsos

1877-ből van adat arra, hogy Csíkszentdomokosra helyezték görög katolikus papként a kászonjakabfalvi születésű Solnay Dénest. A kántor madéfalvi születésű Nedelka Miklós volt. Az egyházközségben eddig Sándor István volt a pap, akit áthelyeztek Csíkszentgyörgyre. Hogy azelőtt volt-e görög katolikus pap, arra adat nincs, a temetőben sincs síremlékük.

1914 előtt a görög katolikus egyházközség a hajdudorogi püspökséghez tartozott (ma Magyarország, Nyíregyháza közelébe). 1914-ben Solnay Dénes meghalt, tovább fia, Solnay János vezette az egyházközséget. 1918 után Balázsfalva lett a görög katolikus egyház központja.

A már meglevő magyar ajkú görögkatolikusok templomába jártak istentiszteletre az 1918 után ide helyezett román ajkú ortodox vallású tisztviselők, tanítók, állomásfőnökök, mivel a szertartás román nyelvű lett, a gyóntatás két nyelvű. Ma is köztudott, hogy a katolikus és görög katolikus pap békességben és egyetértésben élt. (A keresztlést és temetést egymás helyett is elvégezték, ha a körülmények úgy kívánták.)

1941 őszén Solnay János meghalt. 1945-ig görög katolikus istentiszteletet nem tartottak. 1945 után a templom és paplak a maroshévízi esperességhez tartozott, ahonnan nagyon ritkán látogatott el román görög katolikus pap. 1948-ban a görög katolikus egyházat beolvasztották az ortodox egyházba. A szentdomokosi egyházközséget Marosfőhöz csatolták, egy Gheorghe Lazăr nevű ortodox papot kinevezve. Ő többször lejárt Szentdomokosra misézni, de hívek nagyon kevesen jelentkeztek. Mielőtt elhelyezték volna (1956–1960 között) a paplakot és kántori lakot helybélieknek eladta.

A 80-as években a balánbányai ortodox plébánia a templomot kijavíttatta – már az összeomlás fenyegette – és 1996-ban újraszentelték. Azóta minden hónapban egyszer misézett itt a pap, de az utóbbi időben egyre ritkábban jár, mivel a híveket Balánbányáról hozza autóbusszal.

AZ ÁRPÁDHÁZI SZENT MARGIT HÁZ

A hitélet új intézménye Szentdomokoson.

Boldogemlékű Márton Áron püspök akaratára volt, hogy szülőfalujában egy olyan női szerzetesrend telepedjen le, amely a fiatal lányok és asszonyok lelki neveléséről gondoskodik. Az akarat megvalósulása fele jelentős lépést hozott az 1991. esztendő: a Szentatya magyarországi látogatása. Ez alkalommal került sor Ft. Bálint Lajos érsek úr és Walper Ferenc prelátus úr találkozására. Az érsek úr ismerve Áron püspök vágyát kéri a Segítőnővérek letelepítését Csíkszentdomokoson. A Segítőnővérek Kongregációjának előljárói igent mondanak a kérés-

re. 1992. augusztus 8-án, Szent Domokos ünnepén kerül sor az alapkö ünnepélyes letételére. Ugyanabban az évben, szeptember 15-én megérkezik az első két segítőnővér – egy magyar és egy osztrák – Szentdomokosra. Két évig a plébánián laknak, ez idő alatt elkészül a lelkigyakorlatos ház.

1992–1994 között a segítőnővérek német nyelvet tanítanak és ismerkednek az emberekkel. Ez idő alatt több erdélyi lány, köztük három szentdomokosi, rendi képzésben részesül. 1994 őszére a Szent Margit Ház szinte teljesen elkészül. Nagyon nagy munka és összefogás eredménye ez: sok domokosi dolgozott az építésnél és nagyon sok jóindulatú külföldi járult hozzá pénzzadománnyal.

1995. június 18-án dr. Jakubinyi érek felszenteli a Házat és egyházmegyei lelkigyakorlatos Házként átadja rendeltetésének. Az első erdélyi nővérek a rendi képzés után hazatérnek. A Házban két nővér él, ugyanakkor két másik nővér Gyergyószentmiklóson kezdi meg tevékenységét a plébániai pasztorális munkában is bekapcsolódva.

A Házban sokféle tevékenység zajlik: gyermekcsoportok járnak Biblia órára, cserkésztalálkozók helye, családos csoportok találkoznak itt, hétköznapi lelki gyakorlatára gyűlnek össze, idős és beteg emberek számára karácsonyi és húsvéti szentmisével egybekötött ünnepekre kerül sor. A nyári hónapokban háromnapos lelkigyakorlatra jönnek ide fiatalok és fiatal felnőttek, Erdély minden részéből. Tizenöt-húsz fős csoportoknak tud a Ház otthont adni. Nyaranként 6–8 lelkigyakorlatozó csoport fogadására kerül sor, de az igény szerint évközben is fogadnak. Havonta egyszer fiatal lányok járnak a Házba élethivatásuk megismerése és felfedezése céljából. Gyerekek és családok is találkoznak itt.

A nővérek nemcsak a Házban dolgoznak, hanem az iskolában német nyelv-tanítást és hitoktatást vállalnak, illetve a két kápolnában igeliturgiát tartanak. Más szóval, pasztorális, nevelői, oktatói és szociális tevékenységet fejtenek ki.

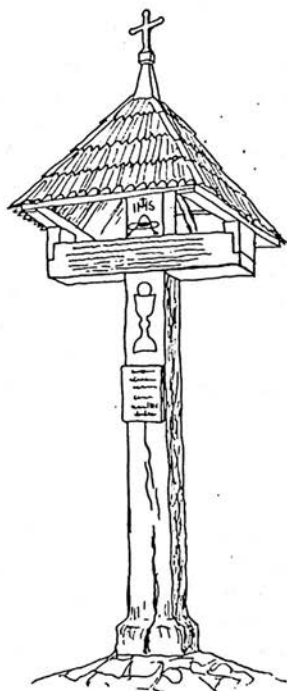
AZ EGYHÁZKÖZSÉG BÚCSÚJA

A falu búcsúját, a templom felszentelésének ünnepét a védőszent, Szent Domokos napján, augusztus 8-án tartják az utóbbi években. Korábban augusztus 4-én került erre sor. Szabó Dezső író is a század elején ezt a dátumot jegyzi „a falu nagy búcsúja” napjául. (1982. 620)

„Szent Domokos búcsúja a lelki és vérségi találkozás napja – írja Székely László. Templomban és otthon messziről jött rokonok és ismerősök találkoznak. Ilyenkor a templom előtti piactér a hagyomány szellemében megélénkül.” (1943. 31) A hajdani kép annyiban változott, hogy az áhítat erőtere tompult, míg világgossága erősödött, akárcsak a többi búcsúké, ami alól a csíksomlyói sem kivétel.

Amúgy a búcsú rokoni, családi kötődések, emberközötti kapcsolatok ápolásában mindig nagy szerepet játszott. Ezt látszik bizonyítani az is, hogy hajdanán „a szolgálók a szerződötésnél kikötötték, hogy a búcsú napjára hazajönnék.” (Székely L. Uo.)

A *Báthori búcsú* (pásztorbükki búcsú) „a fejedelem emlékére végzett bűnbánó zarándoklat, más szóval engesztelő búcsú.” Minden bizonnyal a XVII–XIX. század folyamán mindvégig szokásban volt és vonzaskörzete a mainál lényegesen nagyobb lehetett – állapítja meg Magyar Zoltán (1998. 61). Jelentőségében, vonzásában az egyházközség második búcsúja. Minden szentek napján tartották, de egyrészt a változékony időjárás, másrészt a délutáni világítás miatt az utóbbi években október harmadik, de arra is volt példa, hogy korábbi vasárnapjára tették át.

*Báthori Endre pásztorbükki emlékeresztje, ma a cinteremben
(Imecs László rajza)*

BÁTHORI ANDRÁS

KÁRDINÁL

és

ERDÉLYI FEJEDELEM

ENLÉKEZETÉRE,

Midőn 1816-ban Mindzent hava 30-dik
mint halásznak esztendőnként elő forduló em-
léknapján, meg ületésének helyére egy ke-
reztű emeltetett, a Caik szentdomokosi Kán-
toroktól ottan elmondott

ÉNEK.

Nyom. Caik-Somlyón 1867.

Áma híres BATHORI HÁZból,
Születtem nagy és fényes ágból,
Bibor, bírszony, selyem fedeztek,
Széltől s nap fénytől is őriztek.

Gyermekségem volt kellemetes,
Szülőimnél valék tetszetes,
Ifjuságom mások példája,
Volt fő meltságozok csudája.

Hogy lelkemet ártatlanságban,
Meg tarthatám és tisztaságban,
A Krisztus hív szolgálatajára,
Felkenettem a szent papságra.

Hamar engem irtak Romában,
A kardinálok sarkos rangjában;
Fejelenem Erdélynek lettem.
Lépésimert illy gyorsan tettem,

Nem valék még igen sok idős,
Ah! csak harminczhárom esztendőz;
Éttemnek legszebb virágjában,
Órül halál, mint prédájában.

Óh! valyon ki gondolta volna,
Hogy ily hamar éttem elmúna:
Véletlenül történt halálom,
Utól ércen bálgyadság s álom.

N ö t a:

Oh emberi gyarló Nemzetiség.

Oh te tünder és csalárd világ!
Mi benned van, mind csupa hívság!
Halál előtt minden leromlik;
Testünknek is vára elomlik.

Kik a magas helyen is ülnek,
Halál! téged el nem kerünek;
Nem inenthet meg kincs vagy uraság,
Lerogy előtted hatalmasság.

Mint szép virág mikor kinyílik,
Illatoz, de hamar elmúlik;
Enber élte itt úgy virágozik,
S ékessége majd elváltozik.

Im én is e világ mezején,
Virágozni kezdék idején,
De mely hamar fényessé tettem,
Otty hamar már el is enyésztem.

**

Oh váratlan szomorú óra!
Nem adsz időt e földi jóra;
Rám köszönöd halál pohárát,
és megveted éttem határát.

Mihály Vajda csalfa szívével;
Kínálkodik, igért kincsével:
Ki megfog, vagy fejemet veszi,
Azt örökre boldoggá teszi.

Kivánsága veszendő kincseknek,
Nagy rozcsa az emberi szívnek;
Ez vesztette az én fejemet,
Ez végezte itten éttemet.

Te Pásztorbűkk! a melly fejemről
Nevezetes lettél nevemről:
Itt szakasztód végét éttemnek,
S minden földi dicsőségemnek.

Magas hegyek, rengeteg erdők,
Szales bérczek, sivarag mezők:
Hova futék a halál elől,
Nem rejthettek el: ti az elől.

Szentdomokos népe Romával,
Békélj meg a szent Atyával,
Száz esztendőlt fentaróc bójtelt,
Egynek vétké töröltek el.

Ugy nem kiált boszut én vérem,
Szent törvényét ÚRNAK ismérem,
S a ki által folyt itten vérem,
Bocsánatját az Égből kérem.

Hívek, kik most ide gyűltetek,
Emlékezni rólam jöttetek,
Imádsággal ha segítetek,
Bő jutalmat mennyekből vesztek.

Oh JÉZUSOM! ki a keresztfán,
Meváltottál szent véred árán,
Sok jóvotlod szívből hálaállom,
Testem s lelkem neked ajánlom.

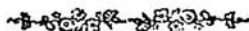
Add meg dicső-feltámadásom,
Országodban veled lakásom,
Hogy áldjalak szent angyalokkal,
Imádjalak égi Kérekkel.

A keresztfára meltsze vannak

E VERSEK:

Báthori károlinál, Erdély fejedelme;
Éltét itt végezte s végső veszedelme
Tulajdonltatik Nagy Kristály Andrásnak,
Mikor egy lúja vólt az ezerhatszázának
Azután tizenbét s kétszáz esztendővel,
Tétetett e kereszt, hogy lenne örök jel.

a l á b b:

Tette e keresztet Puskás Tamás papunk,
Mikor ezernyolczszáz tizenhatban irtunk.

A búcsú történeti háttere ismert, Szentdomokos történelmi eseményei során e könyvben volt rá utalás, hiszen egyaránt része a falu történetének, de áhitat-történetének is. A Bárhori mondakört vizsgáló Magyar Zoltán szép nyelvezettel megírta és adatgazdag könyvében jegyzi, hogy a búcsúra „általunk ismert legkorábbi utalás Timon Sámuel 1700-as évek közepén írt Purpura Pannonia című könyvében fedezhető fel, melyben arról történik említés, hogy a csíki székelyekre a pápa (VII. Kelemen – megjegyzés általunk) száz esztendő s szigorú böjtöt rótt ki a bíboros meggyilkolása miatt, s amelyet az ottani nép azóta is kegyelettel megtart.” (1998. 61) A szerző feltételezi, hogy a búcsú „fő jellemzőiben bizonyára már a gyilkosságot követő évtizedekben kialakult, a későbbi századok pedig már inkább csak árnyalták, gazdagították, lényegesen azonban nem változtattak rajta.” (1998. 60) A búcsú kialakulása Magyar Zoltán szerint nem előzmény nélküli. Bizonyára az egyházi kultusz a Felcsíkszerte népszerű Szent László hagyománykör szellemiségére helyeződött rá, aminek sok nyoma van a térségben: mondák, templomi freskók, búcsúk, helynévanyag, amikor egy korábbi szent kultusza beépül egy aktualitásában újabb, közelebb álló szent szellemkörébe.

A pásztorbükki búcsú egyszerre az egyéni és közösségi áhítat megnyilvánulása. Volt esztendő amikor a hívek egyénileg „keresztalja nélkül” gyűltek össze a búcsúhelyre, ahova a plébános is megérkezett. Máskor szervezeten vonultak ki, nem csak a domokosiak, hanem Madarastól felfelé, minden faluból, Marosfőről, Balánbányáról, Gyimesekből, saját lobogójuk alatt. Ez utóbbi változat a gyakori és ma is választott forma.

A búcsú hírnevét, különlegességét jelzi az is, hogy külön éneke van, és ezzel zárul az ünnepi szertartás. *Báthori éneke* címen vált közismertté. Feltételezhető, hogy az 1816-ban történt kereszt felállítására ünnepségére a kántor, más vélemények szerint a pap költhette. Ezt a szöveget nyomtatták ki Csíksomlyón 1867-ben. Hét évvel később Szepesi Ignác püspök jóváhagyását is elnyeri. Azóta többször is kinyomtatták ponyva formájában, csaknem minden szentdomokosi ismeri, tud róla.

Páduai Szent Antal (jún. 13) és *Szent Illés* napja (júl. 20) fogadalmi búcsú.

Nagyobb jelentősége, tartóssága az előbbinek van. Kezdetük nem egyértelműen tisztázott. Elsősorban a szájhagyományra alapozva két természeti csapás jön szóba. Szent Antal napján a Garadoson villámcsapás elpusztította a falu állatsordájának jelentős részét. Szent Illés napján pedig a falu egy része leégett. Mindenképpen a búcsúk nagy múltjára utal az a tény, hogy Illés próféta és Páduai Szent Antal szobrát a főoltár két nagyobb fülkéjébe helyezték már a templom építésekor. Garadoson kálváriát képeztek ki, keresztjeit egyes családok állították és gondozásukat utódaikra is áthagyták (Vö. Székely L. 1943. 24), noha több közülük kiromlott és pótlásuk nem mindig történt meg. Másokat kökeresztel helyettesítettek.

Mindkét ünnepet megtartják üldönnepként ma is. Szent Antal napján már hajnalban kimennek a garadosi kálváriára és csoportosan elvégzik a keresztútját. Hét órára visszajönnek a templomba és misén vesznek részt. (Bálint L. kézirat)

A helyi búcsúkon kívül rendkívül nagy szerepet játszik a falu lelki, vallásos életében az újra indult somlyói búcsú, ahol a részvétel mindig népes keresztaljával történik (tulajdonképpen a korábbi hagyomány folytatása), keresztekkel, lobogókkal, újabban Márton Áron püspök portréjával.

A vallásos élet más hagyományos eseményei, alkalmai: szentségimádás (május 17-én) az imádkozó közösségek ébrentartására, *hónap első vasárnapi szentségimádás*, nagy mise után (negyedórás), *első áldozás*, ami a családok egy hányada számára nem egyértelműen lelki ünnep. Az áldozást követő ebédre és ajándékozásra tevődik át a hangsúly. Az első áldozásra rendszerint két csoportban kerül sor: a sárosúti és cserealji gyermekek együtt alkotják az egyiket, a központi iskolába járók a másikat.

Az ún. *szereget reggelire* a szülők segítségével kerül sor. Az első áldozók emlékképet kapnak ajándékba.

A *szentírás olvasás* közelmúlti kezdeményezés: szerdán és pénteken este kerül sor a hittanteremben. Célja: ismerkedés a Biblia világával és történetiségével. *Hitoktatás* három helyen folyik, heti két órában.

Az *egyházról kevésbé függő ima és hűtelt* szerencsésen egészíti ki az előbbit. Ugyanakkor az alulról vagy belülről kezdeményezett kegyesség érdekes példái. A *rózsafüzér társulatok* a kisközösségi imaélet igazi tűzhelyei. Tagjai nagyon kis kivétellel középkorú s idős asszonyok, férfiak alig tagja a társulatoknak. A szentdomokosi egyházközség életében nagy hagyománya van. A titkok által szervezett és irányított egyéni imaéleten túl közösségi imádkozókat is szerveznek: nagybőjtben, minden pénteken, más más társulati tagnál, a haldokló mellett. Imádkozókat szerveznek halottas háznál, a temetés előtti esten, menyasszonyos háznál a visszahívás után, katonavacsora után. Imádkoznak az élőkért, holtakért. A halottas menetben imádkozást kezdeményeznek és vezetnek, a búcsús körmenetben szintén.

A rózsafüzér társulatok közéleti tevékenységet is folytatnak: gyűjtenek a teológusokért, templomjavításra, oltárdíszítésre. Részt vállalnak a templomdíszítési munkálatokból, „legjobban a temetéskor tartanak össze.”

A rózsafüzér társulatok egyik nagy érdeme, hogy a faluban nincsenek szekták.

A társulatok száma 40–50 között mozog, a plébánián be vannak jegyezve, mindenik élén a társulati vezető-kezdeményező-szervező, imádkoztatni önállóan képes, tekintélynek örvendő asszony áll. A társulati tagság, Nagy Lajosné Ferenc Rozália 1993-ban adott tájékoztatása szerint 1000–1300 körül mozog.

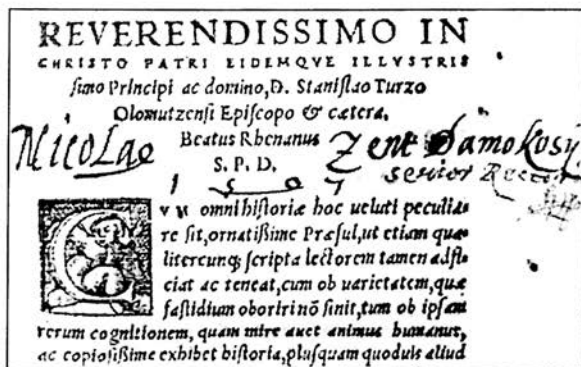
Az egyéni imaélet más megnyilatkozásai a baj, a veszedelem elhárítása szándékával mutatkoznak: a nagy idő, tartós eső, szárazság ellen, a terhességi idő alatt, szülés előtt, részeg férj, -fiú megjavulásáért, valamelyik családtag súlyos betegsége idején stb.

Összegezve a vallásos élet minden vetületét, az ellentmondások ellenére is (ezekre itt nem térhetünk ki) Csíkszentdomokosról Venczel Józseffel elmondható, hogy „Katolikus maradt, és pedig nem névlegesen, hanem öntudattal: az Egyház körül kialakult és jellegében egészen sajátos népi katolicizmus, mely gazdagabbá és színesebbé tette a liturgiát, bővítette és gyarapította az egyházművészetet és irodalmat, áthatotta és áthatja ma is a nép szellemi életét... Ki innen származik és a nép fia, egy életen át hordozza és bizonyítja Csík százados, emberformáló hagyományait.” (Venczel J. 1939. 6)

ISKOLA – OKTATÁS

Az eddig legrégebbnek tűnő adatok arról, hogy mikortól létezik szervezett oktatás Csíkszentdomokoson, a Csíki Székely Múzeum Könyvtára (az egykori Csíksomlyói Ferences Állomány tulajdona) egyik könyvének bejegyzése szolgáltatja. (Muckenhaup E. 1992.4)

Ezt a vallástörténeti könyvet 1548-ban adták ki Antwerpenben, Eusebius Pomphilius és Bufimus munkáit tartalmazza, fatáblás, vaknyomásos, barna bőrkötésben. Egy német műhelyben készült reneszánsz stílusban. E kiadvány második lapján a következő beírás és évszám található NICOLAE ZEN DAMOKOSY 1597 SENIOR RECTORU. Tehát őt, Miklós deákot tekinthetjük a szentdomokosi iskola első ismert tanítójának. Talán ő volt a felesíki tanítóság rangidős tagja, amire a „senior Rectoru” utal. Az ő szentdomokosi jelenlétére utal a gyulafehérvári Batthyaneum püspöki könyvtár tulajdonban levő XVI. századból származó Gradualeban levő egyik bejegyzés is: „1612-ben corifealt... az Istenben elnyugodott Ewregh Miklós Deák hozván Magyarországról.” Ez a Miklós deák azonos Nicolaus Zen Damokosy-val, aki a Gradualet, a zenei pergamenkódexet – Magyarországról hozta Szentdomokosra. A kódex még 1758-ban is Domokoson volt, ezután kellett leadni a püspöki könyvtárnak. Ebben a Gradualeban található a következő adatok a csíkszentdomokosi oktatásról: 1622-ben az egyik bejegyzés szerint „Stephanus Hary (?) de Maros Szék liberus iuvenis... pu(l)sator tum fui in Szent Domokos in anno Domini 1622.” (Muckenhaupt E. 1992. 4) A liberus szó azt jelzi, hogy a marosszéki származású segéd tanító nem nagyon tudott latinul, de egyben a harangozó tisztelet is betöltötte. Meg is dorgálja a kódexbe beleírókat, hogy „Lator és tökéletlen az, ki a templom könyveit így megírkálja.” (Dr. Mészáros István 1977. 21)

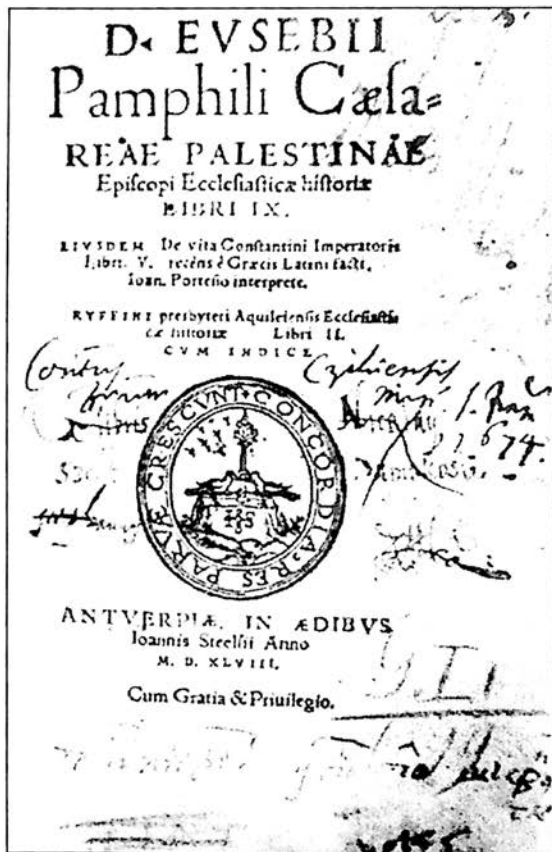

1667–1669 között Szentmihályi Bánya János tanít a faluban. Ugyanakkor harangszó és segédtanító Szentdomokosi Péter, aki bejegyzi a könyvbe: „Dum fui componator in Szent Domokos in anno 1667”. (Mészáros Uo.) 1670-ben már Szentdomokosi Péter az iskolamester. A következő bejegyzés 1671-ből származik: „... de Szent Domokos Rector scholae... Petrus Bálint 1671.” (Dr. Mészáros I. Uo.)

1700-ban az iskolamester Lakatos Tamás, akinek 1711–12-ben is van bejegyzése „Thomae Lakatos, alias Literati”.

Ezek a tanítók és segédtanítók a falu írástudói is voltak egyben, ők örökítették meg bejegyzéseikkel a fontosabb eseményeket is. Az egyházközség fizette őket, anyagi juttatásokat a lakosságtól is kaptak.

A későbbi évek tanítói az anyakönyvi bejegyzésekből ismerhetők, névsoruk nem teljes:

- 1743 – Andreas – Ludi Magister
- 1746 – Andreas Ferenczi – cantor
- 1755 – Ioan Györffi
- 1759 – Ioan Györffi – Instructor
- 1769 – Karda Mihály – Ludi Magister
- 1770 – Petrus Darvas – Instructor
- 1776 – Albertus Ványolós – Componator
- 1777 – Ioannes Hozo, Ioannes Barabás – Componator
- 1809 – Stephanus Kedves – Instruktor
- 1814 – Martinus Kristály – Componator
- 1825 – Andreas Kopatz – Instructor
- 1845 – Aloysius Keresztes – Coadjutor (1848 előtt)
- 1848 – Keresztes Alajos – tanító (1848 után)

A XVII-XVIII. században ezek az iskolamesterek és segédjeik, akik egyben harangozók is voltak, inkább a tanulni vágyó fiúgyermekkel foglalkoztak. Tanítottak, akárcsak az Erdélyben létező többi iskolában írást, olvasást, számolást és katekizmust. Tankönyv, tanrend nem létezett. A papra és beosztottjára, a kántortanítóra volt bízva, hogyan és mikor tanítanak. (Dankanits Á. 1970)

A tanítói iskola a mostani iskolakertben volt, a mai „kicsi iskolával” szemben. A község legrégebb iskolaépülete, a mai templom melletti iskola, amelynek fő szárnya 1856-ban épült (az út felőli rész, a mellékszárny pedig 1890-1900 között. Ebben az iskolában az első iskolamester Székely Lajos tanító volt 1870-ig) aki egyben a falu harangozója is. (Mijea Aranka 1972, kézirat) Őt követi Sata Mihály máréfalvi származású (Udvarhely szék) altanító, majd 1879-től Marti György, aki gyergyóalfalui származású kántortanító. Később Marosvásárhelyen tanít. A marosvásárhelyi iskola irányító papja utal arra, hogy Marti a Mennyi József-féle módszertan híve, tehát feltételezhető, hogy a domokosi gyermeket is e szerint tanította.

A tanuló létszám nagy a tanítók számához képest: egy oktatóra 50 tanuló jut, noha az iskoláskorú gyermekek 40-60%-a járt iskolába. A tanítás vallásos jellegű volt 1910-ig.

1898-ban a község képviselői kéri az állami iskola elindítását, mivel a község igen szegény. Az egyház olyan átadási feltételeket szab, amelyeket az állam nem hajlandó elfogadni. A vita végkicsengése az, hogy „A községnek kellene az iskola, de terheket nem akar hordozni.”

1901-től az iskola igazgatójává Xantusz Dávid csíktaplocai születésű kántortanítót nevezik ki. 1903-ban a tanköteles gyermekek létszáma 643, amelyből 347 jár iskolába. 1907-ben nevezik ki Császár Dónát rákosi származású kántortanítót.

Igazolvány.

Császár Dónát a *csíksomlyói római kath.*

jellegű elemi népiskola rendes tanítója, tanítónője az 1907. évi XXV. t.-c. 32. §-ának megfelelőleg alulírottak előtt a következő esküt tette le:

„Én *Császár Dónát* rendes tanító, esküszöm az élő Istenre, hogy *Üfelsége* apostoli királyom, magyar hazám és annak alkotmánya iránt tántoríthatatlan és rendületlen hűséggel viseltetem, az ország szentesített törvényeit és törvényes szokásait megtartom, a hazai hatóságok törvényes rendeleteit, valamint a tanítói tisztemmel járó kötelességeket mindenkor lelkiismeretesen, hiven és pontosan teljesítem és a gondjaimra bízott ifjúságot a magyar haza szeretetében fogom nevelni. Isten engem úgy segítjen!”

Kelt *Csikserőd* 1907. augusztus hó 21. n.

CSIKSERÖD

Lukács Vilmos
az iskolai hatóság képviselője.

Császár Dónát
tanító.

Szalló István
az iskolai hatóság képviselője.

Császár Dónát tanítói Igazolványa (másolat az eredeti után)

158-1894. évi Szekegy-kerecseni állami tanítóképzőiskola irany.

Elemi Népiszkolai Tanítói oklevelek

Császár Dónát úr, rom. kath. vallású, született 1874. évi április 22. Csik. Bákoson, Csik. megyében, ki a tanítóképző iskolát valamennyi évvel, amíg fennáll az I. II. III. és IV. osztályokból a szekegy-kerecseni m. kir. állami tanítóképzőben mint rendszeres tanuló bevégezte s a ki a megadott osztály bizonyítására szövegszerű és írásbeli vizsgálatot a szekegy-kerecseni m. kir. állami tanítóképzőintézetben 1894. június havában az elemi népiszkolai tanítói vizsgálatára kinevezett tanítványokat megvizsgáltatván, a követendő osztályokat nyerte:

Gyűjtés irókészségéből	jó (3)
Kérelméből	jó (3)
Oklevélírási módszeréből	jó (3)
Nagyrészt nyelvből és irókészségből	elég jó (4)
Német nyelvből	elég jó (4)
nyelvből	
Haza-alkotmányából	jó (3)
Történelemből	elég jó (4)
Toldrajzból	elég jó (4)
Számolásból	jó (3)
Természettudásból	jó (3)
Természettan és nyelvészetből	jó (3)
Humánvizsgálatból	elég jó (4)
Rajzból	jó (3)

Császár Dónát tanítói oklevele (másolat az eredeti után)

A következő évben jön tanítani Ráduly Benjamin madéfalvi származású kántortanító is. A tanítók létszáma továbbra is kevés, így az oktatás osztatlan osztályokban folyik az I-IV.-ben.

A kisebb osztályokba több gyerek jár, a magasabb osztályokban a tanulók létszáma visszaesik. Például 1900-ban az I. osztályok létszáma 110 tanuló, a VI. osztályban csak 8-an járnak. A tanulók nagy része novembertől (rekedéstől) jár iskolába tavaszig, amikor a szülők már a gazdaságban dolgoztatják őket.

A század elején, az iskolai okmányok, jegyzőkönyvek tanúsága szerint a következő tantárgyakat tanították fokozatosan, az I-IV. osztályban: magyar olvasás, nyelvtan, helyesírás, folyékony olvasás, tartalomtárgyalás, fogalmazás, beszéd- és értelemgyakorlat, hit- és erkölcstan, számtan, mértan, földrajz, történelem, polgári jogok és kötelességek, természetrajz, természettan és vegytan, szépírás, éneklés, rajzolás, gazdasági ismeretek (elmélet, gyakorlat), kézimunka, testgyakorlás, szorgalom, magaviselet. Az osztályozás számjegyekkel és minősítő szóval történik. Számjegyekkel 1-5-ig, az 1-es a legjobb osztályzat. Szóval: dicséretes, jeles, kitünő, jó, elégséges, elégtelen. Értesítőt karácsonykor és húsvétkor állítottak ki a tanuló előmeneteléről. A tanulók mind magyar anyanyelvű római katolikusok, de két görög katolikus neve is (Máxem, Sali) szerepel.

1908-ban kerül a faluba Blénessy Károly mint néptanító, aki a falu leghíresebb tanítójává válik feleségével Dzsobekin Katalinnal. (Blénessy nevével a méhészetnek szentelt fejezetben találkoztunk.) Velük együtt a faluban 6 tanító működik. Ekkor az igazgató Ráduly Benjamin.

Az 1910-es években a gyermeklétszám akkora, hogy az iskola szűknek bizonyult, ezért a falu különböző részein bérelt házakban is kezdenek tanítani. Ilyen „iskolák” működtek Garados alatt, Carina utcában, Cseralatt és a mostani központi óvoda mellett. A bérleti díjat (250 korona, évente) a községháza fizeti. 1910-ben az iskolák állami tulajdonba mennek át.

Az első világháború idején szünetel a tanítás: nem volt, aki tanítson, sem akit tanítani. A lakosság nagy része elmenekült.

1918-ban, a háború végével, Trianon következtében az iskola átmegy a román állam tulajdonába, az addig érvényes munkakönyvek és tanrendek érvényüket veszítik. Kezdetét veszi az erőszakos román nyelvű oktatás. A tanerőknek az a része, akik felesküdtek a román államra, megmaradtak állásaikba, akik nem, helyettük román anyanyelvű tanerőket neveztek ki. Ebbe a helyzetbe azonban nem akartak belenyugodni a szentdomokosiak, főleg Boga István római katolikus plébános. Ő hivatalosan kéri az akkori román államvezetést egy 10 tanerős római katolikus iskola jóváhagyására. Sok utánajárás után 1919. november 26-án ez az iskola megkezdí működését, de csak I-IV. osztályt engedélyeznek. A négy engedélyezett osztályokon kívül azonban tovább folyik a tanítás a bérelt magánházakban.

CSIKSZENTDOMOKOS — A MINTAKÖZSÉG

Közös munkával, áldozatokkal virágzó életet teremtettek a székelyek

(Másoodik és befejező közlemény)

Három nap alatt iskolát épített a katolikus öntudat

Boga István plébános és lelkes néhány munkatársa megértette a község lakosságával, hogy három nap alatt iskolát kell építeni, mert különben elvesz, helyiség hiányában a katolikus iskola. Amit a székely öntudatos összetartás és a székely „kalálka” ezután három napon át művelt, az soha el nem múló örök diosóságára szolgál a szentdomokosi katolikus híveknek. Megmozdultak a község székely asszonyai, valósággal ösztökélték férjeiket, felnőtt gyermeküket arra, hogy Boga plébános felészőlítésére álljanak munkába. Ezernél több ember hordotta a követ éjjel-nappal, faragták a fákat, készítették az asztalos munkát, mindenkit áthatott katolikus iskolája szent ügye és megtörtént, amire eddig csak a mesében volt példa: három nap és három éjjel felépült az iskola nyolc tanteremmel, a lakosság csodálatos áldozatkészségéből. Hihetetlennek látszik a dolog, azonban rideg számok és számlák igazolják az iskola ilyen gyors felépítését, valamint az is, hogy az iskolaépület felülvizsgálására a községbe érkezett tanügyi bizottság is elismeréssel hajtotta meg fejét ilyen bámulatos munkateljesítmény előtt és akadály nélkül kiadta a működési engedélyt...

Újságkivágás a Magyar Lapok 1939. április 30-i számából

*Dicsértessék a Jézus Krisztus
mindörökké. Amen.*

A katolikus gyermek életrendje.(1937)

*Hízek egy Istenben,
Hízek egy hazában,
Hízek egy isteni örök igazságban,
Hízek Magyarország feltámadásában!*

1. A katolikus iskolásgyermek minden reggel tisztán megmosakodik, haját, ruházatát gondosan rendbe hozza, és imádkozik épűgy, mint déli harangszókor meg este lefekvés előtt.

2. Az iskolába indulása előtt illedelmesen elköszön szüleitől és hozzátartozóitól. Hazulról oly időben indul, hogy el ne késsék.

3. A tanterembe lépés előtt megtisztogatja lábbelijét levezsi kalapját, és Dicsértessék a Jézus Krisztus köszöntésével lép be.

4. A helyére ülve csendesen olvasgatja leckéjét. Várja a tanítás megkezdését vagy a templombamenetet idejét, előtte nem jár ki és be.

5. Vasárnap és ünnepnapon s más megszabott alkalommal társaival együtt templomba megy, imakönyvből ájtatosan imádkozik vagy buzgón énekel; példásan viselkedik egyéb egyházi szertartásokon is.

6. A tanteremben, az iskola udvarán, az iskolaépület környékén — mint másutt is — ügyel a tisztaságra, kivált az illemhelyekére. Papírt vagy más hulladékot csak a kijelölt helyre tesz. Az iskola bútorzatát és felszerelését, falait és kerítését kíméli, folyosóin és lépcsőin zajtalanul jár.

A felekezeti iskolában tanító tanerőket a püspökség fizette, a falu pedig a tűzifát, takarítást és karbantartást biztosította – elég akadozva. A felekezeti iskolában kezdtek tanítani 1919 őszén Blénessy Károly, Blénessy Károlyné, Császár Dónát, Györggy Margit, Fodor Anna, Szász Ferenc, Ráduly Juliánna, Vitos Berta és Boga István.

A fentivel párhuzamosan működött a román nyelvű népiskola. Igazgatója Lázárescu Petru volt. Itt tanítottak a regátból kihelyezett román anyanyelvű tanítók: Lázárescu Jean, Vieru Nicolae, Vieru Ana, Negoescu Nicolae, Chihaiia Dumitru, Chihaiia Ileana, Finichin Nicolae, de Bara Sándor, Bara Rozália, Hegedüs Sándor, Vaith Katalin is.

A felekezeti iskola kezdetben nem kapott nyilvánossági jogot, ami azt jelentette, hogy az itt tanuló tanulók minden év végén vizsgát kellett tenniük az állami vizsgabiztosok előtt. Ezek (máshonnan jöttek) sokszor előítéletekkel közelítettek a felekezeti iskolához, így előfordul, hogy jobb tanulókat is megbuktatnak, főleg román nyelvből.

A felekezeti iskolában a tantárgyak többnyire ugyanazok, mint az 1910-es években, viszont bevezetik a román nyelv oktatását. Az osztályozásban áttérnek az 1-10-ig való osztályozásra, mint az állami iskolában. Az iskola udvarát – a kút irányában – kerítéssel két részre osztják: az egyik része a „román iskoláé”, a másik a „felekezetié”. Más szóval: egyazon falu magyar ajkú tanulóit kettéosztják, elkülönítik egymástól. A „magyar” tanulók csúfolkodnak az ún. „románokkal”. Kezdetben a felekezeti iskolának több tanulója van, mert, mint említettük, a bérelt házakban is folyik az oktatás. Azonban a tanulók egy része lassan átiratkozik az állami iskolába, vagy azért mert itt nem kell fizetni a tanulók után, vagy mert kötelezik: névelmezést végeznek és csendőr kötelezi a szülőt, hogy gyermekét román iskolába írassa.

A gyermeklétszám fokozatosan növekszik, így az állami iskola tanulóinak létszáma is, mivel a felekezeti iskolában a létszám korlátozott (kb. 400 körül mozog, ami elég sok az anyagi feltételekhez képest).

Az állami (román) iskola tanulói létszámának alakulása

<i>Tanév</i>	<i>Osztályok</i>	<i>Létszám</i>
1924–1925	I–IV.	123
1925–1926	I–IV.	128
1926–1927	I–VII.	329
1933–1934	I–VII.	749

A felekezeti (magyar anyanyelvű) iskola tanulólétszáma a 30-as években 200-150-re csökken. Az állami iskolába beírt tanulók nagy hányada azonban, főleg az V–VII. osztályosok, nem látogatják rendszeresen az iskolát. Tehát sem az egyikben, sem a másikban nem tanulnak. Erre világít rá a következő táblázat:

Beiskolázás, iskolalátogatás és tanulmányi helyzet a román tannyelvű iskolában, az 1933-1934-es tanévben

<i>Osztály</i>	<i>Beírt tanulók száma</i>	<i>Rendszeres iskolalátogatók</i>	<i>Iskolába egyáltalán nem járók</i>	<i>Átment tanulók száma</i>	<i>Bukott tanulók száma</i>
<i>I. A (fiú)</i>	95	46	29	40	6
<i>I. B (leány)</i>	87	62	25	36	26
<i>II. A (fiú)</i>	73	44	19	37	7
<i>II. B (leány)</i>	56	30	11	27	3
<i>III.</i>	107	38	69	38	-
<i>IV.</i>	100	29	71	29	-
<i>V.</i>	14	14	-	14	-
<i>VI.</i>	7	3	4	3	-
<i>VII.</i>	6	-	6	-	-

A 30-as években hét osztályt nagyon kevesen végeztek, azok is inkább a felekezeti iskolában.

Az állami („román“) iskolában, a tanulók alacsony nyelvismerete miatt kérdő-kifejtő módszert alkalmaztak az előadó módszer helyett, ami eleve meghatározta az oktatás alacsony szintjét. A tantárgyakat három nagy csoportba sorolták:

I. *Limba română* – román nyelv, írás, olvasás, memóriagyakorlás, fogalmazás, gondolatfejlesztés.

II. *Celelalte studii* – más ismeretek: számtan, mértan, kereskedelem és könyvvitel, történelem, földrajz, természetismeret, fizika, társadalomkultúra és honpolgárság, higiénia.

III. *Dexterităţi* – kézügyesség: szépírás, rajz, ének, testnevelés, kézimunka, gazdálkodás

Az állami iskolának a központi, templom melletti épületen kívül még volt egy épülete, ami a „falu kocsmájából” lett iskola. Jelenleg a felújított épületben óvodai és I–IV. osztályos oktatás folyik.

Iskolaigazgatók 1910–1944 között

Sorsz.	Név	Időszak	Iskolatípus		
			felekezeti (magyar kato- likus)	Állami magyar	Állami román
1.	Márton Gábor	1900–1901	x	-	-
2.	Xántusz Dávid	1901–1906	x	-	-
3.	Ráduly Benjamin	1906–1910	x	-	-
4.	Blénessy Károly	1910–1919	-	x	-
5.	Boga István (plébános)	1919–1920	x	-	-
6.	Szász Ferenc	1920–1921	x	-	-
7.	Tompos Sándor	1921–1926	x	-	-
8.	Szakács Antal	1926–1929	x	-	-
9.	Selyem Tamás	1929–1940	x	-	-
10.	Csergő Magdolna	1940–1941	x	-	-
11.	Gáll Jenő id.	1941–1942	x	-	-
12.	Mihály Imre	1942–1944	x	-	-
13.	Lăzărescu Petru	1919–1940	-	-	x

1938-ban, állami költségvetésből felépült a román tannyelvű népiskola számára a jelenlegi központi iskola épülete, 6 tanteremmel. Erre azért volt szükség, mert az iskoláskorú gyermekek száma 1938-ban közel 700-ra növekedett. Ebből 537 az állami iskolába, 158 a felekezeti iskolába volt beírva.

1940–1944 közötti időszakban a román nyelvű állami iskola megszűnt, magyar nyelvű lett, igazgatója Blénessy Károly volt. A felekezeti pedig megmaradt Egyházközösségi iskolának. Igazgatója Gáll Jenő id. Az állami iskola román nyelvű tanerői elhagyván Észak-Erdélyt, helyükbe magyar tanerők jöttek. Visszakerül jogaiba a magyar anyanyelvű oktatás. A háború alatt a férfi tanerők nagy részét behívják katonai szolgálatra, az iskolák tanerő hiánnyal küszködnek.

1944 őszén, az orosz csapatok átvonulása után és a csíkszentdomokosi véres események ellenére a tanítás ugyan késve, november elsején megkezdődik, de a tanév nem vész el, a tanulók jelentős része befejezi az 1944-45-ös tanévet. A tanítás négy szakképzett és három szakképzetlen tanerővel kezdődik a községben: Bara Sándor, Bara Rozália, Györffy Margit, Szöcs Margit Bencze Mária, Elekes Gizella, Bíró András. Egy-egy összevont osztályban 70–120 tanuló van az I-IV-ben. Később hazakerül néhány férfi tanerő: Lévay Andor, Karda Károly, Gáll Jenő de így is óriási a tanerő hiány.

1945. márciusában, a Gróza kormány megalakulása után az erdélyi kisebbségek oktatásügyében is jó reményeket tápláló fordulat állott be. A Nemzetiségi Statútum 18. szakasza kimondja, hogy „A román állam biztosítja az anyanyelvi oktatást elemi, középfokú és felsőfokú iskolák útján mindazoknak az együttélő nemzetiségeknek, melyek megfelelő számú tanulóval rendelkeznek...” (Antal I. 1944. 52)

Mivel a tanulólétszám ezt lehetővé teszi, Csíkszentdomokoson 1946–1948 között létrehozták az egyesített gimnáziumot, ami két évig működött.

Az 1948-as Tanügyi Reform alapján az ország valamennyi iskolája állami irányítás alá kerül. Bevezetik az általános és kötelező hét osztályos oktatást. A vallásos oktatást külön választják, megszűnik a felekezeti oktatás, az iskola irányítása, vezetése és ellenőrzése csaknem teljes egészében a helyi közigazgatás hatáskörébe megy át.

A háború után a gyermeklétszám növekedni kezd: nem elégséges az iskolaépület, a falu széleiről messzire kell járjanak a gyermekek iskolába. Ezért az 1949-1950-es tanévtől I-IV. osztályos iskola létesül a község szélein, Sárosúton, Cseralatt, egyelőre magán házakban. Majd 1954-1955-ben Oltlokán I-IV. osztályos osztatlan iskola alakul egy tanerővel, ami 1978-ban szűnik meg. 1957-ben felépül a cseraljai I-IV. osztályos általános iskola, majd Sárosúton is 1961-ben.

ISKOLASZERKEZET ÉS BEISKOLÁZÁS 1949-1950-BEN

<i>Osztály</i>	<i>Tanulók száma</i>	<i>Osztályok száma</i>
<i>I.</i>	<i>166</i>	<i>4</i>
<i>II.</i>	<i>93</i>	<i>3</i>
<i>III.</i>	<i>94</i>	<i>3</i>
<i>IV.</i>	<i>71</i>	<i>2</i>
<i>V.</i>	<i>24</i>	<i>1</i>
<i>VI.</i>	<i>20</i>	<i>1</i>
<i>VII.</i>	<i>23</i>	<i>1</i>
<i>Sárosút</i>	<i>32</i>	
<i>Cseralja</i>	<i>28</i>	
	<i>551</i>	<i>17</i>

Iskolaköteles gyermekek száma: 650, beírva 551, iskolába jár: 488.

1955. II. 1-től bentlakás létesül a rászoruló tanulók számára: 9 egész ösztöndíjas és 23 fél ösztöndíjas veheti igénybe. Ez utóbbiak csak bent étkeznek.

Év végén abszolváló vizsgát tartanak a IV., V., VI., VII. osztályosoknak a következő tantárgyakból:

Osztály	Román		Magyar		Matem.		Orosz		Fizika		Tört.		Alkalm.	
	I.	Sz.	I.	Sz.	I.	Sz.	I.	Sz.	I.	Sz.	I.	Sz.	I.	Sz.
IV.	x	x	x	x	x	x	-	-	-	-	-	-	-	-
V.	x	x	x	x	x	x	-	x	-	-	-	-	-	-
VI.	x	x	x	x	x	x	-	x	-	x	-	-	-	-
VII.	x	x	x	x	x	x	-	x	-	x	-	x	-	x

I. = írásbeli, Sz = szóbeli, x = vizsga

Az abszolváló bizottságot a tantárgyat tanító tanítók alkotják, a bizottság elnöke az iskola igazgatója.

Az 1949-1950-es tanév pedagógusai és személyzete

Sorsz.	Név	Beosztása	Sorsz.	Név	Beosztása
1.	Bálint Barna	ig. tanító	16.	Mihály Irén	tanító
2.	Karda Károly	tanító	17.	Paroczky József	tanító
3.	Karda Károlyné	tanító	18.	Bogyó Margit	tanító
4.	Ambrus Irén	tanító	19.	Bartalis Jolán	tanító
5.	Bara Sándor	tanító	20.	Páll Gizella	tanító
6.	Bara Sándorné	tanító	21.	Krausz Juliánna	tanító
7.	Lévay Andor	tanító	22.	Fodor Amália	tanító
8.	Albert Regina	tanító	23.	Bíró Jolán	tanító
9.	András Jolán	tanító	24.	Bálint Piroska	gondnok
10.	Bálint Tibor	tanító	25.	Boros Regina	iskolaszolga
11.	Ferencz Erzsébet	tanító	26.	Bara Ágnes	iskolaszolga
12.	Csiki Lászlóné	tanító	27.	Hajdu Áron	iskolaszolga
13.	Magyar Dezső	tanító	28.	Sándor Vilma	iskolaszolga
14.	Magyar Gyöngyi	tanító	29.	Sándor Erzsébet	szakácsnő
15.	Mihály Imre	tanító	30.	Karda Veronika	nevelő

Csikszentdomokoson 1950. április 2-án alakítják meg a pionírszervezetet. Az alakuló ülést az Ifjúmunkás Szövetség Csikmegyei Bizottsága szervezi. 16 tanulót avatnak pionírrá. Ugyanebben az évben az iskolában könyvtár is létesül, fizetetlen könyvtáros Karda Károly, tanító. A könyvtár 701 kötetel rendelkezik, 149 olvasója van. A könyvvállomány összetétele: szépirodalom, mese, tankönyv, pedagógiai irodalom, politikai könyvek, népszerűsítő tudomány.

A tanerőkre számos iskolán kívüli feladatot rónak, ezek közül ezekben az években az analfabetizmus felszámolása, az orosz és román nyelvek elsajátítása voltak. 1951-ben kimutatás készül a tanítók román nyelvi tudásáról. A következtetés az volt, hogy a 10 tanítóból 8-an egyáltalán nem tudnak románul, kettő pedig gyengén ismeri a nyelvet. A pedagógusok heti kötelező óraszámát 1950-ben 15 elméleti, 3 nevelő és egy osztályfőnöki óra. Ez azonban csak a hivatalos, nyilvántartott kötelező óraszám. Az iskolán kívüli munkák terhe egyre nő: politikai ünnepek szervezése, kultúrversenyeken való részvétel, analfabéták oktatása, kollektivizálás, pionírtevékenység vezetése, irányítása, beszolgáltatások behajtása, állatösszeírás, családlátogatás stb. Megszervezik a politikai köröket, bevezetik a pedagógusok párt általi jellemzését, kutatják mindenki származását, hogy kuláksarj, reakciós elem ne vegyüljön a nevelő testületbe. Ilyen indokkal bontják fel egyes pedagógusok munkaszereződését (Ambrus Zoltán, Bálint Barnáné Szekeres Piroska, Krausz Jánosné), vagy áthelyezik távoli iskolákba (Kristály Lajos, Gáll Jenő id.).

Külön megterhelést jelentettek a gyakori, számtalan 10-15 napirendi pontot magukba foglaló gyűlések. Ez a hajsza folytatódik a 60-as években is. Közben a gyermeklétszám növekedik és ezzel párhuzamosan a pedagógusok száma is.

Csikszentdomokosra jellemző az állandó és gyakori tanerővándorlás, mivel a kihelyezetteknek nem tudnak megfelelő létfeltételeket biztosítani. A 60-as, 80-as években különösen nagy a fluktuáció.

A pedagógusok számbeli alakulása

Év	Pedagógusok száma összesen	Tanár	Tanító	Óvónő
1950	24	11	10	3
1955	31	14	12	5
1958	36	16	17	3
1965	43	19	20	4
1971	58	31	17	10
1981	63	33	17	13
1991	55	27	16	12
1992	58	30	16	12
1993	58	30	16	12
1994	64	30	18	16
1995	66	32	18	16
1996	66	32	18	16
1997-1998	67	32	20	15

A központi iskolát 1971-1975 között egy új szárnyal bővítik. Átadása 1975 őszén történik. Az alagsorban műhelyeket rendeznek be, a másik két szinten osztálytermeket. A tanuló létszám az 1981-1982-es tanévben, községi szinten

eléri az 1050-et. 1981-ben iskolává alakítják a falu régi egészségházát is (új rendelő épül).

1974-től bevezetik a 10 osztályos általános oktatást és az un. politechnikai oktatást, különösebb anyagi, tárgyi feltételek nélkül. 1976-tól beindul az iskolaműhely Márton Albert oktatómesternek köszönhetően, aki termelőmunkát indít (drótháló fonás), aminek bevételét a felszerelés gyarapítására fordítják.

A IX-X. osztályokból két-két párhuzamos osztály működik, ami újabb tanterem gondot eredményez. Az ide beiskolázott tanulók nagy hányada muszájból jár iskolába, ellenségesen viselkedik az iskola iránt, rongál, fegyelmezetlen, nem tanul. Így lassan annyira lezüllik az iskola, hogy viszonylagos analfabétákat nevel. A fő hangsúly a munkaerő utánpótlás nevelésére helyeződik, Balánbánya számára. Ezért a IX-X. osztályokat erőszakkal bányaipari szakosztályokká szervezik át. 1989 után a két osztályból csak egy maradt meg, a többi tanuló elhagyja az iskolát.

Sok gondot okozott és okoz az iskola javainak megóvása, karbantartása. Ebben a műveltségben Albert András asztalos karbantartóra hárult nagy szerep, akit 1981-től alkalmaztak.

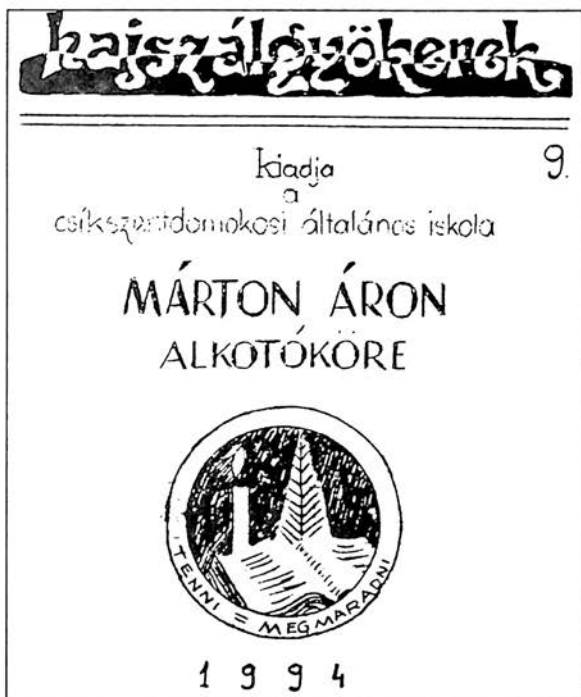
1982-ben a közszépen jégpálya épül az iskolások számára, leaszfaltozzák az iskola udvarát, új fűszint építenek. Eme fejlesztések kivitelezéséből igen nagy szerepet vállalnak Gáll Jenő aligazgató és a szülői bizottságok soros elnökei: Albert Lajos, Boros Csaba, Miklós Márton.

Az 1989-es változás után a pedagógusok nagy lendülettel kezdenek hozzá az iskola újraszervezéséhez. 1990. május 6-án az iskola felveszi a falu nagy szülőite, Márton Áron püspök nevét.

1990-1995 között felépül az iskola modern tornaterme, melynek célszerűsége, felszereltsége révén talán egyedülálló a megyében. 1990-től az iskola tanulói folyóiratot indítanak *Hajszálgökökerek* címmel, Nagy Irén tanítónő irányításával. *

Az osztályokat átszervezik, figyelembe véve a tanulók képességeit, szorgalmát, tanulással szembeni magatartását.

Az iskola tanszervelete mindvégig fontosságot tulajdonított a nevelésnek, a szabadidő megszervezésének. Ennek tulajdonítható, hogy az un. kötelező hazafias pionírtevékenységek mellett velős értékteremtő tevékenységeket is szerveznek, kezdeményeznek, főleg a sport, turisztika, népi kultúra ápolása terén. 1974 nyarán az iskola táncgyűjtése országos II. helyezést ér el a tengerparton megszervezett Aranykagyló (Scoica de aur) folklórfesztiválon. Az együttes vezetője Gáll Ildikó tanárnő volt. Ezt a helyezést 1980-ban is megismételték. A néptánc, népzene és általában a népi kultúra hagyományainak őrzését a 80-as években Bíró Anna Veronika tanítónő, majd Sándor Csaba tanár karolja fel.

1978-ban Jóbarát trófeát nyer a Cirbolya'78 elnevezésű expedíciós csapat Pálfalvi Pál tanár vezetésével. A csapat a Keleti Kárpátok bérceit járja be, értékes turisztikai és botanikai megfigyeléseket végezve.

A 70-es, 80-as éveket a „hokiláz” éveinek is nevezhetjük. Mint említettük, nagy közösségi összefogással 1979-ben felépül a jégkorong pálya, lelátókkal körülvéve. 1981-ben itt szervezik meg az V. jégkorong Előre Kupát. Gáll Jenő, Coros László és Antal Adolf testnevelő tanárok érdeme, hogy a csíkszentdomokosi gyermek jégkorong csapatok kitűnő eredményeket értek el.

1990 után megindul a testvériskolai kapcsolatok kiépítése magyarországi iskolákkal: Berzenc, Jakabszállás, Rösztke, Solymár. Közös tevékenységeket, kölcsönös nyaralásokat szerveznek. Az iskolát megkeresi a brüsszeli Szent Domonkos rendi iskola és gyümölcsöző kapcsolat alakul ki a két intézmény között.

Az utóbbi években a pedagógusközösség részben stabilizálódik, megszűnik a korábbi évekre jellemző nagy fluktuáció, évről-évre több szakképzett pedagógus kerül az iskolához.

Pedagógusok, iskolai alkalmazottak 1940-1999 között

Óvónők

Albert Irén – óvónő
Bálint Erika – h. óvónő
Bara Edit – h. óvónő
Biró Jolán – h. óvónő
Bodó Mária – h. óvónő
Bogyó Irma – óvónő
Bőjte Magdolna – óvónő
Ferencz Gabriella – h. óvónő
Ferencz Veronika – óvónő
Fodor Amália – h. óvónő
Görgöcse Mária – óvónő
György Magdolna – h. óvónő
Jakabos Piroska – óvónő
Kedves Erzsébet – óvónő
Kedves Margit – h. óvónő
Kedves Rozália – óvónő
Keresztes Julianna – óvónő
Kopacz Mária – óvónő

Kozma Emőke – h. óvónő
Krausz Mária – óvónő
Kurkó Jolán – óvónő
Kurkó Szöcs Melánia – h. óvónő
Kúti Éva – óvónő
Lukács Gyöngyvér – óvónő
Miklós Anna – óvónő
Miklós Katalin – óvónő
Salamon Mária – óvónő
Szabó Edit – óvónő
Szabó Erika – h. óvónő
Szabó Mária – óvónő
Szabó Zsófia – óvónő
Szöcs Kurkó Melánia – h. óvónő
Török Ibolya – óvónő
Török Ilona – óvónő
Veress Gabriella – h. óvónő

Tanítók

Albert Dénes
Albert Margit
Albert Mária
Albert Regina
Albert Vilmos
Ambrus Ilona
Ambrus Irén
Ambrus Zoltán
András Jolán
Antal Csaba

Bálint Barna
Bálint Tibor
Balló Magdolna
Balogh Zsigmond
Bara József
Bara Rozália
Bara Sándor
Barok Mária
Bartalis Jolán
Bartha Ilona

Bartus Irén
Bencze Hajnal
Binder Mária
Biró Anna-Veronika
Blénessy Károly
Blénessy Katalin
Bodor Irén
Bogyó Margit
Boros Bibór-Borbála
Boros Piroska

<i>Bors Győző</i>	<i>Kalamár Magdolna</i>	<i>Miklós Rozália</i>
<i>Császár Gizella</i>	<i>Kálmánné Oláh Mária</i>	<i>Molnár Mária</i>
<i>Csiki Lászlóné</i>	<i>Karda Margit</i>	<i>Müller Katalin</i>
<i>Csomortáni Lujza</i>	<i>Keresztes Ferenc</i>	<i>Müller László</i>
<i>Deák György</i>	<i>Kiss Ilona</i>	<i>Nagy Paula</i>
<i>Deák Vilma</i>	<i>Kiss Magdolna</i>	<i>Nedeczky László</i>
<i>Dénes Katalin</i>	<i>Klacsmányi Magdolna</i>	<i>Oláh Anna</i>
<i>Elcser György</i>	<i>Kósa Irén</i>	<i>Oláh Ilona</i>
<i>Eröss Orsolya</i>	<i>Kosz Matild</i>	<i>Orotovsky Mária</i>
<i>Fazakas Gabriella</i>	<i>Kovács Franciska</i>	<i>Pálfalvy Zsófia</i>
<i>Ferenc Erzsébet</i>	<i>Kristály Matild</i>	<i>Parászka Mária</i>
<i>Ferenc József</i>	<i>Kristó Orsolya</i>	<i>Porzolt Zsolt</i>
<i>Ferencz Edit</i>	<i>Kurkó István</i>	<i>Puskás Levente</i>
<i>Gál Margit</i>	<i>Kurkó Szilvia-Edit</i>	<i>Részeg Domokos</i>
<i>Gáll Ida</i>	<i>Lesnyiczky Angella</i>	<i>Rigmányi Tünde</i>
<i>id. Gáll Jenő</i>	<i>Lévay Margit</i>	<i>Sándor Eleonóra</i>
<i>Garay Irén</i>	<i>Madaras Béla</i>	<i>Sándor Margit</i>
<i>Gegő Jeremiás</i>	<i>Madaras Csilla-Gabriella</i>	<i>Sélyi Mária</i>
<i>Ghemelea Sára</i>	<i>Madaras Rozália</i>	<i>Szabó Szidónia</i>
<i>Gidró Kinga</i>	<i>Mag Regina</i>	<i>Szakács Zoltán</i>
<i>Gidró Tünde</i>	<i>Magyar Piroska</i>	<i>Szász Anna</i>
<i>Györfy Margit</i>	<i>Magyari Dezső</i>	<i>Székely Csilla</i>
<i>György Irma</i>	<i>Magyari Gyöngyvér</i>	<i>Szekeres Lenke</i>
<i>György Orsolya</i>	<i>Márton Kinga</i>	<i>Tamás Jolán</i>
<i>György Rácz Mária</i>	<i>Máté Emőke</i>	<i>Teslován Matild</i>
<i>Györgyicze Katalin</i>	<i>Máthé Ferenc</i>	<i>Tóth Erzsébet</i>
<i>Hinffner Erzsébet</i>	<i>Máthé Lilla</i>	<i>Tóth Ida</i>
<i>Horváth Ella</i>	<i>Mihály Anna</i>	<i>Török Klára</i>
<i>Jakab István</i>	<i>Mihály Barakovics Irén</i>	<i>Urus Tünde</i>
<i>Joó Elza</i>	<i>Mihály Imre</i>	<i>Vargha Margit</i>
<i>Kalamár Lajos</i>	<i>Miklós Ágota</i>	

Igazgatók

- 1944-1946 – Bara Sándor ig. tanító
 1946-1948 – Bálint Tibor ig. tanító
 1948-1949 – Karda Károly ig. tanító
 1949-1952 – Bálint Barna ig. tanító
 1952-1955 – Gáll Jenő id. ig. tanító
 1955-1959 – Bálint Tibor ig. tanító
 1959-1963 – Györgyice Vilmos, biológianár
 1963-1972 – Karda Károly, matematikatanár
 1972-1975 – Kristály Lajos, zenetanár
 1975-1984 – Botta József, matematikatanár
 1984-1988 – Szász Károly, biológianár
 1988-1989 – Gáll Jenő, testnevelő tanár
 1989-1990 – László Katalin, fizika-kémia tanár
 1990-1992 – Nagy Árpád, fizika-kémia tanár
 1992- – Gáll Jenő, testnevelő tanár

Tanárok

<i>Ágoston Erzsébet – román-magyar</i>	<i>Bokor Irén – matematika</i>
<i>Ágoston Mária – zene</i>	<i>Borbáth Gyöngyvér – matematika</i>
<i>Albert Ibolya – magyar</i>	<i>Boros Hajnal – h. tanár</i>
<i>Albert Jolán h. tanár</i>	<i>Boros Zsolt – h. tanár</i>
<i>Antal Adolf – testnevelő</i>	<i>Boros Zsolt – h. tanár</i>
<i>Antal Erika – h. tanár</i>	<i>Borsos Erzsébet – rajz</i>
<i>Antal Margit – h. tanár</i>	<i>Botta József – matematika</i>
<i>Antal Veronka – h. tanár</i>	<i>ifj. Botta József – h. tanár</i>
<i>Bács Várkuői Mária – magyar</i>	<i>Botta Mária – h. tanár</i>
<i>Bardócz Piroska – történelem</i>	<i>ifj. Botta Mária – földrajz</i>
<i>Baróti Csaba – hitoktató pap</i>	<i>Butiurca Doina Ileana – román</i>
<i>Bence Ágoston – biológia</i>	<i>Cismariu Adrian – rajz</i>
<i>Besenyei György – fizika</i>	<i>Coman Alexandru – földrajz</i>
<i>Biró László – magyar – történelem</i>	<i>Coros László – testnevelő</i>
<i>Biró Melinda – hitoktató</i>	<i>Csapár Jolán – román</i>
<i>Bodó Levente – h. tanár</i>	<i>Császár Erzsébet – h. tanár</i>
<i>Bogyó Csaba – biológia</i>	<i>Császár Ibolya – román-magyar</i>
<i>Bogyó Levente – h. tanár</i>	<i>Császár Mária – matematika</i>
<i>Bokor Ákos – h. tanár</i>	<i>Csomortáni Magdolna – magyar</i>

- Darvas Ildikó – h. tanár
Darvas László – ½ katedra
Dávid Ilona – biológia
Dezső Margit – magyar
Diénes Zsófia – magyar
Dobos Jolán h. tanár
Erdélyi Mária – h. tanár
Erős Éva – biológia
Erőss Edit – matematika
Farkas János – matematika
Farkas Katalin – magyar
Fehér István – ½ katedra
Fejér Mátyás – pap ½ katedra
Ferencz Noémi – h. tanár
Fülöp László – fizika-kémia
Gáll Ildikó – kémia
Gáll Jenő – testnevelő
Gáll Levente – testnevelő
Gáspár Annamária – magyar
Gombos István – biológia
Gosztján Márta – magyar
Györfi Erzsébet – magyar
György Mária h. tanár
Györgyice Vilmos – biológia
Hegedüs Ilona – magyar
Hommer Judit – magyar
Igyártó Franciska – angol
Imecs László – h. tanár
Imre Lujza – román
Jakab Gizella – testnevelő
Jakab Hajnalka – h. tanár
Jancsó Árpád – magyar - történelem
Kalamár Hajnalka – h. tanár
Kalamár Mária – h. tanár
Karda Károly – matematika
Karda Sz. Matild – magyar
Kasza L. Edit – rajz
Kézdi Kató Éva – matematika
Kiss Klára – h. tanár
Kiss Mihály – magyar
Kopacz István – fizika
Kozma Mária – h. tanár
Köllő Sándor – h. tanár
Kristály Dóra – h. tanár
Kristály Lajos – zene
Kristó Boróka – angol
Krisztián B. Erzsébet – h. tanár
Kurkó Erika – h. tanár
Kurkó Ibolya – matematika
László Katalin – fizika
Lázár Boros Csilla – angol
Löffler Mária – h. tanár
Lőrincz Aranka – h. tanár
Márton Mária – matematika
Mészáros Irén – román-magyar
Metz Ibolya – román
Mihály József – h. tanár
Mijea Aranka – román
Miklós Magdolna – magyar-román
Molnár Mária – magyar
Nagy Ágota – h. tanár
Nagy Árpád – fizika-kémia
Nagy Irén – román-magyar
Nagy János – h. tanár
Nagy Klára – francia
Nagy Péter – magyar
Nicolae Elena – román
Ótvös Gyula – angol
Ótvös Veronika – magyar-történelem
Páll Teréz – magyar
Patay Mária – román
Péter László – történelem
Pethő Ilona – angol-magyar
Pethő László – földrajz
Poantă M Rodica – román
Részeg Erzsébet – magyar-román
Sándor Csaba – földrajz
Sántha Hajnalka – h. tanár

Suciu Zorel – h. tanár
Szabó Csaba – h. tanár
Szabó Gyöngyi – h. tanár
Szabó Ida – biológia
Szabó Judit – magyar
Szabó Rozália – hitoktató, ½ katedra
Szabó Zoltán – h. tanár
Szász Ida – magyar
Szász Jolán – magyar-francia
Szász Károly – biológia
Székely Jolán – magyar-francia

Szőcs Matild – magyar
Teodorenci Carmen – földrajz
Tinca Maria – román
Tompos Ágota – rajz
Török Árpád – földrajz
Tőzsér Csilla – angol
Varga Vince – pap ½ katedra
Vass Mária – rajz
Veress Aranka – fizika-kémia
Zsigmond Éva – magyar
Zsigmond Márton – rajz

Oktatómesterek

Aldea Teodor – mérnök
Bara Márta
Bogács Antal
Karda Klára
Kedves István

Kristály Sándor
Márton Albert
Máthé Vencel
Miklós Márton – mérnök
Oláh Imre

Könyvtárosok

Karda Károly, Péter Matild, Kristály Matild, Kalamár Lajos, Zsigmond Éva,
Csomortáni Magdolna, Nagy Irén, György Alfréd, Székely Edit

Iskolatitkárók

Deák Szilárd, Páll Magdolna, Sárosi Annamária, Lévy Ilona, Gáll Anna,
Botta Mária, Márton Veronka

KÖZMŰVELŐDÉS

A közművelődés, más szóval köznevelés megjelenése egy lépést vagy átmenetet jelentett, legalábbis szándékában a hagyományos népi műveltség és magas kultúra között, a helyi, belterjesen megszervezett, tapasztalati tudásra alapozó műveltség és a külső közművelődési intézmények, szervezetek, egyesületek közvetítette kultúra között. A közművelődési tevékenység megjelenése és működése, a kultúrjavarok első cseréje a falu életében a világ fele való ki-
mozdulás és a világ befogadásának első gesztusa. Hiszen a közművelődés, köz-

nevelés Szentdomokoson sem volt öncélú tevékenység soha: az ember jobbá, nemesebbé tételét, életkörülményeinek, életmódjának javítását, kellemesebbé tételét, önmegvalósításának, tehetségének kibontakozását célozta meg, kisebb-nagyobb sikerrel.

Szentdomokos földművelő és állattenyésztő lakossága a hagyományos műveltség jegyében élve első alkalommal a közművelődés elindulása nyomán kezdett lassan-lassan rétegződni a gazdasági élet és ügyvitel, általános műveltség, közegészség, nem hagyományos civilizáció stb. irányában.

A népiskolai oktatásnak ugyan nagy szerepe van a polgári műveltség elterjesztésében, mégis keményen meg kell ütköznie a falu hagyományos anyagi és szellemi kultúrájával, mely „évszázados fejlődés eredménye és természete szerint konzervatív.” (Egyed Á. 1981. 257). Szentdomokos műveltségarculatára tulajdonképpen az jellemző, hogy a konzervatív és korszerű hatások erővonalainak mentén alakult. A hagyományörző és újításokat is magába fogadó, a hagyományos műveltséget és korszerű kultúrelemeket egymással egyeztetni képes, hagyományaihoz erősen kötődő, de a jövőre is figyelő falutípus.

A századfordulóról, századelőről Szabó Dezső rögzít döbbenetes képet. A közművelődés szentdomokosi közállapotáról írt szavai nemcsak tényfeltáróak, hanem súlyos vád a kor mulasztásaiért: „Nagyon szegény volt ez a nép. Ki tanította volna arra, hogy a környező világban megtalálja azokat a gazdag értékeket, melyek élet lettek volna számára... Ki oltotta volna lelkébe a fejlődés égő vágyát, hogy arra való gyermekeit taníttassa, és ki szerezte volna meg a lehetőséget, hogy ezt meg is tehesse? (...) Pedig sok, mély erő, munkaképesség, megbújít értelem volt ebben a népben (...)

Milyen lehangzott volt ez a nép! Ami benne megtartó erő, termő érték és lelki kincs volt: az mind időtlen idők hagyománya, generációk és temetők végtelen sorának öröksége volt. Ami benne bűn, hiba, vakság, elmaradottság volt, az mind mások felelőssége volt (...) Ebben a rettenetes elhagyatottságban aztán felburjánzottak az egyetemes emberi bűnök. Nagyon babonások voltak, s rendkívül erős és mély katolicizmusukat a babona ezer konkolya vette fel (...)

A négyezer lakosú falu egyike volt az ország legtöbb pálinkát fogyasztó községeinek (...) A pálinka rendesen erősebb vetélytárs volt, mint az élethez, jóvőhöz, tűzhelyhez hívó ringó szoknyájú lányok (...)

A falu nagy búcsúja augusztus negyedikén, Szent Domokos napján volt. Isten őrmé a pálinkától örjögő faluban megint csendőrséggel, sortűzzel és négy halottal végződött.” (Szabó D. 1982. 618-620).

A közművelődési élet első szárnybontogatásairól sajnos alig van adat. Századunk 10-es éveitől bukkannak fel ilyen természetű nyomok. A gazdakörök, később a méhészegyesületek, szövetkezeti mozgalmak tanfolyamai (ezekről ko-

rábban már szoltunk) voltak az önképzés első formái. A kulturális, művészi tevékenység intézményeinek létrehozatala, egyleti élet megszervezése már határozottabb változásokat eredményeztek.

Az infrastrukturális feltételek közül első helyen az 1925-1927 között Krausz Jenő bírósága alatt épült falu háza/községháza nevezhető meg. Az új épület a „régii fa-községháza” helyén épült fel, a közbirtokosság hozzájárulásával. Közigazgatási céllal épült, de helyet kapott benne egy nagy táncterem is, amibe színpadot és lelátót is építettek. A színpad háttéri falára Karácsony János festőművész falusi utcarészletet ábrázoló olajfestményt festett 1927-ben, ami az akkori vezetőség szép iránti érzékét tanúsítja. Ez a terem volt a kulturális élet fő színtere.

1965-ben a falu vezetősége új kultúrotthon építését kezdeményezte, amit az 1965-1967-es önadóból a szövetkezet építőcsoportja épített fel, Barabály Mihály ácsmester vezetésével. Ebben az épületben kapott helyet később a múzeum, a községi könyvtár és mozi. Az átadás után csak itt rendezték az előadásokat, a régi terem rendeltetése csak a táncmulatságok szervezésére korlátozódott.

Az új intézmény irányítói, a kultúrigazgatók: Kristály Lajos tanár, Antal Csaba tanító, Györgyice Vilmos tanár, Jakab István tanító, Kalamár Lajos tanító, Krisztián Erzsébet h. tanár, Ferencz János tanító, Mihály Anna tanítónő.

Díszoklevél

Az Erdélyi Rómái Katolikus Népszövetség 1939. jun. 30., jul. 1. és 2-án tartotta meg XII. nagygyűlését, amelynek keretében az összesített Katolikus Gyermek-kórusok Első Dalosünnepét is megrendezte.

Jelen Díszoklevelünkkel, aláírásunkkal és pecsétünkkel hivatalosan igazoljuk, hogy a csíkszentlőrinciek gyermek énekkar 00 taggal Jelyen János vezetésével a kitarló eredménnyel vett részt a Katolikus Gyermek-kórusok Első Dalosünnepén.

Csiksomlyó, 1939. július 2.

az Erd. Kat. Népszöv. elnöke.

az Erd. Kat. Népszöv. igazgatója.

A század első évtizedeiben a faluban élő kisiparosok voltak a művelődési élet erjesztői. Kezdetben közös névnapokat, teasteket szerveztek, tízesenként *házasember bál*okat kezdeményeztek, de meghívtak más tízesbelieket is. Farsangonként 20-30 bált is szerveztek házaknál és a táncteremben.

A 30-as évektől már tanítók álltak – Selyem Tamás, Csergő Magdolna – a művelődési élet élére. Selyem Tamás tanító énekkart szervezett az elemi iskolások és ifjak körében, a többi tanítók pedig hagyományörző munkát kezdeményeztek. Az ifjúságot a Legényegylet keretében nevelték, megszervezték a Kiseresztesek, Szivgárdisták vallási csoportok tevékenységét.

A Bécsi Döntés után, 1940-től az ifjúság nevelését a KALOT ifjúsági szervezet, valamint a leventeoktatás fogta át. A leányok körében létrehozták az *Oltár-egylet*et, melynek szerepe a vallásos ünnepek előkészítése, a templom díszítése, takarítása volt. Emlékezetes Selyem Tamás, Csergő Magdolna, Fehér Kati, Blénessy Károly és felesége Kató szervező és irányító népnevelő munkája.

Az egyletek keretében különböző kulturális formációk jöttek létre: énekkar, táncsoport, melyek résztvettek az Ezer székelyleány találkozókön.

A csíksomlyói KALOT népfőiskola EMLÉKLAPJA, amit Kristály Árpád csíkszentdomokosi fiatal szerzett.

A *műkedvelő színjátszás* a második világháború utáni években vált igazán mozgalommá. Számos népszínművet tanultak be: Gyimesi vadvirág, Énekes madár, Falu rossza, Sári bíró, A bor, Tóth leányok, A csikós, Szegény juhászlegény, Cigány, Liliomfi – melyeket Karda Margit, Gáll Jenő id., Bálint Barna pedagógusok rendeztek. Az intézményeknél, a szakszervezeti csoportok, a tűzoltó alakulatok színjátszó csoportokat hoztak létre. A tanerők irányításával háromfelvonásos színműveket vittek színre: Ingenyelők, Fecskeszárnyú szemöldök, Fehér Anna, Vándormadár. Az említett pedagógusok nemcsak betanították, rendezték a színműveket, hanem ők maguk is szerepeltek. 1954-ben nagy sikerrel mutatták be a János Vitéz című daljátékot.

A 60-70-80-as években a központi kultúrfelügyelőség ajánlására 1-2 felvonásos darabokat tanulnak be. A 70-es években a község területén 6-8 színjátszó csoport is működik évente. Színjátszó csoportja volt külön a tantestületnek, fogyasztási szövetkezeteknek, fűrészüzemnek, önkéntes tűzoltó alakulatnak, nőbizottságnak stb. Ezen csoportok irányítását Keresztes Ferenc és Juliánna, György Irma, Kalamár Magdolna, György A. Mária, György R. Mária, Mihály Anna, Miklós Anna, Szabó Edit, Kedves Rozália, Kurkó Jolán, Sándor Margit pedagógusok vezették.

A napjainkban működő nagyon fiatal színjátszó csoportot Mihály József helyettes tanár és György Alfréd iskolai könyvtáros irányítják. Legutóbb Sütő András Fügedes című kétfelvonásos vígjátékát mutatták be.

Táncsoportok már a két háború között működtek a különböző ifjúsági egyletek keretében, az akkori tantestület irányításával.

1944 után, de főleg az 50-es évekkel kezdődően rangos vetélkedőkön is fel léptek a táncsoportok. Szervezők, irányítók: Bálintné Ferenc Erzsébet, Venczelné Kurkó Anna, Albert Irén, Bogyé Levente, Gáll Ildikó, Máté Ferenc, Biró Anna Veronika. A szentdomokosi gyermek-, pionír és ifjúsági együttesek a rajoni, tartományi, megyei, megyeközi és országos seregszemlék rendszeres díjazottai voltak. Napjainkban pedig Sándor Csaba irányításával működnek gyermek- és ifjúsági táncsoportok, melyek a helyi hagyományokat ápolják, de más vidékek táncait is gyakran színre viszik, így tudatos táncműveltség kialakítása történik. Sándor Csaba együttese több hazai és külföldi szerepléseken vettek részt.

Kedves Erzsébet 1981-ben életre hívta az *öregek táncsoportját*, melynek 12 alapító tagja volt. Lelkes hagyományörző csoport, napjainkban is működik és csaknem minden erdélyi néptánc-találkozó meghívottja, emlékezetes szereplője. Előtáncosa a 72 éves Biró Ágoston. A jelenlegi csoport tagjai: Biró Ágoston, Biró Erzsébet, Kajtár Albert Gergely, Bodó Marcella, Miklós Lajos, Miklós Veronika, Török Lajos, Török Veronika, Bálint Vilmos, Bálint Rozália, Szabó Ilyés, Szabó Rozália, Bara Endre, Bara Magdolna, a muzsikások pedig Sinka

Sándor és Duduj Rozália. Ez a táncsoport az éltető és húzóereje a hagyományos farsangemetésnek is, melyet szintén Kedves Erzsébet óvónő szervezett, illetve indított újra a faluban (lásd a Farsangemetés c. fejezetet).

A 100 éves mozinak Csíkszentdomokoson csaknem 75 éves múltja van. Az első némafilmet a *közöskönyha* épületében vetítették le 1916-ban. 1941-44 között egy magánvállalkozó szombat és vasárnap estéken rendszeresen vetített filmeket (Halálos tavasz, Úz Bence), 1945-1948 között viszont szünetel a vetítés. 1948-tól az állami moziállalat egy karavánja biztosítja a filmvetítést. Az 50-es évektől, vallásos tevékenység ellenszereként, a filmvetítést vasárnap délelőttre időzítették a tanulók számára.

Az Állami Mozi-vállalat helyi mozigépészei: Karda Imre, Albert Vilmos, Miklós-Kurkó Mihály.

A televízió térhódításával a mozi látogatottsága csökkent, eladdig, míg a moziállalat beszüntette előadásait. Jelenleg évente 2-3 alkalommal van vetítés Keresztes Gyula magánvállalkozó jóvoltából, nagyon kevés néző előtt.

Könyvtár az iskolában működött a 30-40-es években. A községi könyvtár önálló intézményként, alkalmazott könyvtárossal 1957-ben létesült. Az első könyvtáros André Lakatos Borbála volt. Induló állománya 950 kötet volt egy szegényes polcozatú, szűk helyiségben elhelyezve. A könyvvállományt az iskola könyvtárából átvett könyvekkel gyarapították. A nehezen szerveződő olvasótábor kezdetben toborozni kellett: a könyvtárosnő klubtevékenységet szervezett a fiataloknak, a felnőtt olvasótábor kialakításáért házról-házra járt. A gyermekolvasókat az akkori tanerők toborozták. A gyermekek segítségével a felnőtt olvasók számát is sikerült gyarapítani. A könyvtárosnő házi könyvtárakat szervezett a falu távolabb eső utcáiban: Bánosban, Szedlokán, Vízeltő, Sárosúton.

A könyvtár a kultúrotthonban működik, 1974 óta a könyvtáros csak tiszteletdíjat kap munkájáért, ezért gyakran kerül sor cserére: Jakab Gizella, Török Botos Ibolya, Sándor Edit váltották egymást. 1995-től olvasóteremmel is rendelkezik a könyvtár.

Egyházi könyvtár működik a plébánián, 2400 kötettel rendelkezik, 690 olvasója van.

A *Márton Áron iskolakönyvtár* 13.000 kötettel rendelkezik, olvasóinak száma 1000 körül mozog, György Alfréd könyvtáros vezeti.

A község területén a *fűrészsüzemnek* is van *könyvtára*, azonban könyvtáros hiányában jelenleg nem működik.

A kulturális élet más formái: a 60-70-es években működött egy bábkör, melynek irányítója Szabó Magdolna és Keresztes Juliánna óvónők voltak. A 70-es, 80-as években a szovjet mintára kialakított un. *agítációs művészbrigád* kötelező műfajként létezett. Zenés, verses rigmusokban a párt aktuálpolitikája mellett agi-

tált, a falu visszás helyzeteit, bizonyos kihágókat és kihágásokat pellengérezett ki. E műfaj meghonosítói a faluban Bálint Erzsébet, Kristály Matild, Bokor Irén tanítónők voltak.

A falu művelődési életét szolgálták az *olvasókörök* és a *népi egyetem*, melyek rendezvényei a falu különböző tízeseiben zajlottak. Szervezői, előadói pedagógusok, a falu értelmiségi voltak.

A *dalkultúra és zenei élet* külön színfoltja a hagyományos és szervezett, intézményesített művelődési életnek.

A falu zenekultúrája jellegzetességei révén szervesen kötődik az egész magyarság zenekultúrájához.

A vokális zene léte már gyermekkortól megfigyelhető. A szülőktől, az óvodában és iskolában nagyon sok gyermekdalt tanulnak és énekelnek: népdalt és műdalt egyaránt. Egy óvoda vagy kisiskola 20-50 népi eredetű gyermekdalt ismer. Az iskolai zeneoktatásról az 1945 előtti időszakból nincsenek írásbeli dokumentumok. Kétségtelen, hogy a mindenkori katolikus kántor hozzáértésétől és ügyességétől függött a szervezett iskolai zeneoktatás, vagy az egyházi és világi énekkarok tevékenysége. A szájhagyomány tud egy Lokodi nevű kántortanítóról, aki az 1920-as években irányította a zenei életet. Az 1930-as években Selyem Tamás kántortanító végzett dicséretes és eredményes munkát a zeneoktatás terén.

1945 után Bálint Barna helyettes tanár oktatta zenére az iskolásokat, énekkarai több esetben felléptek nyilvános szerepléseken. Az 1950-es évektől kezdve az iskolai zeneoktatást a magyar nyelvű iskolák részére összeállított tanterv alapján Kristály Lajos zenetanár végezte, több mint három évtizeden át. Az ének- és zeneórák mellett a tanulók rendszeres énekkari képzésben vettek részt, az iskola életében először tanultak szolmizálni. Mivel 3-4 párhuzamos osztály működött, rendszerint minden osztálycsoportnak énekkara volt. A VII-VIII. osztályos tanulók már szépen énekeltek egyszólamú énekeket, kánonokat, két-három szólamú énekkari számokat is. Évente résztvettek a rajon, tartomány, később megye iskolái vagy pioníregyütteseik által szervezett versenyeken, több esetben részesültek dicséretben, díjazásban.

Az iskolában végzett rendszeres és szakszerű énekkortatás kihatott a községi zenei életére is. Az 1970-1980-as években Kristály Lajos által végzett felmérések szerint a felnőttek élő népdalkincse száz és kétszáz között váltakozik. Ezeknek jórészt az alkalomhoz nem kötött és alkalomhoz kötött új stílusú népdalok teszik ki. A siratók elmaradtak, kevés a régi stílusú dallam és az idős *nótafák* elhalálzásával még kevesebb lesz. Néhány balladát is még tudnak. A klasszikus balladák mellett (Kömüves Kelemen, Fehér László, Bíró János balladája) helyi eredetű balladát is énekelnek.

A múlt században és e század első felében az ún. fonók (*kalasisok*) jó alkalmak voltak mind az egyéni mind a közös éneklésre. Mindig volt egy-két személy, aki szebben énekelt, több éneket tudott. Bizonyára tőlük gyűjtött Bartók Béla 1905-ben, Jagamas János 1970 körül. Többek között megemlíthető mint *nótafa* Kurkó Sándorné (1884-1973), Szabó Gergely (1988-1958), Dobos Márton (1907-1984) stb.

A 40-50-es évektől kezdve a kultúrműsorokon kedvelté váltak a szólóénekek. Tehetséges fiatalok és idősek adhatták elő népdalaikat, de műdalt is énekeltek. Mint szólóénekes szépen zengő mély bariton hangjával kitűnt Ferencz Alajos (1954), aki a Tv magyar nyelvű adásában is szerepelt, de a közönség sokat tapsolt Tamás Zsuzsanna, György Irma, Bíró Ignác műsorának is. A népdal megszerettetésében nagy szerepe volt a Ferencz Alajos kezdeményezte (80-as években) „A Nagyhagymás virágai” népdalvetélkedőnek is, amelyen Felcsík népdalosai vettek részt.

A népdalok mellett szép számmal énekeltek magyar nótát, virágénekeket, katonanótát, kurucdalokat, részleteket klasszikus operettekből (János Vitéz, Csárdáskirálynő stb.). Az utóbbi időben a fiatalok körében mindjobban elterjedtek a Nyugatról beáramló könnyűzene stílusok. Hódított a maga idejében a Beatles, ABBA, Lokomotiv G.T. stb. és az újabbak, de néhány évi könnyűzene láz után jórésztük visszatér a népenéhez is.

A népdal énekléséhez, általában a zenekultúra élénkítéséhez, gazdagításához nagyban hozzájárult az 1956-ban, a kultúrrotthon keretében megalakult vegyeskórus, Kristály Lajos zenetanár vezetésével.

Néhány év alatt az akkori jó nevű műkedvelő dalárdák közé küzdötte fel magát. 1959-ben első helyezést ért el a Magyar Autonóm Tartományban, résztvett a IX. Országos Kultúrverseny tartományközi szakaszán, Kolozsvárott.

Az énekkar 25 éven át folyamatosan működött, a nyári szünet kivételével minden héten egy próbát tartott, résztvett minden kultúrversenyen, seregszemlén: Megéneklünk Románia, Tavasz a Hargita rendezvényein.

Tagadhatatlan tény, hogy abban az időben a kommunista párt eszmeiségének érvényesülnie kellett a kórusmozgalom repertoárjában is. Ez konkrétan azt jelentette, hogy a pártot, hazát dicsőítő kórusműveket is elő kellett adni (Steagul partidului, Republică, mareață vatră). Olyan időszak volt, amikor kötelezték, hogy a műsor 50%-a román nyelvű kell legyen, noha a szereplők és a közönség mind magyarok voltak. De mindezeket elviseltük, hogy végül igazi élményt nyújthassunk kórustagoknak, közönségnek egyaránt az egyszólamú magyar népdalok, klasszikus kánonok, a kettő-, három-, négszólamú népdalfeldolgozások, madrigálok és klasszikus kórusművek kifinomult, kidolgozott, elmélyült éneklésével. A repertoárnak ebből a részéből: – egyszólamú népdalok: Domokosi nagy

hegy alatt, Kettő szárnya, Madrigálok: Két szép szemednek rabja (Hasler), Csendülj, pendülj (Gervaise), Alkonyóra (Mozart); Négyszólamú kórusművek: Az ibolyát akkor szedik (Hubes), A Vargáék ablakja (Bárdos), Esti dal (Kodály) stb.

1977 után az énekkari tevékenység átalakult, új formát öltött. A negyed százados kórus helyett az 50 és 40 évesek kortárstalálkozója megünneplésére szerveződött minden évben egy 2-3 hónapig működő kórus, átlag 50-60 taggal. A műsort rendszerint egyszólamú énekek, kánonok, két és három szólamú kórusművek alkották. Ezen énekkarok szervezésében és betanításában Kristály Lajos karvezetőkön kívül még résztvettek György Irma, Boros Piroska, Nagy Vilma tanítónők, Szabó Gyöngyvér helyettes tanítónő, Darvas László és Fehér István kántorok, akik önállóan szervezték, tanították és vezették ezen kórusokat.

Az egyház keretében rendszerint a húsvéti passiók éneklésére szerveztek egyszólamú férfikórust. Az 1980-as évek végén Darvas László kántor szervezett első ízben négyszólamú kórust. A nevezetesebb egyházi ünnepek alkalmával szép élményt jelent az énekkar fellépése. Más egyházközségekben is szerepeltek, ahol dicséretben részesültek.

Fejér István kántor 1991-től nagy lendülettel folytatta elődje munkáját: bővítette a létszámot, fejlesztette a műsort, rendszeresen szerepelnek az ünnepek alkalmával. Kórustalálkozót szervezett „Cristus vincit” címmel a felsíki kórusoknak a domokosi templomban, ahol I. helyezést ért el Mozart: Ave verum, iosquin, Tengernek fényes csillaga stb. kórusművekkel. Az énekkar jelenleg is rendszeresen működik.

A vasárnapi szertartások alkalmával vagy más egyházi ünnepeken az orgonaszó által vezetett éneklésbe a hívek bekapcsolódnak. Magasztos érzés néhány százan együtt énekelni a Mennyei Atyához. Az egyházi énekeket a „Szent vagy Uram”, „Éneklő egyház” gyűjtemények alapján énekelik.

Úgy szintén bekapcsolódnak a temetési szertartások énekeibe is. Az imakönyvekből ismert énekeken kívül hallani olyat is, ami csak szájhagyomány útján száll nemzedékről nemzedékre. Ezeket elsősorban a halottas háznál szervezett imádkozók alkalmával énekelik. Ezek száma több tízre tehető:

Az utóbbi időben a szertartások alkalmával gregorian dallamok is felcsendülnek a templomban.

Hangszeres zene. Valószínű, hogy a furulya a legrégebb hangszer a faluban. Főképp pásztorok használták, de a téli estéken a házaknál is elszórakoztak vele. Voltak és jelenleg is vannak citera készítőik és jó citerások a faluban: Kurkó Géza, Máté Gyárfás, Szabó Béni, Máté József és mások.

Kisebb összejöveteleken szórakoztattak a citerával, de a saját gyönyörködésre is megfelel. Közös zenekarba nem szerveződtek soha, nem szervezte senki.

A század elejéről, főképp az első világháború utáni évekből vannak adatok a hegedűsök megjelenéséről. Aztán a hegedűs leggyakrabban a feleségét szervezte be gardonyosnak. A 20-30-as években ez volt a leggyakoribb formáció. Közben megjelenik a kontráshegedűs, s így egészen jól játszanak csárdást, németest, ceppert. Első ilyen nevezetesebb hegedűs Vak Ádám az 1920-30-as években, majd Duduj János (Kalánlábúnak is nevezték, mert féllábára félszeg volt) 1920-1940 között. Az ifjúság táncait, lakodalmakat, keresztelőket muzsikálták. (Vak Ádámról fennmaradt egy anekdóta, hogy kitűnő tapintó érzéke volt. Fizetésnél nem lehetett becsapni.) Szintén ebből az időből említik Tódi Miklós, Minus György, Nyika János, Sinka Márton nevét, akik kisebb táncokban muzsikáltak. Nagy Lajos és Bíró Ignác a 30-as évektől kezdtek muzsikálni. Duduj János fia Duduj Lajos az első olyan hegedűs, aki kottából is tudott játszani, kiváló primás, aki zenekarát már cimbalommal és bőgővel is bővítette, s aki a tánczene mellett, egészen a hetvenes évekig sok szerenádot muzsikált szépen szóló hegedűjével.

A 40-es évek végén tűnt fel Kurkó Sándor, Sinka Sándor, később Borcsa István (Balognak is nevezték, mert bal kézzel kezelte a vonót). Sinka Sándor és zenekara mind a mai napig legeredetibb módon tolmácsolja a népi tánczenét, kitűnő ritmusérzéke van. Felesége Duduj Róza hozzá méltó gardonyos, de nagyon szépen játszik cimbalmon is (az előbb említett Duduj Lajos leánya).

Testvérei Lajos, Ádám és Miklós is jó zenészek lettek: Lajos elvégezte a konzervatóriumot. Megemlíthető még Szabó Albert is, aki testvéreivel, Illéssel és Jánossal, több évtizeden keresztül zenélt különböző multságokon. A 70-80-as években gombamódra szaporodnak a népi zenekarok: Miklós József, Bács Zoltán, Szabó Béla és Karda László, valamint Ferenc László hosszabb-rövidebb idejű zenekart szerveznek és muzsikálnak. Jórészüik ismeri a kottát, kiváltképpen Szabó Béla és Miklós József. Ezekben a zenekarokban azonban már megjelenik a tangóharmonika, néha a klarinét helyett a szaxofon. Összetételük általában: primás, klarinétos, bőgős, harmonikás.

A 30-as évek végén a községben fúvószenekar alakul. A zenészek saját költségükön vásárolták a hangszereket, noha nagyon drágák voltak (azt mondják, egy hangszer ára általában egy tehén árát tette ki). Habár kevés létszámú volt, összetételében mégis képviselte a legfontosabb szólamokat. Volt vezérkürt, klarinét, esz-trombita, vadászkürt, trombita, tuba és dob. Alapító tagok, egyben hangszeresek: Bara Imre, Bíró István, György Ágoston, Karda Mihály, Kiss Vilmos, Szabó Árpád, Szabó Ágoston és Török Áron. Szász Ferenc vásárhelyi zenetanárt fogadták meg karnagynak, aki elég rövid idő alatt vezette be őket a fúvós hangszerek kezelésének tudományába. Néhány hét után már a Mennyből az angyallal járták a falut. Később megtanultak táncdalokat, hallgatókat is. Kéthárom év működés után pártfogó és vezető hiányában sajnos felbomlott. A

hangszereket ki-ki eladta, vagy megtartotta. Kiss Vilmos például – hangszerének szerelmese – esténként szépen játszott klarinéton vagy tárogaton lakása ajtajában.

Egy másik, részben még ma is működő fúvószenekart a kultúrotthon és tűzoltó alakulat közösen hoztak létre, 1962-ben. Egy Slatina-i nyugalmazott karmestertől vásárolták javítgatott hangszereit 22.000 lejért. A zenekar mint tűzoltó zenekar működött. Tagjai az alakuláskor: Albert Károly, Albert András, Bács Márton, Bőjte Lajos, Dobos József, Kedves Ignác, Kósa Benjamin, Kedves Imre, Kurkó Árpád, Kristály Vilmos, Miklós Lajos, Márton Károly, Marsaly Márton, Szabó Áron, Sárosi Márton, Székely Dávid, Szebeni Pál, Timár Ignác.

Karmesternek Jónás Andor csikszeredai zenészt fogadták, aki egy év alatt, kotta alapján több indulót, gyászindulót, keringőt és más zeneszámot tanított meg. Ünnepségek, temetések alkalmával szépen muzsikálnak. Később karmester nélkül tanultak be több zeneszámot, de nem kellő hangszerelésben. Foglalkoztatás és bevételek hiányában a zenekari tagok egyrésze kimaradt, a hangszereket mások vették át. Ma már megfogyatkozva működik.

Az 50-es évek végétől Szentdomokoson is ismertté kezdtek válni a nyugati zene modelljei. A gitár rendkívül népszerű hangszerré válik az ifjak körében. Az első könnyűzenekart Kedves Attila szervezi, majd Kosza Endre. Közösen is zenélnék, külön zenekart is alakítanak, melyekbe André Gábor, Albert Lajos, Albert Ferenc, Bodó Vilmos, Kedves Andor, Kristály László, Keresztes Zoltán, Székely László, Török Gábor kapcsolódnak be. Ezen zenekarok összetétele: ritmusgitárok, basszusgitárok, hegedű, elektromos orgona, dob, de elég gyakran változik. A világháború zenekarok kedvelt számait tanulták meg változó sikerrel, de az ifjúság megkedvelte. Napjainkban ezen zenekarokat is kiszorítja a gépi zene. A közép korosztály és az idősebb nemzedék viszont összejövetelein továbbra is a népies zenekarokat kedveli és igényli, ezáltal életben tartja a hangszerezés zenét, a hangszerek kedvtelőit.

SPORT ÉS TESTNEVELÉS

A nagyközség ilyen irányú tevékenységéről történeti visszatekintésben, bizonyítékok hiányában csak az 1920-as évek végétől, a 30-as évek elejétől tudunk beszámolni adatszerűen. A sport és a testnevelés iránti érdeklődés, valamint ennek a tevékenységi formának tömegszintű, versenyszerű vagy éppenséggel szórakoztató jellegű gyakorlása mindig is az itt élő lakosság, főleg az ifjúság érdeklődési körében állott. Ezt igazolja az a tény, hogy a nagyközség „első sportpályáján” már az 1929-es évtől kezdődően különböző versenyeket és szóra-

koztató rendezvényeket szerveztek, amelyek már labdajátékban csúcsozodtak ki. Csíkszentdomokos első sportpályáját a mozaiküzem melletti réten, „a Bara Márton-féle fűzfagyár” szomszédságában, Szenttamás és Domokos határában kereshetjük. Itt került sor első alkalommal „szabályszerű” futballmérkőzésre 1929-ben. A pályára lépő első „idegenben”, a csíkszépvízi csapat ellen mérkőző futballcsapat – az Olt F.C. – tagjai: Mihály István, Ferencz János, Mánya Ernő, Selyem Tamás, id. Karda Károly, Borisszák Márton, Bogyó József, Bogyó Jenő, Horezsi Lajos, Bálint Lajos, Gáll Máttyás. A lelkes szervezők és edzők, irányítók az ebben az évben községünkbe került Selyem Tamás kántortanító, valamint dr. Kahán voltak. (Adatközlők 1998-ban: Kurkó István – 74, Borisszák Jolán – 85 éves, Gáll Anna – 75 éves.) Az adatok arra utalnak, hogy a mindenkori helyi vezetés figyelmet szentelt a tömegsport, valamint versenysportok gyakorlására. Bizonyíthatóan már az 1930-as évektől működik salakos teniszpálya a községben. Ez a pálya a mai I.F.E.T. területén volt, a fűrészüzemmel átellenben. Természetesen vagy törvényszerűen ezt a sportolási formát a „módosabbja” engedhette meg magának, hogy gyakorolja is. Elsősorban a jómódú kereskedők és értelmiségiek, családjaik és családtagjaik teniszettek rendszerességgel: Krausz Mici, Császár Kamilla, Györgypál Ferenc, Borisszák Márton, Bálint Lajosné Piri (szül. Krausz), Bogyó Jánosné.

A 30-as évektől kezdődően a község sportpályája a Bácskertbe helyeződött át (ma a kultúrotthon, körzeti orvosi rendelő, postahivatal, rendőrség területét foglalja magába). Itt rangos *futballmérkőzésekre* került sor, hivatásos bírák vezetése mellett.

A község legeredményesebb futballcsapata 1948 és 1953 között a következő felállításban játszotta a nem mindennapi mérkőzéseket, nagy eredményességgel: Bíró Náci, Para László, ifj. Karda Károly, Szekeres Levente, Antal Joákim, Bálint Barna, Bács György, Orbán Tibor, Bors Győző, Bogyó András, Magyar Dezső, Kurkó Szebeni Jenő, Ugron Endre. A csapat a helyi fűrészüzem patronátusa alatt „Lendület” néven működött. A lelkes Lelik László tisztviseelő-edző irányításával hetente két alkalommal edzést tartottak, vasárnap délutánonként pedig hivatalos mérkőzéseket játszottak. A kiszállásokat jármű hiánya esetén szekérrel oldották meg. Később nyitott teherautókkal történt a szállítás a mérkőzések színhelyére: Gyimesekbe, Balánbányára, Gyergyó vidékére, valamint Alcsikra – egészen Tusnádig. Ennek a csapatnak az utánpótlás nevelésére is volt gondja. (Adatközlők 1998-ban: Kurkó József, Dobos József). Az 1947-es évtől kezdve a községi sportpálya a végleges helyére került át. 1953-1965 között szintén eredményesen játszó csapatok: Bács György, Albert Vilmos – kapusok, Mákszem Imre, Török Áron, Dobos József, Kurkó Szebeni Jenő, Kosza Áron, Keresztes Ferenc, Sándor János, Timár Imre, Márton Árpád, Boros József,

Tímár János, Opra Péter, Bíró János, Albert Lajos, Karda Zoltán, Ambrus István, Márton Árpád, Fábián Csaba, Bíró Vilmos, Bálint Csaba, Kurkó József.

1970 és 1980 között nem volt szervezett futballélet a községben. Spontán módon, szórakoztató, szabadidő kitöltő jelleggel lelkes amatőrök játszottak egy-egy hétvégén, mint pl. a tanügyiek, vasutasok, fűrészüzemi dolgozók, tisztviselők.

Az 1980-as években az I.P.E.G. (Geológiai Feltáró Vállalat) csapata Kozma Ferenc lelkes vezetőedző-szervező munkájával még egy évtizedig a megyei bajnokságban szerepelt.

1947-ben a fűrészüzem területén lécből, hajópadlós kidobópályával rendelkező, modern, újszerű *tekepálya* épült. Ebben az időszakban működik még két tekepálya a községben, igaz, ezek homok-, salakalapzatúak voltak. Ilyen pályák működtek a Györgypál Ferenc tulajdonában lévő épületben (ma a Biartex egysége működik benne), valamint a vasúti átjáró mellett, a Szakács Károly-féle épületben – mindkét helyen kocsmá is működött.

1950 és 1960 között a fűrészüzem *tekecsapatának* összetétele a következő volt: Albert Márton, Albert Mihály, Albert Zoltán, Marschall Péter, Marschall József, Bács György, Bogyó András, Szebeni Kurkó Jenő, Bara Barna, Orbán Tibor, Duduj András, Papp Sándor, Gábor Sándor, Szebeni József, Kurkó József, Timár Imre, Albert Gyárfás. 1960-tól 1990-ig a tekemozgalmat a következő játékosok tartják fenn: Szebeni Attila, Kurkó András, Kurkó Áron, Székely Lajos, Kedves József, Dobos Ferenc, Marschall Pál, Miklós Árpád, Szebeni István.

Az 1950-es évek intenzív sportéletét igazolja a lány *röplabdacsapat* jelenléte, valamint az 1952-ös Országos Falusi Atlétika Bukarestben megrendezett versenyen szerzett II. hely. A Maros Magyar Autonóm Tartomány képviselőjében a következő szentdomokosi sportolók alkották az *atlétikacsapatot*: Kurkó József, Karda Pál, Sándor Matild, Veres Vilma (Karda Lászlóné), Kurkó Anna (Fluér Ferencné), Boros Gizella (Bíró Jánosné).

Erős *birkózó szakosztály* működött 1969 és 1976 között Mákszem Imre edző vezetésével és szervező munkájával, főleg iskolásokat és ifjakat magába tömörítő, ütőképes csapatot alkotva, amelyek a mellékletben felsorakoztatott eredményeket érték el.

Csíksszentdomokos község *gyermek- és iskolás sportjának* érdekes és minőségi színfoltja az 1960 és 1977 közötti időszakban azoknak a *tornaünnepélyeknek* a megszervezése, betanítása és bemutatása, amelyen minden egyes V-VIII osztályos tanulónak (mintegy 350-400 gyermek) részt kellett vennie. Ezeket a rendezvényeket, tornaünnepélyeket nagy-nagy fegyellemmel és körültekintéssel végzett rendszeres, megfeszített munka és felkészülés előzte meg, amely rendezvény „meg-

mozgatta” az egész faluközösséget. A szereplők az V-VIII osztályos tanulók, a legegyszerűbb alapgyakorlatoktól a bonyolultabb piramisokig vagy szórakoztató játékokig egész délutánt betöltő, ún. tornaünnepélyen vettek részt, ahol a község apraja és nagyja „nézőként” szórakozott vagy éppenséggel szurkolt többezres létszámmal megtisztelve ezt a napot. Erre a rendezvényre általában tanév vége előtt egy héttel, egy vasárnap délután került sor. Minden tanuló fekete tornadrágot, fehér tornainget és tornacipőt viselt egységesen. Ezután a helyi tűzoltózenekar kíséretével díszpompás felvonulás következett a község központján át a sportpályára. A pályán a tanulók menetelés közben 2-4-6-8-16-32-ös sorokat kialakítva foglalták el helyüket, nagyságrendben, fiú- és lánycsoportok vegyesen, a kötelező alap-tornagyakorlatok bemutatására.

Következett a számolásra vagy zenére végzett egyéni, páros, majd háromsoros gyakorlatok végzése, jól begyakorolt sorrendben, igazi iskolai fegyelem mellett. Ez volt az ünnepély fénypontja. Ezt követően a rézbanda ütemes zeneakkordjaira levonultak a pályáról. Az ünnepély azonnal folytatódott: a fiúk akrobatikus tornamutatójával, a lányok művészi tornájával, szórakoztató és ügyességi – staféta jellegű versenyszámokkal: zsákba-futás, kötélhúzás korcsoportonként, lekváros lepény vagy palacsintaevés, kerékpár-lassúsági és ügyességi verseny, gúlaszámok fiúknak-lányoknak, szalag- és karikagyakorlatok lányoknak, vegyes atlétikai számok. A tornaünnepély díjkiosztással és értékeléssel zárult. A délután második fele a nagyszámú közönség szórakoztatására szabadtéri, fűvözenekaros bállal folytatódott. Természetes, hogy a felkészülés oroszlánrésze mindig a testnevelés tanárookra hárult, amelyben nagy segítséget nyújtott a mindenkori tanári kar. Ezen rendezvények kezdeményezője és sikeres szervezője id. Gáll Jenő tanító volt 1967-ben bekövetkezett haláláig. Az 1968-69-es tanévtől Jakab Gizella és ifj. Gáll Jenő testnevelés szakos tanárok éltették e szép hagyományt 1977-ig.

Csikszentdomokoson a *téli sportoknak*, a *korcsolyázásnak* századeleji hagyományai vannak. Kurta és Szedloka, Pálosztoga patakok – helyi szójárással – „kidolladt” vizének jegén „császkáltak” (csúszkáltak) a ló lábszárcsontból készült korcsolyájukon – „gilicsükön” – a szentdomokosi gyermekek. Az előrehaladást a két láb közé vett és jégszeggel ellátott, 1,50-2,00 m hosszú, kaszanyél vastagságú botnak a használata biztosította. Ezzel a korcsolyázó a jégtől magát ellökve haladt előre. (Adatközlő: Kurkó József 68 éves – 1998). Természetes jeget „foghattak” a község gyermekei 1955 és 1965 között a vasúton aluli „Telekben”. Itt már a „modernebb” fagiliccsel korcsolyázhattak, megjelenik a bot, általában fűzfából vagy mogyorófafából készült természetes növéssű alkalmazhatóság, melynek segítségével a gumicsizma, gumibocskor sarkát – korong helyett – kergették. A fagilics modern változata a kaszafokkal felvasazott korcsolya,

amelyet csizmára vagy cipőtalpra lehetett „fogatni”, négyszálú kötő vagy drót összesodrásával, csavarással. Az 1960-as évek közepén jelennek meg az első fémből készült lepkés korcsolyák, amelyeket már bakancsra, vastag talpú cipőre lehetett szorítani kulccsal. A fémkorcsolya megjelenése forradalmasította a korcsolyázás technikáját, hisz ezekkel a korcsolyákkal már meg is lehetett állni, „rövid” jobbra és balra fordulásokat, irányváltást és mi több: a hátrafelé korcsolyázás technikáját is el lehetett sajátítani. A jégsporthellendülésének egy másik mozzanata Csíkszentdomokoson az 1973-as évtől következett be, amikor az iskola udvarán a mai új tornaterem helyén elkészül az első palánkkal körbevett jégpálya. Ezt a jégpályát az iskola tanulóközösségének tenniakarása hozta létre. Csak irányítani és szervezni kellett. Minden tanuló hozott egy-két szál, 1,20 m hosszú palánknak való deszkát. S mert Domokoson mindig nagy volt a gyermekáldás, a palánknak való anyag nagyon hamar – egy hét alatt – begyűlt. Szülői összefogással, sportkedvelők támogatásával, közmunkával és kalákás segítséggel 1973 karácsonyán birtokukba vehették a tanulók az első palánkkal körbevett jégpályát. Ma már sporttörténeti emlék, hogy az első „jégfogás” nehezen ment, utolsó tanítási órák után vedrekkel hordtuk a vizet 200 méter távolságról a jégpályára – Lok patakáról. Az első *nemhivatalos* – barátságos – *jégkorongmérkőzést* 1974 téli szünideje alatt játszottuk Balánbánya csapatával. Később besegített a tűzoltóautó is a jégkészítésben. A jégkészítéshez szükséges vízgondot a háromfázisú vízpumpa oldotta meg, amellyel az Olt vizéből szivatták tömlőkön keresztül a jégpályáig a szükséges vizet. A lelkesedés határtalan volt. Felmerült az a kérdés, hogy Csíkszentdomokos fel tud-e zárkózni a Gyergyói és Csiki medence többi falvaihoz egy nagyméretű lelátóval ellátott, minden igényt kielégítő jégpálya megvalósításában. Az iskolai szülőbizottság, valamint a helyi vezetés és intézmények támogatásával 1980-ban felépül *a vidék legnagyobb*, 60-30 m nagyságú lelátóval ellátott *jégpályája*. 1981-ben itt rendezik az V. „Előre Kupa” jégkorongtornát. Az akkori országos napilap, az „Előre” az 1981. I. 13-i lapszámában Gyarmath János így ír az eseményről:

„A községi pártbizottság és néptanács, a község, mi több, a szomszédos Balánbánya gazdasági egységei, a honpolgári szülői bizottság, a tömeg- és társadalmi szervezetek kivétel nélkül mind felsorakoztak a jégpálya- és lelátóépítés ügye mellé, s a munkálatok még a nyár elején megkezdődtek. Előbb ásni kellett az alapokat. Százan és százan jelentkeztek... Aztán önteni a betont. Ismét ott volt mindenki, aki mozdíthatott valamit... Végül ácsokra, asztalosmesterekre volt szükség. S melyik székely ember nem ács, nem ért a famunkához?... Fábián Csaba polgármester, Csatlós Ferenc néptanácsi alelnök, Bara Károly néptanács titkár, Botta József iskolaigazgató és Gáll Jenő testnevelő tanár mellett még volt egy ember, aki soha nem hiányzott, aki nélkül talán ma nem állna a szép létesít-

mény. Albert Lajosról, a balánbányai bányavállalat szállítási részlegének vezetőjéről, a honpolgári szülői bizottság elnökéről van szó. Lelkesedése, egyszerűsége nem ismert határt. Lényegében az ő személye volt az a cement, amely egybefogta olyan emberek tenniakarását mint: Mákszem Imre, Bálint Attila, Fülöp Ferenc, Bőjte Ágoston, Kádár János, Bogyo András, Gidró Géza, Boros Csaba, Binder Attila, Máthé Vasile, Lendeczky János (...), Mákszem Imre, Kósa Béni, Eröss Tibor, Bogyo Zoltán, László György, Miklós Áron, Székely Áron, Boros Erzsébet, és még sokan mások, akik óhatatlanul kimaradtak ebből a felsorolásból. És a lelátó eredményjelző táblával (szerkesztette Sándor Béla és társai) időre elkészült. (...) A tornáról a meghívott vendégek így vélekedtek:

Máthé Dénes, a Hargita megyei Pionirtanács elnöke: – Első perctől az ötlet támogatói voltunk és maradtunk. Az Előre Kupa két úton is hozzájárul a román jégkorong fejlődéséhez: egyrészt szélesíti tömegalapját, másrészt serkenti a pályaépítési mozgalmat. A szentdomokosi torna a jégkorong ünnepe volt.

Grigore Arjoca, a Román Korcsolya Szövetség titkára: – Ha gyorskorcsolyában is lenne egy ilyenyszerű mozgalom, egy ilyen torna, a fejem se fájna. Ilyen tömegalappal már lehet bizakodóan a jövő elé tekinteni. Irigyelem a jégkorong szövetséget, hogy ilyen szép ajándékban részesül.

Balázs Sándor, a Szakszervezetek Hargita megyei Tanácsának elnöke: – A maga nemében egyedülálló torna ez. Bátorság, egyszerűsége hozhatta csak létre. Nem is tudom, kit kell dicsérni mindezért, hiszen százak és százak között erőfeszítése húzódik meg a kétségtelen siker mögött.

Hegedűs István, az RKP Hargita megyei bizottsága szervezési osztályának vezetője: – Szép volt és főleg hasznos az V. jégkorong Előre Kupa torna. Mondanom sem kell, hogy elégtétel számunkra az, hogy megyénkben a Daciada keretében a maga nemében – s nemcsak hazánkban, hanem szerte a nagyvilágban! – egyedülálló mozgalom van kibontakozóban.”

Tanárként, vezetőként vagy edzőként sorrendben a következők tettek felmeríthetetlen, áldozatos szolgálatot az iskolai jégkorongozás érdekében: Mákszem Imre, Gáll Jenő sporttanár, Barabás Alpár edző, Koros László sporttanár, Boros Levente – edző, Nagy József edző, Nagy János sporttanár, Antal Adolf sporttanár. Őket támogatta a nagyszerű, lelkes szülői testület, a helyi vállalatok, valamint a balánbányai bányavállalat vezetősége és a községi tanács mindenkori vezetői.

A hűszéves (1972-1992) jégkorongmozgalom ma Csíkszentdomokoson már a múlté. A leállásnak elsősorban szociális, anyagi és jogtulajdoni viták az okozói, ugyanis a pálya területének tulajdonjogi kérdései 1998. decemberében még megoldatlanok.

A téli sportok létesítményszerű megvalósítása a felsőgaradosi *sífelvonó*,

LEGEREDMÉNYESEBB GYERMEKCSAPATAINK SZAKÁGAZATONKÉNT

Sor sz.	Csapat/Sportág	Év	Eredmény	Megyei Országos Nemzetközi	Helység	Edző tanár
1.	„Előre” jégkorong	1981	III. hely	megyei	Csíksszentdomokos	Koros László
2.	„Előre” jégkorong	1984	II. hely	megyei	Csikkarcfalva	Boros Levente
3.	Labdarúgás	1988	III. hely	megyei	Székelyudvarhely	Antal Adolf
4.	„Előre” jégkorong	1990	III. hely	megyei	Csikmadaras	Antal Adolf
5.	„Előre” jégkorong	1992	I. hely	megyei	Gyergyóújfalu	Antal Adolf
6.	Kézilabda – fiú	1993	III. hely	megyei	Székelyudvarhely	Antal Adolf
7.	Kézilabda – fiú	1995	II. hely	megyei	Székelyudvarhely	Antal Adolf
8.	Atlétika, tetratlon (négypróba)	1995	II. hely	megyei	Székelyudvarhely	Antal Adolf
9.	Atlétika – fiú, lány	1995	II. hely	nemzetközi	Sepsiszentgyörgy	Antal Adolf
10.	Kézilabda – fiú	1996	II. hely	megyei	Székelyudvarhely	Antal Adolf
11.	Atlétika – lány	1997	I. hely	megyei	Székelyudvarhely	Antal Adolf
12.	Kézilabda – fiú	1997	III. hely	megyei	Székelyudvarhely	Antal Adolf
13.	Atlétika – lány – tetratlon (négypróba)	1997	IV. hely	országos/zóna	Sepsiszentgyörgy	Antal Adolf
14.	Atlétika – lány – tetratlon (négypróba)	1998	I. hely	megyei	Székelyudvarhely	Antal Adolf
15.	Atlétika – fiú	1998	I. hely	megyei	Székelyudvarhely	Antal Adolf
16.	Atlétika – lány – tetratlon (négypróba)	1998	III. hely	országos/zóna	Ploiești	Antal Adolf
17.	Atlétika – fiú – tetratlon (négypróba)	1998	II. hely	országos/zóna	Ploiești	Antal Adolf
18.	Kézilabda – fiú	1998	I. hely	megyei	Székelyudvarhely	Antal Adolf
19.	Kézilabda – fiú	1998	III. hely	országos/zóna	Sepsiszentgyörgy	Antal Adolf
20.	Atlétika – fiú, lány	1998	III. hely	nemzetközi	Dunaiújváros	Antal Adolf
21.	Atlétika – 200 m-es vegyes váltó	1998	III. hely	nemzetközi	Dunaiújváros	Antal Adolf

A BIRKÓZÓ ÉS CSELGÁNC S ZAKOSZTÁLYOK ÁLTAL ELÉRT LEGJOBB EREDMÉNYEK

Sorsz.	Sportoló neve	Év	Eredmény	Kategória	Megyei Országos Nemzetközi	Melyik csapat tagjaként	Edző	Megjegyzés
1.	Kurkó János	1969	I. hely	62 kg	országos	Olt. Csikszentdomokos	Mákszem Imre	szabadfogású birkózás
2.	Miklós István	1976	II. hely	74 kg	országos	Bányász	Mákszem Imre	1974-76: olimpiai kerettag
3.	Márton Áron		III. hely	48 kg	országos, ifjúsági	Bányász	Mákszem Imre	
4.	Boros József		két II. hely	48-57 kg	országos	Bányász	Mákszem Imre	
5.	Román Mihály		I. hely	28 kg	országos	Olt. Csikszentkomokos	Mákszem Imre	
6.	Kristály József		III. hely	57 kg	országos	Dinamo, Bukarest	Ruszi Sándor	
7.	Szabó Ferenc		két V. hely	57 kg	országos	Bányász	Mákszem Imre	
8.	Keresztes Zoltán		III. hely	57 kg	országos	Bányász	Mákszem Imre	
9.	Márton Félix		isk. cs. bajnok	52 kg		Bányász	Mákszem Imre	
10.	Bara Domokos		isk. cs. bajnok	60 kg		Bányász	Mákszem Imre	
11.	Fábián János		IV. hely	40 kg	országos	Olt. Csikszentkomokos	Mákszem Imre, Kurkó János	
12.	Bőjte Dénes		VI. hely	57 kg	országos	Olt. Csikszentkomokos	Mákszem Imre, Kurkó János	
13.	Kurkó Károly		VI. hely	36 kg	országos	Olt. Csikszentkomokos	Mákszem Imre, Kurkó János	
14.	Simó János		VI. hely	38 kg	országos	Olt. Csikszentkomokos	Mákszem Imre, Kurkó János	
15.	Mákszem Imre	1954 1955	I. hely III. hely	52 kg 57 kg	országos, ifjúsági országos, ifjúsági	„Akarat” Csikszereda „Akarat” Marosvásárhely	Kovács Jenő György István	3 év A divíziós csapattag, Marosv.
1.	Biró Emőke	1998	I. hely	55 kg	országos, laji	Lendület, Csikszentdomokos	Szabó Zsolt	cselgáncs
2.	Márton Róbert	1998	I. hely	33 kg	nemzetközi, Bp.	Lendület, Csikszentdomokos	Szabó Zsolt	cselgáncs

JÉGKORONGOZÓK ÉS SÍFUTÓK ÁLTAL ELÉRT EGYÉNI EREDMÉNYEK

Sor sz.	Sportoló neve	Időszak	Sportág	Elért eredmény	Kategória	Országos Nemzetközi	Helyszín	Magasabb sportkarrierje
1.	Albert Gábor	1977-1989	jégkorong	B. cs. IV. hely	ifjúsági	Barátság Kupa	Phenjan, Korea	
2.	Boros Levente	1972-1981	jégkorong	A. divízió	felnett	országos	Román bajnokság	Agronómia Kolozsvár
3.	Barabás Alpár	1970-1983	jégkorong	A. divízió	felnett	országos	román bajnokság	1974-ben ifjúsági válogatott
4.	Mákszem Árpád	1977-1993	jégkorong	I. hely VIII. hely A cs. II. hely B. cs. II. hely	ift. 16 év ift. 18 év ift. 20 év felnett	országos világbajnokság világbajnokság országos	Galați, Románia Düsseldorf, Németo. Sapporo, Japán Bukarest, Románia	román válog. hatszoros II. h. 86-92 Csíkszeredai Sk.
5.	Bálint Artúr	1978-1999	jégkorong	VII. hely I. hely	ift. 18 év felnett	Európa b. országos	Prága, Csehszlov. Magyarország	Jelenleg FTC játékos Lehel S.C.
6.	Bálint Alfonz	1983-1991	jégkorong	IV. hely	ift. 18 év	B. csop. EB	Madrid, Spanyolo.	
7.	Karda Attila	1978-1988	jégkorong	II. hely 83-84 I hely 1985	ifjúsági ifjúsági	országos országos	román bajnokság román bajnokság	Csíkszeredai Sk. Csíkszeredai Sk.
8.	Karda Vilmos	1983-1984	jégkorong	II. hely 83-84	ifjúsági	országos	román bajnokság	Csíkszeredai Sk.
9.	Kurkó Zoltán	1977-1986	jégkorong	I. hely 1985	ifjúsági	országos	román bajnokság	Csíkszeredai Sk.
10.	Szabó Ferenc	1977-1986	jégkorong	I. hely 1985	ifjúsági	országos	román bajnokság	Csíkszeredai Sk.
11.	Nagy Zoltán	1978-tól	jégkorong	VIII. hely A cs. III. hely I. hely I. hely	ift. 18 év ift. 20 év felnett felnett	világbajnokság világbajnokság országos országos	Düsseldorf, Németo. Chamonix, Fr.o. Magyarország Magyarország	Román válog. Román válog. Lehel SC Ferencváros TC (aktív játékos)
12.	Nagy András	1979-1994	jégkorong		felnett	országos	román bajnokság	Miskolci TE
13.	Jakab Levente		jégkorong	II. hely	ift. 16 év	országos	román bajnokság	Csíkszeredai Sk.
14.	Kalamár Irma	1977-1983	tájfutás	többszörös bajnok	felnett, egyéni	országos	román bajnokság	Norvégiában él
15.	Nagy János	1977-1985	biatlon	többszörös bajnok	ifjúsági I. és II.	országos	román bajnokság	1979-1980 olimpiai kerettag
16.	Török Károly	1986-1995	biatlon, sífutás	többszörös bajnok	ifjúsági I. és II.	országos	román bajnokság	
17.	Kristály Zita	1986-1990	sífutás	többszörös bajnok	ifjúsági I. és II.	országos	román bajnokság	
18.	Gál Levente	1987-1998	biatlon	II. hely. 1993	ifjúsági II. cs.	országos	román bajnokság	

LEGEREDMÉNYESEBB SPORTOLÓINK SZAKÁGAZATONKÉNT
Gyermek és ifjúsági kategória • Valamennyi szakágazat edzője Antal Adolf tanár

Sor sz.	Sportoló neve	Időszak	A	T	L	É	T	I	K	A	Elért eredmény	Megyei, Országos, Nemzetközi	Helyszín
			400 m	800 m	maratón	magasugrás	távolugrás	kislabdadobás	súlylökés	tetralon			
1.	Nagy András	1987			X						II.	országos	Nagyseben
2.	Bodó Lóránt	1993							X		II.	nemzetközi	Dunaiújváros
		1993						X			III.	nemzetközi	Dunaiújváros
		1993									I.	megyei	Sz. udvarhely
		1993						X	X	X	I.	nemzetközi	Csikszereeda
		1996					X				III.	nemzetközi	Sepsisztgy.
		1996						X			III.	nemzetközi	Sepsisztgy.
		1996							X		III.	nemzetközi	Sepsisztgy.
3.	Antal Botond	1995						X			III.	nemzetközi	Dunaiújváros
		1995						X			II.	nemzetközi	Sepsisztgy.
		1995					X				III.	nemzetközi	Sepsisztgy.
		1997						X			I. (ifj)	nemzetközi	Sepsisztgy.
4.	Ferencz Sarolta	1994		X							II.	nemzetközi	Csikszereeda
		1995									I.	megyei	Sz. udvarhely
		1995		X							III.	nemzetközi	Dunaiújváros
		1995		X						X	I.	nemzetközi	Sepsisztgy.
		1995	X								II.	nemzetközi	Sepsisztgy.
		1996									I.	megyei	Sz. udvarhely
		1996	X								III.	nemzetközi	Dunaiújváros
		1996		X						X	II.	nemzetközi	Dunaiújváros
5.	Donca Gianina	1994							X		I.	nemzetközi	Csikszereeda
		1995							X		I.	nemzetközi	Sepsisztgy.
		1995						X			II.	nemzetközi	Sepsisztgy.
		1997							X		III.	nemzetközi	Sepsisztgy.
		1998							X		II. (ifj)	nemzetközi	Csikszereeda

Sorsz.	Sportoló neve	Időszak	A	T	L	É	T	I	K	A	Elért eredm.	Megyei, Országos, Nemzetközi	Helyszín
6.	Dobos Éva	1994							X		II.	nemzetközi	Csíksereda
7.	Biró András	1994			X						I	megyei	Csíksereda
		1994	X	X							III.	nemzetközi	Csíksereda
		1995	X								III.	nemzetközi	Sepsisztgy.
8.	Kristály Zsuzsa	1994							X		III.	nemzetközi	Csíksereda
		1995							X		II.	nemzetközi	Sepsisztgy.
9.	Kristály Lóránt	1994					X				II.	nemzetközi	Csíksereda
10.	Bara Sándor	1994						X			II.	nemzetközi	Csíksereda
11-	Bara Zsolt	1995							X		II.	nemzetközi	Sepsisztgy.
12.	Kedves Imre	1995				X					III.	nemzetközi	Sepsisztgy.
13.	Sándor Judit	1995				X					I.	nemzetközi	Dunaiújváros
14.		1995				X					I.	nemzetközi	Sepsisztgy.
		1996				X					I.	nemzetközi	Csíksereda
13.	Kedves Attila	1997							X		I.	nemzetközi	Sepsisztgy.
15.	Timár Ilona	1997								X	I.	megyei	Sz.udvarhely
		1998								X	I.	megyei	Sz.udvarhely
		1998						X			III.	nemzetközi	Dunaiújváros
16.	Bodó Ernő	1996						X			I.	nemzetközi	Sepsisztgy.
		1997								X	II.	megyei	Sz.udvarhely
		1998								X	I.	megyei	Sz.udvarhely
17.	Boros Melinda	1998								X	III.	megyei	Sz.udvarhely
		1998		X							II.	nemzetközi	Dunaiújváros
18.	Szabó László	1998									II.	megyei	Sz.udvarhely
		1998							X		I.	nemzetközi	Dunaiújváros
19.	Kedves István	1998								X	III.	megyei	Sz.udvarhely

amelyet 1980-ban sikerült beindítani, Bara Károly tanácsitkár és Miklós Márton bányamérnök buzgó ügyszeretetének, síelés iránti ragaszkodásuk és odaadó munkájuk eredményeképpen.

Talán a kibontakozó sportélet lendületeként (lásd az elért eredményeket és megvalósított sportlétesítményeket) 1984-ben megfogalmazódik az a vágy, hogy *tornaterem* épüljön. Mivel lehetett alátámasztani, motiválni ezt az igényt? A válasz erre a kérdésre egyértelmű volt: a magas gyermeklétszám; az elért eredmények; szakember (testnevelő tanárok) valamint az anyagi háttér (a község 2.500.000 lejrel rendelkezett az önadó számlán, 1985-ben). Az akkori helyi vezetés támogatta és felkarolta az ötletet, és felterjesztette a megyei szervekhez. Ott a költségvetési tervbe bekerült és jóváhagyódott. Következett tehát az előtanulmányok, tanulmányok valamint a tervezés és dokumentációk elkészítése, beszerzésének hosszadalmas szakasza. Amikor minden jóváhagyás elkészült a tervvel, a tanulmányokkal, az anyagi háttér biztosításával kapcsolatosan (1985-ös önadó erre volt jóváhagyva), beleértve a beépítendő terület jogviszonyának rendezését, akkor 1987-ben a községi önadó bankszámlánkról a pénzt átutalták a nagy közös alapba, a „Nép-palotája” építkezések pótlásaira. Úgy éreztük, füstbe ment minden tervünk, „anyagi befektetéseink” amelyeket a tornaterem építéséért tettünk. Ebben a négyéves időszakban a tornaterem ügyének szívbéli támogatója és ügyvivője, aki legtöbbet tett, hogy az építkezési folyamat jóváhagyását visszanyerjük és újraindíthassuk Csatlós Ferenc alpolgármester volt.

Beköszöntött '89 decembere. A sok fontos döntés között, amit a község önszervező igyekezetében újra felvett és napirendre tűzött, az „elúszófélben” lévő tornaterem ügye is megjelent.

Jól döntöttünk, mert mertük kérni, visszakövetelni a községtől jogtalanul elvett önadói összeget. Kitartással, hosszas utánajárással visszakaphattuk elveszített javainkat, jóváhagyásainkat, és 1990 novemberében a gyergyószentmiklósi EXBETON vállalat elkezdte a terem alapjainak építkezési munkálatait. Sok-sok buktató leküzdésével, nagy türelemmel és kitartással 1995 május 6-án a „Márton Áron” Általános Iskola napja rendezvénysorozatának fő mozzanataként a tízéves álmunk és célunk valóra vált. Nagyszerű és emlékezetes teremavató ünnepély keretében Beder Tibor, Hargita megye főtanfelügyelője, Horváth Antal kanonok úr jelenlétében felavatta a tornatermet. A jól sikerült rendezvényen meghívottként jelen voltak a kolozsvári „Báthori István”, a marosvásárhelyi „Bolyai Farkas”, a gyergyószentmiklósi „Salamon Ernő”, a csíkszeredai „Márton Áron” líceumok diákjai és tanárképviselői, a csíkszeredai Sportiskola, balánbányai iskolák és a felcsíki községek tanuló közül sokan. Részvételükkel bemutatók és igazi küzdelmek színterévé vált a tornaterem. A műsorprogram (művészi torna, cselgáncs és judo bemutatók, kosárlabda és kézilabda mérkőzések) szórakoztat-

ták, gyönyörködtették a közönséget, meghívottakat. A csíkszentdomokosi sportélet természetszerűen új lendületet kapott a modern tornaterem használatbavételével. Ezt igazolják a domokosi diákok által az utóbbi években elért hazai és nemzetközi eredmények, Antal Adolf testnevelő tanár vezetésével.

A CIVILIZÁCIÓ VÍVMÁNYAI, INTÉZMÉNYEI

VASÚT

Csíkszentdomokos a Madéfalva – Gyergyószentmiklós – Déda közti vasútvonal megépítése révén kerül be a közlekedés eme hálózatába. A székelyföldi vasútépítés újabb szakaszának (Csíkszereda volt a terminál 1897-ben) megépítésében döntő szerepet játszott az 1902-ben Tusnádfürdőre összehívott, a vasútépítésben valamennyi érdekelt fél (lakosság, állam) kongresszusa, mely elhatározta a Madéfalva és Déda közti vasútvonal építésének azonnali elkezdését. A kongresszus a vasútépítés feladatát a Székelyföld gazdasági-társadalmi elmaradottságának gondjaival hozta összefüggésbe, melyek közül a tömeges elvándorlás különös hangsúlyt kapott. A fenti rendezvény hatására került sor az 1904/14. sz. Törvény megszavazására a Magyar Országgyűlésen, amelyben 27,4 millió koronát írtak elő a Madéfalva-Gyergyószentmiklós-Déda vasútvonal építésére.

A Madéfalva-Gyergyószentmiklós közötti szakasz 1904-1907 között épült meg: az átadására 1907. november 15-én került sor. A vasutat a kolozsvári térfelügyelőség vasútépítő csoportja építette, külföldi érdekeltség bevonásával, főleg olasz vendégmunkások részvételével. A székely falvak lakossága résztvett ugyan a vasútépítés munkálataiban, de a kivándorlás miatt nem került elegendő munkaerő. Mint sajátosságként említhető, hogy sok gyermek, köztük 10 éven aluliak is – a nagyapák visszaemlékezése szerint – dolgozott az építési frontokon.

A szentdomokosi állomás három vágánnyal épült, hozzá *indóházzal* (állomásépület), raktárral. Ezek az évek során fejlesztődtek. Jelenleg négy forgalmi és egy rakodó vágánnyal rendelkezik. A forgalom irányítása, a berendezések kezelése távirányítással történik.

A Szentdomokos-Marosfő közötti alagút 237 m hosszú. A második világháború idején károsodást szenvedett a bombázás következtében: 33,5 m hosszúságban beomlott. 1945 április 10-én adták át újra a forgalomnak.

A Madéfalva-Gyergyószentmiklós közötti 47 km-es pályaszakaszon 103 híd építettek, melyek közül sok ma is eredeti állapotban van, ami az akkori építők szakértelmét és felelős munkáját dicséri.

A MÁV gyergyószentmiklósi osztálymérnökségének Csíkszentdomokoson pályamesteri szakasza volt, ahol pályafelügyezőként teljesítettek szolgálatot: Keleti Béla, Gecse Imre, Márk Sámuel, Halászi József, Juhász János.

Csíkszentdomokos állomáson 1920-ig állomás előljáró irányította a forgalmat. Állomáselőljárók voltak: Vajna Jenő, Csiki János, Miklós Sándor; segéd állomás felügyelő volt Szotyori Mihály, váltókezelő Vizsuly Pál, 1913-tól mellette dolgozott Rozsnyai Mihály, Kudor Pál és Jakab Ferenc.

Észak-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolása után Csíkszentdomokos állomáson Csengeri Albert főtiszt volt az állomásfőnök, Bánkuti Károly tiszt a forgalmi szolgálattelvő. (Magyar Tiszti Név- és Címtár, Vasutas Évkönyvek).

A vasútvonal megépítése és forgalomba való helyezése sok társadalmi következménnyel, előnnyel járt. Elsősorban egy új, addig ismeretlen szakma, a vasutas szakma, megjelenését is jelentette, elsősorban a férfiak számára. Az első vasutasokat 1907-től verbuválták és képezték ki. Az állomásfőnökök kivételével a különböző vasutas szakmákra helyből került munkaerő: pályafenntartó előmunkás – Kurkó Márton, Szabó Lajos; pályamunkások – Pintye Imre, László Dávid, Kedves János, Bara Györg, Markaly Elek, Kopacz Márton; váltókezelők – László Árpád, Dobos Antal, Dobos József, Márton András, Máthé Árpád, Bőjthe Sándor; forgalmisták – Opra Péter, ifj. Dobos József, Bőjthe Balázs, Kurkó Ferenc, Ferencz Kálmán; sorompókezelők – Bács József, Bács Piroska, Nagy János; állomásfőnökök (1945-től) – Baghiu Ioan (Marosmentéről), Ágoston Ferenc (Szenttamás), Szentés József (Madéfalva), Simon Bálint (Alfalu), Nagy Bertalan (Sepsiszentgyörgy), Kurkó Ferenc (Csíkszentdomokos), Csók Vilmos (Csíkszenttamás), Ambrus Jenő (Csikmadaras).

VILLAMOSÍTÁS

Az 1930-as évek elején már helyi villanytelep működött Szentdomokoson, a Felcsíki Székely Erdőipari és Gazdasági Szövetkezet telepén. A fűrészüzem és malom meghajtására üzemeltetett gőzgép áramfejlesztőt is működtetett, ami a saját szükséglet fölött világítás céljára is szolgáltatott 150 voltos egyenáramot, naponta 10 órán át. Ez az áramfőlölesleg az akkori falu 1/4-e számára volt elegendő. 1934-ben térkép is készült a világítási hálózatról, ami ma érdekes civilizáció-történeti dokumentumnak bizonyulhat. Az alábbi táblázat a térkép adatait foglalja össze.

Villanyvilágítási hálózat 1934-ből

<i>Falurész, utca</i>	<i>Égők száma:</i>	
	<i>Utcai világításra</i>	<i>Lakás világításra</i>
<i>Faluvége</i>	6	28
<i>Középtíz</i>	10	80
<i>Várút</i>	4	14
<i>Alszeg</i>	8	42
<i>Országút</i>	9	24
<i>Rezalja</i>	-	5
<i>Templom</i>	-	7
<i>Felszeg</i>	-	7
<i>Összesen</i>	37	207

Egy 1941. III. 2-i jegyzőkönyvből kiderül, hogy a villanyvilágítás iránti érdeklődés rendkívüli módon megnövekedett, ami a hálózat kibővítését tette szükségessé.

1958-ban a gőzhajtású áramfejlesztő gépeket generátorokkal helyettesítik. Ekkor áttérnek a váltóáram termelésére, a megmunkáló gépek árammal való meghajtására.

Az államilag szolgáltatott elektromos áramot 1965 decemberében vezették be Csíkszentdomokosra, a Megyei Áramszolgáltatási Vállalat közreműködésével. Jelenleg 3-4 lakás kivételével mindenhol be van vezetve az elektromos áram.

1995-től a Megyei Áramszolgáltatási Vállalat a község területén korábban felállított tölgyfa oszlopokat betonoszlopokkal helyettesítette, egyben a falu utcai világítás-hálózatát is kibővítik, korszerűsítik.

POSTA, TÁVKÖZLÉS

Szentdomokoson az első postahivatalt 1850-ben létesítették a régi Sáska-féle lakásban, ahol ma Karda Árpád lakik. Ma is „régí postának” hívják ezt az épületet. 1851-ben László János volt a postamester. A Trianon utáni években a Solnay-féle lakásba költöztették át, az emeletre, onnan 1945-ben a dr. Karda István-féle lakásba, ahol a 80-as évekig működött. Ekkor a néptanács építtette tömbház földszintjén helyezték el a postahivatalt és telefonközpontot, véglegesen.

A postai teendőket kezdetben a mindenkori postamester látta el egyedül. A levelek és egyéb postai küldemények kézbesítésére egy személyt alkalmazott, akit átalányba fizetett. Az első világháború utáni években azonban a postai szolgáltatások volumene megnövekedett. Postai küldemény lett például az újság, folyóirat, melyeket már a nyomda névre szólóan címkézett fel.

1922-ben a postahivatalon belül távírdát és telefonközpontot is létesítettek. A postamesteri teendőket ekkor már egy, a Regátból kihelyezett postamesternő végezte el.

A postai küldemények megnövekedése következtében már nem lehetett a régi módszerrel a kézbesítést megoldani, így a posta és községi előljárátság között létrejött egy egyezség, melynek alapján az előljárátság alkalmazott egy megbízható személyt, aki elvégezte a kézbesítést. Javadalmazását is a község biztosította, viszont felelősséggel tartozott a postával szemben. Ezen kézbesítő pénz kifizetéseket nem eszközölte, csak leértécsítette a címzettet, aki aztán a postán jelentkezett átvételre. Ilyen postakihordó volt pl. Kurkó Luci néni.

1945-ben a posta új telefonközponttal bővült, ideiglenes személyzettel. Szaképzett postamestert 1948-ban helyeztek ki Rusoaia Aurel személyében, aki 1952-ig vezette a postát. Két alkalmazott kézbesítő és három telefonkezelő látta el a hivatal feladatait. 1952-ben Kósa Sándort nevezték ki postafőnöknek, aki 1962-ig dolgozott nagyon nehéz körülmények között. A postának be kellett kapcsolódnia a szocialista ideológia terjesztésébe, ami azt jelentette, hogy a népeség arányában néhány sajtótermékből előfizetési, eladási tervet kapott.

Karda Mózes kézbesítő saját lovas fogatával vitte a küldeményeket Balánbányára és hozta az ottani lakosságtól a postai küldeményeket (pénzt, levelet, táviratot, csomagot stb.). Különös megterhelés volt a domokosi posta számára, amikor Balánbányán fizetés- és előlegnap volt, mivel a bányászok ilyenkor küldték haza a pénzt a családnak. Fél postászsák pénzzel érkezett vissza, viszont nem volt lehetőség a szakszerű kezelésre. Ezen állapot megszüntetésére csak 1958-ban került sor, amikor Balánbányán is postafiókot nyitottak. Rendkívüli nehézség volt az is, hogy az alacsony iskolázottságú bányászok a postautalványt gyakran hibásan vagy egyáltalán nem tudták kitölteni. Így ezt a munkát is fel kellett vállalni.

1952-ben 10 telefon-előfizetője volt a szentdomokosi postának egy 20 férőhelyes központtal: Fűrészüzem, egészségügy, mozaik-bánya, szövetkezet, községháza, balánbányai üzem, állomási raktár, vasútállomás, terménybeszolgáltatási központ, garadosi „lógó figyelőállomás”.

A telefonbeszélgetések sorrendjében a legfontosabb a Garados tetején elhelyezett katonai un. „lógó figyelőállomás” volt, azaz előjogokat élvezett, mivel innen minden órában a bákói katonai központba jelentést adtak. Csak utána következett a balánbányai vállalat. A „Vázduh” jelzéssel kért híváskor minden más beszélgetést félbe kellett szakítani. A távbeszélés lehetőségét nagyon visszafogta az a helyzet, hogy a háború alatt a telefonvonalak megsemmisültek, megsérültek. Szentdomokos és Karcfalva egyetlen vonalon dolgozott. Az un. „lógó figyelő”-t 1955-ben számolták fel.

Telefon előfizetők számának alakulása

Év	Előfizetők száma	Előfizető
1922	3	Községháza, Felcsiki fás szövetkezet, Krausz László kereskedő
1952	10	fűrészüzem, egészségügy, mozaik, fogy. szöv., községháza, baláni üzem, állomási raktár, állomás, terménybeszolgáltatási központ, garadosi katonai figyelő
1998	125	intézményi: 14, magánvállalkozás: 3, személyi: 108 Megjegyzés: 110 új kérelmező van telefon bevezetésre.

Postai alkalmazottak a második világháború után: postamester (postafőnök): Rusoia Aurel, Kósa Sándor, Farkas Anna, Hajdú Istvánné, Kedves Mária, Kádár Ernő; telefonkezelők: Simea Lenuța, Albert Anna, Albertné Szabó Katica, Székely Manyi, Szöcs Gizella, Katona Mária, Kósa Rozália; kézbesítők: Kurkó László, Timár László, Vízi József, Karda Mózes, Simán László, Böjte Mihály, Kedves András, Sándor Árpád, Guzrán Anna, Bodó Imre, Miklós István.

1991-től a posta különvált a telefonszolgáltatástól. A jelen posta, hét személylyel a következő szolgáltatásokat végzi: nyugdíjkifizetés, pénz- és csomagfelvétel, kézbesítés, távirat kivétel, munkanélküli segélyek kifizetése, postabank szolgáltatás, különböző kereskedelmi cikkek árusítása. A legújabb szolgáltatás a névreszóló értékjegyek kezelése.

Jelenlegi alkalmazottak: Kádár Ernő, Bodó Ida, Barabás Matild, Barabás Veronka, Márton Erzsébet, Bara Mária, Kristály Emma. (Adatközlők: Kósa Sándor 74 éves, Kádár Ernő 37 éves, Bodó Ida 50 éves, Bogyó Ida 65 éves).

GYÓGYSZERTÁR

A csíkszentdomokosi gyógyszerertár létesítése HANKÓ ANTAL nevéhez fűződik, aki 1858. szeptember 5-én született a Kolozs-megyei Kolozs (Cojocna) községben. Elemi és középiskolai tanulmányait Kolozsváron végezte. Az érettségi után, 1876. szeptember 1-től 1887. június 3-ig Tordán a „Wolff és fia” gyógyszerertárban dolgozott mint segéd. Gyógyszerészi oklevelet 1879. június 11-én szerzett a kolozsvári tudományegyetemen.

1883-ban engedélyt kap saját gyógyszerertár alapítására, ami abban az évben meg is nyílt Csíkszentdomokoson *Órangyal* néven, a Lévy-féle ház melletti épületben. Akkoriban Domokoson nem működött orvosi rendelő, a népi gyógy-

ászat gyakorlata erőteljes, ezért a patika forgalma csekély volt: a gyógyszerár fenntartása nem volt jövedelmező. Hankó Antal más helységeken is nyit gyógyszerterát: Gyalu (Gilau), Kürtös (Curtici), Szalacs (Salaci – Bihar m.). 1895. június 3-án a 7063. sz. Rendelkezéssel megerősítették a szentdomokosi gyógyszerári jogát. A patika forgalma azonban továbbra is kicsi maradt. Ennek okán Hankó Antal gyógyszerész *Órangyal* nevű gyógyszerterát Karcfalvára költözteti.

Szentdomokoson csak 61 évvel később létesül ismét patika. 1958 december végén a Marosvásárhelyi Gyógyszervállalat (Centrofarm) megnyitotta az 56-os sz. állami gyógyszerterát a mai lisztboltban, az 1719-es házszám alatt. Ez a ház 1889-ben épült közbirtokossági alpból orvosi rendelőnek és orvosi lakásnak. Az épület elülső két helyiségében a kiszolgálás (officina) és raktár működött, a hátulso részben a szolgálati lakás kapott helyet.

1964-1965-ben a Marosvásárhelyi Gyógyszervállalat patika létesítése céljából bérbevette, átalakította az özv. Krausz Lászlóné (Mici néni) tulajdonában levő egykori élelmiszerbolt és raktár pületét. Mivel azonban ez a ház utólag alkalmatlannak bizonyult (belseje magas, hideg, északi fekvésű, komfort hiány), a patikát el kellett költöztetni.

Átalakítási munkálatok után, 1987-ben a gyógyszerterát átköltözött az 503-as házszám alá, a Boros Csaba tulajdonában levő magánlakás földszintjére, ahol korábban Boros Domokosné falatozója volt. A gyógyszerterát 1992 nyaráig mint állami gyógyszerterát működött. 1992 június 1-én az 56-os sz. állami gyógyszerterát privatizálásával megalakult a *Bifarm* nevű magángyógyszerterát. Tulajdonos és gyógyszerterát vezető Boros Ibolya. A privatizálás után több nehézség is felmerült. Az elején a legnagyobb gondot az árubeszerzés jelentette, később pedig az, hogy az egészségügyi minisztérium az ingyenes és ártámogatásos receptek ellenértékét nagy késéssel törleszti, ami az árúkészlet folyamatos feltöltését hátráltatja. Ugyanakkor a gyógyszerárak állandóan emelkednek, a kormány pedig évről-évre csökkenti az ártámogatott gyógyszerek számát. Ennek ellenére a *Bifarm* patika jól ellátott és felszerelt, felcsíki viszonylatban kedvező látogatottságnak örvend. Míg korábban az állami gyógyszerterát a központ havonta egyszer látta el áruval, ma a sorozatosan létesülő gyógyszergyárak és lerakatok csaknem naponta szállítják a gyógyszert. A domokosi patika a hazai és külföldi gyógyszerek gazdag választékát kínálja.

Gyógyszerészek Csíkszentdomokoson

Sorsz.	Gyógyszerész neve	Honnan jött?	Tevékenységeinek időszaka
1.	Hankó Antal	Kolozs község	1883-1897
2.	Tőke Ágnes	Arad	1958-1960
3.	Révész Melik Erzsébet	Marosvásárhely	1961-1962
4.	Halmágyi Ernő	Sepsiszentgyörgy	1963-1966
5.	Sindelar Livia	Rădăuți (Suceava m.)	1967-1970
6.	Dónáth Károly	Segesvár	1971-1972
7.	Domjanschitz Olga	Marosvásárhely	1972-1973
9.	Boros Ibolya	Madaras	1973-

EGÉSZSÉGÜGY

Orvosi ellátás és egészségügyi intézmény szokatlanul későn jelennek meg Szentdomokos életében. Szülőotthon működött 1949-1963 között, viszont az első ide kinevezett orvos – Dr. Tőke Benjamin – 1955-ben foglalta el állását. Mindaddig minden olyan bajjal, sérüléssel, panasszal, ami házilag gyógyíthatatlannak bizonyult, a Csikkarcfalván tevékenykedő „Éltes doktorhoz” (ti. dr. Élthes András), végső esetben pedig a csíkszeredai, gyergyószentmiklósi orvosokhoz, illetve korházhoz fordultak.

A jelenlegi orvosi rendelő épületét 1978-ban adták át rendeltetésének, ahol általános orvosi rendelő, gyermekgyógyászati rendelő és fogászat működik. Ugyanakkor orvosi szolgálati lakás is van benne.

Csíkszentdomokoson orvosi szolgálatot teljesítettek: Dr. Tőke Benjamin (1955-1961), Dr. Mészáros István (1955-1958), Dr. Szabó József (1961-1973), Dr. Szentgyörgyi István (1961-1974), Dr. György M. Margit (1974-1981), Dr. Antal Szőke Erzsébet (1982-), Dr. Böződi Ibolya (1991-). Rövidebb ideig szintén itt dolgoztak: Dr. Schöpp Anita, Dr. Szócs Dániel, Dr. Simion Leon, Dr. Hann Johan, Dr. Deák Margit, Dr. Szász Ilona, Dr. Mile György, Dr. Bertalan Réka, Dr. Vikárius Károly, Dr. Csiszer Irma, Dr. Basa Éva.

Középkáderek: Biró Ince – felcser, Sándor Rozália – védőnő, Kurkó Mária – nővér. Valamennyien nyugdíjasok. Jelenlegi középkáderek: Szép Mária – bába, Bács Ibolya – közegészségügyi asszisztens, Kósa Éva – gyermekgyógyász asszisztens, Márton Rozália – nővér, Sánta Éva, Boros Hajnal.

Gyakrabban előforduló krónikus betegségek, 1998-as nyilvántartás szerint: Daganatos megbetegedések: jóindulatú: 12, rosszindulatú: 47; Pajzsmirigy meg-

betegedések: 34; Cukorbeteg: 58; Epilepszia: 11; Elmebetegség: 28; Szív-
koszorúér megbetegedések: 31; Magas vérnyomás: 84; Szilikózis: lásd a Balán-
bánya cím alatt; Tuberkulózis: aktív nyilvántartásban: 8, passzív nyilvántartásban:
17; Obstruktív tüdőbetegség: 7; Agyvérzéses megbetegedés: 11; Gyomor és
nyombél fekély: 42; Májcirrózis: 6; Krónikus vesebetegség: 4.

A falu közegészségügyi állapota általában rossz: az ivóvíz nem felel meg az
előírásoknak. Ennek megoldása a vízhálózat kiépítésének függvénye.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

V. KÖZIGAZGATÁS – ÖNKORMÁNYZAT

A székely társadalom fejlődésének, szerveződésének egyik fokmérője az önkormányzatok kialakulása volt. Létrejöttét olyan tényezők teremtették meg mint a végleges letelepedés, a földművelésre való áttérés, illetve ezek nyomán a falurendszer kialakulása.

Az önkormányzat területi egységei – a székek – már a XIV. század végére kialakultak. (Vö. Moldovan – Pál 1979. 36) Csík – Gyergyó – Kászon közös széket alkottak a XIX. század közepéig, a székrendszer felszámolásáig. (Uo.) A székek élén a *hadnagy* és a *székbíró* állt, akik a *székülőkkel* együtt tartottak törvényszéket, szolgáltattak igazságot. (I.m. 39)

„A székely székek a központi hatalom ellenőrzése és felügyelete mellett, politikai és törvénykezési – közigazgatási önkormányzati hatóságok voltak.” Tevékenységüket széleskörű autonómia jellemezte. „A székelyek a feudális államkeretben közösségi érdekű ügyeiket önállóan, saját szerveik útján intézték, jogszabályokat alkottak, szabályozták közösségeik jogviszonyait, maguk közül választották bíráikat, az esküdteket és más civil és katonai vezetőiket.” (I.m. 41)

A székely faluközösségek belső ügyeit pedig a falugyűlések és a választott *előljárók*, azaz a *falusbíró* és az *esküdtek* intézték. „A falugyűléseken a közösségek minden tagja részt vett rendi hovatartozásra való tekintet nélkül, és az egész falura érvényes határozatokat, sőt jogszabályokat is hoztak.” (I.m.44) Ezek voltak az un. „írott falutörvények”, melyek már a XVI. század végéről ismeretesek. A falugyűlés irányította a helység gazdasági életét: rendet tartott a nyílföldek újraelosztásában, a határhasználatban, döntött a falura kivetett adó elosztásában; hatáskörébe tartozott a bíró, az esküdtek, a mezőpásztorok, éjjeliőrök választása, megfogadása stb. (U.o.)

A falu élén a *falusbíró* állott. Közigazgatási és végrehajtási szerepe volt, egyben a faluszék elnöki tisztét is ellátta.

Falusbírók Csíkszentdomokoson

<i>Időszak</i>	<i>Sorsz.</i>	<i>Bíró neve</i>	<i>Megjegyzés</i>
1856	1.	Bara Albert	Neve bevésve a templom melletti iskola mestergerendájába
20-as – 30-as évek	2.	Krausz Jenő	Bírósága alatt épült a községháza
	3.	Karácsony Kristóf	
	4.	Szabó József	
	5.	Szakács Mihály	
	6.	Lăzărescu Ioan	
	7.	Drăghici Ioan	
Bécsi döntés után	8.	Kurkó György	Felépül a régi egészségi ház, az Oltot a mostani medrébe terelik
	9.	Márton Domokos	
	10.	Barabás Lajos	
1944-1945	11.	Kurkó Márton	Ő szembesül a Maniu gárdákkal
1945-1949	12.	Kalamár Imre	
	13.	Kurkó Béni	
	14.	Bőjte Lajos	
		Elnök neve	Ideiglenes néptanács
1949-1952	15.	Albert Péter	
	16.	Bálint Lajos	
	17.	Karda Dániel	
	18.	Sali János	
	19.	Albert Árpád	
		Munkás-elnök	
1952-1962	20.	Demeter Dénes	Feladatuk az osztályharcos megtorló politika végrehajtása, beszolgáltatások, kollektivizálás végrehajtása. Az első pisztollyal is rendelkeztek
	21.	Péter György	
	22.	Biró József	
	23.	Török Áron	
	24.	Lakatos Károly	
	25.	Boros Domokos	Felépültek a Cserealji és Sárosúti I-IV. osztályos iskolák.
1963-1969	26.	Szabó Sándor	Tisztviselő. Több betonhid és a kultúrotthon épül idejében.
1969-1973	27.	Kurkó István	Bővítik az iskolát, átalakítják az állatorvosi rendelőt, utcákat járdásítanak, felépül a pálásztogai óvoda, tájház létesül

A polgármester egyben községi pártbizottsági titkár:

1973-19	28.	Kató Vilmos	Csikszeredai, pártaktivista volt
1976-1989	29.	Fábián Csaba	Tömbház, egészségügyi ház, jégpálya, rendőrségi székház épül
1990-	30.	Ferencz Alajos	Erdő- és földbirtok visszaszerzése, emlékoszlop állítása a falu hősi halottjainak, emlékmű a Gábor-kertben, a Maniu gárdisták által kivégzett mártíroknak, szobor állítása Márton Áron püspöknek, szolgálati lakás a pedagógusoknak (átalakítással), iskolák korszerűsítése, közművesítése, dokumentáció a falu víz- és szemycsatorna hálózatára, kivitelezésére.

Jegyzők, tanácsi titkárok

Időszak	Név	Időszak	Név
1904-1911	1. Dániel József	1949-1950	14. Sárközi Elek
	2. Györgypál Árpád	1950-1951	15. Bajtalan Géza
	3. Sőfalvi József	1951-1952	16. Szekeres Levente
1920-	4. Solyom Ferenc	1952-1956	17. Giroszász Vilma
1925-1934	5. Platosz Laurentiu		18. Elekes Gizella
1938-1940	6. Bunea	1956-1973	19. Oltean Károly
1940-1944	7. Kovács Gábor I.	1973-1974	20. Torók Oláh Anna
	8. Abos Puskás Ferenc	1974-1990	21. Bara Károly
1945-	9. Hajdu Lászlóné	1990	22. Bokor Ákos
1947-1948	10. Kovács Gyula	1990-től	23. Kedves Attila
	11. Benedek Péter		
	12. Solnai Sándor		
	13. Antal Tibor		

A falu felosztása: „A falvakat tízes részekre osztották, eredetileg kétségkívül katonai szempontokat követve.” (Egyed Á, 1979. 49). A tizedekből való katonák alkották a tizedeket, amelyek falvak vagy falucsoportok szerint századokba egyesültek.

A tízesek később a faluszervezésben nyernek szerepet: elsősorban az információ közvetítésben, a feladatok, események stb. lokalizálásában.

Szentdomokos tízeseiéről egy 1751-es okmány tesz említést (Péter L. kézirat), noha nem nevezi meg ezeket. Viszont később valahányszor feljegyezték, akár történészek, akár néprajzkutatók, más-más kombinációban rögzítődtek a tízesek. Endes Miklós *Szedloka, Garadosalja, Solyom, Rezalja* tízesekről tud. Vámszer Géza szerint pedig *Alszeg, Középtíz, Felszeg, Sárosút* Szentdomokos négy tízeze.

Székely Ágoston szentdomokosi adatközlő 1980-ban a következő tízeseket nevezi meg: *Altíz, Feltíz, Váruca, Középtíz.*

A tízesek jelenlegi megnevezése és körzetesítése Péter László történelemtanár munkája szerint:

1. *Alszeg*: Rez-Bábaszó patakig terjed, két utcája van: Állomás u., Mozaik u.; Kicsikút utca falurész, mellékutcája Pálosztoga és még 4-5 névtelen zsákutca; Alszegutca: Alszegnek ez a falurésze a legrégebb, Középtíztől északnyugatra a mai gyergyói útig terjed. Ennek is van néhány névtelen utcája.

2. *Középtíz*: Piac tér a hozzátartozó zsákutcákkal: Bőjték utcája, Kedvesek utcája, Barák utcája, Carina, Nagypalló, Gálok utcája; Templom utca, Vizeleje, Cik utca, Vár utca (Várbükk, Dormás út).

3. *Felszeg v. Feltíz*: Balánbánya fele 6-7 km. út, Sólyom utca (több elágazással), Mezőszél a Jágerek és Cserefarkalók utcájával, Szedloka, Felszeg utca (Feltíz), Cseralja, Nagy Völgyfeje (Tó utca).

4. *Sárosút*: Garados alja, Sárosút Cik és Tó utcával.

Az utak és utcák építése, karbantartása, minősítése része az önkormányzati történetnek. Néhány kordokumentum szemlézése érdekesen illusztrálja ezt.

Az utak, rendeltetés és karbantartás szerint a következőképpen minősültek: 1. A közösség útjai, avagy a tízesek köz- és dülő útjai; 2. A providusok útjai, avagy az ők gondozásában levő utak. A provinciális rész; 3. Hadi rendeltetésű utak.

A provinciális részt szolgáló és a hadi rendeltetésű utak megnevezése például az 1801-1802-ben keltezett panaszlevelekben jelentkeznek, melyek szerint a székely közösségek elégtételt kérnek azon károkért, amelyeket „hite nélkül holmi katona és provincialista emberek használták a faluét”. Mindenki a maga útszakaszának a karbantartója, kövezője, építője, sáncolója stb. A közösség panasza jogos, ugyanis a hidak, utak rendbetétele tízesenként történt, a tízesen belüli útszakaszon. Sándor Mihály F. k. bíró 1804. nov. 9-én keltezett átiratából arról értesülünk, hogy „A sz. domokosi Campania comandus tegnapi napon olyan jelentést tett hozzám, hogy... a katonák kiváltának és a maguk részüket meg is csinálták, ellenben pedig a provincialisták semmit nem reperalván, azon része felette rossz.” Ez a rész a Várút vízeleji szakasza volt. A Robutin ezred, majd a Johneuberg campania hadi jelentéseikben igazolják az utak és hidak tűrhetetlen állapotát. Egy 1808. július 2-i katonai jelentés az I-es regimentnél az utak, hidak használhatatlanságáról szól. (Arhivele Statului M. Ciuc, Fond 28, Pachet II. act. 101).

Egy másik okmány szintén a *provincialistákkal* kapcsolatos panaszokat, illetve önkormányzati viszályokat tartalmaz: „Midőn most közelebből a Mts-os brigádéros generális Báró Geringer úr, az első nemes székely Regimentet megvizsgálta, némely helyeken az utaknak és hidaknak igen rossz állapotban való léteket tapasztalván... úgy nyilatkozott, hogy a provincialistákra repartizált rész

maradott igazítás nélkül. Kéri tehát oly rendelést tételni, hogy az utak és azok mellett levő sáncok, nemkülönbön a hidak a provinciális részről jó karban tésenek.” (U.o. Pachet IV. Act. 324).

A múlt század végén, 1890. nov. 2-i jegyzőkönyvben rögzítették azokat az intézkedéseket, amelyek az árvízkarok megelőzésére vonatkoznak. Rögzíti a kisajátításért járó illeteket. Így Opra Lajos a malomhoz vezető utca megnyitását 20 ft-al fizeti ki.

Az utak minősítését, a községi hálózatba való bevetelét a dülöutak kategóriájából alispáni rendelet szabályozza. Ilyen intézkedés, helyi kezdeményezésre több is volt a múlt század végén, század elején. Például 1901. december 3-án egy alispáni intézkedésre a község így válaszol: „Midőn a képviselőtestület a felolvasott főispáni intézkedést örömmel üdvözlí és köszönettel veszi tudomásul egyhangú határozattal a felmérésre és az utak határának kicövekelésére vonatkozó rendeletét. Hat útkimérő és kicövekelő bizottság indul útjára a rendelet végrehajtásakor. (U.o.) A következő utcák kerülnek kijelölésre: Rezalja, Kicsikút, Rezetői útvonal; Sólyom utca; Csere és Szedloka; Hegyútja; Lok és Dorma útja, Köpest és Kisvölgy útja. Az útszakaszok karbantartásáért, a kijelölt részek javításáért több ízben vita alakult ki az anyaközség, Szentdomokos, és Balánbánya között. „Az 5000 lelkes Szentdomokos község tiltakozik a Balánbányával való egyesülésre...” – állapítja meg a tanács 1899. május 11-én.

Az önkormányzat központja a mindenkori *községháza*. A jelenlegi községháza, a régi faépület lebontása nyomán 1927-ben épült. A Várutca sarkán foglal helyet, homlokzata az egykor Piac térre néz és meghatározza a falu központját. Az épület homlokzatát, az ablakok felső vakolatpárkányát gazdag mintázat díszíti.

A községháza eleve többrendeltetésű épületnek készült. Jelenleg 6 irodahelyiség, házasságkötő terem, irattár, nagyterem van benne. A nagytermet különböző kulturális célokra – bálók, táncok szervezésére használták és használják ma is. Az utóbbi években itt szervezik a lakodalmakat, a kortársstalálkozók ünnepi lakomáit is. A legutóbbi felújítás alkalmával, 1992-ben, a mészrétegek eltávolítása során, mint már említettük, Karácsony János festőművész alkotása bukkant elő.

A községi irattár szétzilálódott, az önkormányzati munkáról, a falu előjáróiról csak hézagos kép alkotható. Az előbbi táblázat az önkormányzati rend változásai, a falu vezetői és megvalósításaik közötti összefüggést próbálja érzékelteni.

Az 1989-es fordulót után az önkormányzatok rendeltetése, szerepe sok vonatkozásban megváltozott. Hogy milyen irányban, ezt a kérdést nem a monográfia kell megválaszolja, inkább rögzítenie kell azokat a mozzanatokat, amelyek Szentdomokoson – vívódások és útkeresések jegyében – a változás irányát, módzatait jelzik.

Az első napok a forrongás napjai voltak. A volt hatalom intézményei ellen fellobbant spontán indulatokat sikerült idejében lecsillapítani. Nem véletlen, hogy a lakosság ellenszenvé, indulata elsősorban a milícia (rendőrség) és az állatorvosi rendelő ellen irányult, hisz a szentdomokosiak legfontosabb létfenntartó tevékenységükben a legtöbb megtorlást, önkényes visszaélést (a szentdomokosi származású Tamás János borjúvágás gyanújával a balánbányai milicián holtra verték!) ezen intézményektől kapták. Ennek ellenére a düh indította tárgyi rongáláson kívül más természetű pusztításra, általános rendbontásra, garázdálkodásokra, túlkapasokra, un. leszámolásokra nem került sor, Szentdomokoson. Ez azzal is magyarázható, hogy a falu korábbi vezetői a fentről kapott nyomások és egyre lehetetlenebb utasítások ellenére csak meg tudott maradni az emberi kapcsolatok és emberi viszonyulások talaján.

Jellemző volt az is, hogy a falu lakosságának hangulati görbéjét a televízióban láttak szabályozták, hordozták.

A községi párt- és államapparátus felbomlott minden elszámoltatás és számonkérés nélkül és elindult az önszerveződés. Megyei sugallatra megalakult a Nemzeti Megmentési Front községi tanácsa (NMF). A község rendje, nyugalma, közhangulata megőrzésének céljából megszervezték az éjszakai járőrszolgálatot.

Az átmenet első heteiben a körül alakult ki bizonytalanság, hogy kik és milyen személyek kerüljenek vezetői tisztségbe, a község élére. Érdekes, hogy egyes volt vezető személyek, akik nem éltek vissza beosztásukkal, megőrizték népszerűségüket, bekerültek az NMF-be. Ugyanakkor mások ellen aláírás-gyűjtő ellenpropaganda indult, de 1990. februárja során elcsendesedtek a hangadók. Körvonalazódott a vezető személyek listája, és ez nagyjából megmaradt az esztendő közepéig, amikor végleges vezető került az alelnöki, jegyzői tisztségbe. A polgármester Ferencz Alajos lett.

Az 1992-ben megejtett választások alkalmával megalakult a helyi tanács is, a vezető testületekbe az RMDSZ jelöltjei kerültek be. Ez a helyzet ismétlődött meg az 1996-os választások alkalmával is. A tevékenységben, a falu vezetésében érvényesült a folytonosság, ami sok előnyt hozott: láthatót és kevésbé látványosat, de a közösség hasznára. Felújították a községháza épületét, központi fűtést vezettek be, felújították a központot. Emlékoszlopot állítottak a falu hősi halottjainak. Az egyházzal karöltve a polgármesteri hivatal előkészítette és megszervezte 1996. augusztusában Márton Áron püspök születésének 100. évfordulóját, ami tartalmában, pompájában felemelő ünnepség volt. Hasonló kegyelettel és együttműködéssel került sor 1994. október 8-án az emlékmű állítással egybekötött megemlékezésre az 1944. október 8-i vérengzések 50. évfordulója alkalmából, amikor Maniu gárdái ártatlan és védtelen szentdomokosi embereket gyilkoltak meg és terrorizálták a falu lakosságát.

Mindezekkel párhuzamosan, sőt elsősorban elkezdődött a falu gazdasági életének újjászervezése, a földtulajdon visszaállítása. 1995-ben a polgármester, Ferencz Alajos kezdeményezésére és ádáz küzdelmével, bírósági döntéssel a község 1020 gazdasága 540 ha magánerdőt kapott vissza. Korszerűsítették az iskolákat, felépítették a környék legszebb tornatermét (lásd a sportéletnek szentelt fejezetet) és ami nagyságrendjénél fogva talán valamennyit felülmúlja: elindították a vízellátás/vízhalózat – a falu közegészségügyi állapotát döntően befolyásoló – munkálat tervezését, kivitelezésének előkészítését.

A politikai fordulat utáni 10 esztendő önkormányzati tevékenység csak sejteni engedi a falu és vezetősége felemelkedni akaró ambícióit, de ennek az akarásnak korlátait is. Azt, hogy ésszerű törvények birtokában és valós önkormányzat feltételei mellett a falu vezetése tenniakarásával a jelenlegi teljesítmények többszörösét is tudná nyújtani.

Csikszentdomokos 1996-ban megválasztott községi tanácsa

Sorsz.	Tanácsos neve	Szabizottság, amelyben tevékenykedik
1.	László Albert	<i>Gazdasági, társadalmi fejlesztési programok, költségvetés, pénzügyek, a községi köz- és magánügyek kezelése, mezőgazdaság, községgazdálkodás, környezetvédelem, szolgáltatások és kereskedelem.</i>
2.	Tamás Béla	
3.	Szász Imre	
4.	Miklós Márton	
5.	Sándor Imre	
6.	Antal Erzsébet	<i>Oktatás-, egészségügy, kultúra, társadalmi védelem, sport, szabadidő.</i>
7.	Mihály Anna	
8.	Gáll Jenő	
9.	Nagy János	
10.	Bara Sándor	
11.	Opra Endre	<i>Helyi közigazgatás, jogügy, közrend- és csendvédelem, állampolgári jogok.</i>
12.	Boros Levente	
13.	Veress László	
14.	Kurkó Márton	
15.	Albert János	

CSÍKSZENTDOMOKOS CÍMERE

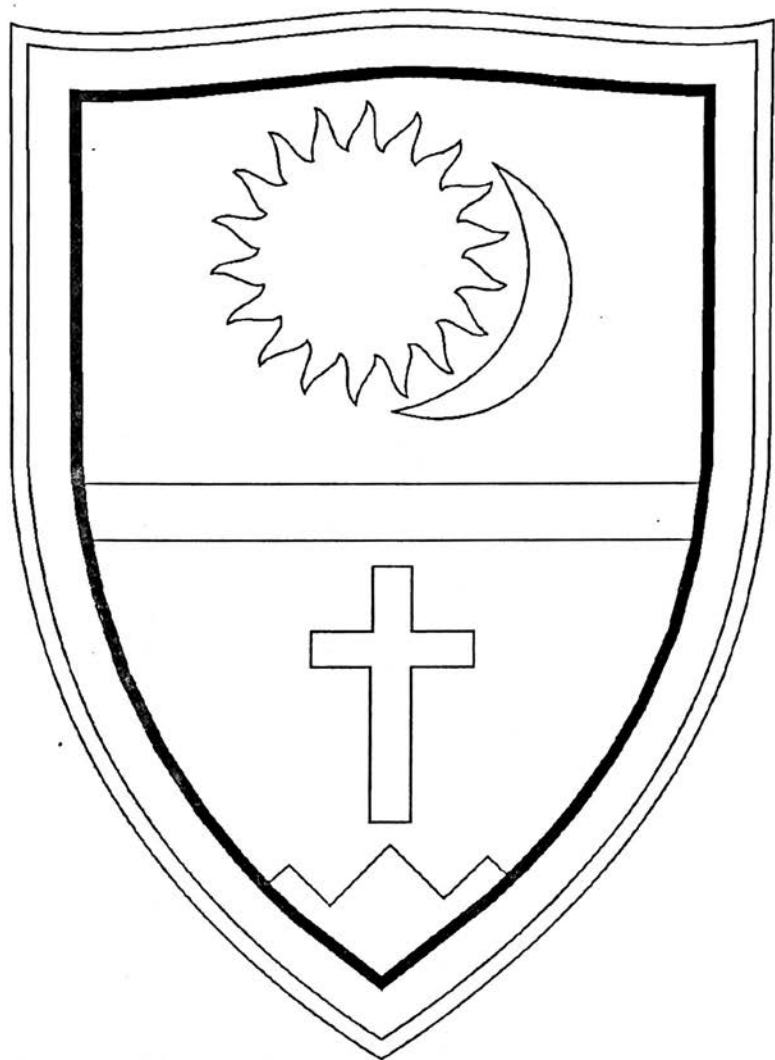
Egyszerűségében is tartalom-gazdag címer, mely így, már megformálásában is, a szentdomokosi nép és maga Csíkszentdomokos emberi lényegéhez méltó.

A címerpajzsot három egyenlőtlen vízszintes mezőnyre osztja (tagolja) a piros-fehér-zöld sáv, mely a falu lakosságának nemzetiségét, a magyar nemzethez való tartozását fejezi ki.

A felső – a piros – mezőnyben található a Nap és a Hold, az ősi székelymagyar hitvilág motívumai, a székely jelképrendszer két hagyományos eleme. A Nap és Hold a legrégebb idők óta tisztelt égitestek. A szentdomokosi címerben a Nap lángnyelves megformálása tűzkerékre emlékeztet, de inkább az életet sugárzó, az élet szeretetét vállaló nép érzületét és szemléletét fejezi ki, a bágyadtsággal szemben. Egyben az állandóság, az időtlenség, a szilárdság szimbóluma is. A Hold pedig, noha mérete akkoránák tűnik, mint a Napé, változó alakjával és állásánál fogva enyhe alárendeltséget, függőséget sugall. Mindezek a domokosiak évszázadok óta tartó életritmusára, időbeosztására, a napok és éjszakák viszonyára, arányaira utalnak, melyben a hajnaltól sötétedésig végzett munka dominál, a testi pihenésnek szentelt jelentéktelen idővel szemben. Egymásba simulásuk ugyanakkor a testi-lelki vágy, a gyermekáldásban megtestesülő harmónia kifejezése is.

Ehhez az ősi jelképrendszerhez és gondolatisághoz kötődik a zöld mező szimbólumegyüttese, melyet a fehér sáv, egyben a béke és tiszta szándék jelképe köt össze, harmonizál és tart egyensúlyban.

A hármasság hegycsúcs az Isten lakhelye, az Ég és Föld találkozásának pontja, a misztikus felemelkedés lehetősége. A központi csúcson áll a kereszt, mintegy folytatása annak, ami a kereszténységhez való tartozásunk, abból fakadó szellemiségünk, lelkiségünk megváltozhatatlanságát sugallja. Egyben a Golgotára felállított Krisztus-keresztre is emlékeztet, melynek „hordozását” a domokosi nép sors-történetével számtalanszor felvállalta, ma pedig a kereszt jegyében való további felemelkedés rendíthetetlen akaratát közvetíti. A szentdomokost és határát is jelző született a régi magyar címerünk hármasság halmának motívuma.

A címer tervezője Bara Barnabás képzőművész.

VI. CIVILSZERVEZETEK

TŰZOLTÓSÁG

Talán a legrégebb civilszerveződés a falu társadalmi életében.

A tüzesetek elterjedésének megakadályozására, eloltására, megelőzésére már a század elején a falu mesteremberei (cipészek, tímárok, szabók) összefogtak és a község részére egy négykerekű lófogatós kézipompát és négy darab két kerekű pompát vásároltak. Ezek ma is megvannak.

Okmányok hiányában a volt parancsnokok vallomásaiból derül ki, hogy nyilvánosan és hivatalosan 1921-ben hozták létre az első tűzoltó alakulatot, melynek vezetői György Áron és Kurkó György voltak. Az alakulat létét és tevékenységét mindvégig a kettősség jellemezte: technikailag, emberileg hozzáértéssel ellátni az alapvető feladatkört, amiért létrejött, és ugyanakkor megszervezni egy kisközség társadalmi, művelődési életét is úgy, hogy az egész falunak hasznára váljon.

A szentdomokosi tűzoltó alakulat a székely emberre jellemző észjárással, a többet ésszel, mint erővel, vagy legalábbis a kettőt egyformán használó leleményességgel tartotta fenn magát, fejlesztette műszaki és anyagi ellátottságát. Tagjai következetesen résztvettek a szakmai felkészítőkön, tanfolyamokon, vetélkedőkön. Például 1958-1960 között a Tűzrendészeti szabályok, tüzmelegítés és tűzoltás módozatai tanfolyamon, amit Marosvásárhelyen szerveztek, I. díjat nyertek, tartományi szinten. Jutalmul egy motorfecskendő kocsit kaptak. 1961-ben tűzoltó szertárt építettek.

Minden vasárnap gyakorlatoznak!

1968-ban az országos versenyen III. helyezést érnek el, bronz éremmel tüntetik ki őket. Következésként foglalkoznak a fiatal utánpótlás beavatásával, felkészítésével, kiképzésével. Formasapkát készítenek számukra. Rendszeres ellenőrzéseket végeznek a házaknál, felvilágosítják a lakosságot a tüzesetek megelőzéséről. A műszaki eszköztárat folyton karbantartják, gyarapítják.

A meggyésítés előtti és utáni évek vetélkedőin újra az oklevelek sokaságát nyerik el: 1980-ban I., 1990-ben II., 1994-ben III. díjat szereznek. Jutalmul tűzoltó autót kapnak, aminek nyomán a szertár bővítéséhez fognak. 1994-ben a polgármesteri hivatal támogatásával újabb motorpompát vásárolnak. 1995-ben a községi alakulat egy kézi pompát kap ajándékba a németországi Meunkirchen

közszéközpont Kersbach nevű falujától, Albert Jánosnak köszönhetően, aki abban az évben ott dolgozott.

A községi tűzoltó alakulat tagsága 1998-ban 32 fő.

1987-től a fűrészüzem keretében is működik tűzoltó alakulat, előbb Kedves Ignác, majd Kedves Alajos parancsnokok irányításával. Jelenlegi tagsága: 20 önkéntes és 5 fizetett alkalmazott.

A tűzoltó alakulat létjogosultságát számtalan tüzeset indokolja, melyek szomorú krónikájából kiemelkedő az 1967-es várutcai tűzkatasztrófa, amikor 7 csűr és istálló lett a lángok martalékává.

A községi tűzoltó alakulat parancsnokai

Sorsz.	Név	Tevékenységi időszak	Megjegyzés
1.	György Áron	1921-1931	alapító
2.	Kurkó György	1921-1930	alapító
3.	György Sándor	1930-1962	
4.	Kedves Ignác	1962-1978	
5.	Kósa Benjamin	1979-1985	
6.	Kedves Dénes	1985-1995	
7.	Kedves Ignác	1978-1987	fűrészüzemben
8.	Kedves Ferenc	1994-	
9.	Kedves Alajos	1987-	fűrészüzemben

A község művelődési életében is eredményes a tűzoltó alakulat léte, mely egyben a mindenkori parancsnokok emberi minőségére is visszajelez.

Már az induláskor műkedvelő tevékenységet is szerveznek, előadásokat tartanak, melyek bevételéből fűvőszeneke hangszereket vásárolnak. 1960-ban fűvőszeneke alakítanak, amit Kristály Lajos is, akkori művelődési otthon igazgató erkölcsileg és szakmailag támogat. Legelőtakarítási munkálatokat vállalnak és a bevételből gyarapítják a hangszerkészletet, bővítik a zenekar keretét.

A műkedvelő színjátszó csoport színrevizsi a Falu rossza, A bor, A tóth leány, A parasztkisasszony, Farsang, 111-es paragrafus stb. színműveket. „Tűzoltó bálakat” szerveznek. A bevételből rendre egyenruhát vásárolnak. A hivatalos ünnepek alkalmával résztvesznek a csíkszeredai felvonulásokon.

Jegyzet: György Sándor tűzoltó parancsnok kézirata, Fűrészüzemi jegyzőkönyvek, Kedves Ignác 71 éves ny. parancsnok jegyzetei, Kósa Benjamin, Kedves Dénes, Kedves Ferenc, Kedves Alajos vallomásai).

A NYUGDÍJASOK SZÖVETSÉGE

A 60-as évektől a gazdasági, társadalmi változások nyomán egy új társadalmi csoport (már-már osztály) alakult ki: a nyugdíjasoké. A kezdetben csaknem ismeretlen fogalom, mint életforma teljesen az, ma már társadalmi jelenségként van jelen a falu életében. A domokosi postahivatal nyilvántartása szerint 1998-ban 2.791 nyugdíjast tartanak nyilván, melyből állami nyugdíjas 1.603, mezőgazdasági nyugdíjas 632, „veterán” 101, szociális 2, hadi rokkant vagy özvegy 101, gondozásra szorult 100, munkanélküli segélyben részesülő 252.

Az utolsó három esztendő számadatai azt a tényt mutatják, hogy 1999-ben a község minden harmadik lakója idős, beteg, azaz az életkor harmadik csoportjához tartozik. Másképp fogalmazva, az életfenntartó második korcsoport csak 1/3-át teszi ki a falu lakosságának.

A Megyei Népjóléti Igazgatóság a rohamosan szaporodó nyugdíjasok támogatására kezdeményezte a *nyugdíjasok szövetségét*. Ennek jegyében jött létre az *önsegélyző kölcsönpénztár*, melynek tagsága meglepően alakult az évek folyamán: 1956 – 45, 1966 – 180, 1967 – 275, 1986 – 418, 1996 – 780, 1998 – 860. Míg 1986 végén a tagdíj alapösszege 284.300 lej volt, addig 1998-ban ez 47.054.006 lejt tesz ki. 1956 óta 56-on részesültek temetkezési segélyben.

A szövetség tagságának biztosított jogok közül nagyon sokan veszik igénybe a 20%-os kamatra kapott kölcsönöket. 1997. év folyamán 185 kérvényezőt szolgált ki a pénztár közel 52 millió lejjel. Elsősorban a kis- és mezőgazdasági nyugdíjasok, a magukramaradtok veszik igénybe: gyógyszer, tűzifa, élelmiszer, főképp kenyér biztosítására. Mások a visszkapott földterületek, kis gazdaságuk megújítására, állatok, gazdasági felszerelések vásárlására fordítják a kölcsönt. Gyakori a családon belüli segíteni akarás: ha például a fiú-unokának házat építenek, a leányunokának bútort vásárolnak. Többen vannak, akik a lakások korszerűsítésére kölcsönöznek: csempekályha, fürdőszoba felszerelés, víz bevezetése, rádió, televízió készülékek vásárlása stb.

Évente alig 10-15 igényel gyógykezelési jegyet, mivel „irtóznak az idegenbe való utazástól.”

Példásképp a domokosi nyugdíjas szövetség és pénztár művelődési mozgalma, mely elsősorban kirándulások szervezésében valósul meg. Minden évben, májustól novemberig 5-6 körutat szerveznek, melyek nemcsak pillanatnyi élményt, hanem maradandó emlékeket nyújtanak a nyugdíjasok nagy családjának. A programok, útvonalak előkészítésében a lelki, szellemi, szórakozási szempontok egyaránt érvényesülnek. A legelső út minden évben a Csiksomlyói Szűzanyához vezet, hogy az odasereglett százezrekkel együtt áldásban részesüljenek, és onnan megújult lelkierővel térhessenek haza. Az engesztelés és hála-

adás szelleme indította őket tíz év alatt öt alkalommal a gyulafehérvári székes-egyház Szent Mihály napi búcsújára, melyek alkalmával koszorút is helyeznek Márton Áron püspök sírjára, résztvettek Bálint Lajos, volt szentdomokosi plébános püspökké szentelésén, majd érsekké avatásán. Az évek folyamán felkeresték a dévai és vajdahunyadi várakat, Nagyváradot Szent László napján, Kolozsvárt a magyar történelmi és kulturális múlt emlékeivel, kegyhelyeivel, Koltót, Nagybányát, Petőfi emlékekkel találkozni, Szatmárnémetit, Bukarestet nemzetközi vásárra alkalmával. Különleges élményt nyújtott az 1988. július 5-8-i körút, mely Gyimést, Bakót, Galacot, Tulcea-t, Buzău-t, Brassót foglalta magába. Találkoztak a mássággal, anélkül, hogy elhagyták volna az országot. Felkeresték a Dunadeltát, kompon keltek át a Dunán. Jártak a Hargitán át Székelyudvarhelyre, Fehéregyházán, Segesváron, Parajdon, Bucsintetőn, aztán Tusnádfürdőn, Szent Anna tónál, Bálványosváránál, Kézdivásárhelyen, a brassói Poiana-n, a fogarasi havasokban, Erdővidéken, Elek-apó házában, Kőhalomban Árva Bethlen Kata sírjánál. Nem egyszer felkeresték a Gyermeknap alkalmával a somlyói árvaházat, az Öregek napján a szépvízi Öregek otthonát.

És 1990-ben megcsodálták Budapestet: 44 nyugdíjas egyetlen útlevéllal. A Buda-vár alatt elénekelték a Székely himnuszt.

A nyugdíjasok domokosi szövetségének tevékenysége minden bizonnyal jóvátétel, megkésztet „kárpótlás” a leélt sanyarú életért. Ugyanakkor az elesettség elleni védekezés is! E mozgalomnak éltetője pedig egy törekeny testű, de erős lelkű, nyugdíjasként is messzelátó asszony. Házát, mely mindig nyitott, a „gondok rendelője”-nek is lehetne nevezni. Neve: Gáll Anna, akit Panni néninek szólít mindenki.

CSERKÉSZÉLET

Az 1989-es fordulat lehetővé tette, hogy új irányú tevékenység bontakozzon ki az ifjúság életében.

Az iskola diákjai fokozatosan kapcsolódtak bele a cserkészmozgalomba. 1990 márciusában nyolc lány ismerkedett a cserkészélet elméleti és gyakorlati kérdéseivel annak az eszménynek szellemében, amit a cserkészliliom jelképez: az Isten, Haza és Embertársak szolgálata. Őrsi zászló készült, melyre őrsi virágként a zergeboglárt hímezték.

1990 májusában Gyergyószárhegyen vezetőjünkkel együtt letették a cserkészfogadalmat, a Lázár kastély lovagtermében.

1991. január 4-10 között Kézdivásárhelyen résztvettek egy őrsvezető képző táborban. Hazatérve néhányan közülük külön őrsöket alakítottak, így az eredeti

őrs csapatá bővült, amelyet *05 Márton Áron cserkészcsapat* néven Csíkszeredában bejegyezték. Megjelenik az első fiúőrs is, ők a mókust választották őrsi állatuknak. A csapat próbacserkészei 1991. március 2-án a Gyergyószentmiklósi Tarisznyás Márton csapat próbacserkészeivel együtt letették az újoncpróbát és a cserkészfogadalmat.

A gyarapodó csapat rendszeresen résztvesz a társadalmi és egyházi rendezvényeken, ünnepségeken. A kibontakozó cserkészmozgalmat a Külföldi Magyar Cserkészszövetség is támogatja. 1992 júliusában a Márton Áron cserkészcsapat két vezetője is résztvesz vezetőképző táborokban.

A csapat életében jelentős esemény a szigetszentmiklósi regőscserkész-találkozó, ahol Bokor Ákos cserkészvezető irányításával 15 csíkszentdomokosi cserkész képviselte csapatunkat: bemutatták Felcsík néprajzi hagyományait, táncait, énekeit. Ezen a találkozón testvérkapcsolat született a gyimesfelsőloki cserkészjelöltekkel, ami a Szent András napi és Báthori búcsúkon csúcsosodott ki.

1993 tavaszán a brüsszeli St. Susanne csapattal vettük fel a kapcsolatot és már azon év júliusában közös nagytábort szerveztünk Terkőn. Előzőleg 3 fiú és 3 lány a magyarországi Tardon részesült őrsvezetői kiképzésen. Ugyancsak a nyár folyamán ifj. Botta Mária leánycserkész vezető képzését szerzett Pilisszántón. Csapatunk képviselői jelen voltak a Gödöllő-i Emléktáborban is, amit az 1933. évi világjamboree 60. évfordulója alkalmából szervezett a Magyar Cserkészszövetség. Az esztendő nagy regőscserkész eseménye volt az ausztriai Eurofolk-találkozó. A Márton Áron cserkészcsapatot öt cserkészlány és egy vezető képviselte. 2500 résztvevő gyűlt össze Bécsben és Sankt Georgen-ben Európa minden országából, meghívottként Tunézia és Izrael képviselői is jelen voltak.

A szentdomokosi cserkészek jelen vannak a hazai cserkészrendezvényeken is: Gyergyószentmiklóson, Székelyudvarhelyen, Csíkszeredában de tevékenyen résztvesznek a pásztorbükki találkozók megszervezésében, lebonyolításában is.

Az 1994-es pünkösdi búcsúra a szombathelyi Hunyadi cserkészcsapatot látták vendégül és kísérték el.

Az 1995-ös év kiemelkedő eseménye volt a bécsi Ikarus cserkészcsapat három vezetőjének és két rovercserkésznek a községben tett húsvéti látogatása. A nyári tábor hangulatát emelte annak a 17 Thuin-i (Belgium) cserkésznek jelenléte, akik július 20 és augusztus 2-a között 38 domokosi cserkészzel táboroztak együtt. A csapat néhány képviselője, Bokor Ákos Csapatparancsnokkal együtt szeptember 23-án jelen volt Székelyudvarhelyen a Márton Áron szoboravató rendezvényen, és adózott a nagy püspök, a csapat névadója emlékének.

1996 újabb jelentős eseménye volt, elsősorban a községnek. Márton Áron püspök születésének 100. évfordulóján, amikor szoborleleplezésre is sor került, a környezet előkészítésében a csapat sok munkát vállalt. Augusztus 28-án pedig, a

CSEKÉSZKÉZTESÍTŐ

CSIKSZENTDOMOKOS '96 FEBRUÁR
III. évfolyam 10. sz.

Márton Áron emlékévk

Márton Áron püspök születésének századik évfordulója alkalmából az 1996-os évet Márton Áron évnek nyilvánították. Az első ünnepi rendezvényre, a Márton Áron év megnyitójára február 12-én, hétfőn kerül sor Kolozsváron, a Szent Mihály templomban. A 11 órakor kezdődő szentmisét dr. Jakubinyi György gyulafehérvári érsek celebrálja, ünnepi szentbeszédet mond Seregély István egri érsek.

A rendezvény délután a Báthori Gimnáziumban folytatódik, ahol többek között megemlékező előadást tart Fodor Sándor fró, Benkó Samu történetész, dr. Marton József teológiai tanár és dr. Czirják Árpád kanonok.

A Márton Áron év kiemelkedő eseményei közé tartozik az augusztus 28-i csikszentdomokosi ünnepség, valamint a szeptember 29-én, halála napján tervezett gyulafehérvári megemlékezés, a Márton Áron év bezárása.

vendégcserkészekkel együtt méltóságossá tették a szoboravató ünnepség hangulatát.

A millicentenáriumi rendezvények keretében a csikszentkirályi Vitos Mózes csapat szervezett egy emléktábort, ahol Csikorszag cserkészcsapatai mérhették össze tudásukat.

1996 augusztusában, az ökumenizmus szellemében a csapat rovercserkészei részt vettek a Magyar Reformátusok III. Világtalálkozójának rendezvényein, így az Ika-vár cserkésztalálkozón, valamint a református templom ünnepélyén.

1997-ben újabb testvérkapcsolat létesült, ezúttal a vértesszőlösi 717-es Márton Áron cserkészcsapattal. A közös kapcsolat eredményeként vettek részt a rovercserkészek a testvércsapat nagytáborában, Fehérvárcsurgón.

A roverlányok a Szlovákiai Cserkészszövetség nagytáborában táborozhattak.

A szabadságharc hőseire emlékezve és Áron püspök emlékének adózva a

csapat 1998 tavaszán egyhetes emlékportyát szervezett Csíkszentdomokos – Csíkszereda – Székelyudvarhely – Fehéregyháza – Segesvár – Gyulafehérvár – Szászsebes – Nagyszeben – Fogaras – Barcaság – Brassó – Sepsiszentgyörgy – Tusnádfürdő útvonalon. A kegyelet koszorúit helyezték el Székelyudvarhelyen, Gyulafehérváron és ünnepélyes fogadalmótétel zajlott le a gyulafehérvári székesegyház kriptájában levő Márton Áron síremlékénél.

1997 augusztus 17-22 között környezetvédelmi céllal zajlott le a csapat nagytábora Nagyajban. A cserkészek megtisztították az Olt partját 4 km szakaszon. Október 23-24-én az 1956-os forradalomra emlékeztek.

A csapatélet jelentős mozzanata volt a Cserkészértesítő megjelentetése, belső használatra, mely öt évfolyamot ért meg. A Cserkészértesítő nyomdokában indult 1998 novemberétől a Tarisznya nevű kiadvány, amely már nemcsak a cserkészekhez, hanem az iskola tanulóifjúságához is szól, a csíkszeredai Alutus nyomda jóvoltából szép nyomdai kivitelezésben.

A csapat létszámának alakulása: 1990-1992 – 50 cserkész, két vezető; 1993-1994 – 95 cserkész, három vezető; 1995 – 56 cserkész, három vezető; 1996 – 55 cserkész, négy vezető; 1997 – 30 cserkész, három vezető; 1998 – 49 cserkész, három vezető.

ALAPÍTVÁNYOK – EGYESÜLETEK

MÁRTON ÁRON HUMANITÁRIUS EGYESÜLET CSÍKSZENTDOMOKOSÉRT...

jogi személy, nem, profitorientált.

Célkitűzései:

– Óvodahelyiségek berendezése, gondozása, iskola-, öregotthon-, pihenőotthon-, gyermekotthon, szanatórium-, bölcsőde- és más gondozó otthonok építése;

– Ingyenes orvosi központ létesítése;

– Időszakos kiadványok, könyvek forgalmazása, kiadása, könyvtárlétesítés és állományának folytonos gyarapítása;

– A nemzeti kisebbségek kulturális örökségének megismertetése, megőrzése, a történelmi- és műemlékek restaurálása;

– Táborszervezés;

– Anyagi támogatás nyújtása a rászorulóknak, tanulóknak, egyetemi hallgatóknak, sok gyermekes családoknak, ösztöndíjak, jutalmak, pénzbeni támogatás nyújtása szakmai továbbképzés céljára, nemes célok szponzorizálása;

– Szimpóziumok, fesztiválok, irodalmi, művészeti versenyek szervezése;

- Környezetvédelem, védett övezetek létrehozása, a törvényes eljárások szerint;
- Egy multifunkcionális művelődési központ létrehozatala;
- Helyi, belföldi és nemzetközi áru- és személyszállítási tevékenység megszervezése saját vagy bérelt járművekkel.

„LENDÜLET” SPORTEGYESÜLET

Célja a sporttevékenység támogatása az ifjúság körében, tehetséges sportolók felfedezése és a teljesítménysport fele irányítása, sportszekciók létrehozatala, melyek az országos és nemzetközi federációkhoz képesek csatlakozni.

Konkrét célkitűzések:

- megyei sporttevékenység és versenyek szervezése aerobic, atlétika, badminton, kosárlabda, kultúrizmus, labdarúgás, kézilabda, jégkorong, gyephoki, judo, birkózás, teke, sí, tájékozódás sportágakban;
- a sportegyesület tagjai számára nyújtott technikai, erkölcsi és pénzügyi irányítás és támogatás összehangolása;
- tájékoztató és dokumentálódási rendszer megszervezése a tagság számára, tájékoztató közlönyök, folyóiratok, könyvek, videokazetták és más anyagok kiadása, reklámok;
- szakzeminárok, felkészítő tanfolyamokon való részvétel;
- sportolók vagy azok családjainak anyagi támogatása, ha a sportoló felkészülés vagy verseny közben balesetet szenved stb.

Létesült: 1996. április 30-án.

Adminisztratív tanácsa: 7 tagból áll: Nagy János – elnök, Barabás Alpár – alelnök, Binder Levente – titkár, Tamás Béla – pénztárnok, Gáll Jenő – tag, Kozma Ferenc – tag, Mákszem Árpád – tag.

Független, politikamentes, nem profitorientált, emberbaráti egyesület.

A KOLPING CSALÁD

A csíkszentdomokosi *Kolping család* 1993. augusztus 1-én alakult 19 alapító taggal, Varga Vince tisztelendő káplán kezdeményezésére. Az alapító tagokból 11 személy most is aktív tagja a jelenleg 28 tagot számláló egyesületnek. A 37/1993. sz. bírósági végzés alapján az egyesület jogi személy, elnöke Albert János, titkára Lesnyicky Angela, pénztárosa Albert Zita, csoportvezetők Kádár Gizella és Kedves Ibolya.

Az egyesület célkitűzése a tagok és az ifjúság nevelése, hogy jó keresztények, becsületes állampolgárok, jó családapák-, anyák legyenek.

A *Kolping család* több alkalommal is szervezett hagyományörző kosaras bállokat, kezdeményezte a Mikulásjárást (például 1994-ben 1600 csomagot készített az óvodások, kisiskolások részére), betlehemezést, a csíksomlyói Passió betanulását és előadását, színjátszó tevékenységet, közös kirándulásokat, maszkbállokat stb.

1999. április 25-én ünnepelték az egyesületi zászló felszentelésének 5. évfordulóját, melyre Borzontáról, Segesvárról és Gyergyószentmiklósról voltak meghívottak.

Gazdasági tevékenységükben egy tejfeldolgozó létesítése van folyamatban, ami az egész falu javát szolgálná. A gépek már megvannak és az építkezési anyag egy része. Sajnos a telek rendezése még húzódik, mivel a birtoklevelet az egyház még nem kapta meg.

OLTREZE – SZENTDOMOKOSI MAGÁNERDŐTULAJDONOSOK

MEZŐGAZDASÁGI TÁRSASÁGA

Jogi személy, az 1991-ben kibocsájtott 36. sz. Törvény alapján jött létre. Alakuló közgyűlése 1995. november 12-én volt, amikor is 904 személy nyilvánította ki társulási szándékát. A megalakulás óta tagsága 990-re növekedett.

A társaság törzstőkéjét a tagság által befizetett személyenkénti, illetve hektáronkénti 10.000 lej képezi.

Az alakuló közgyűlés 13 tagú „adminisztrációs tanács”-ot és 3 tagú ellenőrző bizottságot választott. A tanács elnökének Kedves Lászlót, alelnöknek Török Alajost nevezték ki.

A társaság szerteágazó tevékenységei, célkitűzései közül megemlíthető: erdővédelem és fejlesztés, fakitermelés, vadgazdaság, fafeldolgozás, faipari termékek forgalmazása, erdőtelepítés stb.

A társaság működését, a tagság és vezetőség jogait, kötelességeit a csíkszeredai közjegyzőségen hitelesített Alapszabályzat szavatolja.

A társaság helyi kezdeményezésre jött létre. Ferencz Alajos polgármester közbenjárására és kérésére a csíkszeredai Telekkönyvi Hivatal kikereste mindazon csíkszentdomokosi személyeket, akik telekkönyvvel bizonyítható erdősséggel rendelkeztek. A nem kevés nehézséggel járó munka nyomán az 1994-ben hozott 3512. sz. Törvényeségi határozat alapján 524 ha erdőt kapott vissza a falu, mely a társaság létrejöttének vagyoni, patrimonális feltételét, alapját képezi.

TESTVÉRTELEPÜLÉSI KAPCSOLATOK

Új fogalom a mi régióinkban: a 89-es fordulat után honosodott meg. Testvérkapcsolatoknak, testvérvárosi, testvértelepülési kapcsolatoknak is szokás nevezni.

A diktatúra évei alatt, amikor elszigeteltségben éltünk, már-már nem is gondoltunk arra, hogy vannak emberek, emberi közösségek, melyek baráti, testvéri érzésekkel tudnak felénk közeledni. A 89-es események, bármennyire nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeinket, mégis, mondhatni mesebeli varázsvesszővel tüntették el, döntötték le országunk és országok, közösségünk és közösségek, nemzetünk települései, tagjai közé erőszakkal emelt és a politikai hatalom megtorló eszközeivel ellenőrzött, védett falakat.

1990. január 20-át írtak. Nagy hó volt és hideg, nehéz közlekedés. Ennek ellenére és ilyen körülmények között érkezett az iskolához Berezenca nagyközség – Magyarország, Somogy megye – négytagú küldöttsége, Balog Zoltán vezetésével. A decemberi események hallatán gyűjtést szerveztek: könyveket, folyóiratokat, játékokat hoztak Erdélybe. Derbenka Zoltán javaslatára, aki már járt Szentdomokoson mint turista, érkeztek a faluba. Az öröm és barátság már az első pillanatban kölcsönösnek bizonyult minden szinten. Meglátogatták iskolánkat, óvodánkat, közintézményeket, és lélekből tört fel a meghívás egy testvári látogatásra. Leghamarabb a gyermekek között indult el a levelezés. Aztán a meghívásnak eleget tevő 45 fős csoport is kialakult, és lelkesen, nagy izgalommal készült az első kiutazásra. Kedves Rozália és Kurkó Jolán óvónők vállalták a csoport vezetését. Gárdonyi Géza A bor című színművét készítették a berzencai bemutatókozóra.

A látogatásra még abban az évben viszontlátogatással válaszoltak a berzenceiek. Ezzel kezdetét vette a két falu egyre erősödő barátsága. A berzenceiek alapítványt hoztak létre „Hargita Alapítvány” néven, melynek egyik alapcélja a két község közötti „kapcsolatok további szélesítésének anyagi támogatása.”

HARGITA ALAPÍTVÁNY

Postacím: Hargita Alapítvány Kuratóriuma
7516 Berzenca, Pf.: 4. Tel.: 83/11-645/40-es mellék

Kedves Leendő Támogatónk!

1990 tavaszán állampolgári kezdeményezésre megalakult nagyközségünkben a Hargita Baráti Társaság. A közösség meghívására a nyáron a Hargita megyei Csikvendomokos községből kulturális küldöttség látogatott Berzencén. A látogatást az ősz folyamán visszanoztuk. A cserélőingatlak hatáskra megindult a közvetlen emberi és az intézményes kapcsolatos kialakulása a két település lakói között. E kapcsolatok további szélesítésének anyagi támogatására társaságunk alapítványt hozott létre.

A HARGITA ALAPÍTVÁNY jogi személyként működik, székhelye a berzencai Zrínyi Miklós Művelődési Ház és Könyvtár. Az Alapítvány mindazon tevékenységeket anyagilag támogatja, amelyek a két faluközösség, illetve Somogy és Hargita megye alkotói és kulturális csoportjai közötti közeledést elősegítik. Alapítványunk ezentúl támogatni szeretné a magyarországon tanuló Hargita megyei diákokat is. Reméljük, hogy kezdeményezésünk csatlakozásra és anyagi támogatásra serkent mindenkit, aki e kapcsolat kiteljesedését elő kívánja segíteni. Alapítványunk vagyonát az alapítók befizetési és a támogatók adományai képezik.

Számlaszámunk: HARGITA ALAPÍTVÁNY Csurgó és Vidéke Takarékszövetkezet 399-98394-00046

Az alapítvány részére bármilyen nagyságú érték felajánlható forintban, devizában, illetve eszközben. Az Alapítvány vagyonának kezelő szerve egy az alapítók által megválasztott kuratórium. A csatlakozási szándékot a kuratóriumnál lehet a felajánlott összeg, eszköz, érték megjelölésével jelezni az alábbi címen:

HARGITA ALAPÍTVÁNY KURÁTORIUMA 7516 Berzenca, Pf.: 4.

Az Alapítvány nyitott, csatlakozhat hozzá minden hazai és külföldi, természetes és jogi személy, aki az ALAPÍTVÁNY céljainak elvégzését.

KURÁTORIUM

1992-ben Okmány született a testvértelepülési kapcsolat felvételéről, amit nagyszámú közönség és 98 szentdomokosi küldött jelenlétében Kovács Zoltán Berzencei és Ferencz Alajos csíkszentdomokosi polgármesterek láttak el kézzel. Az első konkrétum a tanulók kölcsönös táborozása volt: a Balatonon és Nagyhagymáson. A találkozások rendszeressé váltak és egyre több felnőttet is vonzott.

A további években a berzenceihez hasonló testvéri és baráti kapcsolatok jöttek létre a szintén magyarországi Jakabszállással, Boldogfalvával, Szentdomokossal, illetve Brüsszel-el.

1997. júliusában egy újabb barátság megkötésére került sor. Vlocskó Mihály, Röske iskolájának igazgatója vezetésével egy 27 tagú felnőtt és gyermek csoport tölti kellemesen idejét egy hétig Szentdomokoson. 1998 augusztusában nagy élmény volt viszonzni a kezdeményezést: 45 fős gyermekekből és felnőttekből álló csoport Röszkére utazott. Röszkén és környékén, Szegeden és Ópusztaszeren látottak, hallottak mély és maradandó élményt nyújtottak a csoport tagjainak. Botta József csoportvezető tanár örömmel fogadta a község iskolája által ajándékozott számítógépeket és ígéretet tett a barátság erősítésére, újabb találkozók szervezésére.

Érdekes a története a *belgiami kapcsolatnak* is.

Az 1989-es fordulat után, mindjárt az első hónapokban Péterfalvi András, a brüsszeli Institut Saint-Dominique Gimnázium tanára felvette a kapcsolatot Szentdomokos község vezetőségével. Segélycsomagokkal, ruházattal, játékokkal, gyógyszerekkel ajándékozta meg a falut.

1990 augusztusában Myrian Boursant és Péterfalvi András tanár, szociológus is eljött a faluba. Megismerték az itteni viszonyokat, az emberek becsületességét, összetartását, melynek nyomán továbbra is ápolni, mélyíteni óhajtották a kapcsolatot. A nyelvi akadályok leküzdésében nagy segítség volt Jungel Klára franciatanárnő, akinek közreműködésével levelezési kapcsolatok indultak diákok, tanárok között, és aki fenntartotta a domokosiai és belgák között a folytonos kommunikációt.

Myrian Boursant tanár vezetésével többször is ellátogattak a Székelyföldre ottani tanárok, diákok: 1993-ban 6 tanár, köztük J. M. Bruydonch igazgató, 1994-ben 21 tanuló, 9 tanár, 1996-ban 13 tanuló, 7 tanár, 1998-ban 7 tanár. Ezen alkalmakkor kirándultak Tusnádfürdőre, Szent Anna tóhoz, Gyilkostóhoz, a Hargitára stb. Szentdomokoson a lakosság életmódjával, kultúrájával ismerkedtek. Megnézték néptáncainkat, sőt meg is tanulták, megcsodálták népviseletünket, hagyományainkat: a húsvéti tojásfestést, kürtöskalács sütést. Meglátogatták a tájházat. A kapcsolat 1997-ben különös eredményt hozott a domokosiaknak, amikor Jungel Klára és Gáll Jenő szervezésében 22 személy, köztük az iskola

EMLÉKLAP

BERZENCE NAGYKÖZSÉG
ÖNKORMÁNYZATI KÉPVISELŐ-TESTÜLETÉNEK
1995. ÉVBEN
CSÍKSZENTDOMOKOSON TETT LÁTOGATÁSA ALKALMÁBÓL,
HOGY A TELEPÜLÉSEINK KÖZÖTTI BARÁTSÁG
TOVÁBB ERŐSÖDJÖN,
KULTÚRÁLIS ÉS GAZDASÁGI KAPCSOLATAINK SZÉLESEDJENEK.

BERZENCE, 1995. JÚLIUS 14.

veritas veritas veritas veritas veritas veritas veritas

Institut Saint-Dominique

enseignements fondamental et secondaire
rue Caporal Claes, 38 - 1030 Bruxelles

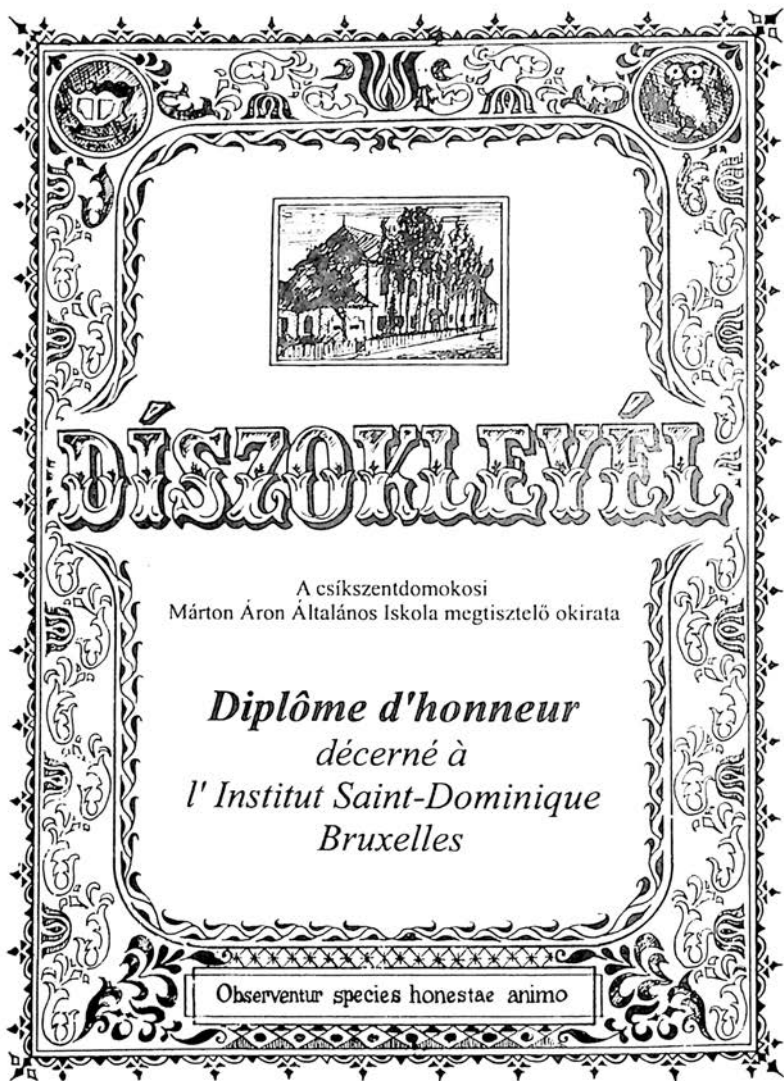
Diplôme d'honneur

décerné à

l' Ecole Générale MARTON ARON
Sindominic - Csikszentdomonkos.

Le fruit est dans la graine... seul importe de la faire germer en son temps

pedagógusai és a Sándor Csaba által betanított és vezetett táncsoport ellátogatott Brüsszelbe. A különböző magyar táncosokat Brüsszelben és Ziégeben nagy sikerrel adták elő az ott élő magyar közösségek előtt, akik könnyekig hatódva örvendeztek a domokosi táncosok művészetének. A Belgiumban és Párizsban tett látogatások során a domokosi csoport megismerkedett a nyugati kultúra, építészet, képzőművészet sok remekművével. Ugyanakkor a belga iskolarendszerrel, tanítási módszerekkel is kapcsolatba kerültek.

A kapcsolatok folyamán a belga barátok sok iskolai felszereléssel, könyvvel gazdagították az iskolát és támogatást nyújtottak ezen monográfia kiadásához, amiért ezúton is köszönetet mondunk. Ugyancsak köszönettel tartozunk a Brüsszelben élő Kendefy Máriának, aki az eltelt 8 év alatt, előbb a Máltai Szeretetszolgálaton keresztül, küldeményeivel személyesen hozzájárult anyagi helyzetünk javításához.

A kapcsolat eszmei és lelki alapját az képezi, hogy a brüsszeli Institut Saint Dominique mint nagy líceum védőszentje a mi falunkéval azonos: Szent Domo-kos.

Szentdomokos testvér-települési kapcsolatai

Sorsz.	Testvértelepülés neve	Ország, megye	A kapcsolat létrejötte
	POLGÁRMESTERI SZINTEN:		
1.	Berzence	Magyarország, Somogy	1991. szeptember
2.	Jakabszállás	Magyarország, Bács-Kiskún	1991. október
3.	Szentdomonkos	Magyarország, Heves	1996. augusztus
4.	Boldog	Magyarország, Heves	1998. június
	ISKOLAI SZINTEN:		
1.	Bruxelles/Brüsszel	Belgium, Institut Saint Dominique	1992. augusztus
2.	Dunaújváros	Magyarország, Fehér	1992. augusztus
3.	Solymár	Magyarország, Pest, „Hunyadi Mátyás” Ált. Iskola	1994. június
4.	Derecske	Magyarország, Hajdu-Bihar	1994
5.	Röszke	Magyarország, Pest	1997
6.	Kistarcsa	Magyarország, Pest, „Kölcsey Ferenc” Ált. Iskola	1998. június

VII. CSÍKSZENTDOMOKOS JELES SZÜLÖTTEI

MÁRTON ÁRON

Erdély nagyjainak egyike, boldog emlékü Márton Áron püspök, 1896. augusztus 28-án született Csíkszentdomokoson Márton Ágoston és Kurkó Juliánna római katolikus székelymagyar földműves szülők harmadik gyermekeként.

Gyermekeveit úgy éli, mint a többi domokosi gyermek: minden mezei, erdei munkában segít szüleinek. Az elemi iskolát kitűnő eredménnyel végző kisleányt a csíksomlyói gimnáziumba viszik tanulni. A kisdiáknak a Szűzanya iránti tisztelete, mely már szülőfalujában felgyűlt, itt, a csíksomlyói kegyeszetben elmélyül, kiteljesedik.

A VI., VII., VIII. gimnáziumi osztályt már Gyulafehérváron járta.

Kitört az első világháború: az érettségizett diákból az udvarhelyi 82-es gyalogezred hadnagya lett. Katonái nagyon szerették. Megjárta az olasz és orosz harctereket, háromszor sebesült meg, majd tartalékos tisztként szerelt le. Látja a körülötte zajló beteg életet, nyomorúságot. Pótolni akarja a lövészárkokban, a háború rémségei között eltöltött időket. Újra lángra gyúl benne a vágy, hogy pap lehessen.

1920-ban belép a gyulafehérvári papneveldebe. 1924. július 6-án szentelte pappá gróf Majláth Gusztáv Károly püspök. Első miséjét szülőfalujában, július 13-án mutatta be. Az egész falu ünnepelt: virágdíszbe öltöztették a templomot, az utcát, a szülőházat.

Papi működésének állomásai: Gyergyóditró, Gyergyószentmiklós, Marosvásárhely, Nagyszeben. Innen püspöki levéltárosnak nevezik ki, majd a kolozsvári egyetemi ifjúság hitszónoka lett. 1931-ben fogadta a pápa, áldását adva fontos munkájára.

1933-ban Kaiser temesvári prelátus egy német újságcikket idézett: „Erdélynek új apostola támadt, aki ragyogó szónoklataiban és írásában mutatja népe felemelkedéséhez az utat.”

Társszerzője az Erdélyi Iskola c. folyóiratnak, majd 1936-ban átveszi a kolozsvári egyházközség vezetését.

1939. február 12-én szentelte püspökké Andrea Cassulo pápai nuncius, Kolozsváron. Jelen volt szülőfalujának 40 tagú, népviseletbe öltözött küldöttsége Boga István plébános vezetésével, a szülőház kicsinyített mását hozva ajándékkul. Jelen voltak a szülők is. Az üdvözlő beszédekre válaszolva – többek között – ezt

Nagyméltóságú és Főtisztelendő

MÁRTON ÁRON

gyulafehérvári megyéspüspök

**PÜSPÖKKÉ SZENTELESE
EMLÉKÉRE**

Kolozsvár; 1939 február 12-én,
Hatvanad vasárnapján

**CLUJ-KOLOZSVÁR,
Szent Bonaventura könyvnyomda.
1939.**

A püspökké szentelés szertartásának forgatókönyve

mondta: „Non recuso laborem” (Nem hátrálok meg a munka elől)... „A keresztet, amit Isten vállamra tett, vinni fogom, vinni akarom, népem sorsához mindig hűséges leszek.”

Erdély kettészakítása után Márton Áron továbbra is Gyulafehérváron maradt. A teológiát Kolozsvárra költöztették. Sándor Imre vikáriust nevezte ki püspöki helynöknek.

A parancsuralmi rendszer idején tiltakozó levelet írt a román hatóságoknak a földvári és Târgu-Jiu-i internáló táborokba hurcolt erdélyi magyarok érdekében. Ruhaneműt és lábbelit vitt a munkaszolgálatosoknak. Szemrehányó, tiltakozó levelet küldött Sztójai Döme magyar miniszterelnöknek és Jaross Andor belügyminiszternek a zsidó üldözések, deportálások embertelensége ellen.

1945-ben és 1946-ban Márton Áron Gróza Péter miniszterelnöknek küldött tiltakozó levelekben szállt síkra az erdélyi magyarságot ért méltánytalan bánásmód ellen. Az 1945. október 28-án Kolozsváron tartott beszédében programot is hirdet: „A kiközkent emberi életet az erkölcs alapjaira kell visszatenni...” – hirdeti. A hatalom urai lázításnak minősítik szavait. Az 1946-os pünkösdi búcsú után megkezdődik ellene a titkos rendőrség hadjárata. Erősödnek a vallás elleni támadások. Az 1948. október 3-i körlevelében tiltakozik az egyházi iskolák államosítása ellen.

1949 tavaszán bérmakörúton volt, amelyet Gyimesfelsőlokon fejezett be. A püspök szombaton hajnalban a csángók élén elindult a pünkösdi búcsúra. A csángók tudomására jutott, hogy a püspököt le akarják tartóztatni, ezért fehér lóra ültették és körülötte tíz soros védőgyűrűt alkottak. Így közelébe sem juthatott senki. A nagy körmenet után a Szent Péter egyházközség férfiai őrséget szerveztek, és egész éjjel éberrel vigyáztak a ferencesrendi zárda körül, ahol a püspök szállása volt. 1949. július elsején a Vatikán lapja így írt: „Áron püspök fehér lován bevo-nult már a székely nép legendáiba.”

Székelyudvarhelyen résztvett az Úrnapj búcsún, melyen sok református és unitárius székely is megjelent. Mivel több felől jelezték, hogy le akarják tartóztatni, sofőrje, Sztójka Ferenc, aki jól ismerte a környéket, mezei és erdei utakon vezetve a kocsit, június 16-a estéjére hazaszállította Gyulafehérvárra.

Június 20-án telefonértesítést kapott, hogy induljon Bukarestbe, mert Gróza Péter miniszterelnök a statutummal kapcsolatos kérdéseket akarja megvitatni vele. Ez persze csak ürügy volt, hogy kimozdítsák otthonából. Egy ismeretlen sofőr jelentkezett a püspöki udvarban, hogy a tövisi állomásra vigye. Útközben megállt, és motorhibát színélve, megállított egy terepjáró kocsit, hogy a püspök urat vinné el a tövisi állomásra. Ebben a kocsi-ban a titkosrendőrség emberei ültek, és letartóztatták Márton Áront titkárával, Ferencz Beniaminnal együtt. Beszállították a szebeni börtönbe, majd Jilavára. Pitești-en, Enyeden, Szamosújváron, Mármaros-szigeten raboskodott.

1951. július 30-án kezdődött a koncepció per a bukaresti hadbírószágon. Azzal vádolták, hogy összeesküvést szőtt a román kormány megbuktatására. Az ítéletet 1951. augusztus 7-én olvasták fel. Márton Áron püspököt koholt vádak alapján 25 évi kényszermunkára ítélték.

Szabadulása előtt egy évig Bukarest külvárosában, egy villában őrizték. 1955. február 24-én engedték vissza Gyulafehérvárra.

Két évig szabadon mozoghatott egyházmegyéjében. Prédikál, bérmál, látogatja a plébániákat. Béрмаútjain hatalmas a lelkesedés. Az igazság és keresztényi szeretet elveinek megvalósítását tűzi ki céljául. A hatalom emberei megdöbbenve mondták: „Amit mostanig építettünk, azt Márton Áron egykettőre lerombolta.”

1956 nyarán megvonták mozgási jogát. Tizenegy évig nem hagyhatta el a püspöki palotát. De ezalatt sem szűnt meg dolgozni: egymás után küldte memorandumait a kormányhoz, kérve, követelve fogságban levő papjainak szabadon bocsájtását, valamint az alkotmányban előírt szabad vallásgyakorlás biztosítását. A házi őrizet éveiben is bérmált és szentelt papokat. Többször felajánlották neki, hogy bizonyos feltételek mellett megszüntetik a házi őrizetet, de azt válaszolta: „Isten törvényeiben és az egyház ügyeiben alkudozást nem ismerek.”

1967 novemberében oldották fel a házi őrizetet, Franz König bécsi bíboros látogatása alkalmával. Újra elkezdte béрмаútjait. Ezek diadalmenetté váltak. Csikszeredában egyszerre 18.000 fiatal bérmálkozott.

1971-ben eljut Rómába, ahol VI. Pál pápa úgy fogadja őt, mint a jelenkori katolicizmus egyik legnagyobb alakját. A püspöki szinóduson latin nyelven mond beszédet.

1976 novemberében végrendelkezett: temetésén ne mondjanak gyászbeszédet, koporsóját készítsék fenyőfából, tetejére tegyenek egy frissen vágott fenyőágat, testét temessék a fehérvári temetőbe. Testvéreire 10-10 ezer lejt hagyott, a többi pénzét a papnevelőre hagyta. Könyveit a püspöki könyvtárnak adományozta.

Egyre súlyosbodó betegségére való tekintettel többször kérte a Vatikánt, hogy mentse fel az egyházmegye vezetésétől. 1980. április 2-án II. János Pál pápa felmentette az egyházmegye kormányzásának gondjaitól, és utódjának kinevezte dr. Jakab Antalt, aki 1971-től segédpüspök volt.

Utolsó levelében ezekkel a szavakkal búcsúzott híveitől: „A hitben való ragaszkodást hagyom rátok örökségül.”

1980. szept. 29-én, Szent Mihály napján halt meg. Ezek voltak utolsó szavai: „Édesanyám, megyek hozzád.” Október 4-én temették: 6 püspök, 500 pap és tengernyi híve részvételével. Dr. Jakab Antal ezekkel a szavakkal búcsúztatta: „Élő tanúk vagyunk rá, Isten és emberek előtt, hogy püspöksége világító fáklya volt.”

Amikor a temetési menet elindult a kriptá felé, Erdély-szerte zúgtak a harangok. Mindenki tudta, hogy elnémultak a körlevelek, az ünnepi és bérmálási beszé-

dek, az újévi szózatok, és azokban minden magyar szív nagyot dobbant, mert a nemzet egyik legnagyobb fiát búcsúztatták. (Ambrus Károly nyomán, 1996. 9-16).

Márton Áron püspök címerében egy jelképes fenyő emelkedik, s a metszőpályán a Pax-signum két oldalán Csík címeréből a napot és a holdat veszi át. Szent Márton püspök jelmondata így nyert új értelmet: Csík magas méltóságba, terhes feladatok elé állított fia vállalta a mindig zöld fenyő hivatását: „kopári körülmények között is, görcsösen ragaszkodni az életadó értékekhez s irányt mutatni, gerinces egyenességet és égbelendülő bátorságot tanúsítani.” (Venczel J. 1938) Non recuso laborem – ez a Szentdomokosról induló püspök nagyszerű, máig is a holnap számára is időszerű üzenete. (Venczel U. o.)

Püspökké szentelése alkalmából a Szentdomokosról jött küldöttséghez így szólt: „Ezen a szent napon szülőfalumra, egyházmegyém minden népére szabadjon azt a szent fogadalmat tenni, hogy fajtámnak szívósságát, kiállását a magam erényének akarom tekinteni, sorsát vállalni akarom. Az Isten hivatást adott nekem és én életem ennek a hivatásnak szentelem és jó népemért becsületesen dolgozom. Búcsúzóul töletek is csak azt kérem: Imádkozzatok értem!”

VISSZAEMLEKEZÉSEK MÁRTON ÁRON PÜSPÖK ÚRRA

Erdély nagy püspökéről, életművéről ma már könyvtárnyi irodalom van: pápi, egyházfői tevékenységét számtalan könyv, tanulmány elemzi, és bizonyára boncolni fogja sokáig. A falumonográfiának nem feladata ezt az utat járni. Inkább álljon itt BOROS KÁROLY, a püspök földije, ma csíktaplocai plébános visszaemlékezése, aki domokosi szemmel hol közléről, hol távolról, hol emberként, hol papként látja hol a falusfelet, hol az erdélyi püspököt Gyulafehérváron és Szentdomokos szellemi mozgásterében.

„Kisgyermek koromban csak annyit értettem, „A püspök idevalósi.” Vágyódtam látni.

1949 tavaszán 9 évesen bérmálkoztam. Akkor láttam először. Aztán telt-múlt az idő. Élt bennem óvodás koromtól a vágy, pap szeretnék lenni.

1955 tavaszán Márton Áron püspök úr meghirdette, hogy újra megnyílik Gyulafehérváron a papnevelő intézet és vele egyidőben az egyetlen katolikus középiskola Kántoriskola címen. Jelentkeztem. Nagy izgalmak közepette kísért el megboldogult édesapám Gyulafehérvárra.

Mikor láthatjuk meg a püspököt? – kérdezősködtünk. Szeptember 29-én a székesegyház búcsúünnepén ő misézett az ősi templomban. Óriási élményt jelentett mindenki számára... A börtönt viselt püspök ismét köztünk volt.

Az első karácsonyi vakációra indulásom alkalmával hívatott, hogy megismerjen... Egyedül voltam a kántoriskolában földije. Hazautazásomhoz adott 25 lejt. Ez kb. felét tette ki útiköltségemnek, vonattal. Ezt a jó szokását későbbi

időkben is megtartotta, nem csak irányomban, de az utánam Szentdomokosról jött diákokkal szemben is. Örültünk neki, hisz akkoriban a falusi gyermek kezében alig forgott pénz. Nem kényeztetett el bennünket. El sem kötelezett vele, hisz csak a hazautazáshoz futotta belőle. A visszautazást hadd állják a szülők, ha tovább akarunk tanulni...

Szobafogsága idején (1957-1968) olykor levélvivője, hordozója voltam vakációra jövésém és visszamenetelem alkalmával. Leginkább Domokos öccsével tartotta a kapcsolatot, aki sokat szenvedett püspök bátyja miatt is. Kulákosították, bebörtönözték, családját zaklatták, többszörösen kifosztották, gazdaságilag lehetetlenné tették. Édesapámnak mesélte el bizalmasan szabadulása után, amikor tudomására jutott, hogy én is Gyulafehérvárra mentem, »... erőst vigyájon a fiára – mondotta Márton Domokos –, mert olyan helyre ment, ahonnan minden percben elvihetik a börtönbe is, vagy elkergethetik. Hej! Sokszor voltam olyan helyzetben, elátkoztam anyámat is, miért szült püspököt a világra. Egyik nap tiszta csórén kiállítottak a börtön udvarára, minden rabot elmasiroztattak előttem, és mindegyik reám kellett hogy köpjön. Elképzeld, mikor 300 ember csinálja ezt: folyt le rólam a köpedelem a fejem tetejéről a lábújjamig.« Erre édesapám annyira elrémült, hogy ahányszor hazajöttem Fehérvárról tanácsolta, ne menjek vissza, mert mi várhat reám... De nekem elég volt meglátnom a püspököt, magamba szívni beszédeit..., minden félelem és aggodásom eltűnt lelkemből.

Szobafogsága idején vizsgatására szolgált, amikor egy-egy bérmálkozó csoport felkereste kápolnájában. Szentdomokosról is több csoport ment hozzá... Egyik nyáron magam is ott voltam és kalauzoltam őket. A bérmálás után nagy szeretettel és közvetlenséggel fogadta őket a püspöki parkban, hosszasan elbeszélgetett velük. Érdeklődött, hogy élnek otthon az emberek, ki mivel foglalkozik, miből él. A rájuk nehezedő gondok hallatán többször megcsillant szemében a könny. A domokosiai megéreztek és megértettek együttérző szeretetét népe iránt... Az elköszönésnél mondták, hívták: szeretnék, ha hazlátogatna. »Szeretném még én is látni a csíki havasokat s ahol gyermekkoromban jártam. Istennél van minden. Adja Isten, hogy megérhessük. Imádkozzatok értem is!« bocsájította útra földjeit.

1968-ban a máramarosi Kapnikbányára helyezett Gyergyóalfaluból. 13 évi ott tartózkodásom idején többször nehezedett rám is az egyház- és magyarelles nyomás terhe. 1972 júniusában eltűntették az élők sorából Bokor Sándor erzsébetbányai plébánost. Állítólag a Dunából fogták ki... 1973-ban engem is szerettek volna kitervelt autóbalesettel leírni... Egy gondterhelt éjszaka utaztam Gyulafehérvárra, hogy elhelyezésemet kérjem Kapnikbányáról. Biztos voltam, hogy meghallgatja kérésemet és elhelyez. Nem így történt. »Vissza mész, fiam!« – mondta. »Ne félj! És ha még piszkálnak, gyere vagy írj.« Bizonyára imádkozott értem, mert úgy mentem vissza Kapnikbányára, még ha lelőnek is, ottmaradok!

Szülőfaluja és plébánosaival kapcsolatban elmondhatom, hogy semmiféle előnyt nem élvezhettek. Nem volt részrehajló, még rokonsága irányában sem. Mikor szabadabb lehetőség nyílt arra, hogy a nyugati segélyeket elfogadja az egyházmegye javára, próbálkoztak azokaöccsei Nála, de nagyon határozottan visszautasította őket, mondván: »... azokat nem a magam céljaira kapom, hanem az egyházmegye javára... Ilyen kéréssel engem ne zaklassatok!« Avagy egykori plébánosa a falunak, Ft. Bálint Lajos érsek úr, próbált kérni a község nagy kiterjedése okán egy kis motorkerékpárt. Válasza ez volt: »Elég nagy Szentdomokos, tud venni egy olyan alkalmatosságot.« Magam is imígyen tapasztaltam meg pártatlanságát. Gyergyóalfalusi papkoromban Kurkó Alajos földim kieszközlése révén hozzájutottam egy kis Zündapp motorkerékpárhoz (50 m³). Amikor áthelyezett Kapnikbányára, magammal szerettem volna vinni, mint jogos tulajdonomat. De időközben kiadott egy rendeletet, hogy aki külföldi segély által bármihez hozzájutott, ott kell hagynia azon a plébánián, ahol kapta. A későbbi kellemetlenség elkerülése végett írásban megemlítettem az ügyet. »Nem!« Ez volt a válasz. »Csak ha az alfalvi egyháztanács beleegyező hozzájárulását adja.« Beleegyeztek, és így vihettem magammal a kerékpárt.

Kapnikbánya eléggé szorványnak számító és az egyházmegye központjától az egyik legtávolabbi település. Segélyért folyamodtam, mint más szorványbeli paptársam tette. Válasza elutasító volt: »Van Kapnikbányánál sokkal kisebb egyházközség, amely rászorul a központi segítségre.« Mikor már Kapniknál nagyobb egyházközségeket is segítségben részesített, sőt még fürdőszoba létesítésére is segélyt utaltak ki, kifakadtam. Nagyon panaszos levelet írtam a Főhatóságomhoz, jól megalapozva, konkrét tényekkel bizonyítva a másoknak nyújtott kedvezményeket is felsorolva. Csodálatosan megrázó volt a válasza. Szó szerint idézem: »Megtaptam leveledet. Többször is átolvastam. Nem védekezem, mert nincs mivel. Inkább verem a mellemet: Mea culpa! Kitaposott utat jártam, anélkül, hogy az út végét és annak problémáit kivizsgáltam volna. Mea culpa!« – zárta írását 1979 januárjában. Úgy gondolom, erre a gesztusra a szentek tudnak eljutni.

A következő évben, életének utolsó évében felkerestem, és személyesen is megkövettem őt, a Nálánál százezernél kisebb sérelmeim miatt. Nagyon köszönte, hogy felkerestem.

Záradékképpen idézem üzenetét, amit halála előtt egy hónappal a csíksomlyói Szűzanyához küldött, és amelyet Gudíla tisztelendő nővér hangszalagra rögzített, András Piroskával Nála tett látogatásuk alkalmával: „Hódolatomat küldöm a csíksomlyói Szűzanyának!”

Legyen az én részemről is ez a kis személyes elbeszélés hódolat és tisztelet Isten Szolgája, Márton Áron püspök Úr iránt, és adja Isten, hogy szülőfaluja hívei is egykor mint Szentet a Szentek között tisztelhessék a templomukban, mennyei

pártfogását tapasztalhassák küzdelmes életükben. (Boros Károly plébános, „földije” kézírata nyomán).

KURKÓ GYÁRFÁS (1909-1983)

1909. december 2-án született Csíkszentdomokoson, nyolc gyermekes földműves családban. 1983. május 21-én halt meg Brassóban.

Regényíró, publicista, politikus. Szászrégenben volt lakatosinas, majd Brassóban telepedett le (1927), ahol néhány év múlva önálló épületbútor- és műlakatos műhelyt nyitott. Fellendülő sodronyüzeme lehetővé tette, hogy cselekvően bekapcsolódjék a közéleti küzdelmekbe. 1934-től a MADOSZ Brassó megyei, majd országos elnöke lett. Csík megyében részt vett az 1937-es parlamenti választásokon, de csalással elűtötték a mandátumától. II. Károly király diktatúrájának idején, a politikai pártok feloszlata után (1938) a MADOSZ az ő elnöklétével folytatta tevékenységét és Népi Találkozót szervezett Brassóban (1940). Ezután Caracalba internálták, majd a bécsi döntés után áttették Magyarországra. A magyar hatóságok azonban nem fogadták be, így visszaküldték Brassóba. Az Antonescudiktatúra alatt egy ideig a brassói Fellegvár foglya volt; súlyos gyomorműtete mentette meg a háborús munkaszolgálatól.

1944. augusztus 23-a után régi harcostársaival együtt hozzájárult a MADOSZ újjászervezéséhez. 1944 októberében javaslatára a szervezet Magyar Népi Szövetség (MNSZ) néven kiszélesült, s a brassói alakuló gyűlés őt választotta ideiglenes elnökké. Az MNSZ 1945 májusi kolozsvári első kongresszusán megerősítette országos elnöki tisztségében, s 1946 nyarán a székelyudvarhelyi második kongresszuson ismét megválasztották. Ezt a tisztséget 1947 őszéig töltötte be, amikor a harmadik kongresszuson Temesvárt a kormányzatban uralomra jutott szélsőséges elemek s az MNSZ keretében is fellépő balos frakció nyomására leváltották. A közélet peremére szorítottan Gaál Gábor biztatására látott hozzá gyermekkori élményeinek önéletrajzi regénybe foglalásához. Ez a regény a *Nehéz kenyér* 1949-ben meg is jelent.

Az MNSZ országos elnökeként kiváló és meggyőzően érvelő népszónokká, publicistává fejlődött. 1944 őszétől 1947 áprilisáig nevéhez fűződnek a romániai magyarság nemzetiségi szervezetének küzdelmei és eredményei: a nemzetiségi létfeltételek fokozatos kiépítése, az anyanyelvű iskolahálózat, a magyar művelődési intézmények védelme, a magyarság jogharca és a gazdaság újjáépítésére való felsorakoztatása. Jelképévé vált az egyenlőségért való következetes harcnak és a demokratikus magyar nemzeti egységnek. Az 1946-os őszi választások után a magyar parlamenti csoport vezérszónoka.

A népfronti politika háttérbe szorulása és a dogmatikus sztálini irányzat felerősödése kettőbe törte politikai pályafutását. 1947 nyarán a magyar gazdasági szövetkezetek államosításával nem értett egyet. Megvédolták, hogy az erdélyi magyarságot „elvtelen magyar egységbe” tömörítette az MNSZ köré. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták, és az MNSZ több más vezetőjével s a magyar közélet több más személyiségével, Márton Áronnal, Venczel Józseffel, Lakatos Istvánnal együtt elítélték. Csak, a részben már a dicsőszentmártoni elmebetegkorházban töltött tizenöt évi fogsága után, 1964-ben szabadult. 1968-ban a Legfelső Bíróság hivatalosan is rehabilitálta. A közéletben azonban többé nem tudott bekapcsolódni, a brassói Drapelul Roșu gyár munkásaként dolgozott 1974-es nyugdíjazásáig. Balogh Edgár a temetésén így szólta róla: „Családja, népe egy beteg, önmagába roskadt embert kapott benne vissza..., a történelmi sodrás áldozata immár csak befelé, magának élt.”

Nehéz kenyér c. életrajzi regénye a csiki falusi szegénység életének hiteles rajza... A szerző szabadulása után tovább írta élete történetét, ebből csak egy töredék jelent meg *Inasélet*, 1933 címmel a Korunk 1969/2. számában, Balogh Edgár bevezetőjével.

Mint MNSZ-politikus 1944 őszén alapítója volt a Népi Egység c. brassói napilapnak, melyet 1947 februárjáig felelős szerkesztőként jegyzett. Közvetlen agitatorikus stílusán is érezni a székely népnyelv ízeit. Egy publicisztikai gyűjteményét a Kossuth könyvkiadó állította össze és adta ki 1987-ben. (Beke György nyomán, 1994. 304)

KEDVES ISTVÁN (1782-1864)

Életrajzi adatok helyett álljon itt a kolozsvári Házsongárdi temető I/A parcellán található, kőből faragott síremlékén ének felirata: „Itt nyugszik Csíkszentdomokosi KEDVES ISTVÁN Boldogasszonyról nevezett salamoni apát Károlyfehérvári székesegyházi kanonok Ferencz József ő cs. Királyi Felségjeles rendjének lovagja, A Boldog szüzzről nevezett Kolozs-Monostori levéltár káptalan öre Kolozs Dobokai főesperes elemi tanfelügyelő, 1832-ik év óta kolozsvári plébános, ki született Februárius 10-én 1782-ben, elhunyt július 14-én 1864-ben életének 85-ik, papságának 59-ik évében. Béke legyen poraira.

KURKÓ ALAJOS (1914-1997)

Pápai prelátus, Kurkó Gyárfás testvére, a család ötödik gyermeke.

Az általa írt önéletrajzból kitűnik, hogy kilencéves, amikor édesapja meghal. Édesanyja vállára nyolc gyermek nevelésének, eltartásának terhe nehezedik. Tanítani egyiket sem tudta. „Sírva kértem, amikor befejeztem az elemi iskolát, és legjobb tanulóként egy könyvvel kitüntettek évvégén: Kurkó Alajosnak, az elemi iskola legjobb tanulójának – szöveggel. Szerettem volna tovább tanulni, mert tehetséget éreztem magamban. Édesanyám azt mondta, fiam, nem tudom megengedni, mert olyan nagy jövedelmünk nincs. Ha eladjuk a birtokrészedet, abból tudnálak taníttatni, de ki biztosít, hogy az érettségi sikerül? (Abban az időben 100 magyar érettségizőből ötven-hatvan mentek át.) Mesterségre adlak, ugyanúgy, mint Gyárfás bátyádat...” – írja visszaemlékezésében. Így beadta Szeredába egy Rác nevű családhoz íriszabó mesterséget tanulni. Később Brassóba vitte, ahol bátyja is élt és szabósegéd lett. Közben templomba járt, hallgatta a prédikációkat, gyónt, áldozott. Csíksomlyón jelentkezett a ferences barátoknál és kérte, vegyék fel maguk közé, mert életüket példának tekintette. A ferencesek is ragaszkodtak hozzá, mert szabó volt. A kolozsvári központba küldték és ott volt a háborúig. Mint katonakötelest 1936-ban behívták a román hadseregbe. Egyházi emberként a kórházban alkalmazták, irodában dolgozott. Kálváriája innen kezdődik: az oroszok és románok benyomulása miatt parancsot kapnak a kolozsvári Damjanich kórház 2000 ágyas felszerelésének költöztetésére. Az első állomás Nagyvárad. Aztán Nyíregyháza, Érsekújvár következik. Két hónap múlva már német területre kényszerülnek. A bombázások miatt alig kapnak letelepedésre alkalmas helyet. A Harz hegységben egy johannita zárdában telepednek le. Előzőleg a Nemzetközi Vöröskeresztől Dr. Májér György kolozsvári társával együtt védelmet szereztek. Ez alatt nem tudott semmit a családjáról. Édesanyjával Kolozsváron találkozik utoljára, 1944-ben. Gyárfás bátyjával, különböző világnézeti szemléletük miatt szakít, hosszú időre.

Németországból Rómába gyalogol az Alpokon keresztül. A szerzetes rendnél jelentkezett, s szabóként él köztük néhány évig. Közben az ausztriai Innsbruckban magánúton végzi a középiskolát, érettségizik, majd beiratkozik a bécsi Pázmány Péter Teológiai Főiskolára. Tanulmányai befejeztével itt szentelik pappá. Visszatér Olaszországba, Chiavariba (Génováától 40 km-re, délre) egy mezőgazdasági iskola igazgatói tisztségét tölti be. Hat évet tevékenykedik itt, miközben a doktori cím elnyeréséért tovább tanul. Rómában doktorál. A cím megszerzése után áthelyezik Genovába, az érsekség mellett működő egyházi törvényszékhez, ügyvédnek. Itt élt haláláig. Lelkiismeretes munkájával érdemelte ki a pápai prelátus-i címet.

A háború után nem jöhetett haza 25 évig, mert ellenségnek tekintették. Még a

levelezés is ritka volt, csak egy-egy üzenet érkezett ismerősök által. 1966-ban Veronka húga értesítette, hogy édesanyja nagyon beteg. Közbenjárásra beutazást kapott Romániába. Hazaérkezve a szülői házba, édesanyja, hogy meggyőződjön személyének valóságáról, három kérdést tett fel gyermekkorára vonatkozóan. S miután „kitűnően felelt”, könnyek között ölelte keblére rég nem látott fiát. Ott találkozott annyi év után Gyárfással is, aki a börtönök után nagyon megváltozott. Helyreállt köztük a testvéri szeretet és béke. 1966-tól minden évben hazajött Domokosra. Általában két hónapot töltött itthon. Ezalatt találkozott a rokonsággal, barátokkal, Bálint Lajos érsekúrral, s résztvett a Szent Domokos-napi búcsún, amire különösen nagy gondja volt, és éveken át celebrált a misén.

Ebben az időben jelentős anyagi támogatással segítette szülőfaluja egyházközségét: Neki köszönhető a templom melegítő berendezése, a mostani új harang beszerzése, adománnyal támogatta a zárda építését. Ugyanakkor sokat segítette az erdélyi papokat is.

1997-ben halt meg Gevonában. Ott helyezték örök nyugalomra június 11-én, Úrmáján. Szülőfalujában három napig lengett a fekete lobogó. (Kurkó Alajos önéletrajza, György Attila 65 éves adatközlő).

A KARDA CSALÁD

A húszadik század első felében a falu legtekintélyesebb családjá. A Felszeg utca 717-es szám alatti házban laktak, amely mai formájában 1929-ben épült fel.

A családfő id. Karda Mihály, feleségével Szabó Katalinnal, példát mutatott a gyermekáldás elfogadásában is, hiszen 12 gyermeket (8 fiú, 4 leány) neveltek. A leányok közül kettő követte példájukat: Erzsébet, a későbbi Selyem Tamásné (a felekezeti iskoláért küzdő tanító felesége), aki 9, a korán elhalt Róza pedig 5 gyermeknek adott életet.

Az édesapa a közért való tevékenysége mellett különös gondot fordított gyermekei taníttatására: nagy anyagi áldozatok árán közép- és felsőfokú iskolába jártatták őket.

A fiúk közül Dr. Karda Ferenc, Károly, Mihály, Árpád nevéhez fűződik Felcsík első fűrészfűrészének létrehozása, a malom, a mézsköki termelés, a mézégetés beindítása, illetve a környék első villanytelepének létrehozása. Mindezekkel ipari létesítményeket teremtettek, civilizációt hoztak a faluba, munkalehetőséget biztosítottak a sokszor elvándorolni kényszerülő domokosiaknak.

Id. Karda Mihály (1865-1937) jómódú földbirtokos, 20-30 ha szántó-kaszáló, kb. 100 hold közbirtokossági erdő tulajdonosa.

Elemi iskolai végzettséggel tehetséges faluvezető, megyebíró volt, Csíkvárme-

gye ismert személyisége. 1896-ban a megyéből ő volt az a díszférfi, aki a budapesti Milleniumi ünnepségeken a Székely Ház nevű kiállítás gondnoka volt. Ennek az emlékéét őrzi a Felszeg utcai ház bejáratát díszítő „Millenárium székelykapu”.

1906-ban Csík megye törvényhatósági bizottságának tagjaként részt vett abban a küldöttségben, mely a vármegyét képviselte II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala tiszteletére rendezett kassai ünnepségen.

1907-ben megépült a székely körvasút, melynek következtében az idegen tőkések Budapestről Svájcig érdeklődést tanúsítanak a székely fa kitermelése, megvásárlása iránt. E lehetőséget kihasználva id. Karda Mihály Bőjte Lajossal meglétesítették Felcsík első fűrészüzemét, Rezalatt, az állomás melletti közös birtokon. Ezt a tevékenységet folytatták az első világháború éveitől kezdve.

1918 után mint megyebíró, Boga István római katolikus plébánossal a felekezeti iskola ügyének, szervezésének szentelte tevékenysége jelentős részét.

Dr. Búzás Márton a Csíki Néplap 1937 augusztus végi számában így ír id. Karda Mihályról, halálának kapcsán: „A múlt pénteken váratlanul költözött el közülünk földünk fáradhatatlan munkása: Karda Mihály. Vele együtt költözött közelebbi múltunknak egy hatalmas tanúja és képviselője... Legelsők egyike volt vármegyénk földműves társadalmának. Hatalmas gondot jelentő családjával együtt szakított időt arra is, hogy a közt kemény derékkal szolgálja. Kora fiatalságától vezetője volt szülőfalujának, Csíkszentdomokos községének. A régi vármegye törvényhatóságának tagja volt; a székelység ügyét hosszú időn át képviselte az erdélyi katolikusok parlamentjében: az erdélyi rom. kath. státusnál. Értékét és munkásságát mindenütt megbecsülték. Mint családapa nyolc derék gyermeket (a fiukról van szó! Megj. tőlünk) nevelt, kik mindannyian atyjukhoz méltó munkáit ennek a földnek”.

Dr. Karda Ferenc (1893-1959) a család első szülőltje.

1911-ben érettségizett Csíkszeredában, majd Selmecbányán az erdészeti-bányászati főiskolára iratkozott be. Tanulmányait az első világháború félbeszakította. Tartalékos tüzérfőhadnagy a 9. lugosi hadseregben. Közben átiratkozott a debreceni jogi fakultásra, itt doktorált 1918-ban, amikor leszerelték. Szolgált Doberdónál, ahonnan Miskolc, Diósgyőr érintésével került haza.

Trianon után a szintén hazatért Márton Áronnal, Krausz Lászlóval próbáltak reményt kelteni az emberekben, újra kezdeni az életet egyéni és közösségi szinten.

Átvette a fűrészgyárat és tovább működtette. Bérbe vette a Domokoshoz tartozó balánbányai bányavállalat fűrésztelepét, a Fönix segédüzemét is. Az itteni vezetőséggel, Árpáddal és Károllyal elindították a családi, kb. 100 hold közbirtokosági erdőből a fakitermelést. Része van a malom elindításában, és az egyház közreműködésével, a tőle bérelt területen, Köpesten, elindítják a mészke kitermelést és mészégetést.

CSIKSZENTDOMOKOS — A MINTAKÖZSÉG

Közös munkával, áldozatokkal virágzó életet teremtettek a székelyek

Karda Mihály.

Az őszebeajló verőfényes nap csillogásában hirtelen, orozva tépett a egy emberfenyőt a halál forgószele. A lehullás reccsenésében fájdalmasan rándult össze az egész csiki embererdő. Minden igaz székely fájdalmas szívvel fordult a baláni rideg sziklák felé. A mult pényeken váratlanul költözött el közülünk földünk fáradhatatlan munkása: Karda Mihály. Vele együtt költözött közelebbi multunknak egy hatalmas tanuja és képviselője.

Kivételes tehetsége folytán munkátlan, könnyű megélhetést is biztosított volna magának, mégis előhaladott korának utolsó percéig fáradhatatlanul dolgozott. Egész életét annyira munkában töltötte, hogy a halál is kénytelen volt utána menni a Bálmospatak sarjus lankáira. Estében megölelte az édes anyaföldet, amit oly ragyással szeretett és példaadóan művelt. A föld ölelésében dobbant utolsó barátságos, szerető szíve.

Nekrológ a Csiki Néplap 1937. augusztusi számából

Közben felépült a községháza (1927), beépített nagyteremmel és színpaddal. Ő lesz a művelődési élet fő mozgatója. Feleségével együtt műkedvelő csoportot hoznak létre és vezetik. Bevezeteti a villanyt, ami Péter János villanszerelő közreműködésével valósul meg. A villanyvilágításra egyre nőtt az igény a faluban. A fűrészsüzem és malom együttműködése révén 1935-1938 között beindul Felcsík első villanytelepe.

Dr. Karda Ferenc nevét a korabeli sajtó gyakran említi együtt a szentdomokosi Victoria általános szövetkezettel, Kozán Imre pedig így ír könyvében: „Igaz, hozza hasonló nem is volt az egész Székelyföldön (ti. szövetkezet), ahogyan Karda Ferenchez hasonló vezető ember sem termelt minden bokorban” (1978. 81).

CSIKSZENTDOMOKOS — A MINTAKÖZSÉG

Közös munkával, áldozatokkal virágzó életet teremtek a székelyek

Virágzó szövetkezeti élet.

**A köz-, erdő- és mezőgazdasági viszonyok ki-
elégítőek, amit a virágzó szövetkezeti életnek lehet
köszönni. Dr. Karda Ferenc földbirtokos megmoz-
dulása ezen a téren is csodát művelt. Évek óta
buzdított, előadásokat tartott, cikkezett, hihet-
len közömbösséget kellett tervszerű propagandával
megyőznie, de fáradságát végül is siker koronázta,
úgyhogy 1936 január 1-ével megindulhatott a szö-
vetkezeti munka, nagyon egyéni és jellegzetes mű-
ködési formában.**

Újságkivágás a Magyar Lapok 1939. április 30-i számából

Dr. Karda Ferencet a második világháború után következő, népi demokráciá-
nak nevezett rendszer háborús bűnösnek nyilvánította. Így kénytelen lemondani,
öccsét, Árpádot bízta meg az üzem vezetésével. Számára nehéz börtönévek követ-
keztek – Kolozsvár, Nagyenyed, Poarta-Alba – öt éven át. Koncepciós per áldo-
zata lett, aki ellen, a tárgyalás ideje alatt minősíthetetlen hangvételű sajtókampányt
is folytattak, a kor szokásaihoz híven Csíkszentdomokos dolgozói nevében. Ebből

idézőnk (a kivágott cikk nélkülözi a lap nevét, dátumát, de mindenképpen országos lap): „Felelnie kell büneiért Dr. Karda Ferenc úrnak, aki az 1940-44-es években hortista, hitlerista és szálásista igába hajszolta Csíkszentdomokos népét. A fasiszta rablőháborúból pedig hasznot kovácsolt magának és klikkjének. (...) A múltban az ő vezetése alatt álló, s jelenleg államosított fűrészüzem munkássága – kiket hosszú évtizedeken át kizsákmányolt és megszarolt – éles figyelemmel kíséri és izgalommal várja az ítéletet. (...) Csíkszentdomokos népe meg van győződve arról, hogy a Népbíróságot nem fogja befolyásolni a 600 aláírással előterjesztett kegyelmi kérvény, – az aláíróknak több mint fele csecsemő – a másik fele hamisított aláírásokkal van ellátva. (...) Mi, Csíkszentdomokos dolgozói, kérjük a kolozsvári Népbíróságot, részesítse méltó büntetésben dr. Karda Ferenc háborús bűnös fasisztát, elkövetett népellenes aljas cselekedeteiért.”

Karda Károly (1907-1987) Brassóban végzett felső kereskedelmi iskolát. Itthon üzletet nyitott Felszeg utca alsó felében, a mai Kurkó Jolán által lakott házban, melyben vegyes üzlet, kocsmá működött, illetve a fiataloknak bálózására alkalmas helyiség, a szin.

Testvérével együtt résztvett a fűrészüzem működtetésében, a fakitermelésben, értékesítésben.

Karda Mihály (1899-1966) Csíkszeredában, majd Marosvásárhelyen járt középiskolában. 18 évesen behívták katonának. 1928 után Magyarországon telepedett le, orvos lett, önálló fogorvosi rendelőt nyitott. Ott halt meg és ott is temették el.

Karda Árpád (1911-1998) a nagy család 11. gyermeke volt. Az elemi iskola után Csíkszeredában tanult tovább, de a középiskolai tanulmányait félbe kellett szakítania családi nehézségek miatt. 1929-től a kolozsvári főkonzulátus engedélyével Budapesten tanul 1932-ig, amikor bevonul katonai szolgálatra. A MÁV gyár tanonciskolájában lakatos szakmát tanul, illetve megszerzi a Magyar Királyi Állami Gépgyár Kitüntető Oklevelét 1933-ban. A katonaszolgálat letöltése után ezzel a képesítéssel jön haza. Testvéreivel: Károllyal, Ferencel létrehozzák a *Fraji Karda Testvérek* néven bejegyzett fűrésztelepi céget.

A kisebbségi sors nehézségein segített az 1935-ben megjelent szövetkezeti törvény, amelynek kedvezményeit kihasználva Ferenc testvérével szövetkezetté alakították cégüket. Így jött létre a Victoria Általános Gazdasági Szövetkezet 1936-ban, amely célul tűzte ki, hogy a fűrészüzem és malom mellett a méhészetet, kőbányát is tovább fejleszti a Köpesti-i területen Árpád, Ferenc, Károly és a katolikus egyház együttes közreműködésével, mivel ez utóbbiól vették bérbe ezt a területet. Árpádra a malom, villanytelep és méhészetés üzemeltetése hárult.

Közben magánúton folytatta félbehagyott középiskolai tanulmányait. 1943-ban a marosvásárhelyi felső kereskedelmin szerzett könyvelői oklevéllel érettségi vizsgát tesz Debrecenben.

A háború idején a hadszíntér közeledtével a család, akárcsak 1916-ban elmenekül. Az állatállománnyal, szolgálkkal Kerelőszentpálon töltöttek egy fél évet. A fűrészüzem felszerelését vagonokkal vitték el, s hozták ugyanúgy vissza.

Hazatértük után kezdődtek a politikai támadások, zaklatások e tiszteletré méltó, a falu gazdasági, kulturális fejlesztéséért oly sokat tevékenykedő, az akkori viszonyokhoz képest nagy műveltséggel rendelkező család tagjai ellen. A dr. Karda Ferenc által megjárta börtönökben Árpád 4 évet töltött.

Testvérüket, *Karda Pétert* édesapjuk kezdetől a mezőgazdaság felé irányította, ezért a Gyergyóalfaluban működő mezőgazdasági szakiskolát végezte el. A család birtokainak gondozójaként első között került fel a kuláklistára. Számtalanszor zaklatták, meghurcolták a teljesíteni lehetetlen adók és beszolgáltatások miatt.

A kiemelkedő szentdomokosi családból elsőnek a családfő, id. Karda Mihály távozott az élők sorából. A helyi temetőben helyezték örök nyugalomra a Kardák sírkertjébe, amely mai formájában a 40-es években készült mint a falu első jelentős síremléke a temetőben, a Kőpesti-i bányából kikerült domokosi márványból. 1975-ben Ferenc kezdeményezésére hozatták a fekete márványlapot Nagybányáról, aranyport használva a felírathoz. Itt helyezték végső pihenőre a család többi tagját is.

Életpéldájuk, törekvéseik, a faluért kifejtett áldozatos munkájuk követendő példa lehet a mai nemzedék számára is. A Karda család halottjait a falu sajátjának tekintni! (Adatközlő Karda Árpád 86 é.).

KEDVES LÁZÁR FERENC (1897-1972)

Alszeg utcában az 1702-es sz. alatti házban született egyszerű paraszti családban, öt testvérével együtt.

A gyermekek közül ő a legiskolázottabb: 12 osztályt végzett. 1914-ben részt vett az első világháborúban. Az olasz és orosz harctereken küzdött, ahol a nagy- és kis ezüst valamint bronzérem kitüntetések érdemelte ki hősiességével.

A faluban kisbirtokosként talpraesettséggel, okosságával, jó memóriájával vívta ki környezete csodálatát, tiszteletét, amelyeket a betöltött tisztségek bizonyítanak, hiszen volt közbirtokossági pénztárnok, gazdasági előljáró, egyházi gondnok, a Kisgazda Párt elnöke. Kitűnő szónoki tehetségének köszönhetően a magyar parlament felsőházi testületének pótagja volt. Ilyen minőségben vett részt a Szeretfalva-Déda közötti vasútvonal felavatásán szerzett ünnepségen (1942), amely alkalommal ő vágta el a szalagot, utána kézfogással köszöntötte a túloldalon levő Horthy Miklós kormányzót. Elszavalta az Eredj, ha tudsz! c. Reményik költeményt.

1940-ben a bevonuló magyar hadsereget a falu határánál szépen zengő érces hangjával ő üdvözölte.

A második világháború után tovább folytatta a földművességet, időközben kitanulta a kovácsmesterséget. Mesterségében azonban gyakran megzavarták: „Nagy magyarságát” nehezen felejtették, éjjel-nappal zaklatták. Több alkalommal bevitték Csíkszeredába, 3-5 hónapig is ott tartották, hazaengedték, majd újra elvitték. Ilyenkor házkutatást is tartottak, a család minden iratát elvitték.

KEDVES JÓZSEF (1826-)

Kossuth Lajos kapitánya. Apja Kedves János, cs. Kir. tiszts és székely birtokos. R. katolikus, nőtlen. Az 51. gyalogezred nevelőintézetében tanul. 1844-ben hadfi az 51. gyalogezredben, 1847-ben pedig a 14. (1. székely) határőrezredben szolgál. 1849-ben hadnagy, főhadnagy, százados a 14/2 határőrezrednél, illetve a 77. honvédszázalójnál az erdélyi, áprilistól a Delvidéki hadseregben. (Bóna G. 1988. 305).

KEDVES LAJOS (1806-)

Kossuth Lajos kapitánya. Az előbbi bátyja, nős, felesége Szeizovics Kata, gyermektelen. 1822-ben közbíró, 1840-ben főhadnagy a 14. (1. székely) határőrezredben. Ezrede 1. zászlóaljával 1848 júliusától a Délvidéken harcol, okt. 1-től alszázados, november 3-tól főszázados. 1849 februárjától zászlóaljával az erdélyi hadszíntéren küzd. A hó végétől Bem utasítására hadbíróvá vizsgálat folyik ellene.

A szabadságharc után a császári hadbírótság előbb felmenti, később azonban megfosztják rangjától (Nagyszében, 1851. jan. 18). Az 1850-es években irodai hivatalnok (kiadó) a csendőrségnél. 1858-ban kegydíjat kap. Csíkszentdomokosi kisbirtokán gazdálkodik. (Bóna Gábor U. o.).

A KRAUSZ CSALÁD –

a falu felemelkedésében, polgáriasodásában játszott kiemelkedő szerepet. A „nemzetiség” csíkszentdomokosi megalapítója *Krausz Mihály*, szász csendőr, majd kereskedő, aki az 1800-as évek végén költözött Segesvárról ide, kereskedelmi érdekeltsége miatt. Öt gyermeke volt: János, Mihály, Jenő, László, Róza.

*Kisiskolások Balogh Elza tanítónővel
az 50-es években*

Tantestület – 1975

*Az „Arany Kagyló” országos folklórfesztivál
II. díjas együttese – 1974*

Az iskola táncgyűjtése – 1985

Tantestület – 1983

Évzáró ünnepség a tornateremben – 1996

Végzősök – 1999

Selyem Tamás tanító gyermekkórusa – 1934

Egyházi leány dalcsoport – 30-as évek

Kristály Lajos iskolai dalárdája – 1968

Kristály Lajos vegyeskara – 1998

Szentdomokosi dalárda a VIII. országos kultúrversenyen, Székelyudvarhely – 1967

Egyházi énekkar – 1994. Vezetője Fejér István kántor. Középen Horváth Antal esperes.

Tűzoltó zenekar – 1962

Tűzoltó zenekar – 80-as évek

*Kömüves Kelemen balladája az iskolai
színijszók előadásában – 1986*

A farsangos együttes. Vezetője Kedves Erzsébet óvónő – 1984

„Öreges” táncsoportja – 1984. Előtérben Venczel Anna és Kedves Erzsébet oktatók

Bíró Ágoston – „Zsukás Guszi” – 1991

Tűzoltók színjátszó csoportja. A falurossza c. népszínművet mutatta be a 30-as években.

A Vándormadár című színmű bemutatása – 1960

[Erdélyi Magyar Adatbank]

*A folklóregyüttes a lakodalom
„lövésáros” jelenetével
a Tavasz a Hargitán fesztiválon – 1982
(Foto: Romfeld)*

Dalszóport

Szabó Béla könnyűzenekara

*A fiatalok együttese erdélyi táncokkal
a hollandiai színpadokon – 1997.
Táncoktató Sándor Csaba tanár*

Az Olt FC – Csíkszentmárton 4:0 – 1932

Teniszpálya – teniszezők, 30-as évek

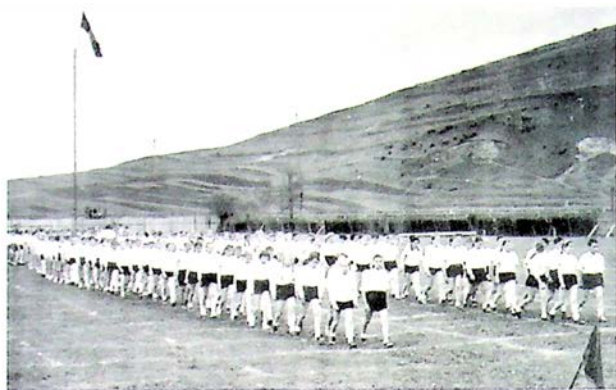

Mákszem Imre edző birkózócsapata, 70-es évek

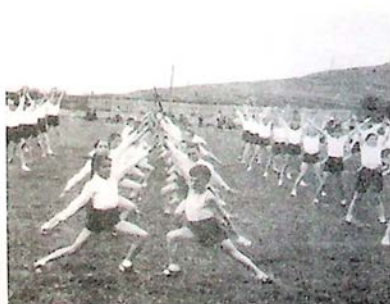

Miklós István országos
birkózóbajnok

Évzáró tornainnepségek, 60-70-es évek

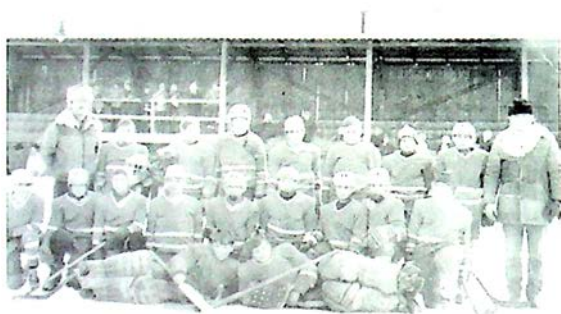

Kézilabda csapat 1996, edző Antal Adolf testnevelő tanár

Síjuók – 1987

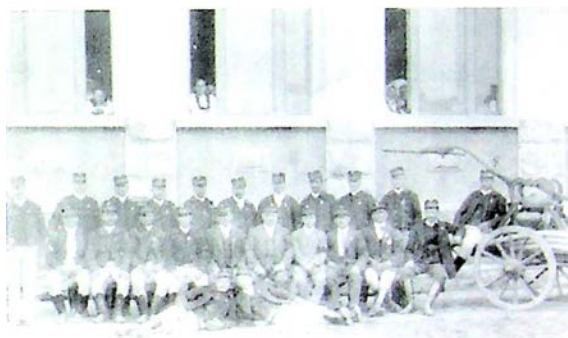
Jégkorongozók, a Terkő kupa győztes csapata

A magyar gyermekek Fedettpályás Atlétikai Világtalálkozójának III. helyezést nyert csapata. Edző Antal Adolf testnevelő tanár

*Az egykori község-háza ma polgármestert hivatal. Épült 1927-ben,
Krausz Jenő bíró idejében*

Tűzoltó alakulat – 20-as évek

Tűzoltó alakulat – 60-as évek

*Szentdomokosi tiszoltó alakulat Május 1-i felvonulása
Csíkszeredában – 1973*

A KALOT Egylet küldöttsége Kolozsváron – 1942

Nyugdíjasok kirándulása Kolozsvárra

Domokosi diákok a röszei fólia kertészethen – 1998

Domokosi és röszei tanulók, pedagógusok Szeged utcáin – 1998

M' me Myliam és Péterfalvy András az Institut Saint-Dominique tanárai a brüsszeli kapcsolat kezdeményezői

Szentdomokosi folklóregyüttes a brüsszeli Magyar Házban – 1997

Diákok-pedagógusok Párizsban – 1997

Domokosi cserkészek ausztriai táborban – 1993

*Márton Áron püspök kiszabadulása után 1956 őszén szülőfalujában misézik,
Bodó Péter plébánossal*

Márton Áron emlékmű felavatása 1996-ban

+ Márton Áron

Márton Áron fogadja a falu küldöttségét puspikké szentelése alkalmával
(Középen Boga Irván plébános)

A Karda család

... köztük szentdomokosiak is.

Kurkó Gyárfás

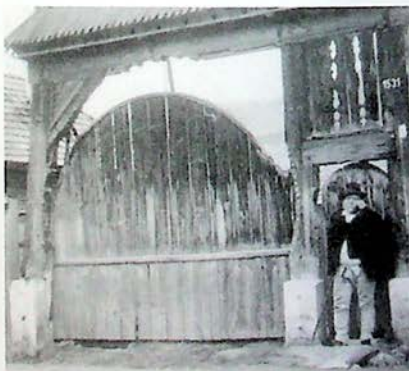
Kurkó Alajos

Kedves István síremléke a Házsongárdi temetőben

Karda Árpád

Kedves Ferenc

Id. Krausz János (1875-1936) a mai Szabó Zoltán tulajdonában levő lakásban lakott, de amelyet Krausz János épített. Itt működtette az édesapjától átvett vegyes üzletét. Édesanyja, Töke Berta vezette ugyanitt a vendégfogadót, amely a vasút-építés idején kosztózási és szállásolási lehetőséget is kínált az idegeneknek.

Id. Krausz János népes családjának gyermekei: Ifj. János, István, József, Marci, Piroska, Ilus, Terka, Annus.

Az apa a vegyes üzlet jövedelméből birtokot is vásárolt, amit nagykorúságuk idején gyermekeinek adományozott. A fiúk ezeket megváltották a leányoktól, hogy ne kerüljenek a részek idegen kézre.

A vendégfogadó megszűnése után a 30-as évektől mézárszéket és kocsmát működtettek, egészen a menekülésig. A vegyes üzletet ifj. Krausz János, a mézárszéket József vette át.

A háború idején a család kénytelen elmenekülni Magyarországra, Kapuvárra, 1944 szeptemberétől 1945 júliusáig.

Krausz József (1910-1976) a már említett mézárszék vezetője, nősülése után Szenttamáson laktak, mivel felesége, Marianna, Bara Márton örökbefogadott leánya, földet kapott apjától, amit művelni kellett. Így a menekülés végével is oda tértek vissza, 1950-ben költöztek Szentdomokosra, az ösbe. Már az első éjszaka zaklatták a hatósági szervek: elvitték az aranyemüjüket, majd kilakoltatták a családot. Józsefet a Duna-csatornához vitték. Egy év után hazaengedték, de üldöztetése továbbra sem ért véget, hisz kuláklírára került 16 évig. Ez alatt beteg lett, 8 évig ágyban feküdt. Három gyermekük született: János, András, József.

Ifj. Krausz János (1915-1995) a vegyes üzlet örököse és vezetője a 30-as évektől. Az üzlet bejárata fölötti felirat a nevét így hirdette: „Krausz János Óskeresztény.”

Az 50-es években a Józsefet ért üldöztetés ellene is irányult. A kilakoltatás után Marosfőre, majd Vacsárcsiba került feleségével, Hajdú Juliánával, aki ott kapott óvónői állást, onnan Csikszeredába költöztek, mivel az egészségügyben helyezkedtek el. A birtokait Szentdomokoson a József nevére íratta, hogy elkerülje az üldöztetést, de ez kiderült és emiatt kitétek az állásából. Közben a felesége súlyosan megbetegedett, s ezért kérték a kitelepedési engedélyt Magyarországra. Az útlevel megérkezéig a feleség meghalt, ő pedig három gyermekükkel áttelepedett Pátyra. Ott halt meg. Kívánsága szerint hamvait hazahozták Csikszentdomokosra.

Krausz László (1892-1955) később felvette a Domokos nevet, így Domokos-László lett. Kereskedelemmel foglalkozott. Vegyesüzletet vezetett az általa épített épületben, amely a falu központjában volt, a mai CEC és Székely Áron vállalkozó „Góbé” nevű italtoltjában.

A domokosi temetőben nyugszik.

Krausz Jenő (1891-1967) nagyon szeretett építeni, s ezt a faluban több, ma is jelentősnek számító épület is bizonyítja. Az apjától örökölt vagyontól építette azt

a családi házat, amelyben azután a kollektív gazdaság székházát rendezték be. Továbbá azt a házat, amelyben ma Bogyó Ida lakik, illetve a nem rég elhunyt Karda Árpád féle lakást (Alszegeben), amelyben posta és bank működött.

A 20-as években a falu bírója volt. Az ő idejében épült a mai polgármesteri hivatal épülete, az akkori községháza. Formájában újszerű, izléseken díszített, szerkezetében, belső kiképzésében több rendeltetésű, mai igényeknek is megfelelő polifunkcionális épület: mind a közigazgatás, mint a művelődés, társasági élet céljait szolgálja.

Ugyancsak ő építtette a mai festőde, kenyérüzlet épületét is, Kedves Mihály földjére, amiért haszonbért fizetett. Itt működtetett egy cipőüzletet, azaz itt készítették és árusították a lábbeliket.

Menházba került, Karcfalván a kórházban halt meg, ott is temették el. (Adatközlők: Krausz Marianna 79 éves, Krausz András (Öcsi, 50 éves).

Csikszentdomokosi születésű élő papok: Kedves Péter, Kósa József és Orbán László, Bodó Péter – nyugalmazott pápai káplán, esperes, plébános; *Boros Károly* esperes, szentszéki tanácsos, plébános; *Boros Vilmos* lelkész; *Szecsete László* lelkész, *Bara László* lelkész, *György István* lelkész.

VIII. STATISZTIKAI ÖSSZEFOGLALÓ

SZENTDOMOKOS MAI ÁLLAPOTA NÉHÁNY 1995. DECEMBER 31-
STATISZTIKAI ADAT TÜKRÉBEN

LAKOSSÁG

1. Létszáma: 6373. Nők: 3195 (50,13%), Férfiak: 3178 (49,87%).

2. Nemzetisége:

Sorsz.	Nemzetiség	Összesen		Nők		Férfiak	
		szám	%	szám	%	szám	%
1.	Magyar	6299	98,84	3159	98,87	3140	98,81
2.	Cigány	50	0,78	22	0,69	28	0,88
3.	Román	22	0,35	12	0,38	10	0,31
4.	Német	2	0,03	2	0,06	-	-

3. Vallása:

Sorsz.	Vallás	Összesen		Nők		Férfiak	
		szám	%	szám	%	szám	%
1.	Rom. kat.	6287	98,65	3147	98,49	3140	98,81
2.	Református	38	0,60	23	0,72	15	0,47
3.	Unitárius	15	0,24	6	0,19	9	0,28
4.	Ortodox	22	0,35	14	0,45	8	0,25
5.	Jehovista	8	0,12	3	0,09	5	0,16
6.	Gör. kat.	1	0,01	1	0,03	-	-
7.	Vallás nélküli	2	0,03	1	0,03	1	0,03

4. Iskolázottsága:

Az alábbi táblázat a lakosságnak azt a rétegét foglalja magába, aki 1995-ig befejezte iskolai tanulmányait. Ez a szempont 4750 lakost jelent, azaz az össz-lakosság 74,5%-t. Ez tehát a továbbiakban a viszonyítási adat.

Osztály/Tanintézet típusa	Hányan végezték el?	
	szám szerint	%-ban
Nem járt iskolába	71	1,5
Általános iskola:		
I. osztály	12	0,25
II. osztály	55	1,15
III. osztály	48	1,01
IV. osztály	746	15,7
V. osztály	154	3,24
VI. osztály	179	3,77
VII. osztály	321	6,75
VIII. osztály	820	17,26
IX. osztály	43	0,9
X. osztály	1247	26,25
Középiskola, érettségivel:	892	18,78
Technikum, líceum utáni oktatás:	96	2,02
Főiskola, egyetem:	34	0,72
Egyetemi hallgató:	32	0,67

5. Életkora:

Életkor	Összesen		Nők		Férfiak	
	szám	%	szám	%	szám	%
25-nél fiatalabb	2486	39	1219	38,15	1267	39,86
26-45	1729	27,13	824	25,79	905	28,47
46-65	1454	22,82	756	23,67	698	21,97
66-85	662	10,39	370	11,58	292	9,19
86-95	42	0,66	26	0,81	16	0,51

6. Foglalkoztatottsága:

– Mezőgazdaságban:	427	– Állami szektorban:	1113
– Iparban:	815	– Magán szektorban:	601
– Szolgáltatásokban:	352		
– Más ágazatban:	37		
Összesen:	1714		

7. Ingázók:

- Szentdomokosra: 222; – ipari egységekbe: 216; – szolgáltatási egységekbe: 6.
- Szentdomokosról: 1203; más faluba: 15, a megye városaiba: 1188.

GAZDASÁGI ALAP

1. Növényi termelés

Sorsz.	Kultúra	Bevetett terület (ha)	Átlag termés (to)
1.	Oszti búza	75	2200
2.	Árpa	160	1900
3.	Zab	113	1600
4.	Burgonya	230	11500
5.	Murok (Sárgarépa)	2	
6.	Káposzta	2	2600
7.	Hagyma	1	
8.	Takarmány	200	4000
9.	Széna	3689	1500

2. Állatállomány

Sorsz.	Állatfaj	Létszám
1.	Szarvasmarha	1210
2.	Juh	3700
3.	Sertés	1750
4.	Baromfi	8300
5.	Ló	760
6.	Méh (család)	300
7.	Prémes állat	60

3. Mezőgazdasági gépállomány

Sorsz.	Gép megnevezése	Darab. sz.
1.	Traktor	26
2.	Kaszálógépek	15
3.	Traktorek	15
4.	Állatvontatású eke	1200
5.	Kultivátor	7
6.	Traktorutánfutó	7
7.	Vetőgép	6
8.	Burgonyaültető	2
9.	Vegyszerező gépek	2
10.	Gabona kombájn	2
11.	Cséplőgép	5
12.	Szekér	850

4. Tartós műszaki, ipari cikkek

Sorsz.	Megnevezés	Darab sz.
1.	Személygépkocsi	376
2.	Kerékpár	2150
3.	Hűtőszekrény	2040
4.	Televízió készülék	1825
5.	Telefon	120
6.	Számítógép	14

Infrastruktúra

1. Lakóházak száma: 1931
2. Belső utak száma: 32
3. Legközelebbi város: Balánbánya, 10 km
4. Utak minősége: rossz
5. Távolság a vasútállomásig: 2 km
6. Távolság a megyeközpontig: 30 km
7. Tömegközlekedési eszközök: vonat, távolsági busz
8. Villamosított lakóházak száma: 1391
9. Vízvezeték: nincs
10. Csatorna: nincs
11. Élelmiszerüzlet: 23
12. Ipari áru: 5
13. Italbolt: 9
14. Művelődési otthon: 1/375
15. Sportpálya: 1, tornaterem: 1
16. Könyvtár: 3.

ELVÁNDORLÁSOK, MUNKAVÁLLALÁSOK, KITELEPEDÉSEK

A jelenség nem újkeletű, hiszen már a múlt század 80-as éveiben tömeges kivándorlásról tesznek említést az akkori dokumentumok: a csíkszentdomokosi képviselőtestület jegyzőkönyvei az 1880-as, 90-es évekből. Mint láttuk, a vasútépítés folyamatában is kettős jelenséggént merül fel: motiválva az építkezést, hogy munkahelyet biztosítson a munkaerőfőlöslegnek, ugyanakkor idegen munkaerőt kellett hozni, mert a kivándorlás miatt nagyon megfogyatkozott a helyi férfi munkaerő.

Az akkor feltüntetett okok a gyenge megélhetési lehetőség, túlnépesedés és általában a szegénység voltak.

A folyamat nem állt meg később sem. Kiemelkedő jelenség volt az 1946-1947-ben bekövetkezett kivándorlás, elvándorlás, elköltözés Erdély más vidékeire. Így például már 1945-46-ban többen költöztek át Bátosba (Maros megye), az onnan elmenekült szászok helyébe. A szászok visszajövele után, zaklatások miatt többen visszaköltöztek Szentdomokosra, mások pedig tovább mentek Erdély nyugati megyéibe: Bihar, Szatmár, Bánát. 1947-ben, az előző esztendő nagy szárazsága miatt több gyermeket elvittek, szintén a nyugati megyékbe, *teleltetésre*. Ezek közül többen is ottmaradtak. A korábbi évek 50 éves kortársalálkozóira csaknem mind hazajöttek ünnepelni.

Az elköltözés/elvándorlás újabb hulláma következett be 1962 után, a kollektívizálás nyomán. Miután a kevés földet is elvették, a fiatalabb korosztályokból többen „városra húzódtak”, ipari egységekben kerestek munkát, megélhetést. Ezek közül kevesen költöztek vissza. 1990-től ismét jelentkezett ez a folyamat, csak hogy más dimenzióban. Ezúttal inkább Magyarország fele indultak el munkavállalás vagy végleges letelepedés címén. Alig van család a faluban, ahol 18-40 éves korúak élnek, hogy ne próbálkoztak volna meg külföldön pár hónapot vagy több évet dolgozni. 1990 és 1994 között ezek közül sokan véglegesen külföldön, elsősorban Magyarországon telepedtek le.

Az 1960-as évektől 1989-ig 52 személy távozott végleg külföldre. Utána pedig így alakult a helyzet: 1900-ban: 32, 1991-ben: 16, 1992-ben: 15, 1993-ban: 9, 1994-ben: 3, 1995-ben: 7.

A folyamat, ha visszaszorult is, megállíthatatlan, hisz a „történelmi” okok, ha nem is mind (pl. túlnépesedés) de továbbra is fennállnak, illetve más-más változatban újratermelődnék: a helyi munkalehetőség viszonylagos beszűkülése, bizonytalansága (Balánbánya csődje, távlattalansága, fűrészüzem leépülése, a mezőgazdaság alacsony támogatottsága stb.). Azonban mindezek ellenpéldái a sikeres vállalkozók és vállalkozások, Csíkszentdomokos, ha mérsékelt is, de jó irányú felemelkedése.

NÉHÁNY ZÁRÓGONDOLAT – GÁLL JENŐ, *tanár, iskolaigazgató*

Végbúcsúja közeledik az emberiség húszadik századának, hisz 1999-et írunk.

E század történelmi viharok között hányatott emberei úgy éreztük, kötelességünk összegyűjteni, számbavéve megmenteni, írásba foglalva tovább adni gazdag anyagi, tárgyi, szellemi, néprajzi örökségünket a HARMADIK ÉVEZRED nemzedékének, késői unokáinknak.

Azzal a céllal és reménnyel nyújtjuk át a kedves olvasó kezébe CSÍKSZENTDOMOKOS MONOGRÁFIA-ját, hogy a felgyorsult, forrongó, változó korszak törtető, rideg világában is érezni és megőrizni segítségünk népünk múltjának életadó melegét, legjobb hagyományának összetartó erejét.

Sorsunk örökség. Kisebbségi helyzetünk megpróbáltatásai mellett szellemi és anyagi nyomorúságban volt és van részünk. A politikailag elnyomott és gazdaságilag letört NÉP legjobbjai mindig kivezető utat kerestek a nemzeti és szociális elnyomatásból, s életük tartalma nemzetünk és az emberiség boldogulásának kiharcolása volt.

A nehézségektől nem megijedni kell, hanem megküzdeni velük – valljuk. A mindennapi küzdelemhez azonban kitartásra van szükség. Az élet küzdelmeinek fegyverei a TUDÁS, a KÉPZETTSÉG és a RÁTERMETTSÉG. A tudás és képzettség letéteményesei a Templom és az Iskola.

Hogy elődeink rátermettséggel bőven meg voltak áldva és éltek is vele, arról éppen a könyvben feltárt adatok, leírások, dokumentumok, fényképek tanúskodnak. Így élték túl a történelem sodrában a vészeket, csapásokat, háborúkat, tragédiákat, és találtak mindig új erőt a talpraálláshoz, népes családjaik vállalásához. Reményt nem veszítve, bizakodva, szeretetben próbálnak egy igazságosabb világért, JÖVŐÉRT, ÉLETÉRT, megküzdvé a mindennapi gondokkal, becsületesen helytállni, és dolgozni mindannyiunk és a társadalom javára.

Van-e titka a szentdomokosi létnek? Tanulhat-e a mai kor, a XXI. század modern embere az ELŐDÖKTŐL? Igen, tanulhat, kell hogy tanuljon, hiszen teljesítményük rácáfol minden mostanság divatos fanyalgásra.

E könyv nem merítette ki a domokosi nép életküzdelmének, teljesítményének, műveltségének minden vonatkozását, gazdag történelmi múltját, nagyon gazdag néprajzi hagyományait, amit ragaszkodással őrzött és ma is tartja magát hozzá, hisz ez biztosítja e székely faluközösség értékrendjét. Első próbálkozásként a domokosi lét sok-sok rekeszébe betekintést nyújt, de egyben felhívás is akar lenni a falu mindenkori életének még teljesebb, még mélyebb feltárására, megismerésére. Mindenképpen tanulság az, hogy Szentdomokos népét, a viszontagságok ellenére is hagyományos kultúrája, annak „feltétele és vigyázása” tartotta meg, és akkor kötelességünk megőrizni, főleg azt a részét, mely a modern életvitelben is érték lehet.

Márton Áron püspök 1939-ben megfogalmazott üzenetét idézzük:

„A kényelmes napokról nekünk le kell mondanunk. Harcok idején, történelmi fordulóban, eszmék és népek elkeseredett mérkőzésekor születünk, de a nagy időkhöz nagy nemzedék kell, s megéri, hogy a szerepet vállaljuk, összefogjunk mint még soha, s nyomasztó jelenben is tántoríthatatlan bizalommal dolgozzunk és mindent megtegyünk a szent célért, azokért, akik utánunk következnek.” (Domo-kos P. P. 234.).

A püspöki üzenet 60 év múltával is időszerű: a múlttól, jelenről, jövőről egyaránt. E sokak akaratából, igyekezetével, tudásával, még nagyobb nemes szándékával megírt könyv a Nagy Falustárs intelmére óhajt szerény válasz lenni. Fogadják szeretettel és szeressék, hisz MI vagyunk és a MI üzenetünk a huszonegyedik század és harmadik évezred küszöbén.

FERENCZES ISTVÁN

CSÍKSZENTDOMOKOS BALLADÁI

Márton Áron emlékére

diófában három árva
sír a szelek jégvirága
árvalányt hajt bujdosásra
hosszú útra hantmadárba
vérrel virágzó nyírfába
kiátkozott táncolásba
örök böjtnek hazájába
örök hónap határára
Szentdomokos hétszer gyászol
pusztul pernye áradásából
pásztorbükkös árulásba
sziklába ölt zokogásba
mikor szent lesz rozskenyere
holló száll a vízkeresztre
mikor fehér hó lesz inge
vér hull gáborkertjeire
vércsevér gyűl a szívekben
bányarém a kék szemekben
Szentdomokos székely bánat
aláaknázott bocsánat
jeleneddé ég a volt is
hűtlenül elhagy az Olt is
hazád is van de mostoha
országod is de ostoba
ha kenyeret ad a kézbe
hét ördög gyűl a szemébe
előbb megver letérdeltet
óbor helyett szesszel éget
tengerszennyessel egybemos
kiárúsít visz a Maros
száműzetésed az álom
tetemrehívás a lázon
októberi vasárnapok
meggyaláznak a gyásznagyok

Felcsík fölött Gyergyó alatt
mondhatatlan hó hull szakad
Holdba sápad fordul a Nap
kenyér s borrá váltott szavak
testesülnek köoltárba
diófából cserefába
Isten nyitott kapujára
úrvacsorás asztalára
küldnek fiút egy szelidet
áldozatos gyopáringest
kálváriás szolgálatra
alku-nincsen alázatra
tiszták közé tisztaságra
boldogságos Áronságra
meghallónak megvallónak
népe bűnét megbánónak
ő a part és ő a tenger
forrás titok ő az ember
erős várunk Márton Árva
csillag Hold és Nap a társa
erdélyi föld harang áldja
s diófának három ága

A MONOGRÁFIA MUNKATÁRSAI

Név	Szakmai végzettsége, beosztása, vállalkozó	Tárgykör
Albert János	vállalkozó	Kolping család
Dr. Antal Szőke Erzsébet	községi orvos	Egészségügy
Antal Adolf	testnevelő tanár	Adatok a sportélethez
Bara Károly	vállalkozó	Magánvállalkozása története
Barok Eleonora	h. tanár	Statisztikai táblázatok
Mt. Ft. Bálint Lajos	pap, ny. érsek	Egyháztörténet, hitélet
Bíró Anna Veronika	tanítónő	Villamosítás, postatört.
Bokor Ákos	h. tanár	Cserkészmozgalom
Boros Csaba	üzemigazgató	Mozaiküzem
Boros Ibolya	gyógyszerész	A gyógyszerár története
Boros Károly	pap, csiktaplocai pléb.	Visszaemlékezések Márton Aron püspökre
Boros Piroska	tanítónő	Határhasználat, vadászat
Botta József	matematikatanár	Testvértelepülési kapcsolat
Ferencz Gabriella	h. óvónő	Cserkészmozgalom
Gáll Anna	nyugdíjas	Nyugdíjasok szövetsége
Gáll Ida	tanítónő	Gazdaságtörténet; Erdőgazdálkodás; Ipar; Szövetkezetek
Gáll Ildikó	fizikatanár	Testvérvárosi kapcsolatok, anyaggyűjtés
Gáll Jenő	testnevelő tanár	Sporttörténet, sportélet, adat- és dokumentumgyűjtés; Zárógondolatok
György Irma	tanítónő	Szövetkezettörténet; Magánvállalkozások; Kereskedelem
Izsák Bara Márta	h. tanár	A gyapjú feldolgozása
Jakab István	ny. tanító	Monografikus adatok; monográfiát készített a 80-as években
Karda László	ny. kereskedő	Méhészet
Kedves Erzsébet	óvónő	Szokások: Luca napja, Aprószentek, Betlehemezés, Húsvét, Fazakazás, Jakab-ág útás: Népi gyógyászat
Kedves Judit	őrsvezető	Cserkészmozgalom
Kedves Margit	óvónő	Pásztorkürt, fakürt
Kedves Rozália	óvónő	Tűzoltóság története
Kozma Mária	h. tanár	Nyelvjárás
Kristály Lajos	zenetanár	Közművelődés, zenekultúra
Kurkó Antal Erika	h. tanár	Magánvállalkozás
Kurkó Ferenc	állomásfőnök, Csíkszereda	Vasút
Kurkó Ibolya	matematikatanár	Cserkészmozgalom

Kurkó István	ny. tisztviselő	Közigazgatás
Kurkó Jolán	óvónő	Tűzoltóság
Kurkó Szilvia	tanítónő	Cserkészmozgalom
Mihály Anna	tanítónő	Közművelődés
Mihály László	h. történelemtanár	Helytörténet
Miklós Anna	ny. tisztviselő	Közigazgatás
Miklós Katalin	óvónő	Vízimalmok, vízi fűrészek
Miklós Márton	mérnök	Térképek, balánbányai adatok
Miklós Rozália	tanítónő	Vízimalmok, vízi fűrészek
Nagy Árpád	fizika-kémia tanár	Iskolatörténet
Nagy Irén	magyartanár	Csík-szentdomokos „Fekete vasárnapja”
Nagy Vilma	tanítónő	Az egyéni élet ünnepei: lakodalom, temetés
Dr. Opra Endre	állatorvos	Mezőgazdaság, állattenyésztés: Népi állatgyógyászat
Opra Ilona	állattenyésztési mérnök	Mezőgazdaság, állattenyésztés
Pálfalvi Pál	biológiateanár (Tanítóképző, Székelyudvarhely)	Élővilág, természeti környezet
Péter László	történelemtanár	Helytörténet
Schmid Annemarie		Árpádházi Szent Margit Ház
Sándor Csaba	földrajztanár	Csík-szentdomokos földrajza, környékének geológiai felépítése; Ácsoltkapuk, parasztházak, telkek; Népviselet; Néptánc; Farsangtemetés; Táncélet
Sándor Imre	tanácsos	OLTREZE Társaság
Szabó Ida	tanítónő	A fa népi megmunkálása
Szabó Judit	muzeológus (Kézdivásárhely)	Tájház- és néprajzi gyűjtemény; Csík-szentdomokos népköltészete
Szász Anna	tanítónő	Görögkatolikus egyházközösség
Szász Károly	biológiateanár	Helytörténeti adatok az első és második világháborúhoz; Szentdomokos 1989 decemberében és utána; Helynévanyag: Családnévek; Görögkatolikus egyházközösség; Egyházi élet; Elvándorlások, munkavállalások
Szőcs Matild	magyartanár	Kendertermesztés és megmunkálása; Időjárás, népi meteorológia; Kurkó Alajos; Karda család: Krausz család; Kurkó Gyárfás; Kedves Lázár Ferenc

A statisztikai adatok felvételében valamennyi pedagógus résztvett.

IRODALOM

- Ambrus Károly
 1990 *Non recuso laborem.* In: Márton Áron és Csíksomlyó. 9-16 Csíksomlyó
- Antal Imre
 1993 *Tisztesség adassék – Lapok a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium történetéből.* Pallas-Akadémia. Csíkszereda.
- Archivele Statului, Filiala Miercurea Ciuc.
- Babici, Ioan
 1972 *În apărarea Etiopiei.* In: Solidatea militanță antifascistă. 145- 5-167. București.
- Balázs Lajos
 1990 *A nép sírt..., ivott és sírt.* Szóbeli történelem a kollektivizálásról. Erdélyi Figyelő, 23-24. sz 5-6. Marosvásárhely.
 1992 „*Ez nekünk jött úgy, hogy csináljuk... ” Kortárstalálkozók.* Vizsgálódás egy újkeletű ünnep körül. In: KJNT Évkönyve 1. 106-134. Kolozsvár.
 1993 *Szent János napi angyalozás Csíkszentdomokoson.* Néprajzi Látóhatár 1-2. sz. 1-27. Miskolc.
 1994 *Az én első tisztességes napom. Párválasztás és lakodalom Csíkszentdomokoson.* Kriterion, Bukarest.
 1995 *Menj ki én lelkem a testből. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson.* Pallas-Akadémia Csíkszereda.
 1998 *A holdfogyatkozásra született gyermek mágikus gyógyítása Csíkszentdomokoson.* In: Új műhely. Öt éves a Pallas-Akadémia Könyvkiadó. 93-101. Csíkszereda.
 1999 *Szeretet fogott el a gyermek iránt. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson.* Pallas-Akadémia, Csíkszereda.
- Barabási László
 1995 *Balánbánya története.* Csíkszereda.
- Bálint Sándor
 1943 *A parasztelel rendje.* In: A magyar nép. 201-248. Budapest.
 1977 *Ünnepi kalendárium.* I. Budapest
- Dr. Balló István
 1899 *Báthory Endre bibornok és erdélyi fejedelem halála.* Gyógyjakab Márton Könyvnyomda, Csíkszereda.

- Beke György
1994 *Kurkó Gyárfás*. In: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 3. 304-305. Kriterion, Bukarest.
- Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly (szerk.)
1979 *Székely felkelés 1595-1596*. Kriterion, Kolozsvár.
- Bözödi György
1997 *Proletárfalu*. In: Székely bánja. 288-292. Mentor, Marosvásárhely.
- Dankanits Ádám
1970 *Az oktatásügy kezdeteiről Székelyföldön*. Korunk 11. sz. Kolozsvár.
- Domokos Pál Péter
é.n. (1989) *Rendületlenül*.
- Dunăre Nicolae
1980 *Semnificații etnografice ale păduritului tradițional din munții Giurgeu și Harghita*. In: Acta Hargitensia. 183-197. Miercurea Ciuc
- Egyed Ákos
1979 *A székely hadkötelezettség és hadszervezet, különös tekintettel a XVI. századra*. In: Székely felkelés 1595-1596. 47-52. Bukarest.
1981 *Falu, város, civilizáció*. Kriterion, Bukarest.
x x x
1989 *Erdély rövid története*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ferenczes István
1994 *Székely apokalipszis*. Kájoni Könyvkiadó, Csíkszereda.
- Ferenczi Sándor
1935 *Cetăți antice în județul Ciuc*. In: Anuarul Concesiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania vol. IV. 234-352 Cluj.
- Dr. Garda Dezső
1998 *Csík és Gyergyó társadalomképe 1708-1750 között*. In: Hargita Kalendárium 1999. 140-144. Csíkszereda.
1998 *A forradalom katonái Csíkban és Gyergyóban, 1848-1849*. Csíkszereda.
- Gunda Béla
1956 *Néprajzi gyűjtőúton*. Debrecen.
- Herman Ottó
1909 *A magyarok ősfoglalása*. Előtanulmányok. Budapest.

- Dr. Horváth Ferenc
 é.n. *A magyar vasúttörténet. IV. köt.*
- Imreh István
 1973 *Rendtartó székely falu.* Kriterion, Bukarest.
 1983 *A törvényhozó székely falu.* Kriterion Bukarest.
- Kardalus János
 é.n. *A csíkszentdomokosi festett bútor.* Kézirat.
 1991 *Farsangi népszokások Csikban és Gyergyóban.* In: A Duna menti népek hagyományos műveltsége. 419-427. Budapest.
 1983 *Csíkszentdomokosi faragott edények.* In: Népismereti Dolgozatok. 67-81. Kriterion, Bukarest.
- Kis Batzoni Benkő Károly
 1853 *Leírások*
- Kiss Gábor
 1887 *Csíkszentdomokos telekkönyvei I-III. köt. (Kézirat)*
- Kolozsvári-Óvári
 1885-1904 *Corpus Statorum Hungariae municipalum I-VIII.* Budapest.
- Dr. Kós Károly, Szentimrei Judit, Dr. Nagy Jenő
 1972 *Kászoni székely népművészet.* Kriterion, Bukarest.
- Dr. Kós Károly
 1976 *Csíkszentdomokosi sokadalmak.* In: Dr. Kós Károly: Tájak, falvak, hagyományok. 354-356. Kriterion, Bukarest.
- Kozán Imre
 1978 *Fekete ugar.* Kriterion, Bukarest.
- Kőváry László
 1858 *Erdély története.* Kolozsvár.
- László Gyula
 1978 *A „kettős honfoglalás”.* Budapest.
 1998 *Simó Márton beszélgetése László Gyula professzorral.* Székelyföld 7. sz. 41-56.
- x x x
 1996 *Márton Áron emlékkönyv születésének 100. évfordulóján.* Gloria, Kolozsvár.
 1996 *Fehér lovon a székely legendákba. Márton Áron és Csíksomlyó.* Csíksomlyói plébánia.
 1996 *Az emberkatedrális. Márton Áron az iskoláról.* Kiadja a csíkszeredai Márton Áron Főgimnázium Igazgatója. Csíkszereda.

- Dr. Mészáros István
 1977 *Népoktatásunk 1553-1777 között. Pedagógiai közlemények 14. füzet.* Budapest.
- Mijea Aranka
 1972 *A csíkszentdomokosi iskola monográfiája.* Kézirat.
- Moldovan, Liviu – Pál-Antal Sándor
 1979 *A székely önkormányzat és szervezete a XVI. században.* In: Székely felkelés 1595-1596. 35-46. Bukarest.
- Muckenhaupt Erzsébet
XVI. századi német reneszánsz típusú szignált könyvkötések a csíksomlyói műemlékkönyvtár gyűjteményében. In: Erdélyi Tudományos Füzetek 216 sz.
- Orbán Balázs
 1869 *A székelyföld leírása.* III. köt.
- Pál-Antal Sándor
 1991 *Csíkszentdomokos.* Hargita Népe, március 1. Csíkszereda.
- Péterbencze Anikó
 1989 *Táncok és táncos szokások Csíkszentdomokoson.* Jászberény.
- Péter László
 1985 *A földművelő pásztoember háza.* Első fokozati dolgozat.
- Stahl, Henry H.
 1956 *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești.* București.
- Ștefănescu, Ștefan
 1979 *Előszó.* In: Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Kriterion, Bukarest.
- Szabó T. Attila
 1940 *Az 1773. évi összeírás.* Colecția de conscripții. Kolozsvár-Napoca-i Levéltár.
- Szabó Dezső
 1903 *A csíkszentdomokosi nyelvjárás.* Magyar Nyelvőr XXXII. évf. Budapest.
 1982 *Életeim.* Kriterion, Bukarest.
- Szabó Judit
 1969 *A gyűjtő vallomása.* Hargita, január 19.
- Szédeczky Lajos
 1936 *A székely nemzet története és alkotmánya.* Franklin Társulat, Budapest.

- Székely László
1943 *Áhítat a falun. Adatok Csíkszentdomokos vallásos néprajzához.*
Csíkszereda.
é.n. *Csiki áhítat. A csiki székelyek vallási néprajza.* Szent István Társulat, Budapest.
- P. Szőke János
1990 *Márton Áron.* Nyíregyháza.
- Tagányi Károly
1996 *Magyar erdészeti oklevéltár.* I-III. Budapest.
- Tarisznyás Márton
1982 *Gyergyó történeti néprajza.* Kriterion, Bukarest.
- Vajda Lajos
1984 *Erdélyi bányák, kohók, emberek.* Bukarest.
- Vámszer Géza
1977 *Életforma és anyagi műveltség.* Kriterion, Bukarest.
- Venczel József
1938 *Márton Áron püspök életpéldája.* (Fedőlap nélküli füzet) 6-8.
Gloria, Kolozsvár.
- Volly István
1944 *Népi leányjátékok.* Budapest.

CUPRINS

PREFAȚĂ	5
I. MEDIUL GEOGRAFIC, PEISAJUL NATURAL, COMUNITATEA UMANĂ	7
Imaginea geografică a comunei Sândominic	8
Structura geologică a împrejurimilor	11
Imaginea hidrografică	12
Clima	14
Flora și fauna împrejurimilor.....	14
Prima așezare umană presupusă	44
Structura internă a satului	46
Toponimia interioară și exterioară.....	47
Nume de familii.....	57
Ipoteze despre strămoși	58
Numele satului	59
Puterea demografică	60
II. COMUNA SÂNDOMIC ÎN ISTORIE.....	65
În timpul domnilor Báthori	66
Sat greniceresc.....	69
În timpul revoluției maghiare din 1848-1849.....	71
În timpul primului și celui de al doilea război mondial.....	72
„Duminica neagră” a comunei – masacrul gardiștilor lui Maniu	75
III. SPAȚIILE ȘI REZERVELE VIEȚII	79
Pădurea – terenul agricol, producția vegetală, alimentară	79
Vânatul	95
Economia silvică, industria, cooperarea	96
Întreprinzători particulari.....	104
Mozaicul.....	109
Minele Bălan	111
Comerțul.....	113
Industria casnică: prelucrarea lemnului, lânii, cânepii, prelucrarea varului, albinăritul, morăritul, industria mică	120
IV. CIVILIZAȚIA, CULTURA, VIAȚA SPIRITUALĂ	143
Arhitectura satului	143
Cultura tradițională	149
Cultura materială.....	149
Muzeul satului	151
Portul.....	154
Graiul.....	159

Tradiția folclorică.....	163
Obiceiurile legate de viața omului.....	175
Serbările calendaristice.....	199
Medicina populară.....	206
Meteorologia populară.....	208
Instituțiile vieții sufletești și spirituale: biserica, școala.....	214
Viața culturală.....	248
Viața sportivă.....	258
Instituții civilizatorice.....	270
V. ADMINISTRAȚIA-AUTOGUVERNAREA.....	279
Stema comunei.....	286
VI. ORGANISME CIVILE.....	289
Pompierii.....	289
Asociația pensionarilor.....	291
Cercetașii.....	292
Fundații, societăți.....	295
VII. OAMENI DE SEAMĂ AI SATULUI.....	304
VIII. SINTEZE STATISTICE.....	323
Postfață.....	328
Ferenczes István: Balada Sândomicului.....	330
Colaboratorii monografiei.....	332
BIBLIOGRAFIE.....	334

CONTENS

PREFACE	5
I. GEOGRAPHICAL ENVIRONMENT, NATURAL LANDSCAPE, COMMUNITY	7
The Geographical Appearance of the Village of Csikszentdomokos	8
The Geological Structure of the Region	11
Hydrographic Aspect.....	12
Climate	14
The Flora and the Fauna of the Region	14
The First Assumed Settlement.....	44
The Internal Structure of the Village.....	46
External and Internal Toponymy	47
Family Names.....	57
Assumption about the Ancestors	58
The name of the Village	59
The Demographic Potential of the Vilage	60
II. CSÍKSZENTDOMOKOS IN THE HISTORY	65
In the Báthoris' Reign	66
A Border Guard Village	69
During the 1848-1849 Revolution.....	71
During the First and the Second World War	72
The „Black Sunday” of the Village – The Massacre of Maniu’s Guardsmen	75
III. SPACES AND RESERVES OF SUBSISTENCE.....	79
Forest – Agricultural Area, Cultivated, Plants, Animal Husbandary, ...	79
Shooting	95
Forestry, Industry, Consumers Co-operative	96
Private Enterprises.....	104
Mosaic Exploitation	109
The Copper Mine of Bălan.....	111
Commerce	113
Domestic Industry: Conversion of Timbre, Wool, Hemp, Lime-burning, Bee-keeping, Milling, Small-scale Industry	120
IV. CIVILIZATION, CULTURE, SPIRITUAL LIFE.....	143
The Architecture of the Village.....	143
Traditional Culture	149
Material Culture	149
The Museum of the Village.....	151
National Costume.....	154

The Vernacular	159
Folklore Traditions	163
Folk Customs Related to Evryday Life	175
The Celebrations of the Calendar Year	199
Folk Medicine.....	206
Folk Meteorology	208
The Institutions of the Mental and Spiritual Life, Church an School	214
Cultural Life	248
Sporting Life	258
Institutions of Civilization	270
V. ADMINISTRATION AND MUNICIPALITY	279
The Shield of the Village.....	286
VI. CIVIL INSTITUTIONS.....	289
Firemen Brigade	289
The Association of the Retired	291
Scouts	292
Foundations, Companies	295
VII. FAMOUS PEOPLE OF THE VILLAGE	304
VIII. SYNTHESYS, STATISTICS.....	323
Epilogue	328
Ferenczes István: The Ballad of Csíkszentdomokos	330
Cooperators of the Book.....	332
BIBLIOGRAPHY	334

CONTENU

PRÉFACE	5
I. LE MILIEU GÉOGRAPHIQUE, LE PAYSAGE NATUREL, LA COMMUNAUTÉ HUMAINE.....	7
L'image géographiqe de la commune Sândominic	8
La structure géologique des environs	11
L'image hydrograhique	12
Le climat	14
La flore et la faune des alentours.....	14
La structure interne du village.....	46
Toponymie interneet externe.....	47
Le premier habitat supossé noms de famille.....	57
Les hypothèses sur les anctrés	58
Le nom du village	59
Le su potentiel démographique du village	60
II. LA COMMUNE SÂNDOMINIC DANS L'HISTOIRE	65
Pendant le temps des Báthori	66
Village de frontière	69
Pendant la révolution hongroise de 1848-1849	71
Pendant la première et la deuxième querre mondiale.....	72
Le „dimanche noir” de la commune – le massacre fait par gardiens de Maniu.....	75
III. LES ESPACES DE LA VIE ET RÉSER VES DE SUBSISTANCE.....	79
La forêt les champs, la production végétale, animalière.....	79
La chasse	95
La sylviculture, l'industrie, les coopératives	96
Les entrepreneurs privés.....	104
L'entreprise „Mozaique”	109
Les mines de Bălan.....	111
Le commerce	113
L'industrie domestique: le travaille du bois, de la laine, du chanvre, l'usinage de la chaux, l'apiculture, la meunerie, la petitindustrie	120
IV. CIVILISATION, CULTURE, VIE SPIRITUELLE	143
L'architecture du village.....	143
Culture traditionnelle.....	149
Culture matérielle.....	149
Le musée du village.....	151
Les costumes	154
Le patois	159

La tradition folclorique.....	163
Les coutumes liés à la vie de l'homme	175
Le calendrier des fêtes	199
La médecine populaire	206
La meteorologie populaire	208
Les institutions de la vie spirituelle; l'église, l'école.....	214
La vie culturelle	248
La vie sportive.....	258
Des institutions de civilisation.....	270
V. L'ADMINISTRATION – L'AUTOGOUVERNEMENT	279
L'emblème de la commune	286
VI. LES ORGANISMES CIVILS.....	289
Les pompiers	289
L'association des retraités	291
Les scouts	292
Fondations, sociétés.....	295
VII. LES NOTABLES DE LA COMMUNE.....	304
VIII. SYNTHÈSES STATISTIQUES.....	323
Postface	328
Ferenczes István: La Ballade de Csíkszentdomokos	330
Les collaborateurs de la monographie.....	332
BIBLIOGRAPHIE.....	334

INHALTVERZEICHNIS

VORWORT	5
I. DIE GEOGRAPHISCHE UMWELT, DIE LANDSCHAFT, DIE MENSCHLICHE GEMEINDE.....	7
Das geographische Bild von Csíkszentdomokos (Sándominic)	8
Die geologische Struktur der Umgebung	11
Das hydrographische Bild	12
Das Klima.....	14
Die Flora und die Fauna der Umgebung	14
Die erste menschliche vorausgesetzte Siedlung	44
Die Innenstruktur des Dorfes.....	46
Die Innen- und Außentoponiemie	47
Familiennamen	57
Hypothesen über die Vorfahren.....	58
Der Name des Dorfes	59
Das demographische Potential de Dorfes	60
II. DIE GEMEINDE CSÍKSZENTDOMOKOS (Sándominic) VÄHREND DER GESCHICHTE.....	65
Während der Báthori's	66
Grenzengemeinde	69
Während der ungarischen Revolution von 1848-1849	71
Während des ersten und zweiten Weltkrieges	72
„Der schwarze Sonntag“ der Gemeide – das durch den Schutzmännern von Maniu organisierte Massaker	75
III. DER RAUM DES ÜBERLEBENS.....	79
Der Wald – der lanwirtschaftliche Boden Pflanzenzucht, Viehzucht	79
Die Jagd.....	95
Forstwirtschaft.....	96
Privatunternehmer	104
Das „Mozaic“ – Werk	109
Das Bălan-Berwerk	111
Das Handel	113
Die Hausindustrie: Holzverarbeitung, Wolle- und Hanfverarbeitung, Kalkindustrie, Bienenzucht, Müllerei, Kleinindustrie	120
IV. ZIVILISATION, KULTUR UND GEISTESLEBEN.....	143
Die Architektur des Dorfes.....	143
Traditionelle Kultur.....	149
Materielle Kultur.....	149

Das Dorfmuseum.....	151
Trachten.....	154
Die Mundart	159
Volkskunst.....	163
Bräuche in menschlichen Leben.....	175
Volkstümliche Feste	199
Volksmedizin	206
Volkstümliche Meteorologie	208
Institutionen des Geistesleben: Kirche und Schulle	214
Kulturelles Leben	248
Sportleben.....	258
Zivilisationinstitutionen.....	270
V. ADMINISTRATION – SELBSTREGIERUNG	279
Dorfeswappen.....	286
VI. ZIVILORGANISATIONEN	289
Feuerwehr.....	289
Rentnergesellschaft	291
Die Pfadfinder	292
Stiftungen, Gesellschaften.....	295
VII. DIE ORSTVORSTEHER.....	304
VIII. STATISCHE, DATEN.....	323
Nachwort	328
Ferenczes István: Ballade von Csikszentdomokos	330
Die Mitarbeiter der Monographie.....	332
BIBLIOGRAPHIE.....	334

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
I. FÖLDRAJZI KÖRNYEZET, TERMÉSZETI TÁJ, EMBERI KÖZÖSSÉG.....	7
Csíkszentdomokos földrajzi képe.....	7
A környék geológiai felépítése.....	8
Vízrajza	11
Éghajlata.....	12
Csíkszentdomokos élővilágáról.....	14
A talaj	14
Az élővilág mai képét kialakító tényezők	14
A flórákutatás történetéből.....	17
Csíkszentdomokos környékének flórájáról	19
Az állatvilágról.....	23
Csíkszentdomokos élővilágának rövid vázlata.....	26
Az alhavasi övezet élővilágáról.....	26
Az erdőövezet élővilágáról.....	29
A forrásfejek, patak mellékek, mocsaras helyek élővilágáról	41
Az első emberi település feltételezett helye... ..	44
A falu belső tagolódása.....	46
A falu helynévanyaga.....	47
Belső névanyag: utca és tízesnevek.....	47
Külső névanyag: Határnevek, földrajzi nevek.....	51
Családnevek	57
Kik lehetnek az őslakók?	58
A falu neve	59
A lakosság életereje.....	60
II. SZENTDOMOKOS A TÖRTÉNELEMBEN	65
A Báthoriak korában	66
A határőr katonafalu.....	69
Az 1848-1849-es magyar forradalom és szabadságharc	71
Az első és második világháború.....	72
Csíkszentdomokos „Fekete vasárnapja”.....	75
III. A MEGÉLHETÉS TEREI, TARTALÉKAI	79
Erdő-mező	79
Kertgazdálkodás	82
Gazdasági élet – életmód.....	83
Mezőgazdaság	84
Állattartás	84

Növénytermesztés	88
A falu szövetkezetesítése – kollektivizálása	89
Állategészségügy	94
Vadászat	95
Erdőgazdálkodás – ipar – szövetkezetek	96
Az erdőkitermelés és fafeldolgozás mai helyzete	103
Magánvállalkozások	104
Mozaik Üzem – „Márványbánya”	109
Balánbánya	111
Kereskedelem	113
Háziipar, kézművesség	120
A fa megmunkálása	121
Gyapjűfeldolgozás	126
Kendertermesztés és feldolgozás	128
Mészégetés	134
Méhészet	135
Vízimalmok, vízfűrészek	137
A kisipar és kisiparosság mai helyzete	140
IV. CIVILIZÁCIÓ, MŰVELTSÉG, SZELLEMISSÉG	143
Szentdomokos építészeti képe	143
A kapu	143
A lakóház	146
Hagyományos kultúra	149
Anyagi kultúra	149
Pásztorkürt - fakürt	149
Tájház és néprajzi gyűjtemény	151
A csíkszentdomokosi népviselet	154
A csíkszentdomokosi nyelvjárás	159
Folklórkultúra	163
Táncélet	168
Táncrend	170
Farsangtemetés	171
Az egyéni élet ünnepei – átmeneti szokások	175
Születés	176
Lakodalom	182
Halál, temetés	191
Kortárstalálkozók	195
Katonavacsora, katonabúcsúztatás	196
Naptári és ünnepi szokások	199

Luca napja.....	199
Aprószentek.....	199
Bethlehemezés.....	200
Húsvét.....	201
Fazakazás.....	201
Jakab-ág ütés.....	201
Angyalozás.....	202
Népi gyógyászat.....	206
Időjóslás (népi meteorológia).....	208
A lelki és szellemi élet intézményei.....	214
Az egyházköztség fejlődése.....	214
Az egyházköztség papjai.....	217
A görög katolikus egyházköztség.....	218
Az római katolikus egyháztanács.....	218
Az Árpádházi Szent Margit Ház.....	220
Az egyházköztség búcsúi.....	221
Iskola – oktatás.....	227
Iskolaszervezet és beiskolázás 1949-1950-ben.....	239
Közművelődés.....	248
Sport és testnevelés.....	258
A civilizáció vívmányai, intézményei.....	270
Vasút.....	270
Villamosítás.....	271
Posta, távközlés.....	272
Gyógyszertár.....	274
Egészségügy.....	276
V. KÖZIGAZGATÁS – ÖNKORMÁNYZAT.....	279
Csíkszentdomokos címere.....	286
VI. CIVILSZERVEZETEK.....	289
Tűzoltóság.....	289
A nyugdíjasok szövetsége.....	291
Cserkészélet.....	292
Alapítványok – egyesületek.....	295
Márton Áron Humanitárius Egyesület Csíkszentdomokosért... ..	295
„LENDÜLET” Sportegyesület.....	296
A KOLPING család.....	296
OLTREZE – Szentdomokosi Magánerdőtulajdonosok	
Mezőgazdasági Társasága.....	297
Testvértelepülési kapcsolatok.....	297

VII. CSÍKSZENTDOMOKOS JELES SZÜLÖTTEI	304
Márton Áron	304
Visszaemlékezések Márton Áron püspök úrra	308
Kurkó Gyárfás (1909-1983)	311
Kedves István (1782-1864)	312
Kurkó Alajos (1914-1997)	313
A Karda család	314
Kedves Lázár Ferenc (1897-1972)	319
Kedves József (1826-)	320
Kedves Lajos (1806-)	320
A Krausz család –	320
VIII. STATISZTIKAI ÖSSZEFOGLALÓ	323
Szentdomokos mai állapota néhány 1995. december 31-i statisztikai adat tükrében	323
Lakosság	323
Gazdasági alap	325
Elvándorlások, munkavállalások, kitelepedések	326
Néhány zárógondolat – Gáll Jenő, tanár, iskolaigazgató	328
Ferenczes István: Csíkszentdomokos balladáái	330
A Monográfia munkatársai	332
IRODALOM	334

A KÖNYV TÁMOGATÓI

Bara Károly – *Csikszentdomokos*

Bogyó Levente – *Marosvásárhely*

Hargita Megye Tanácsa – Hargita Kiadó Hivatal

Inceffy András – *Brüsszel*

Institut Saint-Dominique – Bruxelles (*Szent Domokos Intézet – Brüsszel*)

Kendeffy Mária – *Brüsszel*

ifj. Kurkó János – *Csikszentdomokos*

Polgármesteri Hivatal – *Csikszentdomokos*

Szent Kamill Rendház – *Nyíregyháza, Dr. Anton Gots házfőnök, kamillánus atya és György Alfréd (csikszentdomokosi születésű) közreműködésével*

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Szedés: Balázs Zoltán Levente
Műszaki szerkesztő: Balázs Zoltán Levente
Megjelenés éve: 1999
Készült a csíkszeredai Pro-Print Rt. nyomdájában
2000 példányban, 28 ív terjedelemben.

„Szentdomokos azon helyek egyike, melyeket a história sok-színű betűkkel szeret megjegyezni magának, s alig tudja meghatározni milyen hangsúllyal ejtse nevét.”

(Kövyár László)

„Csíkszentdomokos... hagyományörző ősi falvak sorából való... Örtálló telep a csíki medence legészakibb pontján, a völgybe leiramló, sebes vizű Olt szűk völgyében. Nincs külön történelme: egy a csíki falvak közül, népe kemény és rendíthetetlen: századok óta küszködik a rossztermésű határral, viaskodik a szegénységgel, de bátran vállalja a nehézségeket, szereti a gyermekeket...”

(Venczel József)

„A szülőfalum. Nagyon tele van a szívem..., itt kezdett kinyílni az értelmem, itt hallottam, hogy vannak emberek, akiknek fáj az élet, s hogy az emberek között van Isten, aki törvényeket adott, hogy ezeket a törvényeket be kell tartanunk. Hazavisz most az emlékezés szárnya.”

(Márton Áron)